DİKA
dicle kalkınma ajansı
tigris development agency

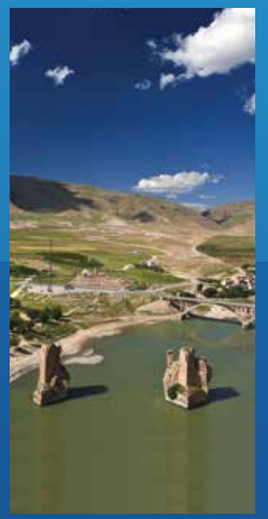
T.C. DİCLE KALKINMA AJANSI
Yenişehir Mahallesi, Kızıltepe Cad. No:6/1 Artuklu/MARDİN
Tel : +90 (482) 212 11 07
Faks : +90 (482) 213 14 95
Web: : www.dika.org.tr

Destek Hattı:
444 24 54

TRC3 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı

CİLT I

DİKA
dicle kalkınma ajansı
tigris development agency

TRC3 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı

Mardin • Batman • Şırnak • Siirt

CİLT I. BÖLGEYİ ANLAMAK

www.dika.org.tr

DİKA®
dicle kalkınma ajansı
tigris development agency

TRC3 Bölgesi
2014-2023 Bölge Planı

Mardin • Batman • Şırnak • Siirt

CİLT I. BÖLGEYİ ANLAMAK

DİKA
dicle kalkınma ajansı
tigris development agency

DEĞİŞİM HEP BİRLİKTE MÜMKÜN

DİKA
dicle kalkınma ajansı
tigris development agency

DEĞİŞİM BAŞLADI

SUNUŞ

Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA), kurulduğu günden bu yana 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanunun “... kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak...” hükmü doğrultusunda TRC3 Bölgesi'nde (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) çalışmalarını yürütmektedir. Ajansımız, Kanunda belirtildiği üzere bölgesel gelişme ve kalkınmanın sürdürülebilir bir şekilde sağlanması için bölge planlarının hazırlanması ve programların bu çerçevede uygulanmasından sorumludur.

Ajansımızın 2011-2013 dönemini kapsayan Bölge Planı sürecinin tamamlanma aşamasına gelmesiyle birlikte, yeni dönem bölge planının hazırlanması ihtiyacı hâsıl olmuştur. Ajansımız, Ülkemizin 2023 vizyonuna katkı sağlamayı amaç edinerek, 2014-2023 döneminin sosyo-ekonomik gelişme ve kalkınma hedeflerini ortaya koyan, bu hedeflere ulaşmak için gerekli strateji ve tedbirleri geliştiren, insan odaklı, mekânsal gelişimleri ve eğilimleri dikkate alan yeni Bölge Planı'nı, Bölge'deki tüm paydaşların ortak aklının bir ürünü olacak şekilde katılımcı bir yaklaşımla hazırlamıştır. 2014-2023 Bölge Planı öncelik ve tedbirleri, Ülkemizin temel politika dokümanı olan Onuncu Kalkınma Planı ve Kalkınma Bakanlığı koordinasyonunda hazırlanan bir diğer belge olan Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi başta olmak üzere, üst ölçekli ulusal plan ve stratejiler ile bağdaşık olacak şekilde hazırlanmıştır. Başta yerel yönetimler olmak üzere Bölge'deki tüm kamu kurumlarının hazırlayacakları stratejik planları yönlendiren üst ölçekli plan niteliğinde olan TRC3 2014-2023 Bölge Planı, 3194 sayılı İmar Kanunu'na göre yerel ölçekteki en üst plandır.

Planın benimsenmesi ve yerelde tüm paydaşlarca sahiplenilmesi amacıyla, Ajans web sayfası üzerinden bir anket çalışması düzenlenmiş ve Bölge'deki paydaşların katılımı ile Bölge'nin 2023 vizyonu belirlenmiştir. “Beşeri ve doğal kaynakları ile mekânsal potansiyelini en etkin şekilde kullanarak rekabet gücü ve refah düzeyi açısından Ülkemizi yakalamış bir bölge olmak” TRC3 Bölgesi'nin 2023 vizyonu olarak belirlenmiştir.

Bölge'nin önümüzdeki on yıllık geleceğini şekillendirmeye katkı sunacak olan bu stratejik dokümanın hazırlanma sürecinin ilk aşaması olarak Bölge'nin mevcut durumu analiz edilmiştir. Analizlerde resmi istatistikî verilere ek olarak, birebir görüşmeler, saha ziyaretleri, toplantılar ve anket çalışmalarından elde edilen veriler de kullanılmıştır. Doğrudan Bölge'yi yansıtan ve Bölge'nin sosyo-ekonomik ve mekânsal yönelimlerini ortaya koyan bu analiz çalışması, belirlenen stratejilerin dayanağı konumundadır. Analizler neticesinde Bölge için tespit edilen güçlü ve zayıf yönler ile fırsatlar ve tehtidler baz alınarak Bölge'deki paydaşlar ile birlikte, Bölge'nin içsel dinamiklerini harekete geçirmeyi hedef alan üç stratejik eksen (Beşeri Gelişme ve Sosyal İçerme, Katma Değerli Üretim ve Hizmet, Sürdürülebilir Çevre ve Mekansal Yerleşim) ve bir yatay eksen (Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi) çerçevesinde öncelikler belirlenmiş ve bunları somutlaştırmaya yönelik olarak tedbirler ortaya konmuştur. Ayrıca bu planın uygulanmasına yönelik olarak izlenecek yol ve olası finansman kaynaklarına çalışma içerisinde yer verilmiştir.

TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) 2014-2023 Bölge Planı'nın hazırlanması sürecinde katılım sağlayan ve değerli katkılarını sunan Bölge'deki tüm paydaşlarımıza, süreci titizlikle takip eden ve desteklerini esirgemeyen Yönetim Kurulu üyelerimize, planı detaylı bir şekilde görüşüp değerlendiren Kalkınma Kurulu üyelerimize ve çalışmaların başarıyla yürütülmesi ve tamamlanmasını sağlayan Ajansımız Araştırma, Strateji Geliştirme ve Programlama birimi uzmanlarımıza teşekkürlerimi sunar, büyük bir gayret ve emek ile hazırlanan ve referans bir belge niteliği taşıyan bu dokümanın Bölgemizin kalkınması amacıyla çalışan tüm kurum ve kuruluşlar için faydalı olmasını dilerim.

Yüksek Mimar Yılmaz ALTINDAĞ
Genel Sekreter

TRC3 2014-2023 BÖLGE PLANI HAZIRLIK ve ONAY SÜREÇLERİ

Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu
Bölgesel Gelişme Komitesi
Dicle Kalkınma Ajansı Yönetim Kurulu
Bölge Planı Yönlendirme ve Değerlendirme Yerel Komitesi

Prof. Dr. Abdüsselam ULUÇAM	Batman Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Murat ERMAN	Siirt Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Serdar Bedii OMAY	Mardin Artuklu Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Ali AKMAZ	Şırnak Üniversitesi Rektörü

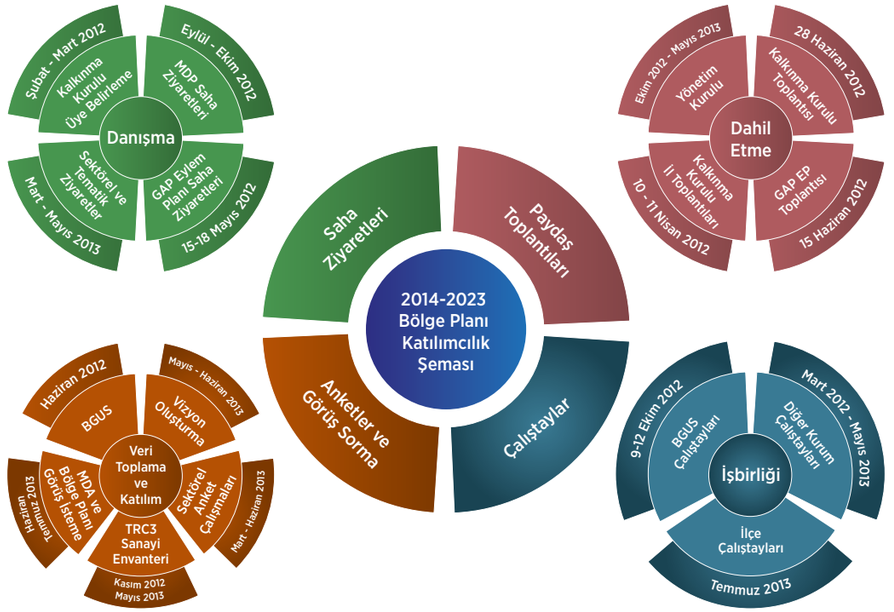
Dicle Kalkınma Ajansı Plan Hazırlama ve Koordinasyon Ekibi

Ayşe AKYAPI (Editör)	Uzman
Eyyüp BULUT	Uzman
Fuat ÖZCAN	Uzman
Mehmet Emin PAÇA	Birim Başkanı
Mehmet UNCU	Uzman
Murat ERÇİN	Uzman
Özgür Sertaç AZİZOĞLU	Uzman

Dicle Kalkınma Ajansı Kalkınma Kurulu

Siirt Üniversitesi
Batman Üniversitesi
Şırnak Üniversitesi
Mardin Artuklu Üniversitesi
Batman İl Özel İdaresi
Siirt İl Özel İdaresi
Şırnak İl Özel İdaresi
Batman Ticaret ve Sanayi Odası
Siirt Ticaret ve Sanayi Odası
Şırnak Ticaret ve Sanayi Odası
Batman Kent Konseyi
Mardin Kent Konseyi
MÜSİAD Batman Şubesi
MÜSİAD Mardin Temsilciliği
TÜMSİAD Batman Şubesi
Batman İl Defterdarlığı
Kızıltepe Ticaret Borsası
Mardin İş Kadınları Derneği
Batman ABİGEM Şubesi
Siirt İşadamları Derneği
TÜİK Siirt Bölge Müdürlüğü
Şırnak Sağlık İl Müdürlüğü
Mardin Sağlık İl Müdürlüğü
Siirt Ziraat Mühendisleri Odası
Batman Milli Eğitim İl Müdürlüğü
Mardin Milli Eğitim İl Müdürlüğü
Şırnak Milli Eğitim İl Müdürlüğü
Siirt Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü
Mardin Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü
Mardin Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü
Siirt Aile Ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü
Siirt Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü
Siirt Organize Sanayi Bölge Müdürlüğü
Şırnak Bilim, Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü
Şırnak Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü
Şırnak İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü
Silopi Sınır Ticareti İthalat ve İhracat Yardımlaşma Derneği
Batman Belediyesi
Mardin Belediyesi
Siirt Belediyesi
Cizre Belediyesi
Dargeçit Belediyesi
Derik Belediyesi
Gercüş Belediyesi
İdil Belediyesi
Kızıltepe Belediyesi
Kozluk Belediyesi
Ömerli Belediyesi
Pervari Belediyesi
Savur Belediyesi
Silopi Belediyesi
Şırnak ÇATOM Merkezi
Mardin İl Defterdarlığı
Şırnak Gençlik Merkezi
Mardin ÇATOM Merkezi
Batman Mimarlar Odası
Şırnak Ziraat Odası
Mardin Ziraat Odası
Batman Ziraat Odası
Siirt Arıcılar Birliği
USTAD (Başkan)
Aydınlar Kaymakamlığı
Beşiri Kaymakamlığı
Beytüşşebap Kaymakamlığı
Eruh Kaymakamlığı
Hasankeyf Kaymakamlığı
Kızıltepe Kaymakamlığı
Kozluk Kaymakamlığı
Kurtalan Kaymakamlığı
Nusaybin Kaymakamlığı
Sason Kaymakamlığı
Şirvan Kaymakamlığı
Batman Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği
Mardin Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği
Siirt Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği
Şırnak Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği
Siirt ve İlçeleri Fıstık Üreticileri Birliği
Şırnak Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Birliği
Batman Bilim, Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü
Mardin Sanayici ve İşadamları Derneği
Mardin Turizm ve Otelciler Derneği
Batman Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü
Batman Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü
Batman Gıda, Tarım, Hayvancılık İl Müdürlüğü
Batman İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü
Batman Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü
Mardin Bilim, Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü
Mardin Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü
Mardin İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü
Mardin Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü
Siirt Bilim, Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü
Siirt Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü
Şırnak Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü
Şırnak Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü
Şırnak Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü
Şırnak İpekyolu Gümrük Müdürlüğü
Şırnak Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği
Şırnak İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

TRC3 2014-2023 BÖLGE PLANI KATILIMCILIK ŞEMASI

Dicle Kalkınma Ajansı Katılımcılık Metodolojisi

Paydaş Analizi

- 2011-2013 Bölge Planı hazırlıkları ve Yatırım Destek Ofisleri
- Sektör ve Tema Paydaş Analizleri

Katılımcılık Araçları

- Anket ve Görüş sorma
- Çalıştay ve Paydaş Toplantıları
- Saha Ziyaretleri

Danışma: Analizler, alternatifler veya kararlar hakkında paydaşların geribildirimini alma

- Kalkınma Kurulu Üye Belirleme Çalışmaları (Şubat - Nisan 2012)
- BGUS Anketi (Haziran 2012)
- Vizyon Oluşturma Anketi (Mayıs - Temmuz 2013)
- Mevcut Durum Analizi ve 2014-2023 Bölge Planı Görüşe Sunma (Haziran - Temmuz 2013)

Dahil Etme: Kararların alınma sürecine paydaşların müdahil olması

- Kalkınma Kurulu İl Toplantıları (10-11 Nisan 2012)
- GAP Eylem Planı Revizyon Toplantısı (15 Haziran 2012)
- Kalkınma Kurulu Toplantısı (28 Haziran 2012)
- Mali Destek Programları Öncelik Belirleme Saha Çalışmaları (Eylül - Ekim 2012)
- BGUS Öncelik Çalıştayları (09-12 Ekim 2012)
- İlçe Çalıştayları (Temmuz 2013)

İşbirliği: Tercih edilen karar ve planların paydaşlarla işbirliği içerisinde oluşturulması

- GAP Eylem Planı Saha Araştırması (15-18 Mayıs 2012)
- TRC3 Bölgesi Sanayi Envanteri (Kasım 2012 - Mayıs 2013)
- TRC3 Bölgesi Kentsel Altyapı Anketi (Nisan - Mayıs 2013)
- Yönetim Kurulu Toplantıları (Ekim 2012 ve Mayıs 2013)

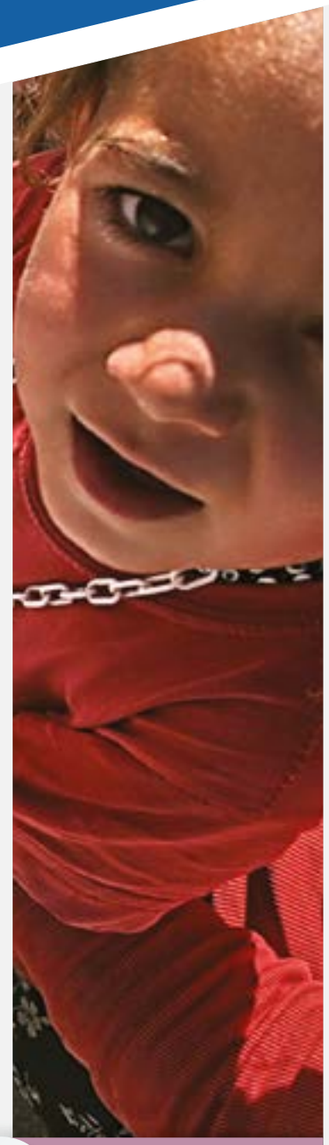
İÇİNDEKİLER

1 GİRİŞ

2 TRC3 BÖLGESİ'NİN KONUMU ve DOĞAL YAPISI

3 TRC3 BÖLGESİ'NİN ANALİZİ

4 DIŞ ÇEVRE

5 BÖLGESEL GELİŞME SENARYOSU ve 2023 VİZYONU

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ VII
TABLO LİSTESİ XIII
ŞEKİL LİSTESİ XVI

1.GİRİŞ 1
1.1.Raporun Yapısı 2
1.2.Yaklaşım ve Yöntem 3
1.3.TRC3 Bölge Planı'nın Konumu 6

2.TRC3 BÖLGESİ'NİN KONUMU ve DOĞAL YAPISI 11
2.1.Bölge'nin Konumu 12
2.1.1.Bölge'nin Sınırları 12
2.1.2.İllerin Coğrafi Konumu 13
2.2.Bölge'nin Doğal Yapısı 14
2.2.1.Bölge'nin İklimsel Özellikleri 14
2.2.2.İllerin Topografyası ve Jeomorfolojik Durumu 14
2.2.3.Bölge'nin Su Kaynakları 15
2.2.4.Bölge'nin Toprak Kabiliyeti ve Büyük Toprak Grupları 15

3.TRC3 BÖLESİ'NİN ANALİZİ 19
3.1.Bölge'nin Sosyal Yapısı 20
3.1.1.Demografi 20
3.1.2.Eğitim 21
3.1.2.1.Okuryazarlık Durumu 21
3.1.2.2.Okul Öncesi Eğitim 22
3.1.2.3.İlköğretim 22
3.1.2.4.Ortaöğretim 23
3.1.2.5.Yükseköğretim 24
3.1.2.6.Kamu Eğitim Yatırımları 24
3.1.3.Sağlık 25
3.1.3.1.Temel Sağlık Hizmetleri 25
3.1.3.2.Temel Sağlık Göstergeleri ve Bölge'nin Genel Sağlık Durumu 28
3.1.3.3.Fiziki Altyapı Dağılımı 30
3.1.3.4.İnsan Kaynağı Dağılımı 32
3.1.4.Yoksulluk, Gelir Dağılımı ve Risk Altındaki Gruplar 36
3.1.4.1.Yoksulluk ve Gelir Dağılımı 36
3.1.4.2.Dezavantajlı Guruplar 41
3.1.5.İşgücü ve İstihdam 50
3.1.5.1.İl Düzeyinde Temel İşgücü Göstergeleri 50
3.1.5.2.Bölgesel Düzeyde İşgücü Göstergeleri 54
3.1.5.3.İşgücü Göstergelerinin Cinsiyete Göre Dağılımı 54
3.1.5.4.İşgücünün Eğitim Durumu 58
3.1.5.5.İstihdamın Sektörel Dağılımı 59
3.1.5.6.Sosyal Güvenlik ve Kayıt Dışı İstihdam 60
3.1.5.7.DİKA'nın Bölge'deki İstihdama Katkısı 61
3.1.6.Kültür ve Spor 62
3.1.6.1.Kültür 62
3.1.6.2.Spor 66
3.2.Bölge'nin Ekonomik Yapısı 67
3.2.1.Tarım 67
3.2.1.1.Tarımsal Kaynaklar 69
3.2.1.2.Sulama Altyapısı 73
3.2.1.3.Arazi Toplulaştırma 75
3.2.1.4.İşletme Yapıları 76
3.2.1.5.Bitkisel Üretim 77
3.2.1.6.Hayvansal Üretim 82
3.2.2.Sanayi 86
3.2.2.1.İmalat Sanayi Katma Değeri 87
3.2.2.2.İmalat Sanayi İstihdam ve Yapısı 87
3.2.2.3.İmalat Sanayinde Çalışanların Eğitim Düzeyi 88
3.2.2.4.İmalat Sanayi Yer Seçimi 89
3.2.2.5.Sanayi Organizasyonu 89
3.2.3.Enerji 89
3.2.3.1.Enerji Tüketimi 90
3.2.3.2.Enerji Altyapısı 95
3.2.3.3.Enerji Kaynakları 97
3.2.3.4.Enerji Verimliliği 106
3.2.3.5.Elektrik Dağıtım Sistemleri 108
3.2.3.6.Petrol ve Doğalgaz 108
3.2.3.7.Madenler ve Endüstriyel Hammaddeler 111
3.2.4.Hizmetler 115
3.2.4.1.Turizm 115
3.2.4.2.Ticaret 123
3.3.Çevre ve Mekânsal Yapı 141

EKLER

3.3.1.Çevre 141
3.3.1.1.Ekolojik Yapı 141
3.3.1.2.Biyolojik Çeşitlilik 141
3.3.1.3.Koruma Alanları ve Hassas Ekosistemler 143
3.3.1.4.Orman Alanları 144
3.3.1.5.Erozyon 145
3.3.2.Çevre Sorunları 146
3.3.2.1.Hava Kirliliği 146
3.3.2.2.Su Kirliliği 148
3.3.2.3.Toprak Kirliliği 148
3.3.2.4.Görüntü Kirliliği 148
3.3.3.Mekânsal Yapı 149
3.3.3.1.Kentsel Altyapı ve Kentleşme 149
3.3.3.2.Kırsal Altyapı ve Kırsal Yerleşimler 168
3.3.3.3.Ulaşım 177
3.3.3.4.Bilgi ve İletişim 189
3.4.GZFT Analizi 192

4.DIŞ ÇEVRE 197
4.1.Küresel Ekonomik Gelişmeler 198
4.2.Avrupa Birliği 199
4.3.Türkiye'deki Gelişmeler 201

5.BÖLGESEL GELİŞME SENARYOSU ve 2023 VİZYONU 205
5.1.Bölgesel Gelişme Senaryosu 206
5.1.1.Bölge'nin Mekânsal Analizi 206
5.1.1.1.Çevre Düzeni Planı'nda Bölge İllerinin Kentsel Gelişimi 206
5.1.1.2.Çevre Düzeni Planı'nda Bölge'ye İlişkin Değerlendirmeler 215
5.1.2.Bölge'nin Mekânsal Gelişme Şeması 220
5.1.3.Üst Bölgenin Mekânsal Gelişimi 222
5.2.Bölge'nin 2023 Vizyonu 226
KAYNAKÇA 228
EKLER 234

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : TRC3 Bölgesi İllerinin Yüzölçümleri ve Oransal Büyüklükleri 12
Tablo 2 : TRC3 Bölgesi Üniversitelerinde 2013 Yılı İtibarıyla Akademik Personel Durumu 24
Tablo 3 : TRC3 Bölgesi 2012 Yılı Birinci Basamak Sağlık Hizmeti Birimleri Verileri 26
Tablo 4 : TRC3 Bölgesi İlleri 2013 Yılı İlk 5 Ayı Muayene Sayıları ve Ülke Geneli ile Kıyaslanması 27
Tablo 5 : TRC3 Bölgesi İlleri 2012 Yılı Acil Sağlık Hizmetleri Göstergeleri 28
Tablo 6 : TRC3 Bölgesi Yaş Gruplarına Göre 2011 Yılı İntihar Sayıları ve Ülke Geneli ile Kıyaslanması 29
Tablo 7 : TRC3 Bölgesi İlleri Kanser Olgu Sayıları 30
Tablo 8 : Ülkemizde Cinsiyet ve Yerleşim Durumuna Göre 2010 Yılı Tütün ve Alkol Kullanma Oranları 30
Tablo 9 : TRC3 Bölgesi 2012 Yılı Hastane ve Yatak Sayıları 30
Tablo 10 : TRC3 Bölgesi ve İllerindeki Tıbbi Cihaz Sayıları 32
Tablo 11 : TRC3 Bölgesi ve Türkiye Geneli 2011 Yılı Sağlık Sektöründeki İnsan Kaynağı 33
Tablo 12 : TRC3 Bölgesi'nde 2011 Yılı Engelli Birey Sayısı ve Toplam Nüfus İçerisindeki Oranları 49
Tablo 13 : TRC3 Bölgesi ve Türkiye Genelinde 2012 Yılı 2022 Sayılı Yasadan Yararlanan Kişi Sayısı ve İl Nüfusu İçindeki Oranları 49
Tablo 14 : Bölgesel Düzeyde İşgücü Göstergeleri 54
Tablo 15 : TRC3 Bölgesi ve Türkiye 2008-2012 Yılları Arası İşgücüne Katılma Oranlarının Uluslararası Verilerle Kıyaslanması 55

Tablo 16 : TRC3 Bölgesi ve Türkiye 2008-2012 Yılları Arası İstihdam Oranlarının Uluslararası Verilerle Kıyaslanması 56
Tablo 17 : TRC3 Bölgesi ve Türkiye 2008-2012 Yılları Arası İşsizlik Oranlarının Uluslararası Verilerle Kıyaslanması 57
Tablo 18 : TRC3 Bölgesi ve Türkiye 2008-2012 Yılları Arası İstihdamın Sektörel Dağılımı 60
Tablo 19 : Türkiye'de 2004-2012 Yılları Arası Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%) 61
Tablo 20 : TRC3 Bölgesi İlleri İçin Sosyal Güvenlik Göstergeleri 61
Tablo 21 : TRC3 Bölgesi ve İlleri ile Türkiye Geneli 2010-2011 Sezonu Kültür Göstergeleri İstatistikleri 63
Tablo 22 : TRC3 ve TRC (GAP) Bölgeleri ve illeri ile Türkiye Geneli 2010-2011 Sezonu Müze ve Ören Yeri İstatistikleri 63
Tablo 23 : TRC3 Bölgesi ve İlleri ile Türkiye Geneli Spor İstatistikleri 66
Tablo 24 : TRC3 Bölgesi ve İlleri 2012 Yılı Yüz Bin Kişi Başına Düşen Spor Kulübü ve Spor Tesisi Sayıları 66
Tablo 25 : TRC3 Bölgesi Arazi Kullanım Kabiliyetlerine Göre Arazilerin Dağılımı (%) 69
Tablo 26 : TRC3 Bölgesi ve Türkiye'de 2000-2012 Yılları Arası Tarım Alanlarındaki Değişim Oranı (%) 71
Tablo 27 : TRC3 Bölgesi Su Kaynakları 71
Tablo 28 : TRC3 Bölgesi Yeraltı Sulamaları (YAS) Türleri ve Sayıları 72
Tablo 29 : TRC3 Bölgesi Sulama Tesisleri ve Sulama Alanları 72
Tablo 30 : TRC3 Bölgesi Arazi Büyüklüklerine Göre Tarımsal İşletme Sayıları ve Dağılımları 75
Tablo 31 : TRC3 İllerindeki Arazi Toplulaştırma ve Tarla İçi Geliştirme Faaliyetleri Verileri 76
Tablo 32 : TRC3 Bölgesi ve Türkiye'de CPA Sınıflandırmasına Göre 2012 Yılı Bitkisel Üretim Ekili Alanları ve Toplam Üretim Miktarları 79
Tablo 33 : TRC3 Bölgesi ve Türkiye'de 2012 Yılı Seracılık Ekili Alanları ve Üretim Miktarları 80
Tablo 34 : TRC3 Bölgesi ve Türkiye 2011 Yılı Organik Tarım İstatistikleri 80
Tablo 35 : TRC3 Bölgesi 2012 Yılı Tarım Sigortası Verileri 82
Tablo 36 : TRC3 Bölgesi ve Türkiye'de Tarımsal Üretim Değerleri 82
Tablo 37 : TRC3 Bölgesi ve Türkiye'de 2012 Yılı Arıcılık İstatistikleri 84
Tablo 38 : TRC3 Bölgesi İlleri 2002 – 2012 Yılları Arası Elektrik Enerjisi Kayıp–Kaçak Oranları (%) 92
Tablo 39 : 2011 Yılı Elektrik Enerjisi Kayıp–Kaçak Oranlarına Göre TRC3 Bölgesi İllerinin Ülke Sıralamaları 92
Tablo 40 : Batman ve Siirt İllerinde Doğalgaz Dağıtımı 95
Tablo 41 : TRC3 Bölgesi ve İlleri ile Türkiye'nin Ortalama Günlük Global Radyasyon Değerleri (kWh/m2-gün) 103
Tablo 42 : TRC3 Bölgesi ve İllerinin 50 m'de Rüzgâr Kaynak Bilgileri 105
Tablo 43 : Türkiye Geneli Ham Petrol Üretim Miktarı 109
Tablo 44 : TRC3 Bölgesi İlleri ve Türkiye'de 2012 Yılı Ham Petrol Üretim Miktarları 109
Tablo 45 : Türkiye Geneli Doğalgaz Üretim Miktarı 109
Tablo 46 : TRC3 Bölgesi İlleri 2012 Yılı Doğalgaz Üretim Miktarları 109
Tablo 47 : TRC3 Bölgesi İllerinin Kalan Üretilebilir Ham Petrol ve Doğalgaz Rezerv Değerleri 109

Tablo 48 : Bölge'nin Turizm Potansiyeline Sahip Kaynakları ve Ziyaretçi Çekme Potansiyeli Yüksek Turizm Rotaları 120
Tablo 49 : TRC3 Bölgesi ve Yakın İllerdeki Eserlere Yönelik Turizm Rotaları 121
Tablo 50 : TRC (GAP) Bölgesi İllerinin Turizm Rekabetçiliği Göstergeleri 122
Tablo 51 : Türkiye Geneli 2002-2012 Yılları Arası Dış Ticaret Göstergeleri 125
Tablo 52 : TRC3 Bölgesi Sanayi Envanteri ve TÜİK İhracat Verilerinin Karşılaştırılması 133
Tablo 53 : 2020 ve 2035 Yılları İçin Irak Ekonomi Öngörüsü 140
Tablo 54 : TRC3 Bölgesi Toplam ve Endemik Bitki Takson Sayıları 142
Tablo 55 : TRC3 Bölgesi Tehlike Altındaki Türler ve Kategorileri 143
Tablo 56 : TRC3 Bölgesi ve İlleri ile Türkiye'deki Ormanların Niteliklerine Göre Dağılımları 145
Tablo 57 : TRC3 Bölgesi İlleri 2011-2012 Kış Dönemi PM10 ve SO2 Uyarı Eşiği Aşım Sayıları 147
Tablo 58 : TRC3 Bölgesi İlleri İstasyonlarında 2011-2012 Kış Dönemi PM10 ve SO2 Veri Alım Oranları 148
Tablo 59 : TRC3 Bölgesi ve İllerinde 2010 Yılı İçme ve Kullanma Suyu Göstergeleri 151
Tablo 60 : TRC3 Bölgesi ve İllerinde 2010 Yılı Kanalizasyon Şebekesi ve Arıtma Tesisi Göstergeleri 153
Tablo 61 : TRC3 Bölgesi İllerinde Katı Atık Tesisleri Genel Bilgileri 158
Tablo 62 : Dünya Genelinde Kentsel Nüfus Oranları (%) 161
Tablo 63 : TRC3 Bölgesi İlleri 2008 ve 2012 Yılı Karşılaştırmalı Kentleşme Göstergeleri 162
Tablo 64 : TRC3 Bölgesi İlleri Nüfus Projeksiyonları ve Yıllık Ortalama Artış Hızları 162
Tablo 65 : TRC3 Bölgesi İllerinde Küçük Ölçekli Sulama Tesislerinin Durumu 172
Tablo 66 : TRC3 Bölgesi İllerinin Belde, Köy ve Mezra Sayıları 173
Tablo 67 : TRC3 Bölgesi İllerinde Nüfusa Göre Köy Sayılarının Dağılımı 173
Tablo 68 : TRC3 Bölgesi Ulaşım Yapısı 178
Tablo 69 : TRC3 Bölgesi İllerinin Önemli İl Merkezlerine Olan Uzaklıkları (km) 179
Tablo 70 : TRC3 Bölgesi İllerinin Belirli İl Merkezlerine Olan Demiryolu Uzaklıkları (km) 186
Tablo 71 : TRC3 Bölgesi 2012 Yılı Demiryolu Yük ve Yolcu Verileri 186
Tablo 72 : TRC3 Bölgesi İlleri 2004-2011 Yılları Arası Havayolu Taşımacılığı Verileri 187
Tablo 73 : İskenderun ve Mersin Limanlarına 2003-2011 Yılları Arası Uğrayan Kruvaziyer Gemi ve Yolcu Sayıları 188
Tablo 74 : Mersin Limanı'nın TRC3 Bölgesi'ndeki Önemli Noktalara Uzaklığı 189
Tablo 75 : İskenderun Limanı'nın TRC3 Bölgesi'ndeki Önemli Noktalara Uzaklığı 189
Tablo 76 : TRC3 Bölgesi İlleri Toplam Genişbant İnternet Abone Sayısı 191
Tablo 77 : TRC3 Bölgesi İlleri Toplam Mobil Genişbant İnternet Abone Sayısı 191
Tablo 78 : Türkiye'de 1980-2012 Yılları Arası Ekonomideki Gelişmeler 202
Tablo 79 : Mardin İli Yerleşim Yerleri Kentsel Gelişme Durumu 209
Tablo 80 : Batman İli Yerleşim Yerleri Kentsel Gelişme Durumu 211
Tablo 81 : Siirt İli Yerleşim Yerleri Kentsel Gelişme Durumu 212
Tablo 82 : Şırnak İli Yerleşim Yerleri Kentsel Gelişme Durumu 214
Tablo 83 : Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE; 2003, 2011) 226

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1 : TRC3 2014-2023 Bölge Planı'nın Yapısı 3
Şekil 2 : TRC3 2014-2023 Bölge Planı Hazırlık Süreci 4
Şekil 3 : TRC3 Bölgesi'nin Konumu 12
Şekil 4 : TRC3 Bölgesi İllerinin İlçeleri ve Sınırları 13
Şekil 5 : TRC3 Bölgesi Toprak Kabiliyet Durumu 16
Şekil 6 : TRC3 Bölgesi Büyük Toprak Grupları 17
Şekil 7 : Türkiye Nüfusu (1950-2012 Yılları Arası) ve 2050 Projeksiyonu (Bin Kişi) 20
Şekil 8 : TRC ve TRC3 Bölgesi Nüfusu (2007-2012 Yılları Arası) ve 2023 Projeksiyonları (Kişi) 20
Şekil 9 : TRC3 Bölgesi İlleri 2000-2012 Yılları Arası Nüfusu ve 2023 Projeksiyonları (Kişi) 21
Şekil 10 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Okuryazarlık Oranı (%) ve Cinsiyete Göre Dağılımı 21
Şekil 11 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Okul Öncesi Okullaşma Oranı (4-5 Yaş) ve Bir Önceki Yıl ile Kıyaslanması 22
Şekil 12 : Türkiye Geneli 2012 Yılı İlkokul Okullaşma Oranı (%) ve Cinsiyete Göre Dağılımı 23
Şekil 13 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Ortaokul Okullaşma Oranı (%) ve Cinsiyete Göre Dağılımı 23
Şekil 14 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Lise Okullaşma Oranı (%) ve Cinsiyete Göre Dağılımı 24
Şekil 15 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Kişi Başına (5-24 Yaş Arası) Düşen Eğitim Sektörü Kamu Yatırım Miktarı (TL) ve Önceki Yıllar ile Kıyaslanması 25
Şekil 16 : TRC3 Bölgesi İlçelerinde 2012 Yılı İtibarıyla Aile Hekimi Başına Düşen Kişi Sayısı 27
Şekil 17 : Türkiye Geneli 2011 Yılı 100.000 Kişiye Düşen Sağlık Bakanlığı Hastane Yatak Sayıları 31
Şekil 18 : Türkiye Geneli 2011 Yılı 100.000 Kişiye Düşen Özel Hastane Yatak Sayıları 31
Şekil 19 : Türkiye Geneli 2011 Yılı 100.000 Kişiye Düşen Toplam Hastane Yatak Sayıları 32
Şekil 20 : Türkiye Geneli 2011 Yılı 100.000 Kişiye Düşen Uzman Hekim Sayıları 33
Şekil 21 : Türkiye Geneli 2011 Yılı 100.000 Kişiye Düşen Pratisyen Hekim Sayıları 34
Şekil 22 : Türkiye Geneli 2011 Yılı 100.000 Kişiye Düşen Toplam Hekim Sayıları 34
Şekil 23 : Türkiye Geneli 2011 Yılı 100.000 Kişiye Düşen Hemşire Sayıları 35
Şekil 24 : Türkiye Geneli 2011 Yılı 100.000 Kişiye Düşen Toplam Personel Sayıları 35
Şekil 25 : Türkiye Geneli 2008 Yılı Kişi Başı Gayri Safi Katma Değer (GSKD) Verileri ($) 36
Şekil 26 : Türkiye Geneli 2011 Yılı Kişi Başı Gayrisafi Bölgesel Hâsıla (GSBH) Verileri ($) 36
Şekil 27 : Türkiye Geneli 2011 Yılı Bölgesel Yoksulluk Sınırına Göre Yoksulluk Oranı (%) ve Yoksul Sayısı (Bin) 37
Şekil 28 : Türkiye Geneli 2011 Yılı Türkiye Yoksulluk Sınırına Göre Yoksulluk Oranı (%) ve Yoksul Sayısı (Bin) 37
Şekil 29 : TRC3 Bölgesinin 2003-2011 Yılları Arasında Harcama Türlerine Göre Hane Halkı Tüketim Harcamalarının Dağılımı 38
Şekil 30 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Aktif Çalışan Oranı (%) ve Yeşil Kartlı Oranı (%) 39
Şekil 31 : TRC3 Bölgesi İlçeler Bazında 2012 Yılı Kişi Başına Düşen Şartlı Nakit Transferleri (ŞNT) 40
Şekil 32 : TRC3 Bölgesi Tipolojik Durum ve İlçelere göre KASDEP Destek Dağılımları 40
Şekil 33 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Düzey 2 Bölgeleri 0-14 Yaş Grubu Nüfus Oranları (%) 41
Şekil 34 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Düzey 2 Bölgeleri 15-29 Yaş Grubu Nüfus Oranları (%) 41
Şekil 35 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Genç İşsizlik Oranları (%) 42
Şekil 36 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Hane Halkı Büyüklükleri 43
Şekil 37 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Kadın İlk Evlenme Yaşı Verileri 44
Şekil 38 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Doğurganlık Hızları 44
Şekil 39 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Kırsal Alanda Okuma Yazma Bilmeyen Kadınların Oranları (%) 45
Şekil 40 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Kadınların Lise Okullaşma Oranları (%) 45
Şekil 41 : TRC3 Bölgesi'nde 2008-2012 Yılları Arası Eğitim Durumuna Göre 15 Yaş Üstü Kadınların İşgücüne Katılma Oranları (%) 46
Şekil 42 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Kadınların İşgücüne Katılma Oranları (%) 46
Şekil 43 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Kadınların İstihdam Oranları (%) 47
Şekil 44 : TRC3 Bölgesi'nde Kadın İstihdamının Sektörel Dağılımı* 47
Şekil 45 : Türkiye'de Eşi veya Birlikte Olduğu Kişi(ler)den Yaşamlarının Herhangi Bir Döneminde ve Son 12 Ayda Fiziksel veya Cinsel Şiddet Yaşamış Kadınların Yüzdesi (%) 48
Şekil 46 : Kaba İntihar Hızı, Kadınların Erkeklere Göre İntihar Oranları ve 24 Yaş Altı Kadınların Tüm Kadınlar İçerisindeki İntihar Oranları 48
Şekil 47 : Türkiye Geneli 2008-2010 Yılları Arası İşgücüne Katılma Oranları (%) 50
Şekil 48 : İşgücüne Katılma Oranlarının Uluslararası Verilerle Kıyaslanması (%) 51
Şekil 49 : Türkiye Geneli 2008-2010 Yılları Arası İstihdam Oranları (%) 51
Şekil 50 : İstihdam Oranlarının Uluslararası Verilerle Kıyaslanması (%) 52
Şekil 51 : Türkiye Geneli 2008-2010 Yılları Arası İşsizlik Oranları (%) 53
Şekil 52 : İşsizlik Oranlarının Uluslararası Verilerle Kıyaslanması (%) 53
Şekil 53 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Cinsiyete Göre İşgücüne Katılma Oranları (%) 56
Şekil 54 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Cinsiyete Göre İstihdam Oranları (%) 57
Şekil 55 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Cinsiyete Göre İşsizlik Oranları (%) 58
Şekil 56 : İşgücü Eğitim Durumunun Karşılaştırılması (a)2008 (b)2012 59
Şekil 57 : Türkiye Geneli 2012 Yılı İstihdamın Sektörel Dağılımı 60
Şekil 58 : 2010 ve 2011 Ajans Mali Destek Programları ile Desteklenen Kuruluşlarda Sağlanan İstihdam Sayıları 62
Şekil 59 : TRC3 Bölgesi ve Türkiye Arazi Dağılımı (%) 67
Şekil 60 : TRC3 Bölgesi Toprak Kabiliyeti Sınıflarının Dağılımı 70
Şekil 61 : TRC3 Bölgesi ve Türkiye'de 2000-2012 Yılları Arası Tarım Alanlarındaki Değişim 71
Şekil 62 : TRC3 Bölgesi Sulu ve Kuru Tarım Alanlarının Oranları (%) 74
Şekil 63 : TRC3 Bölgesi ve Türkiye'de 2007-2011 Yılları Arası Kişi Başı Bitkisel Üretim Değerleri 77
Şekil 64 : Türkiye Geneli Kişi Başı Bitkisel Üretim Değerleri 78
Şekil 65 : TRC3 Bölgesi ve Türkiye'nin 2012 Yılı Bitkisel Üretim Dağılımları 78
Şekil 66 : Türkiye Geneli 2012 Yılı 1.000 Hektar Tarım Alanına Düşen Traktör Sayıları 81
Şekil 67 : TRC3 Bölgesi ve Türkiye'de 2012 Yılı Yerli, Kültür ve Melez Büyükbaş Hayvan Oranları (%) 83
Şekil 68 : Türkiye Geneli 2011 Yılı Kişi Başı Gayrisafi Bölgesel Hâsıla Değerleri ($) 86
Şekil 69 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Sanayi Sektöründe Uzmanlaşma Oranı ve Sanayi Sektör Büyüklükleri 86
Şekil 70 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Sanayi, Tarım ve Hizmet Sektörlerinin Oransal Dağılımı 87
Şekil 71 : TRC3 Bölgesi Sanayi Sektöründe Çalışan Kişi Sayısı (Bin kişi, 15+ yaş) 88
Şekil 72 : TRC3 Bölgesi'nde Bulunan İmalat Firmalarında Çalışan Personelin Eğitim Durumu 88
Şekil 73 : TRC3 Bölgesi İlçe Merkezlerinde Faaliyet Gösteren İmalatçı Firma Sayıları 89
Şekil 74 : TRC3 Bölgesi ve Türkiye'de 2003-2011 Yılları Arası Kullanım Yerlerine Göre Tüketilen Elektrik Enerjisi Miktarları (GW) 90

Şekil 75 : Türkiye Geneli Mesken ve Sanayi Elektriği Kişi Başı Tüketim Değerlerinin Dağılımı 91
Şekil 76 : TRC3 Bölgesi ve İlleri ile Türkiye'de 2007-2012 Yılları Arası Kişi Başı Toplam Tüketim Değerleri (kWh) 91
Şekil 77 : Türkiye Geneli 2011 Yılı Elektrik Enerjisi Kayıp-Kaçak Oranları (%) 92
Şekil 78 : TRC3 Bölgesi Kaçak ve Faturalandırılan Elektrik Enerjisi Oranları 93
Şekil 79 : TRC3 Bölgesi ve İlleri ile Türkiye'de 2007-2012 Yılları Arası Sanayi Elektriği Tüketim Değerleri (GWh) 94
Şekil 80 : TRC3 Bölgesi ve İlleri ile Türkiye'de 2007-2012 Yılları Arası Tarımsal Sulama Alanında Elektrik Enerjisi Tüketim Değerleri (GWh) 94
Şekil 81 : Mardin ve Batman OSB Aylık Elektrik Tüketim Değerleri (GWh) 81
Şekil 82 : TRC3 Bölgesi ve İlleri ile Türkiye'de 2007-2012 Yılları Arası Konutlarda Elektrik Tüketim Değerleri (GWh) 97
Şekil 83 : TRC3 Bölgesi İllerinde Mevcut ve Planlı HES Projeleri Dağılımı (adet) 98
Şekil 84 : TRC3 Bölgesi İlçelerinde İşletmede, İnşaat Halinde ve Planlanan HES Kurulu Güç Dağılımları (MW) 99
Şekil 85 : TRC3 Bölgesi İllerinde Mevcut, İnşa Halinde ve Etüt-Projelendirme Aşamalarındaki HES Projelerinin Dağılımı (MW) 99
Şekil 86 : TRC3 Bölgesi İllerinde Mevcut, İnşa Halinde ve Planlama Aşamasında Bulunan Termik Santrallerin Kurulu Güç Dağılımları (MW) 101
Şekil 87 : TRC3 Bölgesi Mevcut, İnşa Halinde ve Planlı HES ve TES Toplam Kurulu Gücün Dağılımı (MW) 101
Şekil 88 : Yenilenebilir Enerji Kurulu Gücün Yıllara Göre Gelişimi (MW) 102
Şekil 89 : TRC3 Bölgesi İllerinin Güneş Enerji Potansiyeli (kWh/m2-yıl, Güneş Radyasyon Değerlerine Göre) 103
Şekil 90 : TRC3 Bölgesi İllerinin 50 m'de Rüzgâr Hızı Haritası 104
Şekil 91 : Türkiye 2002-2012 Yılları Arası Jeotermal Amaçlı Açılan Sondaj Kuyu Metrajı (m) 106
Şekil 92 : Sektörlere Göre Enerji Tüketimi ve Tasarruf Potansiyelleri 106
Şekil 93 : TRC3 Bölgesi İllerinde 2002-2012 Yılları Arasında Petrol ve Doğal Gaz Temini Amaçlı Açılan Kuyuların Dağılımı 110
Şekil 94 : Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Muhtemel Kaya Gazı Rezerv Alanları 110
Şekil 95 : Batman TPAO Tarafından Açılan Kuyu Adedi ve Petrol Üretim Miktarları 111
Şekil 96 : TRC3 Bölgesi Yer Altı ve Yerüstü Zenginliklerinin Görünümü 112
Şekil 97 : 2009-2011 Yılları Arası Asfaltit Tüketim Alanları (b.ton) 113
Şekil 98 : Türkiye Geneli 2012 Yılında Tesislere Gelen Yerli ve Yabancı Ziyaretçi Dağılımları 116
Şekil 99 : TRC3 Bölgesi İlçeleri 2012 Yılı Yatak Kapasite Dağılımları ile Gelen Yerli ve Yabancı Turist Oranları 117
Şekil 100 : TRC3 Bölgesi'nde Kültür Turizmi Potansiyeli Açısından Öne Çıkan İlçeler 117
Şekil 101 : TRC3 Bölgesi'nde İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından Öne Çıkan İlçeler 118
Şekil 102 : TRC3 Bölgesi'nde İş Turizmi Potansiyeli Açısından Öne Çıkan İlçeler 118
Şekil 103 : TRC3 Bölgesi'nde Doğa ve Kırsal Turizm Potansiyeli Açısından Öne Çıkan İlçeler 119
Şekil 104 : TRC3 Bölgesi'nde Termal Turizm Potansiyeli Açısından Öne Çıkan İlçeler 119
Şekil 105 : Türkiye Geneli Turizm Rekabet ve Odak Analizi Haritası 123
Şekil 106 : TRC3 Bölgesi'nin Türkiye, Irak ve Suriye'ye Göre Ticari Konumu 124
Şekil 107 : 2002-2012 Yılları Arasında Dünya Ticaretinin Seyri 124
Şekil 108 : Türkiye Geneli 2002-2012 Yılları Arası İhracat ve İthalat Değerleri 125
Şekil 109 : Türkiye İhracatının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı 126
Şekil 110 : Türkiye Geneli 2012 Yılı İhracat Miktarı ve İhracatçı Firma Sayısı 127
Şekil 111 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Firma Başına Düşen İhracat Miktarı 127
Şekil 112 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Irak'a Yapılan İhracat Yoğunluğu 128
Şekil 113 : Türkiye Geneli 2012 Yılı İthalat Miktarı ve İthalatçı Firma Sayısı 128
Şekil 114 : Türkiye Geneli 2012 Yılı Firma Başına Düşen İthalat Miktarı 129
Şekil 115 : TRC3 Bölgesi İllerinin İhracat Miktarları ve İhracat Yapan Firma Sayıları 130
Şekil 116 : TRC3 Bölgesi İllerinin İthalat Miktarları ve İthalat Yapan Firma Sayıları 130
Şekil 117 : TRC3 Bölgesi'nin İhracat ve İthalat Yaptığı Ülkeler 131
Şekil 118 : ISIC 3 (4 digit) Sınıflamasına Göre 2012 Yılı Mardin İli İhraç Ürün Dağılımı 131
Şekil 119 : ISIC 3 (4 digit) Sınıflamasına Göre 2012 Yılı Batman İli İhraç Ürün Dağılımı 132
Şekil 120 : ISIC 3 (4 digit) Sınıflamasına Göre 2012 Yılı Siirt İli İhraç Ürün Dağılımı 132
Şekil 121 : ISIC 3 (4 digit) Sınıflamasına Göre 2012 Yılı Şırnak İli İhraç Ürün Dağılımı 133
Şekil 122 : TRC3 Bölgesi Sektörlerinin Dışa Açılma Durumu 134
Şekil 123 : TRC3 Bölgesi Tipolojik Dağılıma Göre Sınır Etkisi Altındaki İlçeler 135
Şekil 124 : TRC3 Bölgesi İlçelerinde İhracatçı Firma Sayısı ve UND'ye Üye Firma Dağılımı 135
Şekil 125 : TRC3 Bölgesi Sanayi Envanteri Çalışmasına Göre İlçelerin İhracat Miktarları ($) 136
Şekil 126 : Türkiye-Suriye 2003-2012 Yılları Arası Dış Ticaret Göstergeleri 137
Şekil 127 : TRC3 Bölgesi İllerinin 2003-2012 Yılları Arası Suriye İhracatı 137
Şekil 128 : Türkiye Geneli 2012 Yılı İhracatının Ülkelere Göre Dağılımı 138
Şekil 129 : Türkiye-Irak 2012 Yılı İhracatının Sektörlere Göre Dağılımı 138
Şekil 130 : TRC3 Bölgesi-Irak 2012 Yılı İhracatının Sektörlere Göre Dağılımı 139
Şekil 131 : TRC3 Bölgesi'nde Toplam ve Endemik Bitki Takson Sayılarının İller İçerisindeki Dağılımları (%) 142
Şekil 132 : TRC3 Bölgesi'nde Fauna Sayılarının İller İçerisindeki Dağılımları 143
Şekil 133 : Türkiye Orman Varlığı Haritası 144
Şekil 134 : TRC3 Bölgesi Erozyon Durumu 145
Şekil 135 : TRC3 Bölgesi İlleri Kış Dönemi Ortalama PM10 Değerleri 146
Şekil 136 : TRC3 Bölgesi İlleri Kış Dönemi Ortalama SO2 Değerleri 147
Şekil 137 : TRC3 Bölgesi'nde 2012 Yılı Su Faturası Tahsilât Oranları 150
Şekil 138 : TRC3 Bölgesi ve İllerinde 2010 Yılında Kaynaklarına Göre Çekilen Su Miktarları 150
Şekil 139 : TRC3 Bölgesi İlçelerinde İçme ve Kullanma Suyu Şebekesi ile Hizmet Verilen Nüfusun Belediye Nüfusu İçindeki Oranı (%) 152
Şekil 140 : TRC3 Bölgesi ve İllerinde 2010 Yılında Alıcı Ortamlarına Göre Deşarj Edilen Atıksu Miktarları 153
Şekil 141 : TRC3 Bölgesi İlçelerinde Kanalizasyon Şebekesi ile Hizmet Verilen Nüfusun Belediye Nüfusu İçindeki Oranı (%) 154
Şekil 142 : Türkiye Geneli 2010 Yılı Atıksu Arıtma Tesisi ile Hizmet Verilen Nüfusun Belediye Nüfusu İçindeki Oranları (%) 155
Şekil 143 : TRC3 Bölgesi'nde Atıksu Arıtma Tesisi ile Hizmet Veren Belediyeler 155
Şekil 144 : TRC3 Bölgesi'nde Yaz ve Kış Mevsimine Göre Toplanan Ortalama Atık Miktarları 156
Şekil 145 : TRC3 Bölgesi ve İllerinde 2010 Yılı Atık Hizmeti Verilen Nüfus Verileri 157
Şekil 146 : TRC3 Bölgesi ve İllerinde 2010 Yılı Bertaraf Yöntemlerine Göre Atık Miktarları 157
Şekil 147 : Türkiye Geneli 2010 Yılı Tehlikeli Atık Miktarları 160
Şekil 148 : TRC3 Bölgesi İlleri Deprem Haritaları 164
Şekil 149 : TRC3 Bölgesi Yerleşime Uygunluk Haritası 166
Şekil 150 : Türkiye Geneli 2005-2013 Yılları Arası KÖYDES Ödeneklerinin Dağılımı 168
Şekil 151 : TRC3 Bölgesi İllerinde 2005-2013 Yılları Arası KÖYDES Ödeneklerinin Dağılımı (milyon TL) 169
Şekil 152 : TRC3 Bölgesi İllerinde Köy ve Mezraların İçme Suyu Durumu 169

Şekil 153 : Türkiye Geneli İl Bazlı Köy Yolları Durumu 170
Şekil 154 : TRC3 Bölgesi İllerinde Köy Yolları Ağı Uzunlukları (km) 170
Şekil 155 : TRC3 Bölgesi İllerinde Köy Yollarının Niteliklerine Göre Dağılımları 170
Şekil 156 : Türkiye Geneli ve TRC3 Bölgesi'nde Kanalizasyon ve Atıksu Tesisleşme Durumu 171
Şekil 157 : TRC3 Bölgesi Belde, Bucak ve Köy Merkezlerinin Nüfus Büyüklükleri ve İdari Yapıları 173
Şekil 158 : Mardin İli Yerleşim Kademelenmesi 174
Şekil 159 : Batman İli Yerleşim Kademelenmesi 175
Şekil 160 : Siirt İli Yerleşim Kademelenmesi 175
Şekil 161 : Şırnak İli Yerleşim Kademelenmesi 176
Şekil 162 : TRC3 Bölgesi'nde Mevcut Yolların Türlerine Göre Dağılımı 177
Şekil 163 : TRC3 Bölgesi İllerinde Mevcut Yolların Türlerine Göre Dağılımı 178
Şekil 164 : TRC3 Bölgesi İllerinin Otoyol, Devlet Yolu ve İl Yolu Ağlarının Dağılımı 180
Şekil 165 : TRC3 İlleri ve Türkiye'nin Devlet Yolu, İl Yolu ve Otoyol Ağı Uzunluklarının Alan Verileriyle Karşılaştırmalı Göstergeleri 180
Şekil 166 : TRC3 İlleri ve Türkiye'nin Devlet Yolu, İl Yolu Ve Otoyol Ağı Uzunluklarının Nüfus Verileriyle Karşılaştırmalı Göstergeleri 181
Şekil 167 : Türkiye Geneli ve TRC3 Bölgesi İllerinde 2012 Yılı Bin Kişi Başına Düşen Araç Sayıları 182
Şekil 168 : Türkiye Demiryolu Toplam Hat Uzunluğunun 2008-2012 Yılları Arasındaki Gelişimi 182
Şekil 169 : Türkiye Demiryolları Ağında 2003-2011 Yılları Arası Yolcu Taşıma Sayıları (bin) 183
Şekil 170 : Türkiye Demiryolu Ağının ve Uluslararası Bağlantılarının Planlanan Yakın Gelecekteki Görünümü 184
Şekil 171 : TRC3 Bölgesi Demiryolları Hatları 185
Şekil 172 : TRC3 Bölgesi İlleri Bin Kişi Başına Düşen Sabit Telefon Erişim Hat Sayısı 190
Şekil 173 : TRC3 Bölgesi İlleri Mobil Telefon Abone Sayısı 190
Şekil 174 : GSYİH Büyüklüklerine Göre 2005 Yılı Dünya Genelinin Görünümü 199
Şekil 175 : Türkiye İhracatının Ülke Guruplarına Göre Dağılımı 201
Şekil 176 : Türkiye Geneli Düzey 2 Bazında 2011 Yılı Bölgelerarası GSBH Dağılımı ve 2004-2011 Yılları Arası GSBH Değişimi 202
Şekil 177 : Türkiye Geneli Düzey 1 Bazında 2008 Yılı Aylık İşgücü Maliyeti 203
Şekil 178 : Mardin Merkez İlçesi Kentsel Gelişme Alanları Haritası 207
Şekil 179 : Kızıltepe İlçesi Kentsel Gelişme Alanları Haritası 207
Şekil 180 : Midyat İlçesi Kentsel Gelişme Alanları Haritası 208
Şekil 181 : Nusaybin İlçesi Kentsel Gelişme Alanları Haritası 208
Şekil 182 : Batman Merkez Kentsel Gelişme Alanları Haritası 210
Şekil 183 : Siirt Merkez Kentsel Gelişme Alanları Haritası 212
Şekil 184 : Şırnak Merkez İlçe Kentsel Gelişme Alanları Haritası 213
Şekil 185 : Cizre İlçesi Kentsel Gelişme Alanları Haritası 213
Şekil 186 : Silopi İlçesi Kentsel Gelişme Alanları Haritası 214
Şekil 187 : TRC3 Bölgesi Mekânsal Gelişme Şeması 220
Şekil 188 : TRC3 Bölgesi Sektörel Öncelik Şemaları 221
Şekil 189 : Üst Bölge Kent Merkezlerinin Kademelendirilmesi 222
Şekil 190 : İnanç ve Gurme Turizmi, Eko-Turizm ve GAP Tematik Gelişim Bölgesi 223
Şekil 191 : Üst Bölge Lojistik Gelişimi 224
Şekil 192 : Üst Bölge Lojistik Kademelenmesi 225

KISALTMALAR

AB: *Avrupa Birliği*
ABD: *Amerika Birleşik Devletleri*
ADNSK: *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi*
Ar-Ge: *Araştırma ve Geliştirme*
AAT: *Atıksu Arıtma Tesisi*
BELDES: *Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi*
BGUS: *Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi*
BM: *Birleşmiş Milletler*
BOTAŞ: *Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş.*
Bölge: TRC3 Bölgesi
BROP: *Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı*
BSK: *Bitümlü Sıcak Karışım*
BTK: *Bilgi Teknolojileri Kurumu*
COSIT: *Irak Merkez İstatistik Kurumu*
ÇATOM: *Çok Amaçlı Toplum Merkezleri*
ÇED: *Çevre Etki Değerlendirme*
ÇDP: *Çevre Düzeni Planı*
DAİB: *Doğu Anadolu İhracatçılar Birliği*
DEDAŞ: *Dicle Elektrik Dağıtım A.Ş.*
DGBH: *Doğal Gaz Boru Hattı*
DHMİ: *Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü*
DİE: *Devlet İstatistik Enstitüsü*
DİKA: *Dicle Kalkınma Ajansı*
DKP: *Doğal Kaynaklar ve Pazar Uygunluğu*
DLH: *T.C. Demiryolu, Limanlar ve Hava Meydanları İnşaatı Genel Müdürlüğü*
DPT: *Devlet Planlama Teşkilatı*
DSİ: *Devlet Su İşleri*
DTM: *Dış Ticaret Müsteşarlığı*
EBKM: *Enerji Verimliliği Kuluçka Merkezi*
EDAM: *Eğitim Danışmanlığı ve Araştırmaları Merkezi*
EİE: *Elektrik İlleri Etüt İdaresi*
EPDK: *Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu*
ETKB: *Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı*
EUROSTAT: *Avrupa Birliği İstatistik Kurumu*
EV: *Enerji Verimliliği*
EVD: *Enerji Verimliliği Danışmanlığı*
EVKM: *Enerji Verimliliği Kuluçka Merkezi*
GAİB: *Güneydoğu Anadolu İhracatçılar Birliği*
GAP: *Güneydoğu Anadolu Projesi*
GAP BKİ: *Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi*
GAP EP: *Güneydoğu Anadolu Projesi Eylem Planı*
GAP GİDEM: *Güneydoğu Anadolu Projesi Girişimci Destekleme Merkezi*
GAP YENEV: *Güneydoğu Anadolu Projesi Yenilenebilir Enerji ve Enerji Verimliliği Merkezi*
GES: *Güneş Santrali*
GSBH: *Gayrisafi Bölgesel Hâsıla*
GSKD: *Gayri Safi Katma Değer*
GSMH: *Gayri Safi Milli Hâsıla*
GSM: *Gayri Sıhhi Müessese*
GSYİH: *Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla*
GTHB: *Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı*
GZFT: *Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler*
HES: *Hidroelektrik Santrali*
IPA: *Katılım Öncesi Mali Destek Aracı*
IPARD: *Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Destek Aracı*
ISPA: *Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı*
ITU: *Uluslararası Telekomünikasyon Birliği*
İHD: *İnsan Hakları Derneği*
İKG OP: *İnsan Kaynakları Operasyonel Programı*
İŞKUR: *Türkiye Çalışma ve İş Kurumu*
KADER: *Kadın Adayları Destekleme ve Eğitme Derneği*
KASDEB: *Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi*
KDV: *Katma Değer Vergisi*
KENTGES: *Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı*
KGM: *Karayolları Genel Müdürlüğü*
KGF: *Kredi Garanti Fonu*
KHGB: *Köylere Hizmet Götürme Birlikleri*
KKP: *Kırsal Kalkınma Planı*
KOBİ: *Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler*
KOSGEB: *Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı*
KÖYDES: *Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi*
KSS: *Küçük Sanayi Sitesi*
LNG: *Sıvılaştırılmış Doğal Gaz*
LPG: *Sıvılaştırılmış Petrol Gazı*
MAŞBAŞ: *Mardin Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.*
MBSŞH ÇDP: *Mardin, Batman, Siirt, Şırnak ve Hakkâri Çevre Düzeni Planı*
MENA: *Ortadoğu ve Kuzey Afrika*
MTA: *Maden Tetkik Araştırma Genel Müdürlüğü*
NASA: *Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi*
OECD: *Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı*
OKP: *Onuncu Kalkınma Planı*
OVP: *Orta Vadeli Program*
OSB: *Organize Sanayi Bölgesi*
ÖSYM: *Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi*
ÖYK: *Özelleştirme Yüksek Kurulu*
PİGM: *Petrol İşleri Genel Müdürlüğü*
SAPARD: *Tarımsal ve Kırsal Kalkınma için Özel Eylem Planı*
SHÇEK: *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*
SYDV: *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı*
SYDGM: *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü*
SODES: *Sosyal Destek Programı*
STK: *Sivil Toplum Kuruluşu*
ŞNT: *Şartlı Nakit Transferi*
TBMM: *Türkiye Büyük Millet Meclisi*
TEDAŞ: *Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş.*
TEİAŞ: *Türkiye Elektrik İletim A.Ş*
TEP: *Ton Eşdeğer Petrol*
TEPAV: *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*
TES: *Termik Santral*
TKB: *Tarım ve Köyişleri Bakanlığı*
TKİ: *Türkiye Kömür İşletmeleri*
TMMOB: *Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Başkanlığı*
TOBB: *Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği*
TPAO: *Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı*
TÜPRAŞ: *Türkiye Petrol Rafineleri A.Ş.*
TÜBİTAK: *Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu*
TÜİK: *Türkiye İstatistik Kurumu*
UEA: *Uluslararası Enerji Ajansı*
UIC: *Uluslararası Demiryolları Birliği*
UKB: *Ulusal Kalkınma Planı*
UND: *Uluslararası Nakliyatçılar Derneği*
UNDP: *Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı*
UNESCO: *Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü*
UNWTO: *Birleşmiş Milletler Turizm Örgütü*
URAK: *Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu*
USD: *Amerikan Doları*
Ülke: *Türkiye*
YBBO: *Yıllık Bileşik Büyüme Oranı*
YE: *Yenilenebilir Enerji*
YEGM: *Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü*
YTB: *Yatırım Teşvik Belgesi*

1 GİRİŞ

1.1. Raporun Yapısı

Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt illerinden oluşan TRC3 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı; önceki Bölge Planı'ndan (2011-2013) başlanarak ihtiyaçlar doğrultusunda hazırlanan sektörel ve tematik raporlar, GAP Eylem Planı (2008-2012) ve revizyonuna (2013-2017) yönelik çalışmalar, Kalkınma Kurulu başta olmak üzere paydaş görüşmeleri, katılımcılığı içselleştirmeye yönelik toplantılar, ilçe düzeyinde gerçekleştirilen saha ziyaretleri, özel konulu anket uygulamaları ile derinlikli analizlerin yanı sıra üst ve alt ölçekli planların bulgu, tespit ve stratejileri dikkate alınarak hazırlanmıştır. TRC3 2014-2023 Bölge Planı bu çerçevede, hazırlık süreçlerini de içine alacak şekilde ve kapsamı itibariyle bütünlüğü olan bir rapor olarak tasarlanmıştır.

TRC3 2014-2023 Bölge Planı'nın hazırlıkları, mevcut durum ile ilgili istatistiklere, yerele ait doğru bilgiye, uzmanlaşmayı içeren derinlikli analizlere ve süreç boyunca edinilen tüm verilerin analitik sentezine dayanmaktadır. Bölge'de kendi tipolojisi içinde var olan bütün sosyal grupların ekonomik ilişkilerini de içine alacak şekilde yaşayışlarını ve beklentilerini, yakın ve uzak etkileşim boyutlarını da dikkate alan analitik bir bakış geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu bakış açısı geliştirilirken bölgesel kalkınma idealine bir bütün olarak, nasıl etkin bir yol izlenerek ulaşılabileceğine yönelik yapılan çalışmalarda, kurumsal ve kurumsal olmayan bütün temsil tabakalarının taleplerini içselleştiren, etkileşimi artırarak katılımcılığı öncelikleyen bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu açıdan Bölge Planı'nın, doğrulanabilir veriler ve somut bilgilere dayanan akademik bir analiz çalışması olmasının ötesinde; Bölge insanının talep ve beklentilerine, sorunlarına yönelik geliştirdiği çıkış yollarına ve yerel etkileşimin oluşturduğu içsel dinamiklere dayanan bir strateji dokümanı olmasına özellikle dikkat edilmiştir. Bölge'deki bu içsel dinamiklerin etkileşimleri sektörel ve tematik anlamda ele alınırken, bu etkileşimin mekânsal boyutunu bölgesel alanla sınırlandırmak gerçekçi olmayacaktır. Plan, bu anlamda Bölge'nin içinde bulunduğu koşulların yanı sıra, yakın ve üst bölge, ulusal ölçek ve dış ekonomik coğrafyadan başlanarak dünyadaki değişimler ve gelecek öngörüleri dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Bölge'nin 2023 vizyonu ve bu vizyona erişilmesinde sacayağı olacak temel yoğunlaşma alanları olarak belirlen stratejik eksenler ile uygulama esnasında üzerinde durulacak öncelikler ve hedefleri gerçekleştirmeye yönelik olarak paydaşlarca geliştirilen tedbirlerin, gelecekle ilgili öngörülerle birlikte, değişim eğiliminin hangi yönde olacağına yönelik tutarlı bir ilişki kurulabilmesi, Plan'ın uygulanabilirliği açısından son derece önemlidir. Bölge'nin tematik öncelikleri, sektörel gelişme alanları ve mekânsal önceliklendirme ile yoğunlaşma aksları dikkate alınarak dış çevre ile bütünleşik bir şekilde oluşturulan bölgesel gelişme senaryosu, on yıllık bir erimle stratejik bir perspektif oluşturmanın yanı sıra, Bölge'nin bu perspektife ulaşmasına yönelik doğrultusunu da olabildiğince belirlemeye çalışmıştır. Bu perspektif çerçevesinde geliştirilmiş olan stratejilerden tedbirlere doğru inildikçe, Bölge'de uygulanabilecek projeler seti ile vizyonu destekleyici bir altlık oluşturulduğu fark edilecektir. Raporun ilerleyen aşamalarında stratejik çerçevenin somutlaştığı ve projelerin destekleyiciliğiyle kendi içinde bütün kısımları örtüşen, tutarlı ve bütünleşik bir Plan'ın oluştuğu gözlemlenecektir.

Sekiz bölümden oluşan raporun içeriğinin şematik gösterimi Şekil 1'de verilmiştir. Birinci bölümde raporun yapısı, hazırlanma süreçlerinin yaklaşım ve yöntemleri, stratejik planlama bakış açısı içerisinde yeni nesil bölge planlarının mahiyeti ve uygulama boyutundaki konumundan bahsedilmiştir. İkinci bölümde TRC3 Bölgesi'nin konumu ve doğal yapısı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde Bölge'nin demografik yapısı, eğitim ve sağlık alanındaki durumu, işgücü ve istihdam göstergeleri, kültürel değerleri başta olmak üzere sosyal yapısı; tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin durumu ile çevre ve mekânsal yerleşime dair mevcut durum tespitine dayanan bütünleşik bir analiz yapılmıştır. Bu analizle birlikte Bölge'nin güçlü yanlarını nasıl daha iyi kullanabileceği, fırsatlardan nasıl istifade edebileceği, tehditleri bertaraf ederek nasıl avantaja çevirebileceği ve zayıf yanlarını nasıl geliştirebileceğine yönelik GZFT (güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler) analizi yapılmıştır.

Şekil 1: *TRC3 2014-2023 Bölge Planı'nın Yapısı*

Dördüncü bölümde TRC3 Bölgesi'nin üst bölgesi ve yakın bölgesi ile dış ekonomik coğrafyasına ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Beşinci bölümde Bölge'nin 2023 vizyonu ve bu vizyona erişmek için tasarlanan bölgesel gelişme senaryosu çalışılmıştır. Altıncı bölümde bölgesel gelişme stratejilerinin eksenleri verilmiş, bu eksenlerde yer alan temel ve önemli öncelik alanları belirlenmiş ve bu öncelik alanlarında alınması gereken tedbirlerle detaylandırılmıştır. Bu tedbirler detaylandırılırken mevcut duruma ilişkin bilgiler verilerek üst ölçekli planlarla olan ilişkisinden bahsedilmiş, tedbirlerin önemi ve Bölge'ye yansımalarına ilişkin öngörülerde bulunulmuştur. Yedinci bölümde Plan'ın uygulanmasına yönelik olarak izlenecek yol ve muhtemel finansman kaynakları ortaya konulmuş, son bölümde ise Plan'ın hazırlık aşamasından uygulamasına kadarki bütün süreçlerine yönelik genel bir değerlendirmede bulunulmuştur.

1.2. Yaklaşım ve Yöntem

TRC3 2014-2023 Bölge Planı hazırlık süreci 2012 yılı içerisinde başlamıştır. Hazırlık sürecinde temel olarak Onuncu Kalkınma Planı (OKP) ve Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) gibi üst ölçekli planlama çalışmaları baz alınarak Bölge Planı'nın üst çerçevesi oluşturulmuştur. Bununla birlikte üst ölçekli sektörel planlar ile strateji dokümanları da bu çerçevenin eksen ve önceliklerinin belirlenmesinde dikkate alınmıştır. Plan'a girdi oluşturmak suretiyle altlık oluşturan çalışmalar:

- Ajansın Kurumsal Stratejik Planı,
- Mevcut Bölge Planı (2011-2013),
- GAP Eylem Planı,
- Kalkınma Kurulu ve diğer paydaşların görüşleri,
- İlçe gelişim stratejilerinin belirlenmesine yönelik saha ziyaretleri,
- Alt bölge ve sektörel analizler
- Bölgesel envanter çalışmaları

olarak özetlenebilir.

1.2.1. Planlama Sürecinin Temel İlkeleri

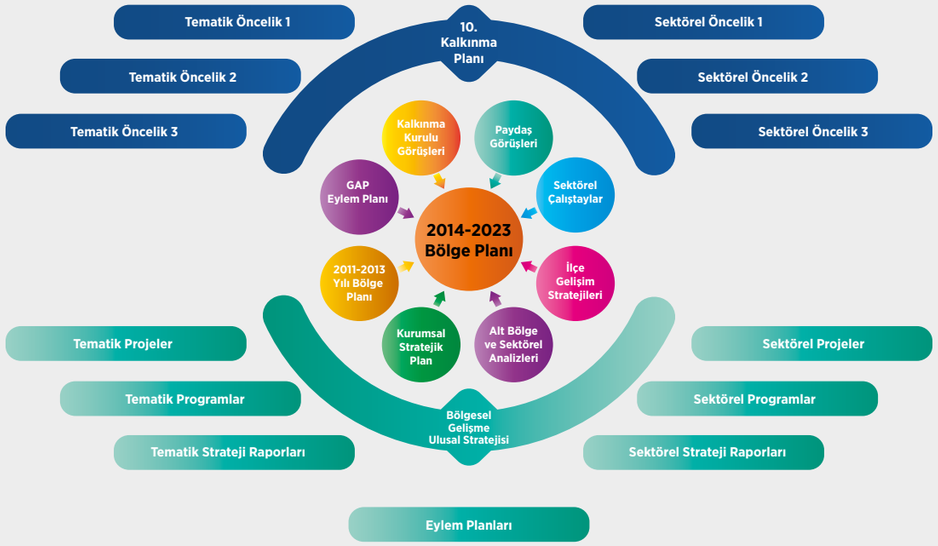
TRC3 2014-2023 Bölge Planı'nın hazırlanması sürecinde;

- İnsan odaklılık
- Katılımcılık
- Farkları giderme, farklılıkları bir zenginlik olarak görme
- Sektörel ve tematik odaklanma
- Kurumsal teknik kapasiteyi öncelikleme
- Sosyal-ekonomik-mekânsal bütünleşme
- Aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya bütünleştirme
- Ulusal-bölgesel-yerel uyumlaştırma
- Stratejik yaklaşım
- Esneklik ve dinamizm-değişen koşullara uyum sağlayabilme
- Yenilikçilik

ilke ve prensiplerini gözeten bir yöntem izlenmiştir.

Plan'ın alt çerçevesini, TRC3 Bölgesi'nin de dâhil olduğu Mardin, Batman, Siirt, Şırnak ve Hakkâri Çevre Düzeni Planı (MBSŞH ÇDP) oluşturmuştur. Bununla birlikte OKP ve BGUS, Plan yapısının üst ölçeğini oluşturmaktadır. Bu üst ölçekli planlarda yerel bilgiye çatı oluşturan kısımlar Bölge Planı'nın ilgili yerlerinde işlenmiştir. TRC3 Bölgesi'ni içine alan MBSŞH ÇDP de aynı şekilde Plan'a bir alt dayanak olmak suretiyle ilgili yerlerde kullanılmıştır. Aşağıda yer alan akış şeması sürecin bileşenlerini ve izlenen yöntemi özetlemektedir.

Şekil 2: *TRC3 2014-2023 Bölge Planı Hazırlık Süreci*

1.2.2. Stratejik Planlama Yaklaşımı ve Yöntemi

Stratejik planlama, geleneksel planlama çizgisinden farklı olarak gelecek ile ilgili hedef ve öngörüleri esnek ve çok yönlü bir yaklaşımla ele alan yenilikçi ve dinamik bir planlama yaklaşımıdır. Stratejik planlama yaklaşımı kapsamında belirli bir sürece dâhil olan ve o sürecin çıktılarından etkilenmesi muhtemel ilgili tüm kesimlerin aktif olarak sürece dâhil edilmesi sağlanır. Bu katılımcı ve demokratik yaklaşım hem mevcut durum tespitlerinin analitik ve isabetli olmasını sağlar hem de gelecek ile ilgili daha rasyonel, gerçekçi çözüm önerileri barındıran esnek ve çok yönlü stratejiler üretilmesine imkân tanır.

Stratejik planlama temelinde, ortak akıl ile kurgulanan ve belli amaçlar çevresinde bir araya toplanan katılımcıların görüş alışverişinde bulunup üzerinde uzlaşıya vardığı ortak bir gelecek vizyonunu barındırır. İçerdiği değerlerin; müzakere ve odak görüşmeleri gibi farklı katılımcı yöntemler ışığında şekillenen ortak bir aklın süzgecinden geçirilmiş olması stratejik planlama öngörülerinin uzun vadede daha kaliteli, başarılı ve sürdürülebilir çıktılar doğurmasını sağlar. Geleneksel planlama metotlarının katı, sabit ve dışlayıcı bakış açısını reddeden bu sistematik analiz yöntemi, esnek ve yönetişimci çizgisiyle hem katılımcıların talep, istek ve düşüncelerini çok sesli ve üretken bir platformda bir araya getirir hem de bu sayede dâhil ettiği tüm kesimler tarafından içselleştirilip uzun vadede daha kalıcı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasını sağlar. Kullandığı katılımcı yöntemlerle şeffaflık ve hesap verebilirliği güçlendiren bu planlama yöntemi günümüzde kaynakların etkin kullanılması suretiyle uzun vadeli öngörülerin rasyonel bir şekilde tasarlanabilmesini sağlamaktadır.

Bu bağlamda TRC3 2014-2023 Bölge Planı'nın araştırma ve analiz çalışmaları, katılımcılık anlayışını büyük ölçüde uygulanabilir kılan stratejik planlama yaklaşımıyla yürütülmüştür. Planlama sürecinin; verilerin toplanmasından derlenmesine, analizinden raporlanmasına kadar tüm aşamalarında katılımcılığı esas alan dinamik, şeffaf ve insan odaklı bir stratejik yaklaşım benimsenmiştir.

Farklı ve çeşitli seviyelerde aktif olarak katkı sağlama potansiyeline sahip olan kamu, özel sektör ve sivil toplum kesiminden her türlü bölgesel aktörün farklı katılımcı yöntemler ile görüşlerinin alınarak sürece dâhil edilmesi olarak tanımlanabilecek **katılımcılık anlayışı** çerçevesinde yerel paydaşlar ile birebir görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Bölge'nin mevcut durumunu ortaya koyacak analiz çalışmasında gerekli olan verileri birinci elden almak amacıyla dört il (Mardin, Batman, Siirt ve Şırnak) merkezi ve ilçelerine düzenlenen ziyaretlerde kaymakamlar, kamu kurumlarının il/ilçe müdürleri, belediye başkanları, üniversite rektörleri ve öğretim üyeleri, muhtarlar ile oda, birlik, kooperatif, özel sektör temsilcileri ve kanaat önderleri gibi toplumun farklı kesimlerinden çok sayıda paydaş ile görüşülmüş ve elde edilen veriler ve yapılan tespitler mevcut durum raporlarına yansıtılmıştır. Kurumlarda ziyaret edilen kişilerin çalışma alanlarındaki konu (tarım, sanayi, nüfus, göç, turizm, ticaret, eğitim, sağlık, çevre vb.) ile ilgili görüş ve katkıları alınarak ilçelerin ve genel olarak Bölge'nin mevcut sorunları hakkındaki fikirleri ve ileriye dönük olarak geliştirilebilecek çözüm önerileri üzerinde durulmuştur.

Yapılan birebir görüşmelerin yanı sıra Bölge'nin mevcut durumunun daha iyi analiz edilmesini sağlayacak anket çalışmaları yapılmıştır. İçme ve kullanma suyu, atıksu ve katı atık ana başlıklarını içeren Çevresel Altyapı Anketi tüm ilçe belediyelerine uygulanmıştır. Mevcut durum raporlarında kullanılan anket sonuçları gerekli analiz ve değerlendirmelerin ardından ilçe raporlarında da kullanılmıştır. Ayrıca sanayi sektörü mevcut durumunu ortaya koyacak en güncel bilginin eldesi için Bölge'de imalat yapan bütün firmalar ile kurumsal, sektörel, bölgesel vb. sorunların derinlemesine incelendiği bir Sanayi Envanteri Anket Çalışması yapılmıştır. Anket uygulaması esnasında firma yöneticilerine işletme bilgileri, insan kaynakları, üretim kapasitesi, pazar durumu, mevcut problemler ve gelecek ile ilgili yaklaşımlarını içeren sorular sorulmuştur.

Ajans'ın faaliyet gösterdiği dört ildeki (Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt) kamu kurumu, özel sektör, meslek kuruluşları, üniversite ve sivil toplum kuruluşu temsilcilerinden oluşan Kalkınma Kurulu'nun 02.07.2013 tarihli toplantısında, tamamlanmış olan Bölge Planı taslağı ve hazırlanma süreçleri ile ilgili geniş bilgi verilmiştir. Bölge'deki birçok farklı platformdan katılımın olduğu kurul toplantısında, tüm paydaşların çalışmayı sahiplenmesi ve ortak bir paydada buluşulabilmesi adına taslak plan ile ilgili görüş, öneri ve katkıları alınmıştır.

Plan ekibindeki uzmanlar tarafından, sektörel ve bölgesel açıdan var olan zayıf yönlerin ve tehditlerin etkisini en aza indirecek, güçlü yönleri ve fırsatları

ön plana çıkaracak öncelik ve stratejileri geliştirmek amacıyla sistematik GZFT analizleri gerçekleştirilmiştir. Sektörel (tarım, sanayi, hizmetler), tematik (sosyal yapı) ve mekansal (çevresel altyapı, ulaştırma) olmak üzere 3 temel çalışma alanı çerçevesinde yatay iş bölümü ile çalışan plan ekibinin, çalıştıkları konular düzeyinde elde ettikleri veriler ve bulgular ile yaptıkları araştırmalar neticesinde hazırladıkları raporların konsolide edilmesiyle Bölge'nin mevcut durumu analiz edilmiş ve Plan'ın ikinci bölümünde bu çalışmaya geniş yer verilmiştir.

TRC3 2014-2023 Bölge Planı'nın hazırlanmasındaki tüm süreçlerde, stratejik planlama anlayışında en önemli unsur olan katılımcılık ilkesi etkin bir şekilde uygulanmıştır. Yerel dinamiklerin sürecin her aşamasına aktif ve nitelikli katılımı ile hem tüm paydaşların görüşlerini yansıtan kapsayıcı ve dinamik bir plan oluşturulmuş; hem de gelecek tasavvurunun orta akılla şekillendirilmesiyle, çıktıları uzun vadede tüm katılımcı kesimler tarafından özümsenip sahiplenilecek, bütünsel ve süreğen bir stratejik doküman elde edilmiştir.

1.3. TRC3 Bölge Planı'nın Konumu

Bu bölümde, TRC3 2014-2023 Bölge Planı çalışmasının Türkiye'deki planlama mevzuatı açısından planlama örgüsü içerisindeki yerinden bahsedilecektir. 3194 sayılı İmar Kanununun ikinci bölümünde planlama kademeleri ile ilgili 6'ncı maddesinde şu ifadeler yer almaktadır:

"Planlar, kapsadıkları alan ve amaçları açısından; 'Bölge Planları' ve 'İmar Planları', imar planları ise 'Nazım İmar Planları' ve 'Uygulama İmar Planları' olarak hazırlanır. Uygulama imar planları, gerektiğinde etaplar halinde de yapılabilir."

Bunun yanı sıra, 3194 sayılı İmar Kanununda (Madde 5), Çevre Düzeni Planı "ülke ve bölge plan kararlarına uygun olarak konut, sanayi, tarım, turizm, ulaşım gibi yerleşme ve arazi kullanılması kararlarını belirleyen plandır" şeklinde tanımlanmış ve bölge planının alt kademesinde olduğu kanunda belirtilmiştir. Söz konusu Kanunda Nazım İmar Planı'nın tanımı; "varsa bölge veya çevre düzeni planlarına uygun olarak hâlihazır haritalar üzerine, yine varsa kadastral durumu işlenmiş olarak çizilen ve arazi parçalarının; genel kullanış biçimlerini, başlıca bölge tiplerini, bölgelerin gelecekteki nüfus yoğunluklarını, gerektiğinde yapı yoğunluğunu, çeşitli yerleşme alanlarının gelişme yön ve büyüklükleri ile ilkelerini, ulaşım sistemlerini ve problemlerinin çözümü gibi hususları göstermek ve uygulama imar planlarının hazırlanmasına esas olmak üzere düzenlenen, detaylı bir raporla açıklanan ve raporuyla beraber bütün olan plandır" şeklinde verilmiştir. İmar Kanunundaki bu tanımlamalar doğrultusundaki plan kademelenmesi içerisinde; Bölge Planı en üst sırada yer alırken sonrasında sırasıyla Çevre Düzeni Planı ve Nazım İmar Planı bulunmaktadır.

Planlama ile ilgili herhangi bir kanunda yer almadığı halde uygulamada İl Gelişme Planları'nın da hazırlandığı görülmektedir. 5302 sayılı İl Özel İdareleri Kanununda ise, valinin koordinasyonunda, büyükşehirlerde büyükşehir belediyeleri, diğer illerde il belediyesi ve il özel idaresi ile birlikte yapılması öngörülen İl Çevre Düzeni Planları tanımlanmaktadır.

Bu doğrultuda; bölge planının alt ölçeğinde bulunan planlar sıralandığında il gelişme planı, çevre düzeni planı, il çevre düzeni planı ve imar planı şeklinde bir kademelenme tanımlamak mümkündür. İmar planları da kendi içerisinde; nazım imar planı ve uygulama planı olarak iki ayrı ölçekte hazırlanmaktadır.

1.3.1. Bölge Planları

3194 Sayılı İmar Kanununun 8 inci maddesinde yer alan "sosyo-ekonomik gelişme eğilimlerini, yerleşmelerin gelişme potansiyelini, sektörel hedefleri, faaliyetlerin ve alt yapıların dağılımını belirlemek üzere hazırlanacak bölge planlarını, gerekli gördüğü hallerde Devlet Planlama Teşkilatı (Kalkınma Bakanlığı) yapar veya yaptırır." ifadesiyle bölge planlarının içeriği ve yürürlüğe konma aşamalarından bahsedilmektedir. 2000'li yılların başından itibaren ağırlık verilmeye başlanan bölge planlama konusundaki Türkiye'nin deneyimleri, planlı dönem öncesinde başlayan aşağıdaki çalışmalara dayanmaktadır:

- Antalya Bölgesi Projesi,
- Marmara Bölgesi Projesi,
- Zonguldak Bölgesi Projesi,
- Çukurova Bölgesi Projesi ve
- Keban Projesi

Bu projelerin yanı sıra, 1980'lerde başlayan ve bazılarının uygulamalarının halen devam ettiği

- Doğu Marmara Planlama Projesi,
- Zonguldak - Bartın - Karabük Bölgesel Gelişme Projesi,
- Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP),
- Doğu Anadolu Projesi (DAP),
- Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi (DOKAP)'dir (DPT, 2006-4).
- Yeşilırmak Havza Gelişim Projesi

çalışmaları birer bölge planı niteliğindedir.

1.3.2. Çevre Düzeni Planları

29.6.2011 tarih ve 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin, bakanlığın görevleri hakkındaki maddesinin (Madde 2) ç fıkrasında "Her tür ve ölçekteki fiziki planlara ve bunların uygulanmasına yönelik temel ilke, strateji ve standartları belirlemek ve bunların uygulanmasını sağlamak, Bakanlar Kurulunca yetkilendirilen alanlar ile merkezi idarenin yetkisi içindeki kamu yatırımları, mülkiyeti kamuya ait arsa ve araziler üzerinde yapılacak her türlü yapı, milli güvenliğe dair tesisler, askeri yasak bölgeler, genel sığınak alanları, özel güvenlik bölgeleri, enerji ve telekomünikasyon tesislerine ilişkin etütleri, harita, her tür ve ölçekte çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarını, parselasyon planlarını ve değişikliklerini resen yapmak, yaptırmak, onaylamak ve başvuru tarihinden itibaren iki ay içinde yetkili idarelerce ruhsatlandırma yapılmaması halinde resen ruhsat ve yapı kullanma izni vermek" şeklinde belirtilen ifade ile çevre düzeni planlarının hazırlanması ve uygulanmasına yönelik tüm yetkiler Çevre ve Şehircilik Bakanlığına verilmiştir.

1.3.3. İl Çevre Düzeni Planları

2003-2011 yılları arasında, 2872 sayılı Çevre Kanunu ve 4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun uyarınca, mülga Çevre ve Orman Bakanlığınca ülke genelinde Çevre Düzeni Planları ile bu planlara ait değişiklik ve revizyonlar hazırlanmış ve onaylanmıştır. Önceki bölümlerde belirtildiği gibi, 2005 yılında İl Özel İdaresi Kanununun yürürlüğe girmesi ile birlikte, bu Kanun uyarınca il bazında Çevre Düzeni Planları il özel idareleri ve il belediyelerince hazırlanarak onaylanmış, il sınırı büyükşehir olan belediyelerde ise İl Çevre Düzeni Planları büyükşehir belediyelerince hazırlanmış ve onaylanmıştır (İstanbul ve Kocaeli illeri). Diğer taraftan mülga Çevre ve Orman Bakanlığınca planlama bölgesi bazında Çevre Düzeni Planlarının hazırlanarak onaylanması çalışmalarına, 2872 sayılı Çevre Kanunu uyarınca devam edilmiştir. 2011 yılında 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin yürürlüğe girmesi ile birlikte, her tür ve ölçekte Çevre Düzeni Planı çalışmaları Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca yürütülmeye başlanmıştır. Büyükşehir Belediyelerinde bu yetki Büyükşehir Belediyelerindedir. Bu kapsamda 644 sayılı KHK, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanun'dan sonraki tarihte yürürlüğe girdiği için, 644 sayılı KHK yürürlük tarihi itibariyle İl Özel İdarelerince İl Çevre Düzeni Planlarının hazırlanarak onaylanması hukuken mümkün değildir. Dolayısıyla Çevre Düzeni Planlarına ilişkin onay mercii yukarıda adı geçen kanun ve KHK'larda açıkça tanımlanmış olup, yetki karmaşasına yol açan/açacak bir durum bulunmamaktadır. Bölge genelinde de devam eden herhangi bir İl Çevre Düzeni Planı bulunmamaktadır.

1.3.4. İl Gelişme Planları

İl gelişme planlarının planlama hiyerarşisi içindeki yeri ve kapsamı hukuki açıdan belirsizlik taşımaktadır. Bu planlara dayanak olarak görülebilecek 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanununda; il gelişme planı kavramı bulunmakla birlikte, bu yasa tek başına yeterli değildir. Mekân stratejilerinin de dâhil edilerek imar yasasının yeniden düzenlenmesi, mevzuat boyutunda bu sorunun çözülmesini sağlayacaktır. 5302 Sayılı Kanunda il özel idaresi için kurumsal stratejik plan yapılmasının hükme bağlanması; il planlaması, stratejik planlama, performans planı ve stratejik plan esaslı bütçeleme gibi kavramları gündeme getirilmiştir.

TRC3 Bölgesi'nden Batman ilinin yanı sıra, diğer bölgelerden Bolu, Düzce, Mersin, Çankırı, Sivas, Şanlıurfa ve Manisa İl Gelişme Planları hazırlanmıştır. İleriki dönemlerde yapılacak olan il gelişme planlarına altyapı sağlayan/sağlayacak İl Gelişme Raporları da mevcuttur (2000 yılından önce hazırlanan Afyon, Burdur, Kilis, Hatay ve Sinop örnekleri ile 2000 yılından sonra yapılan Osmaniye, Düzce, Kayseri ve Karaman örnekleri gibi). Ülkemizde ilçe düzeyindeki tek gelişim planı ise Adana İli Pozantı İlçe Gelişim Planı'dır.

TRC3 Bölgesi illerinden Batman'da da Mersin ve Çankırı il gelişme planlarını hazırlamak üzere Mersin Üniversitesi tarafından çalışmalar yapılmıştır. Türkiye'de il gelişme planı çalışmaları ilk kez 2000 yılında Mersin Valiliği'nin Mersin Üniversitesi'ne Mersin İl Gelişme Planı'nı hazırlatması ile başlamıştır. Çankırı ve TRC3 Bölgesi illerinden Batman İl Gelişme Planları da, bu illerin valilerinin isteği üzerine Mersin Üniversitesi tarafından hazırlanmıştır. Her üç projede de öngörülen temel amaç, "adı geçen valilikler ve Mersin Üniversitesi arasında yapılan protokoller ile bu illerin ekonomik ve sosyal gelişmesini sağlıklı bir biçimde sağlamak için mevcut durumun saptanarak ihtiyaçlarının belirlenmesi, orta ve uzun dönemli gelişme perspektiflerinin sektör, mekân ve kuruluşlar açısından ortaya konulması ve bu illerin planlı ve hızlı bir biçimde geliştirilmesini sağlamak" olarak tanımlanmıştır. İl gelişme planlarında, yerel yönetimlere daha fazla yetki devri yapılması çerçevesinde, kaynakların uzun dönemli politikalarla rasyonel kullanılarak sürdürülebilir büyüme için bir araç niteliği de taşıması açısından, yerel yönetimlerin hizmet ve yatırımları da ağırlıklı biçimde ele alınmıştır. Batman ili ve diğer iki ilin gelişme planları ana ve alt sektörleri kapsayacak biçimde hazırlanmış olup stratejik öneme haiz ve/veya gelecekte bu illerde öne çıkacak sektörlerde neler yapılacağı da söz konusu planlarda incelenmiştir (Dokuzuncu UKP, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu, İl Gelişme Stratejileri ve Politikaları Alt Komisyonu Raporu, 2006).

1.3.5. İmar Planları

1.3.5.1. Nazım İmar Planları

3194 sayılı İmar Kanununun 5 inci maddesinde, nazım imar planı "varsa bölge veya çevre düzeni planlarına uygun olarak hâlihazır haritalar üzerine, yine varsa kadastral durumu işlenmiş olarak çizilen ve arazi parçalarının; genel kullanış biçimlerini, başlıca bölge tiplerini, bölgelerin gelecekteki nüfus yoğunluklarını, gerektiğinde yapı yoğunluğunu, çeşitli yerleşme alanlarının gelişme yön ve büyüklükleri ile ilkelerini, ulaşım sistemlerini ve problemlerinin çözümü gibi hususları göstermek ve uygulama imar planlarının hazırlanmasına esas olmak üzere düzenlenen, detaylı bir raporla açıklanan ve raporuyla beraber bütün olan plandır" şeklinde tanımlanmaktadır.

TRC3 Bölgesi'nde özellikle nüfusu 20.000'in altında olan ilçe ve belde belediyelerinin kurumsal kapasite eksiklikleri ve/veya bazı siyasi ve rant kaygılarından dolayı, yakın zamana kadar hâlihazır harita ve imar planları bulunmamakla birlikte son zamanlarda yasal zorunlulukların da etkisiyle bu çalışmaların yapılmaya başlandığı görülmektedir.

1.3.5.2. Uygulama İmar Planları

3194 Sayılı İmar Kanununun 5 inci maddesinde, uygulama imar planı "tasdikli hâlihazır haritalar üzerine varsa kadastral durumu işlenmiş olarak nazım imar planı esaslarına göre çizilen ve çeşitli bölgelerin yapı adalarını, bunların yoğunluk ve düzenini, yolları ve uygulama için gerekli imar uygulama programlarına esas olacak uygulama etaplarını ve diğer bilgileri ayrıntıları ile gösteren plandır" şeklinde tanımlanmıştır.

3194 Sayılı İmar Kanunu ve yönetmeliklerine yapılan eleştirilerin çoğu, daha önceki mevzuatlara yöneltilenlerde olduğu gibi, elde edilen nesnel sonuçlardaki başarısızlıklardan kaynaklanmaktadır. Kentleşme sürecinde yerleşmelerimizin niteliksiz, dünyanın sayılı güzel doğa parçalarında yer almasına karşın fiziki açıdan çirkin, devraldığı çevre değerlerine ve kültürel mirasa sahip çıkamayan, güvenliksiz, halk sağlığını geri planda tutan, üretimi ve kullanımı pahalı, yüksek enerji kayıplarına yol açan ve gelir/varlık farklılaşmalarını pekiştirecek biçimde yaratılmış olması, yadsınamayan gerçeklerdir. Bunların nedenlerine ilişkin kavrayışlarda farklılıklar da olsa, ortaya çıkan sonuçlar her kesimin yakınmasına yol açmaktadır. Yakınmalara yanıt olarak yapılan ilk girişim ise genellikle mevzuatın gözden geçirilmesi olmaktadır (3194 Sayılı İmar Kanunu ve Yönetmeliklerin ... Revizyonu Araştırması Ön Raporu, 1998). Dünyada yaşanan değişimler ve Türkiye'de de kentleşmeye yönelik yaklaşımların yeniden gözden geçirilmesi ile 3194 sayılı İmar Kanunu'nun revize edilmesi ihtiyacı doğmuştur. Mülga Bayındırlık ve İskân Bakanlığı döneminde hazırlanmaya başlanan Planlama ve İmar Kanun Tasarısı Taslağı çalışmaları devam etmektedir.

Türkiye'deki planlama düzeni, yapılan çeşitli planlar arasındaki kademelenme ilişkileri ve plan hiyerarşisi olmaksızın, çakışan planlama yetkileri konusunda açık bir fikir vermektedir. Kalkınma Ajansları tarafından hazırlanmaları yasal dayanaklarla zorunlu olan Bölge Planlarında yer alabilecek bazı planlama konuları, İmar Kanununda tanımlanmıştır. 3194 sayılı İmar Kanununun içerisinde yer alan tanımlarda da geçen plan hiyerarşisinin belirlemiş olduğu bir karar çevresinde hazırlanan plan "varsa, üst ölçek planlarının kararlarını girdi olarak almak veya üst ölçek plan kararlarının revize edilmesi için gerekçeli bir tartışma ile karar değişikliği sonucuna ulaşmak" yolarını izleyebilir.

Her ölçekte, ayrıntıların ne düzeyde gösteriminin yapılacağı, planlama kademelenmesinde bellidir. Hazırlanan plan, sadece kendi ölçeğinin ayrıntı düzeyine göre bir lejant içermeli, alt ölçekte hazırlanacak planların ayrıntı düzeyine inmemeli, gerekli ise plan notları denilen özel/uyarıcı notlar ile alt ölçek planlama çalışmalarına yön verici olmalıdır. Türkiye'de imar konusunda mevzuat açısından yaşanan yetki karmaşası sonucu, planların üst ve alt ölçekleriyle ilişkilendirilmelerinde sorunlar bulunmaktadır. Planların kendi ölçeklerine ve lejantlarına uygun kararlar alınması durumunda, yetki ve görev sınırlarının aşılmasıyla ilgili de pek çok sorun da ortaya çıkmaktadır.

2 TRC3 BÖLGESİ'NİN KONUMU ve DOĞAL YAPISI

2.1. Bölge'nin Konumu

2.1.1. Bölge'nin Sınırları

TRC (Güneydoğu Anadolu) Bölgesi'nin bir alt bölgesi olan TRC3 (Dicle) Bölgesi; bilinen en eski kültürün doğduğu Bereketli Hilal diye adlandırılan coğrafyada, Mezopotamya topraklarında yer almaktadır. Köklü uygarlıklara ev sahipliği yapmış bu coğrafyanın verimli topraklarında bulunan TRC3 Bölgesi illeri (Mardin, Batman, Siirt ve Şırnak); Dicle Nehri'nin ve ona bağlı çayların bereketini, Bölge'ye hâkim olmuş birçok devletin tarihi ve kültürel mirasını ve İpek Yolu üzerinde konumlanmış olmanın imkânlarını bir arada barındırmaktadır. Bölge, aynı zamanda, birçok dinin ve topluluğun barış içinde bir arada yaşamasına imkân veren yeryüzündeki ender toprak parçalarından biridir (DİKA, 2010; ÇDP, 2011).

Toplam yüzölçümü 26.090,1 km² olan TRC3 (Dicle) Bölgesi, Türkiye'nin %3,3'lük alanını kaplamaktadır (Tablo 1). Bölge'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi (TRC) içerisinde kapladığı alan ise %44,1'dir. Bölge illerinin yüzölçümü bakımından büyüklerine bakıldığında %33,7'lik oran ile Mardin ilinin (8.806,0 km²) ilk sırayı aldığı görülmektedir. Mardin ilini %27,4 ile Şırnak (7.151,6 km²), %21,0 ile Siirt (5.473,3 km²) ve %17,9 ile Batman (4.659,2 km²) illeri takip etmektedir.

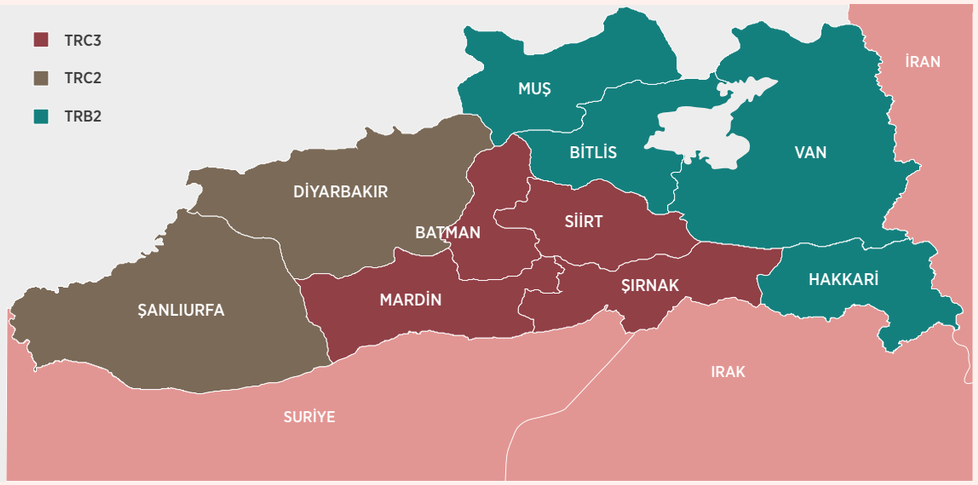
Tablo 1: *TRC3 Bölgesi İllerinin Yüzölçümleri ve Oransal Büyüklükleri*

İl/Bölge Adı	Yüzölçümü (km²)	Türkiye'deki Yüzölçümü Oranı (%)	TRC3'teki Yüzölçümü Oranı (%)
Mardin	8.806,0	1,1	33,7
Batman	4.659,2	0,6	17,9
Siirt	5.473,3	0,7	21,0
Şırnak	7.151,6	0,9	27,4
TRC3 (Dicle Bölgesi)	26.090,1	3,3	100,0
TRC (Güneydoğu Anadolu Bölgesi)	59.176,0	7,3	-
TR (Türkiye)	814.578,0	100,0	-

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) verilerinden derlenmiştir.*

TRC2 (Diyarbakır, Şanlıurfa) ile TRB2 (Van, Hakkâri, Bitlis, Muş) Bölgelerine komşu olan TRC3 Bölgesi'nin, güneyde Suriye ve Irak ile sınırı bulunmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3: *TRC3 Bölgesi'nin Konumu*

Kaynak: *DİKA, 2011b.*

TRC3 Bölgesi'nde Mardin'e bağlı 10 (Merkez, Dargeçit, Derik, Kızıltepe, Mazıdağı, Midyat, Nusaybin, Ömerli, Savur, Yeşilli), Batman'a bağlı 6 (Merkez, Beşiri, Gercüş, Hasankeyf, Kozluk, Sason), Şırnak iline bağlı 7 (Merkez, Beytüşşebap, Cizre, Güçlükonak, İdil, Silopi, Uludere) ve Siirt iline bağlı 7 (Merkez, Aydınlar, Baykan, Eruh, Kurtalan, Pervari, Şirvan) ilçe bulunmaktadır. Mardin'in Büyükşehir Belediyesi olmasıyla birlikte, Büyükşehir Belediyesi'nin mülki sınırları içinde kalan tüm köy ve belediyelerin kamu tüzel kişilikleri kaldırılmıştır. Bunun sonucunda köyler mahalle, belediyeler ise her biri parçalanmadan kendi isimleriyle mahalle statüsüne geçmiştir. Böylelikle, Mardin Belediyesi'nin mahalleleri merkez olmak üzere, Mardin Merkez ilçe sınırları içerisindeki köyler ile belediyelerden oluşan Artuklu ilçesi ve aynı adla belediye kurulmuştur.

Şekil 4: *TRC3 Bölgesi İllerinin İlçeleri ve Sınırları*

2.1.2. İllerin Coğrafi Konumu

TRC3 illerinin Türkiye içindeki konumlarını önemli kılan birçok neden bulunmaktadır. Bunların ilki ve belki de en önemlisi, Bölge'nin ekonomik ve sosyal olarak diğer bölgelere göre geri kalmışlığının, Bölge ve ülke geneli için yarattığı olumsuz dışsallıklardır. Söz konusu geri kalmışlık döngüsünün kırılması ve Bölge'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasının sağlanması halinde Bölge'nin, sorun teşkil eden değil, tam aksine bugüne kadar değerlendirilemeyen potansiyeli ile Türkiye ekonomisi ve toplumsal huzuruna büyük katkılar sağlayan bir bölge olacağı açıktır (DİKA, 2010).

Mardin: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bir sınır ili olan Mardin, 39° 56′ - 42° 54′ doğu boylamları ve 36° 55′ - 38° 51′ kuzey enlemleri arasında yer alır. Doğuda Şırnak ve Siirt, batıda Şanlıurfa, kuzeyde Diyarbakır ve Batman, güneyde ise Suriye topraklarıyla çevrilidir. Yüzölçümü bakımından en büyük ilçesi ise Kızıltepe, en küçük ilçesi ise Yeşilli'dir. İl merkezinin rakımı yaklaşık 1.083 metredir (Mardin İli Çevre Durum Raporu, 2011; MBSŞH ÇDP, 2011).

Batman: Batman ili 41° 10′ - 41° 40′ doğu boylamları ile 38° 40′ - 37° 50′ kuzey enlemleri arasında yer alır. Kuzeyde Muş, batıda Diyarbakır, doğuda Bitlis ve Siirt, güneyde Mardin ile çevrilidir. Yüzölçümü bakımından en büyük ilçesi Kozluk, en küçük ilçesi ise Hasankeyf'tir. İl merkezinin denizden yüksekliği 550 metredir (Batman İli Çevre Durum Raporu, 2011; MBSŞH ÇDP, 2011).

Şırnak: Şırnak ili 42°-28′ doğu boylamları ve 37°-31′ kuzey enlemleri arasında yer alır. Yüzölçümünün ¾'ü Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü'nde ve ¼'ü Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Şırnak ili, batıda Mardin, kuzeyde Siirt, kuzeydoğuda Hakkâri illeri ile güneyde Irak ve Suriye devletleriyle çevrilidir. Yüzölçümü bakımından en büyük ilçesi Merkez, en küçük ilçesi ise Güçlükonak'tır. 1.350 metreyi aşkın rakımı ile Şırnak il merkezi deniz seviyesinden oldukça yüksektir (Şırnak İli Çevre Durum Raporu, 2011; MBSŞH ÇDP, 2011).

Siirt: 41°-57′ doğu boylamı ve 37°-55′ kuzey enlemi üzerinde yer alan Siirt ili, doğudan Şırnak ve Van, kuzeyden Batman ve Bitlis, batıdan Batman, güneyden Mardin ve Şırnak illeri ile çevrilidir. Yüzölçümü bakımından en büyük ilçesi Pervari, en küçük ilçesi ise Aydınlar'dır. İl merkezinin rakımı ortalama 895 metredir (MBSŞH ÇDP, 2011).

2.2. Bölge'nin Doğal Yapısı[1]

2.2.1. Bölge'nin İklimsel Özellikleri

Ülkemizin kıyı bölgelerinde denizlerin etkisiyle ılıman iklim özellikleri görülürken, Kuzey Anadolu Dağları ve Toros Sıradağları deniz etkilerinin iç kesimlere girmesini engellediğinden yurdumuzun iç kesimlerinde karasal iklim özellikleri görülür. Karasal iklimin genel özellikleri, yaz ile kış arasında sıcaklık farkının fazla olması, yağışların genellikle ilkbahar ve kış mevsiminde gerçekleşmesi, yaz aylarında ise kuraklığın egemen olmasıdır. Yağış ve sıcaklık özelliklerine bağlı olarak karasal iklim dört alt tipe (İç, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile Trakya'nın iç kesimleri) ayrılabilir. TRC3 Bölgesi'nin illeri Güneydoğu Anadolu karasal iklim özelliklerini göstermektedir. Bu iklim tipinin genel özellikleri, yaz mevsiminin çok sıcak, kış aylarının ise nadiren soğuk geçmesidir. Soğuk ay olan Ocak ayı ortalama sıcaklığı 3,7 °C, sıcak ay olan Temmuz ayı ortalama sıcaklığı 29,8 °C, yıllık ortalama sıcaklık 16,4 °C'dir.

Doğal bitki örtüsü, düşük rakımlı düzlüklerde cılız bozkırlar ve kuraklığa dayanıklı çalılardan oluşur. Ortalama yıllık toplam yağış 565,7 mm'dir ve yağışların çoğu kış ve ilkbahar mevsiminde yaşanmaktadır. Yaz yağışlarının yıllık toplam yağış içindeki payı % 2,6'dır. Yıllık ortalama nispi nem % 53,6'dır. Bölge'de nispi nem oranının düşük olması buharlaşma miktarını artırmakta ve yaz yağışları zaten az olan Bölge'de, yaz kuraklığının oldukça yoğun ve uzun sürmesine sebep olmaktadır.

2.2.2. İllerin Topografyası ve Jeomorfolojik Durumu

Mardin: Mardin il alanının % 52,6'sı dağlarla kaplıdır. Pek yüksek olmayan bu geniş dağ kütlesi, il topraklarının ortasında doğu – batı istikametinde uzanır ve Diyarbakır Havzası ile Suriye Çölü arasında basamaklarla yükselen bir eşik oluşturur. İlin büyük bir bölümü dağlarla kaplı olduğundan vadiler önemli yer tutmaktadır. Dicle Vadisi, bu vadilerin başında gelmektedir. Mardin'de platolar, yeryüzü şekillerinin en az ağırlıklı bölümünü oluşturmaktadır. Mardin Dağları'nın, özellikle kalkerli kesimleri hızla aşınarak platolara dönüşmüştür. Bu platolar 700-1.000 metre yükselti kuşağında yer alır. Şanlıurfa ili sınırlarında kalan Ceylanpınar Ovası'nın doğu uzantısı durumundaki Kızıltepe-Mardin-Nusaybin Ovaları bir bütün halindedir. Büyükdere Vadisi ve Gümüş Çayı Vadisi'nin birleşmesi ile genişleyen taban üzerinde yer alan Kızıltepe Ovası, bu ovalar içerisinde en geniş olanıdır. Akarsuların taşıdığı alüvyonlarla kaplı Derik, Kızıltepe, Mardin ve Nusaybin Ovaları'nda yakın bir tarihte GAP'la birlikte verimin artması beklenmektedir. İl içinde düzlüklerin ve su kaynaklarının yoğunlaştığı güney kısımda yer alan Kızıltepe, Nusaybin ve Midyat ilçeleri farklı bir coğrafi yapı sergilemektedir (MBSŞH ÇDP, 2011).

Batman: Batman ilinin kuzey ve kuzeydoğusu yüksek, sarp ve dağlık olup güneyi ise dağlık ve engebelidir. İl sınırları içinde bulunan dağların başlıcaları Raman, Eylül ve Mereto Dağları'dır. İlin büyük bir kısmını Güneydoğu Torosların uzantıları kaplamakta, ilde güneyden kuzeye doğru gidildikçe yükseklik artmaktadır. Coğrafi bakımından en düzlük alanlara sahip ilçeleri Merkez ve Kozluk'tur. Batman ilinin büyük bir bölümü dağlarla kaplı olduğundan vadiler önemli bir yer tutmaktadır. Muş Güneyi Dağları'nın güney yamaçlarından başlayan Batman Çayı Vadisi, Aytamış'ın batısında Dicle Vadisi'ne açılmaktadır. Oluşturulan kolların büyük bir kısmı Diyarbakır il alanında kalmaktadır. İlin güneyinde 700-1.000 m yükselti kuşağında yer alan platolar, genellikle kalkerli yapıya sahiptir. Batman ilinin en büyük ovası, il merkezinin bulunduğu Batman Ovası'dır. Batman Çayı'nın taşıdığı alüvyonlarla kaplı olması sayesinde oldukça verimli olan Ova, Batman Çayı Vadisi ile Dicle Vadisi'nin birleşmesinden önce genişleyen bölümde yer almaktadır. İlin en az yağış alan bölümü olmasından dolayı, Batman Ovası'nda tarımsal üretim için sulama zorunlu olmaktadır (Batman İli Çevre Durum Raporu, 2011; MBSŞH ÇDP, 2011).

Şırnak: Şırnak ilinin önemli dağları; Cudi, Gabar, Namaz ve Altın Dağları'dır. İlin güneyinde Suriye ve Irak sınırına yakın kesimleri hariç hemen hemen tamamı dağlarla kaplıdır. Bu dağlar; Hakkâri Dağları, Mardin Dağları ve Siirt Doğusu Dağları'nın kolları konumundadır. Siirt Doğusu Dağları'nın ana gövdesini oluşturan Herekol Dağı (2.838 m) ve Yassı Dağı (2.280 m) ilin Siirt ile sınırını oluşturmaktadır. Kızılsu, Behram ve Habur Vadileri il sınırları içinde kısımları bulunan vadilerdir. İlin batı ve güney kesimindeki bazı düzlükler dışında, büyük bölümü akarsular tarafından derince yarılmış platolar halindedir. Şırnak ilinin önemli ovaları rakımı 300-400 metre arasında değişen Silopi, Cizre ve İdil Ovaları'dır. Dicle Nehri ve Habur suyunun taşıdığı alüvyonlarla kaplı olan bu ovalar çok verimlidir (Şırnak İli Çevre Durum Raporu, 2011; MBSŞH ÇDP, 2011).

Siirt: Siirt ilinde yeryüzü şekilleri içinde en ağırlıklı yeri, yaklaşık olarak % 75 ile dağlar almaktadır. İlin kuzeyi ve doğusu yüksek ve sarp kesimlerdir. Genel olarak Güneydoğu Toroslar adıyla anılan bu dağ sırası doğudan güneydoğuya genişçe bir yay çizerek Hakkâri Dağları'yla birleşmektedir. Yer şekillerinin bu yapısı ilin doğal sınırını oluşturmaktadır. İlde, sarp yapıda kalkerli oluşumlar egemen durumdadır. Suya karşı direnci çok düşük olan bu kalkerler, akarsu ve yüzey sularıyla hızla aşındırılmış, dar ve dik vadiler ortaya çıkarmıştır. Siirt'te dağlardan sonra en ağırlıklı yeryüzü şekli platolardır. Büyük bir bölümü yüksek düzlükler şeklinde olan bu platolar, Siirt Doğusu Dağları'nın kuzey bölümünü oluşturan Doğruyol, Kurtalan, Kapılı ve Yazlıca Dağları'nın Botan Suyu ve kollarınca yarılmış vadilere bakan yamaçlarında toplanmıştır. Siirt ili toprakları, Güneydoğu Torosların çizdiği geniş yayın Dicle Havzası'na giren bölümünde yer almaktadır. Güneydoğu Toroslar, Malatya ve Elazığ Ovaları'nın arasından başlayarak Muş Ovası ve Van Gölü'yle, düşük yükseltili güneydoğu düzlüklerini birbirinden ayıracak şekilde, geniş bir yay çizer ve İran'da Zağros Dağları'yla birleşir (Siirt İli Çevre Durum Raporu, 2011; MBSŞH ÇDP, 2011).

2.2.3. Bölge'nin Su Kaynakları

Su kaynakları dengeli dağılmamış olan ülkemizde, havzaların ortalama yıllık toplam akışları 186 milyar m^3'tür. Havza verimleri birbirlerinden farklı olup, Fırat ve Dicle havzaları, toplam Türkiye potansiyelinin yaklaşık %28,4'üne sahiptir. TRC3 Bölgesi illerinden Batman, Şırnak ve Siirt, Dicle Havzası sınırları içerisinde yer alırken Mardin ilinin bir kısmı Fırat Havzası'nda, bir kısmı ise Dicle Havzası'nda bulunmaktadır. Fırat, Kızılırmak ve Sakarya Havzaları'ndan sonra Türkiye'nin dördüncü büyük su toplama alanı olan Dicle Havzası, sadece Türkiye'nin değil Ortadoğu'nun da en büyük havzalarından biridir. 258.000 km^2lik havza alanının yaklaşık 5.500 km^2lik su toplama alanı, Türkiye sınırları içinde kalmaktadır. Yıllık ortalama su hacmi ise 18 milyar m^3e ulaşmaktadır.

TRC3 Bölgesi'nin en önemli su kaynakları Dicle Nehri ve kollarıdır. Ülkemiz sınırlarında Doğu Anadolu dağlarında doğan Dicle Nehri, Irak topraklarında Fırat Nehri ile birleşmekte ve Şattülarap'ta Basra Körfezi'ne dökülmektedir. Toplam uzunluğu 1.900 km olan Nehrin Türkiye topraklarında kalan bölümünün uzunluğu 523 km'dir. En önemli kolları Batman, Garzan, Botan, Habur, Büyük Zap ve Küçük Zap'tır. Debisi ortalama 360 m^3/sn'dir. Eylül ayı ortalarında 55 m^3/sn ile en düşük, Şubat ayı sonlarında 2.263 m^3/sn ile en yüksek debiye ulaşmaktadır. Genellikle yaz sonu kuraklığı ve sonbahar başı yağış azlığı nedeniyle akarsuyun debisi azalmaktadır. Bununla birlikte, kış sonu yağışları ve ilkbahar başındaki karların erimesinden oluşan sular ile debisi artmaktadır.

TRC3 Bölgesi doğal göl bakımından oldukça fakir bir bölgedir. Siirt ili Pervari ilçesi yakınlarındaki Zirin Gölü TRC3 Bölgesi'ndeki tek doğal oluşumlu göldür. Bununla birlikte Bölge'de baraj gölleri mevcuttur. Baraj gölleri haricinde Bölge'de su kaynağı olarak akarsular, kaynak ve yer altı suları kullanılmaktadır. Baraj suları, Bölge'de henüz içme ve kullanma suyu amaçlı olarak kullanılmamaktadır. Bölge illerinin su kaynakları aşağıdaki bölümlerde detaylandığı gibidir.

2.2.4. Bölge'nin Toprak Kabiliyeti ve Büyük Toprak Grupları

TRC3 Bölgesi'nin toprak yapısı; arazi kabiliyet sınıfları, erozyon, büyük toprak grupları ve mevcut arazi kullanım değerleri birlikte değerlendirildiğinde, erozyonun hiç veya çok az olduğu bölgelerde I.sınıf arazi kabiliyeti sınıfının ön plana çıktığı, genellikle alüvyal ve kolivyal toprakların hâkim olduğu, arazi kullanım açısından da tarım alanlarının yoğun olarak bulunduğu ve oransal olarak Bölge'nin batı bölümünde yer aldığı görülmektedir (MBSŞH ÇDP, 2011).

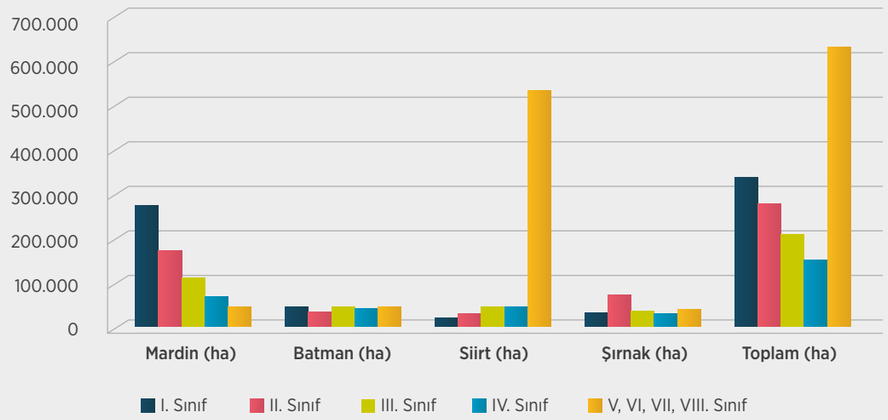
1 Bu bölüm hazırlanırken illerin 2011 yılı Çevre Durum Raporları ve Mardin-Batman-Siirt-Şırnak-Hakkâri Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Araştırma Raporundan faydalanılmıştır.

2.2.4.1. Toprak Kabiliyeti

Mardin, Batman, Siirt, Şırnak ve Hakkâri Çevre Düzeni Planı'nda (MBSŞH ÇDP) ele alındığı şekliyle, TRC3 Bölgesi'nin toprak durumu; toprağın kullanım kabiliyeti, arazinin eğim derecesi, iklim ve doğal bitki toplulukları gibi özelliklerine bağlı olarak birinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar toprak sınıflarına ayrılmıştır. Arazi Kullanım Kabiliyet Sınıfları dağılımına göre; I. II. ve III. Sınıf topraklar işlemeli tarıma elverişli arazi, IV. Sınıf topraklar kısıtlı işlemeye uygun arazi, V. VI. ve VII. Sınıf topraklar mera ve ormana elverişli araziler, VIII. Sınıf topraklar ise bitki yetiştirilmesine elverişli olmasalar bile yaban hayatı için ve dinlenme yerleri olarak kullanılabilecek arazilerdir. VI, VII ve VIII. Sınıf araziler genelde dik eğim, şiddetli erozyon, taşlılık, sığ kök bölgesi, kuraklık v.b. sorunlar içermektedir. Arazi kaynaklarını tehdit eden en önemli unsurlar; erozyon, organik maddelerin bozunumu, toprak kirliliği, hidrojeolojik riskler, tuzlanma, biyolojik çeşitliliğin azalması ve toprak kaybı şeklinde sıralanabilir.

Bölge'nin illere göre I-VIII. Sınıf toprak kabiliyet durumunu gösteren karşılaştırmalı dağılımı aşağıdaki şekilde verilmiştir. Buna göre, Bölgemizde I-IV. Sınıf arazilerin (%60), V-VIII. Sınıf arazilerden (%40) daha fazla olduğu söylenebilir. İşlemeli tarıma elverişli toprak grubundan olan I. Sınıf toprakların en fazla Mardin'de bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Bölgemizdeki V, VI, VII (toprak-su koruma önlemleri alınarak bazı yerli bitkilerin yetiştirilebileceği toprak sınıfları) ve VIII. Sınıf arazilerin (tarımsal yönden en zayıf olan araziler) %84'ü Siirt'te bulunmaktadır.

Şekil 5: *TRC3 Bölgesi Toprak Kabiliyet Durumu*

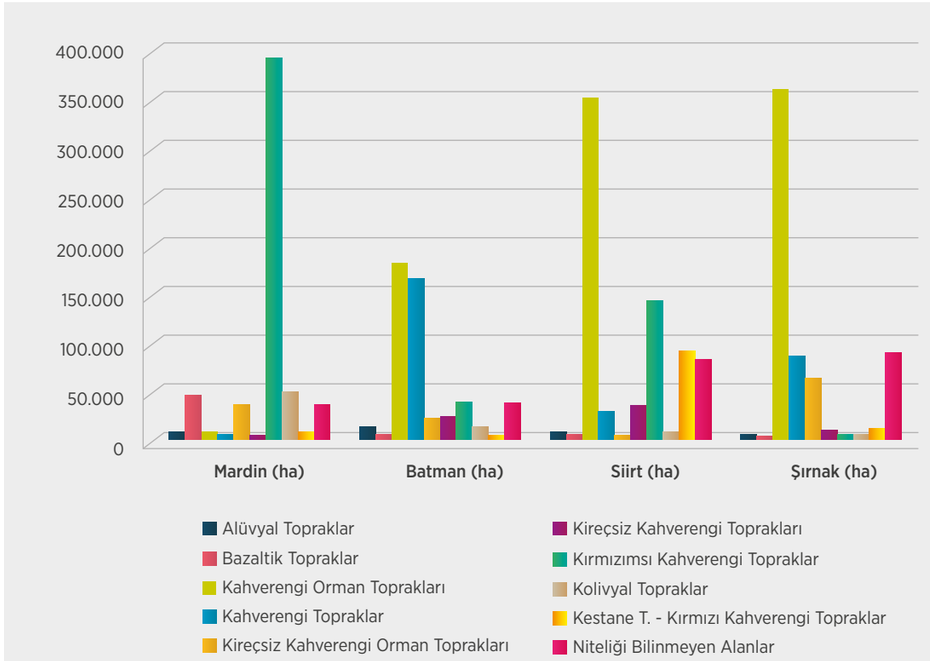
Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) verilerinden üretilmiştir.*

2.2.4.2. Büyük Toprak Grupları

İklim, topografya ve ana madde farklılıkları nedeniyle çeşitli büyük toprak grupları oluşmuştur. Bölge'de öne çıkan büyük toprak grupları Alüvyal, Bazaltik, Kahverengi Orman, Kahverengi, Kestane-Kırmızı Kahverengi, Kireçsiz Kahverengi Orman, Kireçsiz Kahverengi, Kolivyal, Kırmızımsı Kahverengi, Gri-Kahverengi Podzolik ve Hidromorfik Topraklar'dır (MBSŞH ÇDP, 2011).

TRC3 Bölgesi'nin ilere göre büyük toprak grupları dağılımı ve karşılaştırmalı durumu Şekil 6'da gösterildiği gibidir. Mardin ilinde en büyük alana sahip toprak grubu %71,6'lık oran ile Kırmızımsı Kahverengi Topraklar'dır. Mardin dışındaki diğer tüm TRC3 Bölgesi illerinde en fazla Kahverengi Orman Toprakları bulunmaktadır. Bu toprakların kapladığı alanlar Batman'da tüm toprak gruplarının %39,1'ini, Şırnak'ta %48,7'sini ve Siirt'te %58,8'ini oluşturmaktadır. TRC3 Bölgesi olarak değerlendirildiğinde Kahverengi Orman Toprakları tüm Bölge'de %38,1'lik oran ile ilk sırada yer alırken, Kırmızımsı Kahverengi Topraklar %24,4 ile ikinci sırayı ve Kahverengi Topraklar %11,5 ile üçüncü sırayı almaktadır.

Şekil 6: *TRC3 Bölgesi Büyük Toprak Grupları*

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) verilerinden üretilmiştir.*

DİKA®
dicle kalkınma ajansı
tigris development agency

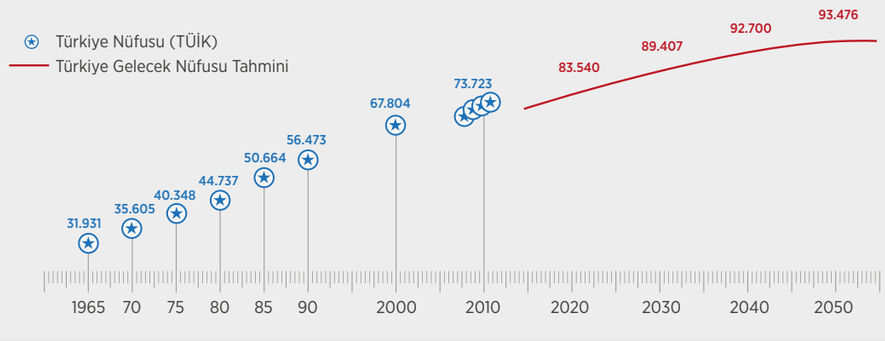
3 TRC3 BÖLGESİ'NİN ANALİZİ

3.1. Bölge'nin Sosyal Yapısı

3.1.1. Demografi

Birleşmiş Milletler (BM) kaynaklarına göre 2012 yılında 7,052 milyar kişi olan dünya nüfusunun azalan ivme ile 2050 yılında 9,306 milyar kişi olması beklenmektedir. 1950 yılında dünya nüfusunun yaklaşık %32'si gelişmiş ülkelerden oluşmakta iken, 2012 yılında bu oran %17,6'ya gerilemiştir. Bu oranın 2050 yılında %14'e kadar düşeceği tahmin edilmektedir. 2012 yılından 2023 yılına gelindiğinde, gelişen ülkelerin nüfusunun, gelişmiş ülkelere göre yaklaşık 3,5 kat daha fazla artması beklenmektedir. Dünya nüfusu Asya ve Afrika kıtalarına yoğunlaşmaya devam edecektir (Birleşmiş Milletler Nüfus verileri).

Şekil 7: *Türkiye Nüfusu (1950-2012 Yılları Arası) ve 2050 Projeksiyonu (Bin Kişi)*

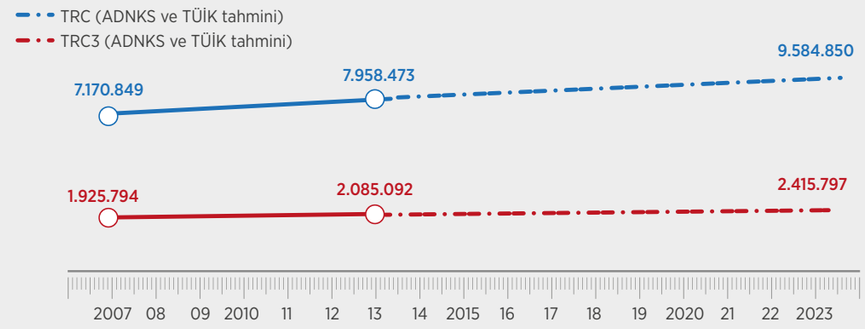

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Türkiye'nin nüfusunun 2050 yılına kadar azalan bir ivme ile artacağı öngörülmektedir. 2050 yılından sonra ise Ülke nüfusu azalma eğilimine girecektir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi (TRC), ülkemizde gittikçe önemli bir yığınlaşma bölgesi olarak öne çıkmaktadır. Bölge, yoğun bir şekilde göç vermesine rağmen, 2007 yılından 2012 yılına kadar ülke nüfusu ile paralel bir nüfus artışı göstermiştir. TRC3 Bölgesi'nde de bu dönem içerisinde benzer bir durum söz konusu olmuştur. 2007 yılında 1.925.794 kişi olan TRC3 Bölgesi'nin nüfusu, 2012 yılında 2.085.092 kişiye ulaşmıştır. 2023 yılına kadar Bölge nüfusunun 2.415.797 kişi olacağı tahmin edilmektedir.

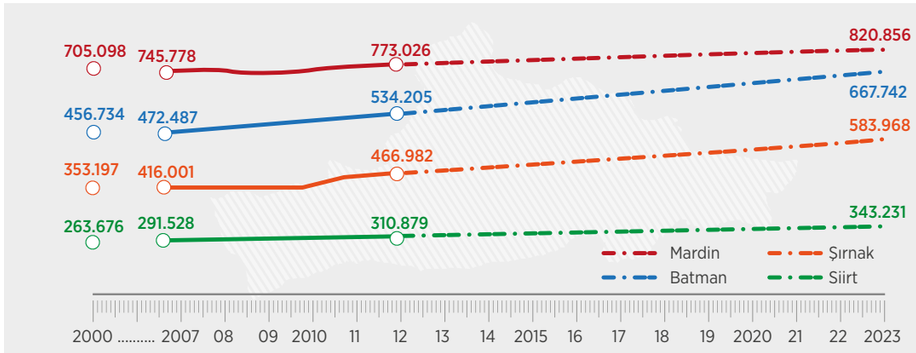
Şekil 8: *TRC ve TRC3 Bölgesi Nüfusu (2007-2012 Yılları Arası) ve 2023 Projeksiyonları (Kişi)*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Yapılan nüfus tahminlerinde, Bölge illerinden Mardin ve Siirt için yatay bir seyir öngörülürken, Batman ve Şırnak nüfuslarının daha hızlı artması beklenmektedir.

Şekil 9: *TRC3 Bölgesi İlleri 2000-2012 Yılları Arası Nüfusu ve 2023 Projeksiyonları (Kişi)*

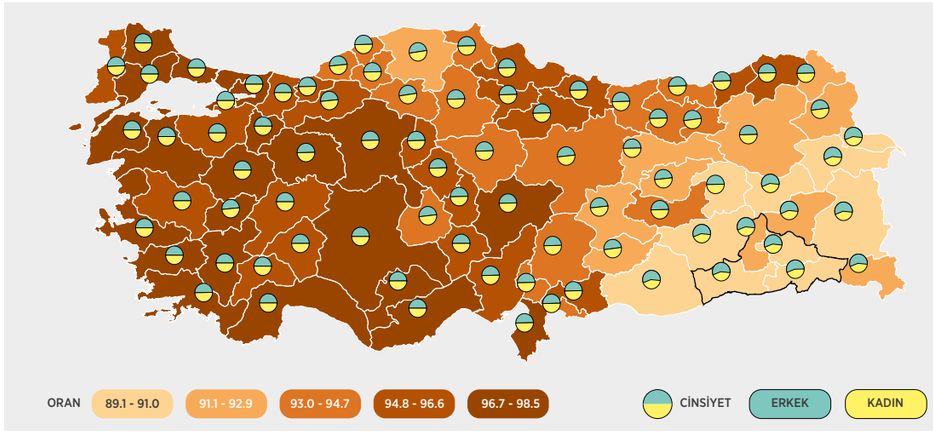
Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

3.1.2. Eğitim

3.1.2.1. Okuryazarlık Durumu

TRC3 Bölgesi illerinin tümünde okuma yazma bilmeyenlerin oranı halen Türkiye ortalamasının altındadır. Bölge'de okuryazar oranı en düşük olan il Mardin, en yüksek olan il ise Batman'dır. Cinsiyete göre okuryazarlık durumu incelendiğinde, Bölge'deki kadın nüfusunun beşte birinin okuma yazma bilmediği ortaya çıkmaktadır.

Şekil 10: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Okuryazarlık Oranı (%) ve Cinsiyete Göre Dağılımı*

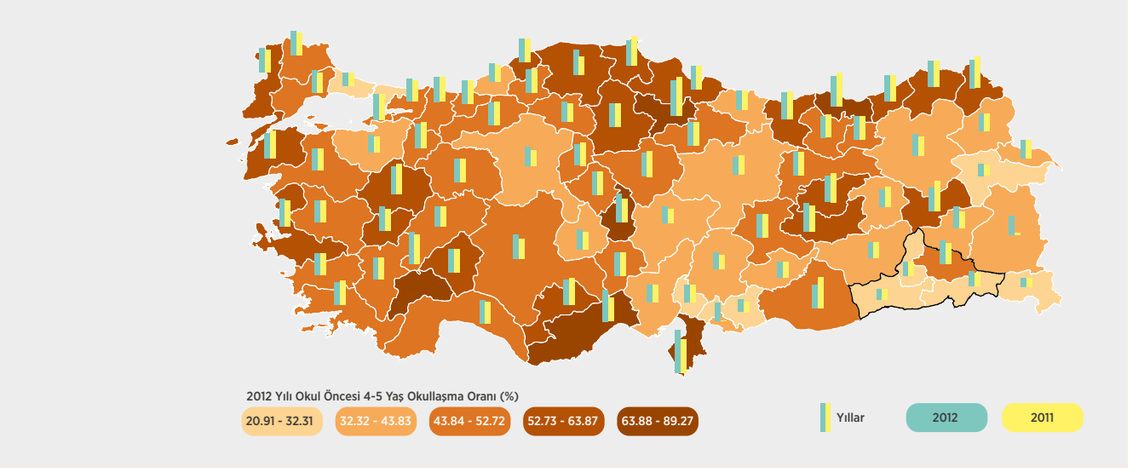

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

3.1.2.2. Okul Öncesi Eğitim

TRC3 Bölgesi'nde bulunan toplam 92 anaokulunda, 4.700 kız ve 5.041 erkek öğrenci okul öncesi eğitimi almaktadır.

Şekil 11: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Okul Öncesi Okullaşma Oranı (4-5 Yaş) ve Bir Önceki Yıl ile Kıyaslanması*

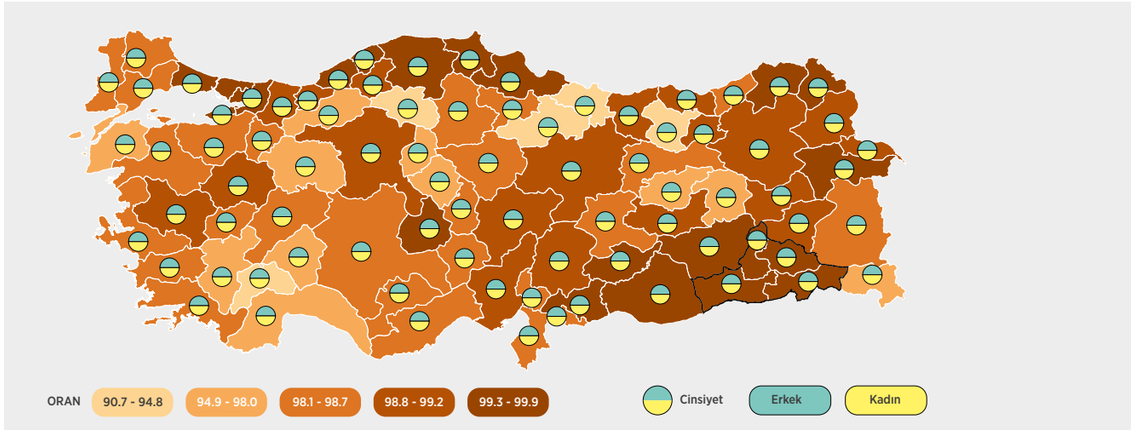
Kaynak: *Milli Eğitim Bakanlığı verilerinden üretilmiştir.*

2011-2012 yılı Türkiye genelinde okul öncesi eğitim (4-5 yaş arası) okullaşma oranları incelendiğinde, Hatay ilinin %89'luk oran ile ilk sırayı aldığı görülmektedir. Hatay ilini %81 okullaşma oranı ile Amasya ve %70'lik oran ile Mersin takip etmektedir. TRC3 Bölgesi'nde ise Siirt ili %51,5'lik okullaşma oranı ile Türkiye genelinde 34'üncü sırada olmasına karşın; Mardin (%30), Şırnak (%30) ve Batman (%32) illeri okul öncesi eğitimde son sıralarda yer almaktadır. Cinsiyete göre okul öncesi eğitimde okullaşma oranına bakıldığında ise Ülke genelinde orantılı bir dağılımın olduğu görülmektedir.

3.1.2.3. İlköğretim

İlkokul okullaşma oranları %99,3 ile %99,9 arasında değişen TRC3 Bölgesi illeri, bu oranlar ile Türkiye genelinde üst sıralarda yer almaktadır. Yürütülen çeşitli destek kampanyalarının (Baba Beni Okula Gönder vb.), yasal düzenlemelerin ve kamu bilinçlendirme faaliyetlerinin bu seviyelere ulaşılmasında önemli rol oynadığı düşünülmektedir. Cinsiyete göre ilkokul okullaşma oranları incelendiğinde, ülke genelinde kadın-erkek dağılımının yaklaşık eşit olduğu görülmektedir. TRC3 Bölgesi'nde de benzer bir dengeli dağılımdan bahsetmek mümkündür. Bu durum, Bölgemizde ilkokul eğitimine erişim konusunda fırsat eşitliğinin sağlanmaya başlandığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

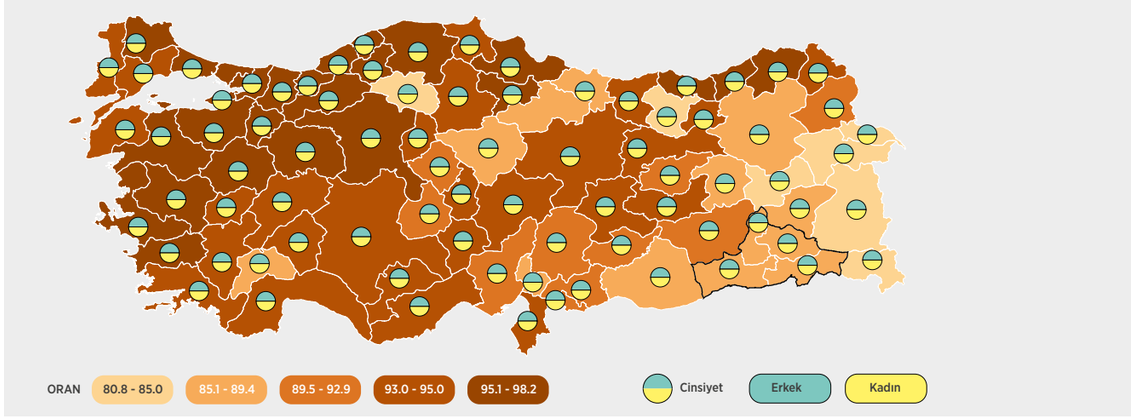
Şekil 12: *Türkiye Geneli 2012 Yılı İlkokul Okullaşma Oranı (%) ve Cinsiyete Göre Dağılımı*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Bölge illeri, ortaokul okullaşma oranında, ilkokuldakine benzer bir seviyeye ulaşamamıştır. Bölge geneli ortaokul okullaşma oranı yaklaşık %86'dır. Bölge'de Mardin ili %89,4'lük oran ile birinci, Batman %88,9 ile ikinci, Siirt %87,4 ile üçüncü ve Şırnak %86,6 ile son sırada yer almaktadır.

Şekil 13: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Ortaokul Okullaşma Oranı (%) ve Cinsiyete Göre Dağılımı*

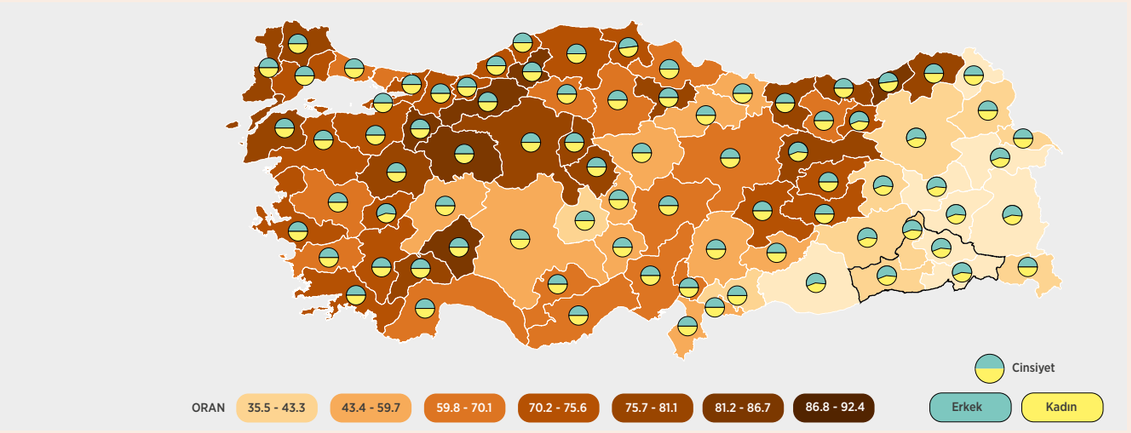

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

3.1.2.4. Ortaöğretim

TRC3 Bölgesi'nde bulunan toplam 232 lisede, 50.240 kız ve 64.326 erkek öğrenci eğitim görmektedir. Bölge'de eğitim kademelerinde üst sıralara doğru çıkıldıkça, eğitimden kopmaların yaşandığı görülmektedir. Nitekim Bölge'de ilkokul eğitimine devam eden toplam 263.774 öğrenci bulunurken, ortaokula devam eden toplam öğrenci sayısı 220.245 kişiyle (%16,5 kayıp) sınırlı kalmakta ve bu sayı lise eğitiminde 114.566 kişiye (%48 kayıp) kadar düşmektedir. Lise eğitiminde okula devam etmeyen kız öğrenci oranı %61,4 iken, erkek öğrencilerde bu oran %51,9'dur.

Şekil 14: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Lise Okullaşma Oranı (%) ve Cinsiyete Göre Dağılımı*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

TRC3 Bölgesi okullaşma oranları açısından incelendiğinde, ilkokul eğitiminde %99'larda (%99,3-99,9) seyreden okullaşma oranının ortaokul eğitiminde %85'e gerilediği ve lise eğitiminde %35'lere kadar düştüğü görülmektedir. Cinsiyete göre dağılımda ise, ilkokul ve ortaokulda görülen dengeli okullaşma oranının lisede erkek öğrenci ağırlıklı olduğu görülmektedir.

3.1.2.5. Yükseköğretim

TRC3 Bölgesi illerinin her birinde birer tane olmak üzere, Bölge'de toplam dört üniversite bulunmaktadır. Üniversiteler, belirledikleri vizyon ve misyonlar doğrultusunda, Bölge'nin gelişim ve kalkınmasına katkı sunabilmek amacıyla faaliyetlerini yürütmektedirler. 5662 Sayılı Kanun ile 29 Mayıs 2007 tarihinde kurulan Mardin Artuklu, Batman ve Siirt Üniversitelerinde sırasıyla 219, 315 ve 232 akademik personel bulunurken, 5765 Sayılı Kanun ile 22 Mayıs 2008'de kurulan Şırnak Üniversitesinde toplam 142 akademik personel çalışmaktadır.

Tablo 2: *TRC3 Bölgesi Üniversitelerinde 2013 Yılı İtibarıyla Akademik Personel Durumu*

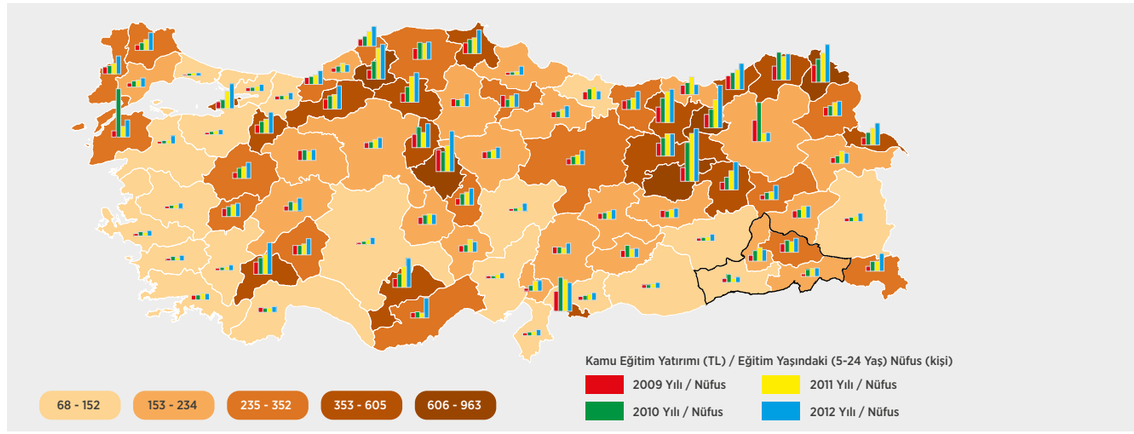
Üniversite	Profesör	Doçent	Yardımcı Doçent	Öğretim Görevlisi	Okutman	Araştırma Görevlisi	Uzman	Toplam
Mardin Artuklu	8	10	64	16	7	113	1	219
Batman	19	18	104	102	5	64	3	315
Şırnak	4	5	40	14	1	78	0	142
Siirt	6	6	54	71	26	68	1	232

Kaynak: *Üniversite web sayfaları verilerinden derlenmiştir.*

3.1.2.6. Kamu Eğitim Yatırımları

Türkiye geneli eğitim sektörü kamu yatırımları incelendiğinde, Mardin ili başta olmak üzere Bölge illerinin, yapılan yatırımlardan gerekli payı alamadığı görülmektedir. İlkokul eğitimi haricinde diğer tüm eğitim kademelerindeki okullaşma oranlarında, ülke ortalamasının oldukça altında olan TRC3 Bölgesi'nde, bu durumun iyileştirilmesi ve eğitim kalitesinin artırılması için bugüne kadar gerçekleşen kamu eğitim harcamalarından daha yüksek oranlarda kamu yatırımlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Şekil 15: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Kişi Başına (5-24 Yaş Arası) Düşen Eğitim Sektörü Kamu Yatırım Miktarı (TL) ve Önceki Yıllar ile Kıyaslanması*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

3.1.3. Sağlık

3.1.3.1. Temel Sağlık Hizmetleri

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 56'ıncı maddesinde sağlık hizmetleri ile ilgili olarak: "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir." şeklinde ifadelere yer verilmiştir. Ayrıca Dünya Sağlık Örgütü, konuyu "Bir ülkenin sağlık sisteminin amacı; herkese gerekli sağlık hizmetinin yüksek kalitede verilmesini sağlamaktır." şeklinde ele almıştır. Hem Anayasamızda hem de Dünya Sağlık Örgütü standartlarında belirtilen erişilebilir ve kaliteli sağlık hizmetlerine ulaşılmasını sağlayacak bir sağlık sisteminin oluşturulması, toplum sağlığının korunması, iyileştirilmesi ve sürekliliğinin sağlanabilmesi açısından son derece önemlidir.

Türkiye'de sağlık sistemi yıllar içerisinde değişim göstermiş, uygulamaya konulan yeni düzenlemeler ile sağlık sistemi hizmet kalitesinde ve hizmete erişim konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Son on yılda, kamu sağlık harcamalarının GSYH içindeki payı artış göstermiştir. 2002 yılında %3,8 civarında olan kamu sağlık harcamaları oranı, 2012 yılında %4,2 seviyelerine yükselmiştir. Dünya Bankası 2011 yılı verilerine göre, Türkiye'deki toplam sağlık harcamalarının GSYH içindeki payı %6,7 iken, OECD ülkelerinde bu oran %12,3 ve Avrupa Birliği ülkelerinde %10,1 civarında olmuştur. Ülkemizde 2011 yılında gerçekleşen toplam sağlık harcamalarındaki kamu payı %74,9 iken, OECD ülkelerinde bu oran %61,4 dolaylarında seyretmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere, Ülkemizde yapılan sağlık harcamalarının büyük bir kısmı kamu tarafından finanse edilmektedir. Yine 2011 yılı verilerine göre, Türkiye'de kişi başına düşen sağlık harcaması 696,2 dolar iken, OECD ülkelerinde bu oran 4.500 dolara yakın, Dünya genelinde ise 951,6 dolar civarındadır.

2003 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından Sağlıkta Dönüşüm Programı geliştirilmiş ve uygulanmaya konulmuştur. SSK hastaneleri ve diğer kamu hastaneleri Bakanlığa devredilmiş, genel sigorta sistemi genişletilmiş, ilaçtaki KDV oranlarında iyileştirilmeye gidilmiş; aile hekimliği, anne çocuk sağlığı, sağlık bilgi sistemleri, tedavi edici sağlık uygulamaları ve standartlar gibi birçok alanda reformlar yapılarak etkin, etkili, insan odaklı sağlık hizmetlerinin sunulması amaçlanmıştır.

Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın uygulanması ile kurulan Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, birinci basamak sağlık hizmetlerinin tamamını üstlenmiştir. Ana-çocuk sağlığı, bulaşıcı hastalıklar, çevre sağlığı, verem savaş dispanserleri, koruyucu ve önleyici sağlık hizmetleri gibi konular Halk Sağlığı Müdürlükleri tarafından yürütülmektedir. Mevcut Sağlık Müdürlükleri ise raporlama, planlama, denetleme, koordinasyonu sağlama ve 112 acil sağlık hizmetlerini planlama gibi çalışmalardan sorumludur. Hastane hizmetleri ise tamamen Kamu Hastaneleri Genel Sekreterliği yönetimine bırakılmış ve illerdeki hastanelerin yönetimden sorumlu tutulmuşlardır. Programın başarı sağlayabilmesi için geçiş döneminde yaşanabilecek sıkıntılara yönelik önlemlerin alınması, veri alışverişini sağlayacak doğru mekanizmaların oluşturulmasıyla bu üçlü yapı arasında koordinasyonun kurulması ve sağlık hizmetlerinin bir bütün olarak ele alınıp etkin ve etkili bir şeklide planlamasının yapılabilmesi gerekmektedir. Bu noktada, İl Sağlık Müdürlüklerinin planlayıcı rollerinin arttırılması önemlidir.

Birinci basamak sağlık hizmetleri; sağlığın teşviki, koruyucu sağlık hizmetleri ile ilk kademedeki teşhis, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin bir arada verildiği, bireylerin hizmete kolayca ulaşabildikleri, düşük maliyetle etkin ve yaygın sağlık hizmetlerinin sunulması olarak tanımlanmaktadır. TRC3 Bölgesi'nde mevcut birinci basamak sağlık hizmeti birimleri incelendiğinde, toplam 30 tane toplum sağlık merkezi (TSM), 184 tane aile sağlığı merkezi (ASM), 155 tane sağlık evi ve 52 tane 112 istasyonun bulunduğu görülmektedir.

Tablo 3: *TRC3 Bölgesi 2012 Yılı Birinci Basamak Sağlık Hizmeti Birimleri Verileri*

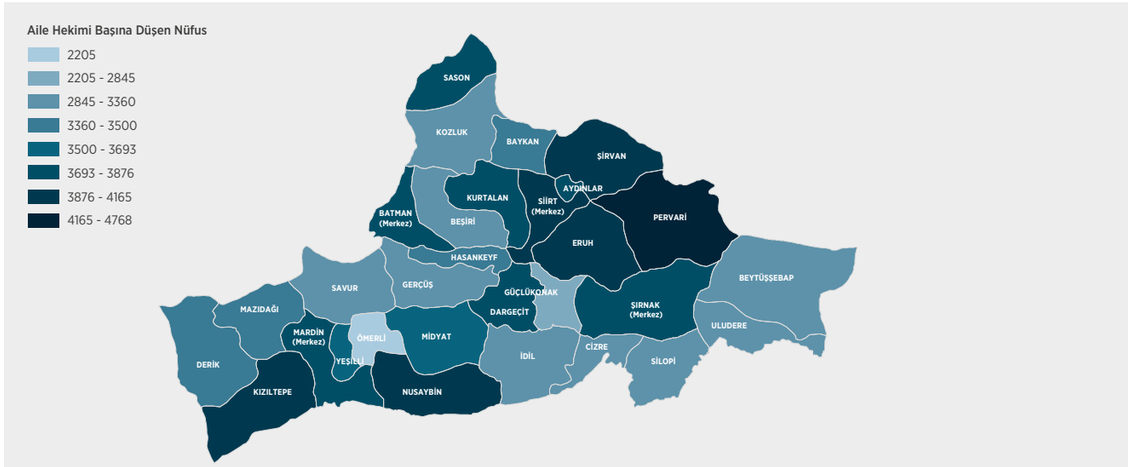
Birinci Basamak Sağlık Hizmeti Birimi	Mardin	Batman	Siirt	Şırnak	TRC3
Toplum Sağlığı Merkezi (TSM)	10	6	7	7	30
Aile Sağlığı Merkezi (ASM)	68	39	27	50	184
Sağlık Evi	64	23	50	18	155
112 İstasyonu	22	12	6	12	52
Diğer	3	1	3	3	10

Kaynak: *İl Halk Sağlığı Müdürlükleri ve İl Sağlık Müdürlükleri verilerinden derlenmiştir.*

Aile hekimliği birimi, anne karnındaki bebekten ailenin en yaşlı bireyine kadar ailenin bütün fertlerinin sağlığından ve her türlü sağlık problemlerinden sorumlu birimdir. 2012 yılı itibarıyla, Türkiye'de bulunan toplam 6.717 aile sağlığı merkezinde, 20.811 aile hekimi görev yapmaktadır. Aile hekimi başına düşen kişi sayısı ise 3.634'tür. Sağlık Bakanlığı, vatandaşların hekime kolay ulaşabilmesi amacıyla, 2023 yılında bu sayının 1.680 kişiye düşürülmesini hedeflemiştir (Sağlık Bakanlığı 2013-2017 Stratejik Planı, 2012).

TRC3 Bölgesi ilçelerindeki aile hekimi başına düşen nüfus verileri incelendiğinde, aile hekimi başına düşen nüfusun en fazla Pervari ve Siirt Merkez ilçelerinde, en az Beytüşşebap, Güçlükonak ve Ömerli ilçelerinde olduğu görülmektedir (Şekil 16). Mardin'de Merkez, Dargeçit, Kızıltepe, Midyat ve Nusaybin ilçelerinde; Batman'da Merkez ve Sason ilçelerinde; Siirt'te Baykan hariç tüm ilçelerde ve Şırnak'ta Merkez ilçede, aile hekimi başına düşen nüfus 2012 yılı Türkiye ortalaması olan 3.684 kişiden fazladır.

Şekil 16: *TRC3 Bölgesi İlçelerinde 2012 Yılı İtibarıyla Aile Hekimi Başına Düşen Kişi Sayısı*

Kaynak: *İl Halk Sağlığı Müdürlükleri verilerinden üretilmiştir*

TRC3 Bölgesi ile ülke geneli, 2013 yılı ilk 5 ayında aile hekimliği birimlerinde ve hastanelerde yapılan muayene sayıları tabloda verildiği gibidir (Tablo 4). Mardin (%30), Batman (%33), Şırnak (%25) ve Siirt (%22) illerinde, aile hekimliğinde yapılan muayenelerin toplam muayeneler içindeki oranı, Türkiye ortalaması olan %37'den daha düşüktür.

Tablo 4: *TRC3 Bölgesi İlleri 2013 Yılı İlk 5 Ayı Muayene Sayıları ve Ülke Geneli ile Kıyaslanması*

Muayene Birimi	Mardin	Batman	Şırnak	Siirt	Türkiye
Aile Hekimliği	544.288	456.967	231.213	148.188	95.334.448
Hastane	1.269.050	933.770	682.075	512.603	159.559.636
Toplam	1.813.338	1.390.737	913.288	660.791	254.894.084

Kaynak: İl Halk Sağlığı Müdürlükleri verilerinden derlenmiştir.

Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen, birinci basamak sağlık hizmetlerinin etkinliliğinin artırılması çalışmaları sonucu, birinci basamak sağlık kuruluşları sevk oranları azalmıştır. Türkiye'de 2003 yılında %22 seviyelerinde olan sevk oranı, 2011 yılında %0,7 civarına kadar gerilemiştir (Sağlık Bakanlığı 2012 Yılı Faaliyet Raporu, 2013). Bölgemizde bu husus incelendiğinde, ilçelerdeki aile hekimliği dağılımlarının yeterli olmaması ve aile hekimliğine yapılan başvuruların tüm başvurular içindeki payının az olması sebebiyle, birinci basamak sağlık kuruluşları sevk oranları %0,7'nin üzerindedir. Aile hekimliği birimlerine yapılan müracaatların toplam müracaatlar içindeki payının düşük seviyelerde olması,2'nci ve 3'üncü basamak yataklı tedavi hizmetlerine yapılan başvuruları artırmakta, bu birimlerde yığınlaşmalara sebebiyet vermekte, birim maliyetlerini artırmakta ve tüm bunların neticesinde genel olarak hizmet kalitesinin düşmesine neden olmaktadır.

İnsan hayatını doğrudan tehdit eden acil hastalık, yaralanma ve kaza gibi bir çok olayda acil tıbbi yardımının bir an önce başlatılması ve hasta veya yaralının uygun ekipman ve personel ile ilgili tedavi kurumlarına taşınması hayat kurtarma zincirinin önemli bir parçasıdır (Sağlık Bakanlığı). Bu nedenle acil sağlık hizmetleri kapasitesinin ve kalitesinin artırılması ve Bölge şartlarını da dikkate alarak kırsal alana erişimi hızlandıracak altyapının oluşturulması önemlidir. Ülkemiz genelinde 112 acil yardım ambulansı başına düşen nüfus 27.015 kişidir (Sağlık Bakanlığı 2013-2017 Stratejik Planı, 2012). Bölgemiz illerinden

Siirt ve Şırnak bu ortalamanın oldukça altında bir değere sahip iken, Mardin ve Batman'da 112 acil yardım ambulansı başına düşen kişi sayısı oldukça yüksektir (Tablo 5). Sağlık Bakanlığı verilerine göre, Türkiye'de ilk 10 dakikada acil sağlık hizmetlerinin kentsel vakaya ulaşma oranı %94 ve ilk 30 dakikada kırsal vakaya ulaşma oranı %96'dır. Mardin ili ilk 30 dakikada kırsal vakaya ulaşma oranı (%98) haricinde, her iki göstergede de Bölge illeri, belirtilen Ülke oranlarının altında kalmaktadır. Siirt ve Şırnak illerindeki mevcut ambulans sayıları diğer illerden daha fazla görünse de il ulaşım sartları nedeniyle ambulanslar çok fazla yıpranmakta ve bir kısmı tam randımanlı olarak kullanılamamaktadır. Sağlık hizmetlerine erişim, özellikle kırsal alanda zorluklar barındırmaktadır. Bu durumu tolere edebilmek için, acil sağlık hizmetlerinin kapasiteleri arttırılmaya çalışılmıştır. Buna karşın, Bölge'de ambulans başına düşen kişi sayısı ve ilk 30 dakikada kırsal vakaya ulaşma oranları halen Türkiye ortalamasını yakalayamamıştır.

Tablo 5: *TRC3 Bölgesi İlleri 2012 Yılı Acil Sağlık Hizmetleri Göstergeleri*

Gösterge	Mardin	Batman	Şırnak	Siirt
Nüfus	773.026	534.205	466.982	310.879
112 Acil Yardım İstasyon Sayısı	14	12	12	16
112 Acil Yardım İstasyonu Başına Düşen Nüfus	55.216	44.517	38.915	19.430
112 Acil Yardım Ambulans Sayısı	26	16	32	30
112 Acil Yardım Ambulansı Başına Düşen Nüfus	29.732	33.388	14.593	10.363
112 Acil Yardım Ambulansı ile Taşınan Vaka Sayısı	25.587	21.968	8.246	9.133
112 Acil Yardım İstasyonu Başına Düşen Vaka Sayısı,	1.828	1.830	687	571
112 Acil Yardım Ambulansı Başına Düşen Toplam Vaka Sayısı	984	1.378	258	304
İlk 10 Dakikada Kentsel Vakaya Ulaşım Oranı (%)	77	88	14	59
İlk 30 Dakikada Kırsal Vakaya Ulaşım Oranı (%)	98	68	10,5	98
Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi Toplam Eğitimli Personel Sayısı	50	37	33	35

Kaynak: *İl Sağlık Müdürlükleri verilerinden derlenmiştir.*

Çok sektörlü bir anlayışla toplumun sağlık konularında bilinç düzeyinin artırılması, sağlık hizmeti sunumunun kalitesinin artırılmasının önemli bir parçasıdır. Bu kapsamda sağlıklı beslenmeden fiziksel aktivite teşvikine, sağlık okuryazarlığından kanser ile mücadeleye kadar bir çok konuda bilgilendirme ve farkındalık yaratma çalışmalarının artırılması gerekmektedir.

3.1.3.2. Temel Sağlık Göstergeleri ve Bölge'nin Genel Sağlık Durumu

Bölge'deki mevcut durumda temel sağlık göstergelerinde iyileşmeler olmasına rağmen bölgeler arasındaki farklılıkların sürdüğü görülmektedir. Temel göstergelerden biri olan bebek ölüm hızlarına bakıldığında Türkiye'de 2012 yılında bu oran ‰11,6 iken Bölge'deki oran ‰15,9 civarındadır. Temel sağlık hizmetlerinin durumu hakkında bilgi verebilecek 100.000 canlı doğumda anne ölümleri, Türkiye'de 15,5 dolaylarında iken Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bu oran 19,2'dir. Bölge illerinde ise bu gösterge farklılıklar göstermekle beraber 15-27 arasında değişmektedir. Bölge'de anne ve çocuk sağlığı konusunda Sağlıkta Dönüşüm Programı ile ilerleme kaydedilmiş, bağışıklama konusunda özellikle aşılama oranları bakımından Türkiye'deki oranlara yaklaşılmış hatta aşılmıştır. Sağlık kuruluşlarında yapılan doğum oranı 2011 yılında Türkiye'de %94 seviyelerinde gerçekleşmişken (Sağlık Bakanlığı 2013-2017 Stratejik Planı, 2012) Bölge illerinden sadece Batman'da bu orana yaklaşılmıştır. Batman'da açılan özel hastanelerin de etkisi ile 2011 yılında bu oran %93 olmuştur. 2011 yılında diğer Bölge illeri olan Mardin, Siirt ve Şırnak'ta sağlık kuruluşlarında yapılan doğum oranları sırasıyla %87, %75 ve %67 olarak tespit edilmiştir (Sağlık Bakanlığı İstatistikleri, 2011).

Bireyin ve toplumun genel sağlık durumunu etkileyen faktörlerden olan kadına yönelik şiddet, ruh sağlığı, intihar vakaları, kanser vakaları, sağlıksız beslenme, obezite, sigara ve madde bağımlığı gibi veriler de Bölge'nin genel sağlık durumu konusunda bilgi vermektedir.

Kadına yönelik şiddet verilerine bakıldığında; 2012 yılında Mardin ilinde 26'sı evli olmak üzere 28 kadın şiddete maruz kalmıştır. Siirt ilinde 2011 yılında 64 olan kadına şiddet vakası 2012 yılında 90'a yükselmiştir. Şırnak ilinde ise 41'i evli kadınlara yönelik olmak üzere 48 şiddet vakası bildirilmiştir. Bahsi geçen şiddet vakalarının büyük bir kısmının fiziksel şiddet şeklinde olduğu belirtilmiştir. Şiddet vakaları ile ilgili yönlendirmeler, genel olarak kolluk hizmetlerine bildirim şeklinde olmuştur. Veriler tümüyle incelendiğinde şiddete maruz kalan kadın sayısında önceki yıllara göre artış olduğu görülmektedir. Ayrıca Bölge'de şiddete maruz kalan kadınların, tekrar şiddet görme korkularından dolayı ilgili kurumlara başvurmaktan çekindikleri belirtilmiştir (İl Sağlık ve Halk Sağlığı Müdürlükleri verileri).

Ruh sağlığı ile ilgili olarak fikir verebilecek intihar verileri incelendiğinde Bölge illerinde şu sonuçlar göze çarpmaktadır: Mardin ilinde 2012 yılında bildirilen 92 intihar vakasında Kızıltepe ilçesi öne çıkmaktadır. Ruhsal nedenler, aile içi geçimsizlik ve şiddet en önemli intihar nedeni olarakbelirtilmiştir. Siirt ilinde, Kurtalan ilçesi başta olmak üzere 83 intihar vakası gerçekleşmiştir. Bu intihar vakaları için, aile içi sorunlar, iletişim ve yanlızlık intihar nedenleri olarak belirtilmiştir. 2011 yılı verilerine göre, çoğunluğu Cizre ilçesinde olmak üzere Şırnak ilinde 180 intihar vakası yaşanmıştır Aile geçimsizliği ve ruhsal sorunlar, yaşanan bu intihar vakalarının en önemli nedenleri olarak sıralanmıştır (İl Sağlık ve Halk Sağlığı Müdürlükleri verileri). 2011 yılı TÜİK verilerine göre, Türkiye genelinde erkekler için belirlenemeyen sebepler, hastalık, aile geçimsizliği ve geçim zorluğu en önemli intihar nedeni iken kadınlarda hastalık ve aile geçimsizliği intihar nedeni olarak öne çıkmaktadır. İntihar vakalarının cinsiyete göre dağılımına bakıldığında, Ülke genelinde gerçekleşen intiharların %70'inin erkeklerde %30'unun kadınlarda olduğu görülmektedir. Bölge'de ise yaşanan intihar vakalarının %58'inin erkeklerde %42'sinin kadınlarda gerçekleştiği söylenebilir. Yaş gruplarına göre intihar vakası istatistikleri incelendiğinde, hem kadınlarda hem de erkeklerde en çok intihar vakasının yaşandığı yaş aralığının 15-19 olduğu görülmektedir (Tablo 6).

Tablo 6: *TRC3 Bölgesi Yaş Gruplarına Göre 2011 Yılı İntihar Sayıları ve Ülke Geneli ile Kıyaslanması*

Bölge	Cinsiyet	Toplam	-15	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75+	Bilinmeyen
TRC3	Toplam	67	9	21	8	7	6	3	3	4	4	-	-	1	-	1	-
	Erkek	39	4	9	4	4	3	2	3	4	4	-	-	1	-	1	-
	Kadın	28	5	12	4	3	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Türkiye	Toplam	2.677	103	354	266	280	276	202	231	202	190	153	93	74	78	157	18

Kaynak: *TÜİK verilerinden derlenmiştir.*

Son yıllarda Türkiye genelinde olduğu gibi Bölge'de de kanser vakalarında artışlar gözlenmiştir. TRC3 Bölgesi'nde ilk kez kanser tanısı almış vaka sayıları aşağıdaki tabloda verildiği gibidir. Taranması gereken hasta ve tarama oranlarının dikkatle izlenmesi ve kansere erken müdahale çalışmalarının yapılması önemlidir. Yetkililerle yapılan görüşmelerde kanser tarama çalışmaları ile kanserin ilk safhalarında vaka tespit sayılarında artış olduğu ancak buna rağmen hem Ülke genelinde hem de Bölge'de tarama oranlarının düşük olduğu belirtilmiştir.

Tablo 7: TRC3 Bölgesi İlleri Kanser Olgu Sayıları

Dönem	İl	Erkek	Kadın	Toplam
2012 yılı	Mardin	285	325	610
	Batman	212	371	583
	Şırnak	135	250	385
	Siirt	117	180	297
2013 yılı ilk 5 ayı	Mardin	211	240	451
	Batman	93	76	169
	Şırnak	92	96	188
	Siirt	49	63	112

Kaynak: İl Sağlık Müdürlükleri verilerinden derlenmiştir.

Türkiye'de cinsiyet ve yerleşim durumuna göre bireylerin tütün ve alkol kullanma oranları aşağıdaki tabloda verildiği gibidir. Ülke genelinde erkeklerde tütün kullanma oranı kent ve kır yerleşimlerinde birbirine çok yakın değerlerde iken (her ikisinde de %40'ın üzerinde) kentte yaşayan kadınlar kırda yaşayanlara oranla daha fazla tütün kullanmaktadır. TÜİK 2010 Sağlık Araştırması verilerine göre yıllar içerisinde tütün kullanım oranlarında azalmalar görülmüştür. Yine aynı aştırmaya göre Türkiye toplam nüfusunun %25,4'ü hergün tütün kullanmakta ve hem erkeklerde (%48,2) hem de kadınlarda (%47,7) ilk kez tütün kullanma yaşı en fazla 15-19 yaş aralığındadır. 2010 yılı verilerine göre alkol kullanma durumuna bakıldığında ise; kentlerde yaşayan erkeklerin %23'ünün ve kadınların %5,7'sinin alkol kullandığı görülmektedir. Tablodaki verilere göre kırda yaşayan hem erkeklerin (%16,7) hem de kadınların (%1,5) kentte yaşayanlara göre daha az oranda alkol kullandıkları anlaşılmaktadır. Tütün kullanımına benzer şekilde ilk kez alkol kullanma yaşı da en fazla 15-19 yaş aralığında görülmektedir.

Tablo 8: Ülkemizde Cinsiyet ve Yerleşim Durumuna Göre 2010 Yılı Tütün ve Alkol Kullanma Oranları

Gösterge	Cinsiyet	Kent	Kır
Tütün Kullanma Oranı (%)	Kadın	19,4	8,5
	Erkek	43,9	42,5
Alkol Kullanma Oranı (%)	Kadın	5,7	1,5
	Erkek	23,0	16,7

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Vücut kitle indeksi 30'un üzerinde bireyler obez kabul edilmektedir. Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması 2010 yılı verilerine göre Türkiye genelinde erkeklerin %39,1'i kilolu ve %20,5'i obez, kadınların %29,7'si kilolu ve %41'i obezdir. Toplamda ise ülkedeki obezite oranı %30,3'tür. Avrupa genelinde ise kadınların %23,1'inin ve erkeklerin %20,4'ünün obez olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalarda, fiziksel aktivite yapma sıklığının az olmasının ve sağlıksız beslenmenin fazla kiloyu tetiklediği belirtilmiştir.

3.1.3.3. Fiziki Altyapı Dağılımı

Bölge'de 28'i kamu 11'i özel olmak üzere toplamda 39 hastane bulunmaktadır. Üniversite hastanesi ise bulunmamaktadır. Sağlık Bakanlığı hastaneleri toplamda 2.438 ve özel hastaneler toplamda 705 yatak kapasitesine sahiptir. 2012 yılı itibarıyla iller bazında hastane ve yatak sayısı dağılımı ise aşağıdaki tabloda verildiği gibidir. Bunun yanında Mardin'de 1, Batman'da 1, Şırnak'ta 2 ve Siirt'te 1 tane olmak üzere Bölge'de toplamda 8 tane ağız ve diş sağlığı merkezi bulunmaktadır.

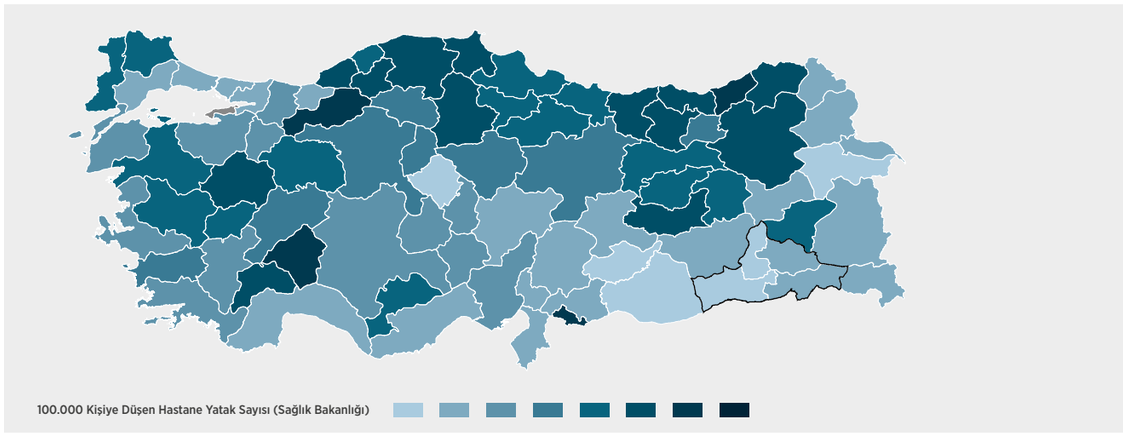
Tablo 9: TRC3 Bölgesi 2012 Yılı Hastane ve Yatak Sayıları

Hastane Türü	Mardin		Batman		Şırnak		Siirt	
	Hastane Sayısı	Yatak Sayısı	Hastane Sayısı	Yatak Sayısı	Hastane Sayısı	Yatak Sayısı	Hastane Sayısı	Yatak Sayısı
İlçe Hastanesi	4	84	3	127	1	10	4	133
Devlet Hastanesi	6	746	2	475	6	547	2	316
Özel Hastane	2	138	6	448	0	0	3	119
Toplam	12	968	11	1.050	7	557	9	568

Kaynak: İl Sağlık Müdürlüğü ve Kamu Hastaneleri Genel Sekreterlikleri verilerinden derlenmiştir.

Sağlık hizmetleri yeterliliği ve erişimi ile ilgili göstergelerden biri 100.000 kişiye düşen hastane yatak sayılarıdır. Sağlık Bakanlığı hastanelerinde 100.000 kişiye düşen yatak sayıları bakımından Bölge illeri Ülke ortalamadının oldukça altında kalmıştır. Bölge illerinden Mardin 77'inci, Batman 72'inci, Şırnak 68'inci ve Siirt 62'inci sırada bulunmaktadır (Şekil 17).

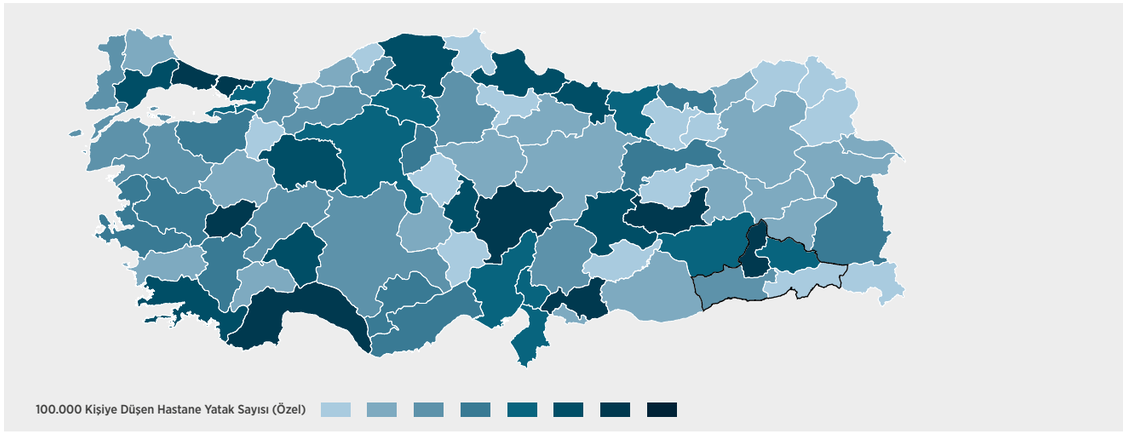
Şekil 17: Türkiye Geneli 2011 Yılı 100.000 Kişiye Düşen Sağlık Bakanlığı Hastane Yatak Sayıları

Kaynak: TÜİK verilerinden üretilmiştir.

100.000 kişiye düşen özel hastane yatak sayıları bakımından; Batman 6 tane özel hastanesi ile Türkiye'de ilk sırada yer alırken, Siirt 22'inci ve Mardin 48'inci sırada bulunmaktadır. Şırnak ilinde ise özel hastane bulunmamaktadır (Şekil 18).

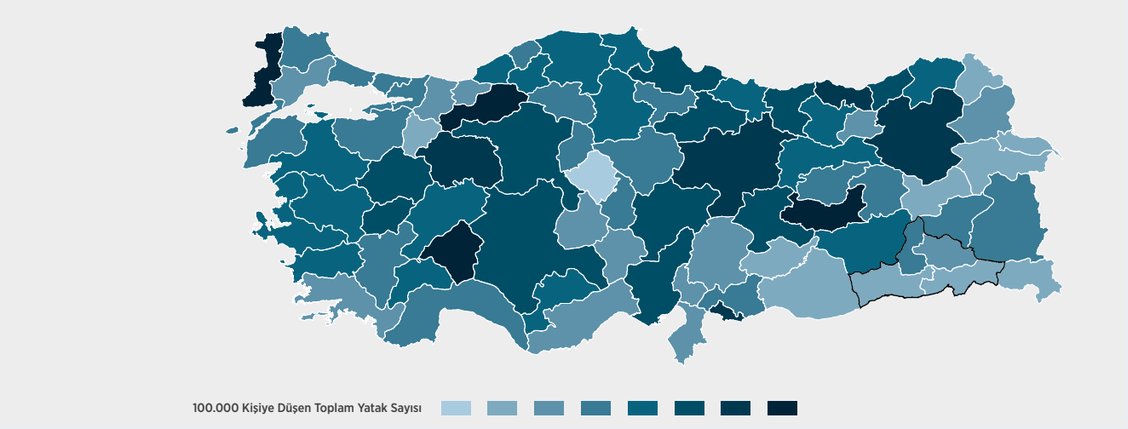
Şekil 18: Türkiye Geneli 2011 Yılı 100.000 Kişiye Düşen Özel Hastane Yatak Sayıları

Kaynak: TÜİK verilerinden üretilmiştir.

100.000 kişiye düşen toplam hastane yatak sayıları bakımından Batman 57'inci, Siirt 65'inci, Şırnak 77'inci ve Mardin 79'uncu sırada bulunmaktadır. Dünya geneline bakıldığında ise 100.000 kişiye düşen toplam hastane yatak sayısının Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölgesi'nde 610 ve Avrupa Birliği'nde 554 olduğu görülmektedir. Dünya ortalaması ise 300 civarındadır. 2011 yılı verilerine göre Türkiye'de bu sayı 238'dir. Bölge geneli ise 144 yatak ile hem Dünya hem de Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır.

Şekil 19: *Türkiye Geneli 2011 Yılı 100.000 Kişiye Düşen Toplam Hastane Yatak Sayıları*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Sağlık Bakanlığı 2011 yılı verilerine göre, Bölge'deki toplam yatak sayısı içindeki nitelikli yatak oranı %58,9, yoğun bakım yatak oranı ise %11,3'tür. Bu oranlar Türkiye ortalamalarının üzerindedir. Ancak Bölge, 100.000 kişiye düşen nitelikli ve yoğun bakım yatak sayıları bakımından Türkiye ortalaması altında kalınmıştır. Türkiye'de 100.000 kişiye düşen nitelikli yatak sayısı 101 ve yoğun bakım yatak sayısı 27,7 iken Bölge'de bu sayılar sırasıyla 85 ve 16,4'tür.

TRC3 Bölgesi ve Türkiye genelindeki tıbbi cihaz sayıları aşağıdaki tabloda verildiği gibidir. Tablodaki verilerden de anlaşılacağı üzere TRC3 Bölgesi, 1.000.000 kişiye düşen Hemodiyaliz, MR, BT, Ultrason ve Doppler Ultrason cihazları bakımından Türkiye ortalaması altındadır.

Tablo 10: *TRC3 Bölgesi ve İllerindeki Tıbbi Cihaz Sayıları*

İl/Bölge	Hemodiyaliz Cihazı	MR Cihaz Sayısı	BT Cihaz Sayısı	Ultrason Cihaz Sayısı	Doppler Ultrason Cihaz Sayısı	EKO Cihaz Sayısı
Mardin	74	4	7	30	9	6
Siirt	32	4	3	12	9	16
Batman	62	8	10	19	12	10
Şırnak	21	1	5	13	5	3
TRC3	189	17	25	74	35	35
1.000.000 Kişiye Düşen TRC3	90,64	8,15	11,99	35,49	16,79	16,79
1.000.000 Kişiye Düşen Türkiye	206,90	10,50	14,60	50,50	28,00	15,80

Kaynak: *Sağlık Bakanlığı 2011 İstatistik Yıllığı verilerinden derlenmiştir.*

3.1.3.4. İnsan Kaynağı Dağılımı

Türkiye genelindeki toplam uzman hekimlerin %1,5'i, pratisyen hekimlerin %2,7'si, diş hekimlerinin %0,9'u, TRC3 Bölgesi'nde çalışmaktadır. Türkiye'deki toplam sağlık personelinin ise % 1,7'si TRC3 Bölgesinde görev yapmaktadır.

TRC3 Bölgesi ve Türkiye genelindeki sağlık hizmetleri insan kaynağı dağılımı aşağıdaki tabloda verildiği gibidir. Bölge'de 970'i uzman hekim, 1.083'ü pratisyen hekim ve 187'si diş hekimi olmak üzere toplam 2.240 hekim görev yapmaktadır. Bölge'de hekim sayısı bakımından Mardin ili öne çıkmaktadır.

Tablo 11: *TRC3 Bölgesi ve Türkiye Geneli 2011 Yılı Sağlık Sektöründeki İnsan Kaynağı*

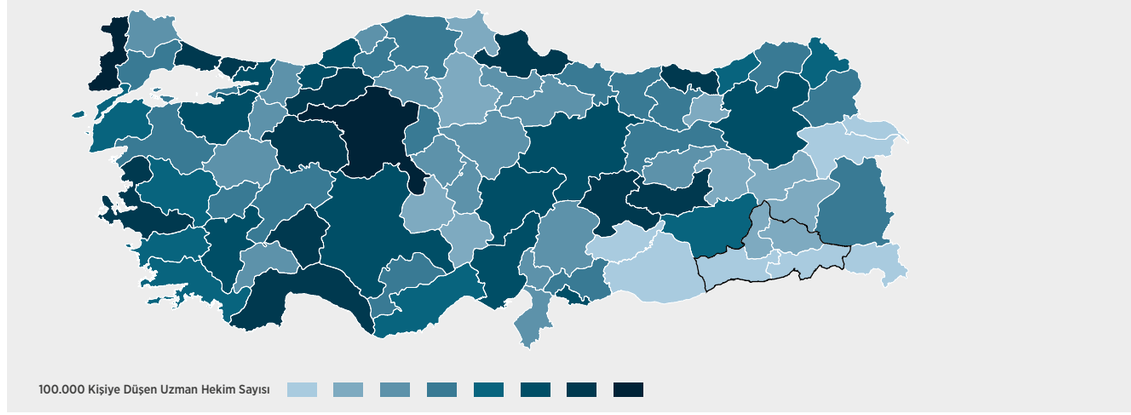
İl/Bölge	Uzman Hekim	Pratisyen Hekim	Asistan Hekim	Diş Hekimi	Eczacı	Toplam Hekim (Uzman+Pratisyen)	Hemşire	Sağlık Memuru	Ebe
Mardin	323	368	-	81	140	691	769	786	357
Batman	292	262	-	53	120	554	698	659	248
Siirt	169	197	-	30	64	366	382	406	158
Şırnak	186	256	-	23	48	442	388	359	163
TRC3	970	1.083	-	187	372	2.053	2.237	2.210	926
TR	66.064	39.712	20.253	21.099	26.089	126.029	124.982	110.862	51.905

Kaynak: *TÜİK Bölgesel İstatistikler verilerinden derlenmiştir.*

Sağlık sektörü insan kaynağı yeterliliği ile ilgili fikir vermesi açısından, 100.000 kişiye düşen personel sayısı verileri kullanılmaktadır. Bu verilerin tümü birden incelendiğinde Bölge illerinin sağlık hizmetleri insan kaynağı planlaması ve dağılımı konusunda dezavantajlı bir konumda olduğu söylenebilir.

100.000 kişiye düşen uzman hekim sayısında Türkiye ortalaması 87 kişidir. Ankara 185 kişi ile öne çıkarken; Batman 55 kişi ile 64'üncü, Siirt 66'ıncı, Mardin 79'uncu ve Şırnak 80'inci sırada bulunmaktadır.

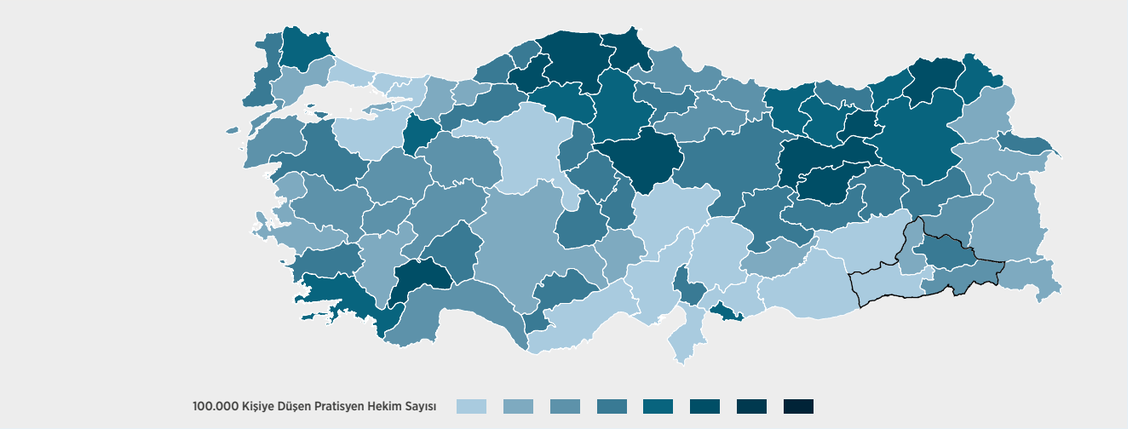
Şekil 20: *Türkiye Geneli 2011 Yılı 100.000 Kişiye Düşen Uzman Hekim Sayıları*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

100.000 kişiye düşen pratisyen hekim sayısı Türkiye ortalaması ise 53 kişidir. Bölge illerinden Siirt 63 kişi ile 24'üncü, Şırnak 58'inci, Batman 74'üncü ve Mardin 76'ıncı sırada bulunmaktadır.

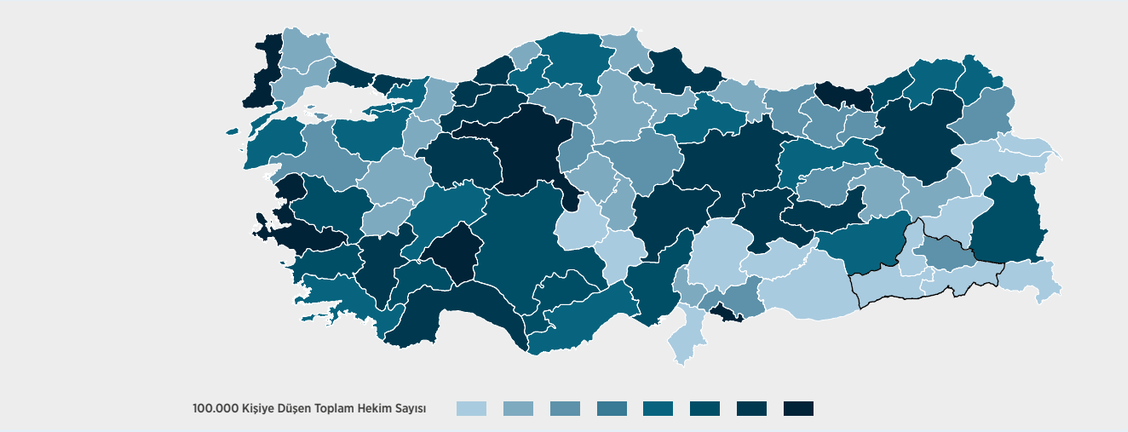
Şekil 21: *Türkiye Geneli 2011 Yılı 100.000 Kişiye Düşen Pratisyen Hekim Sayıları*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Toplam hekim sayısı, ilde bulunan uzman, pratisyen ve asistan hekimlerin toplamından oluşmaktadır. 100.000 kişiye düşen toplam hekim sayısı Türkiye ortalaması 167 kişidir. Ankara 302 hekim ile öne çıkarken; Siirt ili 118 kişi ile 63'üncü, Batman, Şırnak ve Mardin illeri ise sırasıyla 72, 77 ve 80'inci sırada bulunmaktadır.

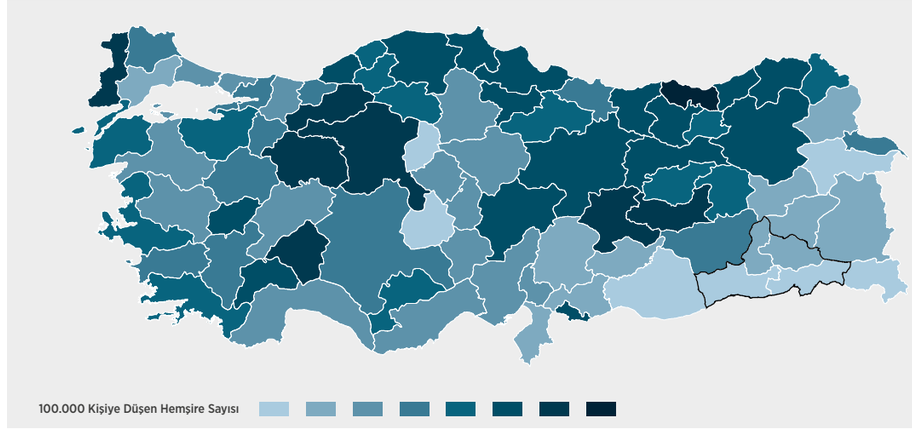
Şekil 22: *Türkiye Geneli 2011 Yılı 100.000 Kişiye Düşen Toplam Hekim Sayıları*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Ülke genelinde 100.000 kişiye düşen hemşire sayılarına bakıldığında, Trabzon ilinin 316 hemşire ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bu veri bakımından Ülke ortalaması ise 165 hemşiredir. Bölge illerinden Batman 131 hemşire ile 63'üncü sırada yer alırken; Siirt, Mardin ve Şırnak illeri sırasıyla 71, 77 ve 80'inci sırada bulunmaktadır.

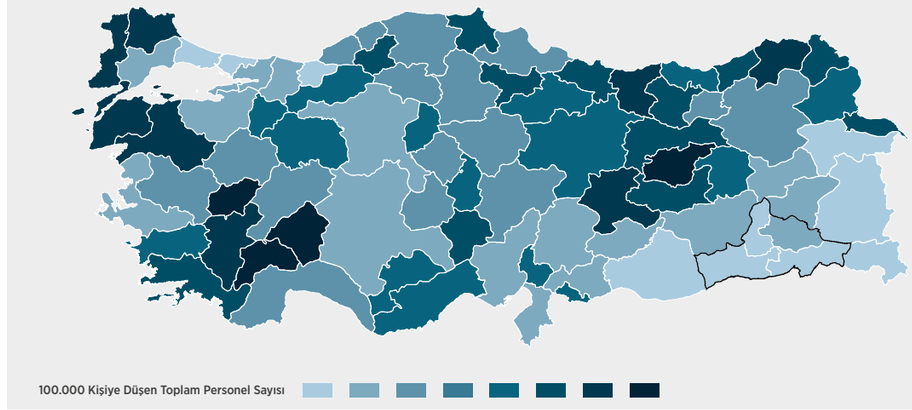
Şekil 23: *Türkiye Geneli 2011 Yılı 100.000 Kişiye Düşen Hemşire Sayıları*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

100.000 kişiye düşen toplam personel sayısında Türkiye ortalaması 642 kişidir. Bölge illerinden; Siirt 67'inci, Batman 71'inci, Mardin 78'inci ve Şırnak 80'inci sırada bulunmaktadır.

Şekil 24: *Türkiye Geneli 2011 Yılı 100.000 Kişiye Düşen Toplam Personel Sayıları*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

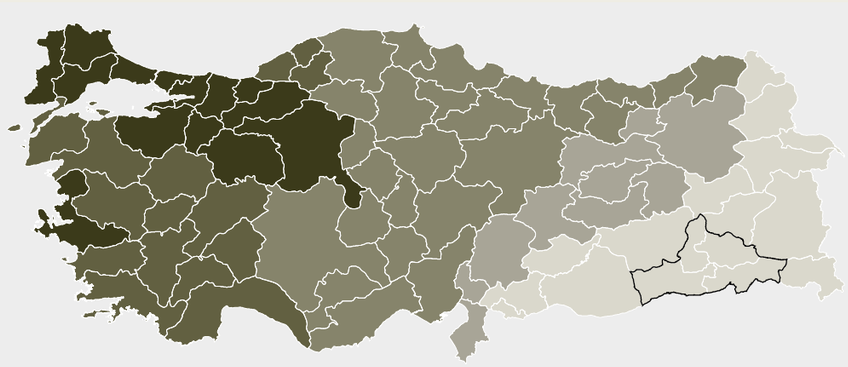
Göstergelerin tematik haritalarında da görüldüğü gibi TRC3 Bölgesi sağlık sektörü, insan kaynağı bakımından dezavantajlı konumdadır. Özellikle Bölge'de uzun yıllar boyunca yaşanan güvenlik problemleri, personelin ihtiyaçlarını karşılayacak lojman ve diğer altyapıların tamamlanmaması gibi sebeplerden dolayı hekim kadroları tam olarak doldurulamamıştır.

3.1.4. Yoksulluk, Gelir Dağılımı ve Risk Altındaki Gruplar

3.1.4.1. Yoksulluk ve Gelir Dağılımı

Yoksulluk, insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumudur. Yoksulluk düzeyi ile ilgili göstergeler, daha çok gelir düzeyi ile tüketim düzeyini ilişkilendiren göstergeler olarak kullanılmıştır. 2008 yılı TÜİK verilerine göre, TRC3 Bölgesi kişi başına 3.812 $ GSKD (Gayri Safi Katma Değer) ile Türkiye'nin en yoksul bölgelerinden biridir

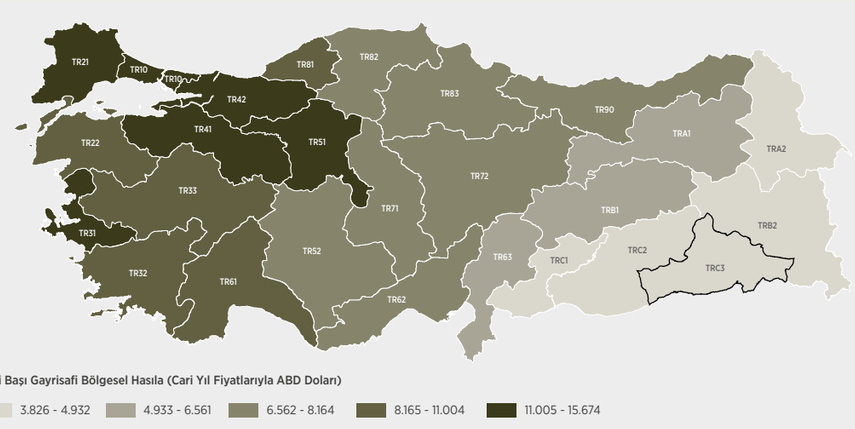
Şekil 25: *Türkiye Geneli 2008 Yılı Kişi Başı Gayri Safi Katma Değer (GSKD) Verileri ($)*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

GSKD dışında bölge bazında gelir ölçümü, kişi başına düşün GSBH (Gayri Safi Bölgesel Hâsıla) ile ölçülebilmektedir. 2011 yılında Yeldan vd. tarafından hazırlanan "Orta Gelir Tuzağı'ndan Çıkış: Hangi Türkiye?" raporunda TRC3 Bölgesi 4.176 dolar ile en düşük gelir gurubuna sahip bölgeler arasında yer almaktadır. Bölge, Düzey 2 bazında belirlenen 26 bölge içerisinde 22inci sıradadır.

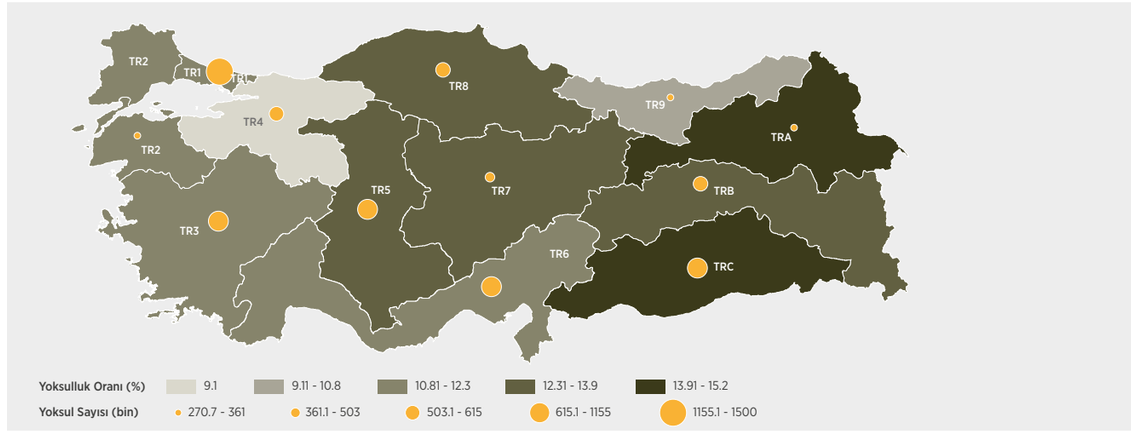
Şekil 26: *Türkiye Geneli 2011 Yılı Kişi Başı Gayrisafi Bölgesel Hâsıla (GSBH) Verileri ($)*

Kaynak: *Yeldan vd., 2011.*

Düzey 1 bazında 2011 yılı **bölgesel** yoksulluk sınırına göre yoksulluk oranı ve yoksul sayıları Şekil 27'de verildiği gibidir. Değerler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir medyan gelirlerin %50'lik kriterlerine göre oluşturulmuştur. TRC Bölgesi 1 milyon 155 bin kişi ile TR1 Bölgesi'nden sonra en fazla yoksul sayısına ve %15,1'lik oran ile en yüksek yoksulluk oranına sahiptir.

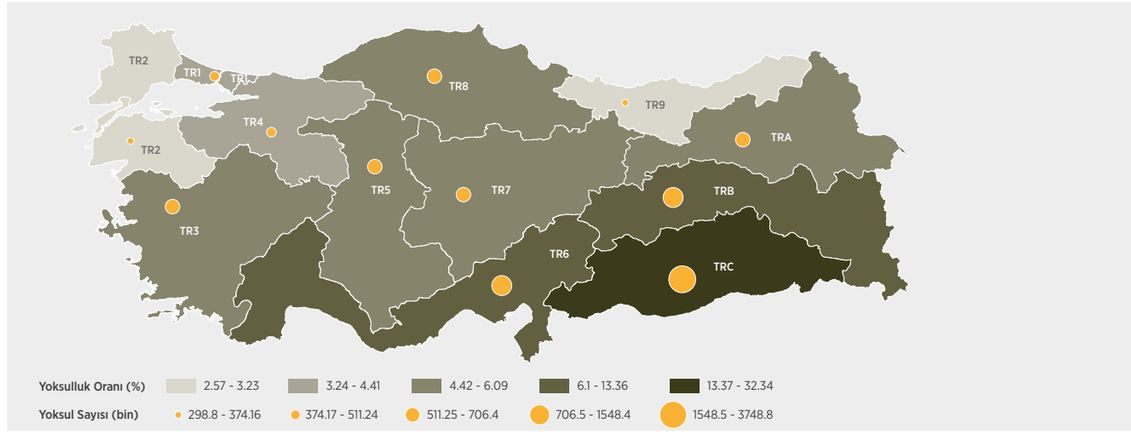
Şekil 27: *Türkiye Geneli 2011 Yılı Bölgesel Yoksulluk Sınırına Göre Yoksulluk Oranı (%) ve Yoksul Sayısı (Bin)*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Düzey 1 bazında 2011 yılı **Türkiye** yoksulluk sınırına göre yoksulluk oranı ve yoksul sayıları Şekil 28'de gösterildiği gibidir. Değerler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir medyan gelirlerin %50'lik kriterlerine göre oluşturulmuştur. Bu kritere göre yoksulluk sınırı 4.041 TL'dir. TRC Bölgesi 3 milyon 749 bin kişi ile en yüksek yoksul sayısına ve %32,3'lik oran ile en yüksek yoksulluk oranına sahiptir.

Şekil 28: *Türkiye Geneli 2011 Yılı Türkiye Yoksulluk Sınırına Göre Yoksulluk Oranı (%) ve Yoksul Sayısı (Bin)*

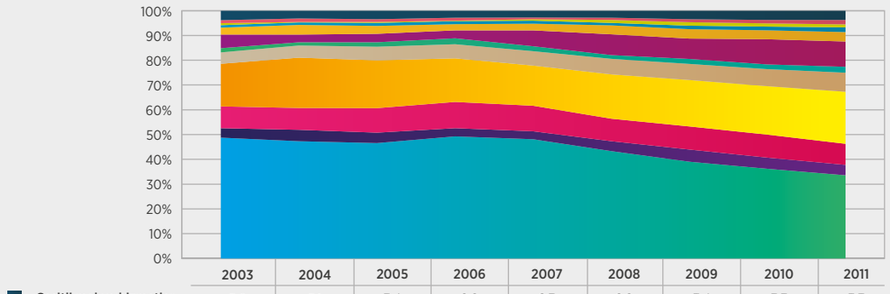

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Gini katsayısı, bir ülkede milli gelirin dağılımının eşit olup olmadığını ölçmeye yarayan bir katsayıdır. Katsayı 0 ile 1 arasında değerler alır ve yüksek değerler daha büyük eşitsizliğe tekabül ederler. 2011 yılı verilerine göre Türkiye'nin gini katsayısı 0,404'tür. TRC3 Bölgesi'nin de içinde yer aldığı TRC Bölgesi'nin gini katsayısı ise 0,396'dır. Bu durumda TRC Bölgesi'nin gelir dağılımı açısından Ülkeye kıyasla daha iyi durumda olduğu söylenebilir.

Aşağıdaki şekilde TRC3 Bölgesi'nin 2003-2011 yılları arası harcama türlerine göre hane halkı tüketim harcamalarının dağılımı karşılaştırılmıştır. Bu dağılıma göre yoksulluğun belirleyici unsurlarından olan gıda ve alkolsüz içecekler harcamalarının toplam harcamalar içerisindeki payı, 2003-2011 yılları arasında, %48,8'den %33,6 seviyesine gerilemiştir. Bu gerileme,TRC3 Bölgesi'nde gelir seviyesinin yıllar içerisinde iyileştiğini göstermektedir. Yine aynı dönem içerisinde, ulaştırma harcamalarına ayrılan payın yaklaşık iki katına çıktığı görülmektedir. Ulaştırma maliyetlerindeki artış, bu durumun en önemli nedenleri arasında gösterilebilir.

Şekil 29: *TRC3 Bölgesinin 2003-2011 Yılları Arasında Harcama Türlerine Göre Hane Halkı Tüketim Harcamalarının Dağılımı*

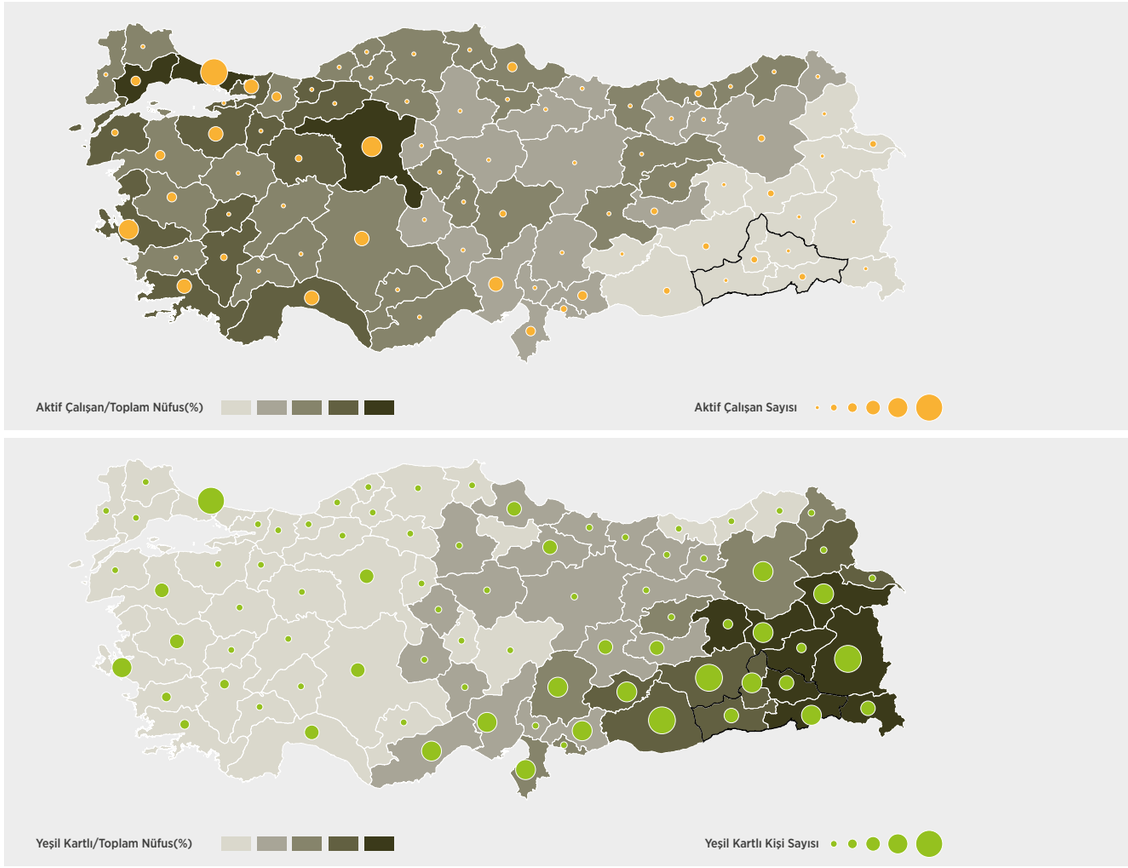

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Çeşitli mal ve hizmetler	3,8	3,1	3,4	2,8	2,7	2,8	3,4	3,7	3,7
Lokanta ve oteller	1,2	1,4	1,1	1,2	0,7	0,9	1,2	1,4	1,8
Eğitim hizmetleri	0,8	0,2	0,4	0,2	0,6	1,2	1,4	1,3	1,2
Eğlence ve kültür	1	1	1,2	1,2	1,2	1	1,4	1,5	1,9
Haberleşme	2,8	3,9	3,2	2,5	2,7	3,6	3,8	3,6	3,8
Ulaştırma	5,5	3,1	3,4	3,2	6,4	8,4	8,2	10,2	10,2
Sağlık	1,7	1,3	1,8	2,4	2	1,5	2	1,9	2,4
Mobilya, ev aletleri ve bakım hizmetleri	4,6	4,9	5,5	5,7	5,8	6,3	6,5	6,9	7,7
Konut ve kira	17,2	20,3	19,3	17,6	16,2	17,9	18,7	19,6	21
Giyim ve ayakkabı	8,8	8,8	9,9	10,6	10,3	9,1	9,3	9,3	8,5
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	3,8	4,6	4,2	3,3	3,2	4	4,9	4,5	4,2
Gıda ve alkolsüz içecekler	48,8	47,3	46,6	49,3	48,1	43,4	39	36,3	33,6

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Bölge'de yoksulluk kültürünün yerleşmesinin engellenebilmesi için Bölge'nin üretkenlik kapasitesinin artırılması gerekmektedir. Bölge'de sosyal güvenlik kapsamındaki aktif çalışan ve yeşil kartlı sayısı birlikte değerlendirildiğinde, Bölge'nin üretkenlik kapasitesinin oldukça düşük olduğu ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki haritalardan da anlaşılacağı üzere, TRC3 Bölgesi, aktif çalışan oranının en düşük ve yeşil kartlı oranının en yüksek olduğu bölgelerden biridir.

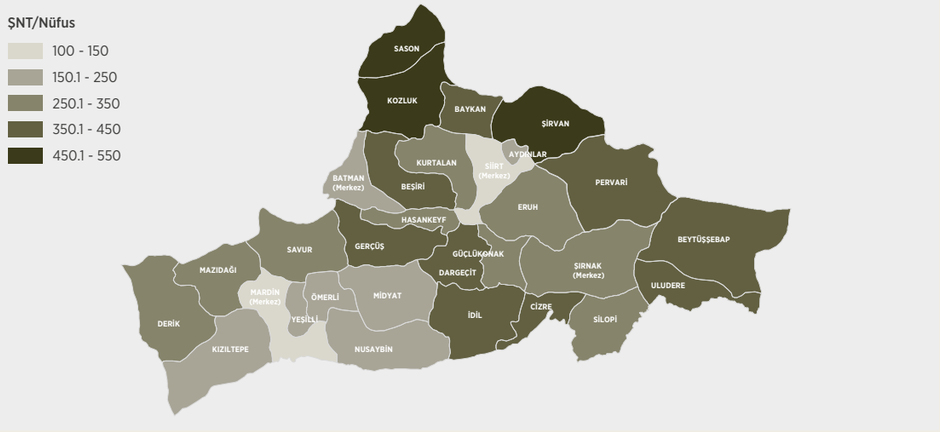
Şekil 30: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Aktif Çalışan Oranı (%) ve Yeşil Kartlı Oranı (%)*

Kaynak: *SGK verilerinden üretilmiştir.*

TRC3 Bölgesi, Ülke genelinde dağıtılan Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) yardımlarının %16,5'ini almaktadır. Bölge içerisinde dağıtılan ŞNT miktarına ilçeler bazında bakıldığında, en fazla yardımın Batman Merkez, Cizre ve Kızıltepe ilçelerine aktarıldığı görülmektedir (Şekil 31). Bölge içerisinde nüfusa göre normalleştirme yapıldığında, erişilebilirliği zayıf olan ilçelere, kişi başına daha fazla ŞNT yapıldığı anlaşılmaktadır.

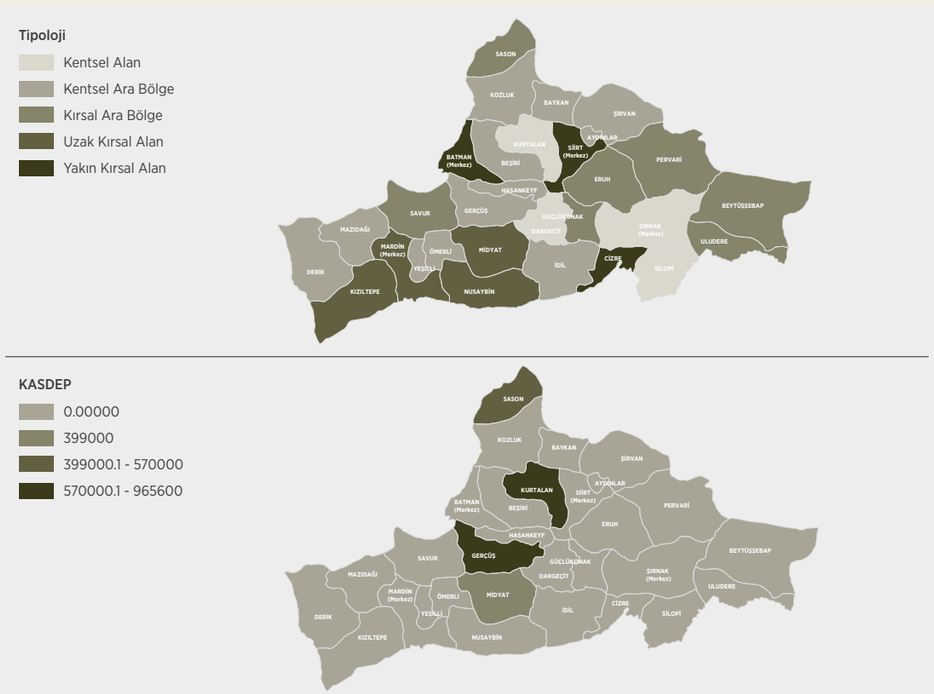
Şekil 31: *TRC3 Bölgesi İlçeler Bazında 2012 Yılı Kişi Başına Düşen Şartlı Nakit Transferleri (ŞNT)*

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı verilerinden üretilmiştir.

TRC3 Bölgesi tipolojik dağılım haritasından da anlaşılacağı üzere, Bölge'de yoğunluklu olarak kırsal alanlar bulunmaktadır. Kırsal alanlar içerisinde, kırsal uzak alanlar erişilebilirlik konusunda en dezavantajlı konumdadır. 2012 yılında dağıtılan Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP) desteklerinden dezavantajlı ilçelerin büyük bir kısmı yararlanamamıştır.

Şekil 32: *TRC3 Bölgesi Tipolojik Durum ve İlçelere göre KASDEP Destek Dağılımları*

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2012 yılı verilerinden üretilmiştir.

3.1.4.2. Dezavantajlı Guruplar

3.1.4.2.1. Çocuklar ve Gençler

Ülke geneline kıyasla TRC3 Bölgesi'nde çocuk ve genç nüfusu oldukça yüksektir. 0-14 yaş arası nüfus oranı Ülke ortalaması %24,9 iken TRC3 Bölgesi %38,8'lik yüzde ile Türkiye'deki en yüksek orana sahiptir. Bölge'de, çocukların okul dışında fiziksel ve zihinsel gelişmelerini sağlayacak olanaklar oldukça kısıtlıdır. Sosyal koruma amaçlı çocuklara sunulan hizmetler ise Bölge'de son yıllarda önemli gelişmeler kat etmiştir.

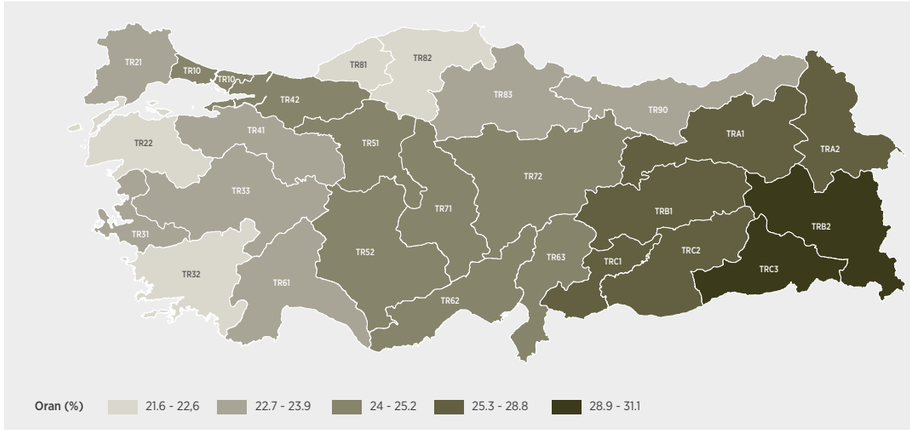
Şekil 33: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Düzey 2 Bölgeleri 0-14 Yaş Grubu Nüfus Oranları (%)*

Kaynak: TÜİK verilerinden üretilmiştir.

TRC3 Bölgesi, genç nüfus bakımından da Ülke genelinde en yüksek orana sahip bölgelerden biridir. 2012 yılı TÜİK verilerine göre, 15-29 yaş grubu nüfus oranı Türkiye ortalaması %25'tir. TRC3 Bölgesi'nde ise bu oran %30'dur. TRB2 Bölgesi %31,1'lik oran ile Ülkedeki en yüksek genç nüfusa sahip bölgedir. Bölge'de genç nüfus bu denli yüksek olmasına karşın, gençlere sunulan sportif, sosyal ve kültürel faaliyetler ile iş olanakları oldukça yetersizdir. Bu nedenle Bölge'deki gençlerin çoğunluğu göç etme eğilimindedir.

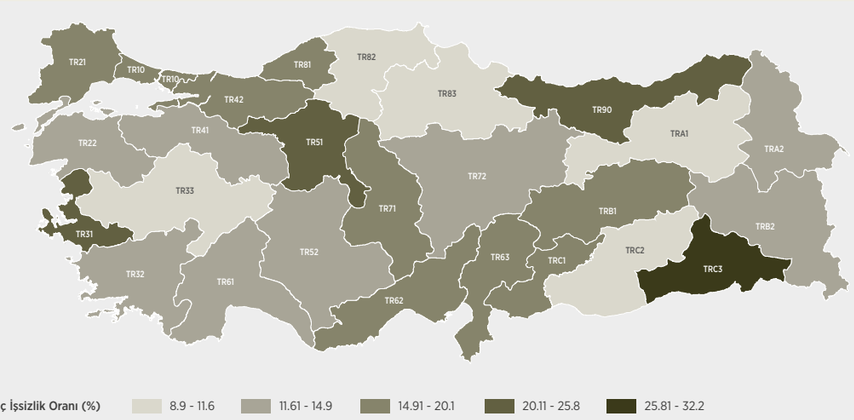
Şekil 34: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Düzey 2 Bölgeleri 15-29 Yaş Grubu Nüfus Oranları (%)*

Kaynak: TÜİK verilerinden üretilmiştir.

Genç nüfusun yoğunlukta olduğu Bölge'de, işsizlik sorunu da en çok gençleri etkilemektedir. Ülke genelinde genç işsizlik oranının en yüksek olduğu TRC3 Bölgesi'nde yaklaşık her üç gençten biri işsizdir (Bölge'deki genç işsizlik oranı %32,2'dir). 15-24 yaş grubu istihdam oranı Ülke ortalaması %32,6 iken, Bölge'deki 15-24 yaş arası gençlerin sadece %17,7'si istihdam edilebilmektedir. İşgücüne katılma oranında da TRC3 Bölgesi, Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır. Gençlerin işgücüne katılma oranı Ülke genelinde %38 dolaylarında olmasına karşın, Bölge'de bu oran %26,1'dir. Bölge'de gençlere yönelik sosyal ve kültürel imkânların kısıtlılığının yanı sıra istihdam ve girişimcilik olanakları da oldukça zayıftır. Bu kapsamda Bölge'de gençlere yönelik istihdam ve girişimcilik olanaklarının artırılması gerekmektedir.

Şekil 35: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Genç İşsizlik Oranları (%)*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Bölge'deki gençlerin bireysel beceri ve kapasitelerinin geliştirilmesi, istihdam edilebilirliklerinin artırılmasını ve girişimcilik kültürünün oluşmasını sağlayacaktır. Bu yönde gençlerin bireysel beceri ve kapasitelerinin gelişmesini sağlayacak programların uygulanması ve Bölge'de genç girişimcilere yönelik uygulama ve danışmanlık desteği sunan merkezlerin oluşturulması gerekmektedir.

Genç girişimcilere teknik ve danışmanlık desteği veren Girişimci Destek Merkezleri veya inkübatör merkezlerinin Bölge'de bulunmaması, girişimcilik kültürünün oluşturulması ve yaygınlaştırılmasının sınırlı boyutlarda kalmasına sebep olmaktadır. Bölge'de gençlerin girişimcilik kapasitelerinin artırılabilmesi için bu tarz oluşumlara ihtiyaç vardır. Bölge illerinden Mardin, Avrupa Birliği desteğiyle Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı koordinasyonunda yürütülen "Genç Girişimciliğin Desteklenmesi Programı"nın uygulandığı pilot illerden biridir. Bu tür programlar hem KOSGEB'in girişimcilik programlarının daha etkin ve etkili bir şekilde uygulanabilmesini, hem de genç girişimcilerin farklı olanaklarla buluşmasını sağlamaktadır.

Bölge'de mevcut durumda, Gençlik Hizmetleri Dairesi Başkanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren 6 adet Gençlik Merkezi bulunmaktadır. Bu merkezler; gençlerin toplumun tüm alanlarına aktif katılımını sağlamayı, zararlı alışkanlıklardan korumaya yönelik tedbirler almayı, politika oluşturma sürecinde gençlerin katılımlarını sağlamayı ve bilimsel çalışmalar konusunda onlara destek olmayı hedeflemektedir. Bölge'de sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanmasına yönelik olarak; gençlerin sosyal ve mesleki becerilerinin geliştirmesi, karar alma süreçlerine katılımlarının sağlanması, sorunların farkına varmaları ve çözüm üretmelerinde yol gösterici olması, sosyo-kültürel faaliyetler ve gelir getirici eğitim programları düzenlenmesi amacıyla "Gençlik İçin Sosyal Gelişim Projesi" yürütülmektedir. GAP İdaresi ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) işbirliği ile yürütülen bu proje kapsamında Bölge'de toplam 4 adet Gençlik ve Kültür Evi yer almaktadır.

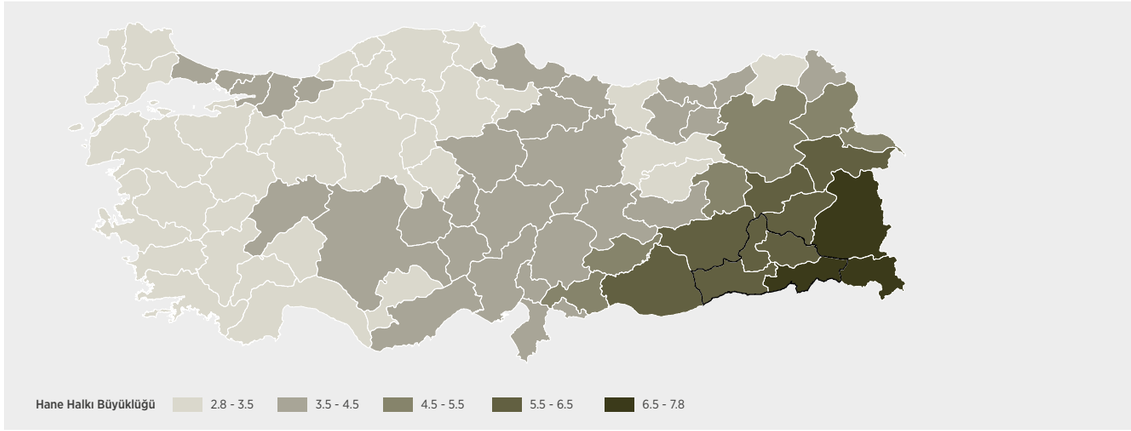
Bölge genelinde, gençlerin gelişimine katkı sağlayacak sportif ve kültürel faaliyetler, oldukça azdır. Bunun yanında sosyo-kültürel faaliyetlerin erişilebilirliği de son derece kısıtlıdır. Bölge'de, gençlerin spor yapabilecekleri ve sosyo-kültürel faaliyetlere katılabilecekleri merkezlerin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu kapsamda kamu, özel sektör ve spor kulüplerinin koordinasyonunda, Bölge içerisinde kırsalın da erişebileceği spor olanakları artırılmalıdır. Bununla birlikte, milli sporcuların yetişebilmesi için sporcu yetiştirme merkezlerinin kurulması ve gerekli tüm altyapının sağlanması gerekmektedir.

3.1.4.2.2. Kadınlar

TRC3 Bölgesi'nde kadınların sosyal, kültürel ve ekonomik hayata katılımını ifade eden gösterge değerleri, bu konuda Avrupa Birliği standartlarının çok gerisinde olan Türkiye standartlarının da gerisindedir.

Hane halkı büyüklüğü, sosyo-kültürel açıdan kadın statüsü hakkında belirleyici olan faktörlerden biridir. Hane halkı büyüklüğü arttıkça, kadının eve bağımlılığı artmakta ve hem toplumsal hem de ekonomik hayata katılımı güçleşmektedir. 2012 yılı TÜİK verilerine göre Bölge illerinden Şırnak 7,6 değeri ile hem Bölge hem de Ülke içerisindeki en yüksek hane halkı büyüklüğüne sahiptir. Diğer illerden Mardin'in hane halkı büyüklüğü 6,3, Batman'ın 6,4 ve Siirt'in 6,5'tir.

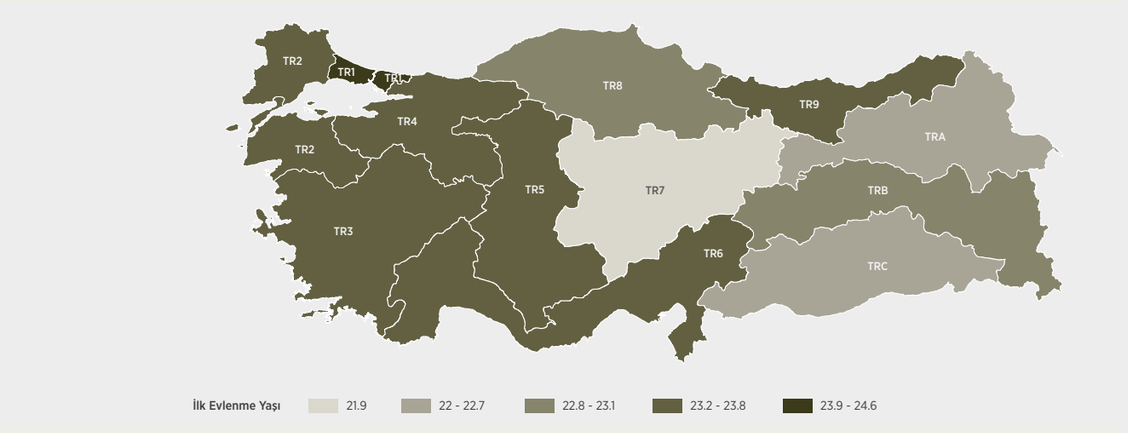
Şekil 36: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Hane Halkı Büyüklükleri*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Bölge'de kadın statüsünün geri planda kalmasına sebep olan en önemli etmenlerden biri de ilk evlenme yaşının düşük olmasıdır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kadın ilk evlenme yaşı 22'dir. Aşağıdaki haritadan da görüleceği gibi Güneydoğu Anadolu Bölgesi (TRC) bu değer ile, Orta Anadolu Bölgesi'nden (TR7) sonra, en düşük kadın ilk evlenme yaşına sahiptir.

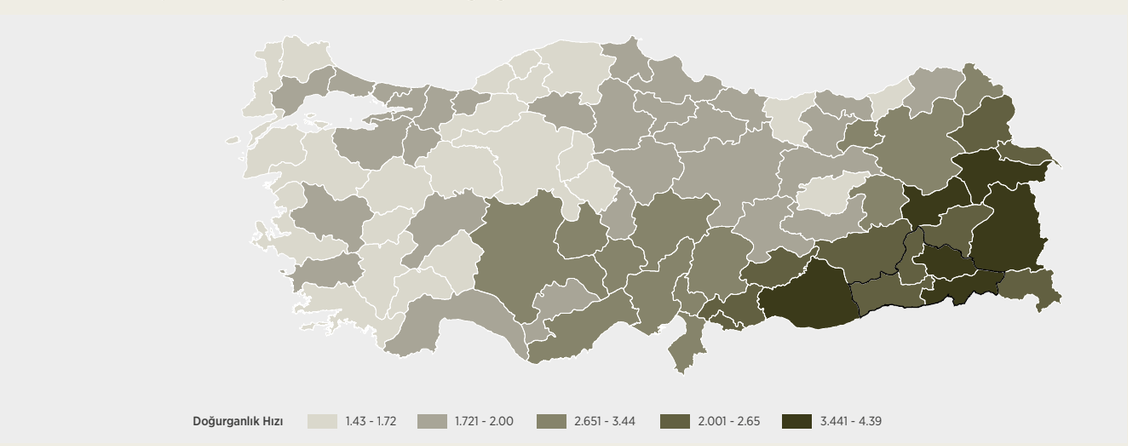
Şekil 37: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Kadın İlk Evlenme Yaşı Verileri*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Bölge illerinden Şırnak 4,1 ve Siirt 3,8 değeri ile Ülke genelindeki en yüksek doğurganlık hızına sahip kategorideki iller arasındadır. Batman 3,4 ve Mardin 3,3 ile en yüksek ikinci doğurganlık hızı kategorisinde yer almaktadır. Hane halkı büyüklüğü ve doğurganlık hızına paralel olarak 15 yaş altı nüfusun yoğunluğundan dolayı, toplam yaş bağımlılık oranı da Bölge'de diğer bölgelere kıyasla yüksektir.

Şekil 38: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Doğurganlık Hızları*

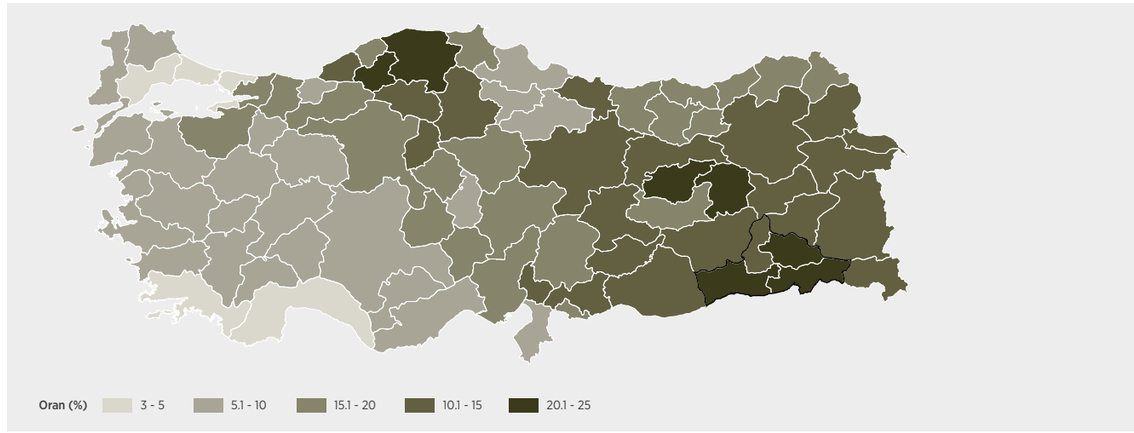

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Kadın Statüsü üzerinde belirleyici olan faktörlerden bir tanesi de eğitim durumudur. Kadınların okuma yazma ve okullaşma oranları incelendiğinde, Bölge illerinin Ülke genelinde çok geri sıralarda yer aldığı görülmektedir.

Genel tabloda Bölge'deki kadınların okuryazarlık oranı çok düşük iken kırsal alanlara gidildikçe oranın daha da düştüğü dikkat çekmektedir. Kırsal alanda okuma yazma bilmeyen kadınların oranları incelendiğinde, Bölge illerinin yaklaşık %25 oranıyla ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Kadın statüsünün iyileştirilmesi amacıyla kadın okuryazarlık oranının, özellikle kırsal alanda geliştirilmesi gerekmektedir.

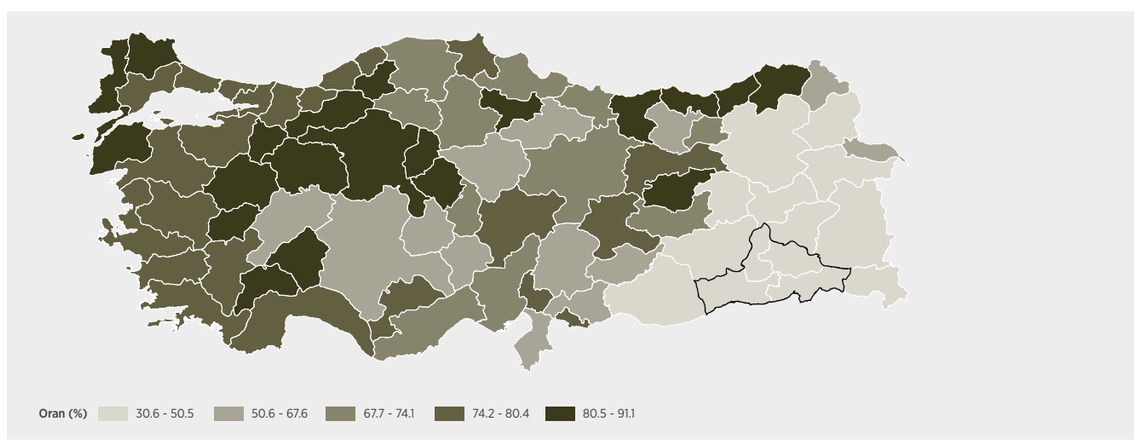
Şekil 39: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Kırsal Alanda Okuma Yazma Bilmeyen Kadınların Oranları (%)*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

2008 yılından itibaren özellikle şartlı nakit transferleri ile Bölge'deki kız çocuklarının ilkokul okullaşma oranlarında artış sağlanmıştır. Ancak bu durum ilköğretimden sonra okuldan ayrılmaların önüne geçememiştir. Aşağıdaki haritadan görüldüğü üzere Bölge illerindeki kız çocuklarının lise okullaşma oranları %30-%50 bandının üzerine çıkamamıştır.

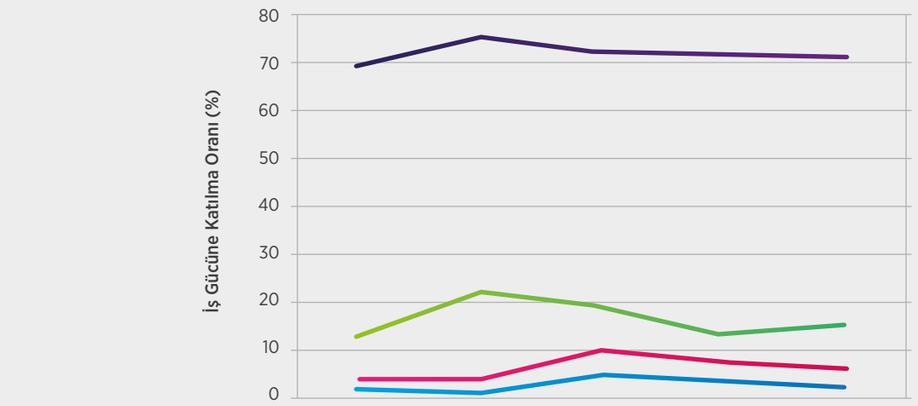
Şekil 40: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Kadınların Lise Okullaşma Oranları (%)*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Aşağıdaki şekilde Bölge'deki 15 yaş üstü kadınların işgücüne katılma oranlarının 2008-2012 yılları arasındaki seyri verilmiştir. Grafikten de görüldüğü üzere, kadınların eğitim seviyesinin artmasıyla işgücüne katılma oranları da artmaktadır. Kadınların işgücüne katılmalarının sağlanması amacıyla eğitim seviyelerinin artırılmasına yönelik tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Şekil 41: *TRC3 Bölgesi'nde 2008-2012 Yılları Arası Eğitim Durumuna Göre 15 Yaş Üstü Kadınların İşgücüne Katılma Oranları (%)*

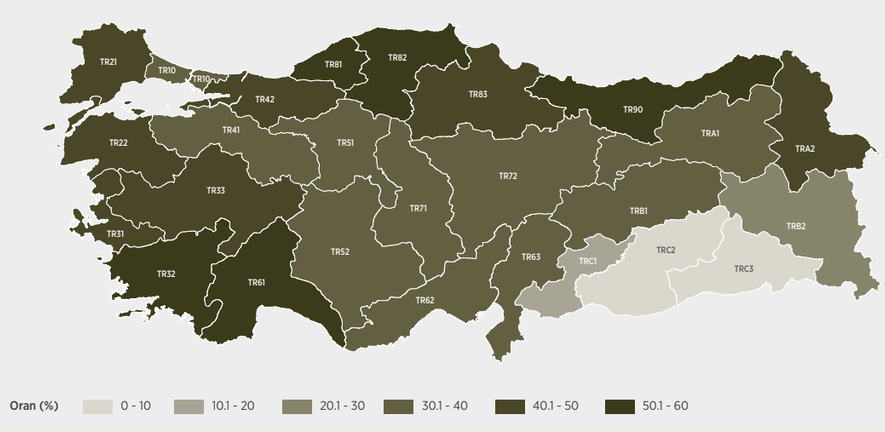

	2008	2009	2010	2011	2012
Okuma Yazma Bilmeyen	1,9	1,1	4,8	3,6	2,3
Lise Altı	3,9	4,1	9,9	7,7	5,9
Lise ve Dengi Meslek Okulu	12,9	22,1	18,8	13,1	14,9
Yükseköğretim	69,9	75,5	72,7	72,3	71,5

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

TÜİK 2012 yılı verilerine göre TRC3 Bölgesi (%7,5), TRC2 Bölgesi'nden (%6,4) sonra Ülke genelindeki en düşük kadın işgücüne katılma oranına sahiptir.TRC3 Bölgesi'nde 2004 yılında %16,1 olan kadınların işgücüne katılma oranı, 2012 yılında %7,5'e gerilemiştir. Aynı yıllarda tarımda çalışan kişi sayısında da dramatik bir düşüş gözlenmektedir. Bu değerler, tarım sektöründen ayrılan nüfusun çoğunluğunu, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların oluştuğuna işaret etmektedir.

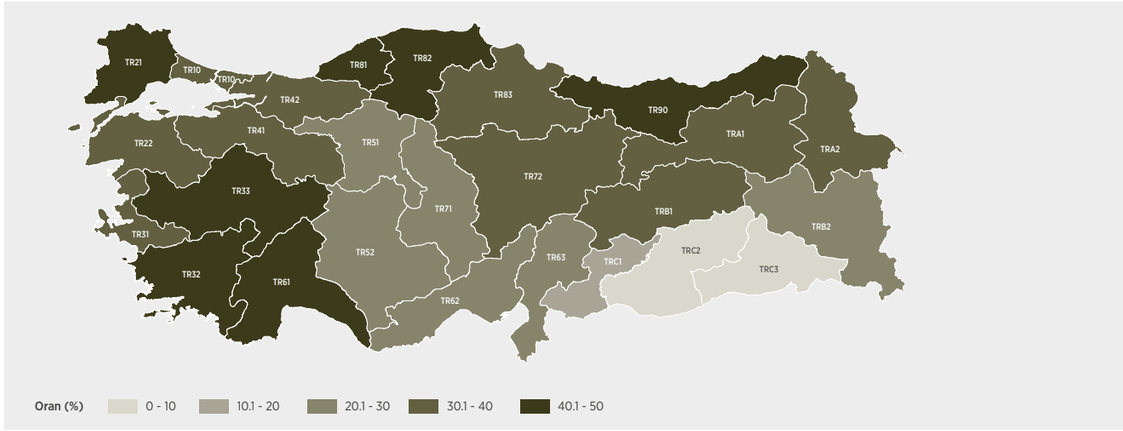
Şekil 42: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Kadınların İşgücüne Katılma Oranları (%)*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

2012 yılı istihdam verileri incelendiğinde, TRC3 Bölgesi'nde, kadınların istihdam oranın %6,1 ile Ülke genelindeki en düşük değere sahip olduğu görülmektedir.

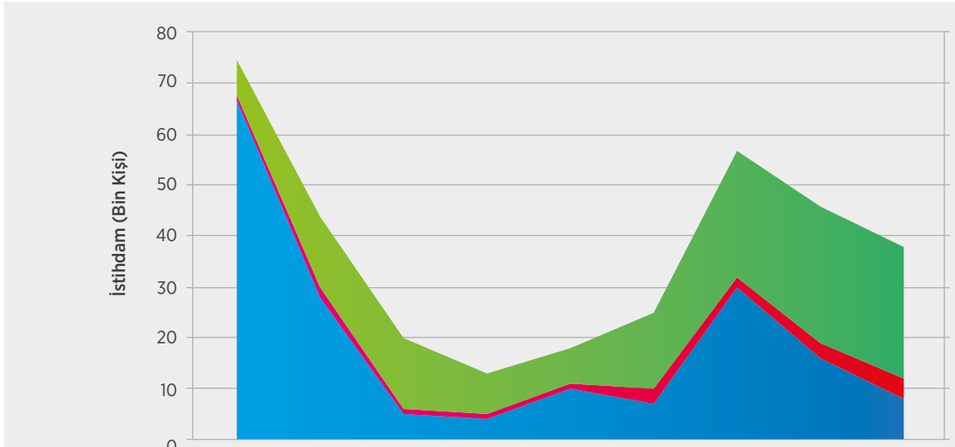
Şekil 43: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Kadınların İstihdam Oranları (%)*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Bölge'de işgücüne katılan kadınların iktisadi faaliyetleri itibariyle dağılımına bakıldığında, 2004 yılındaki 67.000 tarım işçisi kadının 2012 yılında 8.000 kişiye gerilediği, yani 8 yılda yaklaşık %90'lık bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Sanayi sektöründe 2004 yılında Bölge'de 1.000 kadın istihdam edilirken bu sayı %300'lük bir artış ile 2012 yılında 4.000'e ulaşmıştır. Rakamsal olarak en yüksek artış ise hizmet sektöründe görülmektedir: hizmet sektöründe 2004 yılında 7.000 kişi çalışırken 2012 yılında bu sayı 26.000'eulaşmıştır (yaklaşık %270'lik artış). Bu rakamlara bakılarak Bölge'deki kadın istihdamının son 8 yılda oransal olarak en çok "sanayi" sektöründe, rakamsal olarak da en çok "hizmet" sektöründe arttığı söylenebilir.

Şekil 44: *TRC3 Bölgesi'nde Kadın İstihdamının Sektörel Dağılımı**

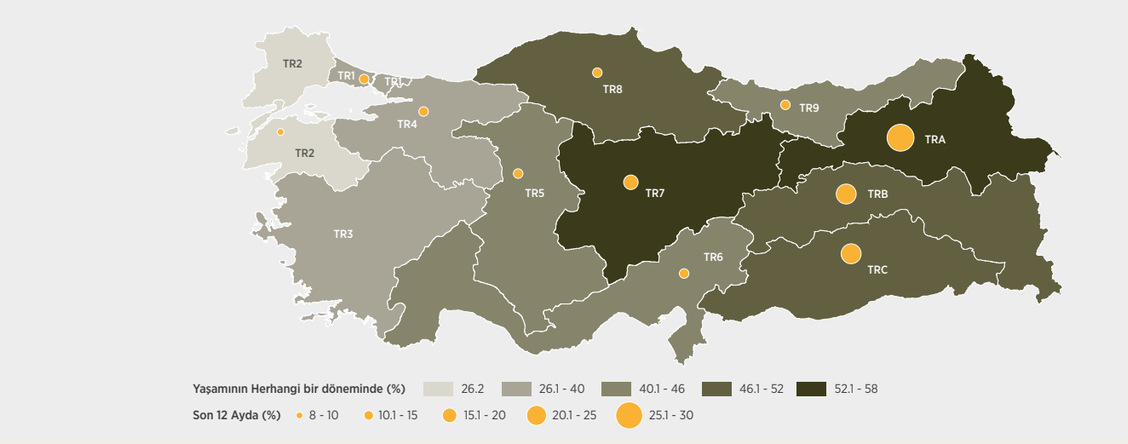
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Hizmet	7	14	14	8	7	15	25	27	26
Sanayi	1	2	1	1	1	3	2	3	4
Tarım	67	28	5	4	10	7	30	16	8

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

(*) İnşaat sektörü, sanayi sektörü içinde değerlendirilmiştir.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet" raporunda Ülkedeki kadınların %41,9'unun yaşamının herhangi bir döneminde eşleri ya da birlikte oldukları kişi(ler) tarafından fiziksel veya cinsel şiddete maruz kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bölge düzeyinde bakıldığında ise, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bu oranın %51,1'lik değer ile Düzey 1 bazında dördüncü sırada yer aldığı ve Ülke ortalamasının çok üzerinde olduğu görülmektedir.. Şiddetin devamlılığı açısından bir gösterge olarak yorumlanan son 12 ayda yaşanma yüzdeleri değerlendirildiğinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin %24,6'lık oran ile Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nden (%27,4) sonra ikinci sırada olduğu ortaya çıkmaktadır. Bölge illerinden sadece Şırnak'ta kadın sığınma evi bulunmaktadır.

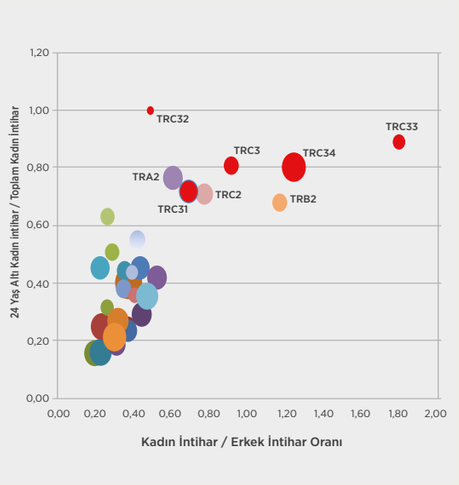
Şekil 45: *Türkiye'de Eşi veya Birlikte Olduğu Kişi(ler)den Yaşamlarının Herhangi Bir Döneminde ve Son 12 Ayda Fiziksel veya Cinsel Şiddet Yaşamış Kadınların Yüzdesi (%)*

Kaynak: *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırma Raporu verilerinden üretilmiştir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008).*

Aşağıdaki grafikte kaba intihar hızı, kadınların erkeklere göre intihar oranları ve 24 yaş altı kadınların tüm kadınlar içerisindeki intihar oranları gösterilmiştir. Kaba intihar hızı kabarcık boyutu olarak verilmiştir: kabarcık boyutunun büyük olması hızın yüksek olduğunu göstermektedir. TRC3 Bölgesi, 2012 yılı verilerine göre, Düzey 2 bazında 24 yaş altı kadın intihar oranının en yüksek olduğu bölgedir. Kadınların erkeklere göre intihar oranlarına bakıldığında, TRB2 Bölgesi'nin en yüksek değere sahip olduğu, TRC3 Bölgesi'nin ise Ülke sıralamasında ikinci sırada olduğu görülmektedir. Yüz bin nüfus başına düşen intihar sayısını ifade eden kaba intihar hızı Ülke ortalaması yüz binde 4,29 (her yüz bin kişiden dördü intihar etmektedir) iken TRC3 Bölgesi'nde bu değer yüz binde 3,62'dir. İl bazında veriler incelendiğinde, Bölge'de kadınların erkeklere göre en fazla intihar ettiği il olarak Şırnak (TRC33) ön plana çıkmaktadır. Kaba intihar hızının Bölge içerisinde en yüksek olduğu il ise Siirt'tir (TRC34). Batman'da (TRC32) ise kaydedilen tüm kadın intiharlarının 24 yaş altı kadınlarda gerçekleştiği görülmektedir.

Şekil 46: *Kaba İntihar Hızı, Kadınların Erkeklere Göre İntihar Oranları ve 24 Yaş Altı Kadınların Tüm Kadınlar İçerisindeki İntihar Oranları*

Kaynak: *TÜİK 2012 yılı verilerinden üretilmiştir.*

Bölge'de kadınların siyasi yaşama katılımı, toplumsal ve ekonomik yaşamdaki düşük mevcudiyeti ile tezatlık oluşturmaktadır. Bölge kadınının siyasetteki temsiliyet oranı Türkiye geneline göre yüksektir. Kadınların siyasi yaşama katılımındaki bu olumlu tablo, Bölge'de kadınlara bakış açısını değiştirmek, geleneksel yapıların kadınlar üzerinde kurduğu baskılara dikkat çekmek ve kadınların toplumsal ve ekonomik yaşama katılımını artırmaya yönelik çalışmalar yapmak için bir fırsat olarak değerlendirilirse, bu durumun Bölge'de kadının statüsünü geliştirmek için etkili olması beklenebilir.

Bölge'de GAP kapsamında uygulanan sürdürülebilir kalkınma programlarında, toplumsal cinsiyet perspektifinin gözetilmesi için bir dizi proje yürütülmektedir. Bu bağlamda yürütülen çalışmaların en önemlilerinden biri hedef kitlesini genç kızlar ve kadınların oluşturduğu Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) projesidir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki toplam 35 adet ÇATOM'un 21'i Bölge'de bulunmaktadır. Bölge illerindeki dağılıma bakıldığında ise 9'unun Mardin'de, 3'ünün Batman'da, 5'inin Şırnak'ta ve 4'ünün Siirt'te olduğu görülmektedir.

ÇATOM'lar dışında son yıllarda Bölge'deki kadın sorununa dikkat çekmek amacıyla çeşitli kamu kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, sanatçılar ve şirketler tarafından sosyal sorumluluk projeleri yürütülmektedir. Tüm bu çalışmalar, bu alanda ancak uzun vadede gerçekleşebilecek dönüşümlerin ilk adımlarını atmakta olup, doğru kamu politikaları ve farklı girişimler arasında eşgüdümle desteklendiği ölçüde başarılı olabilecektir.

3.1.4.2.3. Engelliler ve Yaşlılar

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 2011 yılı verilerine göre, TRC3 Bölgesi'nde 32.681 engelli birey bulunmaktadır. Bu sayı Bölge nüfusunun %1.65'ini oluşturmaktadır. Kişi sayısı bakımından Bölge'de Mardin ili (12.197 kişi) ön plana çıkarken, engellilerin toplam nüfus içerisindeki oranı bakımından %2,09 oranı ile Batman ili birinci sıradadır. Bölge'deki bu rakamlara rağmen, Batman'da iki ve Şırnak'ta bir olmak üzere sadece üç adet özel bakım merkezi bulunmaktadır. Özel bakım merkezlerine ek olarak Siirt, Mardin (Midyat) ve Batman'da engelsiz yaşam merkezleri bulunmaktadır. Bölge'de yaşlılara olan yaklaşım ve algıdan dolayı, huzurevi bulunmamaktadır.

Tablo 12: *TRC3 Bölgesi'nde 2011 Yılı Engelli Birey Sayısı ve Toplam Nüfus İçerisindeki Oranları*

İl/Bölge	Kişi Sayısı	Nüfus içindeki Oranı(%)
Mardin	12.197	1,64
Batman	10.682	2,09
Şırnak	4.169	0,97
Siirt	5.633	1,87
TRC3	32.681	1,65

Kaynak: *Engeli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.*

Tablo 13: *TRC3 Bölgesi ve Türkiye Genelinde 2012 Yılı 2022 Sayılı Yasadan Yararlanan Kişi Sayısı ve İl Nüfusu İçindeki Oranları*

İl/Bölge	2022 Sayılı Yasadan Yararlananların Sayısı	2022 Sayılı Yasadan Yararlananların Nüfusa Oranı (%)
Mardin	25.162	3,41
Batman	10.618	3,50
Şırnak	16.898	3,39
Siirt	11.110	2,58
TRC3	63.788	3,23
TR	1.323.564	1,82

Kaynak: *SGK verilerinden derlenmiştir.*

Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından 2022 sayılı "65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun"da belirtilen hükümlere dayanarak aranan diğer koşulların gerçekleşmesi halinde ilgili kişilere ve bakmakla yükümlü olunan özürlü bir aile bireyi olması durumunda bakımı üstelenen aile bireyine aylık bağlanmaktadır. Bu yasadan yararlananların il nüfusu içerisindeki oranlarına bakıldığında, Bölge illerinin Ülke ortalamasının üzerinde değerlere sahip olduğu görülmektedir. Bölge'de bu yasadan en fazla yararlanan il ise Mardin'dir.

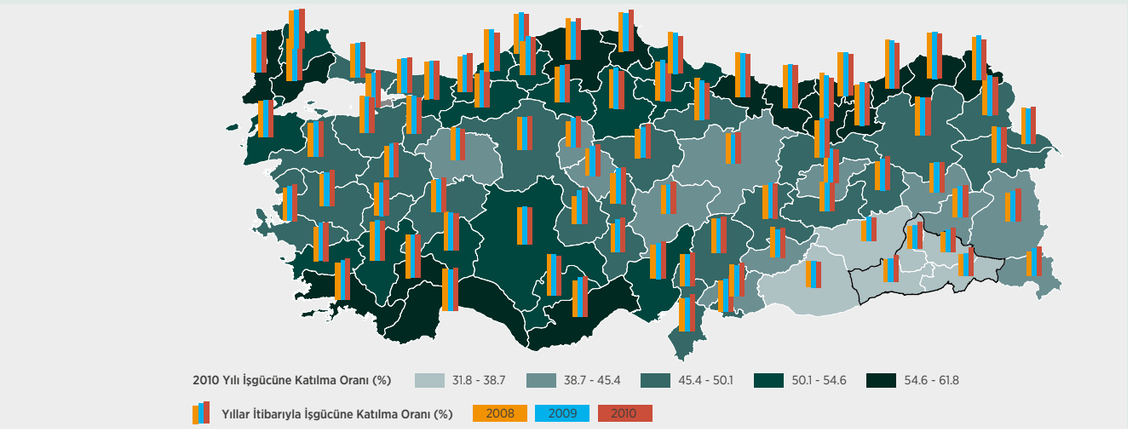
3.1.5. İşgücü ve İstihdam

3.1.5.1. İl Düzeyinde Temel İşgücü Göstergeleri

Mevcut Durum Analizi çalışması yapıldığı tarih itibari ile Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK); 2008, 2009 ve 2010 yılları için il düzeyinde temel işgücü göstergeleri yayınlamış olup, 2010 yılından sonra en küçük ölçekli olarak Düzey 2 bazında bu verileri yayınlamıştır.

İşgücünün önemli bir göstergesi olan işgücüne katılma oranı, TÜİK hanehalkı işgücü araştırması sonuçlarına göre 2010 yılında Türkiye genelinde %48,8 olarak gerçekleşmiştir. Aşağıdaki haritadan da görüleceği üzere Türkiye'de iller arasında işgücüne katılma oranları büyük farklılıklar göstermektedir. 2010 verilerine göre işgücüne katılma oranının en yüksek olduğu iller TR90 Doğu Karadeniz Düzey 2 Bölge illerinden olan Rize (%61,8) ve Artvin (%60,8)'dir. Bunun en büyük nedeni, özellikle tarımın yoğun olduğu bölgelerdeki kadınların işgücüne daha fazla dâhil olmalarıdır (BGUS, 2012). Bölge illerimiz Mardin (%36,5), Batman (%36,6), Şırnak (%38,7) ve Siirt (%33,3) ise 2008'den bu yana aratan bir eğilim göstermesine karşın halen iş gücüne katılma oranının en düşük olduğu iller arasında yer almaktadır.

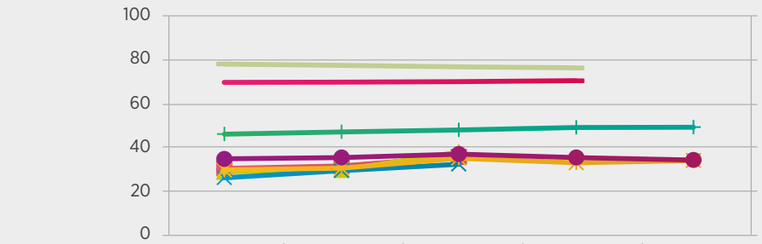
Şekil 47: *Türkiye Geneli 2008-2010 Yılları Arası İşgücüne Katılma Oranları (%)*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

2008-2010 dönemi arasında dört ilde (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) de işgücüne katılma oranındaki artışa bağlı olarak TRC3 Bölgesi'nde bu oran %30,7'den %36'ya yükselmiştir. Ancak bu artış sürekliliğini koruyamamış ve 2012 yılında %35'e gerilemiştir. Bölgemiz bu oran ile TRC (GAP) Bölgesi'ni (%35,2) yakalamış olmasına rağmen Türkiye ortalamasının (%50) gerisinde kalmaya devam etmiştir. Türkiye genelinde ise işgücüne katılma oranı hem Avrupa Birliği'nin (AB) hem de Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) çok gerisindedir. AB'de 2008-2011 yılları arasında işgücüne katılma oranı %70,2'den %71'e çıkarken, ABD'de %78,5'ten %76,8'e gerilemiştir.

Şekil 48: *İşgücüne Katılma Oranlarının Uluslararası Verilerle Kıyaslanması (%)*

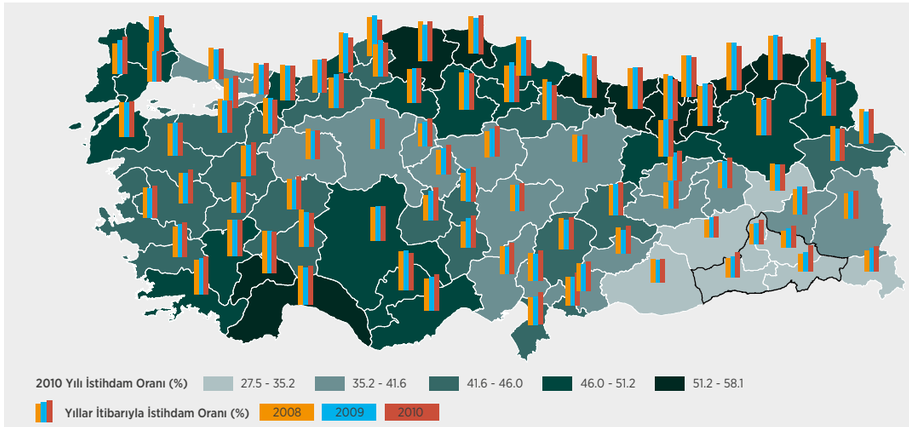

	2008	2009	2010	2011	2012
Mardin	30,9	32,3	36,5	-	-
Batman	31,4	32,5	36,6	-	-
Şırnak	29,8	30,7	38,7	-	-
Siirt	27,2	30,4	33,3	-	-
TRC3	30,7	31,5	36,0	33,9	35,0
TRC	35,7	36,3	37,9	36,3	35,2
TR	46,9	47,9	48,8	49,9	50,0
AB	70,2	70,4	70,6	71,0	-
ABD	78,5	77,9	77,3	76,8	-

Kaynak: *TÜİK, EUROSTAT, OECD verilerinden üretilmiştir.*

TÜİK 2010 yılı verilerine göre Türkiye genelinde istihdam oranı %43 olarak gerçekleşmiştir. İstihdam oranının en yüksek olduğu iller TR90 Doğu Karadeniz Düzey 2 Bölge illerinden olan Rize (%58,1) ve Artvin (%57,3) olmuştur. Bölge illerimiz olan Mardin (%33,2), Batman (%32,3), Şırnak (%34,4) ve Siirt (%29,1) ise 2008'den bu yana aratan bir eğilim göstermesine rağmen istihdam oranında da en düşük iller arasında yer almaktadır.

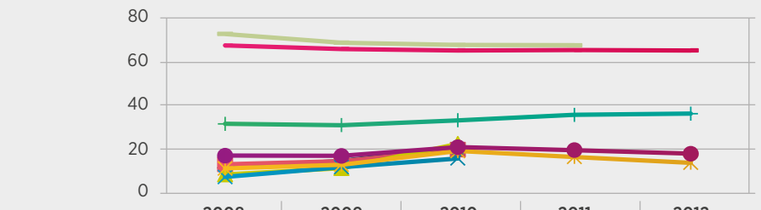
Şekil 49: *Türkiye Geneli 2008-2010 Yılları Arası İstihdam Oranları (%)*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

2008-2010 dönemi arasında dört ilde (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) de istihdam oranındaki artışa bağlı olarak TRC3 Bölgesi'nde istihdam oranı %25,4'ten %31,8'e yükselmiştir. Ancak bu artış sürekliliğini koruyamamış ve 2012 yılında %27,5'e gerilemiştir. Bölgemiz bu oran ile TRC (GAP) Bölgesi'nin (%30,8) ve Türkiye ortalamasının (%45,4) gerisinde kalmıştır. Küresel kriz tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de belirsizlikleri arttırmış, güven ortamını ve beklentileri olumsuz etkileyerek iktisadi faaliyetlerin ciddi oranda yavaşlamasına neden olmuştur. İktisadi faaliyetteki düşüşe paralel olarak, istihdam ve işsizlik oranlarında da olumsuz etkiler ortaya çıkmıştır. Küresel krizin olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla, 2008 yılı ortalarından itibaren alınan tedbirlerle ekonomi beklenenden hızlı toparlanmaya başlamıştır (UİS Taslağı, 2012). Bu süreçteki istihdam oranlarına bakıldığında AB ve ABD'de sürekli bir düşüş yaşanmasına karşın Türkiye'de %41,7'den %45,4'e kademeli olarak bir artış olduğu görülmektedir. Ülkemiz, son 5 yıldaki bu artışa karşın, 2012 yılında AB'de gerçekleşen %68,5'lik ve 2011 yılında ABD'de gerçekleşen %70,4'lük istihdam oranının çok gerisinde kalmaya devam etmektedir.

Şekil 50: *İstihdam Oranlarının Uluslararası Verilerle Kıyaslanması (%)*

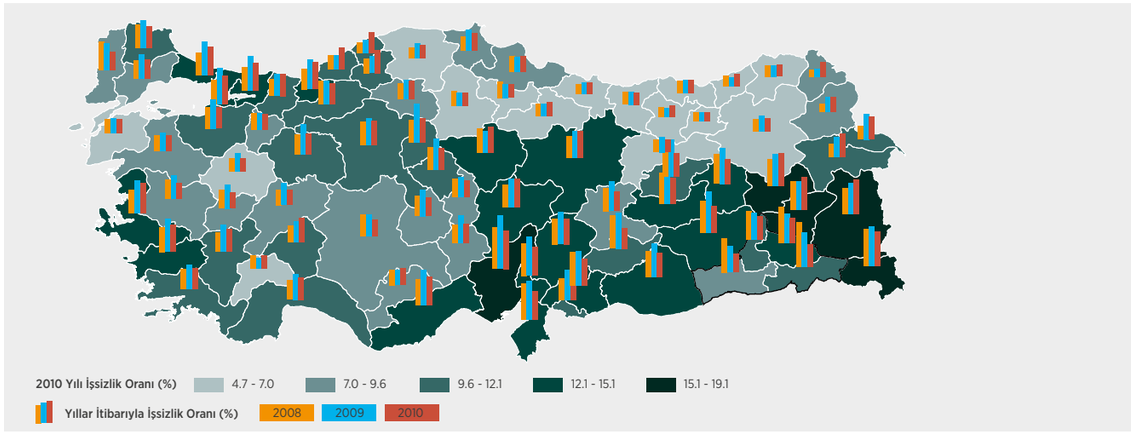

	2008	2009	2010	2011	2012
Mardin	25,7	28,2	33,2	-	-
Batman	26,9	28,1	32,3	-	-
Şırnak	23,2	25,5	34,4	-	-
Siirt	22,3	25,9	29,1	-	-
TRC3	25,4	26,8	31,8	29,6	27,5
TRC	30,1	30,0	33,2	32,1	30,8
TR	41,7	41,2	43,0	45,0	45,4
AB	70,3	69,0	68,5	68,6	68,5
ABD	74,5	71,3	70,5	70,4	-

Kaynak: *TÜİK, EUROSTAT, OECD verilerinden üretilmiştir.*

TÜİK verilerine göre 2010 yılında Türkiye genelindeki işsizlik oranı %11,9 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik oranının en düşük olduğu iller Bayburt (%4,7), Artvin (%5,7) ve Gümüşhane (%5,8) olarak sıralanmıştır. Bölge illerimizden Batman (%11,7) ve Şırnak'ta (%11,2) işsizlik oranı Türkiye ortalamasında seyretmektedir. Mardin ili %9,1'lik oran ile TRC3 illeri arasında en düşük işsizlik oranına sahipken, Siirt ili %12,7 ile Bölge'deki en yüksek işsizlik oranına sahiptir. 2008-2010 yılları arasında tüm TRC3 illerinde işsizlik oranı azalma eğilimi göstermiştir.

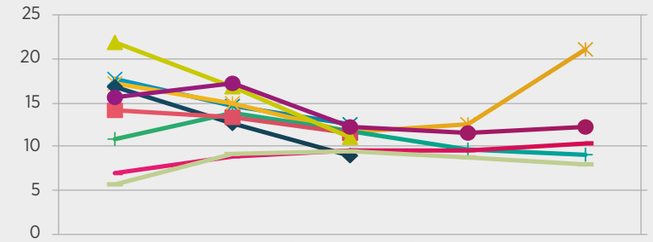
Şekil 51: *Türkiye Geneli 2008-2010 Yılları Arası İşsizlik Oranları (%)*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

2008-2010 dönemi arasında dört ildeki (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) işsizlik oranında yaşanan düşüşe bağlı olarak TRC3 Bölgesi'nde de işsizlik oranı %17,4'ten %11,8'e hızlı bir düşüş göstermiştir. Ancak 2008 yılı ortalarından itibaren krize karşı alınan istihdam bağlantılı tedbirler süreklilik gösterememiş ve istihdamın erimesine de bağlı olarak Bölge'de işsizlik oranı hızla yükselişe geçmiştir. 2012 yılında %21,3 olan Bölge'deki işsizlik oranı, %12,4 olan TRC (GAP) Bölgesi'nin, %9,2 olan ülke ortalamasının ve %10,5 olan AB ortalamasının çok üzerindedir.

Şekil 52: *İşsizlik Oranlarının Uluslararası Verilerle Kıyaslanması (%)*

	2008	2009	2010	2011	2012
Mardin	17,0	12,8	9,1	-	-
Batman	14,3	13,5	11,7	-	-
Şırnak	22,1	17,0	11,2	-	-
Siirt	17,9	14,8	12,7	-	-
TRC3	17,4	15,1	11,8	12,7	21,3
TRC	15,8	17,4	12,4	11,7	12,4
TR	11,0	14,0	11,9	9,8	9,2
AB	7,1	9,0	9,7	9,7	10,5
ABD	5,8	9,3	9,6	8,9	8,1

Kaynak: *TÜİK, EUROSTAT, OECD verilerinden üretilmiştir.*

2008 yılında ortaya çıkan küresel mali krizin ardından alınan tedbirlerle küresel düzlemde gerek büyüme gerekse ticaret hacmi rakamlarında gözlenen önemli iyileşmeler işsizlik rakamlarına yansıyamamış ve birçok ülkede işsizlik oranları artmıştır (UİS Taslağı, 2012). Avrupa İstatistik Ofisi (EUROSTAT) verilerine göre 2008 yılında AB'de %7,1 olan işsizlik oranı 2012'de %10,5'e yükselmiştir. ABD'de ise %5,8 olan bu oran 2010 yılında en yüksek seviyesi olan %9,6'ya yükselmiş sonrasında da kademeli olarak yaşanan düşüşle birlikte 2012 yılında %8,1 seviyesine gerilemiştir.

3.1.5.2. Bölgesel Düzeyde İşgücü Göstergeleri

Kentsel alandaki işsizliği ifade eden tarım dışı işsizlik oranı Bölge'de 2008-2011 yılları arasında %20,9'dan %14,3'e kademeli olarak düşmüşken, 2012 yılında bir önceki yıla göre 8,5 puanlık artışla %22,8'e yükselmiştir. 2012 yılında ülke genelinde kentsel alandaki işsizlik oranının %11,5 olduğu dikkate alındığında, Bölgemizde 2012 yılında kentsel alanda yaşanan işsizlik oranının ülke ortalamasının yaklaşık iki katı olduğu görülmektedir. TRC (GAP) Bölgesi'nde de bir önceki yıla göre bir artış olmasına karşın 2012 yılı kentsel alandaki işsizlik %14,2 oranında gerçekleşmiştir. Bölge'de 2011 yılında 2012 yılına 15 yaş ve üzeri yaştaki nüfus 1.000 kişi artmışken işgücünde 13.000 kişilik bir artış yaşanmıştır. Buna karşın istihdamda 25.000 kişilik bir kayıp oluşmuş ve bölgedeki işsiz sayısı bir önceki yıla göre 39.000 kişi artmıştır.

Tablo 14: *Bölgesel Düzeyde İşgücü Göstergeleri*

Bölge	Yıl	Toplam nüfus (000)	15+ nüfus (000)	İşgücü (000)	İstihdam (000)	İşsiz (000)	İşgücüne katılma oranı (%)	İstihdam oranı (%)	İşsizlik oranı (%)	Tarım dışı işsizlik oranı (%)	İşgücüne dahil olmayan nüfus (000)
TRC3	2008	1.965	1.039	319	264	56	30,7	25,4	17,4	20,9	720
	2009	1.970	1.093	345	293	52	31,5	26,8	15,1	17,6	748
	2010	1.986	1.165	420	370	49	36,0	31,8	11,8	14,9	745
	2011	2.057	1.234	419	365	53	33,9	29,6	12,7	14,3	815
	2012	2.085	1.235	432	340	92	35,0	27,5	21,3	22,8	803
TRC	2008	7.351	4.183	1.493	1.257	236	35,7	30,1	15,8	19,7	2.690
	2009	7.463	4.428	1.608	1.329	279	36,3	30,0	17,4	20,0	2.820
	2010	7.593	4.656	1.765	1.547	219	37,9	33,2	12,4	14,6	2.890
	2011	7.816	4.848	1.761	1.555	206	36,3	32,1	11,7	13,4	3.087
	2012	7.958	4.994	1.757	1.539	218	35,2	30,8	12,4	14,2	3.237
TR	2008	71.517	50.772	23.805	21.194	2.611	46,9	41,7	11	13,6	26.967
	2009	72.561	51.686	24.748	21.277	3.471	47,9	41,2	14,0	17,4	26.938
	2010	73.722	52.541	25.641	22.594	3.046	48,8	43,0	11,9	14,8	26.901
	2011	74.724	53.593	26.725	24.110	2.615	49,9	45,0	9,8	12,4	26.867
	2012	75.627	54.724	27.339	24.821	2.518	50,0	45,4	9,2	11,5	27.385

Kaynak: *TÜİK verilerinden derlenmiştir.*

3.1.5.3. İşgücü Göstergelerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Bölgemizde 2008 yılından 2010 yılına gelindiğinde erkeklerin işgücüne katılma oranı 3,6 puan artmışken, kadınlarda 6,3 puanlık bir artış görülmüştür. Ancak Bölge'deki kadınlar açısından bu olumlu gelişme çok sürmemiş ve 2011 yılından itibaren kadınların işgücüne katılma oranında düşüşler yaşanmaya başlamıştır. Bu düşüşlerle birlikte Bölgemizde 2011 yılında kadınların işgücüne katılma oranı %8,2'ye, 2012 yılında da %7,5'e gerilemiştir. Ülkemizde ise bu süreçte kadınların işgücüne katılma oranında sürekli bir artış yaşanmıştır. 2008 yılında %24,5 olan kadınların işgücüne katılma oranı, kademeli artarak 2012 yılında %29,5'e ulaşmıştır. Ülkemizdeki toplam işgücüne katılma oranı ise bu dönem zarfında %46,9'dan %50'ye yükselmiştir. Buna rağmen Türkiye'de işgücüne katılma oranı gelişmiş ülkelerin çok gerisindedir. 2011 yılında işgücüne katılma oranı Türkiye'de %49,9 iken, AB'de bu oran %71 ve ABD'de %76,8'dir. Bu durum, Ülkemizdeki kadınların işgücüne katılma ve istihdam oranlarının gelişmiş ülkelerin çok altında olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim (2011 yılında) Türkiye'de %28,8 seviyesinde olan kadınların işgücüne katılma oranı, AB'de %62,1 ve ABD'de %70,9'dur. 2008 yılından bu yana, kadınların işgücüne katılma oranında Bölgemizde görülen genel artış (%3,9'dan %7,5'e) ve ülkemizdeki sürekli artışa benzer şekilde, AB'de de bir artış gözlemlenmektedir. 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz sonrası AB'de %60,5 olan kadınlardaki işgücüne katılma oranı %62,1'e çıkmıştır. Hem ülkemizde hem Avrupa'da görülen bu durum, kadınların kriz dönemlerinde işgücüne daha fazla katıldığı savını desteklemektedir.

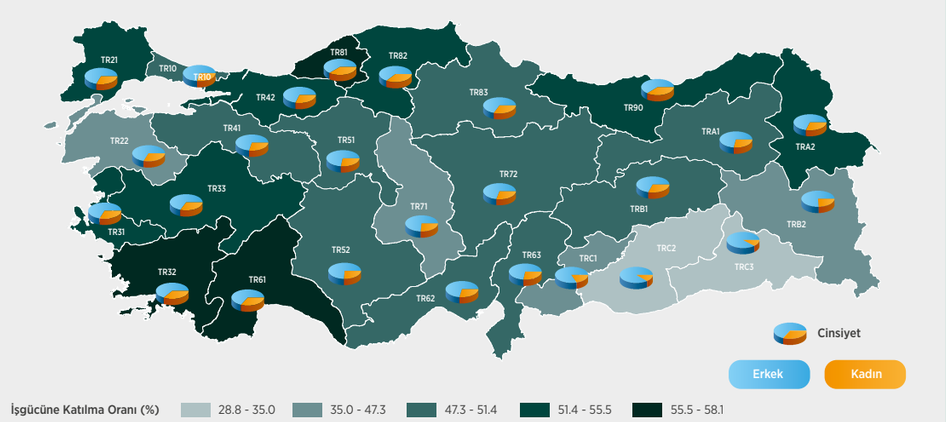
Tablo 15: *TRC3 Bölgesi ve Türkiye 2008-2012 Yılları Arası İşgücüne Katılma Oranlarının Uluslararası Verilerle Kıyaslanması*

Bölge	İşgücü Göstergesi	2008	2009	2010	2011	2012
TRC3	İşgücü (Bin kişi)	319	345	420	419	432
	Erkek (Bin kişi)	298	316	358	366	384
	Kadın (Bin kişi)	21	29	62	53	48
	İşgücüne Katılma Oranı (%)	30,7	31,5	36,0	33,9	35,0
	Erkek (%)	60,4	60,2	64,0	61,9	64,8
	Kadın (%)	3,9	5,0	10,2	8,2	7,5
TR	İşgücü (Bin kişi)	23.805	24.748	25.641	26.725	27.339
	Erkek (Bin kişi)	17.476	17.898	18.257	18.867	19.147
	Kadın (Bin kişi)	6.329	6.851	7.383	7.859	8.192
	İşgücüne Katılma Oranı (%)	46,9	47,9	48,8	49,9	50,0
	Erkek (%)	70,1	70,5	70,8	71,7	71,0
	Kadın (%)	24,5	26,0	27,6	28,8	29,5
AB	İşgücüne Katılma Oranı (%)	70,2	70,4	70,6	71,0	-
	Erkek (%)	79,9	79,7	79,7	79,9	-
	Kadın (%)	60,5	61,0	61,6	62,1	-
ABD	İşgücüne Katılma Oranı (%)	78,5	77,9	77,3	76,8	-
	Erkek (%)	85,0	84,0	83,3	82,9	-
	Kadın (%)	72,1	72,0	71,4	70,9	-

Kaynak: *TÜİK, EUROSTAT ve OECD verilerinden derlenmiştir.*

2012 yılında TRC3 Bölgesi'nde toplam işgücüne katılma oranı %35'tir. Erkeklerde %64,8 olan bu oran, kadınlarda %7,5'tir. Bu veriler ile Bölgemiz, TRC2 Düzey 2 Bölgesi'nden (Diyarbakır, Şanlıurfa) sonra ülkedeki en düşük işgücüne katılma oranlarına sahip bölge konumundadır (TRC2 Bölgesi'nde işgücüne katılma oranı %28,8 iken, erkeklerde bu oran %52,3 ve kadınlarda %6,4'tür).

Şekil 53: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Cinsiyete Göre İşgücüne Katılma Oranları (%)*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Bölgemizde ve Ülkemizde 2008-2012 yılları arası istihdam oranlarında dalgalanmalar yaşanmış olmasına karşın genel anlamda bir artışın olduğu görülmektedir. Bu dönem içerisinde AB ve ABD'de ise istihdam oranlarında sürekli bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Buna rağmen, Ülkemiz ve TRC3 Bölgesi, 2012 yılında AB'de gerçekleşen %68,5'lik ve 2011 yılında ABD'de gerçekleşen %70,4'lük istihdam oranının çok gerisinde kalmaya devam etmektedir. Ülke ve Bölgemiz gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında istihdam oranında ortaya çıkan bu büyük fark, önemli ölçüde kadınların işgücüne katılma ve istihdam oranlarının bu ülkelerle çok büyük farklılıklar göstermesinden kaynaklanmaktadır. 2012 yılında, Bölgemizdeki kadın istihdam oranı erkek istihdam oranının yaklaşık %12'si kadardır. Ülkemizde kadınlar erkeklerin %40'ı oranında istihdam edilirken, AB'de 2012 yılı EUROSTAT verilerine göre kadın istihdam oranı erkek istihdam oranının yaklaşık %84'ü kadardır. Benzer şekilde ABD'de 2011 yılı verilerine göre kadınlar erkeklerin %86'sı oranında istihdam edilmişlerdir.

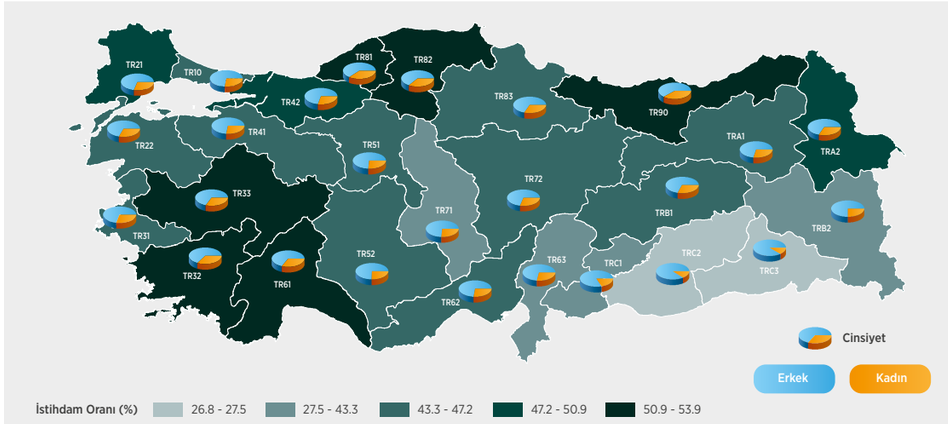
Tablo 16: *TRC3 Bölgesi ve Türkiye 2008-2012 Yılları Arası İstihdam Oranlarının Uluslararası Verilerle Kıyaslanması*

Bölge	İşgücü Göstergesi	2008	2009	2010	2011	2012
TRC3	İstihdam (Bin kişi)	264	293	370	365	340
	Erkek (Bin kişi)	245	268	314	319	301
	Kadın (Bin kişi)	19	25	57	46	39
	İstihdam Oranı (%)	25,4	26,8	31,8	29,6	27,5
	Erkek (%)	49,6	51,0	56,0	54,0	50,7
	Kadın (%)	3,4	4,4	9,4	7,2	6,1
TR	İstihdam (Bin kişi)	21.194	21.277	22.594	24.110	24.821
	Erkek (Bin kişi)	15.598	15.406	16.170	17.137	17.512
	Kadın (Bin kişi)	5.595	5.871	6.425	6.973	7.309
	İstihdam Oranı (%)	41,7	41,2	43,0	45,0	45,4
	Erkek (%)	62,6	60,7	62,7	65,1	65,0
	Kadın (%)	21,6	22,3	24,0	25,6	26,3
AB	İstihdam Oranı (%)	70,3	69,0	68,5	68,6	68,5
	Erkek (%)	77,9	75,8	75,1	75,0	74,6
	Kadın (%)	62,8	62,3	62,1	62,3	62,4
ABD	İstihdam Oranı (%)	74,5	71,3	70,5	70,4	-
	Erkek (%)	80,8	76,3	75,5	75,8	-
	Kadın (%)	68,4	66,5	65,6	65,1	-

Kaynak: *TÜİK, EUROSTAT ve OECD verilerinden derlenmiştir.*

2012 yılında TRC3 Bölgesi'nde toplam istihdam oranı %27,5'tir. Erkeklerde %50,7 olan bu oran, kadınlarda %6,1'dir. Bu veriler ile Bölgemiz, toplam ve erkek istihdam oranında TRC2 Düzey 2 Bölgesi'nden sonra ülkedeki en düşük oranlara sahip bölge konumundadır (TRC2 Bölgesi'nde toplam istihdam oranı %26,8 iken, erkeklerde bu oran %48,3 ve kadınlarda %6,4'tür). Kadın istihdamında ise Bölgemiz, ülkedeki en dezavantajlı Bölge konumundadır.

Şekil 54: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Cinsiyete Göre İstihdam Oranları (%)*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

AB ve ABD'de kadın-erkek işsizlik oranı arasında büyük farklar bulunmazken Ülkemizde kadınlarda işsizlik erkeklere oranla daha yüksektir. Bölgemizde 2012 yılı işsizlik oranı, %9,2 olan Ülke ortalamasının çok üzerinde seyrederek %21,3 oranında gerçekleşmiştir. Aynı yıl erkeklerdeki işsizlik oranı %21,7 kadınlarda ise %18,3 seviyesindedir. Bu veriler ile Bölgemiz, 2012 yılında Türkiye'deki en yüksek işsizlik oranına sahip bölge olmuştur. 2012 yılında dünya genelinde ise erkeklerde işsizlik oranı % 5,7, kadınlarda % 6,2 olarak gerçekleşmiştir (ILO, 2013).

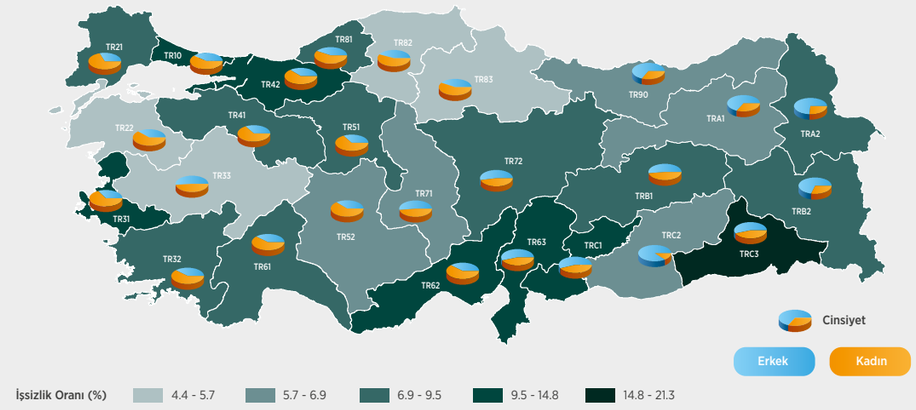
Tablo 17: TRC3 Bölgesi ve Türkiye 2008-2012 Yılları Arası İşsizlik Oranlarının Uluslararası Verilerle Kıyaslanması

Bölge	İşgücü Göstergesi	2008	2009	2010	2011	2012
TRC3	İşsiz (Bin kişi)	56	52	49	53	92
	Erkek (Bin kişi)	53	48	45	47	83
	Kadın (Bin kişi)	3	4	5	6	9
	İşsizlik Oranı (%)	17,4	15,1	11,8	12,7	21,3
	Erkek (%)	17,8	15,3	12,4	12,8	21,7
	Kadın (%)	12,3	12,3	7,9	11,8	18,3
TR	İşsiz (Bin kişi)	2.611	3.471	3.046	2.615	2.518
	Erkek (Bin kişi)	1.877	2.491	2.088	1.730	1.635
	Kadın (Bin kişi)	734	979	959	885	883
	İşsizlik Oranı (%)	11,0	14,0	11,9	9,8	9,2
	Erkek (%)	10,7	13,9	11,4	9,2	8,5
	Kadın (%)	11,6	14,3	13,0	11,3	10,8
AB	İşszilik Oranı (%)	7,1	9,0	9,7	9,7	10,5
	Erkek (%)	6,6	9,1	9,7	9,6	10,4
	Kadın (%)	7,6	8,9	9,6	9,8	10,5
ABD	İşsizlik Oranı (%)	5,8	9,3	9,6	8,9	8,1
	Erkek (%)	6,1	10,3	10,5	9,4	8,2
	Kadın (%)	5,4	8,1	8,6	8,5	7,9

Kaynak: *TÜİK ve EUROSTAT verilerinden derlenmiştir.*

Küresel ekonomide toparlanmalar yaşanmasına rağmen yüksek işsizlik oranları sorun teşkil etmeye devam etmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından açıklanan Küresel İstihdam Trendleri 2013 raporuna göre 2012'de dünya genelinde işsiz sayısı 4,2 milyon artarak 197,3 milyona ulaşmıştır (ILO, 2013). Buna karşın 2011'e göre 41 milyon kişi istihdam edilmiştir. Ancak, dünya genelinde işsizlik oranı 2011'e göre değişmeyerek % 5,9 düzeyinde kalmıştır. Rapora göre 2013'te işsiz sayısının 5,1 milyon artıp 202 milyonu aşacağı, işsizlik oranının %6'ya ulaşacağı öngörülmektedir (küresel kriz öncesi en iyi dönem olarak kabul edilen 2007 yılında işsizlik %5,4'tü). Raporda dünya istihdam piyasasının son on yılda 2009'dan sonraki en kötü günlerini yaşadığı belirtilerek önümüzdeki dönemlerin, özellikle 2013'ün de belirsizlikler taşıdığı, ancak önümüzdeki yıllarda işlerin daha da kötüleşmesinin beklenmediği vurgulanmaktadır.

Şekil 55: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Cinsiyete Göre İşsizlik Oranları (%)*

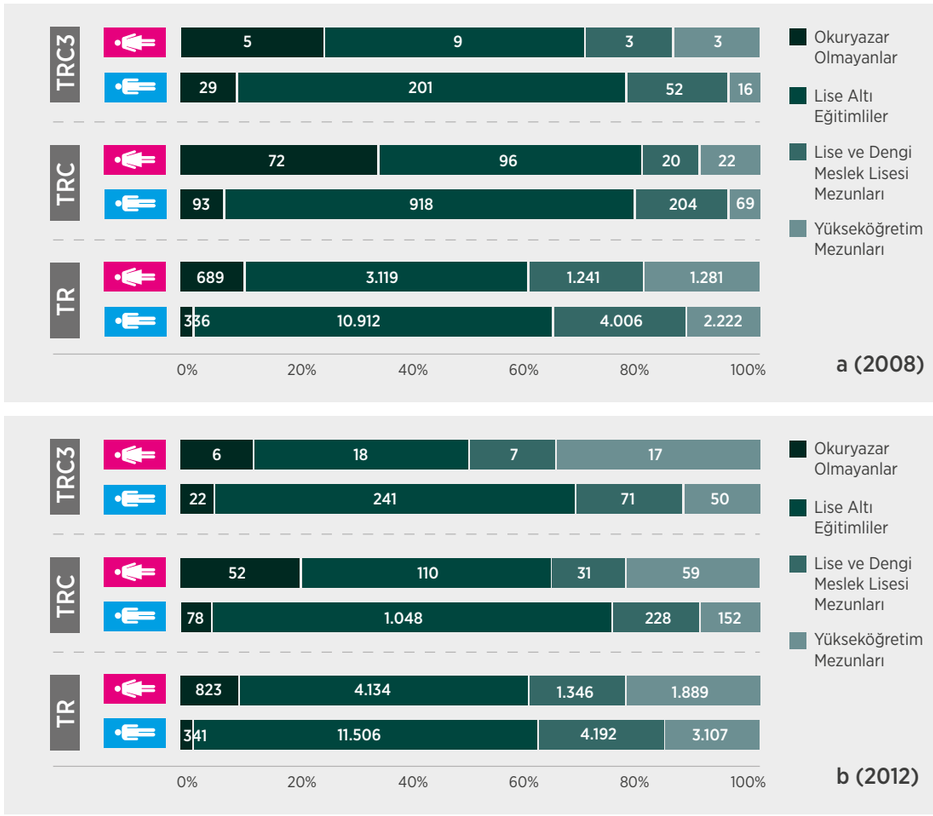

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

3.1.5.4. İşgücünün Eğitim Durumu

Ülke genelinde işgücüne dâhil olan erkeklerin ortalama %60'ı lise altı eğitim seviyesine sahiptir. Okuryazar olmayan erkekler ise işgücü dağılımı içerisinde, en düşük orana sahiptir (yaklaşık %2). Bölgemizde ise erkeklerdeki işgücünün yaklaşık %70'ini lise altı eğitimliler ve okuryazar olmayanlar oluşturmaktadır. Bölge'de okuryazar olmayan kadınlar, TRC (Güneydoğu Anadolu) Bölgesi'ne göre daha düşük düzeyde işgücüne dâhil olmaktadırlar. 2008 yılında işgücüne dâhil olan kadınların %66,7'si okuryazar olmayan (%23,8) ve lise altı eğitimlilerden (%42,9) oluşurken, 2012 yılında yüksek öğretim mezunlarının işgücüne daha fazla katılmaları ile bu oran %50'ye gerilemiştir. İşgücüne dâhil olan yüksek öğretim mezunu kadın ve erkeklerin oranları hem Ülke, hem TRC hem de Bölge'de artış göstermiştir. Yüksek öğretim mezunlarının işgücüne katılımında en büyük artışın TRC3 Bölgesi'ndeki kadın işgücünde olması ise oldukça dikkat çekicidir.

Şekil 56: *İşgücü Eğitim Durumunun Karşılaştırılması (a)2008 (b)2012*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir..*

3.1.5.5. İstihdamın Sektörel Dağılımı

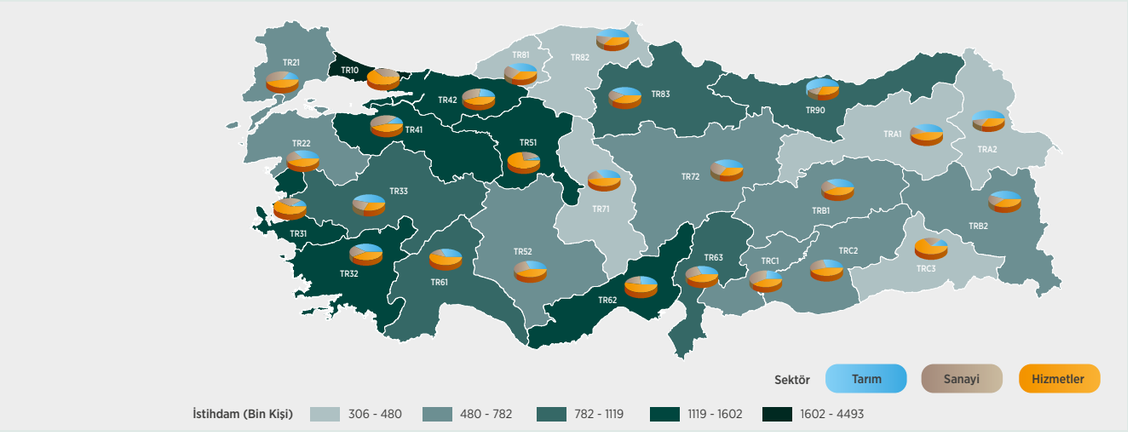
Dünya genelinde istihdamın yapısı incelendiğinde, istihdamın %33,5'inin tarım, %22,5'inin sanayi, %44'ünün de hizmetler sektöründe yer aldığı görülmektedir (ILO, 2013). Türkiye'de ise 2012 yılı verilerine göre istihdamın %24,6'sı tarımda, %26'sı sanayide ve %49,4'ü hizmet sektöründe yer almıştır. Ülkemiz ve Bölgemizde azalma eğiliminde olan tarımdaki istihdam, yaşanan küresel krizin etkisiyle geçici de olsa artış göstermiştir. Bölgemizde 2008 yılında %25,8 olan tarımdaki istihdam oranı, 2010 yılında %28,1'e yükselmiştir. Krizin olumsuz etkilerinin geçmesiyle, tarımda yaşanan çözülme hızla artmış ve 2012 yılında tarımdaki istihdam oranı %12,3'e gerilemiştir. Bölge'de 2008 yılında %3,4 olan kadın istihdam oranının 2010 yılında %9,4'e yükselmesi ve daha sonra 2012 yılında %6,1'e gerilemesi; tarımda istihdam edilen nüfusun çoğunluğunun ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlardan oluştuğunun bir göstergesidir.

Tablo 18: TRC3 Bölgesi ve Türkiye 2008-2012 Yılları Arası İstihdamın Sektörel Dağılımı

Bölge	İstihdam-Sektörel Dağılım	2008	2009	2010	2011	2012
TRC3	İstihdam (Bin kişi)	264	293	370	365	340
	Tarım (Bin kişi)	68	65	104	62	42
	Sanayi (Bin kişi)	51	63	72	82	78
	Hizmetler (Bin kişi)	144	166	194	221	221
	Tarım (%)	25,8	22,0	28,1	17,0	12,3
	Sanayi (%)	19,3	21,6	19,5	22,5	22,8
	Hizmetler (%)	54,5	56,3	52,4	60,5	64,9
TRC	İstihdam (Bin kişi)	1.257	1.329	1.547	1.555	1.539
	Tarım (%)	31,3	25,7	26,6	23,3	23,3
	Sanayi (%)	24,2	23,8	23,7	25,7	28,1
	Hizmetler (%)	44,6	50,5	49,6	51,0	48,6
TR	İstihdam (Bin kişi)	21.194	21.277	22.594	24.110	24.821
	Tarım (%)	23,7	24,6	25,2	25,5	24,6
	Sanayi (%)	26,8	25,3	26,2	26,5	26,0
	Hizmetler (%)	49,5	50,1	48,6	48,1	49,4

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Şekil 57: *Türkiye Geneli 2012 Yılı İstihdamın Sektörel Dağılımı*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

3.1.5.6. Sosyal Güvenlik ve Kayıt Dışı İstihdam

İstihdam oranını arttırma yönünde, önemli adımların atılabilmesi için Bölge'deki işgücü piyasasının en temel yapısal sorunlarında biri olan kayıt dışı istihdam oranının azaltılması gerekmektedir. Ülke genelindeki kayıt dışı istihdam oranları aşağıdaki tabloda verildiği gibidir. Bölge'deki kayıt dışılığın ise bu oranlardan çok daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir. Bölge'de kayıtlı sektörlerin güçlendirilmesi, kayıt dışı istihdam talebinin düşmesini sağlayacaktır. Yukarıdaki bölümlerde bahsedilen, işgücünün eğitim ve istihdam edilebilirlik düzeylerinin ve nitelikli işgücünün yetersiz olması da kayıt dışı istihdam oranının yüksek olmasının önemli nedenleri arasında sayılabilir. Bu açıdan kayıt dışı istihdamın yaygın olduğu gençler ve kadınlar için genel ve mesleki eğitim seviyesini arttıracak tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Tablo 19: Türkiye'de 2004-2012 Yılları Arası Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)

Gösterge	2004	2006	2008	2009	2010	2011	2012
Kayıt Dışı İstihdam Oranı (%)	50,1	47,0	43,5	43,8	43,3	42,0	39,0
Tarım (%)	89,9	87,8	87,8	85,7	85,5	83,4	83,6
Tarım Dışı (%)	33,8	34,1	29,8	30,1	29,1	27,7	24,5

Kaynak: *TÜİK verilerinden derlenmiştir.*

TRC3 Bölgesi illerinin sosyal güvenlik göstergeleri aşağıdaki tabloda verildiği gibidir. Kayıt dışı istihdamı teşvik edici bir unsur olan ve Bölge'de yaygın olan sosyal yardımlar kişilerin kayıtlı istihdama yönelik tutumlarının olumsuz yönde gelişmesine sebep olmaktadır. Bu açıdan sosyal yardımların denetimli yapılması, denetimlerin sıklaştırılması için gerekli yasal ve idari önlemlerin alınması ve sosyal güvencenin kısa ve uzun vadeli faydalarının Bölge halkına benimsetilmesi için gerekli tedbirlerin alınması kayıt dışılığın azaltılmasına büyük katkı sunacaktır.

Tablo 20: TRC3 Bölgesi İlleri İçin Sosyal Güvenlik Göstergeleri

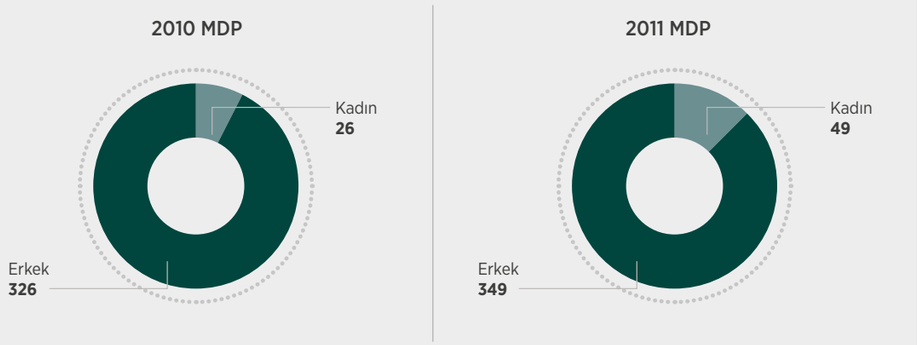
Göstergeler	Mardin	Batman	Şırnak	Siirt
İl nüfusu	773.026	534.205	466.982	310.879
İş yeri sayısı	4.063	3.039	1.588	1.761
Toplam Sosyal Güvenlik Kapsamı (Aktif+Pasif+Gelir Testi Yaptıranlar)	746.805	518.258	452.496	297.593
Toplam Sosyal Güvenlik Kapsamı (Gelir Testi Yaptıranlar Hariç)	468.605	344.800	259.991	201.916
Sosyal Güvenlik Kapsamının (Gelir Testi Yaptıranlar Hariç) Toplam il Nüfusuna Oranı (%)	61	65	56	65
Sosyal Güvenlik Kapsamı Dışında Kalan Nüfus	26.221	15.947	14.486	13.286
Sosyal Güvenlik Kapsamında Aktif Çalışan kişi sayısı	90.724	59.564	49.464	37.890
Sosyal Güvenlik Kapsamındaki Aktif Çalışanların Toplam il Nüfusuna Oranı(%)	12	11	11	12
Sosyal Güvenlik Kapsamında Aylık Alan Kişi Sayısı	32.747	27.633	10.878	15.252
Sosyal Güvenlik Kapsamındaki Emeklilerin Toplam il Nüfusuna Oranı(%)	4	5	2	5
Sosyal Güvenlik Kapsamında Bakmakla Yükümlü Tutulanların (Yararlanıcıların) Sayısı	345.134	257.603	199.649	148.774
Sosyal Güvenlik Kapsamındaki bakmakla yükümlü tutulanların oranı (%)	45	48	43	48

Kaynak: *SGK verilerinden derlenmiştir.*

3.1.5.7. DİKA'nın Bölge'deki İstihdama Katkısı

Dicle Kalkınma Ajansı'nın (DİKA) 2010 ve 2011 Ajans Mali Destek Programları ile desteklenen kuruluşlarda sağlanan istihdam sayıları aşağıdaki şekilde verildiği gibidir. Ajans, ilk mali destek programında 352 kişi olan istihdam katkısını bir sonraki programda arttırarak 398 kişiye çıkarmıştır. Ancak kadın ve erkek istihdam oranları arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Kadın istihdamını arttırma yönünde yeni programların uygulanması için çalışmalar yürütülmektedir.

Şekil 58: *2010 ve 2011 Ajans Mali Destek Programları ile Desteklenen Kuruluşlarda Sağlanan İstihdam Sayıları*

3.1.6. Kültür ve Spor

3.1.6.1. Kültür

3.1.6.1.1. Kültürel Altyapı

TRC3 Bölgesi'nde halkın ve Bölge'ye gelen diğer insanların serbest zamanlarını sosyal, kültürel ve sanatsal faaliyetlerle değerlendirmelerini sağlayacak sinema, tiyatro gibi mekânların sayısı GAP Bölgesi ve Türkiye geneli ile karşılaştırıldığı zaman yetersiz görünmektedir. Bölge'deki kütüphane, sinema salonu, tiyatro salonu ve müze sayısı TÜİK verilerine göre GAP Bölgesi'nin sırasıyla %29,87, %16,17, %37,50 ve %16,66'sını oluşturmaktadır.

İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri ve Valiliklerin İl brifinglerinden derlenen verilere göre, 2012 yılında TRC3 Bölgesi'nde 23 tane kütüphane bulunmaktadır. Bunlardan 8'i Mardin'de, 6'sı Batman'da, 5'i Siirt'te ve 4'ü Şırnak'ta bulunmaktadır. Aşağıda TÜİK verilerine göre hazırlanan tabloda yer almayan, Mardin ve Batman illerinde yeni açılan iki AVM'de de 2 adet sinema bulunmaktadır. Mardin Merkez ilçedeki sinemada 1 adet, yeni açılan AVM'de 6 adet ve Kızıltepe ilçesinde 4 adet olmak üzere Mardin ilindeki sinema salonu sayısı 11'e yükselmiştir. Batman'da bulunan 2 sinemada toplam 7 adet, yeni AVM'de açılan sinemada ise 5 adet salon bulunmaktadır. Siirt'te ise müze ve tiyatro salonu bulunmamakta olup, 1 adet sinema salonu faaliyettedir.

TRC3 Bölgesi'nde her il merkezinde birer adet ve Şırnak'ın Cizre ilçesinde 1 adet olmak üzere toplamda 5 adet Gençlik Merkezi bulunmaktadır. Gençlik Merkezleri, Bölge'deki gençlerin serbest zamanlarını değerlendirebilecekleri ve kişisel gelişimlerine katkıda bulunabilecek mekânlardandır. Bölge'nin diğer büyük ilçelerinde de birer tane bulunacak şekilde sayılarının arttırılması ve mevcut mekânların altyapılarının iyileştirilmesi ile Bölge gençlerinin kültürel, sosyal ve sanatsal faaliyetlerinin daha sağlıklı koşullarda gerçekleşmesi sağlanabilecektir.

Bin kişi başına kütüphaneden yararlanma sayısı açısından bakıldığında; TRC3 Bölgesi'nin 293 sayısı ile GAP Bölgesi'nin 283 ve Türkiye'nin 252 olan değerlerinden yüksek değere sahip olduğu görülmektedir. Kitap sayısına bakıldığında ise, GAP Bölgesi'ndeki kütüphanelerdeki toplam kitap sayısının %33,75'i TRC3 Bölgesi'nde bulunmaktadır.

GAP Bölgesi ve Türkiye nüfuslarına göre TRC3 Bölgesi'nin nüfusu oranlandığında tiyatro ve sinema gibi sosyal faaliyet alanları için tesislerin az olduğu, ancak yapılan yatırımlar ile bu alandaki tesis ve kapasite artışlarının olumlu yönde gelişme sağladığı görülmektedir.

Tablo 21: *TRC3 Bölgesi ve İlleri ile Türkiye Geneli 2010-2011 Sezonu Kültür Göstergeleri İstatistikleri*

Gösterge	Mardin	Batman	Siirt	Şırnak	TRC3	TRC	TRC3/TRC(%)	TR
Kütüphane Sayısı	8	6	5	4	23	77	29,87	1.118
Kitap Sayısı	98.685	63.734	93.529	48.595	304.543	902.287	33,75	15.621.478
Bin Kişi Başına Yararlanma Sayısı	305	221	517	205	293	283		252
Sinema Salonu Sayısı	4	6	1	-	11	68	16,17	1.917
Sinema Seyircisi Sayısı	22.000	153.250	26.500	-	201.750	1.194.498	16,89	37.439.786
Tiyatro Salonu Sayısı	2	2	2	-	6	16	37,50	511
Tiyatro Seyircisi Sayısı	9.395	30.900	1.500	-	41.795	172.894	24,17	5.385.588
Müze/Ören Yeri Sayısı*	1	1	-	-	2	12	16,66	380
Müze/Ören Yeri Ziyaretçi Sayısı*	67.981	67.981	-	-	154.211	631.616	24,41	28.781.308

Kaynak: *TÜİK ve *Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü Web Sitesi Ziyaretçi İstatistikleri verilerinden derlenmiştir.*

Bölge'de 2'si Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü'ne bağlı ve 3'ü özel olmak üzere toplamda 5 adet müze mevcuttur. Mardin ilinde 1'i İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne bağlı bir diğeri özel olan 2 adet müze bulunmaktadır. Şırnak ilinde bulunan 2 adet müzenin her ikisi de özel müze konumundadır. Batman'a bağlı Hasankeyf ise İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne bağlı olan bir ören yeridir.

Tablo 22: *TRC3 ve TRC (GAP) Bölgeleri ve illeri ile Türkiye Geneli 2010-2011 Sezonu Müze ve Ören Yeri İstatistikleri*

İl/Bölge	Müze Kart (Satılan)	Ücretli Ziyaretçi	Ücretsiz Ziyaretçi	Ziyaretçi Toplamı	Gelir Toplamı (TL)
Mardin	194	26.100	41.881	67.981	122.000
Batman	269	61.950	24.280	86.230	190.810
Siirt	-	-	-	-	-
Şırnak	-	-	-	-	-
TRC3	463	88.050	66.161	154.211	312.810
Diyarbakır	-	-	-	-	-
Şanlıurfa	402	108.750	105.471	214.221	353.010
Adıyaman	-		68.989	68.989	
Gaziantep	9.330	83.300	110.895	194.195	781.451
Kilis	-	-	-	-	-
TRC	10.195	280.100	351.516	631.616	1.447.271
TR	-	-	9.569.847	28.781.308	280.206.955

Kaynak: *TÜİK ve *Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü Web Sitesi Ziyaretçi İstatistikleri verilerinden derlenmiştir.*

3.1.6.1.2. Bölge'de Sosyo-Kültürel Faaliyetler

TRC3 Bölgesi'nde sosyo-kültürel hayata dair mevcut yapılar ve faaliyetler aşağıda sıralandığı gibidir.

Mardin Merkez ilçede sinema, tiyatro, sergi ve gösteri salonu gibi kültürel aktivitelerin yapılabileceği alanların yanı sıra çeşitli park, rekreasyon ve spor alanları da yer almaktadır. Mardin Merkez ilçede yürütülen sosyo-kültürel faaliyetlerin bazıları şu şekildedir;

- Mardin Uluslararası Gençlik ve Çocuk Tiyatroları Festivali
- SineMardin Uluslararası Mardin Film Festivali
- Mardin Bienali

Mardin'in büyük ilçelerinden olan Kızıltepe ve Nusaybin'de sinema salonunun yanı sıra, trafiğe kapalı Sanat Sokağı gibi canlı sokaklar halk için sosyal bir zemin oluşturmaktadır. Nusaybin ilçesinde kültür merkezinin yanı sıra kütüphane, spor alanı ve eğitim tesisleri ile halk eğitim merkezi ve rehabilitasyon merkezi de yer almakta olup, sosyal ve kültürel bakımdan yeterli altyapıya sahip durumdadır. Midyat'ta tarihi turistik bir şehir olması ve ilçedeki konak, han, ev gibi tarihi yapıların otel, restoran, cafe vb. işlevler için kullanılması ile sosyal ortam özellikleri bahar ve yaz aylarında biraz daha canlı olmaktadır. İlçede bir adet kadın sığınma evi, bir adet kütüphane, futbol sahası ve kapalı salonu, sinema ve tiyatro bulunmaktadır. Ancak sosyal tesis yeterli iken, kültürel tesis yetersiz durumdadır. Yeşilli ilçesinde spor alanı ve park alanları yer almakta olup, sosyal ve kültürel bakımdan yeterli altyapıya sahip değildir. Bu olanaksızlıkların yanı sıra; Yeşilli Ülke çapında bilinen Kiraz Festivaline ev sahipliği yapmaktadır. Derik ilçesinde park ve rekreasyon alanı, kütüphane ve spor alanı bulunmaktadır. Ancak sosyo-kültürel altyapı yetersiz olup, iyileştirmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Ömerli ilçesinde spor ve park alanları bulunmakta olup, sosyal ve kültürel tesis bulunmamaktadır. Savur ilçesinde ise kütüphane, spor alanı ve eğitim tesisleri yer almakta olup, sosyal ve kültürel bakımdan yeterli altyapıya sahip durumdadır.

Batman Merkez ilçesinde bulunan 1 adet sinema ve yeni açılan AVM'deki 5 salonlu sinema ile park alanları dışında sosyal ve kültürel yapı bulunmamaktadır. Batman Merkez ilçesinin sosyal ve kültürel yapısı bu alanda iyileştirmeye ihtiyaç duymaktadır. Batman'da çeşitli tarihlerde düzenlenen etkinliklerden bazıları ise şu şekildedir:

- 21-22 Mart tarihlerinde düzenlenen Nevruz Bayramı kutlamaları,
- Batman'ın il oluş tarihi olan 16 Mayıs'ta düzenlenen kutlamalar,
- İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü öncülüğünde her yıl Mayıs ayının son haftası halkın da katılımı ile düzenlenen Zilan Türbesi Anma Haftası etkinlikleri.

Hasankeyf ilçesinde 3 adet park ve rekreasyon alanı bulunmaktadır. Kültürel tesis ise bulunmamaktadır. Sosyal yapısı bu alanda iyileştirmeye ihtiyaç duymaktadır. Hasankeyf ilçesinde yapılan kültürel etkinliklerin bazıları aşağıda verildiği gibidir:

- 15-22 Nisan haftasında düzenlenen Turizm Haftası etkinlikleri,
- 27 Eylül-02 Ekim tarihleri arasında ildeki sivil toplum kuruluşlarının katılımı ile gerçekleştirilen Batman Hasankeyf Kültür Sanat Festivali etkinlikleri,
- Haziran ayının ilk haftası Batman Belediye Başkanlığı tarafından düzenlenen İmam Abdullah'ı Anma Haftası etkinlikleri.

Kozluk ilçesinde 2 adet park ve rekreasyon alanı, 2 adet sosyal tesis, 2 adet kültürel tesis ve spor alanı bulunmaktadır. İlçe, Batman ilinde sosyal yapısı en gelişmiş ilçe konumundadır. Sason ilçesinde sosyal ve kültürel tesis yer almamaktadır. 15-22 Ekim tarihlerinde yapılan Bal ve Ceviz Festivali ile 16 Mayıs'ta düzenlenen Meleto Yaylası Helkis Şenlikleri, Sason ilçesinde yapılan kültürel etkinlikler arasında yer alır. Gercüş ilçesinde 3 adet park ve rekreasyon alanı bulunmaktadır. Kültürel tesis ise yer almamaktadır. Gercüş ilçesi Vergili Köyü'nde 14-15 Eylül tarihleri arasında Seyit Bilal anma haftası düzenlenmektedir. Beşiri ilçesinde kültürel yapı ve açık alan bulunmamaktadır. Sosyal yapısı bu alanda iyileştirmeye ihtiyaç duymaktadır.

Siirt il merkezinde biri gezici olmak üzere 2 adet, Kurtalan, Eruh, Baykan ve Pervari ilçelerinde de birer adet olmak üzere toplam 6 adet kütüphane bulunmaktadır. Merkez ilçede hizmete giren Kültür Merkezi çok amaçlı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Halk Eğitim Merkezi ve Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü'ne bağlı salonlar çok amaçlı olarak kullanılmaktadır. Veysel Karani'yi Anma Etkinlikleri ve Tillo Etkinlikleri Siirt merkezli olarak düzenlenir. Bunun dışında İl'de her yıl Fıstık Festivali yapılır. Aydınlar ilçesinde sosyal ve kültürel yapı bulunmamaktadır. Aydınlar'da yılda iki defa Tillo Anma Etkinlikleri düzenlenir. Baykan ilçesinde kütüphane ve park alanları dışında sosyal ve kültürel yapı bulunmamaktadır. İlçe'de her yıl Mayıs ayında Veysel Karani'yi Anma Etkinlikleri düzenlenir. Eruh ilçesinde bir adet sinema, 2 adet spor tesisi ve park alanı bulunmaktadır. İlçe'de, Eruh Belediyesi tarafından Çırav Doğa ve Kültür Festivali düzenlenmektedir. Kurtalan ilçesinde kültürel aktivitelerin yapılabileceği herhangi bir tesis veya alan yer almamaktadır. Pervari ilçesinde bir adet spor alanı ve park alanı dışında sosyal ve kültürel yapı bulunmamaktadır. Şirvan ilçesinde de sosyal-kültürel tesis, park alanı ve spor alanı bulunmamaktadır.

Şırnak ilinde resmi ve özel hiçbir tiyatro, sinema, galeri ve kitapevi bulunmamaktadır. Cizre ilçesinde ise İsmail Ebul-İz müzesi bulunmaktadır. Merkez, Cizre, Silopi ve İdil ilçelerinde birer halk kütüphanesi bulunmaktadır.

Beytüşşebap ilçesinde 2 adet park ve rekreasyon alanı ile bir adet kütüphane bulunmaktadır. Sosyal tesis ise bulunmamaktadır. Beytüşşebap'da her yıl Koyun Kırpma festivali yapılmaktadır. Cizre ilçesinde park ve rekreasyon alanı bulunmaktadır. Cizre'de bulunan Sanat Sokağı, kültürel yaşam için bir zemin oluşturmaktadır. Güçlükonak ve Silopi ilçelerinde park ve rekreasyon alanı bulunmakla beraber yetersiz durumdadır. Kültürel tesis ise yer almamaktadır. İdil ilçesinde spor alanı, park ve rekreasyon alanı bulunmaktadır. Uludere ilçesinde ise park alanı da sosyal-kültürel tesis de bulunmamaktadır.

Yukarıda bahsi geçen kültürel faaliyetlerin yanı sıra; diğer GAP Bölgesi illeri ve ilçelerinde olduğu gibi TRC3 Bölgesi illerinin il merkezleri ve ilçelerinde de sosyal ve kültürel faaliyetlerin büyük bir kısmı SODES kapsamında yürütülen proje faaliyetleri ile gerçekleştirilmektedir.

3.1.6.1.3. Bölge'deki Üniversitelerin Sosyo-Kültürel Yaşama Etkileri

Bölge'de kurulan üniversitelerin yeni yerleşke alanlarının tamamlanması, Bölge'deki tiyatro, sinema ve konser salonları sayılarının artmasını sağlayacak ve Bölge'nin kültürel altyapısının gelişmesine katkıda bulunacaktır. Bu kültürel altyapıdaki iyileşmeler ve üniversitelerde kurulacak olan kültürel ve sanatsal topluluklar sayesinde Bölge'de kültürel faaliyetlerde artış görülecektir. Bu noktada üniversitelerin vizyonlarında yer alan; Bölge'nin sosyo-kültürel alanda daha iyi noktalara taşınması ile ilgili ifadeler bize bunu göstermektedir. Örneğin, 28 Mayıs 2007 tarihinde kurulan Mardin Artuklu Üniversitesi; bulunduğu şehrin, bölgenin sosyal ve kültürel ortamına katkıda bulunmayı, Ülkedeki ve Ortadoğu'daki üniversiteler arasında köprü oluşturmayı hedeflemektedir.

1982 yılından beri Dicle Üniversitesi'ne bağlı olarak faaliyet gösteren Batman Meslek Yüksek Okulu, 2007 yılında Batman Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür. Üniversite eğitim-öğretim faaliyetleri, kent merkezinde yer alan yerleşkede sürdürülmektedir. Üniversite için tahsis edilen kampüs alanında (Merkez Kuyubaşı Köyü Harrato Mevkii) kurulacak kültür merkezi ve spor salonları gibi yapıların, ileriki dönemlerde şehirde yapılacak faaliyetlere altyapı oluşturacağı öngörülmektedir.

1976 yılında Dicle Üniversitesi'ne bağlı Eğitim Enstitüsü olarak kurulan Siirt Üniversitesi, 1992 yılında Eğitim Fakültesi'ne dönüştürülmüş ve 2007 yılında Dicle Üniversitesi'nden ayrılarak Siirt Üniversitesi adını almıştır. Yeni kurulan kampüs alanında yakın zamanda 1.000 kişilik kapalı spor salonu, futbol stadı, voleybol ve basketbol sahaları, tenis kortları, açık kapalı yüzme salonları, açık kapalı spor alanları yapılacaktır. Bunların yanı sıra bir de kültür kongre merkezi kurulacaktır. Üniversite için yapılan yeni yerleşkede kurulacak olan bu tesisler, Siirt ilinin sosyo-kültürel altyapısının iyileşmesine ve gelişmesine katkıda bulunacaktır

Şırnak Üniversitesi, 22 Mayıs 2008 tarihinde kurulmuştur. Üniversitenin misyonunda; "Evrensel bakış açısıyla bilgi ve teknoloji üretmek; ürettiği bilgi ve teknolojiyi Bölge'nin ve Ülke'nin kalkınması yararına kullanmak; ulusal ve uluslararası işbirliği ve dayanışma anlayışıyla toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesine yönelik eğitim ve araştırma faaliyetlerine öncülük etmek; Ülke'nin ihtiyaç duyduğu araştırmacı, paylaşımcı, sorgulayıcı, çözümleyici, girişimci, yaşam boyu öğrenmeyi benimsemiş, kültürlü ve estetik değerlere sahip bireyler yetiştirmektir" ifadeleri yer almaktadır. Şırnak'ta mevcut durumda farklı binalarda hizmet vermekte olan üniversite için yeni bir kampüs kurulacaktır. Yeni yapılacak olan yerleşkede bir adet kültür merkezi, 500 kişilik kapalı spor salonu ve yarı olimpik kapalı yüzme havuzu yer alacaktır. Bu tesislerin, Şırnak ilinde spor ve sosyo-kültürel altyapının gelişmesine katkıda bulunacağı aşikârdır.

3.1.6.2. Spor

TRC3 Bölgesi'nin spor kulübü ve spor tesis sayısı GAP Bölgesi'nin sırasıyla %40,68 ve %31,29'unu oluştururken, Türkiye'deki spor kulübü ve spor tesislerinin sırasıyla %1,21 ve %1,59'unu oluşturmaktadır. Gençlik ve Spor İl Müdürlüklerine kayıtlı, kullanılabilir ve faal durumda olan tesis ve kulüp sayılarına bakıldığında ise verilerin farklılık gösterdiği görülmektedir. Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, Gençlik ve Spor Bakanlığı web sitesi, İl Müdürlükleri ve Valiliklerin İl brifinglerinden derlenen verilere göre 2013 yılında TRC3 Bölgesi'nde il müdürlükleri, kaymakamlık ve valiliklere ait toplam 41 adet spor tesisi ile 142 adet spor kulübü bulunmaktadır. Bölge'de özellikle ekonomik durumu düşük olan gençlerin ücretsiz olarak yaralanabilecekleri spor alanları çok kısıtlıdır. Maddi imkânsızlıklar ve eğitim seviyesinin düşük olması, Bölge'deki halkın spora olan ilgisinin de düşük olmasına sebep olmaktadır.

Tablo 23: *TRC3 Bölgesi ve İlleri ile Türkiye Geneli Spor İstatistikleri*

Gösterge	Mardin	Batman	Siirt	Şırnak	TRC3	TRC	TRC3/TRC(%)	TR
Spor Kulübü Sayısı	52	34	31	25	142	349*	40,7	11.695**
GHSİM'e Bağlı Spor Tesisi Sayısı	17	11	7	6	41	131	31,3	2.574

Kaynak: *Gençlik ve Spor Bakanlığı, TRC3 Bölgesi Gençlik ve Spor İl Müdürlükleri ve www.tbb.gen.tr verilerinden derlenmiştir.*
** 2010 ve ** 2012 yılı verisidir.*

Türkiye'de yüz bin kişi başına düşen spor kulübü yaklaşık 15,5 iken, yüz bin kişi başına düşen spor tesisi sayısı 3,5'dir. Aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi TRC3 Bölgesi, her iki gösterge bakımından da Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır. Siirt'in diğer Bölge illerine göre daha iyi durumda olduğu görülmektedir. Mardin ve Batman, spor kulübü ve spor tesis sayıları bakımından birbirine yakın ortalamalara sahipken, Şırnak en alt sırada yer almaktadır. Türkiye ortalamasının çok üstünde bir genç nüfusa sahip olan TRC3 Bölgesi'nde; gençlerin zamanlarını verimli bir şekilde değerlendirebilecekleri ve kişisel gelişimlerini destekleyecek tesislerin sayıları kadar fiziki yapıları da oldukça yetersizdir. Mevcut tesislerin altyapıları ve fiziki koşulları, sosyal ve sportif faaliyetlerin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesini güçleştirmektedir.

Tablo 24: *TRC3 Bölgesi ve İlleri 2012 Yılı Yüz Bin Kişi Başına Düşen Spor Kulübü ve Spor Tesisi Sayıları*

İl/Bölge	Yüz Bin Kişi Başına Spor Kulübü Sayısı	Yüz Bin Kişi Başına Spor Tesisi Sayısı
Mardin	6,73	2,20
Batman	6,36	2,06
Şırnak	5,35	1,28
Siirt	9,97	2,25
TRC3	6,81	1,97

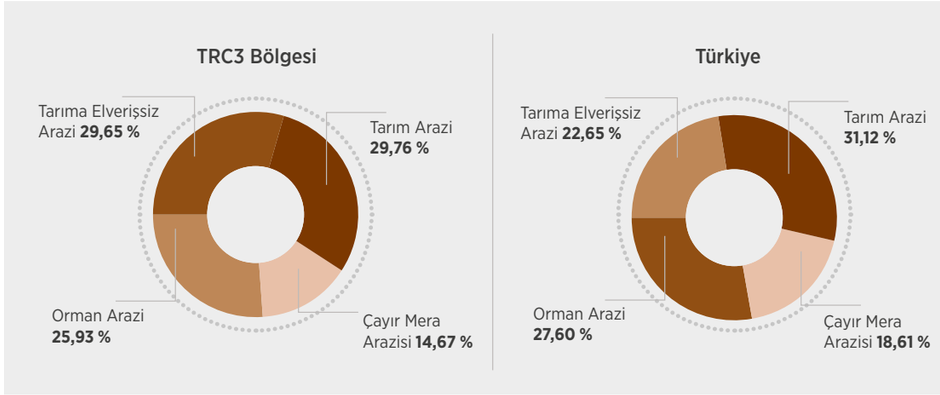
Kaynak: *Gençlik ve Spor Bakanlığı ve TRC3 Bölgesi Gençlik ve Spor İl Müdürlükleri verilerinden derlenmiştir.*

3.2. Bölge'nin Ekonomik Yapısı

3.2.1. Tarım

TRC3 Bölgesi illeri genel olarak üretimleri tarım ve hayvancılık sektörüne dayalı olan kırsal niteliği yüksek, sanayileşme konusunda yeterli düzeyde ilerleme sağlamamış geleneksel ekonomiye dayalı kentlerden oluşmaktadır (BGUS, 2012). Bölge arazi varlığı bakımından incelendiğinde, Türkiye toplam tarım arazisinin %3,2'sini, mera arazilerinin %2,7'sini, orman arazilerinin %3,2'sini ve tarım dışı arazilerin %4,4'ünü kapsadığı görülmektedir. Türkiye'deki genel arazi dağılımı ile karşılaştırıldığında Bölge'deki tarım dışı arazilerin oranın fazla; mera, orman ve tarım arazisi oranlarının da görece düşük olduğu söylenebilir. Bölge'de tarım alanları ve tarım dışı alanların yoğunluğu bakımından Mardin ili öne çıkarken, orman alanları bakımından Şırnak, çayır ve mera alanları bakımından ise Siirt ili öne çıkmaktadır.

Şekil 59: *TRC3 Bölgesi ve Türkiye Arazi Dağılımı (%)*

Kaynak: *Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlükleri verilerinden üretilmiştir.*

Türkiye, tarımsal GSYH bakımından dünyanın yedinci büyük ülkesi konumundadır ve tarım sektörünün GSYH içindeki payı 2012 yılı sonu itibariyle % 7,9 civarındadır. TRC3 Bölgesi'nin Türkiye tarımsal GSYH toplam üretim değerine katkısı 2011 yılı itibariyle yaklaşık %2,16'dır.

TRC3 Bölgesi sahip olduğu 633.484 hektarlık tarım alanı ile, Türkiye toplam tarım alanlarının %2,7'sini oluşturmaktadır. Tarım alanlarının %82,15'i tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin ekili olduğu alanlar, %12,58'si meyve, içecek ve baharat bitkilerinin ekili olduğu alanlar ve %2,30'u da sebzecilik faaliyetlerinin yürütüldüğü alanlardır[2]. Toplam tarım alanlarının en yoğun olduğu il Mardin, en az olduğu il ise Siirt'tir. Tahıl ve sebze bahçeleri ekili alanları bakımından yine Mardin ili öne çıkarken, meyve bahçeleri alanında Mardin ilini Siirt ili izlemektedir.

Kişi başına düşen tarım alanı bakımından Türkiye ortalaması 5 dekarın az üzerindeyken, Bölge illerinde bu ortalama daha düşüktür. Bu oranda Mardin ili 4,17 dekar ile öne çıkarken, tarım alanları bakımından fazla zengin olmayan Şırnak ise Bölge illeri arasında son sırada yer almaktadır.

TÜİK 2012 verilerine göre, Türkiye'de kişi başına düşen tahıl ekili alanı ortalama 3,36 dekardır. Bölge illerinden Mardin'de bu alan 3,38 dekar ve Batman'da 2,03 dekar iken; Siirt ve Şırnak illerinde bu rakam 2 dekarın altındadır. İlçeler bazında tahıl ekili alanları bakımından Mardin ilinde Kızıltepe, Nusaybin ve Derik; Batman ilinde Merkez ve Beşiri; Siirt ilinde Kurtalan; Şırnak ilin de ise Silopi, İdil ve Cizre ilçeleri öne çıkmaktadır.

2 TÜİK, Avrupa Ekonomik Topluluğunda Faaliyete Göre Ürünlerin İstatistikî Sınıflaması (CPA) kullanılmıştır.

Son yıllarda Bölge'deki sebzecilik ve seracılık faaliyetleri geçmiş yıllara oranla artış gösterse de sulama imkânları, sebzeciliğin ayrı bir bilgi ve birikim gerektirmesi, desteklemelerin yoğunlukla tahıl üretimine yönelik olması gibi birçok sebepten dolayı halen istenen seviyelere ulaşamamıştır. Kişi başına düşen sebze bahçeleri alanı bakımından Mardin ili Türkiye'de 32'inci sırada bulunmaktadır. Batman, Siirt ve Şırnak illeri ise sırasıyla 55'inci, 58'inci ve 75'inci sırada yer almaktadır. İlçeler bazında sebze ekim alanları bakımından Mardin ilinde Merkez, Midyat ve Kızıltepe; Batman ilinde Beşiri; Siirt ilinde Kurtalan ve Eruh; Şırnak ilinde ise İdil ve Güçlükonak öne çıkmaktadır.

Meyvecilik faaliyetlerinde üzüm, fıstık ve zeytin meyveleri, ağaç sayıları bakımından gelişme göstermiş ve verim verme yaşına gelen ağaçların her yıl sayısının artması ile üretim miktarlarında da artışlar görülmüştür. Kişi başına düşen meyve bahçesi alanı bakımından Siirt ili Ülke sıralamasında 19'uncu sırada bulunmaktadır. Bölge illerinden Mardin 30'uncu sırada, Batman ise 46'ıncı sırada yer almaktadır. Şırnak ili diğer bitkisel üretim alanları gibi, kişi başına düşen meyve bahçesi alanı bakımından da son sıralardadır. İlçeler bazında meyvecilik faaliyetleri bakımından Mardin'de Midyat ilçesi; Siirt'te Merkez, Eruh ve Kurtalan ilçeleri; Şırnak'ta İdil ve Güçlükonak ilçeleri öne çıkmaktadır.

Bölge'de tahıllar ve diğer bitkisel ürünler bakımından ağırlıklı olarak buğday, arpa, mısır, pamuk, fiğ, yonca gibi yem bitkileri ve mercimek yetiştirilirken; meyvecilik faaliyetleri bakımından üzüm, fıstık, nar ve zeytin; sebzecilik faaliyetleri bakımından ise meyvesi için yetiştirilen sebzeler ağırlık olmak üzere karpuz, kavun, domates ve hıyar üretimi söz konusudur.

Tarımsal üretimde sulama altyapısının yetersizliği, katma değeri düşük ürünlerin üretilmesine sebebiyet vermektedir. Sertifikalı tohum kullanımının az olmasının yanında, üretim planlamasında arazi ve toprak özelliklerinden ziyade desteklemelerin yön verdiği bir yapı görülmektedir. Tarım arazilerinin amaç dışı kullanılması, mekanizasyon seviyesinin düşük olması, sertifikalı tohum kullanılmanın yeterli seviyede olmaması, arazilerin parçalı olması ve ekonomik olmaması, tarımsal örgütlenme eksiklikleri de diğer önemli tarımsal sorunlar arasında yer almaktadır.

Hayvancılık faaliyetleri açısından; başta küçükbaş hayvancılık olmak üzere, büyükbaş hayvancılık, kümes hayvancılığı ve florası bakımından uygun bölgelerde arıcılık faaliyetleri önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle büyükbaş hayvancılıkta yerli ırkların toplam içindeki oranın yüksek olması verimliliği etkilemektedir. Bölge'de hayvancılık daha çok mera hayvancılığı şeklinde yapılmakta ve bunun neticesinde yem en önemli girdisi olmaktadır. Ancak Bölge'deki çayır ve mera alanlarının ıslahı ve planlaması yeterli düzeyde yapılmamıştır. Uzun yıllar güvenlik nedeniyle kapalı olan meralardan yeterince yararlanılamamış ve hayvancılık kırsal kesimin önemli bir gelir kaynağı olmasına rağmen yeterince gelişememiştir. Bölge'deki büyükbaş hayvan sayısı Ülke genelinin %1,49'unu, küçükbaş hayvan sayısı ise %7,72'sini oluşturmaktadır. Büyükbaşlarda yerli sığırların oranı %53 gibi yüksek bir rakamdır ve et ve süt verimleri Türkiye ve Dünya ortalamalarının altındadır. Yetiştirme maliyetlerinin az olması ve otlakların yeterince kullanılamaması gibi nedenler, Bölge'de üreticileri büyükbaş hayvancılığın yerine daha çok küçükbaş hayvancılık faaliyetlerine yöneltmiştir. Ancak yerli ırkların kullanılması ve sağlıksız hayvan barınakları sebebiyle hayvansal üretimden yeterli verim alınamamaktadır. Bölge'de toplam küçükbaş hayvan varlığı bakımından Mardin ve Siirt illeri öne çıkmaktadır.

Türkiye'de toplam tarımsal üretim değerinde hayvansal ürünler üretiminde yaşanan sıkıntılar sebebiyle bu katkı düşük seviyelerde kalmaktadır. Bölge'nin Türkiye hayvansal ürünler üretim değerine katkısının %0,97 civarında olması, hayvancılıkla ilgili sorunların olduğunu ortaya koymaktadır.

Bölge'de son yıllarda arıcılık faaliyetleri hız kazanmıştır. Siirt'in Pervari, Batman'ın Sason ve Şırnak'ın Beytüşşebap ilçelerinin bitkisel floraları arıcılık faaliyetleri açısından değerlidir. Üretim ve markalaşma faaliyetlerinin artmasıyla, Bölge'de özellikle tarım arazisi olmayan kırsal kesimde yaşayanlar için alternatif gelir getirmesi nedeniyle arıcılık faaliyetleri önemli bir yere edinmeye başlamıştır.

TÜİK 2012 yılı verilerine göre Türkiye'de işsizlik oranı %9,2 iken TRC3 Bölgesi'nde bu oran %21,3'tür. Yine TÜİK 2012 verilerine göre, tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı Ülke genelinde %24,6 civarında iken Bölge'de bu oran yaklaşık %12,3'tür. Bölge'de işsizlik oranının yüksek ve tarım sektörünün toplam istihdamdaki payının Ülke ortalamasına göre düşük olması, geçimini tarımsal faaliyetlerden sağlayan Bölge'de, özellikle tarımsal istihdamda kayıt dışılığın yüksek olması ile açıklanabilmektedir. Bununla birlikte Bölge'de, tarım istihdamının toplam istihdam içindeki payının yıllar içinde azaldığı görülmektedir. Verimlilik temelli tarımsal üretim değerlerinin düşük olması ve tarımsal rekabet gücünün düşmesi, istihdamın hem başka bölgelere hem de başka sektörlere kaymasına sebep olmaktadır.

Bölge illerinde verimli topraklara sahip ovalar ve önemli özellikleri şu şekildedir:

Mardin'in en geniş ovası olan Kızıltepe ovasında tahıl üretimi yoğundur. Bununla birlikte, geniş alanları olmasına rağmen sulama imkânları kısıtlıdır. GAP kapsamında önümüzdeki yıllarda sulama imkânlarının artması ile, özellikle Kızıltepe ovasında katma değeri yüksek ürünlerin üretiminin artması beklenmektedir.

Batman ilinin öne çıkan en önemli ovası, il merkezinde olan Batman Ovası'dır. Bu ova, Batman çayının taşıdığı alüvyonlardan oluşmuş verimli bir ovadır. Ancak en az yağış alan alanlardan biri olması sebebiyle, sulama konusunda önceliklendirilmesi gereken alanlardandır.

Şırnak ilinin önemli ovaları Silopi, Cizre ve İdil Ovaları'dır. Bu ovalar Dicle nehri ve Habur suyunun taşıdığı alüvyonlardan dolayı verimlidir. Sulama açısından önceliklidir.

Siirt ilinde Botan, Basur ve Kezer çayları, Dicle Irmağı'nın önemli su toplama alanlarındandır.

3.2.1.1. Tarımsal Kaynaklar

Tarımsal ve gelir getirici faaliyetlerde sürdürülebilirlik, çevre ile uyumlu politikalar ve kaynakların doğru kullanılması ile sağlanabilir. Bu açıdan toprak kaynaklarının, yer altı ve yerüstü su kaynaklarının, bitki örtüsü ve orman kaynaklarının korunması önemlidir.

TRC3 Bölgesi arazileri arazi kabiliyetlerine göre sınıflandırıldığında; Mardin ilinin güneybatısı özellikle Kızıltepe, Batman il merkezi, Siirt Kurtalan ilçesi ve Şırnak il merkezi ile Silopi ilçeleri I. sınıf toprak kabiliyetine sahip alanlar olarak öne çıkmaktadır. I. sınıf toprak kabiliyetine sahip alanlar çevre koşullarının özelliklerine göre bitkisel üretim için en uygun alanlardır. Kültür bitkilerin de yetiştirilmesi için en uygun arazi alanlarıdır. I. sınıf kabiliyetteki alanların toplam arazi içindeki oranları Mardin ilinde %18, Batman ilinde %7,5, Siirt ve Şırnak illerinde ise sırasıyla %1,5 ve %5'tir. I. ve IV. sınıf arasındaki topraklar, tarımsal amaçlı olarak kullanıma uygun alanlardır. Bölge'deki II. ve III.sınıf topraklar dağınık halde ve genellikle akarsuların etrafında bulunmaktadırlar (Toprak kabiliyetleri ile ilgili diğer detaylar için Bölüm 2.2.4.1'e bakınız).

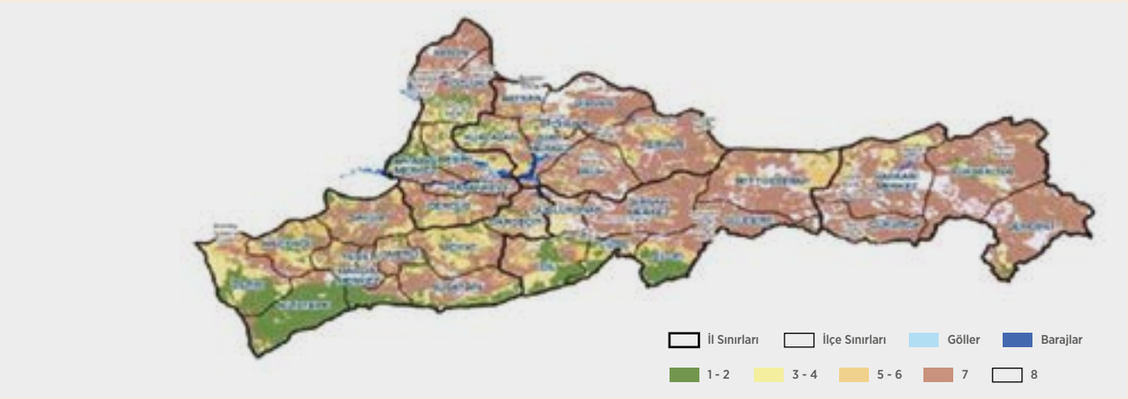
Tablo 25: *TRC3 Bölgesi Arazi Kullanım Kabiliyetlerine Göre Arazilerin Dağılımı (%)*

Toprak Kabiliyeti	Mardin	Batman	Siirt	Şırnak
I. Sınıf	18	7,5	1,5	5
II. Sınıf	11	5,7	2,8	14,5
III. Sınıf	9	7,7	5,6	6,3
IV. Sınıf	6	6,7	5,6	4,2
V., VI., VII., VIII. Sınıf	56	72,4	84,5	70

Not: *I. ve IV. kabiliyet sınıfı içinde kalan alanlar tarımsal amaçlı kullanılabilir alanlardır.*

Kaynak: *İl Tarım Master Planları verilerinden derlenmiştir.*

Şekil 60: *TRC3 Bölgesi Toprak Kabiliyeti Sınıflarının Dağılımı*

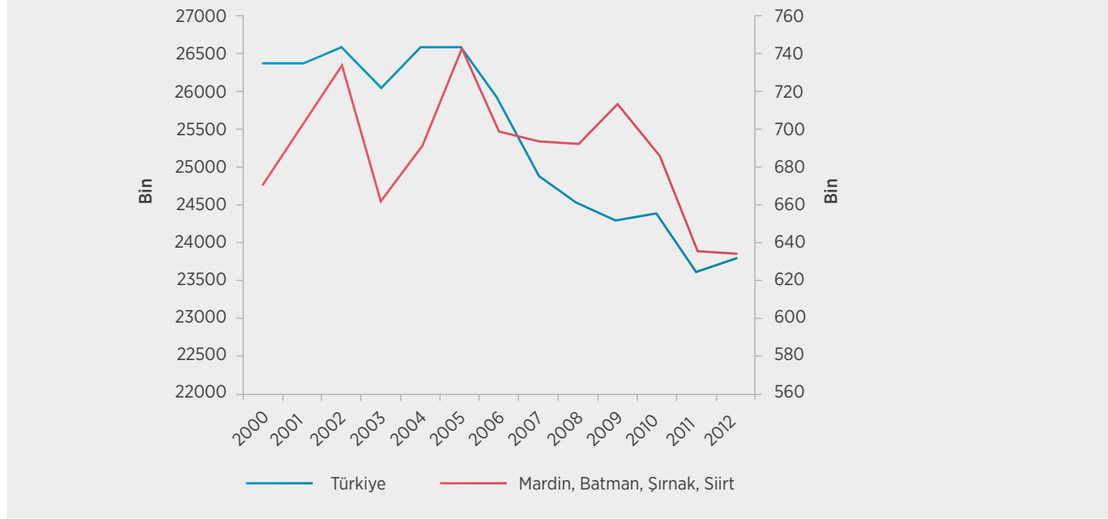
Kaynak: *Mardin-Batman-Siirt-Şırnak-Hakkari Çevre Düzen Planından alınmıştır.*

Bölge'de aşırı otlatma, eğimli arazilerde tarımsal faaliyetlerin yanlış planlaması, yağışların belirli dönemlerde şiddetli yağış şeklinde olması ve fazla sulama gibi sebepler erozyonu tetiklemekte ve verimli toprak kayıplarına yol açmaktadır. Mardin ilinde ağırlıklı olarak su erozyonu görülmektedir. Siirt ilinde aşırı otlatma ve ormanların tahrip edilmesi su erozyonuna yol açmaktadır. Şırnak ilinde ise arazilerin genel olarak IV. ve VI. sınıf tarım arazilerinden oluşması erozyonu tetiklemektedir. Toprak kaynaklarının korunması; tarımsal faaliyetlerin sürekliliği ve verimliliği için büyük önem arz ettiğinden, Bölge'de erozyon kontrolü faaliyetlerinin yürütülmesi gerekmektedir (Erozyon ile ilgili diğer detaylar için Bölüm 3.3.1.5'e bakınız).

Türkiye'de olduğu gibi Bölge'de de tarım arazilerinin tarım dışı kullanımları yıllar içinde artış göstermiştir. 5403 ve 3083 sayılı kanunlara göre tarım dışı amaçlar ile kullanım için başvurular önceki yıllara göre azalsa da devam etmektedir. Bölge'de yapılan tarımsal faaliyetlerden elde edilen katma değerin düşük olması bu durumda etkili olmuştur. Türkiye'de 2012 yılı içinde 69.420 adet 5403 sayılı kanun göre başvuru yapılmış ve 39.519 hektar alanda tarım dışı faaliyetlerde bulunulması amacıyla izin verilmiştir. Batman ilinde 2012 yılında toplam 145 hektar için 10 başvuru yapılmış, 100 hektar üzerinde araziye tarım dışı kullanım izni verilmiştir. Ayrıca 3083 sayılı kanun kapsamında ise 1289 hektar alana tarım dışı kullanım izni verilmiştir. Mardin ilinde 3083 sayılı kanun kapsamında 14 adet dosyaya tarım dışı kullanım izni verilmiş, 5403 sayılı kanun kapsamında ise 53 tane başvuru olmuştur. Siirt ilinde ise 12 adet başvuru olmuş ve 198,54 hektar alana tarım dışı kullanım için izin verilmiştir. Görüldüğü gibi her yıl Bölge'de 1000 hektara yakın alan için tarım dışı amaçla kullanılmak amacıyla başvurular olmakta ve toprak kaynakları azalmaktadır. Kayıtlı başvuruların yanında işletme kayıtları olmayan başka amaçlarla kullanılan tarım alanlarının da varlığını düşünürsek bu rakamlar daha fazladır.

2000-2012 yılları arasında toplam tarım arazilerinin durumuna baktığımızda Türkiye'de 2000 yılına göre %9,79 oranında bir azalma var iken Bölge'de %5,53 civarında bir azalma olmuştur. Bu da Bölge'de, 12 yıllık dönemde yıllık ortalama 3.000 hektara yakın alanın kaybı anlamına gelmektedir.

Şekil 61: *TRC3 Bölgesi ve Türkiye'de 2000-2012 Yılları Arası Tarım Alanlarındaki Değişim*

Tablo 26: *TRC3 Bölgesi ve Türkiye'de 2000-2012 Yılları Arası Tarım Alanlarındaki Değişim Oranı (%)*

Tarım Alanı (ha)	2000	2012	Değişim (%)
TRC3 Bölgesi	670.562	633.483	-5,53%
Türkiye	26.379.067	23.795.482	-9,79%

Kaynak: *TÜİK verilerinden derlenmiştir.*

Tarımsal kaynaklardan bir diğeri de yer altı ve yerüstü su kaynaklarıdır. Bölge'de sulu tarım uygulamaları sınırlıdır ve bu durum mevcut su potansiyellerin doğru tespit edilmesi ve verimli kullanılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Devlet Su İşlerinden alınan verilere göre toplam su potansiyeli açısından Bölge'de Şırnak ili ilk sırada yer alırken, yer altı su reservleri açısından Mardin ili 250 hm^3 ile öne çıkmaktadır. Özellikle Kızıltepe ilçesinde 3.000 dekar alandan fazla yer altı su reservleri mevcuttur ve 1.500'den fazla derin kuyu tarım arazilerin sulanması amacıyla kullanılmaktadır. Bu durum sulama maliyetlerinin artmasına sebep olmakta ve yaz aylarında elektrik arzı konusunda sıkıntılar oluşturmaktadır. Ayrıca yer altı suyun azalması ile toprak dengesi bozulmakta ve verimli toprakların yıllar içinde verimsizleşmesine sebebiyet vermektedir.

Tablo 27: *TRC3 Bölgesi Su Kaynakları*

Gösterge	Siirt	Mardin	Batman	Şırnak
Yüzölçümü (km^2)	5.987	8.626	4.145	7.278
Rakım (m)	1.060	815	750	1.030
Yıllık ortalama yağış (mm)	767	580	801	802
Ortalama akış verimi (l/s/km^2)	16,94	3,69	18,31	16,47
Ortalama akış / yağış verimi	0,69	0,2	0,72	0,65
Yerüstü suyu (hm^3)	3.200	1.953	2.890	4.752
Yeraltı suyu (hm^3)	30	250	60	110
Toplam su potansiyeli (hm^3)	3.230	2.203	2.950	4.862
Doğal göl yüzeyleri (ha)	-	-	-	-
Baraj rezervuar yüzeyleri (ha)	11.600	2.073	16.565	4.100
Gölet rezervuar yüzeyleri (ha)	82	1.034	145	84
Akarsu yüzeyleri (ha)	1 098	628	2 304	1.897
Toplam su yüzeyi (ha)	12.780	3.735	19.014	6.081

Kaynak: *Devlet Su İşleri verilerinden derlenmiştir.*

***Tablo 28**: TRC3 Bölgesi Yeraltı Sulamaları (YAS) Türleri ve Sayıları*

Yeraltı Sulamaları Türü	Mardin	Batman	Siirt	Şırnak
DSİ YAS Sulamaları	-	-	-	-
Kamu YAS Sulamaları	-	-	-	-
Sulama Kooperatifi YAS	-	-	-	-
Halk YAS Sulamaları	4.037	150	27	282

***Kaynak:** Devlet Su İşleri verilerinden derlenmiştir.*

İllerdeki mevcut su kaynakların verimli kullanılması önemlidir. Az ve kısıtlı kaynaklarından daha fazla verim alınabilmesi için büyük sulama projelerin tamamlanması ve modern sulama altyapısının kullanılması önemlidir. Bölge'de genelde tarla sulamaları vahşi sulama denilen yöntemlerle, elle açılan kanallar ile yapılmakta suyun doğru zamanda doğru miktarda bitkiye ulaşılmasında sorunlar oluşmaktadır. Açık ve eski kanallarda su kayıpları buharlaşma, yer yer kanal kırılmaları nedeniyle fazla olmakta ve su potansiyeli yeterince değerlendirilememektedir.

Devlet Su İşlerinden alınan bilgilere göre Bölge'deki toplam 848.433 metre sulama kanalının %8'i kaplamasız, %55'i kaplamalı ve geri kalanı ise borulu sistem kanal tipleridir. Yapılan saha gezilerinde ise borulu sistemlerin daha az oranda olduğu ve halkın halen eski yöntemler ile sulama faaliyetlerinde bulunduğu gözlenmiştir. DSİ verilerine göre, Türkiye'de toplam 72.688 km'lik sulama kanalının %44'ü kaplamalı ve %12'si boruludur.

Mevcut su potansiyelini etkin ve verimli kullanmak için bitkiye ihtiyacı kadar su vermek önemlidir. Modern sulama sitemlerinden damlama ve yağmurlama sistemleri sayesinde bitki ihtiyacı olan suyu belirli aralıklarla almaktadır. Tarla içlerinde modern sulama sistemlerinin kullanılabilmesi için tarla başına kadar suyun belirli bir basınçla ulaşması gerekmekte bu da Bölge'de kapalı basınçlı sulama sistemlerinin (borulu) sistemlerinin kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Bu sayede az olan su kaynaklarının daha etkin ve verimli kullanılması sağlanabilir.

Türkiye'de katılımcı sulama dönemi başlamıştır. 6172 sayılı sulama birlikleri kanunu ve birliklerin dışında 1163 sayılı kanun ile sulama kooperatiflerine, köy tüzel kişiliklerine ve belediyelere, DSİ tarafından yapılan sulama tesislerinin devri söz konusu olmaktadır. Katılımcı sulama ile amaçlanan, su kaynaklarının birlik ve kooperatifler gibi tarımsal örgütlenmeler ile yönetilmesini ilgili birimlere bırakarak su yönetimi konusunda sahiplenme duygusunun artmasını, dolayısıyla belirli ücretler karşılığında alınan suyun daha verimli kullanılmasını teşvik etmektir. Bölgemizde 2'si Mardin ilinde, 1'i Batman ve 1 tanesi de Şırnak'ta olmak üzere, 4 tane faaliyette olan sulama birliği bulunmaktadır. Bölge'deki sulama birlikleri ile yapılan görüşmelerde, genel olarak suyun yetersiz olması ve Bölge'de örgütlenme kültürünün az olması nedeniyle yaşanan anlaşmazlıklar gibi sebeplerle birliklerin kapandığı ve bu yüzden sayılarının az olduğu bilgisi alınmıştır. DSİ Bölge Müdürlüğü'nden alınan bilgilere göre sulama örgütlerine devredilen tesisler olarak Mardin ilinde 9.185 hektar, Batman ilinde 16.202 hektar ve Şırnak ilinde 9.185 hektar alan katılımcı model ile sulanmaktadır.

***Tablo 29**: TRC3 Bölgesi Sulama Tesisleri ve Sulama Alanları*

Tesis	Mardin		Batman		Siirt		Şırnak		TR	
	Tesis Adedi	Alan (ha)	Tesis Adedi	Alan (ha)	Tesis Adedi	Alan (ha)	Tesis Adedi	Alan (ha)	Tesis Adedi	Alan (ha)
DSİ'de işletilen	0	0	0	0	0	0	0	0	55	79.704
Sulama Örgütlerine Devredilen	5	9.185	5	16.202	0	0	5	9.185	740	2.209.436
Bedeli Mukabil İnşa Edilen	0	0	0	0	0	0	0	0	31	17.510
YAS Kooperatifleri	0	0	0	0	0	0	0	0	1.384	456.709

***Kaynak:** DSİ 10.Bölge Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.*

Sulamada verimlilik konusundaki göstergelerden bir diğeri de sulama randımanı verisidir. Sulama randımanı, bitki tarafından kullanılan su/kaynaktan bırakılan su olarak tanımlanmaktadır. DSİ verilerine göre, Türkiye'de sulama oranı %65 ve sulama randımanı %45 civarında iken, Mardin ilinde sulama randımanı %33, Batman ilinde %52, Şırnak ilinde ise %38 civarındadır. Yani Mardin ilinde kaynaktan bırakılan 100 birim suyun 67 birimi bitki tarafından kullanılmamakta, tarla içi drenaj vb. sistemlerdeki eksikliklerden dolayı da bu su verimli kullanılamamaktadır.

Bölge'de ayrıca zirai ilaçlamada yapılan yanlış uygulamalar ve çevreyi de olumsuz etkileyen anız yakımı gibi faaliyetler, tarımsal kaynaklara zarar vermektedir. İlaçlamaların etkisi ile yer altı ve yerüstü sularında nitrat kirlilikleri oluşmakta, yanlış ve fazla gübre kullanımı ile de toprak zarar görmektedir.

Bölge'deki tarımsal kaynaklardan diğerleri de bitki örtüsü ve orman kaynaklarıdır. Bölge toplam alanının %29,65'i tarıma elverişsiz alan, %29,76'sı tarım alanı, %25,93'ü orman alanı ve geri kalan %14,67'si ise çayır ve mera alanıdır. Türkiye arazi dağılımı ile karşılaştırıdığımızda, Bölge'deki tarım dışı alanların yüksek, orman ile çayır ve mera alanlarının ise göreceli olarak daha az oranda olduğu söylenebilir.

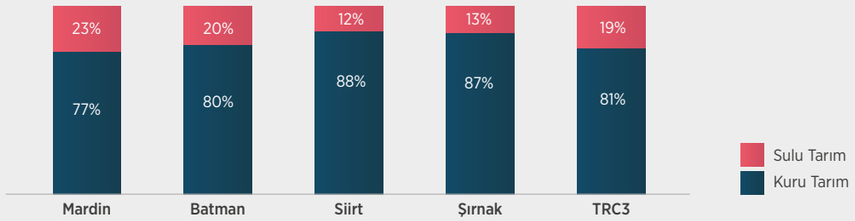
Bölge'de çayır ve mera alanları özellikle hayvancılık için önem teşkil etmektedir. Bölge'de hayvancılık daha çok mera hayvancılığı şeklinde yapıldığı için çayır ve meraların korunması, ıslah edilmesi, ot verimliliğinin artırılması gibi konularda çalışmaların yapılması gerekmektedir. Meralarda fazla otlatma ve tarım dışı kullanımlardan dolayı azalmalar görülmüştür. Bu durum Bölge'deki hayvancılık sektörünü de olumsuz yönde etkilemiştir. Bölge'de mera alanları bakımından yoğun olan iller Siirt ve Şırnak'tır. Bu konuda, başta bu iller olmak üzere çayır ve mera alanlarının tespit, tahdit, tasnif ve ıslah çalışmalarının hızlandırılması gerekmektedir.

3.2.1.2. Sulama Altyapısı

Sulama, basit anlamda bitkinin ihtiyacı olan ve yağış ile karşılanamayan suyun bitkinin kök hücrelerine verilmesidir ve bitki için hayati bir öneme sahiptir. Tarımsal üretim açısından bitkinin gelişimini tamamlayabilmesi, verim verebilmesi, katma değerli ürün üretilmesi, birim alandan daha fazla ürün elde edilmesine olanak verdiğinden dolayı da toprak kaynakları kadar önemli bir yere sahiptir. Suyun dünya ekonomisindeki önemi de tarımsal üretimden kaynaklanmaktadır. Dünya genelinde su kaynaklarının %70'ine yakını sulama amaçlı kullanılmaktadır. Dünya üzerinde gıda talebi arttıkça, tarımsal üretime talep artmakta bu da suya olan talebi yıllar içinde artırmakta ve suyun tarımdaki önemini daha da kuvvetlendirmektedir. Sulu tarım faaliyetlerinin kuru tarım faaliyetlerine göre, hem verimlilik hem de ürün çeşitlendirmesi açısından çok avantajları bulunmaktadır. FAO 2011 verilerine göre, 2030 yılında dünyada sulu tarım yapılan alanların % 30'un üzerinde artacağı öngörülmektedir. Bu durum, artan gıda talebine sınırlı olan tarım alanlarında verimlilik artışı ile cevap verilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

TRC3 Bölgesi'nde ağırlıklı olarak kuru tarım faaliyetleri yürütülmektedir. Bölge'de yağış rejiminin düzensiz olması, yağışların genelde vejetasyon dönemi dışında düşmesi, yazların kurak geçmesi ve buharlaşma etkileri nedeniyle sulu tarım faaliyetleri sınırlı kalmakta bu durum Bölge'deki üreticiyi su ihtiyacı göreceli az olan tahıl üretimine yönlendirmektedir. TRC3 Bölgesi'nde sulu tarım faaliyetlerinin toplam içindeki payı %19 civarındadır. Bu oran Siirt ve Şırnak illerinde %12-13 dolaylarındayken, Mardin ve Batman gibi tarıma elverişli ovaları bulunan Bölge illerinde ise %20 seviyelerindedir.

Şekil 62: *TRC3 Bölgesi Sulu ve Kuru Tarım Alanlarının Oranları (%)*

Kaynak*: Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlükleri verilerinden üretilmiştir.*

Türkiye'de ekonomik olarak sulanabilecek 8,5 milyon hektar tarım alanının %66'sı sulama şebekesine sahiptir. GAP Bölgesi'nde ise bu oran sadece %17 civarındadır. Bölge'de işletmedeki sulama tesisleri yeterli olmamakla beraber GAP kapsamında proje, inşaat ve planlama aşamasındaki sulama projeleri ile önümüzdeki dönemlerde sulu tarım faaliyetlerinin artması beklenmektedir. Ancak GAP kapsamında yapılan çalışmalarda önceliğin uzun yıllardır enerjine arzına verilmesinden dolayı, su kaynakları hazır olmasına rağmen gerekli projeler henüz tamamlanmamış, kamu sulama proje stoku artmıştır. GAP Bölgesi'nde enerji projelerinde Türkiye ortalamasında bir gerçekleşme sağlanırken, sulama projelerinde enerji ihtiyacı, ödenek yetersizliği vb. sebeplerden dolayı gerçekleşmeler azdır.

Mardin ilinde işletmede olan sulama tesisleri ile sadece 8.843 hektar alan sulanabilmektedir. Ayrıca, özellikle Kızıltepe ilçesinde 3.000 dekar alandan fazla yer altı su reservleri mevcuttur ve 1.500'den fazla derin kuyu ile tarım arazilerinin sulanması halk eliyle yapılmaktadır. Mardin ilinde kuyu açmak suretiyle yapılan halk sulamaları, hem yer altı suyu kaynaklarının tükenmesine sebep olmakta hem de bu amaçla kullanılan elektrik enerjisi bakımından özellikle yaz dönemlerde elektrik arzı ve kaçak elektrik konularında sorunlar yaratmaktadır. DSİ tarafından belgeli kuyulara 69,88 hm3/yıl, sulama kooperatiflerine de 6,18 hm3/yıl olmak üzere tahsisler yapılmıştır. Bunun dışında gölet projeleri kapsamında özellikle Midyat, Nusaybin ve Savur ilçelerinde 9 adet gölet yapımı için ön inceleme çalışmaları devam etmekte, 15.970 hektar alanın daha sulunabilmesi için çalışmalar yapılmaktadır.

GAP kapsamında Mardin-Ceylanpınar ovaları sulamalarını kapsayan Aşağı Fırat projesi, Mardin ovasının sulaması için önem teşkil etmektedir. Şanlıurfa'dan başlayarak özellikle Kızıltepe ovasında yaklaşık 60.000 hektar arazinin sulanması için önem teşkil eden ana kanal inşaatları, depolamaları, cazibe sulama inşaatları, YAS sulama inşaatları tam olarak tamamlanmamıştır. GAP Eylem Planlarında yer bulan bu önemli sulama projelerinin 2017 yılına kadar tamamlanması ve sulamaya açılması hedeflenmektedir.

Batman ilinde 2 adet sulama tesisi ile 10.952 hektar alan sulanmaktadır. DSİ'nin yapmış olduğu gölet ile de 750 hektar alanın sulaması gerçekleştirilmektedir. GAP Batman Projesi kapsamında yapımına devam eden projelerde sulamaya 10.000 hektar açılmıştır. Ayrıca planlama aşamasında olan Garzan projesi ile de Batman ilinde 19.950 hektar alanın sulanması hedeflenmektedir. 1000 günde 1000 gölet projesi kapsamında ön inceleme aşamasında olan Batman'ın Gerçüs, Kozluk ve Sason ilçelerinde gölet projeleri ile 5.000 hektar üzerinde alanın daha sulamaya açılması hedeflenmektedir.

Siirt ili Kurtalan ilçesi planlama aşamasında olan Garzan projesi toprak sahasında bulunmaktadır. Bu projenin tamamlanması ile 20.415 hektar alanın sulanması hedeflenmektedir. Bunun yanında 1000 günde 1000 gölet projesi kapsamında 5 adet sulama göleti ön incelemesi devam etmekte ve 10.000 hektar üzerinde alanın sulanması planlanmaktadır.

Şırnak ilinde mevcut sulama tesisi Silopi ilçesinde bulunmakta 2.336 hektar alanın sulanması sağlamaktadır. Ayrıca planlanan Cizre barajı ile 66.250 hektar alanın, Silopi ovası sulaması ile de 27.430 hektar alanın sulanması hedeflenmektedir. Şırnak ilinde projeler kapsamında ön inceleme aşamasında olan 6 tane gölet bulunmakta ve 20.000 hektar alanın üzerinde sulama alanlarının suya kavuşması planlanmaktadır.

DSİ tarafından yapılan hesaplamalarda sulu tarım ile gayri safi milli zirai gelirin beş kat arttığı belirtilmiştir. 2011 yılı verilerine göre sulama öncesi dekar başına gayri safi milli zirai gelir 112 TL civarında iken, sulama sonrasında bu rakam 655 TL'ye kadar çıkmıştır. Projelerin milli ekonomiye katkısını da ortaya koyan bu rakamlar ışığında, ön incelemesi ve planlaması yapılan projelerin inşaatlarına başlanması, inşaat halindeki projelerin ise yıllara göre ödeneklerinin arttırılarak bir an önce bitirilmesi Bölge için çok önemlidir.

Bölge'deki büyük sulama projelerinin bitirilmesinin önemi kadar mevcut su kaynaklarının korunması da önemlidir. Halk sulaması genel olarak vahşi sulama şeklinde olmakta, su kaynakları etkin ve verimli şekilde kullanılamamaktadır. Vahşi ve açık kanallar ile yapılan sulamalarda, toprak emilimi ve buharlaşmadan dolayı suda kayıplar yaşanmaktadır. Suyun daha uzak arazilere iletimini sağlayacak kapalı basınçlı sistemlerinin olmaması da Bölge'de mevcut su kaynaklarından yeterince yararlanılamamasına sebep olmaktadır.

3.2.1.3. Arazi Toplulaştırma

Bölge'deki sulama yatırımları ile tarla içi geliştirme faaliyetleri ve arazi toplulaştırma çalışmaları beraber düşünülmelidir. Bölge'deki tarım işletmelerinin her geçen gün işletme büyüklüklerinde azalmalar olmakta, ortalama işletme büyüklükleri ekonomik işletme büyüklüğünün altına düşmektedir. Araziler miras, satış, kanal ve yol inşaatları ve çevresel etkilerden dolayı parçalanmaktadır. Bu durum, genel olarak tarımsal verimliliği düşürmekte, masrafları ve üretimi olumsuz etkilemektedir.

Arazi bölünmelerinin ve verimlilik düşüşlerinin önüne geçilmesi için Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım Reformu Dairesi tarafından çalışmalar yürütülmektedir. Sulama projelerinin tamamlanmasından önce sulamaya açılacak alanlarda 3083 sayılı Kanunla bu alanlar arazi toplulaştırma proje sahaları olarak ilan edilmişlerdir.

Türkiye'de ortalama 6 hektarı geçmeyen çiftçi başına düşen tarım alanı AB'de 20 hektara yakındır. 2001 yılı verilerine göre, tarımsal işletmelerin %78,9'u 100 dekardan küçük işletme büyüklüklüğüne sahip iken, bu işletmelerin tasarruflarında bulunan araziler toplam arazinin % 34'ünü geçmemektedir (Parlak, 2010).

TRC3 Bölgesi'nde de Türkiye'ye paralel bir durum söz konusudur. En son yapılan tarım sayımına göre; Batman ilinde 50 dekardan az olan işletmelerin toplam işletmeler içindeki payı %50,3, Siirt ilinde %83,8, Şırnak'ta %41,8 ve Mardin'de %57,1 civarındadır. Özellikle Siirt ve Mardin illerinde 50 dekardan az arazisi olan işletme sayılarının fazlalığı dikkat çekmektedir.

Tablo 30: *TRC3 Bölgesi Arazi Büyüklüklerine Göre Tarımsal İşletme Sayıları ve Dağılımları*

Arazi Büyüklüğü (Dönüm)	İşletme Sayısı (Adet)				İşletme Dağılımı (%)			
	Mardin	Batman	Siirt	Şırnak	Mardin	Batman	Siirt	Şırnak
0-5	3.601	670	4.409	707	9,6	5,2	25,3	6,4
5-9	3.865	612	2.601	437	10,3	4,7	14,9	3,9
10-19	6.462	1.855	3.946	647	17,3	14,3	22,6	5,8
20-49	7.431	3.403	3.663	2.844	19,8	26,2	21,0	25,7
50-99	6.795	2.668	1.091	1.836	18,2	20,5	6,3	16,6
100-199	4.758	2.154	966	2.114	12,7	16,6	5,5	19,1
200-499	3.745	1.530	492	1.814	10,0	11,8	2,8	16,4
500-999	606	107	234	469	1,6	0,8	1,3	4,2
1.000-2.499	174	-	32	213	0,5	-	0,2	1,9
2.500-4.999	-	-	1	-	-	-	0,0	-
5.000+	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	37.437	12.999	17.435	11.081				

Kaynak*: Parlak, 2010.*

5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununa göre arazi toplulaştırması "Arazilerin doğal ve yapay etkilerle bozulmasını ve parçalanmasını önlemek, parçalanmış arazilerde ise doğal özellikleri, kullanım bütünlüğü ve mülkiyet hakları gözetilerek birden fazla arazi parçasının birleştirilip ekonomik, ekolojik ve toplumsal yönden daha işlevsel yeni parsellerin oluşturulmasını ve bu parsellerin arazi özellikleri ve alanı değerlendirilerek kullanım şekillerinin belirlenmesini, köy ve arazi gelişim hizmetlerinin sağlanmasını" ifade eder.

5403 sayılı Kanunla arazi toplulaştırma Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığına görev olarak verilmiştir. 5578 sayılı Kanunla DSİ Genel Müdürlüğüne kendi sulama alanlarında arazi toplulaştırma yapmasına olanak sağlanmış ve 3083 sayılı Kanun ile Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (TRGM) de bu görevi üstlenmiştir.

Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nden alınan bilgilere göre 2003-2012 yılları arasında Türkiye genelinde 2.503.602 hektar alanda arazi toplulalaştırma çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca müdürlükçe 2010-2015 yılları arasında DSİ tarafından sulamaya açılan alanlar başta olmak üzere yaklaşık 5 milyon hektar alanda arazi toplulaştırma çalışmalarının yapılacağı belirtilmiştir.

TRGM, GAP Bölgesi planlamasında özellikle Mardin ve Batman illerinde DSİ tarafından sulamaya açılacak alanların tümünde sulamadan önce arazi toplulaştırma çalışmalarının tamamlanmasını hedeflemektedir.

TRC3 Bölgesi'nde Mardin ilinde 10 ve Batman ilinde 1 adet olmak üzere toplamda 11 adet proje yapılmıştır. Bunlardan bir tanesi tamamlanmış ve 10 tanesi devam etmektedir. Projeler kapsamında 310.286 hektar alanda çalışmalar yapılmıştır. 289 köyü kapsayan projelerden yararlanacak toplam nüfus 153.000 kişinin üzerinde olacaktır. Bu kapsamda Siirt ve Şırnak illerinde çalışmalar henüz hazırlık aşamasındadır.

Çalışmalarda sadece arazilerin birleştirilmesi değil, sulama hizmetlerinin geliştirilmesine uygun bir yapının ortaya çıkarılması ve şekillendirilmesi için de çalışmalar yapılmaktadır. Mardin ilinde devam eden projelerin bitirilmesi, Batman'da yeni projelerin ihalelerinin yapılması ve Siirt ve Şırnak illerinde kadastro işlemlerinin bitmesi ile çalışmaların yapılması önemlidir.

Tablo 31: *TRC3 İllerindeki Arazi Toplulaştırma ve Tarla İçi Geliştirme Faaliyetleri Verileri*

İl	Proje Sayısı	Proje Durumu (devam eden)	Proje Alanı (ha)	Yerleşim Birimi Sayısı	Projeden Yararlanan Nüfus	Proje Bedeli (TL)
Mardin	10	9	258.536	254	121.411	69.066.044,55
Batman	1	1	51.750	35	31.619	21.896.316,50
Siirt	Çalışma yok.					
Şırnak	Çalışma yok.					

Kaynak: *Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı; Tarım Reformu Genel Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.*

3.2.1.4. İşletme Yapıları

Bölge'de hem hayvancılık faaliyetlerinde hem de bitkisel üretimde işletme büyüklükleri küçüktür. Hayvancılık aile işletmeciliği şeklinde, modern olmayan yöntemlerle sürdürülmekte ve genellikle ailelerin günlük ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak yapılmaktadır. Bu koşullar altında hayvansal üretimde süt ve et verimi düşük olmaktadır. Ayrıca tarımsal örgütlenmelerin zayıf olması sebebiyle üretilen ürünlerin pazarlama olanaklarında da sıkıntılar oluşmaktadır. Hayvancılıkla uğraşan nüfusun büyük bir kısmı, ek gelir elde etmek amacıyla bu faaliyeti yürütmektedir. Son yıllarda artan yem fiyatları nedeniyle üretici ek maliyetlere katlanmak zorunda kalmış ve hayvan satımı yoluna gitmiştir. Dünyada uygulanan entegre hayvancılık, yani bitkisel üretim ve hayvansal üretimin bir arada uygulanması konusu çeşitli sebeplerden dolayı Bölge'de henüz yer edinememiştir. Devlet desteklerinin dışında orta ölçekte hayvancılık tesislerinin kurulması amacıyla verilen destekler ve krediler yetersiz kalmıştır. Belirli dönemlerde kooperatiflere ve birliklere kullandırılan kredilerin denetimi yeterli düzeyde yapılamadığından ve işletme konusuna destek verilmediğinden, desteklerle yapılan tesisler atıl durumda kalmış ve kaynaklar yerinde kullanılamamıştır.

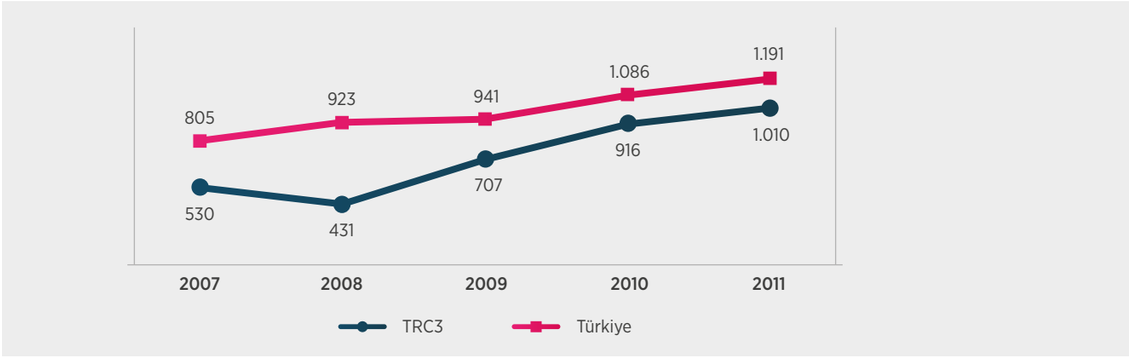
Bölge'deki barajların etkisi ile su ürünleri yetiştiriciliği faaliyetleri önceki yıllara göre artış göstermiştir. Batman ilinde 5 adet tesis ile yılda 3.925 ton üretim kapasitesine ulaşılmıştır. Mardin'de yıllık 100 ton olan üretim kapasitesi, Siirt ilinde 28 ton, Şırnak ilinde de 25 ton seviyelerindedir.

Üretimin yanında bitki ve hayvan sağlığı, üretimden tüketime kadar standartlara uygun gıda arzı ve güvenliği konusu da önemlidir. Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlükleri tarafından işletmeler kayıt altına alınmakta ve denetim faaliyetleri yürütülmektedir. 2012 yılı verilerine göre Mardin ilinde faaliyet gösteren üretim işletmeleri sayısı 413'tür. Üretim yerleri, tüketim yerleri ve satış yerleri olmak üzere 4.199 işletme denetimi yapılmıştır. Toplam 17 işletmeye ceza kesilmiştir. Batman ilinde ise 113 tane üretim işletmesi faaliyettedir. 2012 yılında Batman'da Müdürlükler tarafından toplamda 709, Şırnak ilinde ise 390 denetim yapılmıştır. Denetimlerin artırılması ve sağlıklı gıda arzının yanında, üretimden tüketime kadar belirlenen standartların eksiksiz uygulanması da önemlidir.

3.2.1.5. Bitkisel Üretim

TRC3 Bölgesi 633.484 hektar tarım arazisi ile Türkiye toplam tarım arazisinin %2,7'sini oluşturmasına rağmen, Türkiye toplam bitkisel üretim değerine katkısı yaklaşık %2,33'tür. 2007-2011 yılları arası kişi başı bitkisel üretim değerlerine bakıldığında TRC3 Bölgesi'nin, Türkiye ortalamasının altında kaldığı görülmektedir (Şekil 63). Bölge'de 2007-2008 yılları dışında yıllar içinde üretim değerinde artış olmuştur. Buna rağmen 2011 yılı için Türkiye'de kişi başına düşen bitkisel üretim değeri 1.191 TL iken Bölge'de bu rakam 1.010 TL civarında kalmıştır.

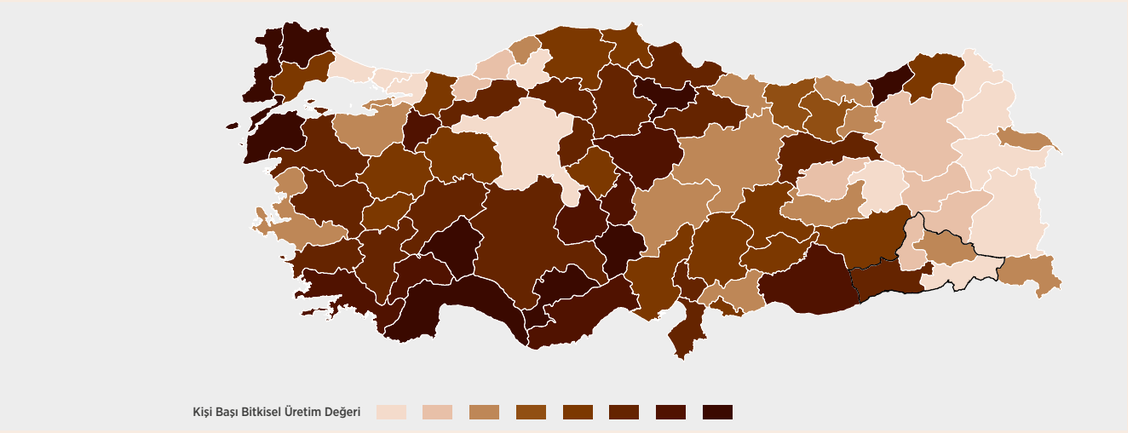
Şekil 63: *TRC3 Bölgesi ve Türkiye'de 2007-2011 Yılları Arası Kişi Başı Bitkisel Üretim Değerleri*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

İller bazında kişi başı bitkisel üretim değerlerine göre; 81 il arasında Mardin ili 32'inci, Siirt 54'üncü, Batman 67'inci ve Şırnak 73'üncü sırada bulunmaktadır.

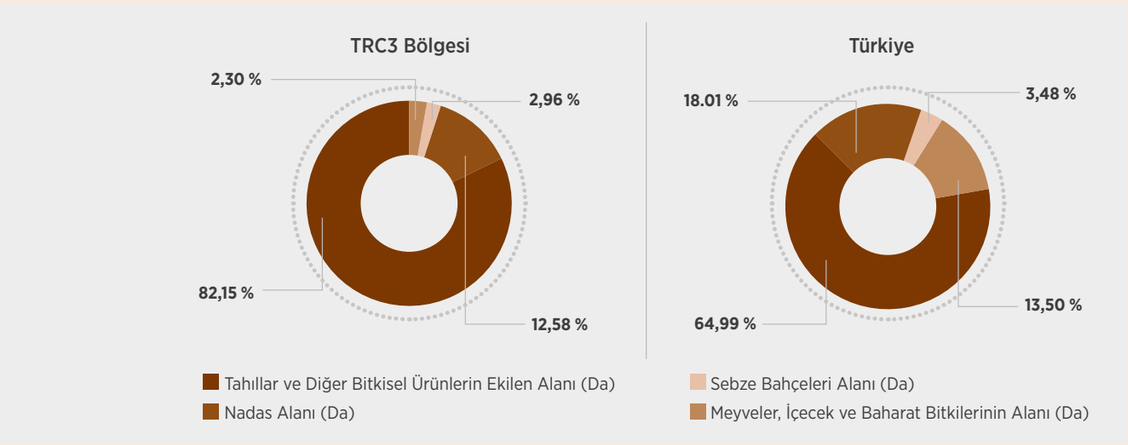
Şekil 64: *Türkiye Geneli Kişi Başı Bitkisel Üretim Değerleri*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Bölge'de bitkisel üretimin yapısı incelendiğinde; toplam ekili tarım alanlarının %82,15'inin "tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin ekili olduğu alanlar"dan oluştuğu görülmektedir, Ülke genelinde ise bu oran yaklaşık %65'tir. Meyveler, içeçekler ve baharat bitkileri toplam ekili alanların %12,58'ini, sebze alanları ise %2,30'unu oluşturmaktadır. Bölge'de tahıl ve baklagil ağırlıklı bir bitkisel üretim yapısı bulunmaktadır.

Şekil 65: *TRC3 Bölgesi ve Türkiye'nin 2012 Yılı Bitkisel Üretim Dağılımları*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Avrupa Birliği'nin "faaliyetlere göre ürünlerin sınıflandırılması" sisteminde, bitkisel üretim 3 alt başlık altında toplanmıştır:

- Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler
- Sebzeler
- Meyveler

Bu sınıflandırmaya göre TRC3 Bölgesi, Türkiye toplam tahıllar ve diğer bitkisel ürünler ekili alanlarının %3,82'sini, toplam üretiminin de %2,43'ünü oluşturmaktadır. Ekili alanların Türkiye içindeki oranlarının, üretimin Türkiye içindeki oranlarından daha büyük olması, üretim değeri açısından göreceli olarak daha az katma değerli ürünlerin üretilmesi olarak yorumlanabilir.

Tablo 32: *TRC3 Bölgesi ve Türkiye'de CPA Sınıflandırmasına Göre 2012 Yılı Bitkisel Üretim Ekili Alanları ve Toplam Üretim Miktarları*

Alan-Üretim	Sınıflandırma	TRC3	TR	TRC3/TR (%)
Toplam Ekilen Alan (dekar)	Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler	6.463.713	169.342.395	3,82
	Meyveler	797.220	32.129.886	2,48
	Sebzeler	148.174	8.725.103	1,70
Toplam Üretim (ton)	Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler	2.319.161	95.328.184	2,43
	Meyveler	274.574	19.270.175	1,42
	Sebzeler	310.608	27.752.706	1,12

Kaynak: *TÜİK verilerinden derlenmiştir.*

Bölge'de tahıllar ve diğer bitkisel ürünler sınıfı içinde Türkiye'deki üretim payları açısından öne çıkan ürünler; %14,98'lik pay ile buğday (durum), %10,41 ile dane mısır, %25 ile kırmızı mercimek, %42,07 ile dane burçak, %6,95 ile pamuk tohumu, %20,55 ile yem bitkilerinden burçak (yeşil ot) ve % 6,15 ile pamuk (kütlü) ve lifli üretimleridir. Ülke genelindeki kurutmalık üzüm üretiminin %21,09'u, fıstık üretiminin %13,17'si, sofralık üzüm üretiminin %6,92'si, nar üretiminin %3,45'i ve şaraplık üzüm üretiminin %7,10'u Bölge'de üretilmektedir. Sebze üretimi açısından ise; Türkiye karpuz üretiminin %4,16'sı, acur üretiminin %16,72'si, kavun üretimin ise %3,13'ü Bölge'den sağlanmaktadır. Görüldüğü gibi Bölge tarım alanları bakımından Türkiye tarım alanlarının %2,7'sine sahip olmasına ve tarım önemli bir geçim kaynağı olmasına rağmen, Bölge'nin Türkiye bitkisel üretim değerine katkısı oldukça sınırlıdır.

Kişi başına düşen tarım alanları bakımından 81 il arasından Mardin 35'inci, Batman 50'inci, Siirt 52'inci ve Şırnak 55'inci sırada iken; kişi başı bitkisel üretim değerlerine göre Mardin 32'inci, Siirt 54'üncü, Batman 67'inci ve Şırnak ise 73'üncü sırada bulunmaktadır.

Bölge'deki bitkisel üretim faaliyetlerinin sulama altyapısı eksiklikleri nedeniyle katma değeri daha düşük tahıl üretimi ağırlıklı olması, katma değerli meyvecilik ve sebzecilik faaliyetlerinin yeterince gelişmemiş olması, üretimde birim alandan alınan verimin daha düşük olması ve geleneksel üretim yöntemlerinin yaygın olması gibi birçok sebebin etkisiyle Bölge potansiyelinin tam olarak kullanılamadığı görülmektedir.

Meyve ve sebzecilik faaliyetleri açısından ele alındığında da aynı durumla karşılaşılmaktadır. Kişi başına düşen sebze alanı bakımından Ülke genelinde Mardin 32'inci, Batman 55'inci, Siirt 58'inci ve Şırnak 75'inci sırada bulunurken, kişi başı sebze üretiminde Mardin 38'inci, Batman 54'üncü, Şırnak 59'uncu ve Siirt 62'inci sırada bulunmaktadır. Kişi başına düşen meyve alanları bakımından Siirt 19'inci, Mardin 30'uncu, Batman 46'ıncı ve Şırnak 73'üncü sırada bulunmakta, kişi başı meyve üretiminde ise Mardin 32'inci, Siirt 52'inci, Batman 62'inci ve Şırnak 72'inci sırada yer almaktadır. Sıralamadaki düşüşler üretilen ürünlerin göreceli olarak daha az katma değerli olduğu yönünde fikir verebilmektedir.

Bölge'de tarımsal üretimde sertifikalı girdi kullanımı istenen seviye değildir. Sertifikalı tohumlar; kontroller neticesinde genetik, fiziksel, biyolojik değerleri belirlenmiş, Bakanlık tarafından her türlü deneme ve incemeleri yapılmış, çeşit saflığı açısından tam, verim ve kabiliyeti yüksek olan tohumlardır. Tarımsal desteklemeler kapsamında sertifikalı tohum ve üretim destekleri olmasına rağmen, Bölge'de kullanımı yeterli seviyede değildir. Batman ilinde 303.271 dekar alan, sertifikalı tohum kullanımı desteği almıştır. Mardin ilinde 500.000 ve Siirt ilinde 180.000 dekara yakın alan bu kapsamda desteklenmiştir. İllerin genelindeki ekili tarım alanları ile kaşılaştırıldığında, sertifikali tohum kullanımının henüz yeterli seviyede olmadığı görülmektedir.

Bölge'de meyvecilik son yıllarda gelişme göstermektedir. Meyve ağaçları sayısı bakımından fıstık, zeytin, üzüm, nar ve incir sayıca öne çıkmaktadır. Özellikle Siirt ilinde fıstık ve nar, Mardin ilinde ise üzüm üretimi potansiyeli bulunmaktadır. Bu ürünlerin kırsal alana katma değeri, tahıl üretimine göre daha fazla olduğundan ekim alanları genişlemektedir.

Seracılık; tarımda bitkisel üretimi sürekli kılması, tarımsal işletmelerde görülen mevsimlik işgücü kullanımını düzenli ve sürekli hale getirmesi ve bu anlamda kırsal işsizliğe çözüm olabilme potansiyeli açısından önem ihtiva etmektedir. TRC3 Bölgesi'nde kış mevsiminin ılıman olması, seracılık faaliyetlerindeki ısıtma maliyetleri bakımından büyük avantaj oluşturmaktadır. Bölge'de 2009 yılından itibaren ekili alan ve üretim miktarları açısından, seracılık faaliyetleri artış göstermiştir. Bölge'de 2000 yılında 61 dekar olan sera alanı, 2012 yılında 311 dekara ulaşmıştır. Ancak Ülke genelindeki toplam sera alanı ile kıyaslandığında (690.000 dekar) bu alanda çalışmaların yoğunlaştırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 33: *TRC3 Bölgesi ve Türkiye'de 2012 Yılı Seracılık Ekili Alanları ve Üretim Miktarları*

Alan-Üretim	Sınıflandırma	Mardin	Siirt	TRC3 Bölgesi	TR
Toplam Ekilen Alan (dekar)	Meyve	-	-	-	67.883
	Sebze	286	25	311	616.104
Toplam Üretim (ton)	Meyve	-	-	-	314.628
	Sebze	2.973	439	3.412	5.856.199

Kaynak: *TÜİK verilerinden derlenmiştir.*

Kuruluş masraflarının yüksek olması, teknik bilgi ve deneyim eksiklikleri ve işcilik maliyetleri gibi sebeplerden dolayı Bölge'de seracılık çok fazla gelişememiştir. DİKA Seracılık Sektör Raporu kapsamında yapılan çalışmalar sonucunda, Bölge'deki seracılığın geliştirilmesi için işgücü kalitesinin geliştirilmesi gerektiği, uygun seracılık alanlarının ve mikro alt bölgelerin tespitleri için gerekli çalışmaların yapılmasının önemli olduğu, sektör bilgi ve deneyimlerinin artırılması için çaba sarfedilmesi gerektiği ve sektöre hibe programları ile verilen desteklerin artırılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Alternatif enerji kaynakları kullanılan seracılık faaliyetlerinin devlet desteği ile teşviki söz konusudur. Ancak bu konuda da Bölge'deki çalışmalar istenen seviye değildir.

Dünyada **organik temelli** ürünlere talep artmaktadır. Sağlıklı yaşam temelli talep artışı organik tarıma yönelimi artırmış, bu alanda katma değeri göreceli olarak daha yüksek üretim imkanı doğmuştur. Organik ürünlerin normal ürünlere göre fiyatlarının yüksek olmasının yanında üretim maliyetleri ve süreçleri de daha zordur. Sertifikasyon sürecinde katlanılması gereken maliyetlerin, tarımsal alanların dış etkilerden korunması için harcanan çabaların, ilaç ve dış madde kullanılmasından dolayı oluşan verim düşüşlerinin üretim sonucunda kendini karşılaması için özellikle ürünlerin pazarlanması ve üretim ara süreçlerinde çiftçilerin desteklenmesi gerekmektedir. Bölge'de Mardin ilinde Derik başta olmak üzere Kızıltepe ve Midyat'ta toplam 80 çiftçi organik tarım ile uğraşmakta buğday, mercimek, mısır, pamuk, kiraz, nar ve üzüm üretimi yapmaktadır. Siirt ilinde az olmakla beraber elma, bal, çilek, fıstık ve bağcılık faaliyetleri yapılmaktadır. TÜİK 2011 yılı organik tarım verilerine göre; Bölge'de toplam 92 çiftçi, 3.317 hektar alanda 13.614 ton üretim yapmaktadır. Bölge, Türkiye organik tarımla ilgilinen çiftçi sayısının %0,22'sine, üretim alanının %0,54'üne ve üretim miktarının %0,82'sine sahiptir. Oranların düşük olması, katma değerli üretimin desteklenmesi için organik tarım faaliyetlerine üretim sürecinde, üretimden sonra, örgütlenme ve pazarlama sürecinde desteğin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Tablo 34: *TRC3 Bölgesi ve Türkiye 2011 Yılı Organik Tarım İstatistikleri*

Bölge	Çiftçi Sayısı	Üretim alanı (hektar)	Üretim (ton)
Türkiye	42.460	614.618	1.659.543
TRC3	92	3.317	13.614
Mardin	73	2.476	12.286
Batman	17	-	-
Şırnak	-	-	-
Siirt	2	-	-

Kaynak: *TÜİK verilerinden derlenmiştir.*

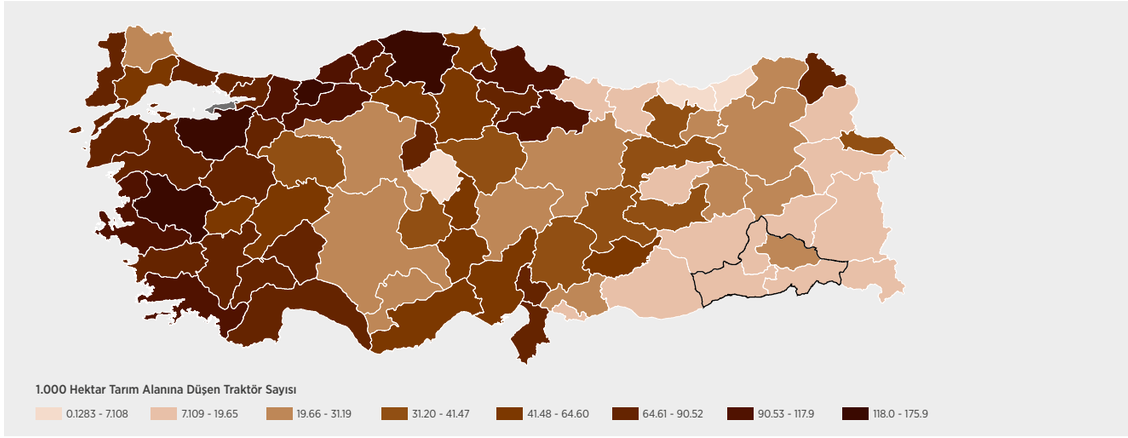
Bölge'de tarımsal örgütlenme seviyesi düşüktür. Tarımsal örgütlenme; kamu ve kamu dışı olmak üzere birçok kurumu içine alan bir yapıdır. Kamusal örgütlenmeler Bakanlar Kurulu, Bakanlıklar, Hükümet, Ziraat Bankası gibi kurumlardan oluşmaktadır. Ziraat Mühendisleri Odası, Ziraat Odaları, dernekler, tarımsal üretici birlikleri, vakıflar, tarım kooperatifleri, mahalli idari birlikleri, sulama birlikleri ve yetiştirici birlikleri kamu dışı örgütlenmeler arasında sayılabilir.

Tarımsal yapı içinde önemli bir yeri olan örgütlenme; küçük üreticilerin üretim girdilerini uygun koşullarda temin edebilmeleri, ürettikleri ürünleri en uygun fiyatta satabilmeleri ve yaşadıkları sorunlara karşı ortak hareket edebilmeleri açısından önemli bir araçtır. Bölge'de 23 tane ziraat odası bulunmaktadır. Batman'ın Sason ve Şırnak'ın Beytüşşebap ilçeleri dışında ziraat odası olmayan ilçe bulunmamaktadır. Mardin ilinde zeytin, tahıl, süt, bal ve kırmızı et üreticileri birliği; Batman ilinde iç su ürünleri, süt ve kırmızı et üreticileri birliği; Siirt ilinde nar, bal, fıstık ve süt üreticileri birliği; Şırnak ilinde ise sadece tahıl üretici birliği mevcuttur. Ayrıca 4 ilde de yetiştirici birliklerden; damızlık sığır yetiştiricileri birliği, damızlık koyun-keçi yetiştiricileri birliği ve arı yetiştiricileri birliği faaliyet göstermektedir. Bunun yanında Malatya Bölge Birliği'ne bağlı 6 adet kredi kooperatifi faaliyet göstermektedir. Mesleki diğer örgütlerden 4 adet sulama birliği, 1163 ve 3476 sayılı Kanuna tabi birim kooperatifleri (tarımsal kalkınma, sulama, su ürünleri gibi), mahalli idari birlikleri ve diğer kamusal örgütlenmeler de Bölge'de faaliyetlerde bulunmaktadırlar.

Bölge'deki tarımsal örgütler; sürekliliklerini sağlayıcı finansal kaynaklar bulmakta zorlanmakta ve üye aidatlarının toplanması konusunda da sıkıntılar yaşamaktadırlar. Desteklemeler kapsamında herhangi bir görevi olmayan meyve ve sebze üretici birlikleri, üye ve faaliyetlerinin devamlılıkları konularında sorunlar yaşamaktadır. Bu nedenle de asli görevleri olan üreticilere destek olunması görevlerini yerine getirememektedirler. Ayrıca tarım-sanayi işbirliğinin sağlanması, üretimde verimlilik artışını sağlayıcı projelerin yürütülmesi gibi görevleri de üstlenmeleri önemlidir.

Bölge'nin Türkiye ortalamasına oranla tarımsal mekanizasyon seviyesi düşüktür. 1000 hektara düşen traktör sayısı bakımından Ülke genelinde Siirt 62'inci, Şırnak 65'inci, Mardin 74'üncü ve Batman 78'inci sıradadır.

Şekil 66: *Türkiye Geneli 2012 Yılı 1.000 Hektar Tarım Alanına Düşen Traktör Sayıları*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir*

Ülkemizde tarım sektörünü tehdit eden risklerin teminat altına alınabilmesi amacıyla bir sigorta mekanizmasının devreye sokulması düşünülmüş ve bu amaçla 14/06/2005 tarih 5363 sayılı "Tarım Sigortaları Kanunu" çıkarılmıştır. Devlet prim desteğinin miktarı her yıl için ürün, risk, bölge ve işletme ölçekleri bakımından Bakanlar Kurulu kararıyla belirlemektedir. Bitkisel ürün, küçükbaş ve büyükbaş hayat, seracılık, kümes hayvan ve su ürünleri üretimi konularında doğabilecek zararlara yönelik olan sigorta sistemiyle %50 devlet prim desteği sağlanması hedeflenmiştir. Tarım sigortaları henüz istenen seviyede olmayan Bölge'de çoğunluğu bitkisel üretim poliçeleri olmak üzere 2012 yılında toplamda 17.293 poliçe ile 212.967.325 TL'lik toplam sigorta bedeline ulaşılmıştır. Bu rakamlar 2012 yılı Türkiye'deki toplam poliçe sayısının %2,33'üne, toplam primin %1,62'sine ve toplam sigorta bedelinin %2,26'sına karşılık gelmektedir.

Tarımda sürdürülebililiğin sağlanması için tarım sigortaları önemlidir. Geçmiş dönemlerden kalan her türlü zararın devlet tarafından karşılanacağı beklentisinin etkisi, sistemin tam olarak üreticiler tarafından bilinmemesi ve üretimde ileriye dönük planlamalar yerine günlük planlamalar yapılması nedeniyle tarımın önemli bir yer tuttuğu Bölge'de tarım sigortaları yaygınlaşamamıştır.

Tablo 35: *TRC3 Bölgesi 2012 Yılı Tarım Sigortası Verileri*

İl/Bölge	PoliçeSayısı (Adet)	Toplam Prim (TL)	Toplam Sigorta Bedeli (TL)
Mardin	6.956	4.220.702	127.296.393
Batman	7.083	2.339.078	49.799.186
Siirt	2.418	737.297	21.289.167
Şırnak	836	794.727	14.582.579
TRC3	17.293	8.091.805	212.967.325

Kaynak: *TARSİM verilerinden derlenmiştir.*

GAP Bölge'sinde agroekolojik avantaja sahip olan tarımsal ürünlerin ilçeler bazında dağılımını belirlemek ve bu yönde karar vericilere yönelik olarak bir rehber dökuman hazırlamak amacıyla, GAP Bölge Kalkınma İdaresi (GAP BKİ) ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ortak bir çalışma yürütmüştür. Bu kapsamda hazırlanan "GAP Ekosistem" çalışması ile, bölge ekosistemine uygun tarımsal ürünlerin alt ölçek bazında nerelerde önerildiği ve önerilmediği haritalarla belirtilmiştir. Bölge için önerilen ürün haritaları ekte verilmiştir (EK 1).

3.2.1.6. Hayvansal Üretim

Hayvancılık; insanların dengeli beslenmesinde, sanayiye hammadde sağlanmasında, kırsal alanda gizli işsizliğin önlenmesinde ve kırsal kalkınma finansmanında önemli bir yere sahiptir. Bölge'de özellikle çayır ve mera alanılarının yoğun olduğu, toprak ve yeryüzü şekillerinin tarıma elverişsiz olduğu alanlarda yaygın olarak görülmekte ve genel olarak aile işletmeciliği şeklinde yürütülmektedir. Bölge'deki hayvancılık faaliyetleri arasında büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık ile arıcılık ön plana çıkmaktadır. Ayrıca Batman'ın Sason ilçesinde ipekböcekçiliği faaliyetleri Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğünün desteği ile yürütülmektedir.

Türkiye'deki toplam büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığının %5,96'sı TRC3 Bölgesi'ne aittir. Bölge, Türkiye'deki toplam büyükbaş hayvan varlığının %1,49'unu, küçükbaş hayvan varlığının ise %7,72'sine sahiptir. Rakamlardan da anlaşılacağı üzere Bölge'de hayvancılık faaliyetlerinde küçükbaş hayvancılık ön plana çıkmaktadır. Bölge'nin Türkiye toplam hayvansal üretim değerine katkısı %2,02 civarındadır. Hayvansal üretim değerinin alt bileşenleri olan canlı hayvanlar ve hayvansal ürün değerlerinde ise durum farklıdır. Bölge'nin Türkiye toplam canlı hayvanlar değerine katkısı %2,78 iken, hayvansal ürünler değerine katkısı %1'in altındadır. Bu rakamlar, Bölge'deki hayvansal üretimde sorunların olduğunu göstermektedir.

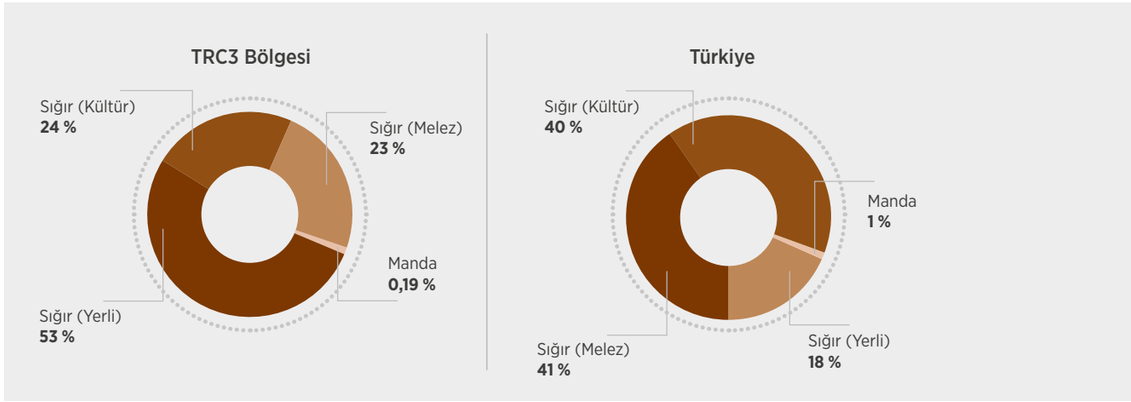
Tablo 36: *TRC3 Bölgesi ve Türkiye'de Tarımsal Üretim Değerleri*

İl/Bölge	Toplam Bitkisel Üretim Değeri (1000 TL)	Toplam Hayvansal Üretim Değeri (1000 TL)	Toplam Canlı Hayvanlar Değeri (1000 TL)	Toplam Hayvansal Ürünler Değeri (1000 TL)
Mardin	1.292.224	674.017	527.079	146.938
Batman	307.502	548.124	444.404	103.720
Siirt	303.017	464.339	374.096	90.243
Şırnak	174.435	392.127	321.969	70.158
TRC3	2.077.178	2.078.607	1.667.549	411.058
TR	88.979.273	102.648.699	60.076.917	42.571.782
TRC3/TR (%)	2,33	2,02	2,78	0,97

Kaynak: *TÜİK verilerinden derlenmiştir.*

Bölge'nin hayvansal ürünler değerine katkısının az olmasının bir çok nedeni vardır. Bölge'deki büyükbaş ve küçükbaş hayvanların çoğu yerli ırklardan oluşmakta, bu ırkların da et ve süt verimleri kültür ve melez ırklara göre daha az olmaktadır. Bölge'deki büyükbaş hayvanların içinde yerli sığırların oranı %53 civarındadır. Türkiye'de ise bu oran yaklaşık %18'dir. Bölge'de son yıllarda yerli ırkların oranı azalma gösterse de henüz istenen seviyede değildir. İller bazında büyükbaş hayvan varlığı ve yerli sığır cinslerinin toplam büyükbaş hayvan sayısı içindeki yeri bakımından Konya, Erzurum, Balıkesir ilk sıralarda iken, Mardin 57'inci, Batman 72'inci, Siirt ve Şırnak illeri ise sırasıyla 76'ıncı ve 77'inci sırada yer almaktadır.

Şekil 67: *TRC3 Bölgesi ve Türkiye'de 2012 Yılı Yerli, Kültür ve Melez Büyükbaş Hayvan Oranları (%)*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Bölge'de yerli koyun yetiştiriciliği ön plana çıkmaktadır. Kurak iklim, potansiyeli yeterince kullanılamayan otlaklar ve doğal etmenler sebebiyle sığır ve manda gibi büyükbaşlar yerine daha çok koyun ve keçi beslenmektedir. Bakımı kolay ve Bölge'nin koşullarına uygun olması nedeniyle daha fazla tercih edilen koyun ve keçi yetiştiriciliği genellikle küçük çapta yapılmakta ve düşük verimli olmaktadır. Türkiye'de toplam küçükbaş hayvanların %72,36'sı yerli koyun, %22,91'i kıl keçisi, %4'ü merinos koyunu ve geri kalanı tiftik keçisinden oluşmaktadır. Bölgemizde ise %64,43 oranında yerli koyun yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bunu %34,64 ile kıl keçisi yetiştiriciliği takip etmektedir. İllerin yıllar itibariyle hayvan sayılarına bakıldığında; Mardin, Batman ve Siirt illerinde bir artma olduğu, Şırnak ilinde ise yıllar içinde azalmalar görülmektedir Şırnak ilindeki azalmalar, özellikle Cizre, Silopi ve Şırnak Merkez'deki hayvancılık faaliyetlerinin azalmasıdan kaynaklamaktadır.

Bölge'de hayvancılık faaliyetleri daha çok mera hayvancılığı şeklinde yapılmaktadır. Bu nedenle Bölge'deki meraların ve otlakların durumu özel bir öneme sahiptir. Ayrıca hayvancılıkta önemli bir girdi olan yem bitkisinin üretimi de hayvancılık anlamında önem teşkil etmektedir. Bölge, Türkiye toplam mera ve çayır alanlarının %2,66'sına sahiptir. Mevcut mera alanlarının tespiti ve ıslahı çalışmaları yeterince yapılmadığından hayvancılıkta mera potansiyeli yeterince kullanılamamıştır.

Bölge'de yem bitkileri üretimi yeterli seviyede değildir. Desteklemeler kapsamında teşvik edilse de girdi maliyetleri yüksek olan yem ihtiyacının karşılanması açısından yeterli görülmemektedir. Bölge'de yem bitkileri ekili alanlarının, toplam tahıllar ve diğer bitkisel ürünler sınıfı içindeki payı %3,31 civarındadır. Bu oran hayvancılık faaliyetlerinin göreceli olarak daha yoğun yapıldığı Siirt ve Şırnak illerinde %10'un üzerinde iken Batman ve Mardin illerinde ekonomik olarak görülmemektedir. Türkiye'de toplam büyükbaş ve küçükbaş hayvan başına düşen yem bitkisi ekim alanı 0,39 dekar iken Bölge'de bu alan 0,07 dekar civarındadır.

Bölge'deki yerli ırkların oranın fazla olması, hayvan ve bitki sağlığı uygulamalarında bilgi seviyesinin düşük olması, hayvan barınaklarının sağlıksız bir yapıda olması, meraların ıslah ve amenjman çalışmalarının yeterli seviyede olmaması ve bazı bölgelerde fazla otlatma nedeniyle tahrip olması, ot veriminin düşük olması, hareketli hayvancılıkta hayvanların kayıt altına alınmasının zor olması gibi etmenler hayvansal üretim konusunda yaşanan sıkıntılar arasında sıralanabilir.

Bölge'deki mezbahane ve kombinaların yetersiz oluşu özellikle et üretimi konusunda sağlıklı verilerin alınmasına engel olmaktadır. Bu durum sağlıksız koşullarda kesime zemin hazırlamakta ve kaçak etin Bölge'ye girişine sebep olmaktadır. Süt üretiminde ise Türkiye ortalamalarının altında verimler alınmaktadır. Ayrıca Bölge'de erişebilirliğin düşük olduğu ilçelerde sütün pazarlanmasında sorunlar yaşanmaktadır. Bu anlamda tarımsal örgütlerin çalışmaları da yeterli olmamaktadır.

Bölge'deki arıcılık faaliyetleri başta Siirt ve Şırnak illeri olmak üzere son yıllarda gelişme göstermiştir. Toprağı olmayan veya az topraklı, orman içi veya ormana yakın, bitki florası bakımından zengin olan köylerin kazanç kaynağı olması ve kırsal kalkınmanın finansmanında önemli bir yeri olmasından dolayı arıcılık önemlidir. Bölge Türkiye toplam kovan varlığının %2,93'üne sahiptir. Türkiye genelinde toplam kovanların sadece %2,47'si eski kovanlardan oluşmaktadır, Bölge'de ise bu oran %20'lerin üzerindedir. Bu durum verimi etkilemekte, çiftçinin düşük gelir elde etmesine sebep olmaktadır. Üretici de bu gelir seviyesinde kovan yenileme maliyetlerine katlanmak istememektedir. Yetiştiriciler ile yapılan görüşmelerde eski tarz kovanlarda kovan başına 3-7 kilo bal alındığı, yeni tarz kovanlarda ise 10-15 kg arasında verim alınabildiği belirtilmiştir. Bölge'de arıcılıkla uğraşan köylerin %34,52'si Siirt ilinde bulunmaktadır. Ayrıca Siirt ili, Bölge'deki toplam kovan sayısının %48,16'sına sahiptir. Eski kovanların da en fazla bulunduğu il Siirt'dir. Bölge'de Siirt ilinin yanı sıra, Şırnak'ın Beytüşşebap ve Batman'ın Sason ilçelerinde de arıcılık faaliyetleri yoğun olarak yapılmaktadır.

Tablo 37: *TRC3 Bölgesi ve Türkiye'de 2012 Yılı Arıcılık İstatistikleri*

Gösterge	Mardin	Batman	Siirt	Şırnak	TRC3	TR	TRC3/TR (%)
Köy Sayısı	100	101	145	74	420	21.307	1,97
Yeni Kovan Sayısı	35.688	28.331	57.709	27.126	148.854	6.191.232	2,40
Eski Kovan	1.451	1.738	31.864	2.080	37.133	156.777	23,69
Kovan Sayısı	37.139	30.069	89.573	29.206	185.987	6.348.000	2,93

Kaynak: *TÜİK verilerinden derlenmiştir.*

TÜİK 2012 yılı hayvancılık istatistiklerine göre; TRC3 Bölgesi toplam 89.162 ton bal üretimi ile Türkiye toplam bal üretiminin %2,93'üne sahiptir. Türkiye ortalaması 1,8 kg olan kişi başı bal üretiminde, Ordu ve Muğla illeri öne çıkmaktadır. Kişi başına bal üretiminde Siirt ili 81 il içerisinde 8'inci, Mardin 50'inci, Batman 69'uncu ve Şırnak 74'üncü sıradadır. TÜİK 2012 yılı verilerine göre, kovan başına alınan balın Ülke ortalaması 12,4 kg'dır. Kovan başına alınan bal veriminin dünya ortalaması ise 20-28 kg arasındadır. Türkiye'de bal verimi konusunda Ordu ve Ağrı illeri öne çıkarken; Bölge illerinden Mardin 16,4 kg ile 12'inci sıradadır. Siirt 19'uncu, Batman 71'inci ve Şırnak 78'uncu sıradadır.

Bölge'deki birliklerden alınan bilgilere göre Şırnak ilinde organik arıcılık ile uğraşan 22 üretici bulunmaktadır. Siirt ilinde de 500'den fazla organik arı kovanı bulunmaktadır.

Bölge'deki arıcılar birlikleri ile yapılan görüşmelerde öne çıkan konular/sorunlar şu şekildedir:

- Kalite arttırımı, markalaşma ve pazarlamaya yönelik çalışmaların artırılması,
- Bal üretiminin kayıt altına alınması için çalışmalar yürütülmesi,
- Üretimde sahteciliğe karşı önlemler alınması,
- Örgütlenme çalışmalarının desteklenmesi ve üretici/yetişirici birliklerine destek verilmesi,
- Arıcılık faaliyetlerini etkileyen bilinçsiz ilaçlama çalışmalarına karşı önlem alınması,
- Arıcılık faaliyetlerinde temel ürün bal olmasına karşın, bal üretiminin yanında arı sütü, polen, veya probalis üretimi çeşitliliği sağlamakta ve karlılığı artırmaktadır. Bu kapsamda arıcılıkta modern kovanlara geçişin sağlanması; polen yakalayan, arı sütü ve probalis elde edilebilen kovanların desteklenmesi,
- Kozmetikte kullanılan probalis üretimi konusunda bilinçlendirme çalışmalarının yapılması,
- Bölge'de kapalı olan meraların açılması ile organik arıcılık için yeni sahaların ortaya çıkarılması ve bu sahaların planlamalar dâhilinde organik arıcılık faaliyetlerinin arıtırılması yönünde değerlendirilmesi,
- Birlikler adına üretim tesisleri kurulması konusunda çalışmalara destek verilmesi, böylece üreticilerin pazarlama sorunlarından dolayı ürünlerini ucuza satma zorunluluğunun ortadan kaldırılması,
- Bal ormanı; arıcılık faaliyetleri için arının çiçeklerinden yararlandığı ağaç türleri ile otsu ve çalımsu türlerin varlığından oluşan orman kaynaklarıdır. Arıcılık faaliyetlerine destek olunması için yeterli ve destekleyici plantasyonların tesis edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda önümüzdeki yıllarda arıcılık faaliyetlerini destekleyici bal ormanlarının oluşturulması için çalışmaların başlatılması gerekmektedir. Yalancı akasya, okaliptus, söğüt, badem, iğde gibi agaç türleri ile ağaçlandırma çalışmaları yapılarak bal verimi bakımından destekleyici otsu bitkilere yer verilmesi ve arıcılık faaliyetlerine ekonomik olarak destek verilmesi,
- Arıcılık konusunda eğitimlerin artırılması ve organik tarım konusunda sertifikasyon ve üretim süreçlerinde üreticilere destek olunması,
- Balın karakterizasyonuna yönelik çalışmalar gibi araştırma ve geliştirmeye yönelik olarak çalışmaların yaygınlaştırılması, üniversite ile üretici birlikler arasında işbirliğinin artırılması.

Bölge'de Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlükleri ve yetiştirici birliklerinin çabalarıyla hayvan sağlığı, üretiminden tüketime kadar hayvansal üretimde gıda güvenliği ve veterinerlik hizmetleri verilmektedir. Ancak aile işletmeciliği şeklinde yapılan hayvancılık faaliyetlerinin geliştirilebilmesi için, üretim ve yetiştiricilik konularında desteklerin artırılması gerekmektedir.

Bölge'de kümes hayvancılığı genellikle aile işletmeleri şeklinde ve üreticilerin kendi ihtiyaçlarına karşılamaya yönelik yapılmaktadır. Genel olarak Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır. Tavukçuluk özelikle yumurta tavukçuluğu şeklinde yapılmaktadır.

Bölge'de fazla olmamakla birlikle Batman'ın Sason ve Mardin'in Savur ilçesinde ipek böcekçiliği yapılmaktadır. İpek böceği yetiştiriciliği dut yaprağının temin edilebiliği yerlerde yapılabilmektedir. Bölgemizde dut açısından en yoğun ilçeler olan Sason, Mardin Merkez, Nusaybin, Derik ve Eruh ilçeleri bu açıdan potansiyel sahibidir.

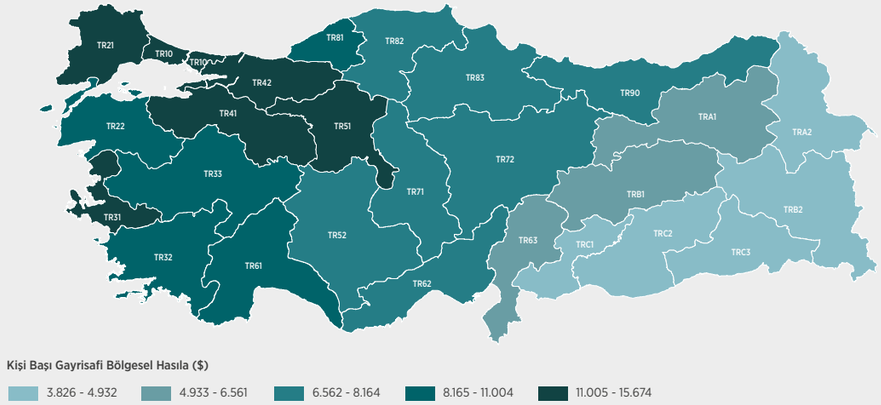
TÜİK 2012 yılı verilerine göre, Bölge'deki yün, kıl ve tiftik üretimi toplam 3.794 tondur. Bu miktar Türkiye toplam üretiminin %6,9'una tekabül etmektedir.

Bölge'de barajların etkisi ile su ürünleri üreticiliği son yıllarda artış göstermiştir. Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüklerinden alınan verilere göre Batman ilinde bulunan 5 adet tesis, yılda 3.925 ton üretim kapasitesine ulaşmıştır. Mardin'de yıllık 100 ton olan üretim kapasitesi, Siirt ilinde 28 ton, Şırnak ilinde ise 25 ton seviyelerindedir.

3.2.2. Sanayi

TRC3 Bölgesi'nde sanayi sektörünün payı ve sanayideki gelişme hızı günümüze kadar çeşitli sebeplerden dolayı Ülke ortalamasının gerisinde kalmıştır. Türkiye geneli kişi başı gayrisafi bölgesel hâsıla rakamlarına bakıldığında, TRC3 Bölgesi'nin 3.826-4.932 $ ile en son sıralarda olduğu görülmektedir. Türkiye'nin en gelişmiş bölgesi ile en az gelişmiş bölgesi arasında kişi başına düşen gayrisafi bölgesel hâsıla bakımından yaklaşık 2-3 kat oranında bir fark bulunmaktadır. Bu oran bölgeler arası gelişmişlik farkı açısından oldukça yüksek bir değerdir.

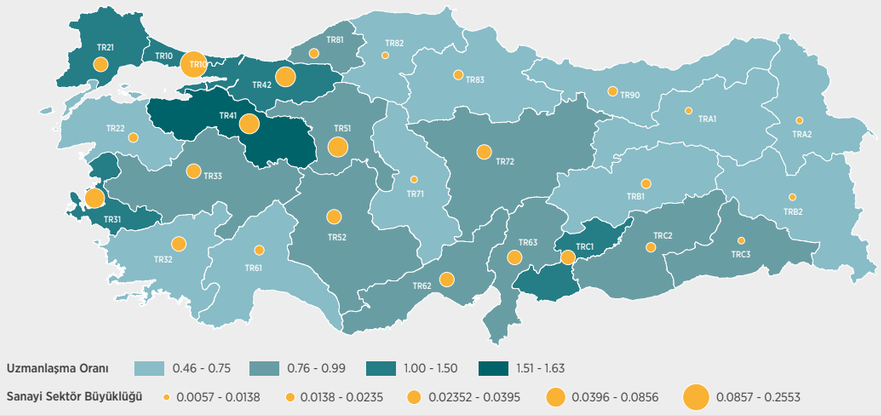
Şekil 68: *Türkiye Geneli 2011 Yılı Kişi Başı Gayrisafi Bölgesel Hâsıla Değerleri ($)*

Kaynak: *Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Hangi Türkiye?, 2012.*

Türkiye sanayi sektörünün uzmanlaşma[3] durumu ve sanayi sektör büyüklüğü incelediğinde, Bursa ilinin bulunduğu TR41 ve İstanbul ilini temsil eden TR10 Bölgelerinin hem sanayide uzmanlaşma hem de sanayi sektör büyüklüğünde öne çıktığı görülmektedir. Hesaplanan veriler ışığında, TRC3 Bölgesi'nin ise sanayide uzmanlaşma konusunda gelişmekte olduğu ancak sektör büyüklüğü bakımından uzmanlaşmaya paralel bir büyüme gerçekleşmediği söylenebilir.

Şekil 69: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Sanayi Sektöründe Uzmanlaşma Oranı ve Sanayi Sektör Büyüklükleri*

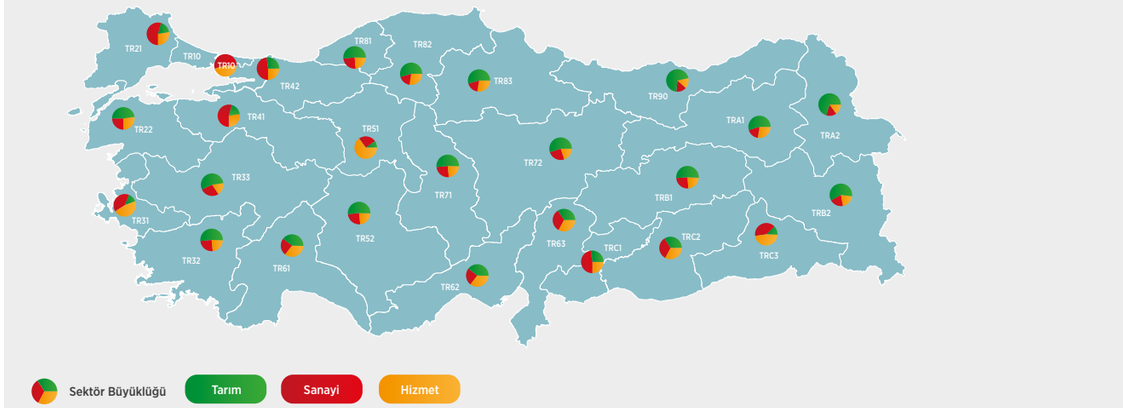

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

3 Uzmanlaşma hesaplaması için LQ (Location Quotients) yöntemi kullanılmıştır.

TÜİK 2012 yılı verilerine göre sanayi, tarım ve hizmet sektörlerinin oransal dağılımına bakıldığında TR21, TR10 ve TR41 Bölgelerinde sanayi sektörünün öne çıktığı;TRC3 ve TR51 Bölgelerinde ise hizmet sektörü oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. TRC3 Bölgesi'nin tarım ve hayvancılık potansiyeli yüksek olmasına rağmen, bu alanda Bölge'nin gelişimi yeterli düzeyde değildir. Habur sınır kapısının Bölge sınırları içerisinde yer alması, sanayi sektörünün gelişmesine zemin oluşturmaktadır. Bölge'de hizmet sektörü %50'lik oran ile ilk sırada yer almasına karşın, hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti açısından sektörün henüz yetersiz seviyelerde kaldığı söylenebilir. Nicelik olarak iyi olan hizmet sektörünün nitelik olarak da iyi duruma gelmesi için Bölge'de nitelikli işgücünün oluşmasına ihtiyaç vardır.

Şekil 70: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Sanayi, Tarım ve Hizmet Sektörlerinin Oransal Dağılımı*

Kaynak: TÜİK verilerinden üretilmiştir.

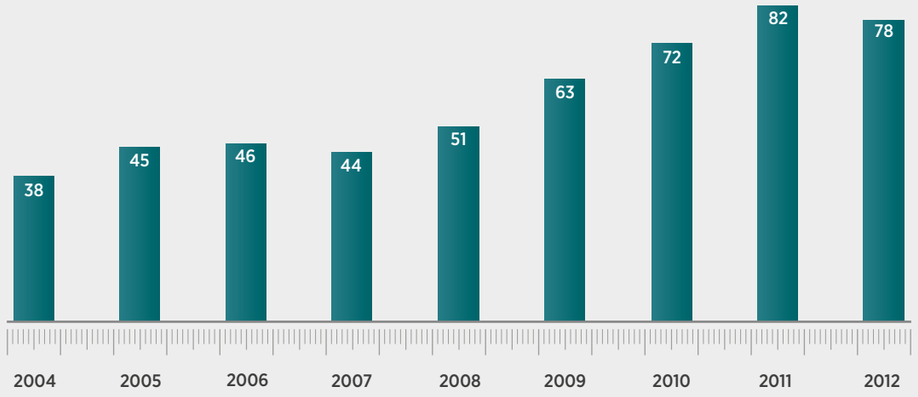
3.2.2.1. İmalat Sanayi Katma Değeri

Bölge'nin imalat sanayi üretimi ve katma değeri ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi edinmek amacıyla, Bölge'deki bütün imalatçı firmalar ile birebir görüşmeler yapılarak anket çalışması yürütülmüştür. Yapılan sanayi envanteri çalışmasına göre, Bölge'nin imalat sanayisi içinde en yüksek katma değeri sağlayan alt sektörler gıda, metalik olmayan ürünler ve giyim eşyaları imalatıdır.

3.2.2.2. İmalat Sanayi İstihdam ve Yapısı

Bölge'nin 2004-2012 yılları arası sanayi sektöründeki istihdam durumu incelendiğinde, 2004 yılında 40.000 kişi olan çalışan sayısının 2012 yılında yaklaşık 80.000 kişiye ulaştığı görülmektedir. Bölge'de 15 yaş üstü nüfusun (1.274.180 kişi) yaklaşık %6,2'sinin sanayi sektöründe istihdam edildiği söylenebilir. TRC3 Bölgesi'nde imalat yapan firmaların ana faaliyet durumlarına göre Bölge'ye sağlamış oldukları istihdam sayıları bakımından çimento, hazır beton, briket, bims vb. ürünlerin üretimi ilk sırada yer almaktadır. Bölge'de uygun hammaddelerin var olması ve nitelikli işgücü gerektirmemesi bu durum üzerinde etkili olmuştur. Benzer şekilde Bölge'de mercimek ve buğday üretimine bağlı olarak, un ve bulgur fabrikalarının olduğu gıda sektörü de yoğunluktadır. Fakat son zamanlarda Bölge'de ciddi bir yatırım haline gelen giyim eşyalarının imalatının, yakın zamanda istihdamda ilk sırayı alması beklenmektedir. Giyim eşyalarının imalatı, Bölge için henüz yeni bir sektör olmasına rağmen %26'lık bir oran ile Bölge istihdamında ikinci sırada yer almaktadır.

Şekil 71: *TRC3 Bölgesi Sanayi Sektöründe Çalışan Kişi Sayısı (Bin kişi, 15+ yaş)*

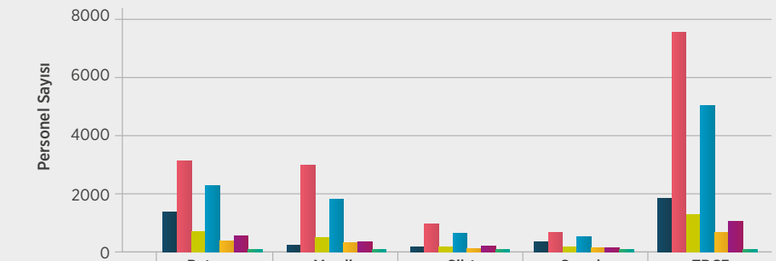

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

3.2.2.3.İmalat Sanayinde Çalışanların Eğitim Düzeyi

TRC3 Bölgesi'nde imalat yapan firmalarda çalışan personelin eğitim durumu incelendiğinde, oransal olarak firma sahiplerinin eğitim durumuna benzer bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Sanayi Envanteri kapsamında yapılan anket çalışmasının sonuçlarına göre, Bölge'deki imalat firmalarında çalışan personelin %44'ü ilköğretim ve %29'u ise lise mezunudur. Anketten çıkan bir diğer önemli sonuca göre, meslek lisesi mezunları firmalardaki toplam çalışan sayısının küçük bir kısmını oluşturmaktadır (%7).

Şekil 72: *TRC3 Bölgesi'nde Bulunan İmalat Firmalarında Çalışan Personelin Eğitim Durumu*

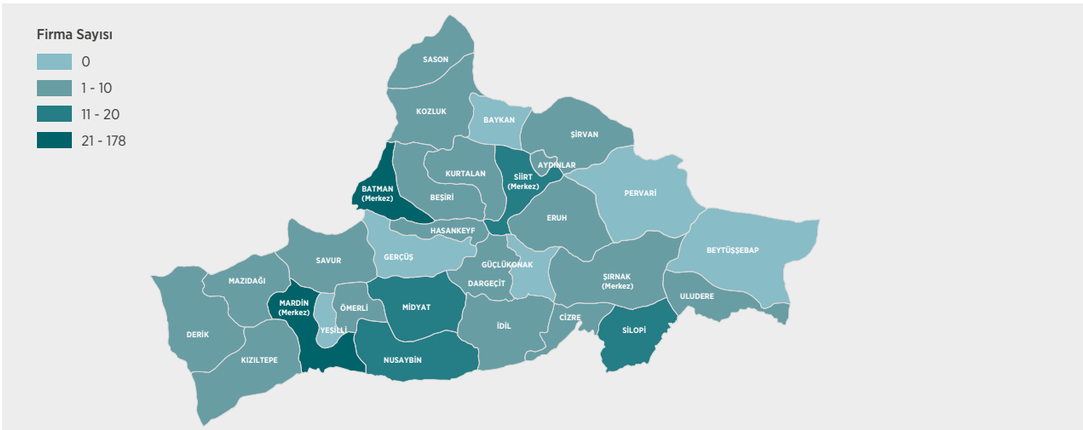
	Batman	Mardin	Siirt	Şırnak	TRC3
Okur-Yazar	1326	166	74	269	1835
İlköğretim	3126	2994	898	647	7665
Meslek Lisesi	663	434	84	79	1260
Lise	2293	1784	584	449	5110
Önlisans	286	235	29	55	605
Lisans	485	294	106	86	971
Yüksek Lisans	33	9	1	1	44

Kaynak: *TRC3 Bölgesi Sanayi Envanteri Çalışması, 2013.*

3.2.2.4. İmalat Sanayi Yer Seçimi

TRC3 Bölgesi'nde imalat yapan firmaların ilçelere göre dağılımı incelendiğinde, firmaların büyük bir kısmının Batman ve Mardin il merkezlerinde faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bölge genelinde imalat yapan firmaların Mardin'in ilçelerinde daha fazla dağıldığı, Şırnak'ta ise Silopi ilçesinde daha çok firmanın bulunduğu belirlenmiştir. Kızıltepe ile Mardin Merkez ilçesi arasında bulunan Organize Sanayi Bölgesi (OSB) her iki ilçe için ortak kullanılmakla birlikte, konum itibariyle Mardin merkez ilçesi olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple Kızıltepe ilçesindeki firma sayısı az görülmektedir. Oysa söz konusu OSB içindeki çoğu firma Kızıltepeli sanayiciler tarafından yönetilmektedir. Bölge'de Yeşilli, Gercüş, Baykan, Pervari ve Beytüşşebap ilçelerinde imalat yapan firma bulunmadığı tespit edilmiştir.

Şekil 73: *TRC3 Bölgesi İlçe Merkezlerinde Faaliyet Gösteren İmalatçı Firma Sayıları*

Kaynak: *TRC3 Bölgesi Sanayi Envanteri Çalışması, 2013.*

3.2.2.5.Sanayi Organizasyonu

Bölge'de 5'i işletmede 2'si yatırım aşamasında olan 7 adet OSB ve işletmede olan 7 adet KSS bulunmaktadır. Mardin ve Batman OSB'leri %100 doluluk oranına ulaşmış olup, bu bölgelere yeni OSB'ler yapılmaktadır. Siirt ve Şırnak illerinde yapılan OSB'ler ise yanlış yer seçiminden dolayı yatırımcı tarafından pek rağbet görmemektedir.

3.2.3. Enerji

Türkiye'nin birincil enerji talebi 2011 yılında yaklaşık 115 milyon ton eşdeğer petrol (TEP) olarak gerçekleşmiştir. Birincil enerji talebi içerisinde kömürün payı %31, doğal gazın %32, petrolün %27, hidrolik enerjinin %4 ve yenilenebilir ve diğer enerji kaynaklarının payı %6'dır. 2023 yılında birincil enerji talebimizin %90 oranında artarak 218 milyon TEP'e ulaşması beklenmektedir. Kömürün payının %37, doğal gazın %23, petrolün %26, hidrolik enerjinin %4, nükleer enerjinin %4 ve yenilenebilir ve diğer enerji kaynaklarının payının %6 olacağı öngörülmektedir[4]. Türkiye, OECD ülkeleri içerisinde geçtiğimiz 10 yıllık dönemde enerji talep artışının en hızlı gerçekleştiği ülkedir. Enerji talebi yıllık artış oranı %6-8 arasında gerçekleşmektedir.

4 ETKB 2013 Yılı Bütçe Sunumu.

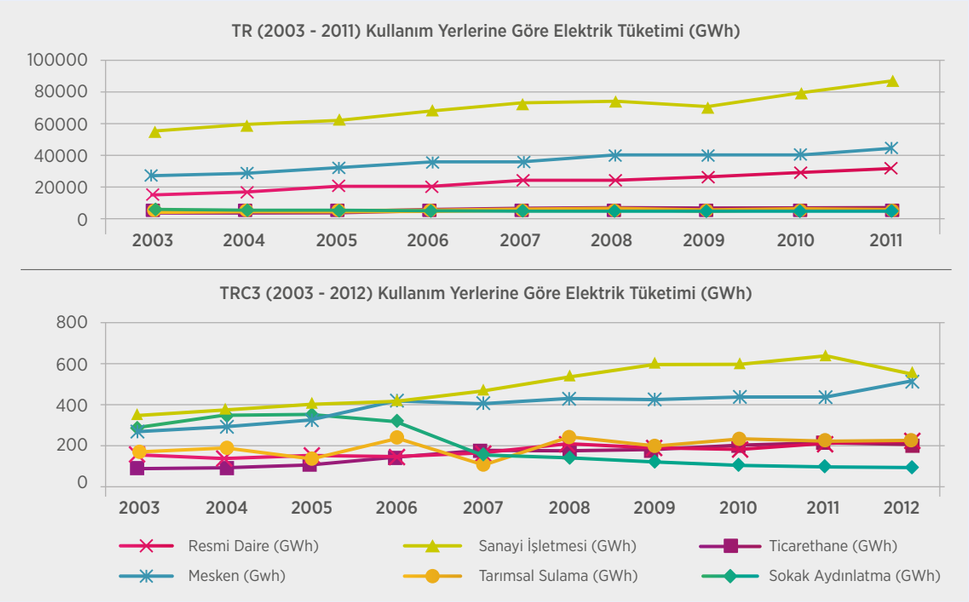
3.2.3.1. Enerji Tüketimi

Bölge'de elektrik sektöründe 2002 yılından itibaren serbest piyasa uygulamalarının başlamasıyla birlikte özel sektör eliyle ilk olarak fuel oil ve asfaltit yakıtlı termik santraller ile elektrik üretimine başlanmış olup 2007 yılından itibaren Bölge'nin en önemli yenilenebilir enerji potansiyellerinden birisi olan hidrolik enerjinin elektrik üretiminde kullanılmasına yönelik olarak Hidroelektrik Santralleri (HES) ve Küçük/Mikro HES lisanslamaları başlamıştır. 2011 yılında Siirt ilinde Alkumru Barajı ve HES ile 2013 yılında Batman'da Garzan Barajı ve HES devreye alınarak elektrik üretimine başlanmıştır.

Bölge'de 2011 yılı itibariyle Batman ve Siirt illerine doğal gaz arzı sağlanmıştır. Mardin iline doğal gaz arzı sağlayacak olan Mardin doğal gaz boru hattı (DGBH) projesinin yapım çalışmaları devam etmekte olup, 2015 yılı Nisan ayı itibarıyla tamamlanması planlanmaktadır. Şırnak iline doğal gaz arzı sağlayacak olan Şırnak DGBH projesinin ise mühendislik çalışmaları devam etmekte olup, söz konusu projenin mühendislik işinin 2015 yılı Ocak ayı itibarıyla tamamlanması ve bunu müteakip yapım ihalesine çıkılması planlanmaktadır[5]. Mardin ve Şırnak illerinde konut ısıtmada fosil kökenli yakıtlar halen birincil düzeyde kullanılmaktadır. Lojistik sektörünün güçlü olduğu Bölge'de ulaşım sektöründe benzin, motorin ve LPG; sanayi sektöründe de taşınabilir LNG (sıvılaştırılmış doğalgaz) tüketilmektedir.

Bölge'de elektrik tüketiminin sektörel dağılımına bakıldığında; sanayi ve mesken alanlarında tüketilen elektriğin payının son yıllarda önemli bir artış gösterdiği, kaçak elektrik kullanımının yoğun olduğu tarımsal sulama alanında ise 2010 yılına kadar tüketilen elektrik enerjisinin iklim koşullarına bağlı olarak değişken değerler aldığı ve 2011 ve 2012 yıllarında aynı seviyelerde kaldığı görülmektedir. Son yıllarda yaz aylarında soğutma amaçlı klima kullanımının büyük artış göstermesi ve mesken tüketiminde gözlenen yüksek ve düzensiz elektrik tüketim değerleri, kaçak elektrik kullanımının bu alanda da yaygınlaştığına işaret etmektedir. TRC3 Bölgesi'nde 2012 yılında %33 ile mesken tüketimi en büyük oranda gerçekleşirken ikinci sırada %31'lik oran ile sanayi tüketimi yer almıştır.

Şekil 74: *TRC3 Bölgesi ve Türkiye'de 2003-2011 Yılları Arası Kullanım Yerlerine Göre Tüketilen Elektrik Enerjisi Miktarları (GW)*

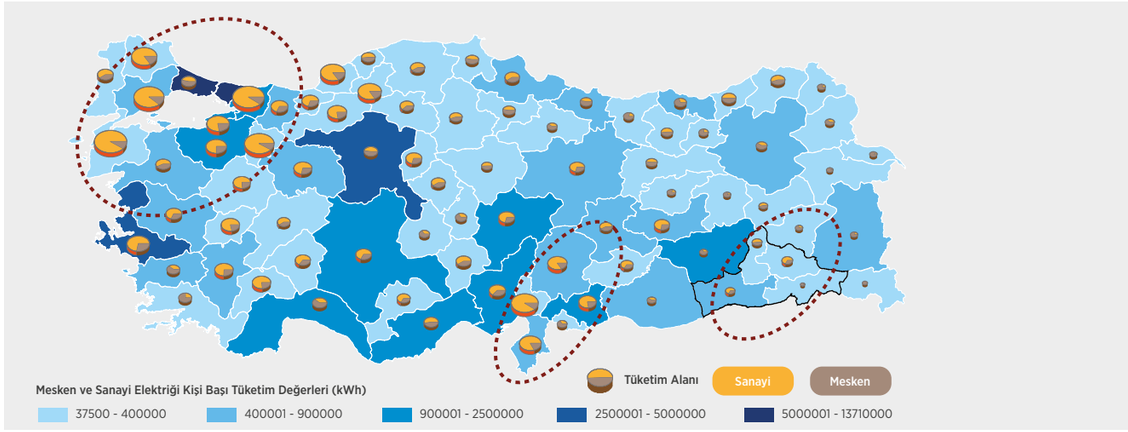

Kaynak: *TÜİK ve DEDAŞ Diyarbakır Bölge Müdürlüğü verilerinden üretilmiştir.*

5 BOTAŞ.

Ülke geneli kişi başı toplam elektrik tüketimi, TRC3 Bölgesi'nin yaklaşık 2,5 katı fazlası olarak gerçekleşmiştir. Elektrik enerjisinin yaygın kullanım alanları olan sanayi ve meskenlerde tüketim oranlarının bölgeler bazında dağılımı incelendiğinde; toplam tüketim miktarının Marmara ve Batı Karadeniz Bölgeleri'nde Ülke ortalamasının üzerinde gerçekleştiği, TRC3 Bölgesi'nde sanayi tüketiminin mesken tüketimine kıyasla daha fazla oranda gerçekleştiği, mesken tüketiminin turizm sektörünün güçlü olduğu Güney Ege kesimleri ve sanayi sektörünün zayıf olduğu Doğu Anadolu Bölgesi'nin orta ve doğu kısmında yüksek oranlarda gerçekleştiği görülmektedir.

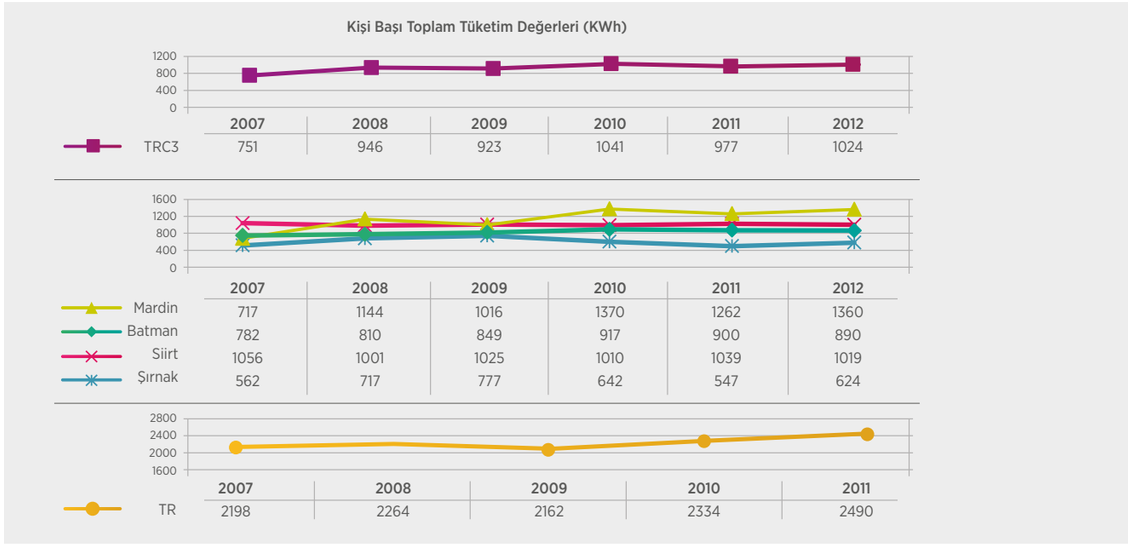
Şekil 75: *Türkiye Geneli Mesken ve Sanayi Elektriği Kişi Başı Tüketim Değerlerinin Dağılımı*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

TRC3 Bölgesi'nde, kullanım yerlerine göre kişi başına düşen toplam elektrik tüketimi 2010 ve 2012 yılları arasında önemli bir değişiklik göstermemekle birlikte Siirt ili dışında 2011 yılında düşüşler görülmüştür. 2012 yılında ise 2011 yılına kıyasla Siirt'te %2 ve Batman'da % 1 azalmanın yanında Mardin'de %8 ve Şırnak'ta %14 artış gerçekleşmiştir.

Şekil 76: *TRC3 Bölgesi ve İlleri ile Türkiye'de 2007-2012 Yılları Arası Kişi Başı Toplam Tüketim Değerleri (kWh)*

Kaynak: *TÜİK ve DEDAŞ Diyarbakır Bölge Müdürlüğü verilerinden üretilmiştir.*

TRC3 Bölgesi illerinden Şırnak, Mardin ve Batman Bölge'ye komşu olan Şanlıurfa, Diyarbakır ve Hakkâri illeriyle birlikte 2007 yılından itibaren Türkiye genelinde en yüksek elektrik enerjisi kayıp ve kaçak oranlarına sahip olmuşlardır.

Tablo 38: *TRC3 Bölgesi İlleri 2002 – 2012 Yılları Arası Elektrik Enerjisi Kayıp–Kaçak Oranları (%)*

İller	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Mardin	65	69	72	76	64	79	73	79	74	76	77
Batman	60	66	66	66	55	65	67	67	64	70	71
Siirt	45	41	38	35	32	34	39	41	43	49	45
Şırnak	63	73	71	60	61	74	71	71	77	82	79

Kaynak: *TÜİK ve DEDAŞ Bölge Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.*

2011 yılı elektrik enerjisi kayıp-kaçak oranlarına göre hazırlanan illerin Ülke içerisindeki sıralamasında, Şırnak ve Mardin illeri ilk iki sırayı almıştır. Sıralamada Batman 5inci Siirt ise 10uncu sırada yer almıştır. Kullanım miktarı bakımından ise Şanlıurfa 1inci, Diyarbakır 2nci ve TRC3 Bölgesi illerinden Mardin ili 3ncü sırada bulunmaktadır.

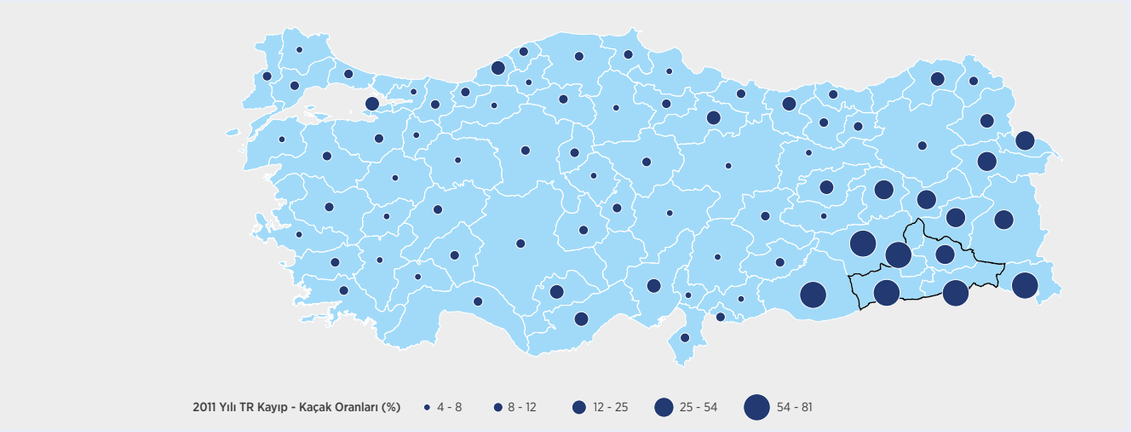
Tablo 39: *2011 Yılı Elektrik Enerjisi Kayıp–Kaçak Oranlarına Göre TRC3 Bölgesi İllerinin Ülke Sıralamaları*

Sıra	İl Adı	Oran (%)	Miktar (MWh)	Sıra	İl Adı	Oran (%)	Miktar (MWh)
1	**Şırnak**	**81,6**	**1.085.345**	6	Şanlıurfa	67,6	3.896.489
2	**Mardin**	**76,1**	**3.011.368**	7	Ağrı	54,3	395.561
3	Hakkâri	74,9	419.144	8	Muş	53,2	293.350
4	Diyarbakır	72,3	3.342.132	9	Bitlis	53,0	268.805
5	**Batman**	**70,1**	**1.070.001**	10	**Siirt**	**48,6**	**270.211**

Kaynak: *TÜİK ve DEDAŞ Bölge Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.*

2011 Yılı Ülke geneli kayıp-kaçak oranları haritası incelendiğinde en yüksek oranların Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve akabinde Doğu Anadolu Bölgesi'nde yoğunlaştığı görülmektedir.

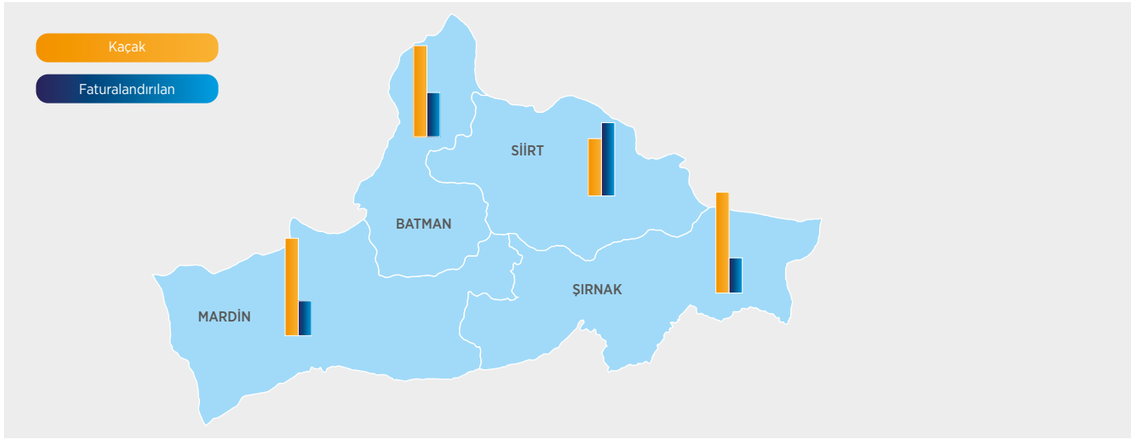
Şekil 77: *Türkiye Geneli 2011 Yılı Elektrik Enerjisi Kayıp-Kaçak Oranları (%)*

Kaynak: *TEDAŞ Genel Müdürlüğü verilerinden üretilmiştir.*

Kayıp ve kaçak elektrik tüketimi Bölge'ye enerji arzında önemli bir sorun olmakla birlikte enerji altyapısını oluşturan TEİAŞ iletim hatları, trafo merkezleri ve DEDAŞ dağıtım altyapısı açısından da en önemli sorun olmaya devam etmektedir. Bu durum talep tarafında bulunan tüketicilere de büyük sorunlar yaşatmaktadır. Saha çalışmalarında özellikle sanayiciler ve ticari işletmelerin yaz aylarında Bölge'de sürekli olarak yaşanan gerilim dalgalanması nedeniyle ekonomik zarara yol açan problemlerle karşı karşıya kaldıkları, gerilim dalgalanmalarının ürün kalitesinin düşmesi, üretimin aksamasından kaynaklı zararlar ve bakım onarım maliyetlerinin artması gibi sorunlarla sürekli olarak karşı karşıya kaldıkları bilgileri edinilmiştir.

Şekil 78: *TRC3 Bölgesi Kaçak ve Faturalandırılan Elektrik Enerjisi Oranları*

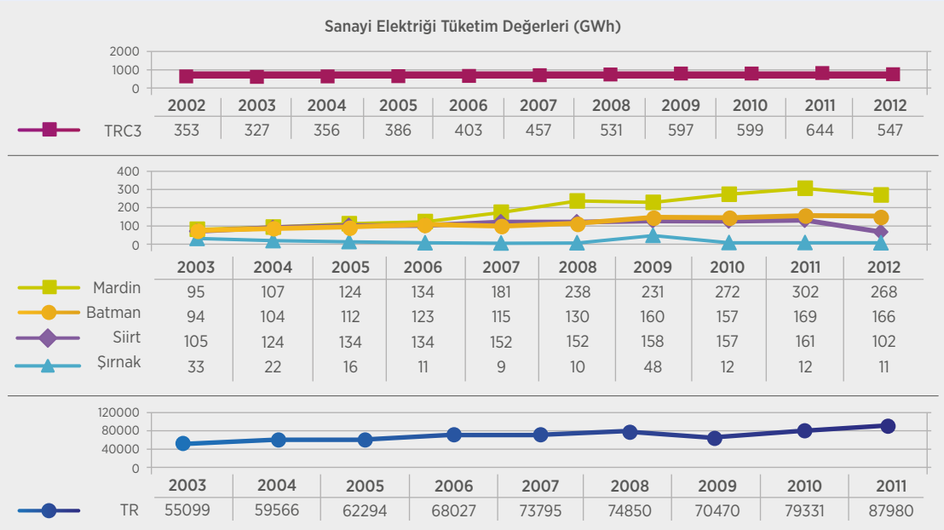
Kaynak: *DEDAŞ Bölge Müdürlüğü verilerinden üretilmiştir.*

TRC3 Bölgesi'nde tarımsal sulamada elektrikli motopomp sistemleri, konutlarda kış aylarında ısıtma amaçlı kullanılan elektrikli ısıtma cihazları ve yaz aylarında soğutma amaçlı kullanılan klimalar elektriğin kaçak kullanımının yoğunlaştığı alanlar olarak değerlendirilmektedir. TRC3 Bölgesi genelinde, özellikle yaz aylarında etkili olan gerilim dalgalanması TEİAŞ iletim hatlarının sulama ve klima kullanımından aşırı yüklenmesi sonucu oluşmakta ve daha çok Şanlıurfa, Mardin ve Diyarbakır illerinden kaynaklanmaktadır.

Özelleştirme Yüksek Kurulu, 15.03.2013 tarihinde yapılan ihaleyle Dicle Elektrik Dağıtım A.Ş.'nin özelleştirilmesi işlemlerini tamamlamıştır. Özelleştirme ile başlayan yeni süreçte Bölge'de özellikle kaçak elektrik kullanımı konusunda daha etkin bir çalışma yürütülmesi ve EPDK tarafından belirlenen kayıp–kaçak hedeflerine belirlenen süreler içinde ulaşılması beklenmektedir.

Sanayi elektriği tüketiminde 2006 yılından 2011 yılına kadar Şırnak ili dışında tüm illerde artışlar olduğu, 2012 yılında ise düşüşler gerçekleştiği görülmektedir. TRC3 Bölgesi'nde sanayi elektriği tüketimi 2012 yılı içinde düşerken Ülke genelinde trend artış yönünde gerçekleşmiştir.

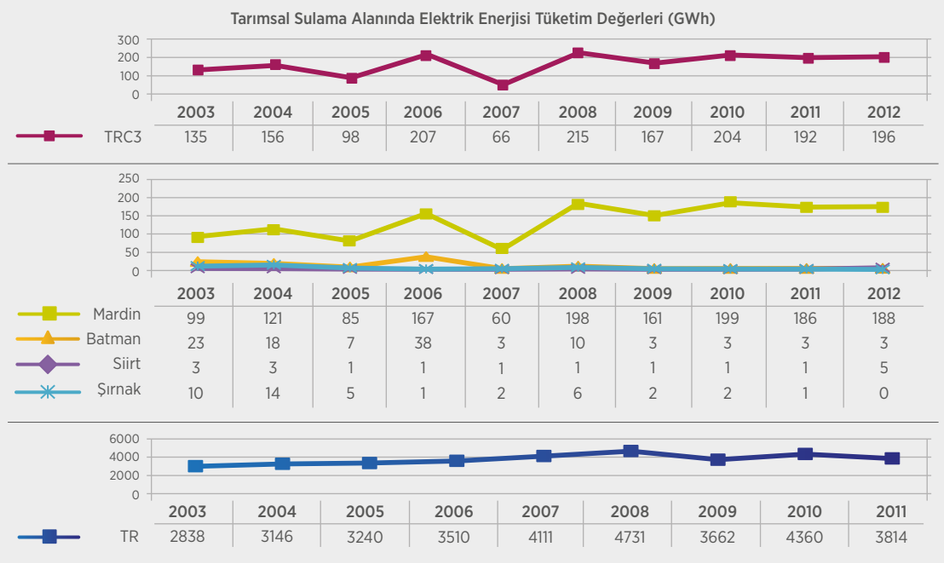
Şekil 79: *TRC3 Bölgesi ve İlleri ile Türkiye'de 2007-2012 Yılları Arası Sanayi Elektriği Tüketim Değerleri (GWh)*

Kaynak: *TÜİK ve DEDAŞ Diyarbakır Bölge Müdürlüğü verilerinden üretilmiştir.*

Mardin, TRC3 Bölgesi'nde tarımsal sulamada elektrik tüketiminin en yüksek oranda gerçekleştiği ildir. 2011 yılında tarımsal sulamada tüketilen elektriğin %97'si ve 2012 yılı içerisinde ise %96'sı Mardin'de gerçekleşmiştir. Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa illerinde sondaj kuyularından motopomplarla gerçekleştirilen tarımsal sulama dönemlerinde, gerilim dalgalanmaları ve elektrik kesintileri şeklinde elektrik problemleri ortaya çıkmakta ve bu durum tüm Bölge illerini etkilemektedir.

Şekil 80: *TRC3 Bölgesi ve İlleri ile Türkiye'de 2007-2012 Yılları Arası Tarımsal Sulama Alanında Elektrik Enerjisi Tüketim Değerleri (GWh)*

Kaynak: *TÜİK ve DEDAŞ Diyarbakır Bölge Müdürlüğü verilerinden üretilmiştir.*

3.2.3.2.Enerji Altyapısı

Bölge'deki elektrik enerjisi altyapısını TEİAŞ iletim hatları, trafo merkezleri ve DEDAŞ dağıtım hatları ve trafoları oluşturmaktadır. Saha çalışmalarında TEİAŞ Batman Grup Müdürlüğü ve DEDAŞ İl Müdürlükleri ile yapılan görüşmelerde, Bölge'deki kent merkezleri ve kırsal alanda elektrik enerjisi iletim ve dağıtım altyapısına ilişkin önemli bir altyapı eksikliği bulunmadığı, en önemli sorunun Bölge'de kaçak elektrik kullanımından kaynaklı iletim hatlarının aşırı yüklenmesi ve aşırı yüklenmenin neden olduğu gerilim dalgalanması ve elektrik kesintileri olduğu belirtilmiştir.

TEİAŞ'ın Bölge kamu yatırımları incelendiğinde 2004 yılında başlanan ve yapımı süren yatırımlar olduğu görülmektedir. Bu duruma gerekçe olarak yüksek yatırım maliyetleri gösterilmektedir. Bölgesel hizmet veren TEİAŞ Batman Grup Müdürlüğü sorumluluk alanında, Ulusal Enterkonnekte Sistemine bağlı toplam kurulu gücü 6.428 MVA olan 380 / 154 / 33 KV seviyesinde 3 adet ve 154 / 33 / 6,3 KV seviyesinde 24 adet olmak üzere toplam 27 adet trafo merkezi bulunmaktadır. Enerji iletimini sağlayan 470 km'si 380 KV ve 1.950 km'si de 154 KV olmak üzere toplam 2.420 km enerji iletim hattı bulunmaktadır.

DEDAŞ il müdürlüklerince gerçekleştirilen yatırımlar kırsal dağıtım, şehir ve köy şebekelerinde ağırlıklı olarak yerleşime yeni açılan mesken alanlarına yönelik yapılan yeni yatırımlar olarak gerçekleşmektedir. Dağıtım şirketlerinin özelleştirme sürecinde öne çıkan en önemli hususlar; il müdürlüklerinin kurumsal yapısının olumsuz etkilenmesi ve özellikle kaçak elektrik kullanımı konusunda denetimlerde etkin olunamaması şeklinde sıralanabilir.

Bölge'de elektrik enerjisi altyapısının diğer önemli bir parçası petrol ve doğal gaz boru hatlarıdır. BOTAŞ'ın yatırım faaliyetleri kapsamında Siirt ve Batman illerine doğal gaz arzı sağlamak amacıyla gerçekleştirilen Diyarbakır-Batman-Siirt Doğal Gaz Boru Hattı projesinin 17.07.2009 tarihinde yapım sözleşmesi imzalanmış ve 26.09.2011 tarihinde yapım çalışmaları tamamlanarak söz konusu illere doğal gaz arzı sağlanmıştır. Siirt il sınırlarına isabet eden boru hattı uzunluğu 45,4 km ve Batman il sınırlarına isabet eden boru hattı uzunluğu 29,6 km'dir. Mardin ve Şırnak illeri ile ilgili olarak ise; Mardin iline doğal gaz arzı sağlayacak olan Mardin DGBH projesinin yapım çalışmaları devam etmekte olup, 2015 yılı Nisan ayı itibarıyla tamamlanması planlanmaktadır. Söz konusu proje kapsamında Mardin il sınırları içerisinde yaklaşık 52,4 km uzunluğunda boru hattı yapımı gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Şırnak iline doğal gaz arzı sağlayacak olan Şırnak DGBH projesinin ise mühendislik işi sözleşmesi 16.01.2014 tarihinde imzalanarak 24.01.2014 tarihinde yer teslimi yapılmıştır. Söz konusu mühendislik çalışmalarının 2015 yılı Ocak ayı itibarıyla tamamlanması ve bunu müteakip yapım ihalesine çıkılması planlanmaktadır[6].

3.2.3.2.1. Doğalgaz Dağıtım Çalışmaları

Batman ilinde 17.05.2011 ve Siirt ilinde 24.06.2011 tarihlerinde doğalgaz dağıtım çalışmalarına başlanmıştır. Dağıtım şirketinden alınan bilgilere göre kullanım alanlarına bakımından şu ana kadar konut ve ticari alanlara abonelik verilmiştir.

Tablo 40: *Batman ve Siirt İllerinde Doğalgaz Dağıtımı*

İller	İl Genelinde Gaz Verilen Alan (%)	Yapım Fiziki Gerçekleşme (%)	Aktif Abone Sayısı (Adet)	Kullanım Alanına Göre Tüketim Miktarı (m^3)	
				Konut	Ticari
Batman	10	11	7.430	4.037.716	6.425
Siirt	8	12	2.652	1.514.511	1.003

Kaynak: *SİBADAŞ Doğal Gaz Dağıtım Şti. verilerinden derlenmiştir.*

6 BOTAŞ.

3.2.3.2.2. Sanayi Enerji Altyapısı

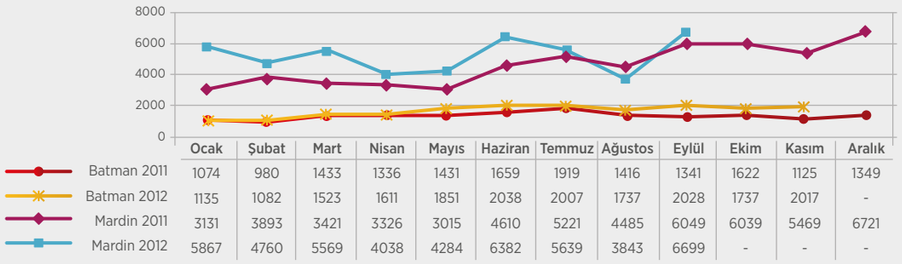
TRC3 Bölgesi'nin henüz enerji arzı ve tüketiminde stabil ve güvenli bir bölge haline gelememiş olmasının en fazla etkilediği sektörlerin başında sanayi sektörü gelmektedir. Bölge genelinde yapılan saha çalışmalarında ziyaret edilen tüm sanayi kuruluşlarının özellikle Bölge'de yaz aylarında gerilim dalgalanmalarından etkilendiği görülmüştür. Bu sorun kuruluşların üretimlerinin aksaması, çoğu ithal makine ve cihazların yeniden siparişlerinin zaman alması bakım-onarım maliyetlerinin artması gibi olumsuz sonuçlar oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Bölge illerinde geciken doğal gaz arzı özellikle Mardin'de seramik sektöründe yatırım düşünen ulusal ölçekli firmanın yatırımlarını ertelemesine neden olmuştur.

TEDAŞ verilerine göre; Bölge'de 2006 yılından itibaren sanayi elektriği tüketiminin artmaya başladığı ve 2012 yılında meydana gelen düşüşle birlikte genel trendin artış yönünde olduğu, tüketilen elektrikte en büyük harcamanın ise sırasıyla Mardin ve Batman'da olduğu görülmektedir. Mardin ve Batman illerinde sanayi alanının gelişmesi elektrik enerjisi tüketiminde önemli artışları da beraberinde getirmiştir DEDAŞ'ın sanayi alanında 2009 yılı elektrik enerjisi tüketim değerleri incelendiğinde bu iki ilin tüketimindeki artışlar rakamlarla da doğrulanmaktadır. Şırnak'ta ise 2003 ve 2007 yılları arasında kademeli olarak önemli bir düşüş gerçekleşirken 2008-2012 yılları arasında düşük miktarda artış meydana gelmiştir. Siirt'te 2003 ve 2011 yılları arasında artış trendinde olan sanayi tüketiminde 2012 yılında sert bir düşüş gerçekleşmiştir.

Bölge'de faaliyet gösteren en önemli 2 sanayi bölgesi, 71 faal firmanın bulunduğu Mardin ve 38 firmanın bulunduğu Batman OSB'dir. Şırnak OSB'de üretim yapan firma bulunmazken alternatif olarak düşünülen Cizre OSB tamamlanmak üzere olup altyapı sorunu bulunmamaktadır. Batman OSB'ye DEDAŞ Batman İl Müdürlüğünce tahsis edilen bağımsız besleme hattı, elektrik kesintilerini minimum seviyeye indirmiştir. 2011 yıllında Mardin OSB Müdürlüğü'nün İl Trafo Merkezi'nden ayrı bir hat çekerek çözüm bulmayı hedeflediği ve bu yolla OSB'nin enerji altyapısını iyileştirmeye yönelik geliştirdiği projesi Ajansımız tarafından desteklenmiş ancak projenin uygulama aşamasında meydana gelen arsa ihtilafı nedeniyle askıya alınmıştır.

Mardin ve Batman OSB'lerinin 2011 ve 2012 yılları elektrik tüketim değerleri incelendiğinde, Mardin OSB'nin enerji tüketiminde Mayıs-Haziran ve Ağustos-Eylül aylarında keskin artışlar meydana geldiği, Batman OSB tüketiminin ise dengeli bir seyir izlediği söylenebilir. Mardin'in aylık tüketim grafiği, OSB'de çoğunlukla tarıma dayalı sanayi (un, bulgur vb.) şirketlerin bulunması ve şirketlerin yaz aylarında aktif hale gelmesi ile ilişkilidir. Sanayi enerji altyapısı ile ilgili Bölge'de ve özellikle Mardin ve Batman illerindeki en önemli sorun, yaz aylarında tarımsal sulama kaynaklı gerilim dalgalanmalarıdır.

Şekil 81: *Mardin ve Batman OSB Aylık Elektrik Tüketim Değerleri (GWh)*

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Batman 2011	1074	980	1433	1336	1431	1659	1919	1416	1341	1622	1125	1349
Batman 2012	1135	1082	1523	1611	1851	2038	2007	1737	2028	1737	2017	-
Mardin 2011	3131	3893	3421	3326	3015	4610	5221	4485	6049	6039	5469	6721
Mardin 2012	5867	4760	5569	4038	4284	6382	5639	3843	6699	-	-	-

Kaynak: *OSB Bilgi Sitesi verilerinden üretilmiştir.*

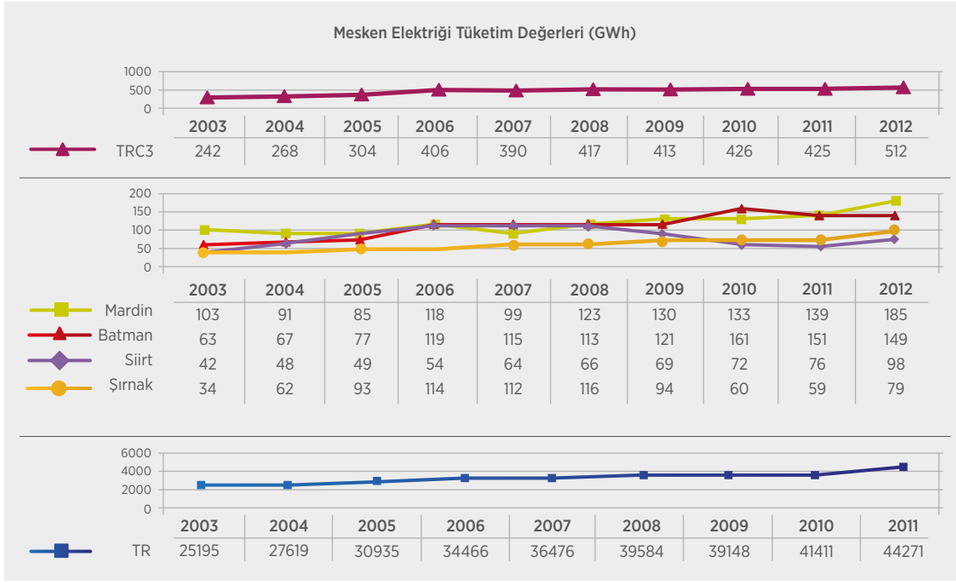
Bölge OSB'leri içerisinde Mardin ve Batman OSB'de sınırlı miktarlarda doğal gaz kullanılmaktadır. Bununla birlikte 2011 yılında doğal gaz arzı gerçekleşen ve dağıtım çalışmalarının başladığı Batman ve Siirt illeri OSB'leri henüz doğal gaz dağıtım şebekesine dâhil edilmemişlerdir.

3.2.3.2.3. Konutların Enerji Altyapısı

Kaçak elektrik kullanımının yüksek boyutlara ulaşması sonucu Bölge'nin sahip olduğu düzensiz şebeke yapısına dâhil bazı hat ve trafolar aşırı yüklenmeye maruz kalmakta ve buna bağlı elektrik kesintileri yaşanmaktadır.

Konutların ısınma ihtiyacı ise yüksek oranda kömür kullanımı ile gerçekleşmektedir. Fakat kaçak elektrik kullanımın yaygın olduğu gerçeği ısıtma amaçlı elektrik tüketimini de beraberinde getirmektedir. Batman ve Siirt illerine sağlanan doğal gaz arzı ile konutlarda doğal gaz kullanımının yaygınlaşacağı beklenmektedir.

Şekil 82: *TRC3 Bölgesi ve İlleri ile Türkiye'de 2007-2012 Yılları Arası Konutlarda Elektrik Tüketim Değerleri (GWh)*

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
TRC3	242	268	304	406	390	417	413	426	425	512
Mardin	103	91	85	118	99	123	130	133	139	185
Batman	63	67	77	119	115	113	121	161	151	149
Siirt	42	48	49	54	64	66	69	72	76	98
Şırnak	34	62	93	114	112	116	94	60	59	79
TR	25195	27619	30935	34466	36476	39584	39148	41411	44271	

Kaynak: *DEDAŞ Bölge Müdürlüğü verilerinden üretilmiştir.*

TRC3 Bölgesi illeri mesken elektriği tüketiminde farklı karakteristik özellikler göstermektedir. Kaçak elektrik kullanımının Bölge'nin diğer illerine oranla yaklaşık %40 düşük seviyelerde gerçekleştiği Siirt ilinde istikrarlı bir tüketim eğrisi görülürken diğer illerde tüketim değerlerinin yıllara dağılımı farklılıklar göstermektedir.

3.2.3.3. Enerji Kaynakları

3.2.3.3.1. Hidrolik Enerji

DSİ verilerine göre Ülkemizin hidroelektrik potansiyelinin %50'si teknik olarak değerlendirilebilir düzeyde olup kapasitesi 216 milyar kWh'tir. Ülkemiz hidroelektrik potansiyeli dünya potansiyelinin %1,5'idir ve Avrupa potansiyeli içinde de %17,5'lik paya sahiptir (Norveç ve Rusya'dan sonra üçüncü büyük potansiyel). Bununla birlikte Türkiye, Avrupa ülkeleri içerisinde hidroelektrik potansiyelini en düşük oranda geliştiren ülke konumunda bulunmaktadır. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, 2023 yılına kadar 216 milyar kWh olarak hesaplanan teknik hidroelektrik potansiyelimizin çevresel, teknik, ekonomik ve sosyal olarak yapılabilir kısmının tamamının özel sektör iş birliğiyle ülke ekonomisine kazandırılmasını hedeflemektedir.

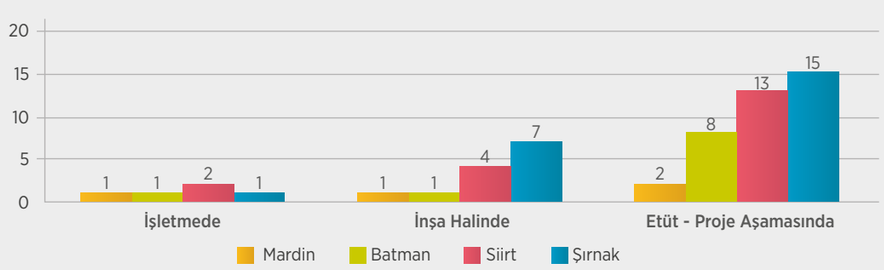
DSİ verileri, 2011 ve 2013 yıllarında tamamlanarak üretim faaliyetlerine başlayan Alkumru ve Garzan Barajlarıyla birlikte mevcut 5 adet hidroelektrik santralin yanı sıra TRC3 Bölgesi'nde yapımı devam eden toplam 13 adet ve yapımı planlanmış, etüt ve projelendirme aşamalarında bulunan toplam 38 adet HES projesi bulunduğunu göstermektedir. Önümüzdeki dönemde güvenlik sorunlarının ortadan kalkması ve 6446 sayılı yeni Elektrik Piyasası Kanunu ile oluşturulan lisanslama mekanizması ve lisans sürelerine ilişkin sağlanan değişikliklerle Bölge'de etüt ve proje aşamasında bulunan HES'lerin de yakın zamanda yapımlarına başlanacağı öngörülmektedir.

Yapımı daha kısa süren ve enterkonnekte sisteme bağlanma zorunluluğu olmayan küçük HES'ler büyük önem taşımaktadır. Küçük HES yapımı, bulundukları yöreye enterkonnekte şebekenin ulaşma zorunluluğunu da ortadan kaldıracağından, iletim şebekelerindeki kayıplarda önemli bir azalma meydana getirecektir.

Dicle havzası içinde inşa edilecek HES ve Mikro HES Projeleri, Fırat havzası içinde inşa edilmiş olan Keban, Karakaya ve Atatürk Baraj ve Hidroelerktrik Santrallerini üretim altyapısı açısından tamamlayan ve dengeleyen, bununla birlikte bölge içi yerleşim birimlerini ulusal enterkonnekte sisteme bağlanma zorunluluğu olmadan besleyen enerji üretim merkezleri haline geleceklerdir. Üretim merkezlerinin uzak olmasından kaynaklanan iletim hatlarında önemli miktardaki enerji kayıpları engellenmiş ve Bölge'de stabil ve istikrarlı bir enerji altyapısı kurulmasına önemli katkı sağlanmış olacaktır.

Devlet Su İşleri yetkililerinden alınan bilgiler, TRC3 Bölgesi'nde 13 adet inşa halinde olan ve 38 adet etüt–projelendirme aşamasında olan HES projesi olduğunu göstermektedir.

Şekil 83: *TRC3 Bölgesi İllerinde Mevcut ve Planlı HES Projeleri Dağılımı (adet)*

Kaynak: *DSİ 16. Bölge Müdürlüğü verilerinden üretilmiştir.*

TRC3 Bölgesi'nde 17 MW olan HES Kurulu gücü; 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu çerçevesinde yap-işlet modeliyle özel sektör eliyle 2008 yılı başında inşaatına başlanarak 3 yıl içinde tamamlanan ve 2011 yılında devreye alınan Alkumru Barajı ve inşaatına 2009 yılında başlanarak 2013 yılı içinde elektrik üretimine başlayan Garzan Barajı'nın tamamlanması ile 18 katın üzerinde büyüyerek 320 MW olmuştur. İşletmede olan diğer HES'ler, Mardin'de bulunan 14 MW kurulu güce sahip Çağ Çağ III, Siirt'te bulunan 2 MW kurulu güce sahip Botan ve Şırnak'ta bulunan 0,6 MW kurulu güce sahip Uludere HES'tir.

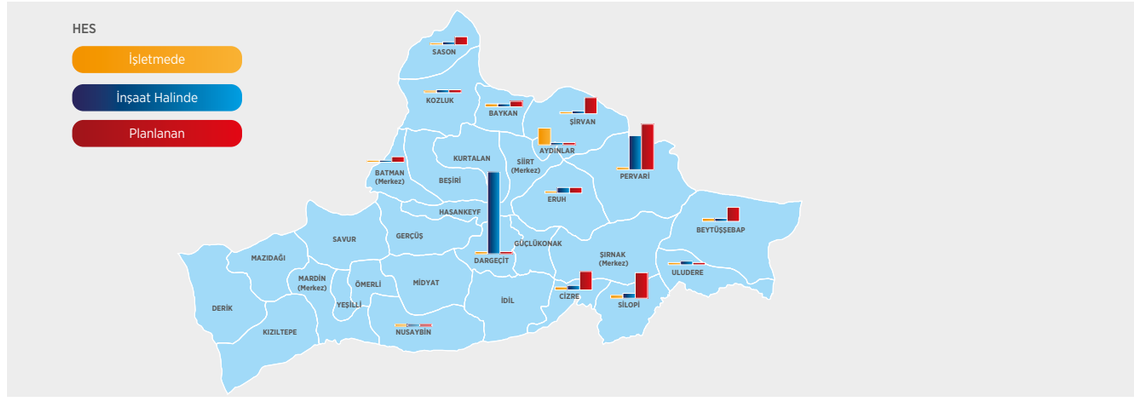
TRC3 Bölgesi'nde inşaatı devam eden 13 adet HES Projesi içinde Ilısu ve Çetin Baraj ve Hidroelektrik Santralleri sahip oldukları 1.717 MW kurulu güç büyüklüğü ile inşaat aşamasında olan projelerin toplam kurulu gücünün %92'sini oluşturmaktadırlar.

İnşaatı süren HES'ler içinde bölgesel niteliğinin ötesinde ulusal bir proje olan Ilısu Barajı ve Hidroelektrik Santrali'nin yapımına 2006 yılında başlanmıştır. Şırnak'ın Güçlükonak ve Mardin'in Dargeçit ilçeleri arasında Dargeçit ilçesinin 15 km doğusunda yer alan proje, kurulu güç bakımından 1.200 MW'lık kapasitesi ile Ülkenin dördüncü büyük hidroelektrik santrali olacaktır. Baraj Midyat'a 65 km, Cizre'ye 35 km ve Suriye sınırına yaklaşık 45 km mesafede yer almaktadır. Göl alanı 313 km^2 olan barajın rezervuar alanında 11 milyar m^3 su toplanması ile Ülkenin ikinci büyük baraj göletini oluşturması beklenmektedir. Projenin fiziki gerçekleşme oranı %55,16'dır. Projenin 15.12.2015 tarihinde bitirilmesi hedeflenmiştir. Proje tamamlandığında yıllık olarak Ülke ekonomisine 740 milyon dolar katkı sunması ön görülmüştür[7].

7 DSİ Ilısu Bölge Müdürlüğü.

Ilısu baraj göletinin Bölge ikliminde yumuşama meydana getirmesi, sulama imkânlarını arttırması ve toprak veriminin artması ile tarım sektöründe gelişme sağlaması beklenmektedir. Ayrıca bir enerji barajı olan Ilısu Barajı'ndan regüle edilecek suyla İdil ve Cizre ilçeleri sınırları içinde 66.000 hektar arazinin sulamaya açılmasını sağlayacak Cizre Barajı ve HES'in yapımının önü açılmış olacaktır.

Şekil 84: *TRC3 Bölgesi İlçelerinde İşletmede, İnşaat Halinde ve Planlanan HES Kurulu Güç Dağılımları (MW)*

Kaynak: *DSİ 16. Bölge Müdürlüğü verilerinden üretilmiştir.*

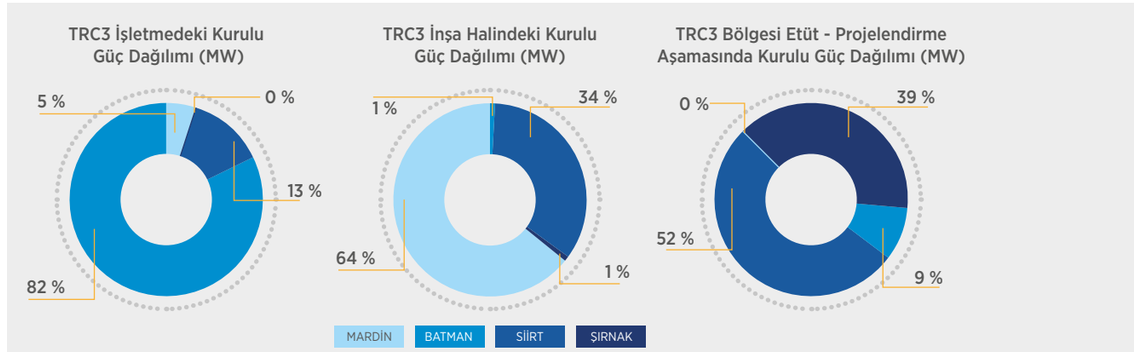
Planlama, etüt ve proje aşamasında bulunan HES'ler kurulu güç açısından Siirt ve Şırnak ilçelerinde yoğunlaşmıştır. Siirt ilçelerinde toplam 1.094 MW kurulu güce sahip 13 adet proje ve Şırnak ilçelerinde toplam 833 MW kurulu güce sahip 15 adet proje bulunmaktadır.

Batman ilinde Sason ilçesi sınırları içerisinde yapımı planlanan 49 MW kurulu güce sahip Aydınlık Barajı ve HES tamamlandığında il sınırları içerisindeki en büyük kurulu güce sahip hidroelektrik santrali olacaktır. Siirt ili sınırları içerisinde yer alan kurulu gücü en büyük projelerden Pervari Barajı ve HES ile İncir Barajı ve HES projelerinin baraj aks yeri ve temel sondaj çalışmalarına başlanmıştır.

4628 sayılı Kanun kapsamında yapılması planlanan Cizre Barajı ve HES projesi, ilgili şirketin üretim lisansının EPDK tarafından iptal edilmesi nedeniyle tekrar müracaat edilebilecek HES projeleri arasına alınmıştır. Projenin 2013 yılında inşaatına başlanması beklenmektedir.

TRC3 Bölgesi tüm HES projeleri planlaması incelendiğinde tüm illerin HES potansiyeline sahip olduğu ve özellikle proje sayısı açısından Siirt ve Şırnak illerinin öne çıktığı görülmektedir. Planlanan tüm HES projelerinin tamamlanması durumunda TRC3 Bölgesi toplam HES Potansiyeli 4.311 MW olacaktır.

Şekil 85: *TRC3 Bölgesi İllerinde Mevcut, İnşa Halinde ve Etüt-Projelendirme Aşamalarındaki HES Projelerinin Dağılımı (MW)*

Kaynak: *DSİ 16. Bölge Müdürlüğü verilerinden üretilmiştir*

Bölge'de inşa halinde ve planlı tüm HES projeleri tamamlandığında toplamda en büyük kurulu güç Siirt ili sınırları içerisinde oluşacaktır.

DSİ Genel Müdürlüğü verileri, 2013 yılı itibariyle Ülke genelinde işletmede, inşa halinde ve planlanan hidroelektrik santrallerin toplam kurulu gücünün 47.480 MW olduğunu göstermektedir. TRC3 Bölgesi sınırları içerisinde yer alan mevcut, inşa halinde ve planlı HES kurulu gücü toplam 4.311 MW olup Ülkemiz toplam kurulu gücünün %8'ini oluşturmaktadır.

2003 ve 2010 yılları arasında Bölge'de yaşanan kuraklık Fırat ve Dicle Havzalarını önemli ölçüde etkilemiştir. Yaşanan kurak dönemde Bölge'nin en önemli nehirleri Fırat ve Dicle'nin debilerinde önemli düşüşler olmuştur. Bu dönemde tarımsal sulama amaçlı bilinçsizce ve maksimum düzeyde kullanılan yer altı suyu potansiyeli de zarar görmüştür.

Bölge'de GAP Eylem Planı çerçevesinde sulamaya açılacak düzlükler dışında, sulama ihtiyacı duyulan bölgelerin engebeli ve dağlık kesimlerinde meyve ve sebze bahçeciliği ile hayvancılık faaliyetleri önemli yer tutmaktadır. Bölge genelinde hidrolik potansiyelin değerlendirilmesine yönelik olarak planlanan baraj ve hidroelektrik santraller ile oluşan su depolama alanları dağlık kırsal alanlarda yer alan yerleşim birimleri açısından ekonomik faaliyetlere sağlayacağı katkı açısından önem kazanmaktadır.

Bölge'de planlanan HES ve baraj projeleriyle entegre küçük ölçekli sulama göletlerinin yapımı, tarım ve hayvancılık sektörlerinin yanı sıra gelecekte turizm ve sanayi gibi sektörlere de ihtiyaç duyulduğunda kullanma suyu desteği sağlayabilecektir. HES ve baraj inşaatlarına yönelik yapılan saha çalışmalarında edinilen bilgiler, en önemli sorunun kamulaştırma ve su altında kalan araziler için ödenen istimlâk bedelleri olduğunu göstermiştir. Kırsal alanda kadastro çalışmalarının sağlıksız yürütülmüş olması kamulaştırma süreçlerinin uzamasına ve proje müellifi firmalar ile proje etki alanında kalan yerleşim birimlerinde yaşayan köylüler arasında çatışma ortamı oluşmasına neden olmaktadır.

3.2.3.3.2. Termik Enerji

TRC3 Bölgesi'nde en önemli termik santral (TES) potansiyeli Şırnak ilinde bulunan zengin asfaltit yataklarıdır. Saha çalışmalarından elde edilen bilgiler, 2003 yılından itibaren fuel oil yakıtlı mobil olarak Bölge'nin çeşitli il ve ilçelerinde kurulan dizel motorlu termik santrallerin 2011 yılından itibaren önceki yıllara kıyasla TEİAŞ'a düşük miktarda enerji verdiği, özellikle tarımsal sulama ve meskenlerde soğutma amaçlı kullanılan enerjinin maksimum seviyeye ulaştığı temmuz ve ağustos aylarında ihtiyaç duyulan miktarda elektrik enerjisi üretildiğini göstermektedir.

TRC3 Bölgesi'nde fuel oil yakıtlı ve işletmede bulunan termik santraller; Mardin ili Kızıltepe ilçesinde 2 adet 65 MW kurulu güce sahip, Şırnak ili İdil ilçesinde 2 adet 35 MW ve Silopi ilçesinde 2 adet 171 MW kurulu güce sahip, Siirt'te 1 adet 24 MW kurulu güce sahip santrallerdir.

Bölge'nin en büyük termik santrali, Silopi'de Görümlü ve Çalışkan Beldeleri arasında kurulmuş olan 3 üniteden müteşekkil toplam 405 MW kurulu güce sahip (her biri 135 MW), akışkan yatak teknolojisi ile asfaltit yakarak üretim yapan Silopi Elektrik Üretim A.Ş. tarafından kurulan ve işletilen santraldir. İlk ünitesi 2009 yılında devreye alınan ve 2. ve 3. ünitesinin yapım çalışmaları devam eden santralin toplam yatırım maliyeti 800.000.000 USD'dir. Şirket yılda 420.000 ton asfaltit ve 142.000 ton kireçtaşı üretmekte ve üretilen hammaddenin tamamı santralde kullanılmaktadır. 500 çalışanın bulunduğu tesiste, inşası süren 2 ünite devreye alındığında çalışan sayısı toplam 1.500 kişiye ulaşacaktır.

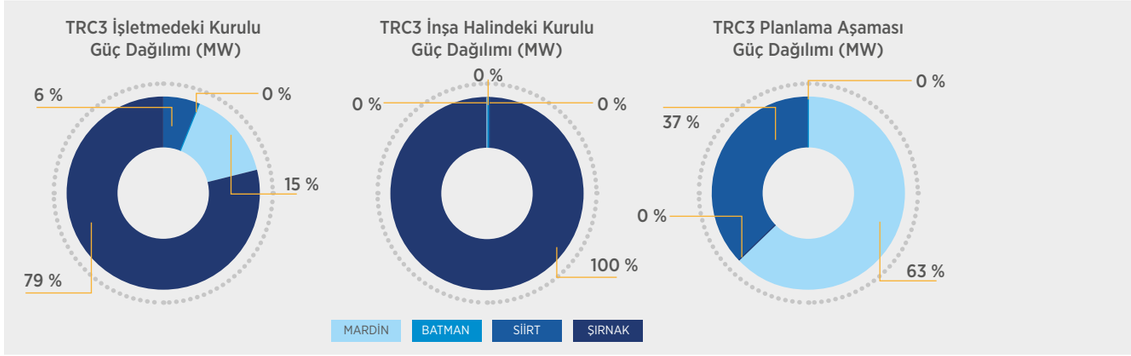
Şırnak Merkez ilçede 2009 yılında ve Silopi ilçesinde faaliyet göstermek üzere 2012 yılında alınmış 2 adet asfaltit yakıtlı termik santral lisansı mevcuttur. Bununla birlikte, Şırnak Çevre Platformu ve bazı yerel yönetimler; kurulacak santrallerin çevreye zarar vereceği, toprağı ve su kaynaklarını kirleteceği, Bölge'nin temel geçim kaynakları olan tarım ve hayvancılık faaliyetlerini olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle yapılması planlanan termik santrallere karşı çıkmaktadır.

TRC3 Bölgesi'nde doğal gaz yakıtlı üretim lisansı alan 3 adet Doğal Gaz Kombine Çevrim Santrali (DGKÇS) Mardin ilinde kurulacak olup her üç tesis planlama aşamasındadır.

Şırnak'ta bulunan asfaltit (kömür) kaynaklı Silopi TES dışında diğer termik santraller fuel oil kaynaklıdır. Bunlardan KARKEY TES, EPDK tarafından lisanslı perakende satış yapan tek elektrik enerjisi ihracat şirketi KARTET ile yurt içi satışın dışında Irak'a elektrik ihracatı da yapabilmektedir. Saha çalışmasın

görüşmelerinde, 2011 yılından itibaren Irak merkezi hükümeti ile yaşanan siyasi sorunlar nedeniyle ihraç amaçlı üretim yapılamadığı, yalnızca yaz aylarında talep edilmesi durumunda iç piyasaya enerji verildiği öğrenilmiştir.

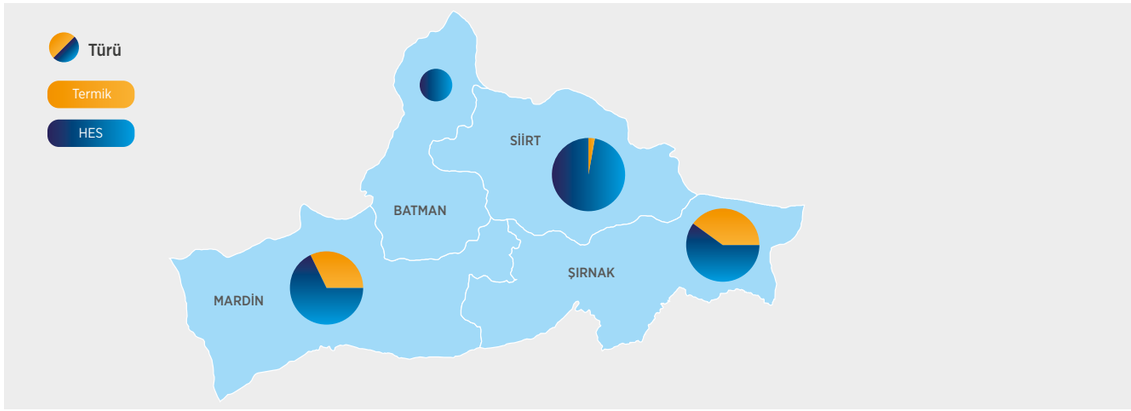
Şekil 86: *TRC3 Bölgesi İllerinde Mevcut, İnşa Halinde ve Planlama Aşamasında Bulunan Termik Santrallerin Kurulu Güç Dağılımları (MW)*

Kaynak: *EPDK verilerinden üretilmiştir.*

TRC3 Bölgesi'nde inşası devam eden ve planlanan termik santraller tamamlandığında toplamda en büyük kurulu güç Şırnak il sınırları içerisinde oluşacaktır. TRC3 Bölgesi'nin enerji üretimi açısından görünümü güncel veriler ışığında incelendiğinde; Bölge genelinde hidroelektrik potansiyelin termik potansiyelin üzerinde olduğu, Siirt ve Şırnak illerinin elektrik enerjisi üretiminde öne çıkacağı değerlendirilmektedir.

Şekil 87: *TRC3 Bölgesi Mevcut, İnşa Halinde ve Planlı HES ve TES Toplam Kurulu Gücün Dağılımı (MW)*

Kaynak: *DSİ ve EPDK verilerinden üretilmiştir.*

Mevcut durumda TRC3 Bölgesi'nde toplam kurulu gücün %57'sini termik santraller ve %43'ünü Hidroelektrik Santraller oluştururken, Bölge'nin mevcut kurulu gücü de dâhil edilerek inşa halinde ve planlı tüm kurulu gücü dağılımı incelendiğinde gelecekteki tablonun, HES potansiyelinin toplam kurulu güç planlamasının %71'ini, TES kurulu gücünün ise %29'unu oluşturacak biçimde değişeceği görülmektedir.

2003 yılından itibaren ulusal düzeyde enerji arzında oluşan darboğazı aşmak amacıyla Ülkenin çeşitli bölgelerinde ve TRC3 Bölgesi'nde yüksek maliyetle üretim yapan fuel oil yakıtlı dizel termik santraller kurulmuştur. Bu tesislere olan ihtiyacın azalmasıyla ve gerek TRC3 Bölgesi gerekse bölgesel çerçevede hidroelektrik santrallerin devreye alınmasıyla Bölge'de enerji arzındaki daralmanın aşılacağı beklenmektedir.

3.2.3.3.3. Güneş, Rüzgâr ve Jeotermal Enerji

Yenilenebilir enerji kaynaklarının gelişimi; teşviklere, düşen maliyetlere ve artan fosil yakıt fiyatlarına bağlıdır. Bununla birlikte Uluslararası Enerji Ajansı, elektrik üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının payının 2012 yılındaki %20 seviyesinden 2035 yılında %31'e çıkacağını öngörmektedir[8]. Dünya'daki eğilim incelendiğinde, güneş enerjisi teknolojisinin gelişmekte olduğu, yıl içinde kurulmakta olan güneş enerjisi ile üretim yapan santral sayılarının arttığı ve birçok ülkede teşvik sistemlerinin uygulandığı görülmektedir.

Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı, 2023 yılı itibariyle elektrik üretiminde yenilenebilir kaynakların payını %30'a çıkarmayı hedeflemiştir[9].

Şekil 88: *Yenilenebilir Enerji Kurulu Gücün Yıllara Göre Gelişimi (MW)*

Kaynak: *YEGM verilerinden üretilmiştir.*

Yenilenebilir enerji kaynaklarının Ülkemizdeki gelişimi incelendiğinde 2011 yılında 2005 yılına göre rüzgâr enerjisiyle enerji üretiminde 86 kat ve jeotermalde 7 kat artış sağlandığı görülmektedir. Bununla birlikte miktar olarak en büyük gelişme 4.330 MW ile hidroelektrik potansiyelin değerlendirilmesiyle gerçekleşmiştir.

Bölge'de alternatif enerji kaynakları ve verimlilik üzerine araştırma yapan kurum ve kuruluşlar oldukça azdır. Bölge'ye yakın illerden Şanlıurfa'da Harran Üniversitesi bünyesinde bir ARGE Merkezi olan "Yenilenebilir Enerji ve Enerji Verimliliği Merkezi" (GAP-YENEV) faal olarak çalışmalarını sürdüren en önemli kurumdur. GAP İdaresi'nce desteklenen merkezin amacı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan tüm üniversite, sanayi, kamu ve özel kuruluşlar ile potansiyel girişimcilerin yararlanabileceği yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği çalışmalarını yürütüldüğü laboratuar ve araştırma hizmetleri vermektir.

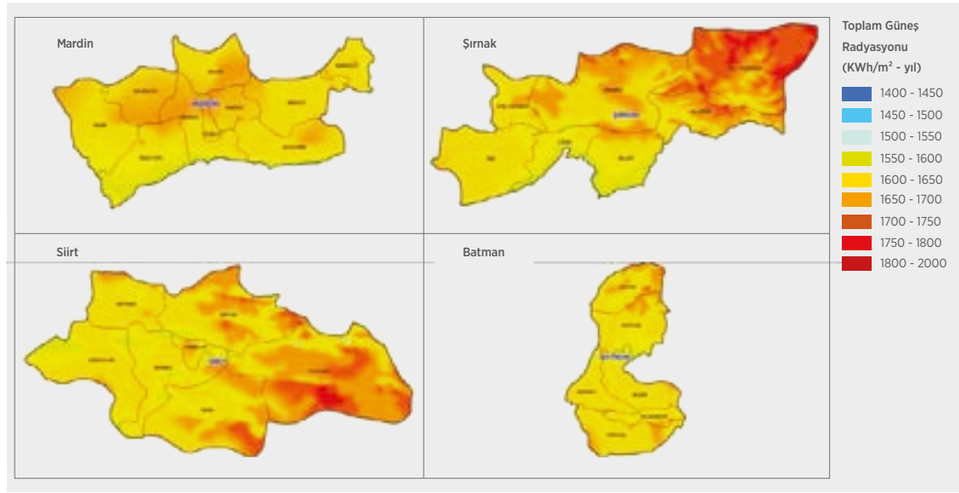
Güneş Enerjisi

Bölge illerinin sahip olduğu aylık güneşlenme süreleri ve radyasyon değerleri, TRC3 Bölgesi'nde güneş enerjisinden enerji üretimi için uygun alanlar olduğunu göstermektedir.

Mülga Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİE) tarafından hazırlanan aşağıdaki ayrıntılı haritada, elektrik enerjisi üretimi için Bölge'de kurulabilecek güneş sistemlerine uygun bölgeler belirlenmiştir. Harita incelendiğinde Mardin'de solar kaynaklı enerji üretiminin gerçekleşebileceği geniş alanlar dikkat çekmektedir. Ayrıca haritaya göre Siirt ve Şırnak'ın doğusunda güneş radyasyon değerinin oldukça yüksek değerlere ulaştığı noktalar yer almaktadır.

8 UEA, World Energy Outlook, 2012.
9 Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi.

Şekil 89: *TRC3 Bölgesi İllerinin Güneş Enerji Potansiyeli (kWh/m2-yıl, Güneş Radyasyon Değerlerine Göre)*

Kaynak: *YEGM, Güneş Enerjisi Potansiyel Atlası (GEPA).*

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından üst sınırı 600 MW olarak belirlenen ve 38 ile yatırım izni tanınan teşvikli güneş enerjisi yatırımları içerisinde TRC3 Bölgesi Mardin, Siirt ve Batman alt bölgesine 9 MW ve Şırnak iline 11 MW olarak toplamda 20 MW kurulu güç yatırım kapasitesi verilmiştir. 2013 yılı Haziran ayı içerisinde EPDK tarafından başvurular alınmış ve değerlendirme çalışmaları sürmektedir. Sunulan kapasitenin 14 katından fazla miktarda başvurunun gerçekleşmiş olması, Ülke genelinde sektörün ve güneş enerjisi ile elektrik üretiminin geleceğinin öngörülenin üzerinde gerçekleşeceğini ve gelişeceğini göstermektedir.

Önümüzdeki dönemde 600 MW'lık kapasitenin arttırılmasıyla birlikte TRC3 Bölgesi'nde de lisanslı Güneş Enerjisi Santrallerinin (GES) kurulması ve yaygınlaşması beklenmektedir. Bölge'nin iletim ve dağıtım hatlarının iyileştirilmesi ve adaptasyonu bu konuda belirleyici etkenlerden bir tanesi olacaktır.

Lisanslı üretim uygulamasının yanı sıra, TRC3 Bölgesi'nde üst limiti 1 MW olan güneş enerjisi ile lisansız elektrik üretimi amaçlı Mardin ilinde 7 adet ve Batman ilinde 2 adet başvuru gerçekleştirilmiştir. Mardin ilinde başvurusu uygun görülen 6 adet projenin toplam kurulu gücü 3 MW'tır. Batman ilindeki başvurular uygun görülmemiştir. Yapılan başvurular, Bölge'de güneş enerjisi ile enerji üretimi konusunda bilinçlenmenin geliştiğini göstermektedir.

Tablo 41: *TRC3 Bölgesi ve İlleri ile Türkiye'nin Ortalama Günlük Global Radyasyon Değerleri (kWh/m2-gün)*

Aylar	Mardin	Batman	Şırnak	Siirt	TRC3	TR
Ocak	1,91	1,8	1,95	1,89	1,89	1,79
Şubat	2,52	2,46	2,63	2,54	2,54	2,5
Mart	4,07	4,04	4,14	4,09	4,09	3,87
Nisan	5,08	5,07	5,12	5,1	5,09	4,93
Mayıs	6,23	6,22	6,29	6,27	6,25	6,14
Haziran	6,83	6,78	6,78	6,78	6,79	6,57
Temmuz	6,62	6,62	6,73	6,71	6,67	6,5
Ağustos	5,92	5,91	5,93	5,93	5,92	5,81
Eylül	5,04	5,02	5,1	5,07	5,06	4,81
Ekim	3,8	3,79	3,74	3,79	3,78	3,46
Kasım	2,41	2,34	2,44	2,37	2,39	2,14
Aralık	1,8	1,77	1,81	1,79	1,79	1,59

Kaynak: *YEGM verilerinden derlenmiştir.*

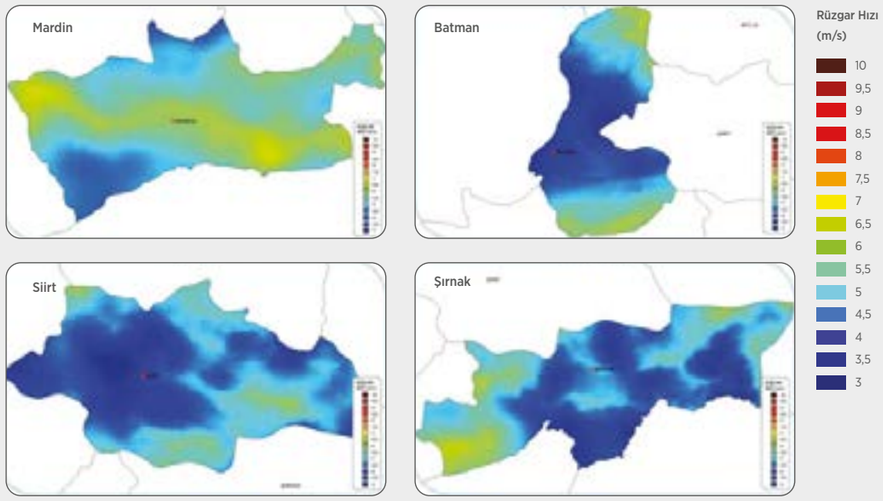
Bölge'de güneş enerjisinden daha çok sıcak su elde etmek için faydalanılmaktadır. Binaların çatılarına kurulmuş birçok güneş kollektörü bulunmaktadır. Bölge illerinde, kırsal yerleşim birimlerinde ORKÖY uygulamaları çerçevesinde faizsiz ve üç yıl geri ödemeli ödeme sistemi ile Batman'da 347, Mardin'de 1.839, Siirt'te 2.515 ve Şırnak'ta 66 konuta güneş kollektörü kurulmuş olmakla birlikte, uygulamalar tüm illerde genele yaygınlaştırılma konusunda yetersiz kalmıştır.

GAP Bölgesi'nde yürütülen, "Yenilenebilir Enerji (YE) Kullanımı ve Enerji Verimliliği'nin (EV) Arttırılması Projesi" kapsamında, Mardin ili Nusaybin ilçesinde güneş enerjili mikro sulama projesinin pilot sulama sistemi olarak kurulması çalışmaları devam etmektedir. Faaliyetin amacı Bölge'de yenilenebilir enerji kaynaklarının potansiyel kullanım alanlarında kullanılmasını teşvik etmektir.

Rüzgâr Enerjisi

Ekonomik rüzgâr enerjisi santrali yatırımı için 7 m/s veya üzerinde rüzgâr hızı gerekmektedir. TRC3 Bölgesi illerinin 50 m'de rüzgâr kaynak bilgileri ve rüzgâr enerjisi potansiyeli olan bölümler aşağıdaki haritada verilmiştir.

Şekil 90: *TRC3 Bölgesi İllerinin 50 m'de Rüzgâr Hızı Haritası*

Kaynak: *YEGM, Rüzgâr Enerjisi Potansiyel Atlası (REPA).*

Bu verilere karşın Bölge'de ölçüm noktalarına dair bir araştırma yapılmamıştır. Fakat kurulu güç potansiyeli bakımından Bölge illerinde rüzgâr türbini kurulabilecek alanların mevcut olduğu haritalar YEGM tarafından hazırlanan Rüzgâr Enerjisi Potansiyel Atlası'ndan görülmektedir.

Temiz enerji kaynaklarından biri olan rüzgâr enerjisi, yatırım maliyetlerinin azalmasıyla Ülkede hızla girişimi artan bir enerji kaynağıdır. Yatırımlar daha çok Marmara ve Ege gibi denize kıyısı olan bölgelerde yapılmaktadır. Bölgemizde ise henüz rüzgâr enerjisi üreten bir tesis bulunmamaktadır. Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü (YEGM) verilerine göre, Bölgemizde rüzgâr santrali kurulabilecek alan büyüklükleri ve toplam kurulu güç potansiyeli aşağıdaki tabloda verildiği gibidir.

Tablo 42: *TRC3 Bölgesi ve İllerinin 50 m'de Rüzgâr Kaynak Bilgileri*

İl/Bölge	50 m'de Rüzgar Gücü (W/m²)	50 m'de Rüzgar Hızı (m/s)	Toplam Alan (km²)	Toplam Kurulu Güç (MW)
Mardin	300-400	6,8 – 7,5	102	509
Batman			2	8
Siirt			3	15
Şırnak			0	0
TRC3			106	532

Kaynak: *YEGM, Rüzgâr Enerjisi Potansiyel Atlası (REPA).*

Jeotermal Kaynaklar

TRC3 Bölgesi'nde bulunan jeotermal kaynaklar, büyük ölçüde kaplıca olarak kullanılmaktadır. Bölge'de Dicle Nehri'ni kesen kuzey-batı, güney-doğu yönlü ufak bir fay hattı bulunmaktadır. Bu fayın kuzey çöküntüsünde iki adet sıcak su kaynağı görülmektedir. Bu kaynaklardan biri Dicle'nin doğusundaki Şırnak-Hısta kaplıcası, diğeri ise nehrin karşı kıyısında yer alan Mardin-Germiab kaplıcası olarak kullanılmaktadır.

Bölge'deki enerji potansiyeli yüksek en önemli kaynak Batman Kozluk-Taşlıdere'de (83 °C) bulunan jeotermal kaynaktır. Kaynağın ısıtma özelliğinden yararlanılarak Taşlıdere'de faaliyet göstermekte olan bir seranın ısınması sağlanmaktadır. Yine ısısından yararlanılarak soğutma sistemleri ve elektrik enerjisi sistemleri oluşturulma imkânı vardır. En önemli engel ise debisinin düşüklüğüdür.

TRC3 Bölgesi illerinin jeotermal potansiyeli henüz tam olarak bilinmemektedir. Bölge'deki jeotermal kaynaklar, genelde doğal olarak yeryüzüne çıkmaktadır. Jeotermal kaynaklara yönelik veriler 25-30 sene öncesine dayanmakta ve güncellenmiş bilgiye ulaşma konusunda sıkıntı yaşanmaktadır. Tespit edilen noktaların jeotermal modelinin ortaya konulması; mevcut kaynakların banleolojik (kaplıca) olarak ne kadar faydalı olduğu ve en önemlisi de suların mevcut debilerinin ve sıcaklıklarının artırılabilirliği konusunda araştırmaların yapılması gerekmektedir.

Şırnak iline bağlı Hısta Kaplıcası, Güçlükonak ilçesi Düğünyurdu köyü yakınında, Dicle Nehri kıyısındadır. Bölge'nin en yüksek ısılı sıcak su kaynağı olup, sıcaklığı 67°C'dir. Kaplıca suyu kalsiyum ve sülfit ihtiva etmektedir. Debisi 7 lt/sn ve pH'ı 7,15 olarak belirlenmiştir. Mevcut debinin arttırılabileceğini gösteren hidrojeolojik şartlar mevcuttur. Kaplıca banyosu romatizmal hastalıklar ile kadın hastalıklarında yararlı olmaktadır. Kaplıca üzerinde Şırnak İl Özel İdaresi tarafından yaptırılan fakat henüz özel sektöre devri gerçekleşmemiş bir adet tesis bulunmaktadır.

Maden Tetkik ve Arama (MTA) Genel Müdürlüğü tarafından, Bölge'de jeotermal enerjiyi bulmaya yönelik sondaj yapılan çalışma alanları ve tespit edilen değerler şu şekildedir:

Doğal Sıcak Kaynaklar

- Midyat-Dargeçit-Germiab (63,5°C)
- Şırnak-Hısta (67°C)
- Siirt-Billuris (34°C)

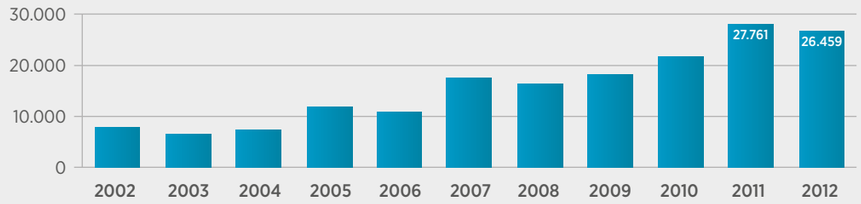
Kapalı (Örtülü) Jeotermal Sistemler

- Batman-Sason-Taşlıdere (83°C)

Bu değerlere bakılarak, Batman-Sason ilçesinde bulunan jeotermal enerjinin şehir ısıtma, soğutma, sera ısıtma ve termal turizm alanlarında diğer şehirlerdeki kaynakların ise sera ısıtma ve termal turizm alanında kullanılabileceği söylenebilir.

Bölge'de güvenlik sorunları ve yüksek yatırım maliyeti nedenleriyle henüz jeotermal sondaj kuyu açılmamıştır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı verileri, Ülke genelinde jeotermal amaçlı sondaj kuyusu metrajının 2011 yılı itibariyle 2002 yılına göre yaklaşık dört kat arttığını göstermektedir.

Şekil 91: *Türkiye 2002-2012 Yılları Arası Jeotermal Amaçlı Açılan Sondaj Kuyu Metrajı (m)*

Kaynak: *ETKB verilerinden üretilmiştir.*

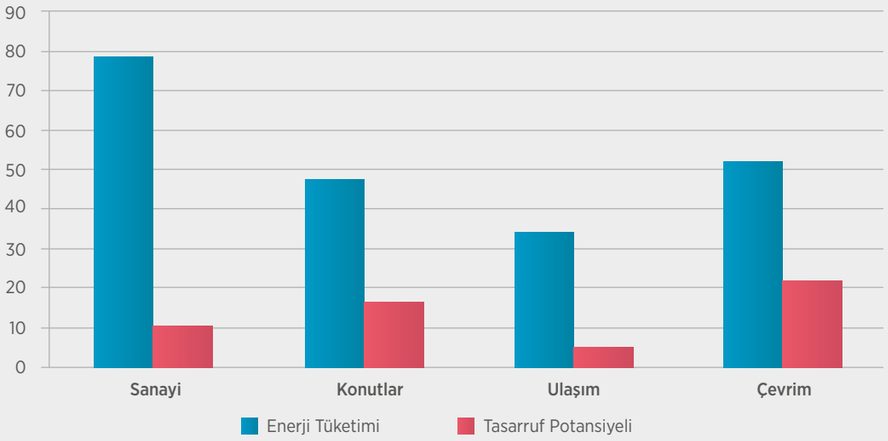
MTA yetkilileri Bölge'nin jeotermal potansiyelinin ortaya çıkarılmasında jeotermal sondaj kuyuları açılmasının gerekli olduğu, bu konuda Bölge'deki kamu kurumlarının işbirliğinin önemli olduğunu vurgulamıştır.

3.2.3.4. Enerji Verimliliği

Genel kabule göre enerji verimliliğini belirleyici gösterge olarak "enerji yoğunluğu" göstergesi kullanılmaktadır. Enerji yoğunluğu GSMH başına tüketilen/kullanılan enerji miktarını göstermektedir. Bu durumda, bir ülkenin enerji yoğunluğu ne kadar düşükse, o ülkede birim GSMH üretmek için harcanan enerji de o kadar düşük demektir ki, bu da enerjinin verimli kullanıldığına işaret etmektedir. OECD ülkelerinin enerji yoğunluğu değerleri ortalama 0,18 toe, dünya ortalaması ise 0,31 toe'dir. Enerji yoğunluğu değeri 0,27 toe olan Türkiye bu konuda dünya ortalamasının üstünde olsa da OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında alması gereken ciddi bir yol olduğu ortaya çıkmaktadır[10].

Türkiye diğer alanlarda olduğu gibi enerji tüketimi konusunda da hızlı büyüme göstermektedir. Türkiye'de, bu hızlı büyüme oranından dolayı ciddi bir tasarruf potansiyeli mevcuttur. Temel sektörlerde enerji verimliliği politikalarının başarıyla işletilmesi durumunda 2020 yılında %20 oranında enerji tasarrufu sağlanması tahmin edilmektedir. Sektörlere göre Türkiye'de enerji verimliliği çalışmalarında en çok ön plana çıkan sektörler sanayi, ulaşım, konutlar ve enerji üretim-dağıtım sistemleridir.

Şekil 92: *Sektörlere Göre Enerji Tüketimi ve Tasarruf Potansiyelleri*

Kaynak: *Türkiye'nin Enerji Verimliliği Haritası ve Hedefler Raporu, 2012.*

10 Türkiye'nin Enerji Verimliliği Haritası ve Hedefler Raporu.

3.2.3.4.1. Sanayide Enerji Verimliliği

Türkiye'nin enerji tüketiminin en yüksek olduğu alan sanayi sektörüdür. Enerji yoğun endüstriyel sektörler içerisinde en üst sırada bulunan ve TRC3 Bölgesi'nde de önemli yeri olan çimento sanayi sektöründe enerji maliyetinin, toplam üretim maliyeti içindeki payı %20 -%50 arasında değişmektedir. TRC3 Bölgesi'nde Mardin ve Batman illerinde gelişmekte olan gıda ve tekstil sektörlerinde ise bu oran %10 civarındadır[11].

TRC3 Bölgesi'nde faaliyet gösteren sanayi işletmelerinde, uygulamalı eğitimler verilmesi, enerji tüketim trendinin izlenmesi, enerji verimliliği ve potansiyel tasarruf alanlarının belirlenmesi, kullanılan aydınlatma metot ve ekipmanlarının enerji tasarruflu hale dönüştürülmesi öncelikli olarak gerçekleştirilebilecek uygulamalardır.

GAP İdaresi tarafından yürütülen Yenilenebilir Enerji (YE) Kullanımı ve Enerji Verimliliği'nin (EV) Arttırılması Projesi çerçevesi ikinci faz aşamasında, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunmayan Enerji Verimliliği Danışmanlığı (EVD) şirketlerinin kurulumunu kolaylaştırmak amacıyla Enerji Verimliliği Kuluçka Merkezi kurulması planlanmıştır. EVD şirketlerinin yetkilendirilebilmesi için yüksek maliyetli teknik ekipmana ve test cihazlarına sahip olmaları gerekmektedir. Bu sorundan hareketle, Proje'nin ikinci fazına Bölge'de EVD şirketlerinin kurulumunu kolaylaştırmak amacıyla bir Enerji Verimliliği Kuluçka Merkezi'nin (EVKM) kurulmasına yönelik faaliyet eklenmiştir. Söz konusu Kuluçka Merkezi, GAP Bölgesi'nde sanayi sektörünün en gelişmiş ili olan Gaziantep'te kurulacaktır. Faaliyetin Bölge'de EVD şirketlerinin kurulmasında kolaylaştırıcı olacağı, sanayi ve bina sektörlerinde gerçekleştirilmesi gerekli enerji verimliliği danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaşmasına önemli katkı sağlayacağı beklenmektedir.

3.2.3.4.2. Binalarda Enerji Verimliliği

Enerji tüketiminin sektörel dağılımına bakıldığında; Ülkemizde enerjinin %30'unun, toplam elektrik tüketiminin ise yaklaşık %43'ünün binalarda kullanıldığı, binaların enerji tüketiminde, sanayi sektöründen sonra ikinci sırada yer aldığı görülmektedir[12].

Binalarda enerji verimliliği konusunda 2008 yılında yayınlanan Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliğini, 2011'de yayınlanan Türkiye'de İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023 izlemiştir. Bina sektöründeki 2023 hedefi; binalarda yenilenebilir enerji kullanımının arttırılması ve 2017'ye kadar tüm binalara Enerji Kimlik Belgesi verilmesidir.

YEGM tarafından yapılan "Enerji Verimliliği Bilinç Düzeyinin Belirlenmesi Araştırma Çalışması" çerçevesinde Ülke genelinde gerçekleştirilen anketlerde; katılımcıların ikamet ettikleri binalarda, enerji tüketimini ve enerji verimlilik sınıfını gösteren bir enerji kimlik belgesinin alınması gerekliliği konusunda %53 olumlu yanıt verdikleri ve %30 oranında konu hakkında yeterli bilgi sahibi olunmadığı gerekçesiyle görüş belirtilmediği görülmüştür. Araştırma sonuçları, katılımcıların bütçelerinin imkân vermesi durumunda ikamet ettikleri konutlara ilişkin %47 oranında ısı yalıtımı yaptırmak istediklerini göstermiştir. Evlerde enerji verimliliğini artırmak için herhangi bir tedbir almayı düşünmeyenlerin oranı %29 olup yüksek bir oran olarak değerlendirilmiştir[13]. Araştırmanın diğer bir sonucunda ise; konutların yaklaşık %75'inde duvar ve çatı yalıtımı olmadığı, ısı yalıtımı yapmama nedeni olarak da maliyetin yüksek olmasının (%55,7) ileri sürüldüğü görülmüştür.

Kış aylarında ısıtma ve yaz aylarında soğutma amacıyla enerjinin yoğun olarak kullanıldığı TRC3 Bölgesi'nde binalarda ısı yalıtımı büyük önem taşımaktadır. İl belediyelerinden enerji verimliliği faaliyetleri ve Binalarda Enerji Kimliği uygulamasına ilişkin sağlıklı bilgi alınamamıştır. Diyarbakır Makine Mühendisleri Odasından edinilen bilgiler; TRC3 Bölgesi'nde Bakanlık tarafından eğitim ve sertifikasyon yetkisi verilen Makine Mühendisleri Odası tarafından enerji verimliliği hizmetlerinin gerçekleştirilmesi çerçevesinde sanayi ve/veya bina sektörlerinde yetki belgesi verilen şirket bulunmadığı, 5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanunu ve 25 Ekim 2008 tarihinde yayınlanan "Enerji Kaynaklarının ve Enerjinin Kullanımında Verimliliğin Arttırılmasına Dair Yönetmelik" kapsamında bina ve/veya sanayi sektörlerinde henüz görev yapan Enerji Yöneticisi ve TRC3 Bölgesi'nde Enerji Yöneticisi bulunduran sanayi işletmesi olmadığını göstermektedir.

11 Türkiye'nin Enerji Verimliliği Haritası ve Hedefler Raporu.
12 Türkiye'nin Enerji Verimliliği Haritası ve Hedefler Raporu.
13 YEGM,Hane Halkına Yönelik Enerji Verimliliği Araştırma Raporu.

TRC3 Bölgesi'nde belediyelerce yapılabilecek enerji verimliliği iyileştirmelerinin tespit edilmesi, mevcut bina stoklarının il ve ilçe bazında ortaya çıkarılması ve uygulama planları hazırlanması, uygulamaların izlenmesi ve denetimiyle ilgili gerekli yaptırım ve tedbirlerin alınması ve bu konuda bütçe kaynağı oluşturulması gerekli görülmektedir.

3.2.3.4.3. Ulaşımda Enerji Verimliliği

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı verileri, sektörlere göre enerji tüketiminde 2010 yılı itibariyle tüm tüketilen enerji içerisinde ulaştırma sektörünün payının %28 olduğunu ve Türkiye'nin enerji kaynakları konusunda dışa bağımlı bir ülke olduğunu göstermektedir. İthal edilen enerji içerisinde ulaştırma sektörünün 2002–2012 yılları içerisinde ortalama %57,3 ile en büyük orana sahip olduğu değerlendirildiğinde ulaştırma sektöründe enerji verimliliği uygulamalarının gerekliliği ve önemi görülmektedir.

Ülke genelinde ve TRC3 Bölgesi'nde araç sayısı artmaktadır. Bununla birlikte Bölge'de özellikle kent içi ulaşımda toplu taşıma uygulamalarında uzun seyahat süreleri, trafik düzenlemesi ve kent içi ana ve tali yol düzenlemelerinin, bakım ve onarımlarının yetersiz olması, toplu taşımanın tercih edilmemesine neden olmaktadır. Kentler arası ulaşımda çevre yolları düzenlemelerinin yetersiz olması nedeniyle transit araçların şehir ve ilçe merkezlerinden geçiş yapması ve şehir merkezlerinde oluşan trafik yoğunluğu, araçların yakıt giderlerini doğrudan arttıran etkenler içerisinde yer almaktadır.

3.2.3.5. Elektrik Dağıtım Sistemleri

TEDAŞ Genel Müdürlüğü'nde ilk olarak Ankara ve Konya'da Yürütülen SCADA/DMS (Denetimsel Kontrol ve Veri Toplama/Dağıtım Yönetim Sistemi) projesinin genel amacı, şehirlerin dağıtım şebekelerinin işletmesine, işletme planlamasına ve yönetimine destek olmaktır. Bu tür çalışmalar; sistemi optimum konfigürasyonda işleterek kayıpların azaltılmasını, etkili bakım vasıtasıyla sistem elemanlarının ömrünün uzamasını, işletme bakım masraflarının düşük tutulmasını, atıl kapasiteyi değerlendirerek yatırım ihtiyacının azaltılması ve ötelenmesi gibi şebeke planlamasına ve işletmesine yönelik birçok uygulamayı da beraberinde sunmakta ve dağıtım sistemlerinde verimliliği arttırmaya yönelik faaliyetlere olanak sağlamaktadır[14].

Kayıp–kaçak oranını yüksek olduğu ve bu nedenle dengesiz bir yük dağılımı rejiminin yaygın olduğu TRC3 Bölgesi'nde bu tür otomasyon sistemlerinin uygulanması dağınık şebekelerde düzenleyici etkisinin yanı sıra iletilen enerjide en üst düzeyde tasarruf imkânı sağlayacaktır.

3.2.3.6. Petrol ve Doğalgaz

TÜİK verilerine göre, 2012 yılında Ülkemizin toplam ithalatı yaklaşık 234 milyar dolardır. Enerji ithalatı ise yaklaşık 62 milyar dolardır ve toplam ithalatın % 27'sini oluşturmaktadır. Türkiye enerji fiyatları; dünya sıralamasında pahalılık açısından AB'de en önde gelen ülkelerden birisidir. Başlı başına ciddi bir maliyeti içinde barındıran bu durum sanayi üretiminde rekabetçiliğin sağlamasındaki en önemli sorunların başında gelmektedir. Enerjide dışa bağımlılık azaldığı taktirde enerjiden alınan vergiler kabul edilebilir bir seviyeye indirilebilecek ve maliyetleri düşürücü bir etki yaratarak üretimi olumlu yönde etkileyecektir[15].

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Ülkemizin sürekli artan ham petrol ve doğal gaz ihtiyacının ve 2023 yılı için belirlenen ihtiyacın tamamının Ülke kaynakları tarafından karşılanması vizyonu kapsamında, TRC3 Bölgesi'nde arama, sondaj ve üretim faaliyetleri gerçekleştirmektedir.

Türkiye'deki petrol kuyularının büyük bir bölümü Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndedir. Batman ili ulusal düzeyde ve TRC3 Bölgesi'nde en önemli üretim merkezi olmakla birlikte Şırnak, Mardin ve Siirt'te de üretim yapılmaktadır. TPAO Batman Bölge Müdürlüğü'nden alınan verilere göre Batman'da üretilen petrol miktarı 2012 yılında toplam 6,1 milyon varil olarak gerçekleşmiştir. Bu miktar Ülke genelinde yapılan üretimin %38'idir. Ulusal düzeyde ve TRC3 Bölgesi'nde bulunan en büyük petrol üretim sahası, 241 kuyu ve günlük 6.454 varil petrol üretimi ile Batman'a bağlı Batı Raman sahasıdır. Türkiye'de tespit edilmiş üretilebilecek petrol rezervinin yarısından fazlası TRC3 Bölgesi'nde bulunmaktadır. Bugün bilinen rezervler ve üretim miktarıyla TRC3 Bölgesi'nde yaklaşık 25 yıllık petrol rezervi bulunduğu öngörülmektedir.

Türkiye geneli ham petrol üretimi ile ham petrol üretiminde Mardin, Batman, Siirt ve Şırnak illerinin 2012 yılı değerleri aşağıdaki tablolarda verildiği gibidir.

Tablo 43: *Türkiye Geneli Ham Petrol Üretim Miktarı*

Yıl	Ham Petrol (varil)	Ham Petrol (ton)
2012	16.212.476	2.337.557
2013 (Ocak-Şubat)	2.664.322	383.966

Kaynak: *PİGM verilerinden derlenmiştir.*

Tablo 44: *TRC3 Bölgesi İlleri ve Türkiye'de 2012 Yılı Ham Petrol Üretim Miktarları*

İl/Bölge	Ham Petrol Miktarı (varil)	Toplam Üretimde Payı (%)
Mardin	343.757	2,12
Batman	6.161.704	38,00
Siirt	123.210	0,76
Şırnak	361.425	2,23
TR	16.212.476	100.00

Kaynak: *PİGM verilerinden derlenmiştir.*

Ülke genelinde keşfedilen doğal gaz alanları içerisinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve TRC3 Bölgesi'nde belirlenen sahalar, Bölge'nin keşfedilen petrol sahalarına oranla zayıf durumdadır. Doğal gaz potansiyeli taşıyan Bölge'de 2012 yılı itibariyle yalnızca Mardin'de üretim yapılabilmiştir. Türkiye geneli doğal gaz üretimi ile doğal gaz üretiminde Mardin, Batman, Siirt ve Şırnak illerinin 2012 yılı değerleri aşağıdaki tablolarda verildiği gibidir.

Tablo 45: *Türkiye Geneli Doğalgaz Üretim Miktarı*

Yıl	Doğalgaz Miktarı (m^3)
2012	664.353.885
2013 (Ocak-Şubat)	93.680.440

Kaynak: *PİGM verilerinden derlenmiştir.*

Tablo 46: *TRC3 Bölgesi İlleri 2012 Yılı Doğalgaz Üretim Miktarları*

İl/Bölge	Doğalgaz Miktarı (m^3)	Toplam Üretimde Payı (%)
Mardin	7.914.332	1,20
Batman	0	0
Siirt	0	0
Şırnak	0	0
TR	664.353.885	100.00

Kaynak: *PİGM verilerinden derlenmiştir.*

TRC3 Bölgesi'nde, doğal gaz açısından tek değerlendirilebilen alan Mardin'e bağlı Nusaybin ilçesindeki Çamurlu Sahası olup, günlük üretim hacmi 11.000 m^3'tür. Kazılan kuyulardan istenilen verim alınamadığı için üretim kapasite artışı gerçekleşememiştir. TPAO'nun doğal gaz temin amaçlı açtığı fakat henüz tamamlaması ve testi yapılmayan 1 adet kuyusu bulunmaktadır. Ayrıca açmayı planladığı ancak mayınlı bölgede olması sebebiyle çalışmalara başlanamayan üretim kuyuları vardır. Bunun dışında TIWAY firmasının 1 adet üretim kuyusundan üretilen günlük 40.000 m^3 civarında gazı TPAO satın almakta ve Bölge'deki müşterilerine satmaktadır. TRC3 Bölgesi illerinin kalan üretilebilir ham petrol ve doğal gaz rezervleri değerleri aşağıdaki tabloda verildiği gibidir.

Tablo 47: *TRC3 Bölgesi İllerinin Kalan Üretilebilir Ham Petrol ve Doğalgaz Rezerv Değerleri*

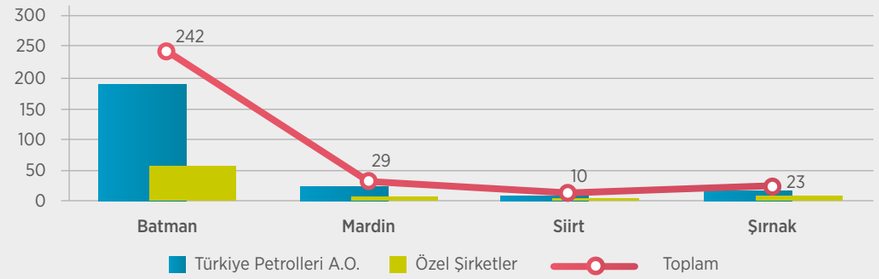
İl/Bölge	Ham Petrol Rezerv (varil)	Doğalgaz Rezerv (m^3)
Mardin	4.303.691	192.668.334
Batman	151.781.018	15.000.000
Siirt	1.916.370	0
Şırnak	3.303.410	95.700.000
TRC3	161.304.489	303.368.334

Kaynak: *PİGM verilerinden derlenmiştir.*

14 Türkiye'nin Enerji Verimliliği Haritası ve Hedefler Raporu.
15 Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kaynakları Potansiyeli, Kullanımı ve Dışa Bağımlılığı, 2011.

TRC3 Bölgesi'nde petrol ve doğal gaz arama amaçlı kuyuların büyük oranla TPAO tarafından işletildiği ve toplamda 242 adet ile en fazla Batman il sınırları içerisinde kuyu açıldığı görülmektedir.

Şekil 93: *TRC3 Bölgesi İllerinde 2002-2012 Yılları Arasında Petrol ve Doğal Gaz Temini Amaçlı Açılan Kuyuların Dağılımı*

Kaynak: *PİGM verilerinden üretilmiştir.*

Petrol İşleri Genel Müdürlüğü (PİGM) verilerine göre 2011 yılı itibariyle açılmış olan ve üretim yapılan 1.617 adet petrol kuyusunun 1.484 adedi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ve bunların 799'u ise sadece Batman'da yer almaktadır. TRC3 Bölgesi'nde bulunan toplam petrol kuyusu sayısı ise 988'dir. TPAO tarafından şu ana kadar gerçekleştirilen aramaların %71'i Güneydoğu Anadolu'da, %21'i Trakya'da, %8'i ise diğer bölgelerde gerçekleştirilmiştir.

Son 10 yılda özellikle Kuzey Amerika'da geliştirilen teknoloji ile ankonvansiyonel gaz üretiminde yaşanan gelişmelere paralel olarak Ülkemizde de Trakya Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde muhtemel kaya gazı rezervleri olduğu değerlendirilmektedir. Aşağıdaki haritadan, TRC3 Bölgesi'nin petrol ve doğal gaz potansiyelleri dışında kaya gazı potansiyeli de taşıdığı görülmektedir.

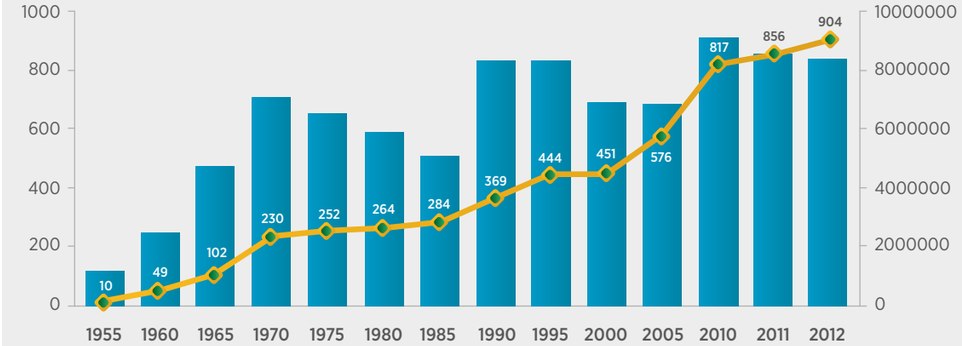
Şekil 94: *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Muhtemel Kaya Gazı Rezerv Alanları*

Kaynak: *PİGM verileri.*

Batman TPAO'nun son on yıl içindeki yatırımlarında genel trendin artış yönünde olduğu ve özellikle 2009 yılından itibaren ise yatırım miktarlarında önemli artışlar gerçekleştiği izlenmektedir. TPAO verileri, 2003 ve 2012 yılları arasında toplam 341 adet kuyu açıldığını son dört yıl içinde açılan kuyu adedinin ise toplam kuyu adedinin %55'ini oluşturduğunu göstermektedir.

Şekil 95: *Batman TPAO Tarafından Açılan Kuyu Adedi ve Petrol Üretim Miktarları*

Kaynak: *Batman TPAO verilerinden üretilmiştir.*

Sınırlı petrol rezervlerinin bulunduğu Ülkemizde petrol üretiminin açılan kuyu adediyle paralel olarak artış gösterdiği, arama ve üretim amaçlı kuyu adedinin düşük artışlar gösterdiği dönemlerde üretimin de düşük olduğu görülmüştür.

Uluslararası enerji haritasında transit ülke konumuyla jeopolitik önem taşıyan Ülkemizin, dünyanın en büyük üçüncü petrol ve onuncu büyük doğalgaz rezervlerine sahip ülkesi Irak ve bölgesel olarak çok önemli rezervlere sahip Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi ile sınır olmasının TRC3 Bölgesi'ne kazandırdığı ticaret ve taahhüt alanındaki büyük avantajın, enerji sektöründe sağlanacak gelişmelerle daha da önem kazanacağı öngörülmektedir.

15 Ekim 2009 tarihinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Irak Petrol Bakanlığı arasında, Irak doğal gazının Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya transit taşınması ile iki ülke arasında bir doğal gaz koridoru geliştirilmesini amaçlayan mutabakat zaptı imzalanmıştır. Gerek Türkiye gerekse TRC3 Bölgesi için büyük önem taşıyan Irak-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'ne ilişkin olarak, 2012 yılında herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir. Irak doğal gazının geleceğinin, ülke içinde doğal gaz üretimi ile ilgili mevzuatın netleşmesi ve Irak'ta istikrarın sağlanmasına paralel olarak şekillenmesi beklenmektedir[16].

Uluslararası Enerji Ajansı 2012 yılı araştırmaları, 2035 yılına kadar küresel petrol üretimindeki artışı %45'nin Irak'ın gerçekleştireceğini ve 2030'lu yıllar itibariyle Rusya'yı geride bırakarak dünyanın ikinci büyük petrol ihracatçısı konumuna yükseleceğini ön görmektedir[17]. Irak'ta kısa sürede beklenen ekonomik gelişme ve refah düzeyi artışının, Ülkemiz ve özelinde Irak ile kültürel bağlar taşıyan TRC3 Bölgesi için büyük fırsatlar ortaya çıkaracağı beklenmektedir.

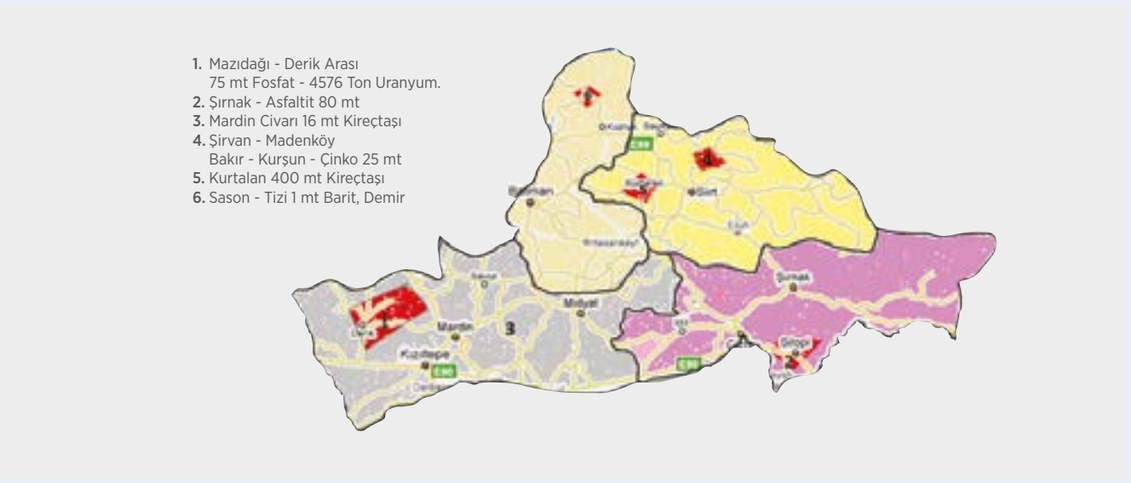
3.2.3.7. Madenler ve Endüstriyel Hammaddeler

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde önceki yıllarda, güvenlik sorunları nedeniyle madenciliğe yönelik çalışmalar yeterli düzeyde yürütülememiştir. Bu çalışmaların azlığı sebebiyle sağlıklı verilere ulaşılamamakta ve potansiyel maden alanları yeterli düzeyde değerlendirilememektedir.

16 Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi, BOTAŞ.
17 Uluslararası Enerji Ajansı, UEA.

TRC3 Bölgesi maden yatakları açısından zengin olmamakla birlikte endüstriyel ve enerji hammaddeleri potansiyeli yüksek bir bölgedir. Mardin'de bulunan başlıca endüstriyel hammaddeler başta fosfat olmak üzere çimento hammaddeleri, mermer ve kuvars kumu olarak sayılabilir. Batman'da petrol dışında metalik maden olarak barit ve demir, endüstriyel hammadde olarak tuğla-kiremit bulunmakta, Batman-Siirt arasında da birinci kalitede Ülkemizin önemli alçıtaşı yatakları yer almaktadır. Ülkemizin önemli masif sülfit bakır yataklarından birisi olan Madenköy bakır yatağı Siirt ili Şirvan ilçesinde bulunmakta, Baykan ve Kurtalan ilçelerinde de mermer ve çimento hammaddeleri bulunmaktadır. Şırnak ilinde endüstriyel ve enerji hammaddelerine yönelik oluşumlar öne çıkmaktadır. Bunlar fosfat, çimento hammaddeleri ve asfaltit olarak sayılabilir. Fosfat oluşumlarına Uludere ilçesinde rastlanırken, Merkez ve Cizre ilçelerinde ise çimento hammaddesi olarak kullanılmaya elverişli kil ve kireçtaşı potansiyelleri yer almaktadır. Ülkemizin bilinen en önemli asfaltit yatakları Şırnak ilinin Merkez ve Silopi ilçelerinde yer almaktadır.

Şekil 96: *TRC3 Bölgesi Yer Altı ve Yerüstü Zenginliklerinin Görünümü*

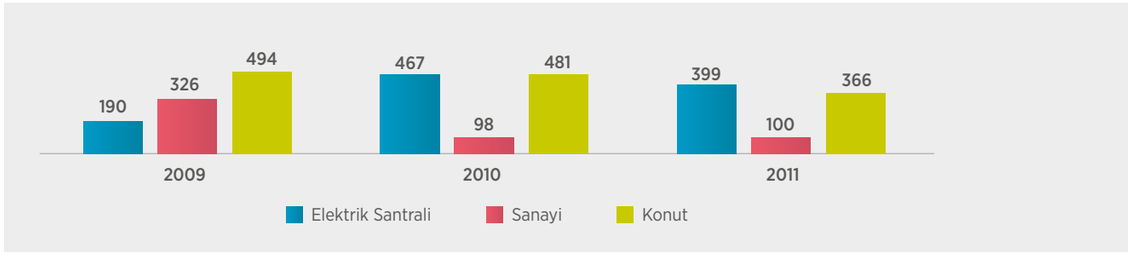
Kaynak: *Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (www.mta.gov.tr).*

3.2.3.7.1. Madenler

Asfaltit

Türkiye asfaltit rezervlerinin önemli bölümü Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ) uhdesindedir. 2002 yılından itibaren asfaltit üretimi Şırnak Valiliği ve özel sektör tarafından rödövans karşılığı yapılmaya başlanmıştır. Şırnak Valiliği Bölge'nin teshin ve sanayi ihtiyaçları için üretim yapmaktadır. ETKB tarafından hazırlanan Genel Enerji Denge Tabloları incelendiğinde; Bölge'de asfaltit yakıtlı ilk termik santral olan Silopi Elektrik Üretim A.Ş.'nin 135 MW gücündeki ilk ünitesinin devreye alındığı görülmektedir. 2009 ve 2011 yılları arasında tüketim alanlarına göre asfaltitin kullanımı aşağıdaki tabloda verildiği biçimde gerçekleşmiştir. Park Elektrik, 2033 yılına kadar Türkiye Kömür İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nden rodövans usulü ile asfaltit sahasını kiralamıştır. Santralde, sektörde yaygın olarak kullanılan ve temiz kömür teknolojileri sınıfına giren dolaşımlı akışkan yataklı kazan teknolojisi kullanılmaktadır.

Şekil 97: *2009-2011 Yılları Arası Asfaltit Tüketim Alanları (b.ton)*

Kaynak: *ETBK Genel Enerji Denge Tabloları verilerinden üretilmiştir.*

Asfaltitin sektörlere göre kullanım alanları incelendiğinde, 2011 yılında 2009 yılına oranla termik santralde tüketim oranının %110 artış gösterdiği, sanayi alanındaki tüketimin % 226 ve konutlardaki tüketimin %35 azaldığı görülmektedir.

TKİ 2011 yılı verileri Şırnak ilinde, tahmini (görünür + muhtemel + mümkün) 72,9 milyon ton asfaltit madeni rezervi bulunduğunu gösterirken, 2012 yılsonu verileri yeni keşfedilen alanlarla rezervin 104,6 milyon tona yükseldiğini ortaya koymuştur[18].

Konutlarda ve sanayide yüksek kükürt oranı içermesi ve hava kirliliğine neden olması nedeniyle kullanımı uygun olmayan asfaltitin gelecekte büyük oranda termik enerji üretiminde kullanılacağı öngörülmektedir.

Metalik Madenler (Bakır – Krom)

Bakır

Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt illerini kapsayan TRC3 Bölgesi'nde bakır sadece Siirt'in Şirvan ilçesine bağlı Madenköy'de bulunmaktadır. Siirt Madenköy İşletmesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Siirt ilinin kuzeydoğusunda, Şirvan ilçesinin doğusunda yer almaktadır. İşletme, 2006 yılından bu yana Park Elektrik Madencilik Sanayi ve Ticaret A.Ş unvanlı özel bir şirket tarafından yapılmaktadır. Çeşitli zamanlarda gerçekleştirilen sondaj sonuçlarının değerlendirilmesine göre sahada 39,8 mton rezerv bulunmaktadır.

Ruhsat sahası içindeki kaynakların ortalama tenörü (bakır yüzdesi) ortalama %2,4 olarak hesaplanmıştır. Park Elektrik, Madenköy sahasından çıkardığı tüvenanı konsantre tesisinde işlemekte ve nihai ürün olarak konsantre bakır satmaktadır Konsantre tesisinin tüvenan cevher işleme kapasitesi 2011 yılında 750.000 tondan 1.200.000 tona çıkarılmıştır. Ayrıca kapasitenin %50 daha artırılması için yatırım çalışmaları devam etmektedir. İşletme bünyesinde 900 kişi istihdam edilmiştir.

Krom

TRC3 Bölgesi'nde krom kaynakları özellikle Siirt ili çevresinde bulunmaktadır. Siirt ili genelinde iki adet zuhur ve bir adet terk edilmiş eski ocak vardır. Bu ocaklardan çıkarılan kromun tenörü %26–51 Cr_2O_3 aralığındadır. Ocakta 100 ton görünür, muhtemel ve mümkün rezerv, zuhurlarda ise toplam 2.728 ton görünür, muhtemel ve mümkün rezerv vardır.

Muhtemel rezervin 2.560 ton olduğu Baykan-Büzügan Zuhurlarında kayaç birimleri, Alp Orojenezinden etkilenmiş ve karmaşık bir durum kazanmışlardır. Kromit zuhurları ise düzensiz mercekler şeklindedir. Krom yataklarına ilişkin jeoloji ve rezerv bilgileri güncelleştirilmelidir.

3.2.3.7.2. Endüstriyel Hammaddeler

Fosfat

Ülkenin ve Bölge'nin en önemli yer altı zenginliklerinden biri olan fosfat yatakları Mardin Mazıdağı'nda bulunmaktadır. 1994 yılında kapatılan ve atıl duruma getirilen Mazıdağı Fosfat Tesisleri'nin (Tesis) özelleştirilmesi amacıyla 21/02/2011 tarihi itibariyle 4. kez ihaleye çıkılmış ve ihalenin olumlu sonuçlanmasıyla 28.07.2011 tarihinde Tesis Alıcı Firma TMC Enerji Yatırımları Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye devir ve teslim edilerek özelleştirme işlemleri tamamlanmıştır.

18 2012 Yılı TKİ Faaliyet Raporu.

Şirket, açık işletmeye uygun tüvenan cevher rezerv miktarını 49.629.362 ton ve kapalı işletmeye uygun tüvenan cevher rezerv miktarını 33.964.479 ton ve toplam rezervi 83.593.841 ton olarak tespit etmiştir. Söz konusu rezerv 25 yıllık bir işletmeyi öngörmektedir. Saha çalışmasından edinilen bilgilere göre 19.050.000 dolar harcanarak bakım ve onarımının gerçekleştirildiği, 2012 yılı Temmuz ayı itibariyle üretime başlandığı, yılsonu itibariyle 417.584 ton fosfat kayasının işlendiği ve 227 kişiye istihdam sağlandığı öğrenilmiştir. Şirket 2016 yılı sonuna kadar 149.000.000 dolarlık yatırım yapmayı, 2.950.000 ton üretim gerçekleştirmeyi ve toplamda 1.050 kişi istihdam etmeyi planlamaktadır. Şirket aynı zamanda 2016 yılı sonuna kadar belirtilen tesislerin devreye alınmasını ve yatırım süreci sonunda Ülkemizin dışa bağımlı olduğu gübre ihtiyacının bir kısmını karşılamayı hedeflemektedir.

MTA verileri, Türkiye'ye başta Tunus, Fas, Ürdün ve İsrail'den her yıl 40 milyon dolarlık fosfat hammaddesi ithalatı gerçekleştirildiğini, gübre tüketimimizin 1/3'ünün fosforlu gübrelere ait olduğunu ve bu nedenle üretimde hammadde olarak fosfatın büyük önem taşıdığını göstermektedir. Türkiye'de üretilen ve ithal edilen fosfatın tamamına yakın bölümü gübre sanayinde tüketilmektedir. Fosfatın yerine ikame olacak herhangi bir madde bulunamadığından, özellikle sulanabilir tarım arazimizin artmasına paralel olarak fosfat tüketiminin önümüzdeki yıllarda artacağı kesin olarak söylenebilir. Bu talebin özellikle GAP çerçevesinde sulu tarıma geçilmesiyle önemli miktarda artacağı ön görülmektedir.

Barit

MTA'dan alınan bilgilere göre, TRC3 Bölgesi'nde Sason-Tizi sahasında %13,5 $BaSO_4$ tenöründe 288.000 ton görünür ve muhtemel rezerv, Sason-Tizi-Kösekköy sahasında ise %63,5 $BaSO_4$ tenöründe 877.000 ton görünür ve muhtemel rezerv bulunmaktadır. Bu rezervler işletilmemektedir.

Kireçtaşı, Jips ve Kil

MTA Genel Müdürlüğü'nün TRC3 Bölgesi'nde yürüttüğü hammadde arama projelerine göre Mardin Merkez ve Derik ilçelerinde iyi kalitede kaplama ve döşeme taşı için uygun nitelikte mermer olarak kullanılabilecek özellikte kireçtaşı ve kum taşı oluşumları tespit edilmiştir. Mardin Merkez Yalım köyü sahasında mermer olarak kullanılabilecek kireçtaşlarının görünür rezervi yaklaşık 47 milyon ton civarındadır. Derik-Çat-Telbesni sahasındaki mermer olarak kullanılabilecek kumtaşlarının görünür rezervi ise yaklaşık 221 milyon ton civarındadır.

Siirt ili Baykan ve Kurtalan ilçelerinde de mermer ve çimento hammaddeleri bulunmaktadır. Baykan-Girdigan Köyü mermerleri 1–3 metreküp arasında blok alınabilme özelliğinde olup 1,6 milyon metreküp rezerve sahiptir.

Gercüş ile Hasankeyf ve Batman ile Diyarbakır arasında da önemli çimento hammaddeleri kaynakları bulunmaktadır. Beşiri ve Hasankeyf yakınlarında jips yatakları bulunmaktadır. Siirt ili Kurtalan ilçesinde çimento yapımına uygun yaklaşık 404 milyon ton kireçtaşı tespit edilmiştir. Şırnak ili Merkez ve Cizre ilçelerinde çimento hammaddesi olarak kullanılmaya elverişli kil ve kireçtaşı potansiyelleri yer almaktadır. Şırnak Merkez ilçedeki çimento hammaddeleri Balveren beldesi, Çakırsöğüt ve Toptepe köylerinde belirlenmiş olup Balveren beldesinde 33–78 milyon metreküp arasında, Çakırsöğüt köyünde ise 79–186 milyon metreküp arasında değişen muhtemel kireçtaşı rezervleri tespit edilmiştir. Toptepe köyü kalkerli marn sahasında çimento hammaddesi olarak yaklaşık 29–68 milyon metreküp arasında değişen muhtemel kil rezervi belirlenmiştir. Cizre-Cudiyet mahallesinde yaklaşık 34 milyon metreküp rezerve sahip kil sahası bulunmaktadır.

Kuvars Kumu

Kızıltepe-Çimenli sahasında yaklaşık 17 milyon ton yüksek tenorlu kuvars kumu tespit edilmiş olup bu maddenin sanayinin birçok sektöründe zenginleştirme yapmadan kullanılabileceği belirlenmiştir.

MTA verilerine göre Kızıltepe'de Çimenli ve Aveban sahasında yüksek tenörlü kuvars kumu tespit edilmiştir. Sanayinin birçok sektöründe (gaz beton, döküm kumu vb.) zenginleştirme yapmadan bulunan hali ile kullanılabileceği belirlenmiştir.

Alçıtaşı

Batman ve Siirt arasında kalan alan Türkiye'nin önemli alçıtaşı yataklarına sahiptir. Buradaki alçıtaşı her sektörde kullanılabilecek kalitede olup, yataklarının çoğu halen özel şirketler tarafından işletilmektedir. Siirt Merkez-Akyamaç-Fişkin köyünde 1inci ve 2inci sınıf alçı kalitesinde yaklaşık 42 milyon ton alçıtaşı rezervi tespit edilmiştir. Günümüzde alçı taşı kullanımının %5' i zirai amaçlı, %15'i endüstriyel amaçlı olarak kullanılırken; geri kalan miktarın tamamı yapı sektöründe kullanılmaktadır.

2004 yılında üretime başlayan ve Batman Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyetini sürdüren Fernas Alçı Fabrikası Tüpraş'tan sonra endüstriyel ölçekli ilin en büyük tesisi olup yıllık üretim kapasitesi 300.000 ton'dur.

Mardin Taşı

Mardin-Kızıltepe-Ömerli-Midyat bölgelerini içine alan geniş alanda gerçekleştirilen çalışmalarda Mardin Taşının litolojik özellikleri belirlenmiştir. Mardin Taşı ilgisizlik yüzünden ustalarını kaybetmekte ve tedbirler alınmazsa, ince işlemeciliğe yönelik faaliyetler yok olmaya yüz tutacaktır. Bu nedenle günümüz teknolojileri kullanılarak istenilen çizimler bilgisayara verilerek işlenmelidir. Bu tarz üretim şekli dış pazarlarda talebi yüksek ürünlerin oluşturulmasına olanak sağlayacaktır.

Mardin Taş Ocakları İşletmeleri'nin yapmış olduğu yatırımlar sonuç vermeye başlamış, bu geleneksel ürünler yurt dışına ihraç edilmeye başlamıştır. Evlere tarihi görüntü veren özelliğinden dolayı yakın zamanda dış pazarlarda, Mardin'de devam eden restorasyon çalışmalarında ve yeni inşa edilen betonarme binaların kaplama uygulamalarıyla yerel pazarda talep gören bir üründür.

Bazalt

Şırnak ilinin Suriye sınırında Cizre, İdil ve Nusaybin ilçeleri arasında bazalt rezervleri bulunmaktadır. Fakat tam olarak rezerv miktarları tespit edilememiştir. Yrd. Doç. Dr. Şefik İmamoğlu'nun yaptığı araştırma çalışmalarına göre buradaki bazaltlar blok özellikleri nedeniyle kaldırım taşı (Arnavut kaldırımı olarak adlandırılan) olarak kullanılabilir. Irak'ta yakın zamanda canlanmış olan ve devam edeceği öngörülen inşaat sektörüne yönelik bir yatırım modeli uygun görünmektedir.

3.2.4. Hizmetler

3.2.4.1. Turizm

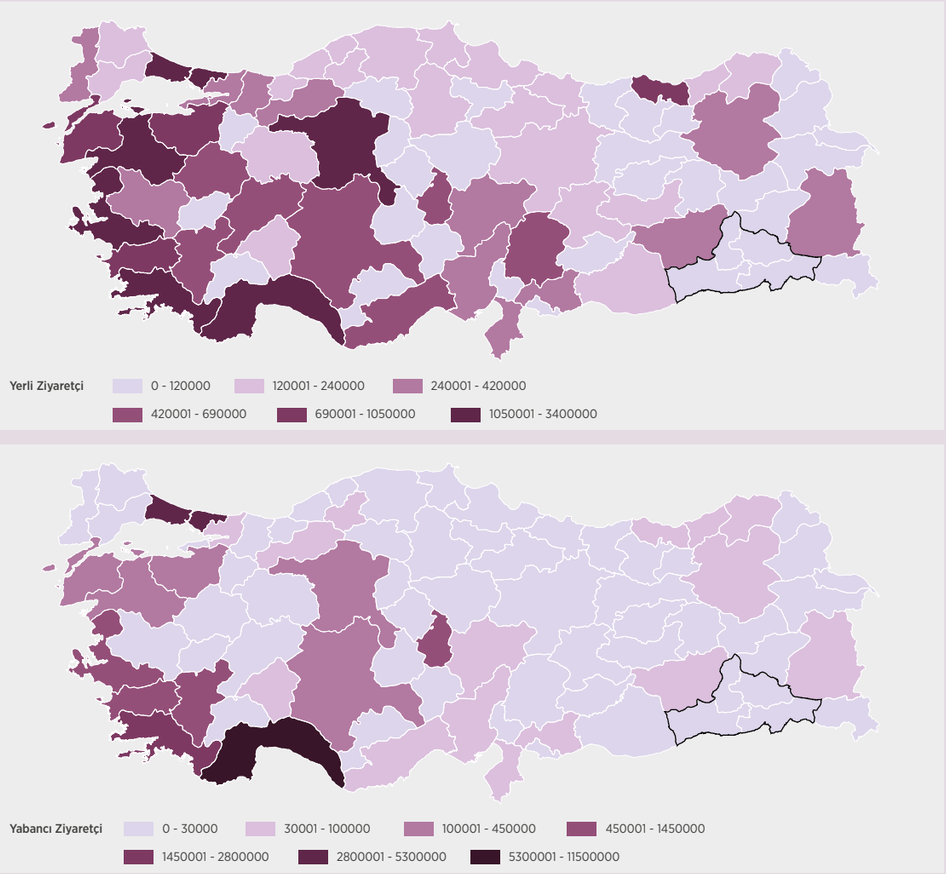
TRC3 Bölgesi Mezopotamya'da yer almasından dolayı birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca geçiş noktası olarak hizmet ettiğinden; önemli derecede tarihi, kültürel ve inançsal mekân ve değer ihtiva etmektedir. Bu sebeple turizm potansiyeli açısından, TRC3 Bölgesi'nde kültür ve inanç turizmi öne çıkmaktadır. Bölge'nin ticaret ve iş kapasitesinin artmasıyla özellikle daha büyük ilçelerde iş turizmi de öne çıkmaktadır. Bölge'de uzun yıllar yaşanan güvenlik sorunlarından dolayı Bölge'nin doğal değerleri ve turizm potansiyeli yeterince kullanılamamıştır. Son yıllarda bu sorunların ortadan kalkmaya başlamasıyla, 2015 yılında tamamlanması planlanan Ilısu Barajı gibi alanlarda hem tekne gezisi hem de doğa gezileri gerçekleştirilebilecektir. Bölge'nin kullanılmayı bekleyen diğer bir değeri, hem doğal güzellikleri hem de özgün mimarisi ile kırsal yerleşim alanlarının sahip olduğu kırsal turizm potansiyelidir. Bölge'nin termal kaynakları kısıtlı olup dağınık şekilde Bölge'de yer almaktadır. Bu kaynaklar, çoğunlukla bölgesel hizmet vermektedir. Bölge'nin bir diğer turizm potansiyeli kentleşmenin artmasıyla beraber ihtiyaç duyulan mesire alanlarıdır. Bölge içine gelir akışı sağlamayacak bir turizm çeşidi olmasına rağmen Bölge'deki para akışını hızlandırıcı etkisi ve güvenlik ile imaj problemlerinden etkilenmeyen bir turizm çeşidi olmasından kaynaklı değerlendirilebilecek bir turizm çeşididir.

Dünya ölçeğinde, daha kısa süreli ancak yıl içinde daha fazla hareket etme eğilimi artmaktadır. Aynı zamanda küresel ölçekte artan orta sınıf, tüm turizm çeşitlerine olan talebi arttırmaktadır. 2012 yılında dünyada seyahat eden kişi sayısı 1 milyar kişiyi geçmiştir. Bölge'nin uzun yıllar güvenlik sorunu yüzünden küresel ölçekte kullanılamayan turistik değerleri için iyi bir fırsat bulunmaktadır.

Ülkemizde turizm çok hızlı gelişmektedir. 2011 yılı verilerine göre, Ülkemiz gelen ziyaretçi sayısı bakımından 29,3 milyon ziyaretçi ile dünya genelinde 6. sırada yer almıştır. 2023 Türkiye Turizm Stratejisi'nde ziyaretçi sayısında ilk beş ülke arasına girmek hedeflenmektedir. Bu kapsamda Ülke'deki yatak kapasitesi ve tesis nitelikleri sürekli artmaktadır. Ancak hali hazırda deniz turizmi üzerinde yoğunlaşma gerçekleşmiştir. Bu nedenle farklı turizm çeşitlerinin kullanıma sunulması gerekmektedir. TRC3 Bölgesi'nin 2023 Türkiye hedefi için özellikle kültür ve inanç turizmi konusunda katkı sunması beklenmektedir. Aşağıdaki haritalardan da görüleceği üzere, TRC3 Bölge'si Ülke içerisinde hem yerli hem de yabancı turist konusunda diğer illere göre görece geridedir. Bölge ziyaretçi çekme konusunda en düşük seviyedeki illerle beraber yer almaktadır. Bu durum aynı zamanda Bölge'nin turizm rekabetçiliğine de yansımıştır. Bölge, en düşük rekabetçiliğe sahip bölgeler klasmanında

yer almıştır. 2006-2011 yılları arasındaki yatak sayısı, gelen ziyaretçi sayısı ve ilin Türkiye'deki yatak kapasite ağırlığını içeren "Turizm Odak Analizi"nde Mardin, hem Bölge içinde hem de Ülke genelinde öne çıkmıştır. Bunun en önemli nedeni dizi ve diğer tanıtım araçları ile ilin iyi bir imaj kazanmış olması ve bunun sonucu olarak artan ziyaretçi ve yatırımlardır.

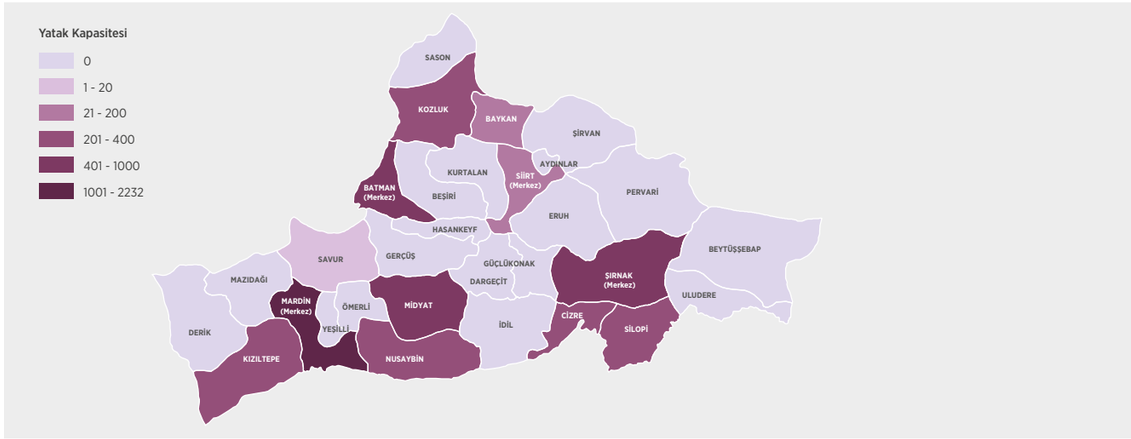
Şekil 98: *Türkiye Geneli 2012 Yılında Tesislere Gelen Yerli ve Yabancı Ziyaretçi Dağılımları*

Kaynak: *Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerinden üretilmiştir.*

Bölge içerisinde yatak kapasitesi ve gelen turist sayısı konusunda Mardin Merkez ve Midyat ilçeleri kültür turizmi ile öne çıkarken Batman Merkez ve Silopi ilçeleri iş turizmi ile öne çıkmaktadır. Aşağıdaki haritadan görüleceği gibi yatak kapasitesi, büyük il ve ilçe merkezlerinde yoğunlaşmış durumdadır. Gelen turist sayısın bakımından Bölge'de Mardin ve Batman öne çıkmaktadır. Silopi Habur sınır kapısından dolayı oransal olarak en yüksek orana sahiptir.

Şekil 99: *TRC3 Bölgesi İlçeleri 2012 Yılı Yatak Kapasite Dağılımları ile Gelen Yerli ve Yabancı Turist Oranları*

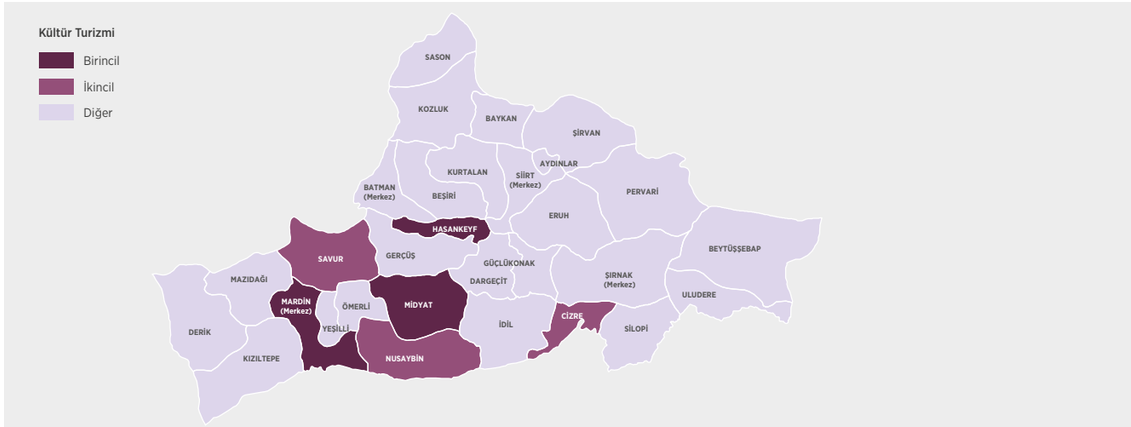

Kaynak: *İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri verilerinden üretilmiştir.*

Bölge içerisinde kültür, inanç, iş, kırsal ve doğa, termal ve mesire olmak üzere altı sınıf turizm çeşidi öne çıkmaktadır. Aşağıdaki haritalarda öne çıkan turizm çeşitlerinin ilçelere göre dağılımları verilmiştir.

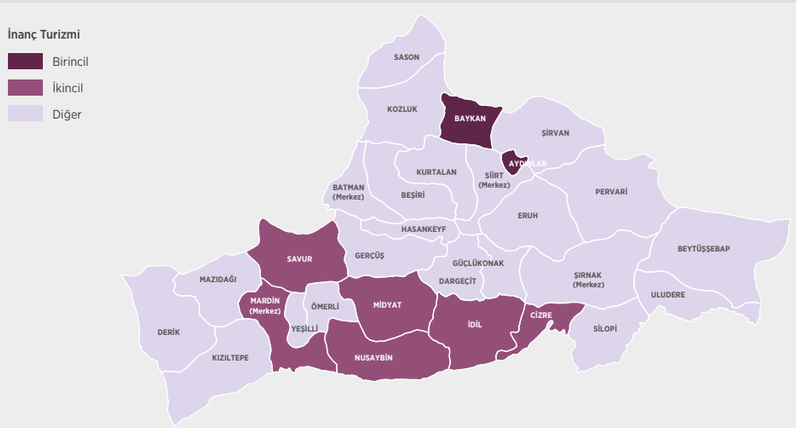
TRC3 Bölgesi'nin **kültür turizmi** potansiyeli aşağıdaki haritada gösterildiği gibidir. Buna göre kültür turizmi noktasında Mardin, özgün kentsel mimarisi ve dünya kültür mirası geçici listesinde yer almasından dolayı; Midyat, özgün kentsel mimarisi ve el işleri ile; Hasankeyf ise, özgün tarihsel ve doğal mekânlara sahip olması ve mevcut turların güzergâhında yer almasından dolayı *birincil kültür turizm alanları* olarak öne çıkmaktadır. Nusaybin (Nusaybin Okulu ve Mor Evgin Manastırı), Savur (Kentsel Mimari ve Dereiçi Köyü) ve Cizre (Kırmızı Menderese, Belek Burcu ve Hz Nuh Türbesi) ise FAS metoduna göre kullanılabilir potansiyele sahip alanlar olarak *ikincil kültür turizm alanları* olarak ortaya çıkmaktadır.

Şekil 100: *TRC3 Bölgesi'nde Kültür Turizmi Potansiyeli Açısından Öne Çıkan İlçeler*

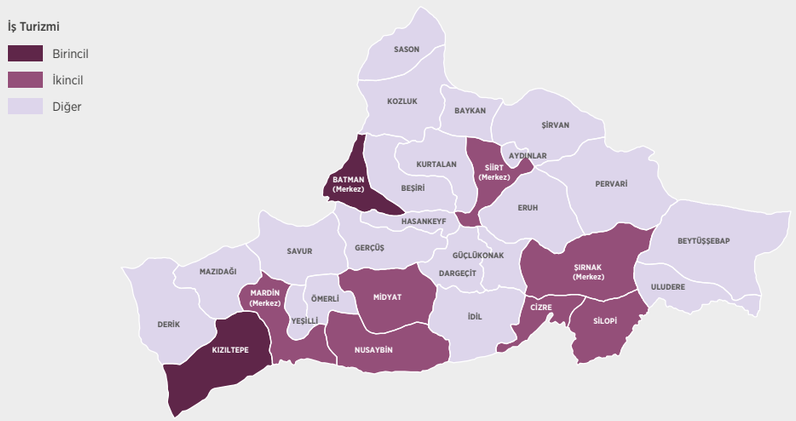
TRC3 Bölgesi **inanç turizmi** potansiyeli, Hıristiyan ve Müslüman yapıtları olarak ikiye ayrılmaktadır. Veysel Karani Türbesi ile Baykan ilçesi, İbrahim Hakkı ve İsmail Fakirullah Hz. Türbeleri ile Aydınlar ilçesi en fazla turist çeken yerler olarak ortaya çıkmaktadır. Mardin, Midyat, Savur, İdil ve Nusaybin daha çok Ülke dışında yaşayan Süryanilerin ziyaret ettiği yerlerdir. Cizre ise bahsi geçen yerlere oranla nispeten daha az ziyaretçi çekmesine rağmen, Hz. Nuh Türbesi ile inanç odaklı bir turizm merkezi olma potansiyeline sahiptir. Mevcut durumda ziyaretçi gelişleri dikkate alındığında Aydınlar ve Baykan *birincil inanç turizm alanları*; Mardin, Midyat, Savur, Nusaybin, İdil ve Cizre ise *ikincil inanç turizm alanları* olarak ortaya çıkmaktadır.

Şekil 101: *TRC3 Bölgesi'nde İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından Öne Çıkan İlçeler*

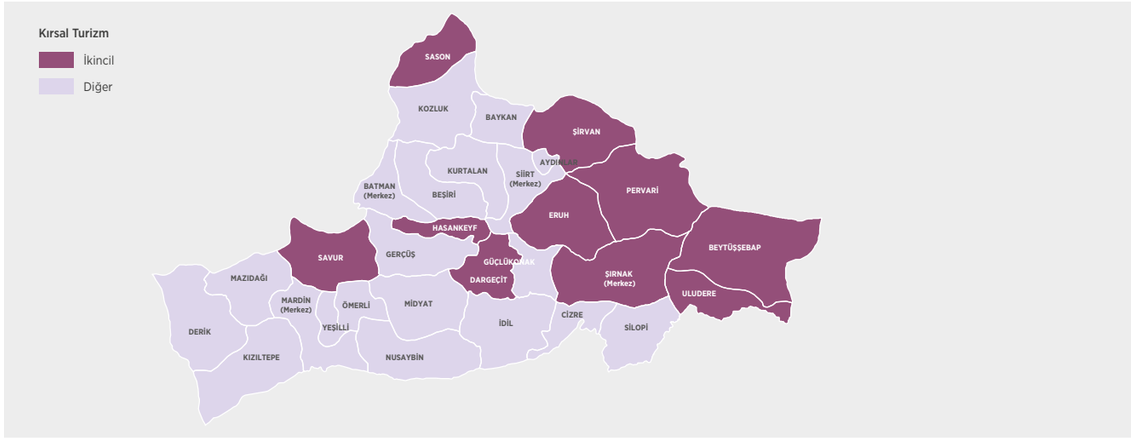
Bölge içerisinde **iş turizmi** potansiyeli, ekonomik canlılık ve nüfus yığınlaşmasına paralel olarak dağılmıştır. Bölge'nin iş turizm potansiyelinin ilçelere dağılımı incelendiğinde Batman ve Kızıltepe ilçeleri öne çıkmaktadır. Mardin, Midyat, Nusaybin, Siirt, Şırnak, Cizre ve Silopi ilçeleri ise *iş turizminde ikincil alanlar*dır. Bu kentler arasında özelikle Mardin'in büyükşehir olması ve Batman'ın hem ekonomik canlılık hem de göç almasından dolayı ileriki yıllarda öne çıkması beklenmektedir.

Şekil 102: *TRC3 Bölgesi'nde İş Turizmi Potansiyeli Açısından Öne Çıkan İlçeler*

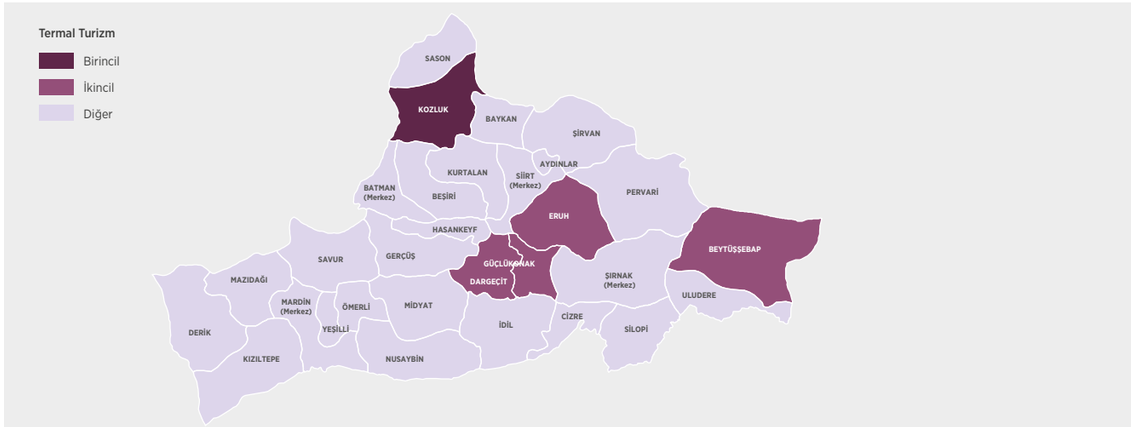
Doğa ve kırsal turizm konusunda Bölge'nin özellikle dağlık alanları öne çıkmaktadır. Kırsal ve doğa turizminin gelişmesinin önündeki en önemli engel devam eden güvenlik sorunudur. Bu sorunun çözülmesi ile Bölge'de doğa ve kırsal turizm faaliyetlerinin artması beklenmektedir. Mevcut potansiyele ek olarak, yeni barajlar da turizmin çeşitlendirilmesinde rol alacaktır. Şırnak özelinde ise hem dinsel hem de doğal özelliği ile Cudi dağının öne çıkması beklenmektedir.

Şekil 103: *TRC3 Bölgesi'nde Doğa ve Kırsal Turizm Potansiyeli Açısından Öne Çıkan İlçeler*

Bölge'nin **termal turizm** potansiyeli çok kısıtlı olup belli alanlarda bulunmaktadır. Ancak yeni sondaj çalışmaları ile bu potansiyelin gerçek büyüklüğü ortaya çıkarılabilir. Mevcut durumda termal turizm potansiyeli birincil olarak Kozluk; ikincil olarak Dargeçit, Güçlükonak, Eruh ve Beytüşşebap'ta bulunmaktadır. Termal kaynaklarda, mevcut durumda sağlık turizmine yönelik tesisler bulunmaktadır. Zümrüt, Güçlükonak ve Hısta kaplıcaları bölgesel düzeyde Bölge illerine; Kozluk Taşlıdere kaplıcası ise Bölge ve çevre illere hizmet vermektedir. Termal kaynakların altyapısı Kozluk dışında yeterli değildir. Ayrıca termal kaynakların, sağlık turizmi açısından daha kapsamlı değerlendirilmesi ve potansiyelini bu yönde daha iyi kullanması gerekmektedir.

Şekil 104: *TRC3 Bölgesi'nde Termal Turizm Potansiyeli Açısından Öne Çıkan İlçeler*

Bölge'de tarihi eserler fazla olmasına rağmen restorasyon faaliyetleri beklenenin altında ilerlemektedir.. Tarihi ve kültürel değerdeki yapıların bir kısmında (Deyrulzafaran, Kasımiye, Aydınlar gibi) günübirlik tesisler oluşturularak ziyafetçilerin kullanımına sunulmuştur. Ancak birçok mekânda günübirlik tesis bulunmamaktadır. Özellikle fazla ziyaret edilen mekânlara yönelik günübirlik tesislerin yapılması gerekmektedir. Anıtsal yapı ve alanların büyük bir kısmının tescili yapılmış ancak kaynak yetersizliğinden dolayı restorasyonları yapılamamıştır. Kamu ve özel sektör ortaklığı ile restorasyon gerektiren alanların turizme kazandırılması gerekmektedir. Mevcut durumda Bölge'de Gırnavaz, Hasankeyf, Gire Amer gibi yerlerde arkeolojik kazı çalışmaları yapılmıştır. Ancak Bölge'de halen ortaya çıkarılmayı bekleyen birçok alan bulunmaktadır. Önceliklendirme yapılarak tescili yapılmış alanların tamamen gün yüzüne çıkarılması ve turizme kazandırılması sağlanmalıdır.

Ulaşım altyapısı bakımından mevcut durumda karayollarında bir sorun bulunmamaktadır. Demiryolu yolcu taşıması hem nitelik hem de nicelik bakımından oldukça sorunludur. Bölge içerisindeki tüm illerde havaalanı bulunmaktadır. Diyarbakır havaalanı Bölge'nin Mardin ve Batman illerine de hizmet etmektedir. Bölge'nin turizm potansiyeline sahip kaynakları ve ziyaretçi çekme potansiyeli yüksek turizm rotaları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

***Tablo 48:** Bölge'nin Turizm Potansiyeline Sahip Kaynakları ve Ziyaretçi Çekme Potansiyeli Yüksek Turizm Rotaları*

İl	Adı	Yerleşim Yeri ve Mesafe	Kullanım Amacı ve Olanakları	Açıklama
Mardin	Mardin Tarihi Kent Merkezi ve Deyrulzafaran Manastırı	Mardin	Tarihi Dokusu ve Sivil Mimari Örnekleri	1. Derecede Sit Alanı
	Midyat Tarihi Kent merkezi	Midyat	Tarihi Dokusu ve Sivil Mimari Örnekleri	1. Derecede Sit Alanı
	Savur Tarihi Kent Merkezi ve Dereiçi Köyü	Midyat	Tarihi Dokusu ve Sivil Mimari Örnekleri	1. Derecede Sit Alanı
	Mor Yakup Nusaybin Okulu ve Zeynelabidin Türbesi	Nusaybin	Dini Mekân	Tescilli Yapı
	Mor Evgin Manastırı ve Marin Harabeleri	Nusaybin 15 km	Dini Mekân	Tescilli Yapı
	Dara Arkeolojik Sit Alanı	Mardin 25 km	Arkeolojik Sit	Arkeolojik Sit
	Ilısu Baraj Gölü	Dargeçit 8 km	Tekne Turu, Doğa Yürüyüşü	Baraj Gölü
	Anıtlı Meryem Ana Kilisesi ve Harabeleri	Midyat 18 km	Dini Mekân	Tescilli Yapı
	Dağ Köyleri ve Bağ Evleri	Savur, Midyat, Mardin	Doğa Yürüyüşü, Özgün Kırsal Mimari	-
	Turabdin Bölgesi	Mardin, Midyat, Savur, İdil	Kilise ve Manastırlar	Kutsal Bölge
Batman	Hasankeyf Arkeolojik Alan ve Tarihi Yapılar	Hasankeyf	Arkeolojik Sit	Arkeolojik Sit
	Taşlıdere Kaplıcaları	Batman 35 km	Termal Turizm	Termal tesisler
	Mor Kiryakos manastırı	Beşiri 5 km	Dini Mekân	Tescilli Yapı
	Mereto Dağı	Sason 10 km	Dağ Turizmi, kutsal Mekân	Doğa Yürüyüşü, Yıllık Ayin
Siirt	Aydınlar İsmail Fakirullah ve İbrahim Hakkı Hz Türbeleri	Aydınlar	Dini Mekân	Önemli Şahsiyet
	Veysel Karani Hz. Türbesi	Baykan, Veysel Karani Bel	Dini Mekân	Önemli Şahsiyet
	Hısta Kaplıcaları	Eruh 20 km	Termal Turizm	Termal Tesisler
	Pervari Yaylası	Pervari	Doğa ve Yayla Turizmi	Doğa Yürüyüşü
	Abdullah Bin Avf Türbesi	Pervari	Dini Mekân	-
Şırnak	İdil ve köyleri Kilise ve Manastırlar	İdil	Dini Mekân	Tescilli Yapı
	Hz Nuh Türbesi	Cizre	Dini Mekân	Kutsal Mekân
	Mem-u Zin Türbesi	Cizre	Kültürel Mekân	-
	Cizre Kentsel Tarihi Mekânlar	Cizre	Arkeolojik Sit	1. Derecede Sit Alanı
	Güçlükonak Kaplıcaları	Güçlükonak 8 km	Termal Turizm	Termal Tesisler
	Zümrüt Kaplıcaları	Beytüşşebap 8 km	Termal Turizm	Termal Tesisler
	Faraşin Yaylası	Beytüşşebap 5 km	Doğa ve Yayla Turizmi	Doğa Yürüyüşü
	Cudi Dağı	Cizre-Şırnak	Dağ Turizmi, Kutsal Mekân	Kutsal Mekân

Bölge'nin kendine has zengin mutfağı ve diğer yörelerde az rastlanır halen yapımına devam edilen el sanatları bulunmaktadır. El sanatları gelen turiste hitap etmekte ayrıca Bölge halkı tarafından da hediyelik eşya olarak tercih edilmektedir. Bölge içerisinde üretilen ürünlerden telkari ürünleri, şal şapik, bakır işleme ürünleri ve Siirt battaniyesi en fazla tercih edilen ürünlerdir.

Zengin mutfak üzerine geliştirilen gurme turizminden Bölge yararlanamamaktadır. Bu nedenle diğer GAP illeriyle beraber zengin mutfak kültürünün turizmde daha etkili kullanılması sağlanmalıdır. Yerel el sanatlarında ise belli bir tanınırlık olmasına rağmen markalaşma söz konusu değildir. Ulusal ve küresel ölçekte rekabet edebilirliğin gerçekleşmesi için yerel ürünlerin markalaşması gerekmektedir.

Mevcut durumda acenteler; Adıyaman, Adana, Hatay ve Gaziantep'ten başlatılan GAP Rotaları ile Bölge'ye ziyaretçi getirmektedir. Bölge içinde ve diğer bölgelerle beraber farklı turist profillerine uygun inanç, kültür ve gurme rotalarının oluşturulması gerekmektedir.

TRC3 Bölgesi ve yakın illerdeki eserler ve turizm potansiyelleri düşünülerek hazırlanan 5 farklı potansiyel turizm rotası aşağıdaki tabloda verildiği gibidir.

***Tablo 49:** TRC3 Bölgesi ve Yakın İllerdeki Eserlere Yönelik Turizm Rotaları*

Rota Adı	Başlangıç	Bitiş	Kapsadığı İller	Öne Çıkan Eserler	Hedef Kitle
A'li Ruhların İzinden	Siirt	Şanlıurfa	Batman, Siirt, Diyarbakır, Mardin, Şırnak, Şanlıurfa	Batman: Hasankeyf, Siirt: Veysel Karani ve Aydınlar, Diyarbakır: Hz Süleyman Cami ve Diyarbakır Ulucami, Hz Zülküf ve Hz Elyasa Peygamberler Türbeleri, Mardin: Mederese ve Camiler ile Sultan Şeyhmus Tüürbesi, Nusaybin: Zeynel Abidin türbesi, Cizre: Hz Nuh Türbesi, Abdaliye Medresesi, Viranşehir: Hz Eyyüp Türbesi, Şanlıurfa: Balıklı Göl ve Hz İbrahim Camii	Muhafazakâr Müslümanlar
Yukarı Mezopotamya	Mardin	Adıyaman	Mardin, Batman, Diyarbakır, Şanlıurfa, Adıyaman	Mardin: Terrace of Mezopotamia, Diyarbakır: Castle of Mezopotamia, Şanlıurfa: Temple of Mezopotamia, Adıyaman: God's throne of Mezopotamia	Mezopotamya Kültürü ile ilgilenen herkes
Irak'ın Kuzeyinde	Şırnak (Cizre)	Mardin (Nusaybin)	Şırnak, Siirt, Batman, Diyarbakır, Şanlıurfa	Cizre: Memu Zin, Abdaliye Medresesi ve Hz Nuh Türbesi, Siirt: Veysel Karani ve Aydınlar, Batman: Hasankeyf, Mardin: Midyat ve Mardin Kent Merkezi, Diyarbakır: Surlar ve Camiler, Şanlıurfa: Hz İbrahim ve Hz Eyyüp, Nusaybin: Mor Yakup ve Hz Zeynel Abidin türbesi	Iraklılar
Azizlerin Yolundan: Turabdin	Hatay	İdil	Hatay, Mersin, Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin, Şırnak	Hatay: St Pierre Kilisesi, Tarsus: St Paul Kuyusu, Gaziantep: Mozaik Müzesi, Şanlıurfa: Hz İbrahim, Mardin: Deyrulzafaran Manastırı, Midyat: Mor Abrohom Manastırı, Mor Malke Manastırı, Mor Gabriel Manastırı, Nusaybin: Mor Yakup Manastırı ve Mor Evgin Manastırı, Savur: Dereiçi köyü, İdil: Mor Aday Manastırı	Muhafazakâr Hıristiyanlar
The Way of Gourmet	Hatay	Siirt	Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin, Diyarbakır, Siirt	Özgün mutfaklara yönelik hem yemek hem de aşçılık içeren bir kültür turu	Gurmeler, Farklı lezzet arayanlar ve aşçı adayları

Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, Ülke ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne kıyasla TRC3 Bölgesi'nde çok daha az acente bulunmaktadır. Bölge'deki acente sayısının az olması Bölge'ye ziyaretçi getirilmesinde, diğer bölgelerdeki acentelere bağımlı bir durum oluşturmaktadır. Bu durumun önüne geçebilmek için Bölge'deki acentelerin kapasitesinin ve sayısının arttırılması gerekmektedir.

Tablo 50: *TRC (GAP) Bölgesi İllerinin Turizm Rekabetçiliği Göstergeleri*

İl/Bölge	Dünya Kültür Mirası Listedeki Eser Sayısı	Acente Sayısı (2012)	Turizm Yatırım Belgeli Tesis Yatak Sayısı (2011)	Belediye Belgeli Tesis Yatak Sayısı (2011)	Turizm İşletme Belgeli Tesis Yatak Sayısı (2011)	Toplam Yatak Sayısı (2011)	Toplam Yatak Sayısı Oran (%)	Toplam Yatak Kapasitesi Değişim (2003-2011)
Gaziantep	2	63	2.334	2.060	4.352	6.412	32,7	45,7
Adıyaman	1	11	656	717	721	1.438	7,3	102,8
Kilis		2	0	117	45	162	0,8	33,9
TRC1	3	76	2.990	2.894	5.118	8.012	40,8	53,2
Şanlıurfa	2	31	1.468	1.872	1.750	3.622	18,5	119,6
Diyarbakır	1	54	1.155	1.975	1.920	3.895	19,8	-6,5
TRC2	3	85	2.623	3.847	3.670	7.517	38,3	29,3
Mardin	1	16	1.693	511	1.652	2.163	11,0	267,9
Batman		14	126	245	795	1.040	5,3	29,7
Siirt		7	444	183	0	183	0,9	-17,9
Şırnak		5	786	535	177	712	3,6	-34,9
TRC3	1	42	3.049	1.474	2.624	4.098	20,9	51,4
TRC	7	203	8.662	8.215	11.412	19.627	100,0	42,7

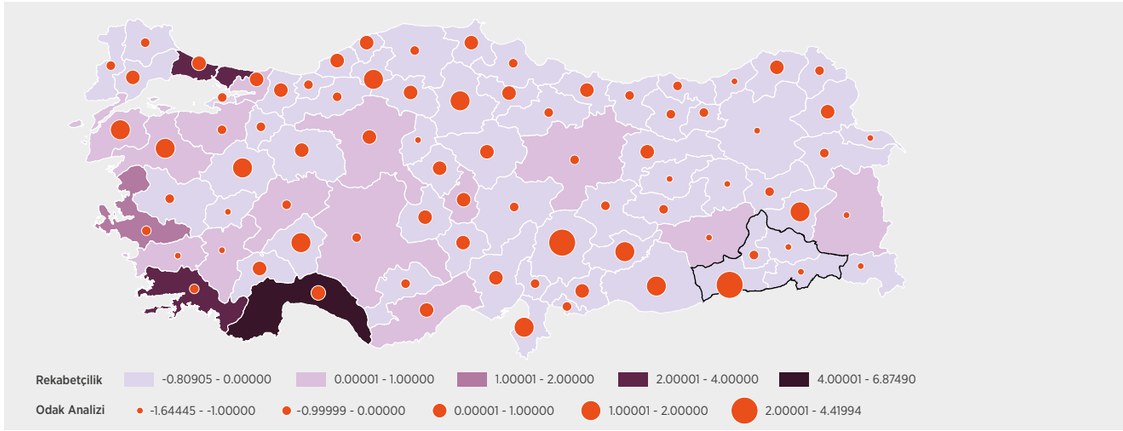
Kaynak: *Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerinden derlenmiştir.*

Mevcut durumda gelen ziyaretçilerin konaklama süresi ve geceleme sayıları oldukça düşüktür. Bölge'de eğlence mekânları ve turistik tesislerin sayısının az olması, bu durumun temel nedenleri arasında sayılabilir. Gelen ziyaretçilerin konaklama sayısı ve kalış sürelerinin uzatılması amacıyla eğlence mekânlarının sayısı arttırılabilir.

Bölge içerisinde bulunan konaklama tesislerinden 12 tanesi ziyaret edilmiştir. Yapılan görüşmelerde, bu tesislerdeki en önemli sorunlardan birinin nitelikli işgücünün bulunamaması, bulunsa bile tutulamaması olarak belirtilmiştir. İşgücü niteliğindeki bu durum Bölge'deki turizm sektörünün gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Bölge'deki turizm sektörü hizmet kalitesi, kalifiye personel eksikliği ve mevcut personel politikaları; sektörün gelişmesinin önündeki önemli sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'deki konaklama tesislerine kıyasla Bölge, çok düşük düzeyde tesis ve yatak kapasitesine sahiptir. Bölge'de yeni açılan tesislerin büyük bir çoğunluğu hizmet kalitesi konusunda iyi bir seviyededir. Ancak biraz daha eski tesisler hizmet kalitesi bakımından daha düşük seviyededir. Bölge turizminin gelişmesi ve rekabetçiliğinin arttırılması için hem yeni tesislerin açılmasının desteklenmesi hem de mevcutların kapasitesinin arttırılması ve iyileştirilmesi gerekmektedir. Aşağıda verilen Türkiye geneli turizm rekabet ve odak analizi haritası incelendiğinde, Bölge'nin turizm rekabetçiliği konusunda Ülke genelinde son sıralarda yer aldığı görülmektedir.

Şekil 105: *Türkiye Geneli Turizm Rekabet ve Odak Analizi Haritası*

Kaynak: *Kültür ve Turizm Bakanlığı 2012 yılı verilerinden üretilmiştir.*

Uzun yıllar Bölge'de yaşanan güvenlik sorunları sebebi ile Mardin haricinde Bölge ile ilgili olumsuz bir algı oluşmuş bu da turizm sektörüne olumsuz olarak yansımıştır. Bu durumun iyileştirilebilmesi için Bölge'de güvenli bir ortamın sağlanması ve tanıtım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Mardin, Midyat ve Savur gibi kentsel sit alanlarının tescili yapılmış ancak Savur haricindeki alanlar için koruma amaçlı imar planları henüz hazırlanmamıştır. Tek başına eski kent dokusunu kaplayan alan içine sıkışmış imar planlarının daha geniş alanı kapsayacak şekilde düşünülmesi, tarihi yapının korunması ile beraber tarihi yapıların görünürlüklerini de koruyacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

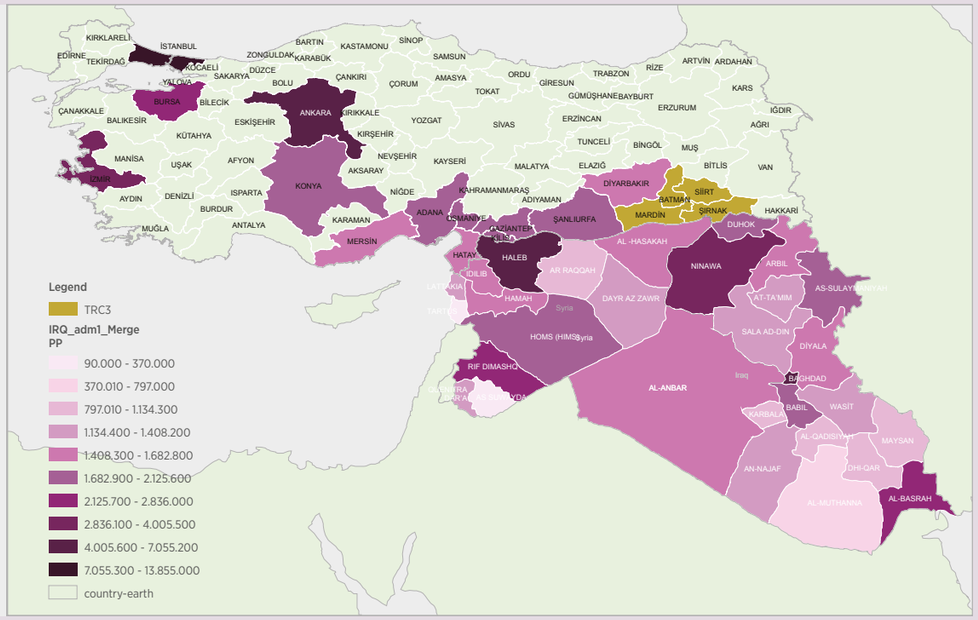
3.2.4.2. Ticaret

TRC3 Bölgesi tarihi ipek yolu üzerinde olmasından kaynaklı olarak çok eski bir ticari geleneğe sahiptir. Zaman içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ile doğal ortakları ve pazarları arasındaki ilişki kopmuş uzak pazarlarla cılız bir ticari ilişkiye zorlanmıştır. Son yıllarda Suriye'deki iç çatışma ortamı dışında vizelerin kaldırılması ve Ortadoğu ülkeleri ile yapılan serbest ticaret anlaşmaları ile Bölge tekrar ticari kapasitesi yüksek bir bölge haline dönüşmektedir. Ancak Bölge, sanayi üretiminin çok üstünde aracı ve taşıyıcı olarak bu ticari faaliyetlerin içerisinde yer almaktadır. Bölge içerisinde üretilen ürünlerin ihracatında ise en önemli sorun tek pazara (Irak) olan bağımlılıktan kaynaklanan yüksek orandaki risktir.

3.2.4.2.1.Türkiye'nin Dış Ticareti ve Dönüşümü

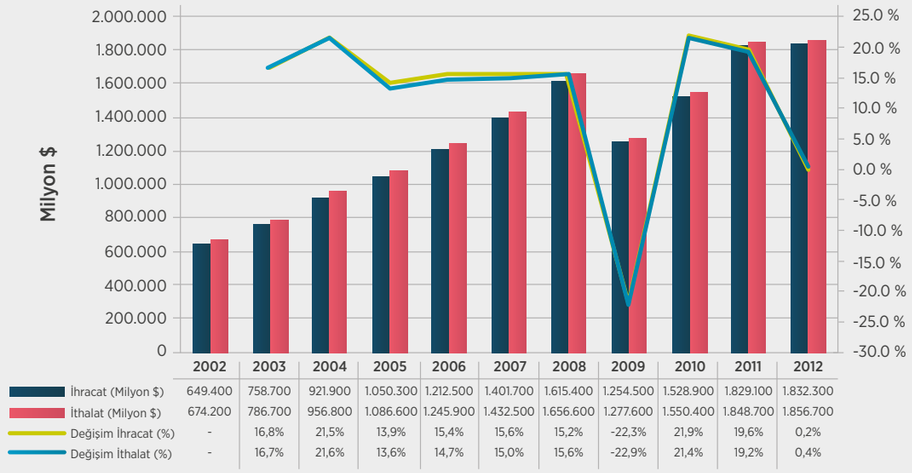
TRC3 Bölgesi Türkiye'nin güneydoğusunda hem Suriye hem de Irak ile sınır komşudur. Tarihsel olarak TRC3 Bölgesi Mezopotamya ve İpekyolu aksı ile ticari ilişkiler içerisindedir. Aşağıdaki haritada TRC3 Bölgesi'nin ticaret yapabileceği yoğun nüfuslu yerler gösterilmektedir. Ülke içerisinde Ankara, İstanbul, İzmir gibi merkezler TRC3 Bölgesi için uzak iken nüfus yoğunluğu yüksek Musul, Halep, Bağdat ve Şam yakın merkezlerdir. TRC3 Bölgesi konum itibari ile ticari ilişkiler konusunda daha çok Irak ile irtibatlıdır. Bölge içerisinde üretilen malların %98'i Irak'a ihraç edilmektedir. TRC3 Bölgesi'nin konumu aynı zamanda Irak ile ticarette aracı ve taşıyıcı rol almasına sebebiyet vermiştir. Bölge ihracatının %75'lik kısmı Bölge dışında üretilen mallardan kaynaklanmaktadır. Bölge bu nedenle aracı konumda yer almaktadır. Bu denli riskli bir pazarda Ülkenin bu kadar yüksek ihracat değerine ulaşması Bölge ile Irak arasındaki güven ilişkilerinin yüksekliğinden kaynaklanmaktadır.

Şekil 106: *TRC3 Bölgesi'nin Türkiye, Irak ve Suriye'ye Göre Ticari Konumu*

WTO verilerine göre 2002-2012 yılları arası Dünya ticaretinin seyri incelendiğinde, yıllık ortalama %11,8 oranında artış sağlandığı görülmektedir. 2012 yılında gerçekleşen ticaret 2002 yılının yaklaşık 2,7 katıdır. 2008 yılında gerçekleşen küresel ekonomik kriz dünya ticaretini tarihte az rastlanır şekilde etkilemiş ve 2009 yılında %22,3 oranında bir düşüş yaşanmıştır. 2010 yılı toparlanma yılı olarak gerçekleşmiş, 2011 yılında ise Dünya ticareti 2008 yılındaki seviyesine tekrar çıkmıştır. 2012 yılında ise 2011 yılına kıyasla bir sabitlenme görülmüştür.

Şekil 107: *2002-2012 Yılları Arasında Dünya Ticaretinin Seyri*

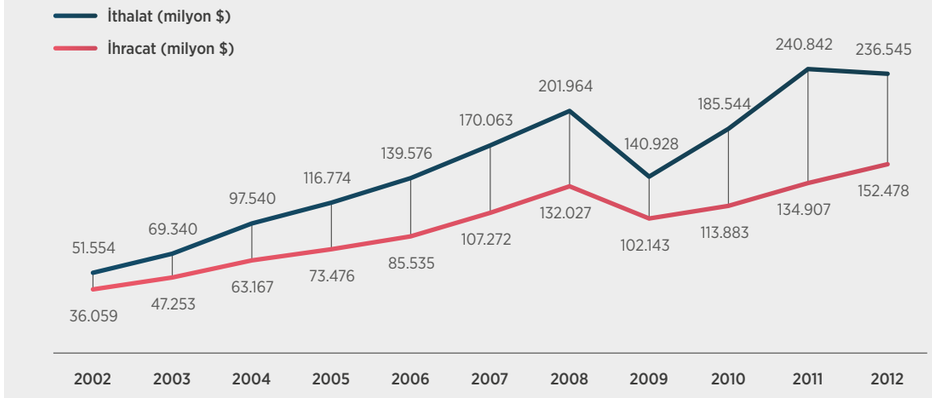

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
İhracat (Milyon $)	649.400	758.700	921.900	1.050.300	1.212.500	1.401.700	1.615.400	1.254.500	1.528.900	1.829.100	1.832.300
İthalat (Milyon $)	674.200	786.700	956.800	1.086.600	1.245.900	1.432.500	1.656.600	1.277.600	1.550.400	1.848.700	1.856.700
Değişim İhracat (%)	-	16,8%	21,5%	13,9%	15,4%	15,6%	15,2%	-22,3%	21,9%	19,6%	0,2%
Değişim İthalat (%)	-	16,7%	21,6%	13,6%	14,7%	15,0%	15,6%	-22,9%	21,4%	19,2%	0,4%

Kaynak: *WTO verilerinden üretilmiştir.*

2002-2012 yılları arasında Türkiye'deki ticaretin seyri Dünya ticaretine benzer şekilde hareket etmiştir. Dış ticaret büyüklüğü yaklaşık 3,4 kat artarak 87,6 milyar dolardan 389 milyar dolara çıkmıştır. İhracat 4,8 kat artarak 26 milyar dolardan 152,4 milyar dolara, ithalat 3,6 kat artarak 51,5 milyar dolardan 236,5 milyar dolara çıkmıştır. Dünyadaki ticarete kıyasla Ülkemiz daha hızlı bir ticaret artışı gerçekleştirmiştir. Buna rağmen halen hem dış ticaret büyüklüğü, hem de ithalat ve ihracatta birçok gelişmiş ülkenin gerisinde yer almaktadır. Ülkemizdeki ihracat değeri 2002-2012 yılları arasında dünya ticaretine benzer bir biçimde 2008 yılındaki küresel ekonomik krizden etkilenerek %22,7 oranında düşmüştür. 2010 ve 2011 yıllarında hızlı bir toparlanma ile 2008 yılındaki seviyesinin üzerine çıkmıştır. İthalattaki seyir ise 2012 yılı haricinde ihracat ile aynıdır. 2008 küresel ekonomik kriz nedeniyle ithalatta % 30,1'lik bir düşüş gerçekleşmiş, 2010 ve 2011 yıllarındaki toparlanmadan sonra 2008 yılındaki seviyenin üstüne çıkılmıştır. 2012 yılında ise bir önceki yıla göre bir düşüş yaşanmıştır.

Şekil 108: *Türkiye Geneli 2002-2012 Yılları Arası İhracat ve İthalat Değerleri*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Aşağıdaki tablodan da görüldüğü gibi, 2002-2012 yılları arasında Ülkemizin ithalatı karşılama oranı %0,7'den %0,64'e gerilemiştir. Dış ticaret açığı ise 15,5 milyar dolardan 84,1 milyar dolara çıkmıştır. Dış ticaret açığının ana kaynakları enerji ve ara mamul ürünlerdir. Teşvik politikaları ile ara mamul ürünlerin Ülke içerisinde üretilmesine çalışılmaktadır. 2012 yılında 2011 yılına nazaran dış ticaret açığı düşürülmüştür. İhracatın ithalatı karşılama oranında da bir önceki yıla göre düzelme sağlanmıştır.

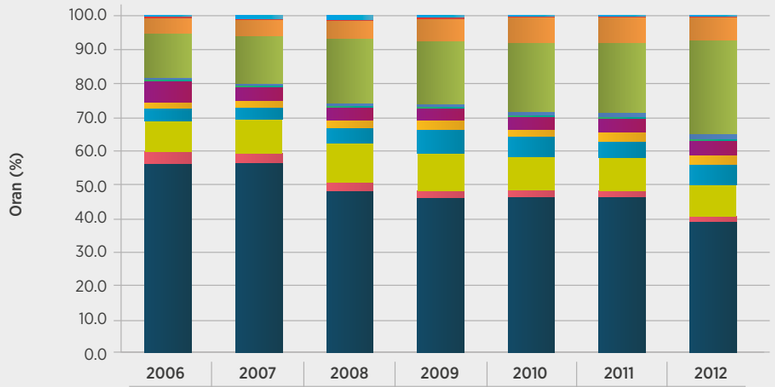
Tablo 51: *Türkiye Geneli 2002-2012 Yılları Arası Dış Ticaret Göstergeleri*

Gösterge	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dış Ticaret Açığı (milyar $)	-15,5	-22,1	-34,4	-43,3	-54	-62,8	-69,9	-38,8	-71,7	-105,9	-84,1
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	0,70	0,68	0,65	0,63	0,61	0,63	0,65	0,72	0,61	0,56	0,64

Kaynak: *TÜİK verilerinden derlenmiştir.*

Aşağıdaki grafikte 2006-2012 yılları arasında Türkiye ihracatının ülke guruplarına göre dağılımı verilmiştir. Buna göre 2006 yılında %56'lık pay ile AB27 Ülkeleri ve %13,2'lik pay ile Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri en yüksek ihracat oranına sahiptir. 2012 yılında AB27 Ülkelerinin Türkiye ihracatındaki payı önceki yıllara göre düşerek %38,8 seviyesine gerilemiştir. Yakın ve Ortadoğu Ülkelerinin payı ise 2012 yılında %27,8 seviyesine kadar yükselmiştir. Bu değişim Bölge açısından pozitif olarak gerçekleşmiştir. Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri arasında ise en yüksek pay, Ülkemizin en büyük ikinci ihraç pazarı Irak'a aittir. TRC3 Bölgesi Irak'a açılan kapı konumunda olmasından dolayı bu paya önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu nedenle Ticaret başlığı altında Irak özel olarak ele alınmıştır. Suriye ise Irak'tan farklı olarak Bölge için ticaret ilişkisi güçlü bir yerden öte akrabalık ilişkilerinin daha fazla yaşandığı bir yer olmasından kaynaklı ticari ilişkilere sahiptir. Bu sebeple Suriye de ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır.

Şekil 109: *Türkiye İhracatının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı*

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Diğer Ülke ve Bölgeler	0,2	0,8	1,1	0,5	0,1	0,1	0,1
Avusturalya ve Yeni Zelanda	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3
Diğer Asya	4,6	4,9	5,4	6,6	7,5	7,6	6,9
Yakın ve Ortadoğu	13,2	14,1	19,3	18,8	20,5	20,7	27,8
Güney Amerika	0,4	0,5	0,7	0,7	1,1	1,4	1,4
Orta Amerika ve Karayip	0,6	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
Kuzey Amerika	6,4	4,2	3,6	3,5	3,7	4,0	4,4
Diğer Afrika	1,7	1,8	2,4	2,7	2,0	2,7	2,6
Kuzey Afrika	3,6	3,8	4,4	7,3	6,2	5,0	6,2
Diğer Avrupa	9,3	10,1	11,9	11,1	10,0	9,6	9,4
TR Serbest Bölge	3,5	2,7	2,3	1,9	1,8	1,9	1,5
AB27	56,0	56,3	48,0	46,0	46,3	46,2	38,8

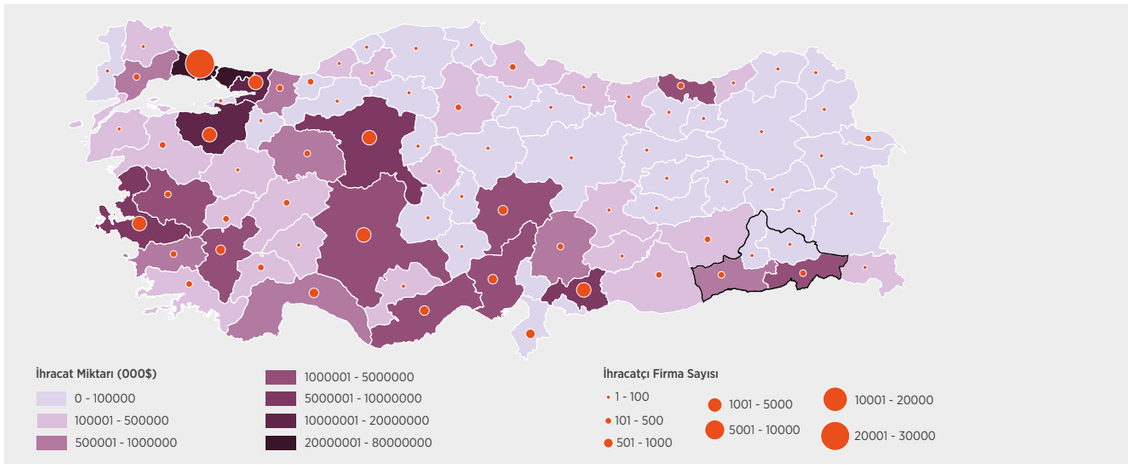
Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Türkiye'de il dış ticaret verileri firmaların kayıtlı olduğu ile ve beyannameye göre yapıldığından ilin gerçek üretkenliğini vermemektedir. Ancak bu veriler, ticaret yapma kabiliyeti hakkında bilgi verebilmektedir.

İhracat Miktarı ve İhracatçı Firma Sayıları

Ülke içerisinde ihracatçı firmalar İstanbul, Kocaeli ve Bursa'yı kapsayan bölge olan Marmara Bölgesi'nde yoğunlaşmıştır. TRC3 Bölgesi illerinden Şırnak 1,08 milyar dolar ihracat miktarı ile 16'ıncı sırada, Mardin ise 948 milyon dolar ihracat miktarı ile 18'inci sıradadır. Batman ve Siirt ise Ülke sıralamasında daha gerilerde yer almaktadır. Bölge içerisinde Mersin-Habur aksında yer alan iller (Mardin ve Şırnak) ve daha içeride yer alan iller (Batman ve Siirt) olarak ikili bir yapı oluşmuştur. İleriki bölümlerde Bölge içi farklılıklar daha ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. İhracatçı firma sayıları da ihracat miktarı ile paralel biçimde dağılım göstermiştir. Mardin 230 ihracatçı firma ile 20'inci, Şırnak 212 firma ile 23'üncü, Batman 44 firma ile 57'inci, Siirt ise 11 firma ile 72'inci sırada yer almaktadır.

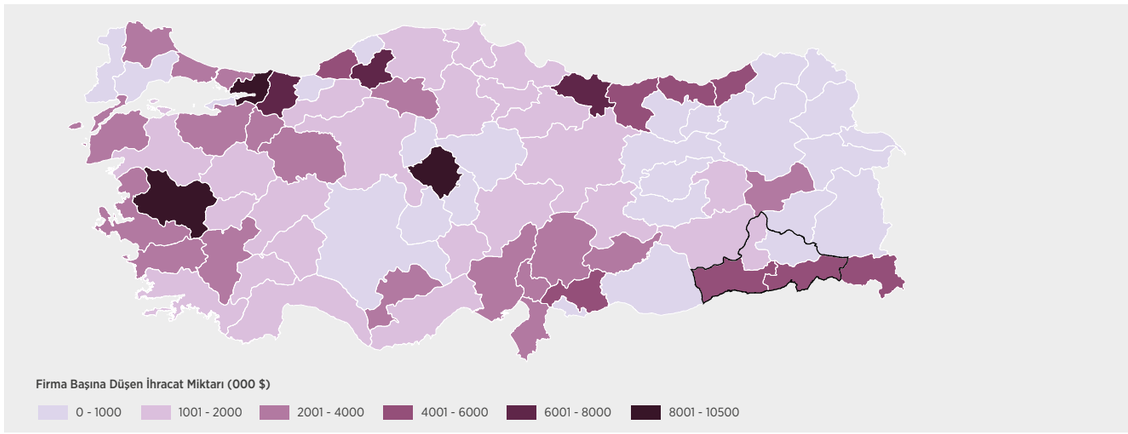
Şekil 110: *Türkiye Geneli 2012 Yılı İhracat Miktarı ve İhracatçı Firma Sayısı*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

İhracatçı firmaların ihracat miktarları, firma büyüklükleri hakkında fikir verebilmektedir. Aşağıdaki haritadan görüldüğü gibi Mardin ve Şırnak illeri aynı kategoride, Batman ve Siirt illeri ise farklı kategoride yer almaktadır. Şırnak firma başına 4,8 milyon dolar ihracat değeri ile Ülkede 10'uncu, Mardin 4,1 milyon dolar ile 13'üncü, Batman 1,85 milyon dolar ile 36'ıncı ve Siirt 516 bin dolar ihracat miktarı ile 71'inci sırada yer almaktadır. Bölge içerisinde Şırnak ve Mardin'in bu denli büyük firmalara sahip olması sermaye birikimi ve sermaye birikiminin üretime dönüştürülmesi açısından avantaj sunmaktadır.

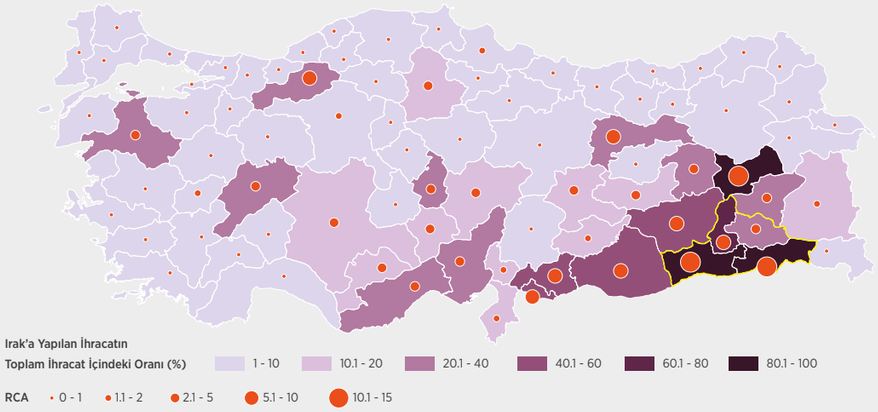
Şekil 111: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Firma Başına Düşen İhracat Miktarı*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Türkiye ihracatının ülke guruplarına göre dağılımına bakıldığında, Bölge için en önemli pazar Irak'tır. Aşağıdaki şekilde Irak'ın illere göre önemi analiz edilmeye çalışılmıştır. Irak'a en fazla ihracat yapan İstanbul ve Gaziantep illerinden sonra Şırnak ve Mardin illeri gelmektedir. Bölge ihracatının %96'sı Irak'a yapılmaktadır. İllerin Irak ticareti yoğunlaşmasında RCA değeri kullanılmıştır. İllerin Irak ihracatı toplam ihracatlarına oranlanarak bu değer elde edilmiştir. Buna göre Mardin, Şırnak ve Muş illeri en yüksek değerleri almıştır. Batman bu konuda ikinci bantta yer almıştır. Siirt ise diğer illere kıyasla Irak'a daha bağımlı bir durumdadır.

Şekil 112: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Irak'a Yapılan İhracat Yoğunluğu*

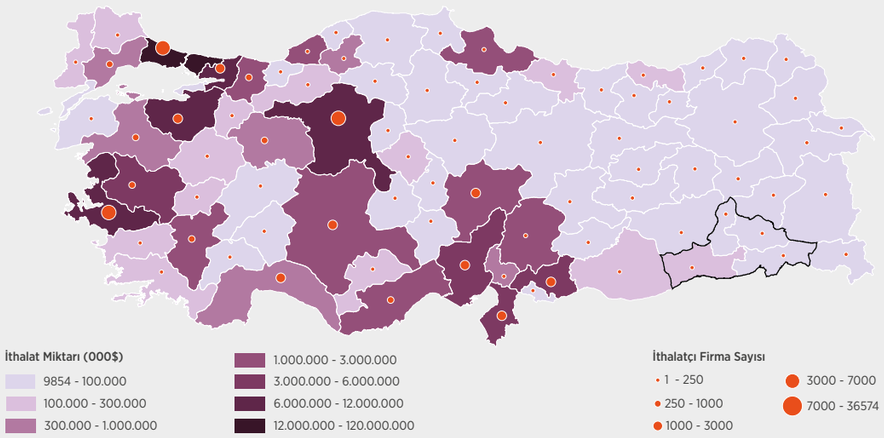

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

İthalat Miktarı ve İthalatçı Firma Sayıları

Ülke içinde ithalat İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa ve İzmir'de yoğunlaşmaktadır. Bölge'nin ithalattaki durumu ise ihracattan farklı bir seyir göstermektedir. Bölge içerisinde işleme rejimini kullanan firmalardan kaynaklı olarak Mardin farklı bir kategoride yer almaktadır. Ülke sıralamasında Mardin 152 milyon dolar ithalat miktarı ile 30'uncu, Şırnak 40,7 milyon dolar ithalat ile 53'ünücü, Batman 26,7 milyon dolar ithalat ile 60'ıncı ve Siirt 21,4 milyon dolar ithalat ile 63'üncü sırada yer almaktadır. İthalatçı firma sayısında ise ithalat miktarı ile paralel biçimde bir yığınlaşma söz konusudur. İthalatçı firma sıralamasında Mardin 137 firma ile 28'inci, Batman 59 firma ile 45'inci, Şırnak 53 firma ile 48'inci ve Siirt 8 firma ile 75'inci sıradadır. Görüldüğü üzere ithalatta ihracata benzer şekilde ikili bir yapı bulunmamaktadır.

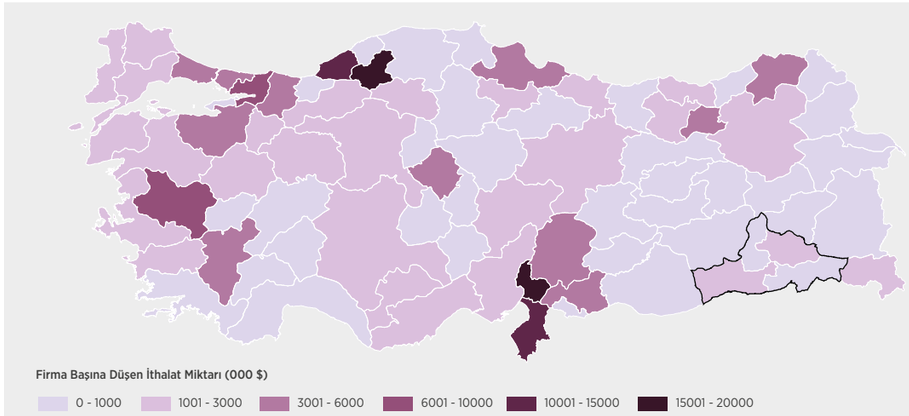
Şekil 113: *Türkiye Geneli 2012 Yılı İthalat Miktarı ve İthalatçı Firma Sayısı*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

İthalatçı firma başına düşen ithalat miktarı o bölgedeki firmaların büyüklüğü hakkında bilgi verebilmektedir. Firma başına düşen ithalat miktarında yığınlaşma açısından önemli bir farklılık bulunmaktadır. Firma ithalat miktarında demir-çelik sektörünün yoğun olduğu Karabük, Hatay ve Osmaniye ilk sıralarda yer almaktadır. İthalat miktarı en yüksek il olan İstanbul ise 16'ıncı sıradadır. Bu durum ithal ürünlere bağımlı sektörler ve sektör sermaye miktarı hakkında bilgi verebilmektedir. Bölge illerinden Siirt firma başına 2,67 milyon dolar ithalat ile 20'inci, Mardin 1,2 milyon dolar ile 42'inci, Şırnak 758 bin dolar ile 50'inci Batman ise 453 bin dolar ile 68'inci sırada bulunmaktadır.

Şekil 114: *Türkiye Geneli 2012 Yılı Firma Başına Düşen İthalat Miktarı*

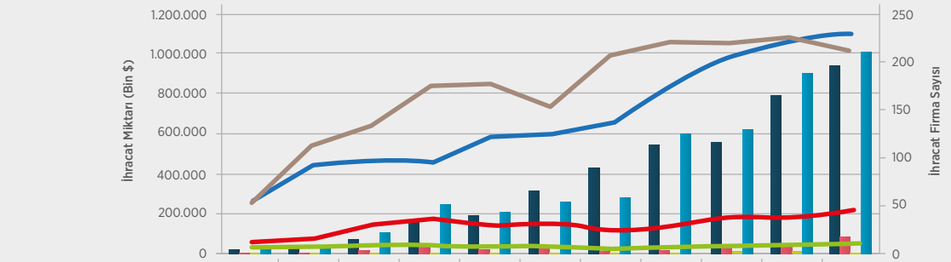
Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

3.2.4.2.2. TRC3 Bölgesi'nin Dış Ticaret İlişkileri

Bölge içerisinde Mardin ve Şırnak ile Batman ve Siirt arasında ikili bir yapı söz konusudur. Bu ikili yapı illerin Mersin-Habur aksında bulunma durumuna göre şekillenmiştir. Mersin-Habur aksı Irak ihracatının ana aksı olarak Ülkemize büyük katkı sunmaktadır. İhracat miktarı ve ihracatçı firma sayıları, bu aks üzerinde bulunan taşıyıcı ve komisyoncu firmalarla ve Irak ile sıkı ilişkisi olan Mardin ve Şırnak'ta yoğunlaşmaktadır. Bu yapı aynı şekilde Türkiye'nin Irak'a olan ihracatı ile paralellik göstermektedir. 2012 yılında TRC3 Bölgesi'nden gerçekleştirilen ihracatın %50'si Şırnak'tan %46'sı Mardin'den, %4'ü ise Batman ve Siirt'ten gerçekleştirilmiştir. Benzer şekilde ihracatçı firmaların %46'sı Mardin'de, %43'ü Şırnak'ta, %9'u Batman'da ve %2'si Siirt'te yer almaktadır. Aşağıdaki grafikte 2002-2012 yılları arasında Bölge illerinin ihracat miktarı ve ihracatçı firma sayılarındaki değişimler verilmiştir. 2002-2012 yılları arasında TRC3 Bölgesi'nin ihracat miktarı 2006 yılındaki düşüş dışında sürekli artmıştır. TRC3 Bölgesi'nin 2002 yılındaki 45,5 milyon dolarlık ihracat değeri yıllık ortalama %53 büyüyerek 2,06 milyar dolar olmuştur. 2002 yılında 125olan ihracatçı firma sayısı ise 2012 yılında 498'e çıkmıştır.

Bölge illeri özelinde bakıldığında ise Mardin'in ihracat değerini 23,4 milyon dolardan 948,4 milyon dolara, Şırnak'ın 21,1 milyon dolardan 1 milyar dolara, Batman'ın 600 bin dolardan 83,5 milyon dolara, Siirt'in 360 bin dolardan 6,2 milyon dolara çıkardığı görülmüştür. 2002-2012 yılları arasında Mardin ili ihracatçı firma sayısını 56'dan 230'a, Şırnak 52'den 212'ye, Batman 12'den 45'e ve Siirt 5'ten 11'e yükseltmiştir.

Şekil 115: *TRC3 Bölgesi İllerinin İhracat Miktarları ve İhracat Yapan Firma Sayıları*

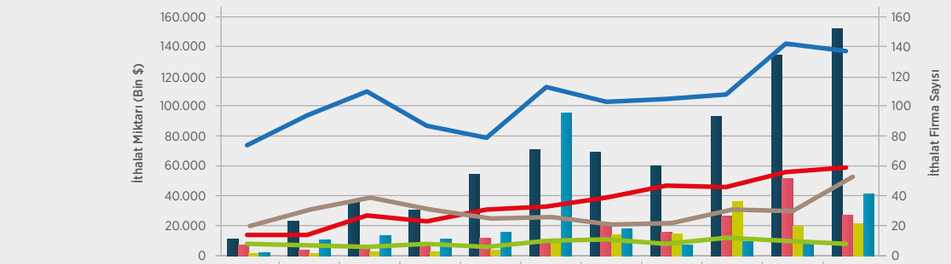
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Mardin İhracat Miktarı	23.405	39.282	73.330	171.436	191.294	317.444	434.210	549.972	563.835	804.233	948.378
Batman İhracat Miktarı	600	3.006	15.518	44.434	17.991	40.729	12.737	16.198	26.914	52.291	83.513
Siirt İhracat Miktarı	360	664	2.465	5.785	1.010	4.009	914	921	11.324	8.242	6.226
Şırnak İhracat Miktarı	21.172	40.372	106.133	250.740	210.283	265.202	282.885	607.255	624.800	910.482	1.018.0
Şırnak İhracat Yapan Firma	52	112	133	175	177	153	207	221	220	226	212
Mardin İhracat Yapan Firma	56	93	98	96	122	125	138	177	207	224	230
Batman İhracat Yapan Firma	12	16	30	35	29	31	23	29	39	36	45
Siirt İhracat Yapan Firma	5	6	9	8	6	8	4	6	7	8	11

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

2002-2012 yılları arasında Bölge ithalatında ihracattan farklı bir tablo ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, ithalat miktarı ve ithalatçı firma sayısında büyük bir artış olmasına rağmen ihracatta görülen dramatik artış yaşanmamıştır. 2002-2012 yılları arasında Bölge ithalatı 21,1 milyon dolardan 240,9 milyon dolara, ithalatçı firma sayısı ise 116'dan 257'e yükselmiştir. Bölge içerisinde yapılan ithalatta Mardin ilinin baskınlığından söz edilebilir. 2012 yılında Bölge'deki toplam ithalat miktarının %63'ü Mardin, %17'si Şırnak, %11'i Batman ve %9'u Siirt'e aittir. İthalatçı firma dağılımı ise %53 Mardin, %23 Batman, %21 Şırnak ve %3 Siirt şeklindedir.

Mardin ili 2002-2012 yılları arasında ithalat miktarını 10,7 milyon dolardan 152 milyon dolara, Batman 7,1 milyon dolardan 26,8 milyon dolara, Siirt 1,4 milyon dolardan 21,4 milyon dolara, Şırnak ise 1,9 milyon dolardan 407,3 milyon dolara çıkarmıştır. Aynı dönemde Mardin ili ithalatçı firma sayısını 74'ten 137'ye, Batman 14'ten 59'a, Şırnak 20'den 53'e yükseltirken Siirt'teki ithalatçı firma sayısı değişmemiştir.

Şekil 116: *TRC3 Bölgesi İllerinin İthalat Miktarları ve İthalat Yapan Firma Sayıları*

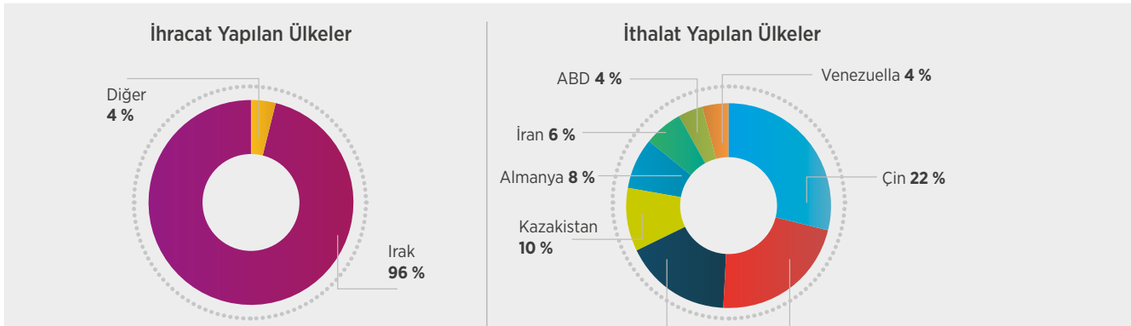
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Mardin İthalat Miktarı	10.663	23.170	36.327	30.340	54.329	71.182	69.202	59.619	93.013	134.443	151.968
Batman İthalat Miktarı	7.146	3.564	6.241	6.978	11.515	8.618	18.972	15.590	26.900	51.611	26.754
Siirt İthalat Miktarı	1.436	1.190	2.675	3.088	3.261	9.146	14.277	14.588	36.431	19.912	21.419
Şırnak İthalat Miktarı	1.924	10.239	13.119	10.819	15.332	95.469	17.975	7.214	9.493	9.835	40.733
Şırnak İthalat Yapan Firma	20	31	39	31	25	26	21	22	31	30	53
Mardin İthalat Yapan Firma	74	94	110	87	79	113	103	105	108	142	137
Batman İthalat Yapan Firma	14	14	27	23	31	33	39	47	46	56	59
Siirt İthalat Yapan Firma	8	7	6	8	6	10	11	8	12	10	8

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

TRC3 Bölgesi'nin ihracat ve ithalat yaptığı ülkelerin dağılımı aşağıdaki şekilde verilmiştir. TRC3 Bölgesi ihracatının %96'lık kısmı Irak'a %4'lük kısmı diğer ülkelere gerçekleştirilmektedir (il düzeyinde de aynı durum söz konusudur). Bu durum aslında Bölge'nin coğrafi özelliğinden kaynaklı olmasına rağmen tek pazara bağlılık büyük bir risk yaratmaktadır. Ülke genelinde Irak'a yapılan ihracatın yaklaşık %19'unu TRC3 Bölgesi gerçekleştirmektedir. İthalatın ülke dağılımına bakıldığında ise %22 Çin, %17 Rusya Federasyonu ve %10 Kazakistan ağırlığı gözlemlenmektedir. Çin'den nihai tüketim malzemeleri, Rusya Federasyonundan kömür, Kazakistan'dan ise hububat ağırlıklı ithalat gerçekleştirilmektedir.

İthalat, ihracata kıyasla oldukça kısıtlı olmasına rağmen ülke çeşitlendirmesine sahiptir. Bölge'deki sanayici ve iş adamları ile görüşüldüğünde daha çok Suriye ve Irak konusunda bilgi sahibi oldukları görülmüştür. Özellikle ihracatın tek bir pazara olan bağlılığının azaltılması amacıyla Bölge'deki sanayici ve iş adamlarının alternatif pazarlar ve dış ticaret olanakları hakkında bilgi düzeylerinin artırılması gerekmektedir.

Şekil 117: *TRC3 Bölgesi'nin İhracat ve İthalat Yaptığı Ülkeler*

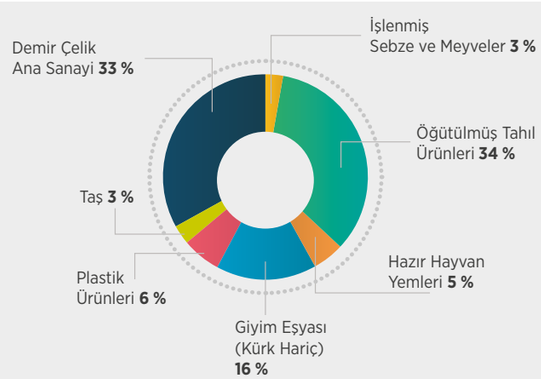

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

TRC3 Bölgesi ihracat fasılları, aşağıdaki kısımda il özelinde ayrı ayrı ele alınmıştır. Bunun temel nedeni ise yapı itibari ile karşılaştırmanın il bazlı yapılmasının yerinde olacağı düşüncesidir. Aynı zamanda il düzeyinde gerçekleştirilen Sanayi Envanteri çalışmasının da daha karşılaştırılabilir olmasıdır.

ISIC3 (4 digit) sınıflamasına göre Mardin ili ihracatının %34'ü öğütülmüş tahıl ürünleri, %33'ü demir-çelik ana sanayi, %16'sı giyim eşyası, %6'sı plastik ürünleri, %5'i hazır hayvan yemleri ve diğer ürünlerden oluşmaktadır. Mardin'de demir-çelik ana sanayi bulunmamaktadır.

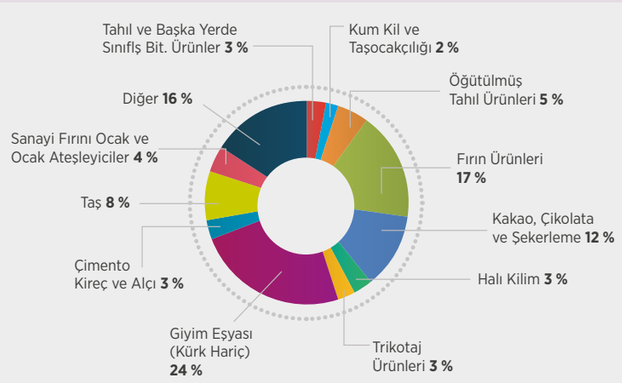
Şekil 118: *ISIC 3 (4 digit) Sınıflamasına Göre 2012 Yılı Mardin İli İhraç Ürün Dağılımı*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

ISIC 3 (4 digit) sınıflamasına göre Batman ili 2012 yılı ihracatının %24'ünü giyim eşyası, %17'sini fırım ürünleri, %12'sini kakao, çikolata ve şekerleme ürünleri oluşturmaktadır. İhracat değeri diğer illere göre düşük olmasına rağmen, yapılan Sanayi Envanteri Çalışması ihracat değerleri ile TÜİK ihracat rakamları arasında önemli bir fark bulunmaktadır.

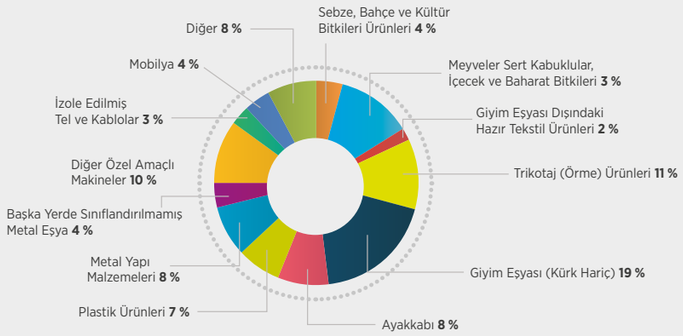
Şekil 119: *ISIC 3 (4 digit) Sınıflamasına Göre 2012 Yılı Batman İli İhraç Ürün Dağılımı*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Siirt ili ihracat rakamlarının ISIC 3 (4 digit) sınıflamasına göre dağılımı %19 giyim eşyası, %12 meyveler ve sert kabuklular, %11 trikotaj ürünleri, %10 diğer özel amaçlı makineler olarak ortaya çıkmaktadır.

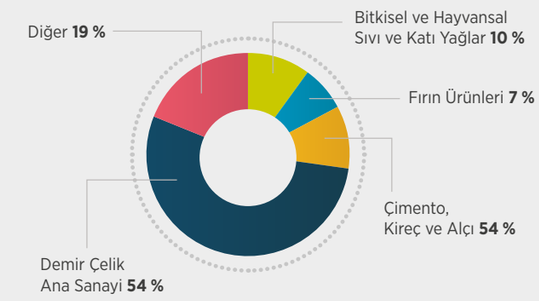
Şekil 120: *ISIC 3 (4 digit) Sınıflamasına Göre 2012 Yılı Siirt İli İhraç Ürün Dağılımı*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Şırnak ilinin ISIC 3 (4 digit) sınıflaması göre ihraç ürünleri%54 demir-çelik ana sanayi, %10 bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağlar, %10 çimento ve kireç olarak dağılım göstermektedir. Burada bahsedilen ürünlerin büyük bir çoğunluğu Şırnak'ta üretilmemektedir.

Şekil 121: *ISIC 3 (4 digit) Sınıflamasına Göre 2012 Yılı Şırnak İli İhraç Ürün Dağılımı*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Bölge'nin üretim kapasitesinin çok üzerinde ihracat yapılması, Bölge ihracat verilerinin yanlış yorumlanmasına sebep olabilmektedir. Ajans tarafından 2012 yılı sonu ve2013 yılı başını kapsayan dönemde gerçekleştirilen Sanayi Envanteri Çalışmasında ortaya çıkan ihracat miktarları ile TÜİK ihracat rakamları arasında ortaya çıkan fark aşağıdaki tabloda verildiği gibidir.

Tablo 52: *TRC3 Bölgesi Sanayi Envanteri ve TÜİK İhracat Verilerinin Karşılaştırılması*

İl/Bölge	Sanayi Envanteri Çalışmasına Göre İhracat Miktarı ($)	TÜİK Verilerine Göre İhracat Miktarı ($)	Oran (%)
Mardin	410.530.581	948.377.599	43,3
Batman	13.355.250	83.512.706	16,0
Siirt	3.587.910	6.226.032	57,6
Şırnak	39.550.000	1.018.075.310	3,9
TRC3	467.023.741	2.056.191.568	22,7

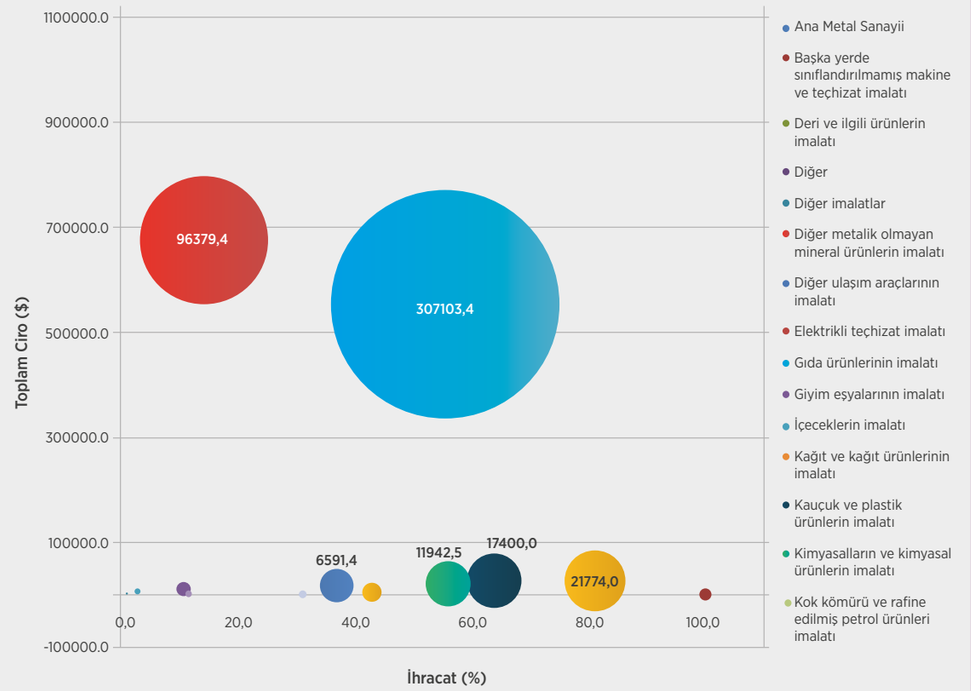
Kaynak: *TÜİK (2012) ve TRC3 Bölgesi Sanayi Envanteri Çalışması (2013) verilerinden derlenmiştir.*

Sanayi Envanteri Çalışması verilerine göre Bölge'nin toplam ihracat miktarı 467 milyon dolardır. İl düzeyinde bakıldığında Mardin'in ihracat miktarı 410,5 milyon dolar, Şırnak'ın 39,5 milyon dolar, Batman'ın 13,3 milyon dolar ve Siirt'in 3,58 milyon dolardır. Bu verilere göre ihraç edilen ürünlerin %22,7'si Bölge'de üretilmektedir. İl genelinde ise %43,3'ü Mardin'de, %57,6'sı Siirt'te, %16'sı Batman'da ve %3,9'luk kısmı Şırnak'ta üretilmektedir. Bu veriler ışığında Bölge'nin üretici-ihracatçı olmasından öte komisyoncu ve taşıyıcı bir yapıda olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bölge sektörlerinin büyük bir kısmının dışa açılma durumu yüksek oranda gerçekleşmektedir. İl il dış ticaret analizi yapılırken Bölge'de üretilen ürünlerin dışa açılmışlıkları ve pazar durumları dikkate alınmalıdır. Aşağıdaki balon grafiğinde dikey eksen sektörün ciro miktarını, yatay eksen ihracat/ciro oranını ve balon büyüklüğü toplam ihracat büyüklüğünü vermektedir. Bölge içerisinde toplam cirosu en yüksek ürün sınıfı çimento, kireç, alçı gibi ürünlerin yer aldığı metalik olamayan mineral ürünlerdir. Bu ürünlerin sadece %14,3'ü ihraç edilmektedir. İkinci büyük ciroya un,

bulgur, makarna gibi ürünlerin yer aldığı gıda ürünleri imalatı sahiptir. Bu sınıflamadaki ürünler Bölge'de en çok ihraç edilen ürünler olup ciroya kıyasla ihracat miktarı %55,5 değerindedir. Üretim miktarı düşük olsa da en yüksek oranda dışa açılmış sektör başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatıdır, bu sektörde dışa açılma oranı ise %100'dür. En yüksek dışa açılma oranında ikinci ve toplam ciro ve ihracat miktarında üçüncü olan tekstil ürünlerinin imalatı sınıfındaki ürünlerin toplam dışa açılma oranı %81,1'dir. Bu tarz bir kıyaslama dışa açılamayan sektörlerin belirlenerek dışa açılmaları ve üretimlerini arttırmaları açısından gereklidir. Ayrıca dışa açılma oranı yüksek olan ürünlerin markalaşmasının sağlanması ve alternatif pazarlara açılması gerekmektedir.

Şekil 122: *TRC3 Bölgesi Sektörlerinin Dışa Açılma Durumu*

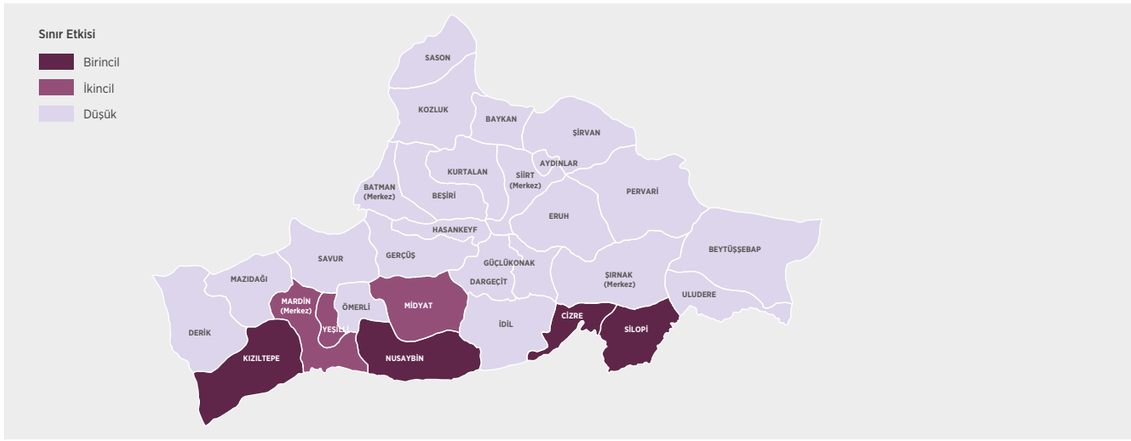

Kaynak: *TRC3 Bölgesi Sanayi Envanteri Çalışması, 2013.*

3.2.4.2.3. TRC3 Bölgesi'nde Bölge İçi İhracat

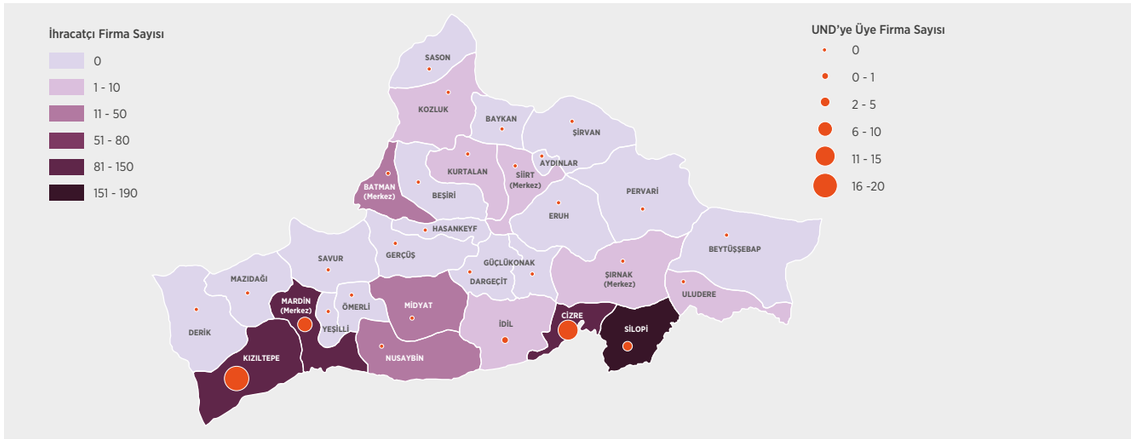
Bölge içerisindeki ihracat, hem üretim hem de ihracat yapabilme kabiliyeti ile ilgilidir. İhracat yapabilme kabiliyeti ise ana ticari akslara yakınlık, bu akslara erişilebilirlik ve ticaret yapma kültürü ile ilgilidir. Bölge içerisinde ticaret yapma kültürünün yoğun olduğu yerlerde taşımacı ve komisyoncu firmaların daha yoğun olacağı öngörüsü ile yapılan tipolojik dağılım çalışmasında aşağıdaki harita ortaya çıkmıştır. Tipoloji sınır etkisi olarak sınıflandırılan bu haritaya göre taşıyıcı ve komisyoncu firmaların yoğun olduğu yerler sırasıyla Silopi, Cizre, Kızıltepe, Nusaybin, Mardin, Midyat ve Yeşilli'dir. Bölge'de Cizre, Silopi, Midyat, Kızıltepe, Mardin ve Yeşilli daha çok Habur Sınır Kapısı'nın; Nusaybin ise Nusaybin Sınır Kapısının etkisinde bulunmaktadır.

Şekil 123*: TRC3 Bölgesi Tipolojik Dağılıma Göre Sınır Etkisi Altındaki İlçeler*

Sınır etkisi çalışması, aks ve sınır kapısı etki alanında olma durumunu yansıtmasının yanı sıra, ihracatçı firma ve UND sayısı hakkında da bir fikir verebilmektedir. Aşağıdaki haritada GAİP ve DAİP'e bağlı ihracatçı firmaların dağılımı ve UND'ye üye firma sayıları verilmiştir. Bu haritaya göre ihracatçı firmalar sınır etkisinin yoğun olduğu Silopi, Cizre, Kızıltepe, Mardin Merkez, Nusaybin ve Midyat'ta yer almaktadır. Sınır etkisi dışında üretim ve kentsel yığınlaşmanın yüksek olduğu Batman da bu kategoride yer almaktadır. UND üyesi firmalar ise sadece sınır etkisi olan ilçelerde yığınlaşma göstermiştir. Bu ilçelere ek olarak az da olsa Siirt, Kurtalan, Kozluk, Şırnak, Uludere, İdil ve Yeşilli'de de ihracatçı firma bulunmaktadır. Özellikle erişimi zor ve nüfus olarak düşük ilçelerde ihracatçı firma bulunmamaktadır. Bu analiz il bazlı sınır etkisi analizi yapılırken il içerisindeki farklılıkların da ortaya konulmasını sağlamaktadır. Erişimi zor ilçeler il sınırına Bölge dışındaki birçok ile göre daha yakın olmasına rağmen sınır etkisinden yararlanamamaktadır.

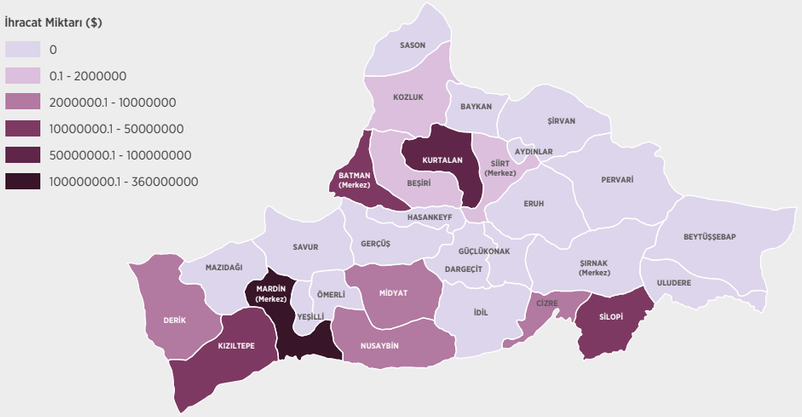
Şekil 124: *TRC3 Bölgesi İlçelerinde İhracatçı Firma Sayısı ve UND'ye Üye Firma Dağılımı*

Kaynak: *DAİB ve GAİB verilerinden üretilmiştir.*

Sınır etkisi dışında ilçelerin dışa açılmışlık seviyeleri, Sanayi Envanteriyle daha sağlıklı bir sonuç verebilir. Aşağıdaki haritada ilçelerin ihracat miktarları verilmektedir. Bu veri, Sanayi Envanteri çıktısı olduğundan aynı zamanda ilçelerin üretkenlikleri ve üretim seviyeleri hakkında da bilgi verebilmektedir. İhracatın miktar olarak en yüksek olduğu il, organize sanayi bölgesindeki üretiminden dolayı Mardin Merkez'dir (352 milyon dolar). Mardin'i çimento fabrikasından dolayı 55 milyon dolar ihracat ile Kurtalan, yine organize sanayi bölgesinden dolayı 46,7 milyon dolar ile Kızıltepe, sınır etkisinden kaynaklı üretim oluşumu sağlayan 34,5 milyon dolar ihracatla Silopi ve üretimden kaynaklı olarak 13,8 milyon dolar ihracat yapan Batman takip etmektedir. Bu ilçeleri sırasıyla 7,3 milyon dolarla Nusaybin, 5,1 milyon dolarla Cizre, 4 milyon dolarla Derik, 3,9 milyon dolarla Midyat, 1,5 milyon dolarla Siirt, 1 milyon dolarla Beşiri ve son olarak 400 bin dolarla Kozluk takip etmektedir. Daha önce bahsedilen sınır erişimi ve erişilebilirliği düşük 18 ilçede (toplam ilçe sayısının %60'ı) ihracat yapılmamaktadır. Bu sonuç aslında Bölge'nin tam olarak dışa açılmadığının bir göstergesidir.

Şekil 125: *TRC3 Bölgesi Sanayi Envanteri Çalışmasına Göre İlçelerin İhracat Miktarları ($)*

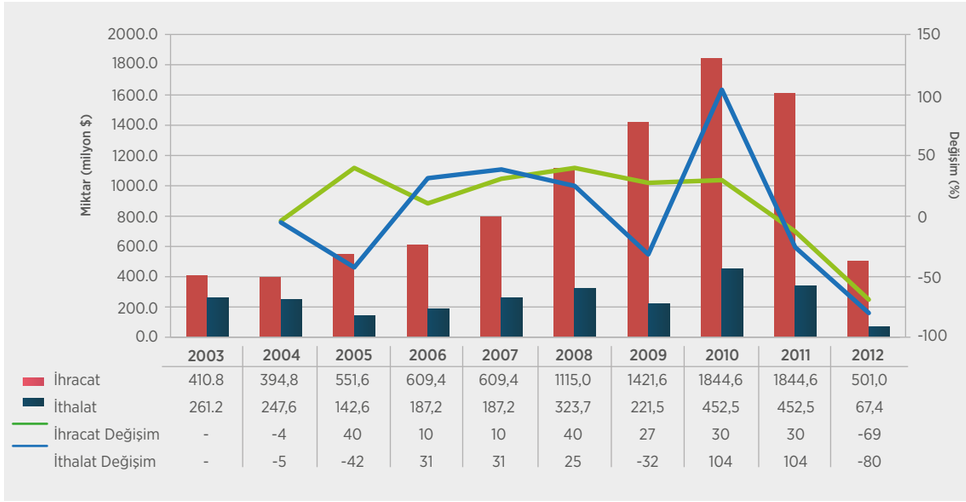
Kaynak: *TRC3 Bölgesi Sanayi Envanteri Çalışması, 2013.*

3.2.4.2.4. Dış Pazarlar

Suriye

Suriye ile Bölge arasında ticari ilişkiden çok akrabalık ilişkileri bulunmaktadır. Yine de Suriye, TRC3 Bölgesi için ticari potansiyel ihtiva etmektedir. Türkiye'nin Suriye ile ticareti iyi ilişkilerle beraber yükselişe geçmiş ve 2004 yılında 394,8 milyon dolar olan ihracat değeri 2010 yılında 1,8 milyar dolara yükselmiştir. Yine aynı dönemde 247,6 milyon dolar olan ithalat değeri 452,5 milyon dolara çıkmıştır. 2011 yılında ihracat bir önceki yıla göre %13 düşmüş, 2012 yılında ise %69'luk sert bir düşüş yaşanmıştır.

Şekil 126: *Türkiye-Suriye 2003-2012 Yılları Arası Dış Ticaret Göstergeleri*

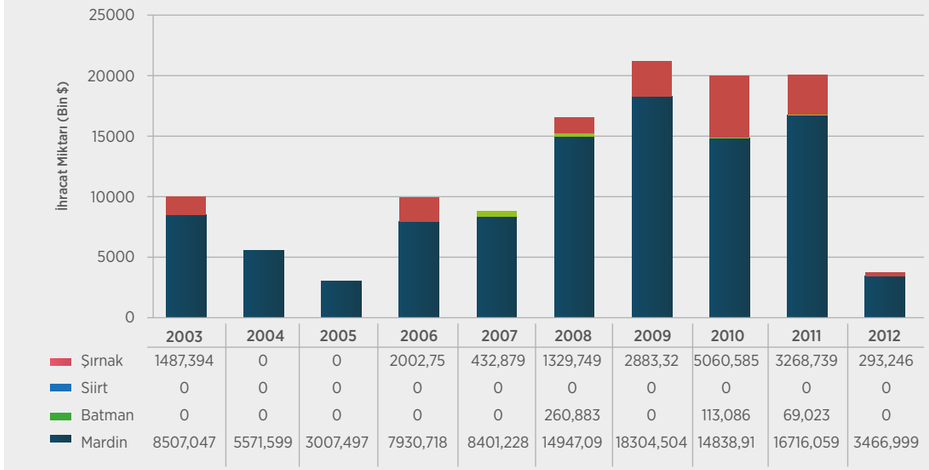

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
İhracat	410.8	394,8	551,6	609,4	609,4	1115,0	1421,6	1844,6	1844,6	501,0
İthalat	261.2	247,6	142,6	187,2	187,2	323,7	221,5	452,5	452,5	67,4
İhracat Değişim	-	-4	40	10	10	40	27	30	30	-69
İthalat Değişim	-	-5	-42	31	31	25	-32	104	104	-80

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Bölge'nin Suriye ile olan ticareti çok sınırlı şekilde devam etmiştir. Bu ticaretten en çok yararlanan il ise Mardin ilidir. Bölge'de Suriye ile ticaret yapan diğer bir il Şırnak'tır ve ticaret seyri düzensizdir. Suriye ile olan ticari ilişkilerde, özellikle Suriye'deki olayların en yüksek seviyede yaşandığı 2012 yılında büyük bir düşüş yaşanmıştır. TRC3 Bölgesi'nin Suriye ile ticaret yapmasının önündeki en büyük engel, Nusaybin Sınır Kapısının yolcu geçişleri için tasarlanmış olmasıdır. 2011 yılında tamamlanan ancak olaylardan dolayı faaliyete geçirilemeyen yeni kapı ile bu sorunun ortadan kalkacağı öngörülmektedir.

Şekil 127: *TRC3 Bölgesi İllerinin 2003-2012 Yılları Arası Suriye İhracatı*

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Şırnak	1487,394	0	0	2002,75	432,879	1329,749	2883,32	5060,585	3268,739	293,246
Siirt	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Batman	0	0	0	0	0	260,883	0	113,086	69,023	0
Mardin	8507,047	5571,599	3007,497	7930,718	8401,228	14947,09	18304,504	14838,91	16716,059	3466,999

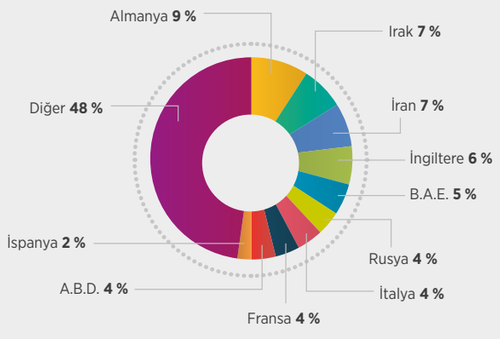
Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Suriye'deki olaylar Şanlıurfa, Gaziantep ve Hatay'a kıyasla Bölge'yi daha az etkilemiştir. Bölge içerisinde en fazla etkilenen ilçeler Nusaybin ve Kızıltepe olmuştur. Kızıltepe ilçesi, kayıt dışı çalışan Suriyelilerden dolayı işsizlik sorunundan etkilenmektedir. Nusaybin ise, hem ekonomik canlılığını kaybetmiş hem de Kızıltepe ilçesi gibi kayıt dışı çalışanlardan dolayı işsizlik sorunundan etkilenmiştir. Gelen Suriyelilerin çoğu bu ilçelerdeki yerli halkla akraba olduğu için, diğer illerdeki gibi tepki toplamamaktadır.

Irak

TÜİK 2012 yılı verilerine göre yaklaşık 152,5 milyar dolar olan Ülke ihracatının 10,8 milyar doları(%7,1) Irak'a yapılmaktadır. Irak böylelikle Almanya'dan sonra en fazla ihracat yapılan ikinci ülke konumunda olup Türkiye ticaretinde merkezi bir konumdadır. Irak ithalatı 149,3 milyon dolar ile toplam ithalat olan 236,5 milyar doların sadece %0,1'ini oluşturmaktadır. Bu durumda ticari fazla verdiğimiz ülkelerin başında Irak bulunmaktadır.

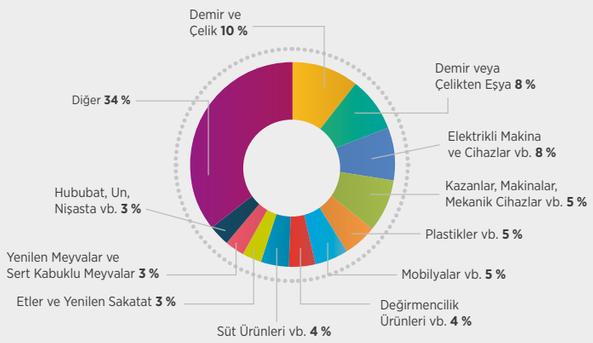
Şekil 128: *Türkiye Geneli 2012 Yılı İhracatının Ülkelere Göre Dağılımı*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

TÜİK 2012 yılı verilerine göre Türkiye-Irak ihracatının kalemler bazında ayrıntılı dağılımı aşağıdaki grafikte verildiği gibidir. Türkiye-Irak dış ticaret verileri (HS sistemine göre) incelendiğinde makine ve ekipmanlar, hububat ve inşaat malzemelerinin Türkiye'den Irak'a ihraç edilen ürünlerin başında geldiği görülmektedir.

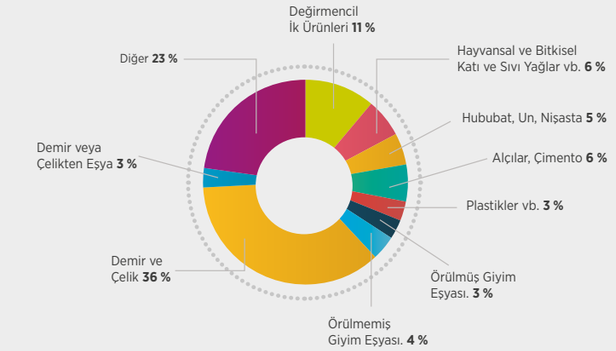
Şekil 129: *Türkiye-Irak 2012 Yılı İhracatının Sektörlere Göre Dağılımı*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

TRC3 Bölgesi'nden Irak'a geçekleştirilen ihracatın büyük bir kısmı Türkiye'nin Irak'a gerçekleştirdiği ihracatla benzer bir yapıdadır. Sektör olarak inşaat ürünleri ve gıda ürünleri ihracatın %65›ini oluşturmaktadır.

Şekil 130: *TRC3 Bölgesi-Irak 2012 Yılı İhracatının Sektörlere Göre Dağılımı*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Irak'la ticaret, TRC3 Bölgesi'nin ihracat hacminin % 96'sını oluşturduğundan, Irak pazarındaki gelişmeler Bölge için büyük önem taşımaktadır. Bununla beraber, Irak'la ekonomik ilişkilerin gidişatı, diğer Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerdeki değişimlerin ne yönde olacağının da işaretini vermektedir.

Irak'ın ithalatında Türkiye'nin tüm sektörlerde üst sıralarda yer alması ve yeniden inşa sürecinden geçiyor olması, bu pazardaki arz açığının ve orta ve uzun vadede ortaya çıkabilecek fırsatların stratejik açıdan değerlendirmesini gerekli kılmaktadır. Irak ekonomisinin petrol üretimine dayandığı ham petrol ihracatı milli gelirin %70'ini, bütçe gelirinin ise %95'ini oluşturmaktadır. Petrol fiyatlarındaki artışların ve faaliyete geçen yeni petrol sahalarının, milli geliri olumlu yönde etkileyerek diğer sektörlerin de gelişmesine yol açacağı ve ülkede arz açığı ve kapasite yetersizliği olan tarım, gıda, sanayi ve inşaat gibi sektörlerde ithal ürünlere olan talebin artmasına yol açacağı beklenmektedir. 2009'dan beri ham petrol fiyatlarının yükselişte olması ve Irak ekonomisinin istikrarlı büyüme seyri bu yöndeki gelişmeleri hızlandırmaktadır.

Ülkede güvenliğin sağlanması ile beraber ekonominin büyümesine yönelik tüketimi arttırıcı tedbirler alınırken, üretimi gerçekleştirilemeyen malların ithalatı yönünde kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılmaktadır. Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi ve Irak'taki Türkiye temsilcileriyle yapılan görüşmelerde Irak'ın yeniden inşa sürecinin yaklaşık 20 yıl daha devam edeceği, dolayısıyla Irak'ın inşaat ve gıda ürünlerine olan talebinin kısa vadede düşmeyeceği öngörülmektedir.

2035 Yılı Irak Ekonomisi Öngörüsü

Uluslararası Enerji Ajansı'nın 2012 yılı Ekim ayında yayınladığı Dünya Enerji Görünümü Irak özel sayısına göre; enerji talebinin büyük bir kısmını gerçekleştiren ABD'nin, kaya gazı kullanımı ile 2035 yılında kendi kendine yeter konuma gelmesi beklenmektedir. Ancak ABD'nin ithal enerjiye olan talebinden daha büyük bir talep, yükselmekte olan Çin ve Hindistan piyasalarından gelecektir. Yükselen ekonomilerden gelecek petrol ve doğal gaz talebini ve enerji fiyatlarının aşırı derece yükselmesini engelleyecek tek üretici, mevcut durumda %25 kapasite ile çalışan Irak olacaktır. Bu nedenle Irak'ın gelecekteki enerji talebini karşılama konusunda merkezi bir rolü olacaktır. Enerji piyasalarındaki bu değişim ve Irak'ın merkez rolü, raporda detaylı olarak irdelenmiştir. Irak'ın artan bu önemi ve geleceği, Türkiye ve Bölgemiz için büyük önem taşımaktadır.

Raporda Irak için verilen mevcut durum ile merkez, yüksek ve gecikmiş durum senaryolarına göre ekonomi öngörüsü aşağıdaki tabloda özetlenmiştir. Merkez senaryoya göre Irak petrol üretiminin 2020 yılında günde 6,1 milyon varile, 2035 yılında ise günde 8,3 milyon varile çıkması beklenmektedir. Doğal gaz üretiminin 2020'de 41 bcm'ye, 2035 yılında ise 89 bcm'ye çıkması beklenmektedir. Irak'ın bu senaryoyu gerçekleştirmesi için 2012-2035 yılları arasında petrol sektörüne 319 milyar dolar, doğal gaz sektörüne 71 milyar dolar ve enerji sektörüne 142 milyar dolar yatırım yapması gerekmektedir. Merkez senaryoya göre 2011 yılında 115 milyar dolar olan GSYİH'nın 2020'de 289 milyar dolara ve 2035 yılında 552 milyar dolara çıkması beklenmektedir.

Tablo 53: *2020 ve 2035 Yılları İçin Irak Ekonomi Öngörüsü*

Gösterge	Mevcut Durum	Merkez Senaryo		Yüksek Senaryo		Gecikmiş Senaryo	
	2011	2020	2035	2020	2035	2020	2035
GSYİH (milyar dolar)	115	289	552	384	649	186	331
Petrol Üretimi (mb/d)	2,7	6,1	8,3	9,2	10,5	4	5,3
Petrol İhracatı (mb/d)	1,9	4,4	6,3	7,1	7,9	2,7	3,8
Doğal Gaz Üretimi (bcm)	9	41	89	63	114	18	49
Doğal Gaz İhracatı (bcm)	0	2	17	8	37	0	7
Gelirler ve Yatırımlar (milyar dolar)		2012-2035		2012-2035		2012-2035	
Petrol Sektör Yatırımları		319		503		178	
Petrol İhracat Gelirleri		4880		6644		3288	
Doğal Gaz Sektör Yatırımları		71		81		35	
Doğal Gaz Gelirleri		106		211		17	
Enerji Sektörü Yatırımları		142		154		103	

Kaynak: *World Energy Outlook, International Energy Agency, 2012.*

Irak içerisinde mevcut senaryolara göre petrol ve doğal gaz üretiminin en büyük kısmı Güney sahalarda gerçekleştirilecektir. Kuzey sahalarda üretim artacak olmasına rağmen, artış miktarı yeni bulunan sahalara bağlı olacaktır. Orta kesimde ise üretimin çok fazla artmayacağı beklenmektedir. Üretim artışlarının coğrafi dağılımı göz önüne alınarak Irak'ın sadece belli bir bölgesine değil tüm Irak'a öncelik verilmesi gerekmektedir.

Suriye'nin Irak piyasasından çekilmesi ile Irak Türkiye'nin en büyük ikinci ihracat pazarı olarak ortaya çıkmıştır. Mevcut trende göre 2015 yılında Irak'ın Türkiye'nin en büyük ihracat pazarı olması beklenmektedir. Mevcut durumda ihraç ürün talebinin büyük bir kısmını Kuzey Irak Bölgesi sağlamaktadır.

3.3. Çevre ve Mekânsal Yapı

3.3.1. Çevre

3.3.1.1. Ekolojik Yapı [19]

TRC3 Bölgesi'nin genelinde üç ana ekosistem tipi mevcuttur. Bunlar; orman, step (bozkır) ve sulak alan ekosistemleridir. Bu ekosistem tipleri, yerleşim merkezleri ve tarım arazileri dışında kalan doğal alanlardır. Bölge genelinde step ve ormanlar, sulak alanlara göre daha fazla alan kaplamaktadır. Ormanlar özellikle Şırnak ve Siirt il sınırları içerisinde geniş yer tutmaktadır. Özellikle Şemdinli bölgesinde saf ormanlar göze çapmaktadır. Orman alanlarında çoğunlukla meşe türleri hâkimdir. Mevsim içindeki yağışların az olması, Bölge genelinde doğal bitki örtüsünün step olmasına neden olmuştur. Ayrıca Mardin ilinin büyük kesimi **havza** niteliğinde olup, Karacadağ, Mardin Eşiği ve Toros Dağları arasında bir step adacığı görünümündedir. Bu step adacığının çevresini orman tahripleri sonucunda çıplak kalmış sahalar veya bodur meşe toplulukları meydana getirmiştir. Batman, Siirt ve Şırnak il sınırlarından geçen Dicle nehri Bölge'de **sulak alan** özelliği gösteren en önemli alandır. Tarım arazileri Mardin ve Batman il sınırları içerisinde yaygın olarak görülmektedir (MBSŞH ÇDP, 2011).

3.3.1.2. Biyolojik Çeşitlilik[20]

TRC3 Bölgesi coğrafi konumu dolayısıyla sahip olduğu biyolojik çeşitlilik ve endemik türler bakımından önemli bir yere sahiptir. Araştırma sahalarının dar olması sebebiyle halen gün ışığına çıkarılmayı bekleyen türlerin var olduğu da tahmin edilmektedir. Mevcut zengin biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların korunması ve iyileştirilmesi gerekmektedir. Ancak türlerin doğal yaşam alanlarının kirlilik tehdidi ile karşı karşıya olması, ekonomik faaliyetlerin baskısı, kentleşme oranının yükselmesi ile yaşam çevrelerinin daralması, çevre yönetimindeki koordinasyon yetersizliği ve mevzuatın uygulanmasındaki aksaklıklar biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilir bir şekilde korunmasını güçleştirmektedir.

Bölge'nin flora ve fauna çeşitliliği aşağıda verildiği gibidir.

3.3.1.2.1. Flora

MBSŞH ÇDP'de yer alan endemik bitkilerin tehlike kategorileri Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı ve IUCN 2001 çerçevesinde değerlendirilmiştir. IUCN Red Data Book Kategorileri aşağıda verildiği gibidir (MBSŞH ÇDP, 2011):

EX (EXTINCT) : Tükenmiş

CR (CRITICALLY ENDANGERED) : Kritik düzeyde tehlike

EN (ENDANGERED) : Tehlikede

VU (VULNARABLE) : Zarar görebilir

LC (LEAST CONCERN) : En az endişe verici

NT (NEAR THREATENED) : Yakın zamanda tehlike sınırına girebilir

DD (DATA DEFICIENT) : Veri yetersiz

TRC3 Bölgesi toplam bitki ve endemik bitki takson sayıları aşağıdaki tabloda verildiği gibidir. Mardin ili hem toplam bitki takson sayısı (725 tür) hem de endemik bitki takson sayısı (50) açısından Bölge'deki en zengin ildir. Mardin, tüm bölge içerisindeki toplam bitki takson sayısının %61'ini, endemik bitki takson sayısının ise %41'ini barındırmaktadır. Siirt ili toplam bitki takson sayısı bakımından 293 tür ile ikinci sırayı almaktadır. Şırnak ilinin sahip olduğu zengin bitki örtüsüne rağmen, toplam ve endemik bitki takson sayılarında Bölge içerisinde son sıralarda yer aldığı

19 Bu bölüm hazırlanırken Mardin-Batman-Siirt-Şırnak-Hakkâri Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Araştırma Raporundan faydalanılmıştır.

20 Bu bölüm hazırlanırken Mardin-Batman-Siirt-Şırnak-Hakkâri Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Araştırma Raporundan faydalanılmıştır.

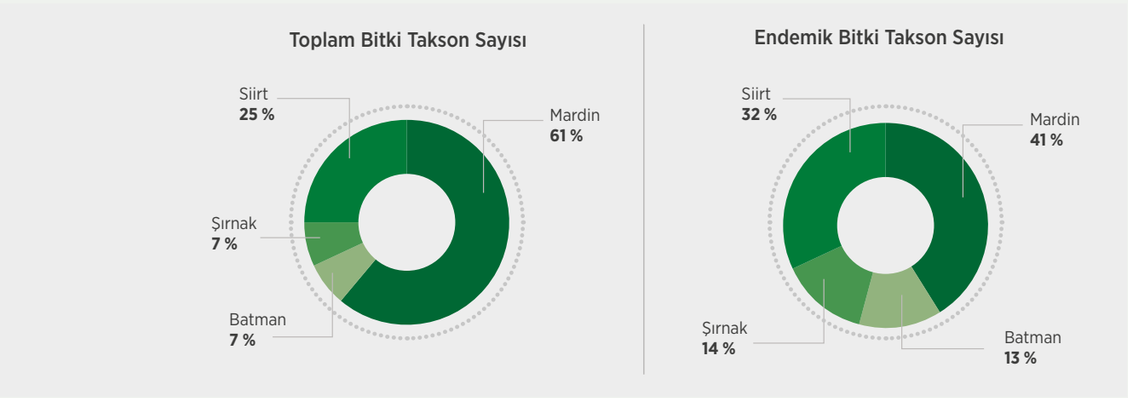
görülmektedir. Bölge'deki güvenlik sorunları nedeniyle araştırma alanlarının dar olmasının buna sebep olduğu düşünülmektedir. Güvenlik sorununun çözülmesiyle birlikte hem Şırnak hem de Bölge'nin diğer illeri için Biyolojik Çeşitlilik Araştırma Sahalarının kurulması, araştırmaların daha derinlemesine yapılabilmesini sağlayacaktır. Gün ışığına çıkarılacak türlerle birlikte, Bölgemiz bitki zenginliği açısından gereken değere ve bilinirliğe kavuşacaktır.

Tablo 54: *TRC3 Bölgesi Toplam ve Endemik Bitki Takson Sayıları*

Tür	Mardin	Batman	Şırnak	Siirt	TRC3
Toplam Bitki Takson Sayısı	725	86	80	293	1.184
Endemik Bitki Takson Sayısı	50	16	17	40	123

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) verilerinden derlenmiştir.*

Şekil 131: *TRC3 Bölgesi'nde Toplam ve Endemik Bitki Takson Sayılarının İller İçerisindeki Dağılımları (%)*

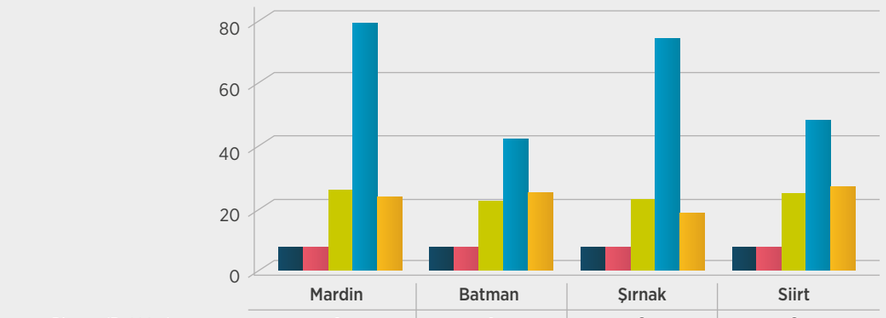

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) verilerinden üretilmiştir.*

3.3.1.2.2. Fauna

Bölge'nin her 4 ilinde de 5 büyük fauna sınıfı tespit edilmiştir. Bunlar Pisces (Balıklar), Amphibia (İki Yaşamlılar), Reptilia (Sürüngenler), Aves (Kuşlar) ve Mammalia (Memeliler)'dır. Bu büyük hayvan grupları Mardin'de 135, Batman'da 96, Şırnak'ta 122 ve Siirt'te 106 takson ile temsil edilmektedir. Bütün bu fauna bilgileri göstermektedir ki TRC3 Bölgesi birçok hayvan türünün doğal yayılış alanıdır ve onlar için önemli bir barınaktır. Ancak iklim koşullarının çok kurak olması ve bitki örtüsünün her geçen gün zayıflaması buraları yaşama alanı olarak seçen hayvan türleri için de tehlike arz etmektedir. Özellikle tehlike altında olduğu belirtilen türlerin yayılış gösterdiği bölgelerde yapılacak olan bütün çalışmalarda gerekli hassasiyetin gösterilmesi son derece önemlidir.

Şekil 132: *TRC3 Bölgesi'nde Fauna Sayılarının İller İçerisindeki Dağılımları*

	Mardin	Batman	Şırnak	Siirt
Pisces (Balıklar)	6	6	6	6
Amphibia (İki Yaşamlılar)	6	6	6	6
Reptilia (Sürüngenler)	24	21	21	23
Aves (Kuşlar)	77	40	72	46
Mammalia (Memeliler)	22	23	17	25

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) verilerinden üretilmiştir.*

TRC3 Bölgesi illerinde yayılış gösteren türlerden öncelikli olarak tehdit altında olanlar ve tehlike kategorileri aşağıdaki tabloda belirtildiği gibidir. Bu türlerin yaşam alanları son derece hassas olup, yapılacak olan çalışmalarda konuyla ilgili gerekli hassasiyetin gösterilmesi gerekmektedir.

Tablo 55: *TRC3 Bölgesi Tehlike Altındaki Türler ve Kategorileri*

İl	Tehlike Altındaki Türeler	Kategori
Mardin	Cyprinus carpio, Testudo graeca terrestris, Falco naumanni	VU
	Nannospalax ehrenbergi	DD
Batman	Cyprinus carpio, Testudo graeca, Spermophilus citellus, Vormela peregusna	VU
	Nannospalax ehrenbergi	DD
Şırnak	Cyprinus carpio, Testudo graeca, Neurergus crocatus	VU
	Vanellus gregarius	CR
	Nannospalax ehrenbergi	DD
Siirt	Cyprinus carpio, Testudo graeca, Capra aegagrus	VU
	Nannospalax ehrenbergi	DD

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) verilerinden derlenmiştir.*

3.3.1.3. Koruma Alanları ve Hassas Ekosistemler[21]

TRC3 Bölgesi'nde Hasankeyf gibi Milli Park statüsünde olabilecek alanlar bulunmasına karşın Milli Park, Tabiat Parkı, Tabiat Anıtı ve Tabiatı Koruma Alanı gibi tescilli koruma alanları bulunmamaktadır.

Yaban Hayatı Koruma Sahası ve Yaban Hayvanı Yerleştirme Alanı açısından Bölge incelendiğinde, Mardin ve Batman'da bu alanda yapılan çalışmaların olduğu görülmektedir. Mazıdağı'nda 500 ha'lık saha Yaban Hayatı Geliştirme Sahası ilan edilerek 5 yıl

21 Bu bölüm hazırlanırken Mardin-Batman-Siirt-Şırnak-Hakkâri Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Araştırma Raporundan faydalanılmıştır.

boyunca ava kapatılmıştır. Batman ilinde ise, Beşiri ilçesi sınırlarında 16.000 ha'lık alana sahip Alaca Devlet Avlağı ve Raman Bölgesinde 1.020 ha'lık alana sahip Yaban Hayatı Yerleştirme Sahası yer almaktadır. Bölge'de yaban hayvanları için elverişli alanlar bulunmasına karşın Yaban Hayatı Koruma Sahası olarak ayrılmış herhangi bir alan mevcut değildir.

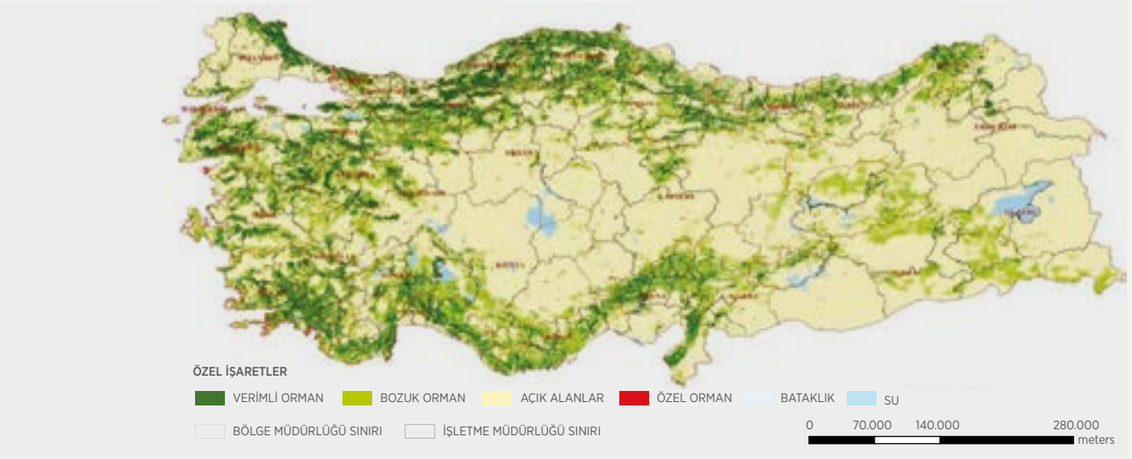
Bölge'de başta Mardin ili olmak üzere, tescil edilen taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları arasında çok sayıda (Mardin'de 99, Batman'da 15, Siirt'te 6 ve Şırnak'ta 3 adet) arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. Ayrıca Mardin ilinde iki adet **I. Derece doğal sit alanı** (Derik Kuşçu Köyünde Kuşçu Kalderası ve Derik Söğütözü Köyü Grekot Mevkiinde Grekot Kalderası) ve iki adet **kentsel sit alanı** (Estel-Midyat ve Savur ilçesi) bulunmaktadır. Bununla birlikte, Bölge'de Kültürel Miras kapsamına giren birçok yapı bulunmaktadır. Tescillenmiş ve bu sayede kısmi koruma altına alınmış olan yapı ve alanların bazıları bakımsızlık ve ihmal dolayısıyla tahribata uğramıştır. Tescillenememiş tarihi ve kültürel alanların çoğu ise yıkılmış veya betonarme ilavelerle büyük değişikliğe uğratılmıştır. Bununla birlikte tarihi dokuya uymayan şehirleşme anlayışı, çok katlı binalara verilen izinler, kentlerin hızlı, plansız ve kontrolsüz büyümesi de bu dokuya geri dönülmesi güç, büyük zararlar vermektedir. Bölge illerinin sahip olduğu tarihi ve kültürel özelliklerin doğru bir yaklaşımla değerlendirilip korumaya ve iyileştirmeye yönelik önlemlerin bir an önce alınması gerekmektedir.

Bölge'de çok sayıda (özellikle Batman ve Siirt) Sulak Alan kapsamda değerlendirilebilecek akarsu, gölet ve baraj gölü bulunmasına karşın Sulak Alan veya Ramsar Alanı kapsamına giren tescilli bir alan bulunmamaktadır. Bölge'deki sulak alan kapsamına girebilecek alanların tespit edilmesi ve koruma/kullanma dengesi göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bölge'deki en önemli **içme suyu havzası**, Ülkenin 4. büyük su toplama alanı olan Dicle Havzasıdır. Bölge sınırları içerisinde, Özel Çevre Koruma Bölgesi ve Uluslararası Sözleşmeler Uyarınca Korunması Gerekli Alan kapsamına alınan tescilli bir alan bulunmamaktadır.

3.3.1.4. Orman Alanları

Kendini yineleyen doğal kaynaklar arasında yer alan ormanlar, ağaç ve ağaççık topluluklarının yerleri ile birlikte oluşturdukları ekosistemlerdir. Ülkemiz ve Bölgemiz için de büyük öneme sahip olan ormanlara ilişkin alan, tür ve kalite sürekli bir azalma eğilimindedir. Aşağıda verilen Türkiye Orman Varlığı Haritası'ndan görüldüğü üzere, TRC3 Bölgesi'nde doğuya doğru gidildikçe orman varlığı artış göstermektedir. Özellikle Şırnak'ta Uludere ve Beytüşşebap, Siirt'te Eruh ve Pervari, Batman'da Sason ve Kozluk, Mardin'de ise Savur ve Mazıdağ ilçelerinde orman varlığı daha yoğundur.

Şekil 133: *Türkiye Orman Varlığı Haritası*

Kaynak: *Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, 2012.*

Türkiye toplam orman varlığının %3,2'sini oluşturan TRC3 Bölgesi, orman varlıkları bakımından zengin değildir. Orman alanları bakımından Şırnak ve Siirt illeri görece olarak yoğun alanlara sahipken, var olan ormanların büyük bir kısmı bozuk ormanlardan oluşmaktadır. Ormanlardaki ağaç çeşitliliği bakımından ise meşe ağacı öne çıkmaktadır. Biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesi ve arıcılık ve ormancılık gibi faaliyetler açısından, Bölge'deki orman varlıklarının korunması oldukça önemlidir.

Tablo 56: *TRC3 Bölgesi ve İlleri ile Türkiye'deki Ormanların Niteliklerine Göre Dağılımları*

Niteliği	Mardin	Batman	Siirt	Şırnak	TRC3	TR
Normal Orman (ha)	12.376	22.794	60.161	72.108	167.439	11.558.668
Bozuk Orman (ha)	114.533	46.287	150.359	168.560	479.739	10.119.466
Toplam Ormanlık (ha)	126.907	69.080	210.520	240.577	647.084	21.678.134
Ormansız Alan (ha)	771.986	330.678	387.519	422.831	1.913.014	35.178.202
Genel Alan (ha)	898.894	399.758	598.039	663.408	2.560.099	78.534.470

Kaynak: *Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, 2012.*

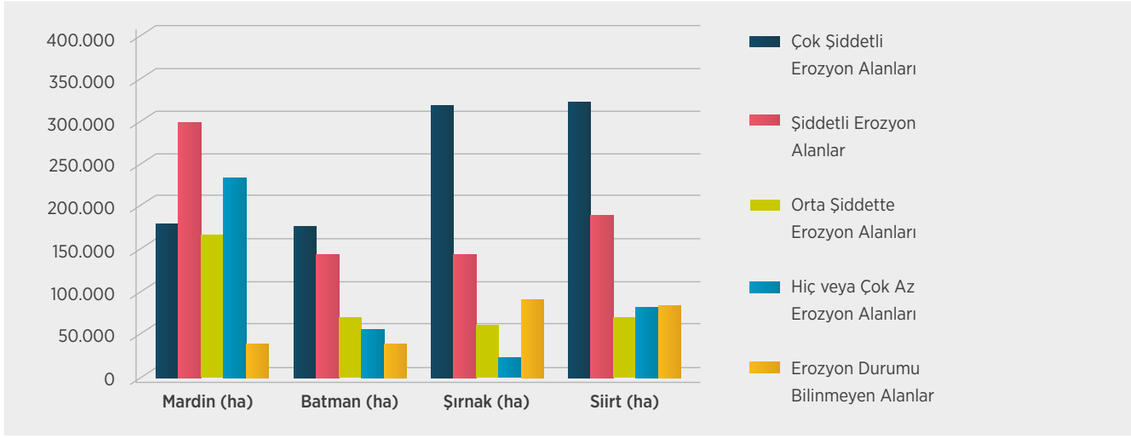
3.3.1.5. Erozyon

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Türkiye'nin erozyona en fazla maruz kalan bölgelerinden biridir. Aşırı otlatma, eğimli arazilerde tarla açılması ve yağışların büyük bölümünün şiddetli sağanaklar biçiminde olması erozif etkiyi kuvvetlendirmektedir. TRC3 Bölgesi illerinden özellikle Siirt ve Mardin'de erozyon hızı oldukça yüksektir (MBSŞH ÇDP, 2011).

TRC3 Bölgesi'nde çok şiddetli erozyon alanları ve şiddetli erozyon alanları hâkim durumdadır. Çok şiddetli erozyon alanları Bölge'nin doğu kısmında yoğunlaşmış olup 972.955 ha, şiddetli erozyon alanları ise Bölge'nin batı kesiminde yer alıp 751.159 ha alanı kaplamaktadır. Bölge'deki toplam alanın %37'si çok şiddetli erozyon, %28'i ise şiddetli erozyon etkisi altındadır. Orta şiddetli ve çok az şiddetli erozyon alanları ise Bölge'nin batı kesiminin güneyinde sınır boyunca yoğunlaşmış olup toplam alanın %27'sini oluşturmaktadır. Geriye kalan %9'luk alanın ise erozyon durumu bilinmemektedir.

Siirt ve Şırnak illerinde çok şiddetli erozyon alanlarının baskısı görülmektedir. Siirt'te toplam alanın %51,7'si, Şırnak'ta ise toplam alanın %44,2'si çok şiddetli erozyon alanı olarak tanımlanmaktadır. Batman'da bu oran Bölge ortalamasına yakındır (%37,6). Mardin'de ise toplam alanın %33'ü şiddetli erozyonun etkisi altındadır. Mardin ilinde diğer illere göre, çok şiddetli erozyon alanlarının ilin toplam alanı içindeki oranı daha düşüktür (%19,6). Şiddet gruplarına göre ayrılan erozyon durumu Mardin topraklarında alansal olarak dengeli bir dağılım göstermektedir. Diğer üç ilde ise bu denge görülmemektedir.

Şekil 134: *TRC3 Bölgesi Erozyon Durumu*

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) verilerinden üretilmiştir.*

Bölge'de su erozyonu, bitki örtüsünün yok olmasından dolayı oluşan erozyonlar, aşırı otlatılan meralardan dolayı oluşan erozyonlar ve yükseltilerin de sebebiyet verdiği erozyonlar yaygın olarak görülmektedir. Bu kapsamda erozyon kontrolü için, iyileştirme ve ağaçlandırma çalışmalarına önem verilmesi gerekmektedir.

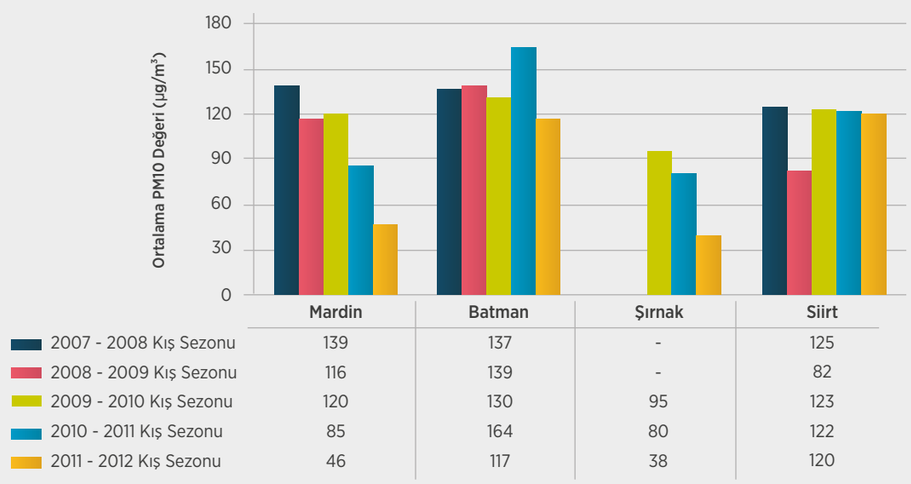
3.3.2. Çevre Sorunları

3.3.2.1. Hava Kirliliği

Hava kirliliği, her geçen gün ciddi boyutlara ulaşan önemli çevre sorunları arasında yer almaktadır. Nüfus artışı ve yaşam şeklinin değişimine bağlı olarak artan enerji tüketimi, plansız ve hızlı kentleşme, mevcut durumda yetersiz olan yeşil alanların giderek azalması, kalitesiz yakıtların kullanılması ve sanayileşme hava kirliliğine sebep olan başlıca beşeri kaynaklar arasında sıralanabilir. Yanardağ faaliyetleri, çöl tozları, hayvan türlerinin azalması ve bitki türlerinin bozulması ise hava kirliliğine sebep olan doğal faaliyetlerdir. Atmosfere yabancı maddelerin girişi hava kirliliğine sebep olmakla birlikte; sıcaklık, basınç, yağış, rüzgâr, nem ve güneş radyasyonu gibi meteorolojik faktörler ile konum ve topografik yapı da hava kirliliğini etkilemektedir.

TRC3 Bölgesi illeri hava kirliliği ölçüm istasyonlarında sadece PM10 ve SO2 değerleri ölçülmektedir. Mardin ilinde ortalama PM10 değeri 2010-2011 kış sezonuna kadar 100 µg/m³'ün üzerinde seyrederken, bu dönemden sonra giderek bir iyileşme görülmüş ve 2011-2012 kış sezonunda 46 µg/m³ değerine kadar düşmüştür. TRC3 illeri içerisinde en düşük PM10 değerleri Şırnak ilinde kaydedilirken, Siirt ve Batman illerinde genel olarak 120 µg/m³ üzerinde değerler ölçülmüştür.

Şekil 135: *TRC3 Bölgesi İlleri Kış Dönemi Ortalama PM10 Değerleri*

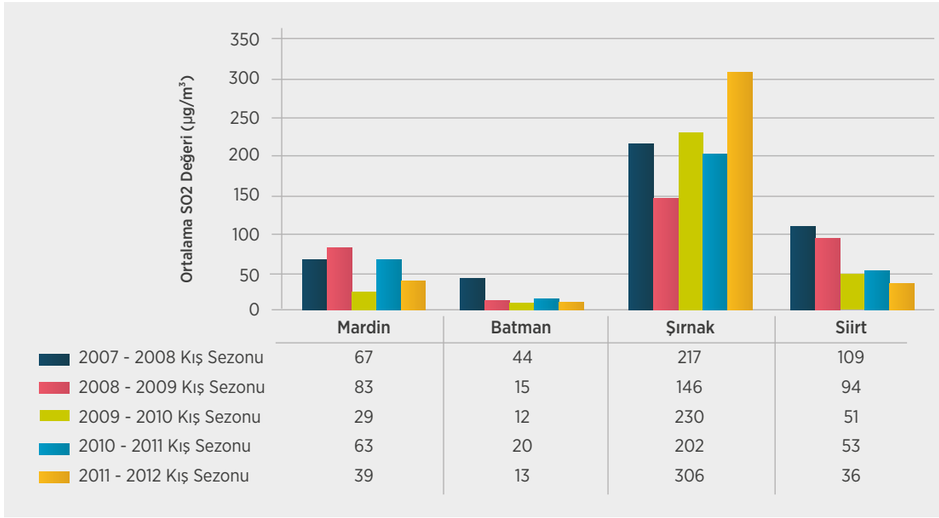

	Mardin	Batman	Şırnak	Siirt
2007 - 2008 Kış Sezonu	139	137	-	125
2008 - 2009 Kış Sezonu	116	139	-	82
2009 - 2010 Kış Sezonu	120	130	95	123
2010 - 2011 Kış Sezonu	85	164	80	122
2011 - 2012 Kış Sezonu	46	117	38	120

Kaynak: *TÜİK ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı verilerinden üretilmiştir.*

TRC3 illeri içerisinde Batman, en düşük SO2 değerlerine sahip ildir. Bu parametre bazında hava kalitesi açısından en kötü olan il ise Şırnak'tır. Şırnak'ta çıkarılan ve ilin temel istihdam ve geçim kaynağı olan, yüksek kükürt içeriğine sahip asfaltit kömürünün, ısınma amaçlı yakıt olarak kullanılması, bu durumun temel kaynağı olarak görülmektedir. Şırnak ili için önemli bir yeri olan asfaltit kömürünün yüksek kükürt oranlarının düşürülmesi yönünde fizibilite çalışmalarının yapılması büyük önem taşımaktadır.

Şekil 136: *TRC3 Bölgesi İlleri Kış Dönemi Ortalama SO2 Değerleri*

	Mardin	Batman	Şırnak	Siirt
2007 - 2008 Kış Sezonu	67	44	217	109
2008 - 2009 Kış Sezonu	83	15	146	94
2009 - 2010 Kış Sezonu	29	12	230	51
2010 - 2011 Kış Sezonu	63	20	202	53
2011 - 2012 Kış Sezonu	39	13	306	36

Kaynak: *TÜİK ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı verilerinden üretilmiştir.*

2011-2012 kış sezonu hava kalitesi izleme istasyonlarından alınan günlük (24 saatlik) ölçüm verileri uyarı eşikleri aşımı açısından incelendiğinde, PM10 ortalamalarında ilk seviye uyarı eşiğinin Mardin'de 2, Batman'da 7, Şırnak'ta 2 ve Siirt'te 6 kez aşıldığı görülmektedir. Mardin ve Batman'da ikinci, üçüncü ve dördüncü seviyeler aşılmazken; Şırnak'ta ikinci seviye 1 kez, Siirt'te ikinci seviye 2, üçüncü seviye 1 ve dördüncü seviye 1 kez aşılmıştır. SO2 ortalamalarında Mardin, Batman ve Siirt'te uyarı eşikleri aşılmamışken, Şırnak'ta ilk seviye uyarı eşiği 23 kez aşılmıştır. Sınır değerlerin üzerinde konsantrasyona sahip olan kirleticilerin, insanlar (üst solunum yolları vb.) ve çevre üzerinde olumsuz etkileri vardır. Bu kirleticilerden, insanların olumsuz yönde etkilenmemesi için en kısa sürede kirlilik seviyesinin bilinerek eyleme geçilmesi gereklidir.

TRC3 Bölgesi'nde, hava kalitesinin iyileştirilmesi amacıyla kalitesiz kömür kullanımının engellenmesi, doğal gaz arzı sağlanan Batman ve Siirt illerinde doğal gaz kullanımının teşvik edilmesi ve Mardin ve Şırnak illerine doğal gaz iletiminin ivedilikle sağlanması gerekmektedir.

Tablo 57: *TRC3 Bölgesi İlleri 2011-2012 Kış Dönemi PM10 ve SO2 Uyarı Eşiği Aşım Sayıları*

İl	PM10 Uyarı Eşikleri (µg/m³)				SO2 Uyarı Eşikleri (µg/m³)			
	İlk Seviye (>260)	İkinci Seviye (>400)	Üçüncü Seviye (>520)	Dördüncü Seviye (>650)	İlk Seviye (>500)	İkinci Seviye (>850)	Üçüncü Seviye (>1100)	Dördüncü Seviye (>1500)
Mardin	2	0	0	0	0	0	0	0
Batman	7	0	0	0	0	0	0	0
Şırnak	2	1	0	0	23	0	0	0
Siirt	6	2	1	1	0	0	0	0

Kaynak: *Çevre ve Şehircilik Bakanlığı verilerinden derlenmiştir.*

TRC3 Bölgesi illeri istasyonlarında 2011-2012 kış dönemi PM10 ve SO2 veri alım oranları aşağıdaki tabloda verildiği gibidir. Her iki parametre açısından da veri alım oranı en yüksek olan il Mardin'dir. Siirt'te de PM10 ve SO2 veri alım oranları %90'ın üzerindedir. Batman ve Şırnak'ta bulunan hava kalitesi izleme istasyonları, veri sağlama konusunda daha düşük seviyededir. Batman ve Şırnak başta olmak üzere Bölge'deki istasyonların iyileştirilmesi ve geliştirilmesi, il ve gerekli durumlarda ilçe bazında hava kalitesi izleme ağlarının kurulup sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir.

***Tablo 58:** TRC3 Bölgesi İlleri İstasyonlarında 2011-2012 Kış Dönemi PM10 ve SO2 Veri Alım Oranları*

İl	PM10 Veri Alım Oranı (%)	SO2 Veri Alım Oranı (%)
Mardin	95	97
Batman	81	84
Şırnak	86	87
Siirt	92	98

***Kaynak:** Çevre ve Şehircilik Bakanlığı verilerinden derlenmiştir.*

3.3.2.2.Su Kirliliği

2010 TÜİK verilerine göre, Ülke genelinde atıksuların %96,1'i su kaynaklarına (%41,8'i denizlere, %48,6'sı akarsulara, %3,6'sı barajlara, %2,1'i göl ve göletlere) deşarj edilmektedir. TRC3 Bölgesi'nde de benzer bir durum söz konusudur. Bölge'nin alıcı ortamlarına göre kanalizasyon şebekesinden deşarj edilen atıksu miktarları kıyaslandığında, atıksuların en fazla akarsulara (%95,2) deşarj edildiği görülmektedir. Buna karşın, Bölgemizde sadece Siirt Merkez'de bulunan evsel atıksu arıtma tesisi ile atıksular arıtılarak Botan çayına verilmekte, bunun dışında atıksuların tamamı arıtılmadan alıcı ortamlara verilmektedir.

Atıksular dışında katı atıkların da su kaynaklarına boşaltılması sonucu, Bölge'deki su kirliliği daha ciddi boyutlara taşınmaktadır. 2010 TÜİK verilerine göre, TRC3 Bölgesi'nde toplam 76 belediyeden 10'u topladığı evsel atıkları dereye veya göle dökmektedir. Bölge'deki atık miktarlarına göre bertaraf yöntemleri değerlendirildiğinde; atıkların %5,4'ünün dereye veya göle döküldüğü görülmektedir. Bölge'de evsel atıklarını doğrudan derelere boşaltan belediyeler bulunduğu gibi, kuru dere yataklarını çöp sahası olarak kullanan belediyeler de bulunmaktadır. Yapılan saha çalışmalarında, ilçe merkezlerinde toplanan evsel atıkların vahşi depolama yöntemiyle bertarafı için seçilen arazilerin birçoğunun eğimli arazi olduğu, bazılarının sonunda ise kuru dere yataklarının bulunduğu görülmüştür. Eğim dolayısıyla kuru dere yataklarına ulaşan atıklar, yağışların gelmesiyle birlikte dolan derelerden akıntıyla taşınmakta ve kontrolsüz bir şekilde çevreye saçılmaktadır. Bununla birlikte akarsu kollarının ana su kaynağına ulaşması sonucu, büyük su kaynakları da evsel atıklar dolayısıyla kirlenmektedir.

Yer altı suları kirliliğine de sebebiyet veren arazi ortamına deşarjlar, Bölge'de %4,6 seviyesindedir. Atıksuların foseptik, zerzemin (%0,2) gibi ortamlara deşarjları da yer altı su kaynaklarını kirletmektedir. Ülke genelinde ise yer altı suyu kirliliğine sebep olan araziye deşarjlar %1, fosepitk vb. ortamlara deşarjlar %2,9 seviyesindedir.

3.3.2.3.Toprak Kirliliği

TRC3 Bölgesi'nde atıksuların arazilere (%4,6) ve foseptik, zerzemin gibi ortamlara (%0,2) deşarj edilmesi, toprak kirliliği oluşumuna sebep olan önemli faktörler arasında yer almaktadır.

Bölgemizde, toplam 76 belediyeden 8'i dolgu yaparak veya tarımsal araziye dökerek evsel atıklarını bertaraf etmektedir. Atık miktarlarına göre bertaraf yöntemleri değerlendirildiğinde, atıkların %1,8'inin bu yöntemlerle bertaraf edildiği görülmektedir. Evsel atıkların bu yöntemlerle bertaraf edilmesi de Bölge'deki toprak kirliliğine sebep olan etmenler arasında yer almaktadır.

3.3.2.4. Görüntü Kirliliği

Yapılan saha çalışmalarında, il ve ilçe merkezlerinde toplanan evsel atıkların çoğunlukla şehir merkezine çok uzak olmayan ve yol kenarlarında seçilen arazilerde vahşi depolama yöntemiyle bertaraf edildiği görülmüştür. Ayrıca, belediye sınırları içerisinde olup ilçe merkezlerine uzak ve ulaşımı zor olan yerleşim yerlerinin (mezralar) çöpleri belediyeler tarafından toplanamadığından, bu yerleşim yerlerinde ikamet edenler çöplerini gelişigüzel arazilere dökmektedir. Çöplerin rüzgâr vb. faktörler ile dağılması, çevre kirliliği ve sağlıksız koşulların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Yol kenarlarındaki arazilere çöplerin boşaltılması görüntü açısından da rahatsızlık vermektedir. Bazı belediyeler bu sebeple çöp sahasını değiştirmek zorunda kalmış ancak eski çöp sahasında da herhangi bir ıslah çalışması yapılmamıştır.

3.3.3. Mekânsal Yapı

3.3.3.1. Kentsel Altyapı ve Kentleşme

3.3.3.1.1. Kentsel Altyapı

TRC3 Bölge kentleri, alınan yoğun göç ve nüfus artışına karşın, kentsel olanaklar bakımından yetersiz ve hazırlıksız olması dolayısıyla çevresel sorunlar ile karşı karşıyadır. Bölge'de kentsel nüfusun ve kentleşme oranlarının artmasıyla birlikte, kentsel altyapı ihtiyaçlarında ortaya çıkan talep ile aynı düzeyde ve hızda bir arz sağlanamamakta ve yapılan yatırımlar yetersiz kalmaktadır. Buna karşın nüfus projeksiyonları, kentlerdeki yıllık ortalama nüfus artış hızları ve kentlerin ileriki dönemlerde göç almaya devam edeceği dikkate alınarak, doğru bir kentsel gelişmenin sağlanabilmesi için gereken tedbirlerin şimdiden ivedilikle alınması gerekmektedir.

Bölge kentlerinde yaşanan hızlı kentleşmenin gerçek anlamda bir kentsel gelişmeye dönüşebilmesi için öncelikli olarak hâlihazırda birikmiş olan altyapı eksiklerinin tamamlanması ve ortaya çıkan yeni ihtiyaçları karşılayacak düzeyde gelişme göstermesi gerekmektedir. 2010 TÜİK ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı verileri ile Bölge'de yapılan saha çalışması sırasında uygulanan anketler analiz edilerek TRC3 Bölgesi'nin çevresel altyapı mevcut durumu ortaya çıkarılmıştır. Bölge'nin bu konudaki mevcut durumu içme suyu, atıksu ve katı atık yönetimi başlıkları altında derlenmiştir.

İçme Suyu Altyapısı ve Arıtma Tesisleri

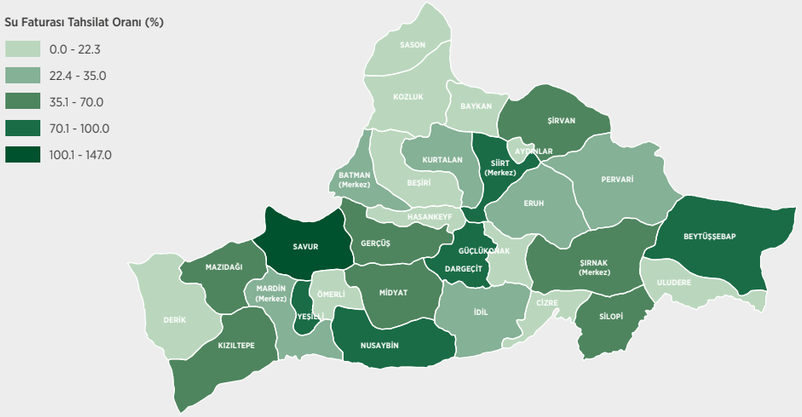
TRC3 Bölgesi, 221 litre olan günlük kişi başı çekilen su miktarı ile 217 litre olan Türkiye ortalamasının üstünde bir değere sahiptir. Saha çalışması sırasında Belediyeler ile yapılan görüşmelerde, çekilen su miktarının aslında yeterli durumda olduğu, ancak kontrolsüz ve bilinçsiz su tüketimi sebebiyle su sıkıntılarının yaşandığı belirtilmiştir. Özellikle yaz aylarına doğru içme ve kullanma suyunun sulama amaçlı kullanılması ile su kesintilerinin yapılmasının zorunlu olduğu ve mahallere suların kademeli olarak verildiği belirtilmiştir. Bazı belediyelerde ortaya çıkan bu durumda sular gün aşırı verilirken, bazılarında her mahalleye günde birkaç saat su verilmesiyle çözüm üretilmeye çalışılmaktadır. Bazı belediyelerde ise ilave kaynakların devreye alınmasıyla yaz aylarında ortaya çıkan su problemine çözüm üretilmektedir. Ayrıca Bölge'nin topografik yapısı sebebiyle kot farkının olduğu yerleşimlerde su kullanımında artış olduğu dönemlerde, yüksek kotlardaki yerleşimlere su iletimi yapılamamaktadır.

Bölge'de evsel atıkların depolama ve bertaraf yöntemleri dolayısıyla oluşan görüntü kirliliğiyle birlikte, plansız kentleşmenin ortaya çıkardığı görüntü kirliliği de göz ardı edilemeyecek seviyededir. Son yıllarda Bölge kentlerinde hızla artan kentleşme, plansız ve kontrolsüz yapılaşmayı da beraberinde getirmiştir. Çarpık kentleşmeye dönüşen bu yapılaşma, kent merkezlerinde görüntü kirliliğine sebep olmaktadır.

Bilinçsiz su tüketimi probleminin yanı sıra, içme ve kullanma suyu şebekesindeki kayıp-kaçaklar da Bölge'de büyük sorun olmaya devam etmektedir. İçme suyu isale ve şebeke yapılarının eski olması dolayısıyla hatlarda kayıplar oluşmaktadır. Bölge'nin tüm ilçe Belediyelerinde yapılan görüşmelerde, birçok ilçede şebeke hatlarında halen asbest boru kullanımının devam ettiği beyan edilmiştir. İlçe merkezlerinde, nüfusun ve yerleşmelerin artmasına bağlı olarak şebeke sistemlerine ilaveler yapılmaktadır. Ancak çok eski olan hatlarda toplu bir yenileme, kaynak yetersizliği sebebiyle çoğu Belediye için mümkün olmamaktadır. Yenileme çalışmaları yapılsa dahi halen asbest boru, betonarme veya PVC boru kullanılmaktadır. Bu tür sağlıksız, dayanıksız ve çok uzun ömürlü olmayan malzemeler yerine polietilen boruların kullanılması hatlardaki kayıpların büyük oranda azaltılmasını sağlayacaktır. Bunun yanında hatların döşenmesi esnasında gerekli standartlara uyulması, kısa ve uzun vadede borularda oluşacak hasarları minimum seviyeye indirecektir. Bölge'de şebekelerdeki kaçak oranları, kayıp oranlarından çok daha yüksek seviyelerdedir. İlçe merkezlerinde yapılan

görüşmelerde beyan edilen kayıp-kaçak oranları ortalama %50 seviyesindedir. Bölge'de su abonelik oranı oldukça düşüktür. Su faturası tahsilât oranının da düşük olması (Bölge ortalaması yaklaşık %49'dur) kaliteli su hizmetlerinin sunulamamasının arkasında yatan önemli faktörlerden biridir (Şekil 137). İsale ve şebeke hatları için izleme ve kontrol sistemlerinin (SCADA gibi) kurulması kayıp-kaçak oranını azaltmada en etkili yöntem olacaktır.

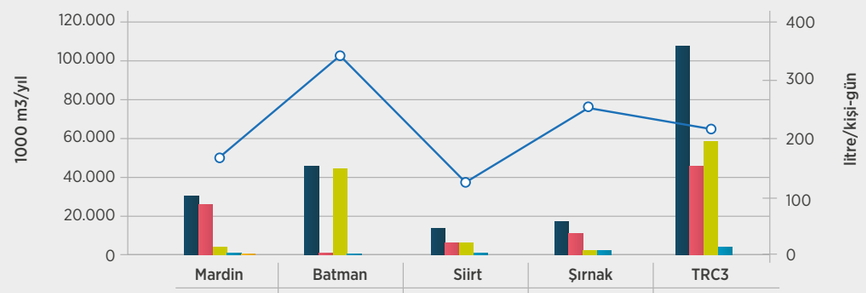
Şekil 137: *TRC3 Bölgesi'nde 2012 Yılı Su Faturası Tahsilât Oranları*

Kaynak: *Saha Çalışması Anket Sonuçlarından üretilmiştir.*

Kaynaklarına göre Belediyeler tarafından içme ve kullanma suyu şebekesi ile dağıtılmak üzere çekilen su miktarları incelendiğinde Bölgemizde en fazla kuyu (%54,2) ve kaynak (%42,1) suyunun kullanıldığı görülmektedir (Şekil 138). Kullanılan yüzey suları (akarsular) %3,7 civarındadır. Baraj suyu ise Bölge'de henüz içme ve kullanma suyu amaçlı olarak kullanılmamaktadır. Buna karşın Ülke genelinde içme ve kullanma suyu olarak en fazla kullanılan su kaynağı, %47,2'lik oran ile Baraj sularıdır.

Şekil 138: *TRC3 Bölgesi ve İllerinde 2010 Yılında Kaynaklarına Göre Çekilen Su Miktarları*

	Mardin	Batman	Siirt	Şırnak	TRC3
Toplam Çekilen Su Miktarı (1000 m3/yıl)	30.824	46.227	13.659	17.139	107.849
Kaynak (1000 m3/yıl)	26.004	1.304	6.747	11.315	45.370
Kuyu (1000 m3/yıl)	4.420	44.722	6.613	2.714	58.469
Akarsu (1000 m3/yıl)	400	201	300	3.110	4.011
Baraj (1000 m3/yıl)	0	0	0	0	0
Kişi Başı Çekilen Su Miktarı (litre/kişi-gün)	171	339	128	244	221

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

2010 TÜİK verilerine göre Bölge'deki toplam 76 ilçe ve belde belediyesinden 74'üne içme ve kullanma suyu şebekesi ile hizmet verilmektedir. Mardin ve Şırnak'ta tüm belediyelerde şebeke sistemi bulunurken, Batman ve Siirt'te birer belediyede içme ve kullanma suyu şebekesi bulunmamaktadır (Tablo 59). TRC3 Bölgesi ve illerinde içme ve kullanma suyu şebekesi ve arıtma tesisi ile hizmet verilen belediye sayıları ve nüfusları ile ilgili diğer göstergeler aşağıdaki tabloda verildiği gibidir.

Tablo 59: *TRC3 Bölgesi ve İllerinde 2010 Yılı İçme ve Kullanma Suyu Göstergeleri*

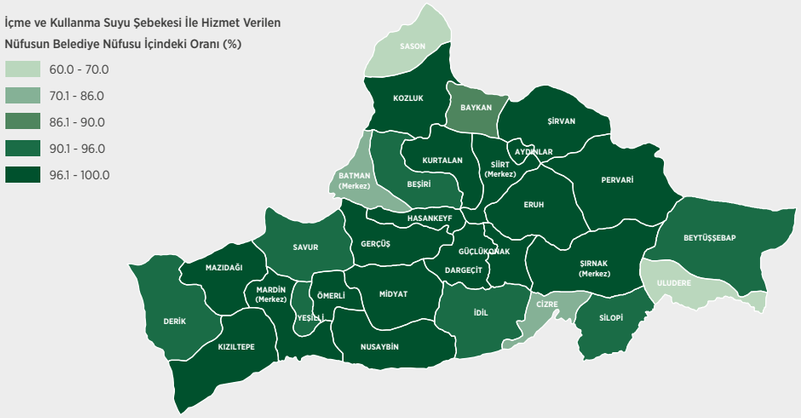
İl / Bölge	Mardin	Batman	Şırnak	Siirt	TRC3	TRC	TR
Toplam belediye sayısı	31	12	20	13	76	188	2.950
Toplam belediye nüfusu	514.303	386.356	312.799	203.537	1.416.995	5.582.199	61.571.332
Şebeke ile hizmet verilen belediye sayısı	31	11	20	12	74	185	2.925
Şebeke ile hizmet verilen belediye nüfusu	492.961	373.844	291.428	192.390	1.350.623	5.456.003	60.664.687
Şebeke ile hizmet verilen nüfusun belediye nüfusu içindeki oranı (%)	96	97	93	95	95	98	99
Toplam içme suyu arıtma tesisi sayısı	1	-	1	-	2	7	206
Arıtma tesisi ile hizmet verilen belediye sayısı	-	-	-	-	-	12	346
Arıtma tesisi ile hizmet verilen belediye nüfusu	-	-	-	-	-	2.434.750	32.992.877
Arıtma tesisi ile hizmet verilen nüfusun belediye nüfusu içindeki oranı(%)	-	-	-	-	-	44	54

Kaynak: *TÜİK verilerinden derlenmiştir.*

Ülke genelinde içme ve kullanma suyu şebekesi ile hizmet verilen nüfusun belediye nüfusu içindeki oranı %99'dur. Bölge genelinde bu oran %95 iken, Bölge içerisinde Batman en yüksek (%97) ve Şırnak en düşük (%93) orana sahiptir. Bu değerler ile Bölge illeri, Ülke geneli sıralamasında gerilerde yer almaktadır.

Son yıllarda yoğun ve sürekli göç alan Bölge kentlerinde nüfus artışına paralel olarak büyüyen sorunların başında içme suyuna erişim yetersizliği gelmektedir. Saha çalışması sırasında ilçe belediyeleri ile yapılan anketlerde beyan edilen verilere göre, Bölge'de içme ve kullanma suyu şebekesi ile hizmet verilen nüfusun belediye nüfusu içindeki oranının en düşük olduğu ilçe merkezleri Uludere, Sason, Cizre ve Batman Merkez'dir (Şekil 139). Diğer ilçe merkezlerinde su şebekesi varlığı yaklaşık %90'ın üzerinde olmasına karşın, Bölge ilçelerinde çoğunlukla şebeke hatlarının eski veya hasarlı olması sebebiyle hem kayıplar fazla olmakta hem de sağlıklı ve yeterli içme suyuna erişim konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır. Bölge kentlerinin, sağlıklı ve yeterli içme suyuna kavuşturulması için gerekli tedbirlerin bir an önce alınması ve yatırımların buna göre planlanması gerekmektedir.

Şekil 139: *TRC3 Bölgesi İlçelerinde İçme ve Kullanma Suyu Şebekesi ile Hizmet Verilen Nüfusun Belediye Nüfusu İçindeki Oranı (%)*

Kaynak: *Saha Çalışması Anket Sonuçlarından üretilmiştir (Veriler Belediyelerce beyan edilen tahmini değerlerdir).*

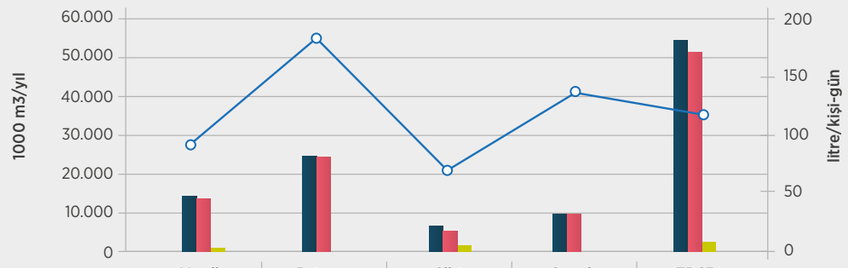
Sağlıklı içme suyuna erişim konusunda alınabilecek en önemli tedbirlerden biri, içme ve kullanma suyu için arıtma sistemlerinin kullanılmasıdır. Ancak Ülke genelinde az olan içme suyu tesis sayısı (206 adet), Bölge genelinde yok denecek düzeydedir. 2010 TÜİK verilerine göre Mardin ve Şırnak'ta faal olmayan ve sırasıyla 631.000 m3/yıl ve 460.000 m3/yıl olan fiziksel arıtma tesisleri mevcuttur. MBSŞH ÇDP'de yer aldığı şekliyle Mardin'de Acırlı Belde Belediyesi'nde arıtma tesisi mevcut olup yeterli durumdadır, Gelinkaya Belde Belediyesinde ise var olan arıtma tesisi yetersiz durumdadır. MBSŞH ÇDP verisine göre, Batman ve Şırnak illerinde arıtma tesisi bulunmazken, Siirt'te Merkez ilçede bulunan arıtma tesisi yeterli durumdadır. Bu kıyaslama ile, veriler arasında bir uyumsuzluk olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Bölge'nin ilçe merkezlerinde yapılan saha ve anket çalışmasına göre Bölge'de sadece Siirt Merkez ilçede faal olan bir arıtma tesisi bulunmaktadır. Kaynağı Kezer çayı olan Konvansiyonel İçme Suyu Arıtma Tesisi'nin DSİ tarafından yapımına Eylül 2008'de başlanmış ve tesisin deneme çalışmaları 2010 yılı sonlarında başlamıştır. Halen tam kapasite çalışamayan tesis 2013 yılı başından bu yana yaklaşık 1.000-1.300 m3/sa'lik debi ile çalışmaktadır (tesisin tam kapasitesi 50.000 m3/gün'dür). Tesis; Siirt, Kurtalan ve Aydınlar ilçe belediyeleri ile Atabağı, Kayabağlar ve Gökçebağ belde belediyelerinin 2040 yılına kadar ihtiyacını karşılayacak şekilde tasarlanmıştır. Arıtma tesisi bünyesinde ayrıca kimya ve biyoloji laboratuarları bulunmaktadır.

Atıksu Altyapısı ve Arıtma Tesisleri

Ülke genelinde kişi başı deşarj edilen atıksu miktarı 182 litre/gün, TRC3 Bölgesi'nde ise 118 litre/gün'dür. Kentleşme oranı Ülke ortalamasına (%69,2) en yakın ve Bölge içerisinde en yüksek il olan Batman'da (%65,8), su tüketimine (339 litre/kişi-gün) paralel olarak artış gösteren kişi başı atıksu deşarj miktarı da Ülke ortalamasına yakındır (181 litre/kişi-gün).

Bölge'de, alıcı ortamlarına göre kanalizasyon şebekesinden deşarj edilen atıksu miktarları kıyaslandığında, atıksuların en fazla akarsulara (%95,2) deşarj edildiği görülmektedir (Şekil 140). Toprak ve yer altı suları kirliliğine de sebebiyet veren arazi ortamına deşarjlar, Bölge'de %4,6 seviyesindedir. Atıksuların %0,2'si ise foseptik, zerzemin gibi ortamlara deşarj edilmektedir. Ülke genelinde ise atıksuların %41,8'i denizlere, %48,6'sı akarsulara, %3,6'sı barajlara, %2,1'i göl ve göletlere, %1'i arazilere ve %2,9'u diğer ortamlara (foseptik, vb) deşarj edilmektedir. Bölgemizde sadece Siirt Merkez'de bulunan evsel atıksu arıtma tesisi ile atıksular arıtılarak Botan çayına verilmekte, bunun dışında atıksuların tamamı arıtılmadan alıcı ortamlara verilmektedir. Deşarj edilen atıksuların alıcı ortamlarının çeşitliliği (akarsu, arazi, vb) de göz önüne alındığında, atıksular sebebiyle Bölge'de ortaya çıkabilecek çevre kirliliğinin (yüzey suları, yer altı suları, toprak, vb) boyutu ortaya çıkmaktadır.

Şekil 140: *TRC3 Bölgesi ve İllerinde 2010 Yılında Alıcı Ortamlarına Göre Deşarj Edilen Atıksu Miktarları*

	Mardin	Batman	Siirt	Şırnak	TRC3
Deşarj edilen toplam atıksu miktarı (1000 m3/yıl)	13.926	24.167	6.417	9.227	53.737
Akarsuya (1000 m3/yıl)	13.177	23.806	4.980	9.227	51.190
Araziye (1000 m3/yıl)	664	362	1.437	0	2.463
Baraja (1000 m3/yıl)	0	0	0	0	0
Diğer ortamlara (foseptik vb.) (1000 m3/yıl)	85	0	0	0	85
Deşarj edilen kişibaşı atıksu miktarı (litre/kişi-gün)	89	181	66	134	118

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

2010 TÜİK verilerine göre Bölge'deki toplam 76 ilçe ve belde belediyesinden 67'sine kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilmektedir. Siirt'te tüm belediyelerde şebeke sistemi bulunurken, Mardin'de 3, Batman'da 1 ve Şırnak'ta 5 belediyede kanalizasyon şebekesi bulunmamaktadır (Tablo 60). Ülke genelinde ve TRC3 Bölge'sinde kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen nüfusun belediye nüfusu içindeki oranı %88'dir. Batman (%95) ve Siirt (%93) illerinde kanalizasyon varlığı ülke ortalamasının üzerinde iken, Mardin (%83) ve Şırnak (%85) illerinde kanalizasyon altyapısı yetersiz ve Ülke ortalamasının altındadır.

Tablo 60: *TRC3 Bölgesi ve İllerinde 2010 Yılı Kanalizasyon Şebekesi ve Arıtma Tesisi Göstergeleri*

İl / Bölge	Mardin	Batman	Şırnak	Siirt	TRC3	TRC	TR
Toplam belediye sayısı	31	12	20	13	76	188	2.950
Toplam belediye nüfusu	514.303	386.356	312.799	203.537	1.416.995	5.582.199	61.571.332
Kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen belediye sayısı	28	11	15	13	67	157	2.235
Kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen belediye nüfusu	429.320	366.514	267.420	188.863	1.252.117	5.088.596	54.017.052
Kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen nüfusun belediye nüfusu içindeki oranı (%)	83	95	85	93	88	91	88
Toplam atıksu arıtma tesisi sayısı	-	-	-	1	1	9	326
Atıksu arıtma tesisi ile hizmet verilen belediye sayısı	-	-	-	1	1	14	438
Atıksu arıtma tesisi ile hizmet verilen belediye nüfusu	-	-	-	95.887	95.887	2.367.330	38.050.717
Atıksu arıtma tesisi ile hizmet verilen nüfusun belediye nüfusu içindeki oranı(%)	-	-	-	47	7	42	62

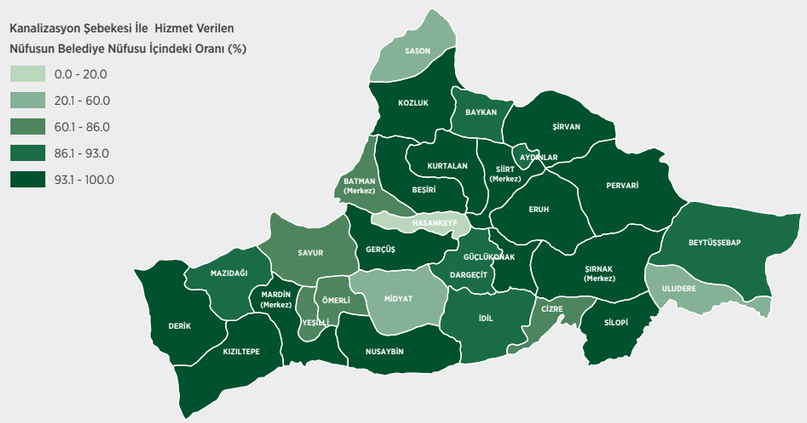
Kaynak: *TÜİK verilerinden derlenmiştir.*

Artan nüfusla birlikte gelişen ilçe merkezlerinde kanalizasyon altyapısı da yetersiz konuma düşmüş, yeni yerleşim alanları için şebeke sistemine ilaveler zorunlu hale gelmiştir. TRC3 Bölgesi ilçelerinden Hasankeyf'te kanalizasyon şebekesi bulunmamaktadır. 1978 yılında Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kararıyla Birinci Derece Arkeolojik SİT alanı ilan edilen ve 1981 yılında koruma altına alınan Hasankeyf'te bu sebeple herhangi bir altyapı çalışması yapılamamaktadır. Saha çalışması sırasında ilçe belediyeleri ile yapılan anketlerde beyan edilen verilere göre, Uludere, Sason, Midyat, Yeşilli, Ömerli, Savur, Batman Merkez ve Cizre'de kanalizasyon altyapısı yetersiz durumdadır (Şekil 141). Kanalizasyon şebeke hatlarının eski olduğu yerlerde, çatlaklara bağlı sızıntılar oluşmakta ve içme sularına karışma riski ortaya çıkmaktadır. Yapılan saha ziyaretlerinde, zaman zaman kanalizasyon suyunun içme sularına karışması sebebi ile salgın hastalıkların baş gösterdiğini belirten bazı ilçe merkezleri olmuştur.

Bu riskin ortadan kaldırılması amacıyla, kanalizasyon varlığının yeterli olmadığının bilincine varılması ve özellikle eski ve hasarlı kanalizasyon altyapısının iyileştirilmesi çalışmalarına ağırlık verilmelidir.

Bölge'de genel olarak birleşik kanalizasyon sistemi kullanılmaktadır. Birleşik sistemlerde tek bir borunun döşenmesi yeterli olduğundan, inşa tesis maliyeti oldukça düşüktür. Ancak bu tür sistemlerde yağmur suyu ile atıksuların birlikte toplanıp taşınması sebebiyle debi düzensizdir. Ayrıca debinin yüksek olması atıksu arıtma tesislerinin boyutunun ve işletme maliyetinin daha yüksek olmasına sebep olmaktadır. İleriki dönemlerde TRC3 Bölgesi için de arıtma tesislerinin kaçınılmaz bir zorunluluk olacağı bilinerek, birçok yönden daha avantajlı olan ve özellikle gelişmiş yerleşim yerlerinde tercih edilen ayrık kanalizasyon sistemlerine geçilmesi için gerekli yatırımların yapılması gerekmektedir.

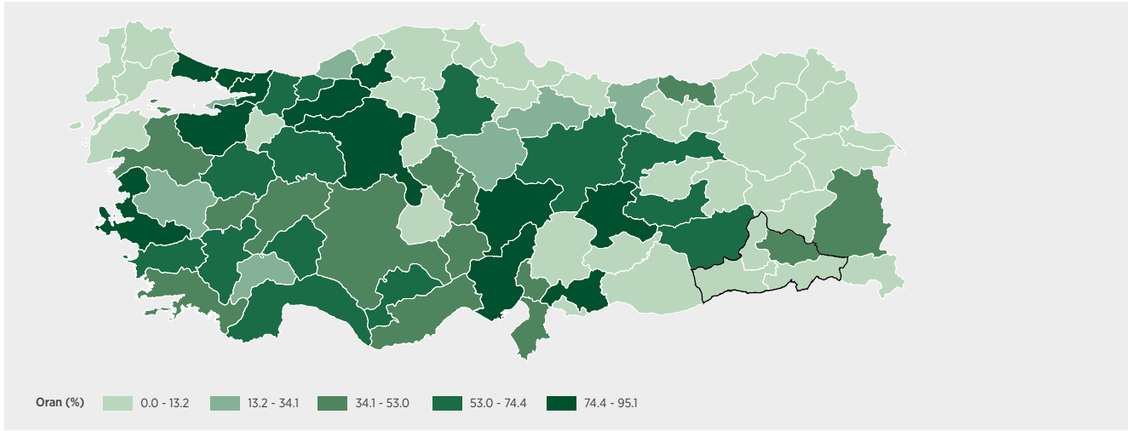
Şekil 141: *TRC3 Bölgesi İlçelerinde Kanalizasyon Şebekesi ile Hizmet Verilen Nüfusun Belediye Nüfusu İçindeki Oranı (%)*

Kaynak: *Saha Çalışması Anket Sonuçlarından üretilmiştir (Veriler Belediyelerce beyan edilen tahmini değerlerdir).*

Ülkemizde atıksu arıtma tesislerinin yaygınlaştığını söylemek güçtür. Ülke genelinde atıksu arıtma tesisi (AAT) ile hizmet verilen nüfusun belediye nüfusu içindeki oranı oldukça düşüktür (%62). 2010 TÜİK verilerine göre, Ülke genelinde toplam 438 belediyeye hizmet veren 326 adet AAT bulunmaktadır. Bölgemiz, AAT fakiri olan bölgeler arasında yer almaktadır. Bölge illeri içerisinde sadece Siirt Merkez'de faal olan bir evsel AAT bulunmaktadır (Şekil 142). 20.000 m3/sa kapasiteli tesis, mevcut durumda ortalama 800-900 m3/sa (max. 1.400 m3/sa) kapasite ile çalışmaktadır. Yaklaşık 5 senedir işletilen tesis, işletmeye alındığı ilk yıllarda %70-80 kapasite ile çalışmakta iken şuanda ilçede yapılan kanalizasyon şebekesi yenileme çalışmaları dolayısıyla daha düşük kapasite ile çalışmaktadır. Dargeçit ilçesinde de yapımı tamamlanmış ve şuan deneme çalışmaları devam eden, 20.000 kişi eşdeğer nüfusa hizmet edebilecek bir biyolojik evsel AAT bulunmaktadır. Savur ilçesinde, 7.500 kişi eşdeğer nüfusa hizmet verecek olan AAT inşasına 2011 yılında başlanmış ve halen devam etmektedir. 4.700 m2lik alana yapılan AAT'nin yaklaşık %40'ı tamamlanmıştır.

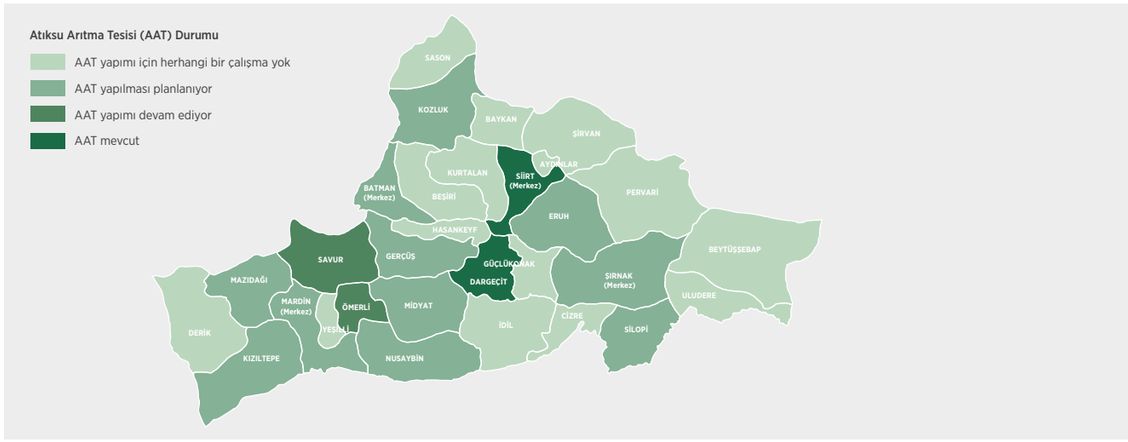
Şekil 142: *Türkiye Geneli 2010 Yılı Atıksu Arıtma Tesisi ile Hizmet Verilen Nüfusun Belediye Nüfusu İçindeki Oranları (%)*

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Kanalizasyon şebekelerinin yetersiz ve/veya eski olması, kanalizasyon altyapısı olarak ayrık sistemlerin kullanılmıyor olması, yağmur suyu kanalları ve deşarj projelerinin yetersiz olması, AAT'lerin yaygınlaşamamış olması, Bölge'nin kanalizasyon altyapısı ile ilgili öne çıkan sorunlardır.

Şekil 143: *TRC3 Bölgesi'nde Atıksu Arıtma Tesisi ile Hizmet Veren Belediyeler*

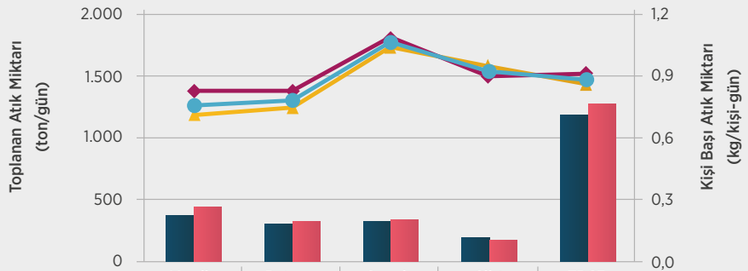
Kaynak: *Saha Çalışması Anket Sonuçlarından üretilmiştir.*

Atık Durumu ve Katı Atık Yönetimi

Evsel Atıklar

Ülke genelinde ortalama kişi başı toplanan atık miktarı 1,14 kg/gün'dür. Bu değer kış mevsimi için 1,10 kg/gün, yaz mevsimi için 1,15 kg/gün'dür. TRC3 Bölgesi'nde kişi başı toplanan atık miktarı Ülke ortalamasının altında (0,90 kg/gün) olmakla birlikte mevsimsel olarak toplanan atık miktarı, Ülke genelinin tam tersi bir durum sergilemektedir (kış mevsimi: 0,92 kg/gün, yaz mevsimi: 0,88 kg/gün). Bölge içerisinde ortalama kişi başı toplanan atık miktarı en fazla olan il Şırnak (1,05 kg/gün), en az olan il ise Mardin (0,79 kg/gün)'dir (Şekil 144).

Şekil 144: *TRC3 Bölgesi'nde Yaz ve Kış Mevsimine Göre Toplanan Ortalama Atık Miktarları*

	Mardin	Batman	Şırnak	Siirt	TRC3
Yaz mevsimi günlük toplanan atık miktarı (ton/gün)	381	297	320	187	1,185
Kış mevsimi günlük toplanan atık miktarı (ton/gün)	435	326	332	179	1,272
Yaz mevsimi kişi başı toplanan atık miktarı (kg/kişigün)	0,75	0,78	1,03	0,95	0,88
Kış mevsimi kişi başı toplanan atık miktarı (kg/kişi-gün)	0,85	0,85	1,07	0,91	0,92
Ortalama kişi başı toplanan atık miktarı (kg/kişi-gün)	0,79	0,81	1,05	0,93	0,90

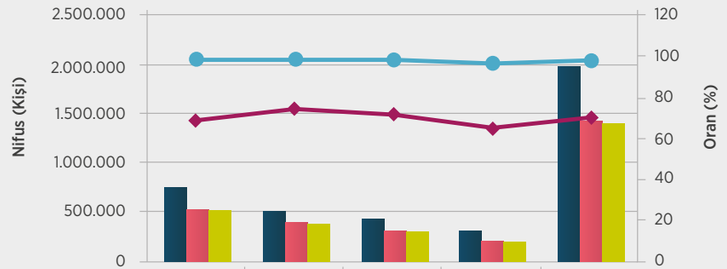
Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Saha çalışması sırasında Belediye yetkilileri ile yapılan görüşmelerde, atık miktarı ve kompozisyonu dolayısıyla, atıkların toplanması ve taşınması işlemlerinin büyük sorun teşkil ettiği belirtilmiştir. Evsel atıklarla birlikte hayvan atığı, moloz ve özellikle kışın atık miktarının olağan dışı artmasına sebep olan yakıt külleri atılmaktadır. MBSŞH ÇDP'de yapılan çalışmaya göre Şırnak ilinde atıkların %60'ını hayvan atıkları oluştururken %40'ını evsel atıklar oluşturmaktadır. Batman ilinde hayvan atığı, moloz ve kül atık kompozisyonunun %47'sine, yiyecek atıkları %20'sine ve bahçe artıkları %11'ine tekabül etmektedir. Kalan %22'lik kısmı ise kâğıt, plastik naylon, lastik, teneke, cam, deri ve tekstil atıkları oluşturmaktadır. Mardin ilinde organik maddeler atık kompozisyonu içerisinde en yüksek orana sahipken, cam, tekstil, metal ve plastik türündeki atıklar organik atıklara göre daha az miktarda bulunmaktadır. Siirt ilinde katı atıkların büyük bir kısmını evsel atıklar oluşturmaktadır (MBSŞH ÇDP, 2011). Bununla birlikte Siirt'te özelikle il merkezi başta olmak üzere kent merkezlerinde, temel ekonomik faaliyetlerden biri olan hayvancılık halen devam ettiğinden büyük miktarlarda hayvan atığı oluşmakta ve gelişi güzel atılmaktadır. Dolayısıyla bu atıklar da toplanmakta ve evsel atıklarla birlikte bertaraf edilmeye çalışılmaktadır. Evsel atıklar haricinde özellikle inşaat ve hayvan atıklarının ayrı toplanması ve bertaraf edilmesi için Bölge halkının ve Belediye çalışanlarının bilinçlendirilmesi, katı atık yönetiminde atılacak öncelikli adımların başında gelmektedir. Dargeçit Belediyesi'nde inşaat atıkları için ayrı bir saha tahsis edilmiş ve atıkların buraya aktarımı zorunlu hale getirilmiştir. Bu zorunluluğa uymayanlar için de cezai işlemler uygulama yoluna gidilmiştir. Çalışmanın üzerinde titizlikle durulmasıyla büyük oranda başarıya ulaşılmış ve inşaat atıklarının ayrı toplanması sağlanmıştır.

Ülke genelinde atık hizmeti verilen nüfusun belediye nüfusu içindeki oranı %99 iken, toplam nüfus içindeki oranı %83'tür. TRC3 Bölge'sinde ise atık hizmeti verilen nüfusun belediye nüfusu içindeki oranı Ülke ortalaması ile aynı seviyede (%99) olmasına rağmen, toplam nüfus içindeki oranı %70'tir.

Siirt ilinde belediye nüfusunun %3'üne, toplam nüfusun ise %35'ine atık hizmeti verilememektedir. Siirt ilinden sonra atık hizmeti verilemeyen nüfusun en fazla olduğu il Mardin'dir (%31). Şırnak'ta nüfusun %28'inin, Batman'da ise %25'inin çöpleri toplanamamaktadır (Şekil 145).

Şekil 145: *TRC3 Bölgesi ve İllerinde 2010 Yılı Atık Hizmeti Verilen Nüfus Verileri*

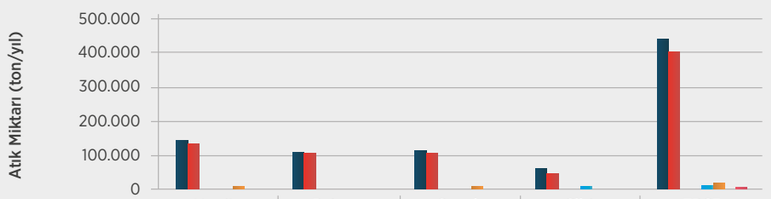
	Mardin	Batman	Şırnak	Siirt	TRC3
Toplam Nüfus	744.606	510.200	430.109	300.695	1.985.610
Belediye Nüfusu	514.303	386.356	312.799	203.537	1.416.995
Atık Hizmeti Verilen Belediye Nüfusu	510.952	381.827	310.049	196.893	1.399.721
Atık hizmeti verilen nüfusun toplam nüfus içindeki oranı (%)	69	75	72	65	70
Atık hizmeti verilen nüfusun belediye nüfusu içindeki oranı (%)	99	99	99	97	99

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

2010 TÜİK verilerine göre, TRC3 Bölgesi'nde toplam 76 belediyeden 53'ü topladığı evsel atıkları belediye çöplüğüne dökmekte, 5'i açıkta yakmakta, 10'u dereye veya göle dökmekte ve kalan 8'i diğer yöntemlerle (dolgu yaparak, tarımsal araziye dökerek) evsel atıklarını bertaraf etmektedir.

Bölge'deki atık miktarlarına göre bertaraf yöntemleri değerlendirildiğinde; atıkların %89,2'sinin belediye çöplüğüne döküldüğü, %3,6'sının açıkta yakıldığı, %5,4'ünün dereye veya göle döküldüğü ve %1,8'inin diğer yöntemlerle (dolgu yaparak, tarımsal araziye dökerek) bertaraf edildiği görülmektedir (Şekil 146).

Şekil 146: *TRC3 Bölgesi ve İllerinde 2010 Yılı Bertaraf Yöntemlerine Göre Atık Miktarları*

	Mardin	Batman	Şırnak	Siirt	TRC3
Toplam	147.246	112.800	118.936	66.994	445.976
Belediye Çöplüğüne Dökülen	134.235	109.043	103.910	50.591	397.779
Düzenli Depo. Sah. Götürülen	0	0	0	0	0
Kompost Tesislerine Götürülen	0	0	0	0	0
Açıkta yakılan	183	3.285	229	12.251	15.948
Dereye ve Göle Dökülen	8.420	0	14.339	1.460	24.219
Gömülen	0	0	0	0	0
Diğer (Dolgu yapılan veya tarımsal araziye dökülen)	4.409	472	457	2.692	8.030

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Yapılan saha çalışmalarında, il ve ilçe merkezlerinde toplanan evsel atıkların çoğunlukla şehir merkezine çok uzak olmayan ve yol kenarlarında seçilen arazilerde vahşi depolama yöntemiyle bertaraf edildiği görülmüştür. Seçilen arazilerin birçoğu eğimli arazi olup bazılarının sonunda kuru dere yatakları bulunmaktadır. Eğim dolayısıyla kuru dere yataklarına ulaşan atıklar, yağışların gelmesiyle birlikte dolan derelerden akıntıyla taşınmakta ve kontrolsüz bir şekilde çevreye saçılmaktadır. Bölge'de evsel atıklarını doğrudan derelere boşaltan belediyeler de bulunmaktadır. Ayrıca, belediye sınırları içerisinde olup ilçe merkezlerine uzak ve ulaşımı zor olan yerleşim yerlerinin (mezralar) çöpleri belediyeler tarafından toplanamadığından, bu yerleşim yerlerinde ikamet edenler çöplerini gelişigüzel arazilere dökmektedir. Çöplerin rüzgâr vb. faktörler ile dağılması, çevre kirliliği ve sağlıksız koşulların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Yol kenarlarındaki arazilere çöplerin boşaltılması görüntü açısından da rahatsızlık vermektedir. Bazı belediyeler bu sebeple çöp sahasını değiştirmek zorunda kalmış ancak eski çöp sahasında da herhangi bir ıslah çalışması yapılmamıştır. Vahşi depolama alanlarında çöplerin yanması önemli bir çevre sorunu olan hava kirliliğine neden olmakta ve yol kenarında bulunması halinde trafik sorununun ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.

Son yıllarda TRC3 Bölgesi illeri, verilen terminler ve getirilen zorunlulukların da etkisiyle katı atık yönetimi konusunda önemli adımlar atmıştır. Mardin ve Siirt illerinde katı atık depolama tesislerinin yapımı tamamlanmıştır. Şırnak ilinde 2009 yılında başlayan tesisin yapım işi halen devam etmektedir. Batman ilinde ise sunulmuş olan Katı Atık Yönetimi (KAY) projesinin sonucu beklenmektedir. Her dört ildeki katı atık tesisleri hakkındaki genel bilgiler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 61: *TRC3 Bölgesi İllerinde Katı Atık Tesisleri Genel Bilgileri*

İl	Mardin	Batman	Şırnak	Siirt
Tesis	Mardin İli Katı Atık Bertaraf Tesisi	Batman Katı Atık Yönetimi (KAY) Projesi	Şırnak Katı Atık Düzenli Depolama Tesisi	Siirt (Merkez) Katı Atık Düzenli Depolama Tesisi
Mevkii	Mardin İli Merkezi'ne güneydoğu yönünde 21 km uzaklıkta, Yeşilli Zeytinli Köyü yolu üzeri.	Batman İli, Merkez İlçesi, Binatlı Köyü Mevkii.	Bahçelievler Mahallesi Segürük Tepesi yanı.	Siirt Belediyesi, Çınarlı Su (Hatrant) köyü yolu üzeri.
Birlik	Mardin İli Sürdürülebilir Çevre Yönetimi Belediyeler Birliği	Batman Katı Atık Tesisleri Yapma ve İşletme Birliği (BKABB)	Şırnak İli Çevre Hizmetler Birliği	Birlik kurulma aşamasındadır.
Faydalanabilecek Belediyeler	Mardin, Kızıltepe, Nusaybin, Midyat, Savur, Ömerli, Yeşilli, Mazıdağı, Dargeçit, Derik, Dikmen, Gelinkaya, Gökçe, Sürgücü, Sümer, Söğütlü, Şenköy, Şenyurt, Yalım, Yeşilalan, Yolbaşı, Kabala, Ortaköy, Acırlı, Akarsu ve Çavuşlu Belediyeleri	Batman Merkez, Balpınar, Beşiri, İkiköprü, Hasankeyf, Gercüş, Sason, Kozluk ve Bekirhan Belediyeleri ile birlikte proje alanının yakınındaki 6 köy (Aydınkonak, Akça, Demiryol, Erköklü, İkiztepe ve Binatlı).	Şırnak, Kumçatı ve Balveren Belediyeleri ile Şırnak İl Özel İdaresi.	Birliğin kurulmasıyla netleşecektir.
Başlangıç-Bitiş Tarihi	2011-2012	2009 yılında başlayan proje değerlendirme aşamasındadır.	2009-Devam Ediyor	2008-2012
İşletmeye Alındığı Yıl	2013 Haziran	Proje değerlendirme aşamasındadır.	Tesisin yapım işi tamamlanamamıştır.	Belediyeler Birliğinin kurulmasının ardından faaliyete geçecektir.
Tesis Ömrü	30 yıl	20 yıl	-	25 yıl
Bütçesi	4.298.000 TL	18.026.512 Avro	5.783.928,16 TL	-
Atık Ayrıştırma/ Geri Dönüşüm	Yok	Var	Yok	Yok

Başkanlığını Mardin Belediyesi'nin üstlendiği ve toplamda 26 ilçe ve belde belediyesinin üyesi olduğu Mardin İli Sürdürülebilir Çevre Yönetimi Belediyeler Birliği tarafından Mardin ilinde Katı Atık Depolama ve Bertarafı Tesisleri yapılmıştır. Yaklaşık 4,3 milyon TL'ye mal olan çalışmanın %55'i Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, %45'i GAP BKİ tarafından karşılanmıştır. Mardin merkez Yeşilli ilçesi Zeytinli Köyü Yolu üzerinde 70 dönümlük bir araziye kurulmuş olan tesis 2012 yılı ortalarında tamamlanmıştır. Hâlihazırda sadece Mardin ve Kızıltepe Belediyeleri çöplerini sahaya götürmektedir. Aktarma istasyonun olmaması, araç tahsisinin yapılmamış olması ve taşıma maliyetinin yüksek olması sebebiyle Birliğe üye diğer Belediyeler henüz atıklarını götürememektedir. Tesiste, daha çevreci ve tesis ömrünü uzatacak bir atık ayrıştırma ünitesi bulunmamaktadır.

Batman ilinde mevcut durumda toplanan evsel atıklar, vahşi depolama yöntemiyle bertaraf edilmektedir. Başvurusu yapılmış Katı Atık Yönetimi (KAY) Projesinin sonuçlanması beklenmektedir. Batman'ın güney doğusu Raman Mevkii'nde uygulanacak proje kapsamında 3,5×106 ton/yıl kapasiteli bir Katı Atık Düzenli Depolama Tesisi, 43.000 ton/yıl kapasiteli bir Maddesel Geri Kazanım Tesisi (Ayırma Tesisi), 2.500 ton/yıl kapasiteli pilot bir Kompost Tesisi, Atık Kumbara İstasyonları (1 kumbara/2.000 kişi), Geri Dönüşüm Merkezleri (Toplama Merkezleri) ve Transfer İstasyonları (atıkların transferi) yapılması planlanmıştır. Yapılan hazırlık çalışmaları kapsamında Batman Katı Atık Tesisleri Yapma ve İşletme Birliği kurulmuştur. Birliğe 7 ilçe ve belde belediyesi (Sason, Balpınar, Bekirhan, Hasankeyf, Kozluk, İkiköprü, Gercüş) üyedir.

Şırnak ilinde Bahçelievler Mahallesi Segürük Mevkii'nde, yapımına 2009 yılında başlanan bir Katı Atık Düzenli Depolama Tesisi mevcuttur. Şırnak İli Çevre Hizmetler Birliği (Şırnak, Kumçatı ve Balveren Belediyeleri ile Şırnak İl Özel İdaresi) tarafından çalışmalar yürütülmektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'ndan bütçenin %45'i oranında aktarılan ödenek ile tesisin tefsiye işlemi yapılmıştır. Ancak geriye kalan bütçe için Şırnak İli Çevre Hizmetler Birliği ödenek ayıramadığından tesisin yapım işi durmuştur.

Siirt ilinde 2007 yılı ortalarında yapımına başlanmış ve 2012 yılı ortalarında tamamlanmış bir Katı Atık Düzenli Depolama Tesisi bulunmaktadır. Siirt Belediyesi Çınarlı Su (Hatrant) köyü yolunda bulunan tesis toplam 11-12 hektarlık arazi üzerine kurulmuştur. Tesis 4 lot (2+2) şeklinde dizayn edilmiş ve 2 lotun yapımı tamamlanmıştır. Tesis bünyesinde atıkların ayrıştırılması için ayrı bir ünite bulunmamaktadır. 25 yıllık katı atık depolama kapasitesini karşılayacak olan tesis henüz işletmeye alınmamıştır. Siirt Belediyeler Birliğinin kurulmasının ardından faaliyete geçmesi planlanmaktadır.

Mardin ve Siirt'te yapımı tamamlanmış ve Şırnak'ta yapımı devam eden tesislerde atıkların ayrıştırılması ve geri dönüşümü için herhangi bir ünitenin yapılmamış olması büyük bir dezavantaj teşkil etmektedir. Bölge'nin sosyoekonomik yapısı itibarıyla, atıkların kaynağında ayrıştırılması kültürünün toplum tarafından benimsenmesi ve yer edinmesinin uzun zaman alacağı öngörülerek, tesislerde en kısa sürede bu ünitelerin kurulması sağlanmalıdır. Atık ayrıştırma ve geri dönüşüm sayesinde tesislerin daha uzun ömürlü olması ve daha çevreci bir katı atık yönetiminin yapılması sağlanacaktır.

Her dört il için atık kompozisyonu ve miktarının detaylı bir şekilde çalışılması ve kompost ve/veya biyogaz tesisleri için Bölge'nin atık karakteri ve miktarının uygun olup olmadığına yönelik bir envanterin oluşturulması gerekmektedir. Bölge'de büyük bir miktarı kullanılmayan hayvan atıklarının kompost ve/veya biyogaz tesislerinde kullanılarak kazanca dönüştürülmesi ve bir çevre sorunu (koku, görüntü, vb.) olmaktan çıkarılması Bölge'nin çevre yönetimine büyük bir katkı sağlayacaktır.

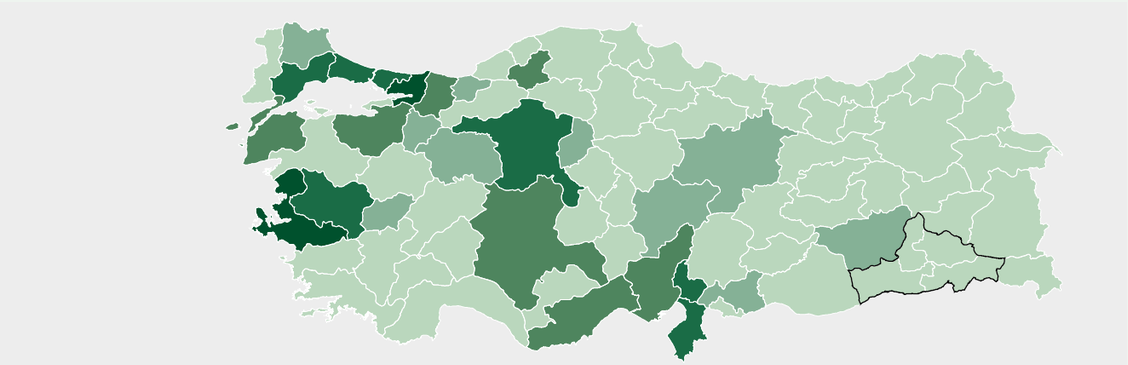
Tıbbi Atıklar

TRC3 Bölgesi'nde, tıbbi atıkların toplanması ve bertarafı hususunda son yıllarda önemli adımlar atılmıştır. Bölge'de Belediye yetkilileri ile yapılan görüşmeler ve anket sonuçlarına göre, TRC3 Bölgesi ilçe belediyelerinden yalnızca üçü, ayrı toplanan tıbbi atıkları belediye çöplüğüne götürmektedir. Bir sağlık personeli eşliğinde çöp sahasına getirilen atıklar genellikle kireçlenerek gömülmektedir. Kalan belediyelerin tümü çevre illerde bulunan lisanslı firmalar ile protokoller yapmıştır. Lisanslı firmalar, sağlık kuruluşları ile imzaladıkları sözleşmeler doğrultusunda belli bir bedel karşılığında aldıkları tıbbi atıkların taşınması ve bertarafı işlemlerini üstlenmişlerdir. İlçe belediyelerinin 17'si (Siirt'in 5, Batman'ın 5 ve Şırnak'ın tüm ilçeleri) Van'daki, 6'sı (Mardin'in 6 ilçesi) Gaziantep'teki ve 4'ü (Mardin'in 4 ilçesi) Malatya'daki lisanslı firmaya tıbbi atıklarını vermektedir.

Tehlikeli Atıklar

2010 yılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı verilerine göre tehlikeli atıkların Ülke genelindeki dağılımı aşağıdaki şekilde gösterildiği gibidir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yayınladığı istatistikler dışında, Bölge'de tehlikeli atıklar ile ilgili detaylı veri bulunmamaktadır. Bu veriler doğrultusunda, Bölge'de tehlikeli atık miktarının Ülke ortalamasının çok altında olduğu görülmektedir. Bölge'de ağır sanayinin bulunmaması bunun temel sebebini oluşturmaktadır. Miktarı az olmasına rağmen, tehlikeli atıklar ile ilgili çoğunlukla ayrı bir toplama ve bertaraf prosedürünün uygulanmıyor olması ve evsel nitelikli atıklarla birlikte toplanıp bertaraf edilmeleri, tehlikeli atıkların Bölge için önemli bir çevre sorununa dönüşme riskini de beraberinde getirmektedir.

Şekil 147: *Türkiye Geneli 2010 Yılı Tehlikeli Atık Miktarları*

Kaynak: *Çevre ve Şehircilik Bakanlığı verilerinden üretilmiştir.*

3.3.3.1.2. Kentleşme

Dünya genelinde kentleşme eğilimleri incelendiğinde, 1950'den bu yana sürekli bir artış olduğu görülmektedir (Tablo 62). 1970 yılına kadar Dünya ortalamasının altında olan Türkiye'deki kentsel nüfus yüzdesinin, bu tarihten itibaren Dünya ortalamasının üzerine çıktığı ve dünyadaki kentsel nüfus artış hızından daha yüksek bir hızla artışa devam ettiği gözlenmektedir. 1950 yılında Avrupa'da nüfusun %50'sinden fazlası kentlerde yaşarken, Türkiye'deki kent nüfusu %25'ten daha düşüktü. 2010 yılına gelindiğinde Türkiye'deki kentleşme oranının Avrupa'ya çok yaklaşarak %70'ler seviyesine yükseldiği görülmektedir. Birleşmiş Milletler nüfus tahminleri ve projeksiyonları verilerine göre 2015 yılı itibariyle Türkiye'deki kentsel nüfus oranı (%75,1), Avrupa'dakinden (%73,8) daha yüksek olacaktır. Ancak Türkiye'nin kentleşme verileri oransal olarak değil, kentsel alanda AB ölçütlerini yakalayabilmesi ve bütün politika alanlarında (tüm sosyoekonomik sektörler açısından) uyum sağlayabilmesi açısından değerlendirilmelidir.

Tablo 62: *Dünya Genelinde Kentsel Nüfus Oranları (%)*

Yıl	Türkiye	Dünya	Avrupa	ABD	Asya	Afrika
1950	24,8	29,4	51.3	64.2	17,5	14,4
1970	38.2	36.6	62.8	73.6	23,7	23,5
1980	43.8	39.4	67.3	73.7	27,1	27,8
1990	59.2	43.0	69.8	75.3	32.3	32.0
2000	64.7	46.7	70.8	79.1	37.4	35.6
2005	66.8	49.1	71.6	80.7	40.9	37.3
2010	70.5	51.6	72.7	82.1	44.4	39.2
2015	75.1	53.9	73.8	83.3	47.6	41.1
2020	78.6	56.0	74.9	84.4	50.5	43.2
2025	81.2	58.0	76.1	85.2	53.1	45.3
2030	83.1	59.9	77.4	86.0	55.5	47.7
2040	85.4	63.5	79.9	87.5	60.0	52.6
2050	87.3	67.2	82.2	88.9	64.4	57.7

Kaynak: *World Population Prospects: The 2010 Revision and World Urbanization Prospects: The 2011 Revision, http://esa.un.org/unup/ (Erişim: 2013).*

Kentsel yaşamda karşılaşılan sorunlar nitelikleri gereği, bütün sosyal ve ekonomik sektörleri etkileyen sorunlardır. Sağlık, eğitim, ulaştırma, turizm, ticaret, altyapı, enerji gibi alanlarda yaşanan sorunlar doğrudan kentsel yaşamı etkileyen unsurlardır. Bir anlamda, bu alanlarda izlenen politikaların, ulusal ya da bölgesel politikalardan bağımsız kalma olanağı bulunmamaktadır (Duru, 2005).

Avrupa Kentsel Haklar Bildirgesi'nde ele alınan güvenlik, sağlıklı çevre, istihdam, konut, sağlık, trafik, spor, kültürlerarası kaynaşma, nitelikli mimari ve fiziksel çevre, katılım, ekonomik kalkınma, sürdürülebilir kalkınma, doğal kaynaklar ve değerler, bireysel gelişim, belediyeler arası işbirliği, akçal kaynak, eşitlik gibi konularda ulaşılabilecek ideal düzeyin yakalanması kentleri daha yaşanılabilir kılacaktır. Ancak mevcut durumda, Ülkemiz kentleri bir bütün olarak bu konulardaki yeterliliklere sahip olabilmekten bir hayli uzaktır.

Kentleşme Göstergeleri

TRC3 Bölgesi ve illerinin kentleşme düzeyi Türkiye ortalamasının altındadır (Tablo 63). Ancak tüm Türkiye'de olduğu gibi TRC3 Bölgesi'nde de kentleşme süreci hızla devam etmektedir. 2008 yılından 2012'ye gelindiğinde, Türkiye'deki kentleşme oranı %69,2'den %72,3'e yükselmişken, Bölge'deki oran %54,2'den %58,5'e çıkmıştır. Bölge'deki kentleşme oranı en yüksek olan il Batman'dır. Buna karşın Bölge'deki kentli nüfusun en fazla olduğu il Mardin'dir: 2012 yılı itibariyle Bölge'deki kentli nüfusun %33,2'si Mardin, %30,4'ü Batman, %22,9'u Şırnak ve %13,5'i Siirt kent merkezlerinde yaşamaktadır. 2008-2012 yılları arası değerlendirildiğinde kentleşme oranının en fazla arttığı il Mardin'dir. Mardin'deki kentleşme oranı 6,2 puanlık artışla %52,3'e yükselmiştir. Batman'da 3,7, Şırnak'ta 1,5 ve Siirt'te 3,1 puanlık artışlarla kentleşme oranları yükselmiştir. Mardin ilinin büyükşehir statüsü kazanmasıyla birlikte kentleşme hızının artarak devam edeceği düşünülmektedir.

Tablo 63: TRC3 Bölgesi İlleri 2008 ve 2012 Yılı Karşılaştırmalı Kentleşme Göstergeleri

Yıl	Gösterge	Mardin	Batman	Şırnak	Siirt	TRC3	TR
2008	İlçe Sayısı	10	6	7	7	30	-
	Nüfusu 20.000'den büyük ilçe merkezi	4	2	4	2	12	-
	Toplam Nüfus (Bin kişi)	751	486	429	300	1.966	71.517
	Kent Nüfusu (Bin kişi)	346	320	250	150	1.066	49.515
	Kentleşme Oranı (%)	46,1	65,8	58,2	50,0	54,2	69,2
2012	İlçe Sayısı	10	6	7	7	30	-
	Nüfusu 20.000'den büyük ilçe merkezi	5	2	4	2	13	-
	Toplam Nüfus (Bin kişi)	773	534	467	311	2.085	75.627
	Kent Nüfusu (Bin kişi)	404	371	279	165	1.219	54.705
	Kentleşme Oranı (%)	52,3	69,5	59,7	53,1	58,5	72,3

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Geçmişten günümüze devam eden kent nüfusundaki ve buna bağlı kentleşme oranlarındaki artışın en büyük nedenlerinden biri köyden kente yaşanan göçlerdir. Bölge'de yaşanan tarımdan kopuş ile birlikte kırsal alanlarda artan işsizlik ve kentsel alandaki erişilebilirlik, köyden kente göç eden nüfusun artmasına sebep olmaktadır. Bu nedenlerle birlikte, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan güvenlik sorunları da köyden kente göçü hızlandıran bir faktör olmuştur.

Nüfusu 20.000'den büyük olan yerleşmeler kent olarak tanımlandığında, Bölge'de 2008 yılında 12 olan kent merkezi sayısının, 2012'de 13'e yükseldiği görülmektedir (2012 yılında Mardin'in Derik ilçesinin nüfusu 20.000'in üzerine çıkmıştır). Mardin'de Derik, Kızıltepe, Midyat, Nusaybin ve Merkez ilçeleri kent özelliği göstermektedir. Batman'da Merkez ve Kozluk ilçe merkezleri, Şırnak'ta Merkez, Cizre, İdil ve Silopi ilçe merkezleri, Siirt'te de Merkez ve Kurtalan ilçe merkezleri nüfusları bakımından kent özelliği taşımaktadırlar. 2012 yılı itibariyle, Bölge'nin en büyük kentsel nüfusunu barındıran Batman Merkez ilçesi 348.963 kişilik bir nüfusa sahiptir. Mardin'deki en büyük kentsel nüfus Kızıltepe'de (147.585 kişi), Şırnak'taki en büyük kentsel nüfus Cizre'de (106.831 kişi) ve Siirt'teki en büyük kentsel nüfus Merkez ilçede (135.350 kişi) bulunmaktadır.

Bölge'nin nüfus projeksiyonları ve nüfus artış hızları (Tablo 64) göz önüne alındığında, Bölge kentlerindeki nüfusun ve kentleşme oranlarının da benzer bir hızda artacağı düşünülmektedir. Bunun yanında Mardin il merkezinin Büyükşehir Belediyesi olmasıyla birlikte aşağıdaki tabloda belirtilen yıllık ortalama nüfus artış hızından daha yüksek bir oranda artış olacağı öngörülmektedir.

Tablo 64: TRC3 Bölgesi İlleri Nüfus Projeksiyonları ve Yıllık Ortalama Artış Hızları

İl/Bölge	2013	2018	2023	Yıllık ortalama nüfus artış hızı (‰)
Mardin	777.932	801.135	820.856	5,5
Batman	545.608	605.249	667.742	20,3
Şırnak	476.799	528.455	583.968	20,3
Siirt	313.709	328.261	343.231	9,0
TRC3	2.114.048	2.263.100	2.415.797	-
TRC	8.098.294	8.824.079	9.584.850	-
TR	76.481.847	80.551.266	84.247.088	9,8

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Yukarıda bahsedilen yerleşim merkezlerinde kentsel nüfusun ve kentleşme oranlarının artmasıyla birlikte, kentsel altyapı ihtiyaçlarında ortaya çıkan talep ile aynı düzeyde ve hızda bir arz sağlanamamakta ve sorunlar baş göstermektedir. Yoğun göç alan Bölge kentleri, nüfus emme kapasiteleri ve kentsel olanaklar bakımından yetersiz ve hazırlıksız olduğundan bu nüfus artışı kentleşmeden ziyade "nüfus yığılması" ya da "demografik şişme" olarak tanımlanabilecek bir yapıyı ortaya çıkarmaktadır (Özer, 1997). Bölge kentlerinde yaşanan bu hızlı kentleşmenin gerçek anlamda bir kentsel gelişmeye dönüşebilmesi için öncelikli olan kentsel altyapı sorunlarının çözülmesinin yanında, sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda da olanakların yaratılması ve talepleri karşılayacak düzeyde gelişme göstermesi gerekmektedir. Bölge'de hâlihazırda birikmiş olan birçok altyapı eksikliği bulunmakta ve nüfusun kentlerde yoğunlaşma seyri ile birlikte yeni altyapı ihtiyaçları karşılanamamakta, yapılan yatırımlar yetersiz kalmaktadır. Buna karşın nüfus projeksiyonları, kentlerdeki yıllık ortalama nüfus artış hızları ve kentlerin ileriki dönemlerde göç almaya devam edeceği dikkate alınarak, doğru bir kentsel gelişmenin sağlanabilmesi için gereken tedbirlerin şimdiden ivedilikle alınması gerekmektedir.

Kentsel Kademelenme ve Etki Alanları[22]

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 1982 yıllında yerleşim merkezlerinin kademelenmesi çalışması, Türkiye'nin o dönemki sosyal gelişmişlik ve etki alanını içerdiğinden dolayı gerçeği yansıtmasa da yapılan ilk ve son çalışma olmasından dolayı önem teşkil etmektedir. Bu çalışma ile yerleşim merkezlerinin kademe dereceleri 1 ile 7 sayıları arasında değerlendirilmiş, 7.kademe derecesi en üst değer ve 1 kademesi de en düşük değer olarak tanımlanmıştır. Ayrıca bu çalışmada merkezler tam ve ara kademe olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Yapılan bu çalışma sistematiği doğrultusunda Mardin il merkezi 4. kademe ve Siirt il merkezi 3. kademe olarak görülmektedir. Siirt ilinin, 4. kademe merkez olması beklenirken gelişmişlik seviyesinin düşük olması sebebiyle 3. kademe merkez konumundadır. Çalışma yapıldığı esnada Batman ve Şırnak, Siirt'e bağlı ilçe konumunda olduklarından bu çalışma kapsamında yerleşim fonksiyonuna bağlı etki alanları çalışılmamıştır. İlçe konumunda olan Batman, Siirt merkez ilçeye nazaran daha fazla gelişme göstermiş ve 16 Mayıs 1990 tarihinde il statüsüne kavuşmuştur. Aynı tarihte Şırnak da il statüsü kazanmıştır. Batman ve Şırnak illeri o tarihte Siirt iline bağlı ilçeler konumunda olmakla birlikte 3. kademe merkez olarak belirlenmişlerdir. Ayrıca TRC3 Bölgesi'nin her dört ili de 7. kademe etki alanı olan İstanbul ilinin etkisi altındadır. İstanbul ili aynı zamanda Türkiye'nin diğer bütün illerini de 7. kademe merkez olarak etkilemektedir.

Siirt Merkez ilçesi haricinde Cizre, Derik, Kızıltepe, Midyat, Nusaybin ve Kurtalan ilçeleri de 3. kademe merkez konumundadır. Baykan, Beşiri, Eruh, Kozluk, Pervari, Sason, Şirvan, Gercüş, İdil, Mazıdağı, Ömerli, Savur ve Silopi ilçe merkezleri 2.kademe merkez özelliği taşımaktadır (DPT tarafından 1982 yıllında yapılan yerleşim merkezlerinin kademelenmesi çalışması sırasında Mardin'e bağlı olan İdil, Cizre ve Silopi ilçeleri, 1990 yılında Şırnak'ın il olmasıyla buraya bağlanmıştır. Aynı tarihte Batman'ın da il olmasıyla Gercüş ve Hasankeyf de Batman'a bağlı ilçeler olmuştur). Beytüşşebap ve Uludere ilçeleri çalışmanın yapıldığı tarih itibariyle Hakkâri ili etki alanı içerisinde incelenmiş olup 2. kademe merkez özelliği taşımaktadırlar.

Afet Riski[23]

TRC3 Bölgesi illeri son yıllarda meteorolojik kökenli ani gelişen sel, taşkın, dolu, toprak kaymaları, çığ, kaya düşmesi ve yavaş gelişen kuraklık gibi doğal afetlerle karşı karşıya kalmaktadır. Yaşanan doğal afetler can kayıplarının yanı sıra önemli ekonomik kayıpların da oluşmasına sebep olmaktadır (DİKA, 2011a).

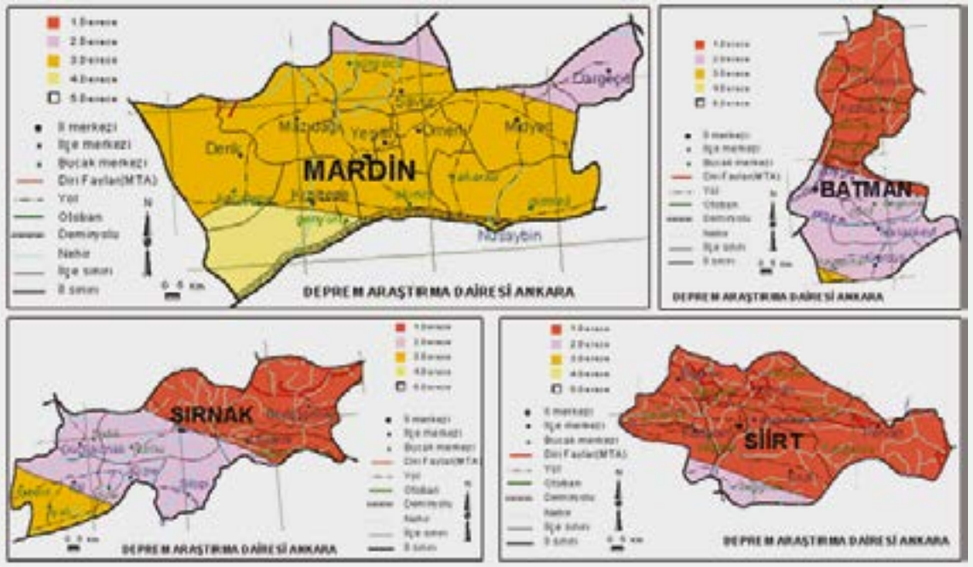
Deprem Riski Olan Alanlar

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin tamamını kapsayan Arap-Anadolu blokları, bindirme hattına yakın olduğundan depremlerde aktif bölgeyi oluşturur. Türkiye deprem haritasına göre Mardin ili 3. derecede depreme karşı hassas bölgeler kapsamında bulunup, son 7 yıl içerisinde herhangi bir hasarlı deprem olayı meydana gelmemiştir (Şekil 148). Batman ilinde de son yıllarda önemli bir deprem felaketi yaşanmamış olup, deprem riski bakımından, Batman ilinin kuzey (Kozluk-Sason) bölgesi 1. derece deprem kuşağında, diğer kesimleri (Merkez, Beşiri, Hasankeyf) ise 2. derece

22 Bu bölüm hazırlanırken Mardin-Batman-Siirt-Şırnak-Hakkâri Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Araştırma Raporundan faydalanılmıştır.
23 Bu bölümler hazırlanırken illerin 2011 yılı Çevre Durum Raporları ve Mardin-Batman-Siirt-Şırnak-Hakkâri Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Araştırma Raporundan faydalanılmıştır.

deprem kuşağında yer almaktadır. Şırnak ili büyük oranda 2. derece deprem bölgesi içinde kalmakla birlikte il içerisindeki Beytüşşebap ve Uludere yerleşim alanları 1. derece deprem kuşağında bulunmaktadır. İl sınırları içerisinde ise son yüzyılda şiddetli, büyük ve zararlı bir deprem olmamıştır. Ancak ufak çaplı yer sarsıntıları olmaktadır. Siirt ili aktif fay hattına yakın olması nedeniyle 3. derece deprem bölgesinden 1. ve 2. derece deprem bölgesi içine alınmıştır. Küçük ölçekli yer sarsıntıları görülmesine karşın, etkili bir deprem odak noktası il sınırları içinde bulunmamaktadır (MBSŞH ÇDP, 2011).

Şekil 148: *TRC3 Bölgesi İlleri Deprem Haritaları*

Kaynak: *MHSŞH ÇDP, 2011.*

Heyelan, Çığ ve Kaya Düşmesi Riski Olan Alanlar

Mardin ilinde heyelan olayı nadiren gerçekleşmekle birlikte, son 7 yıl içerisinde heyelan ve çığ olayları meydana gelmemiştir. Özellikle Merkez ilçede kale ve çevresinde yer alan yerleşim birimlerinde yamaç eğimlerinin yüksek olduğu alanlar, kaya düşmesi ve heyelan riski taşımaktadır. Batman'da heyelan olayları, Güneydoğu Anadolu Bindirme kuşağı üzerinde yer alan Sason ve Kozluk ilçelerine bağlı yerleşim birimlerinde yoğun olarak meydana gelmektedir. Dağlık arazi yapısına sahip Sason ve Kozluk ilçe ve köylerinde kaya düşmesi olayları da yaşanmaktadır. Şırnak ilinde kaya düşmesi ve heyelan olayları az görülmekte olup, Silopi ilçesinde lokal heyelan olayları gözlenmektedir. Sarp dağlık bir alanda kurulmuş olan Şırnak ilinde kimi yerleşimler ve özellikle yollar yoğun ve büyük çığ riskine sahiptir. İlin coğrafik yapı itibariyle %85'nin dağlık olması nedeniyle bilinçsiz orman kesimi ve 15 yıllık süreç boyunca devam eden terör olayları nedeniyle ormanların yakılması ve bitki örtüsünün tahribata uğraması zaman zaman can ve mal kaybına sebep olan çığ felaketini oluşturmuştur. Siirt ilinin arızalı topografik yapısı ve jeolojik özelliklerine bağlı olarak heyelan ve çığ olayları oldukça etkilidir. Heyelanların çoğunluğu jeolojik açıdan olumsuz zeminlerde yerleşimlerin kurulması, çığ olayları ise kısıtlı olan tarım arazilerini kullanmak için halkın dağ yamaçlarına yerleşmesinden ve meteorolojik olayların etkisinden gelişmektedir. Heyelan olayları ilin kuzeyinden geçen Güneydoğu Anadolu Bindirme kuşağı üzerinde yer alan Baykan, Şirvan ilçeleri ile Merkez'e bağlı yerleşim birimlerinde görülmektedir. Heyelan olayları sıkça görülmesine karşın, çığ olayları Baykan, Eruh, Pervari ve özellikle Şirvan ilçelerine bağlı köylerde görülmektedir (MBSŞH ÇDP, 2011; DİKA, 2011a).

Sel ve Taşkın Riski Olan Alanlar

TRC3 Bölgesi'nde arazi yapısının çoğunlukla engebeli ve dağlık bir yapıda olması, genel olarak bitki örtüsünün zayıf olması, yarı kurak iklim ve sağanak yağışlarla birleşen çarpık kentleşme ve altyapı yetersizliği son yıllarda yaşanan sel ve taşkınların can kaybının yanı sıra önemli ölçüde ekonomik kayıplarla sonuçlanmasına sebep olmuştur (DİKA, 2011a). Dicle havzasında yer alan Mardin ilinde su baskını olayları, en yoğun Kızıltepe ilçesinde olmak üzere Merkez ve Savur ilçelerinde gözlenmektedir. Benzer şekilde Batman ilinin Merkez ilçesinde de yoğun olarak su baskınları yaşanmaktadır. İl merkezindeki İluh deresinde aşırı yağışlar sonucu taşkın sel vakaları görülebileceğinden dolayı, derenin ıslah çalışmalarına başlanmıştır. Şırnak ilinde su baskını olayları az yaşanmakta olup, Silopi ilçesine bağlı yerleşim birimlerinde daha çok gözlenmektedir. Bilinçsiz orman kesimi, yangınlar ve bitki örtüsünün tahribata uğraması nedenlerinden dolayı zaman zaman küçük çaplı sel felaketleri yaşanmaktadır. Buna, Silopi Görümlü ve Balıkaya örnekleri verilebilir. Siirt ili, su baskını olaylarının az yaşandığı illerden birisi olup, daha çok Merkez ilçeye bağlı bazı yerleşim birimlerinde su baskınları gözlenmektedir (MBSŞH ÇDP, 2011).

Fırtına Olayı Gerçekleşebilecek Alanlar

TRC3 Bölgesi illerinden Batman'da kış ayları ile özellikle sonbahar mevsiminde zaman zaman orta şiddette fırtınalar çıkmakta ve bazen maddi kayıplara neden olmaktadır. Buna karşın TRC3 Bölgesi'nde bugüne kadar çok büyük boyutlarda afet niteliğinde kaydedilen fırtınalar meydana gelmemiştir (MBSŞH ÇDP, 2011).

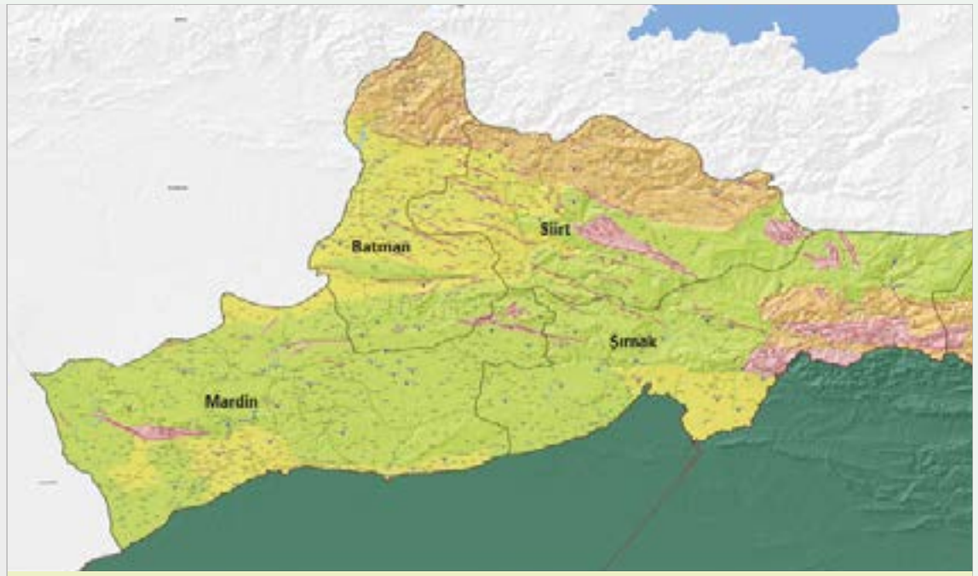
Yerleşime Uygunluk

Ülkemizde arazi kullanımı ve yerleşime uygunluk, planlamaya esas jeolojik, jeolojik-jeoteknik ve mikro bölgeleme etütlerine ilişkin rapor tanzimi ile belirlenmektedir. Bu tür bir raporlama ile; her tür ölçek ve amaçla plan yapılması düşünülen mevcut ya da potansiyel yerleşim alanlarını değerlendirmek ve olası mühendislik problemlerini belirlemek mümkün olmaktadır. İmar mevzuatı ve bağlı düzenlemelere dayalı olarak gerçekleştirilen teknik değerlendirme ve araziye ilişkin önlem önerileri ile potansiyel afet zararları azaltılmaktadır (DİKA, 2011a).

TRC3 Bölgesi'nde yeni potansiyel yerleşim birimlerinde arazi kullanımı ve mevcut afet riski taşıyan alanların belirlenmesi, afet riskini azaltan önemli bir faktördür. Özellikle Bölge'nin tüm illerinde etkili olan sel, taşkın ve toprak kayması gibi afetler göz önünde bulundurularak, ani gelişen yerleşim birimlerinin gelişme planlamalarında yerleşime uygun alanların belirlenmesi, afetlerden doğrudan etkilenme riskinin azaltılması amacıyla riskli yerleşim birimlerinde altyapı standardı düzenlemelerinin kısa sürede gerçekleştirilmesi önemlidir (DİKA, 2011a).

İnceleme alanları taşıdıkları yapısal özelliklere bağlı olarak Uygun Alanlar, Önlemli Alanlar, Ayrıntılı Jeoteknik Etüt Gerektiren Alanlar ve Uygun Olmayan Alanlar olarak nitelendirilirler (Afet ve Acil Durum Başkanlığı). Aşağıda yer alan haritadan TRC3 Bölgesi genelinde, Bölge'nin orta kuşağının yerleşime uygun olduğu, kuzey ve güneyde ise Önlemli Alanlar bulunduğu görülmektedir (Şekil 149). Şırnak'ın doğusu ile Batman ve Siirt'in kuzey kesimlerinin ise yerleşime uygun olmadığı göze çarpmaktadır. Bu kesimler Bölge'de nüfus yoğunluğunun az, kırsal nüfusun yaygın, sosyo-ekonomik gelişmişliğin düşük düzeyde olduğu yerlerdir (DİKA, 2011a).

Şekil 149: *TRC3 Bölgesi Yerleşime Uygunluk Haritası*

Kaynak: *MBSŞH ÇDP, 2011.*

Mardin: Mardin il sınırları içerisinde yer alan ve Gümüş Çayı (Zergan), Çağ Çağ Suyu, Savur Çayı (Habur Çayı), Buğur Çayı, Gülzar Deresi, Sultan Şeyhmus Deresi, Gurs Suyu, Büyük Dere, Cehennem Deresi tarafından beslenen dere yataklarındaki güncel alüvyon birimlerin yayılım göstermiş olduğu alanlar, Önlemli Alan–1 olarak değerlendirilmiştir. Bölge'nin en kalabalık yerleşimlerinden biri olan Kızıltepe ilçesinin bu alanlar üzerinde kurulu olması bu anlamda risk taşımaktadır. Merkez ilçede kale ve çevresinde yer alan yerleşim birimlerinde yamaç eğimlerinin yüksek olduğu alanlar, kaya düşmesi ve heyelan riski nedeni ile Önlemli Alan–2 olarak değerlendirilmiştir. Sel riski taşıyan ve önlem alınamayacak olan dere, çay kıyıları ve sağanak yağışlarda akışa geçen kuru dere yatakları da Uygun Olmayan Alan olarak değerlendirilmiştir (DİKA, 2011a).

Batman: Batman il sınırları içerisinden geçen Silvan Çayı, Pamuk Çayı, Batman Çayı, Hasankeyf ve Salat Çayı ile bu çayları besleyen tüm dere yataklarındaki güncel alüvyon birimlerin yayılım göstermiş olduğu alanlar Önlemli Alan–1, bu derelerin heyelan ve kaya düşmesi riski oluşturan dar ve yüksek eğimli yamaçları Önlemli Alan–2 olarak belirlenmiştir. Genel anlamda Batman il merkezinin 1. sınıf tarım toprakları ve sulu tarım imkânlarına sahip araziler üzerine kurulu olması, ilin bu potansiyelinden faydalanamamasına sebep olmaktadır. Batman ilinin kuzeyinde yer alan Sason ve Kozluk ilçeleri Deprem Bölgeleri Haritası'na göre 1. derece deprem bölgesi kuşağında değerlendirilmişlerdir. Batman ili ve çevresinde kaya düşmesi ve heyelanın gözlendiği yerler Uygun Olmayan Alanlar olarak değerlendirilmiştir (DİKA, 2011a).

Şırnak: Şırnak il sınırları içerisinden geçen Dicle Nehri, Kızılsu, Nergüş Çayı, Hezil Çayı ve Habur Çayı ile bu nehir ve çayları besleyen tüm dere yataklarındaki güncel alüvyon birimlerin yayılım göstermiş olduğu alanlar Önlemli Alan–1, akarsuların içinden geçtiği yüksek eğimli vadi yamaçlarının yer aldığı alanlar da heyelan ve kaya düşmesi riskleri nedenleriyle Önlemli Alan–2 olarak değerlendirilmiştir. Şırnak Merkez'in kurulu bulunduğu alan yerleşime jeolojik olarak uygun bir konumda olup, ana ticari merkezlere ve güzergahlara yakınlıkları dolayısıyla Cizre ve Silopi ilçeleri Şırnak Merkez'e göre daha hızlı bir şekilde gelişmektedir. Ancak bu merkezler, 1. sınıf tarım toprakları ve sulu tarım imkânlarına sahip araziler üzerinde kurulu bulunmasıyla Önlemli Alan–1 kategorisinde yer almaktadır (DİKA, 2011a).

Siirt: Siirt il sınırları içerisinden geçen Dicle Nehri, Botan Çayı (Uluçay), Garzan Çayı, Kızılsu Çayı, Behranca Deresi ile bu nehir ve çayları besleyen tüm dere yataklarındaki güncel alüvyon birimlerin yaygın olduğu alanlar Önlemli Alan–1 olarak belirlenmiştir. Siirt ili Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin tamamını kapsayan Arap-Anadolu blokları bindirme hattına yakın olduğundan 1. derece deprem bölgesi içine alınmıştır. Su baskını açısından önlem alınamayacak olan nehir, dere, çay ve göl kıyıları da Uygun Olmayan Alan olarak değerlendirilmiştir (DİKA, 2011a).

Mekânsal Gelişme ve Yerleşimlerin Gelişme Yönleri

Türkiye'de kentler ulusal mekândaki kademelenmeleri ve ekonomik coğrafyada oynadıkları roller açısından sınıflandırıldığında, metropoller, metropol alt merkezler, endüstriyel büyüme odakları, bölgesel büyüme odakları, orta düzeyde gelişmiş kentler ve dönüşüm kentleri, turizm odakları ve geleneksel ekonomiye dayalı kentler öne çıkmaktadır.TRC3 Bölge illeri sadece ikincil turizm odağı ve geleneksel ekonomiye dayalı kentler olarak değerlendirilmektedir. Turizm Odakları; belirlenen yıllar itibarıyla yatak kapasitesi, yatak kapasitesi değişim oranı, doluluk oranı ve geceleme oranı değişkenleri kullanılmak suretiyle belirlenmektedir. Sayılan göstergelerin üç adeti bakımından öne çıkanlar birincil turizm odağı, iki adeti bakımında öne çıkanlar ise ikincil turizm odağı olarak sınıflandırılmaktadır. TRC3 Bölgesi illerinden Mardin, potansiyel ikincil turizm odağı olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, üretimleri tarım ve hayvancılık ile madencilik sektörlerine dayalı olan, kırsal niteliği yüksek ve sanayileşme konusunda yeterli düzeyde ilerleme sağlamamış iller "Geleneksel Ekonomiye Dayalı Kentler" olarak tanımlanmaktadır. TRC3 Bölgesi'nin her dört ilinin de bu sınıflandırmada yer aldığı düşünülmektedir (BGUS, 2012).

TRC3 Bölgesi Yerleşimlerinin Gelişme Yönleri aşağıda detaylandırıldığı gibidir:

Mardin: İlde 1980–1990 arası dönemde eski yerleşmenin güneybatı bölümünde gelişmeler olmuş, Saraçoğlu ve Cumhuriyet mahalleleri kurulmuştur. İlde 1990'dan sonra kent, Diyarbakır yolu yönünde gelişmeye başlamıştır. Kentsel alanın bu yöne doğru gelişmesi artık topografik sınırların zorlandığını göstermektedir. Nitekim doğuda eğim oldukça fazla, güneyde tarım alanları ve kent merkezine uzaklık gibi dezavantajlar vardır. Bu yöne doğru olan gelişmede, Diyarbakır kentiyle olan yoğun ilişkilerin önemli bir yeri bulunmaktadır. İlde 2000'li yıllardan sonra yerleşme ihtiyacı daha aşağılarda yamaçlarda karşılanmaya başlanmış buna yönelik olarak tomografik koşullar adeta zorlanmış, sonuçta yeni kentsel fonksiyonlar topografyanın daha düz, eğimin ve ulaşımın kolay olduğu alanlara özellikle Diyarbakır yolu üzerine yönelmiştir. Yerleşime uygunluk kriterleri açısından değerlendirildiğinde, Mardin'in Kızıltepe yönünde değil, Diyarbakır yoluna doğru (kuzeybatı yönünde) gelişmesinin devam etmesinin daha uygun olacağı görülmektedir (MBSŞH ÇDP, 2011).

Batman: Batman ili topraklarının büyük kısmı dağlarla kaplıdır. Kuzeyinde Güneydoğu Toroslarını meydana getiren Güney Muş Dağları, Sason ve Kozluk ilçelerini tamamen kaplar. İlin en büyük ovası olan, il merkezinin bulunduğu Batman Ovası, Batman Çayı Vadisi ve Dicle Vadisi ile birleşmeden önce genişleyen bölümde meydana gelmiştir. Batman'da çok yönlü olarak meydana gelen hızlı gelişmeler plansız ve çarpık bir şehirleşmeyi de beraberinde getirmiştir. 1945–1975 yılları arasında (Kentte kurulan TPAO'nun etkisiyle) Batman'ın nüfusu 25 kat artmıştır. Batman ili 1975 yılından sonra da artmaya devam eden nüfusu nedeniyle hızlı bir kentleşme yaşamıştır. Bu nedenle kent fiziksel olarak yayılma eğilimindedir. 1990'lı yıllardan sonra da kentin kuzey ve güney yönlerinde gelişme eğilimi gösterdiği görülmektedir. 2000 yılından sonraki büyüme, geçmişe oranla daha az bir yayılma göstermiş ve kentin batı ve kuzey yönünde gelişmeye devam etmiştir (MBSŞH ÇDP, 2011). Batman ilinin idari sınırları doğrultusunda batı yönünde gelişme imkânı bulunmamakta, ilin Siirt'e doğru doğu yönünde ve Midyat'a doğru güney yönünde gelişmesi ideal gözükmektedir. Ancak, kent şehrin kuzeyine doğru büyümektedir (DİKA, 2011a).

Şırnak: Kent, 1975-1990 yılları arasında, güneydoğu ve kuzeybatı yönlerinde gelişme göstermiştir. Benzer şekilde 1990 ve 2000 yılları arasında da kent güneydoğu, kuzey ve kuzeybatı yönünde gelişmiştir. Batı ve güney kesimindeki bazı düzlükler dışında, ilin büyük bölümü akarsular tarafından derince yarılarak plato alanlarına dönüştürülmüştür. Bu çerçevede Şırnak iline bakıldığında gelişme yönü, doğal karakteristiğine ve topografya yapısına göre Güney-Güneybatı doğrultusunda görülmektedir (MBSŞH ÇDP, 2011).

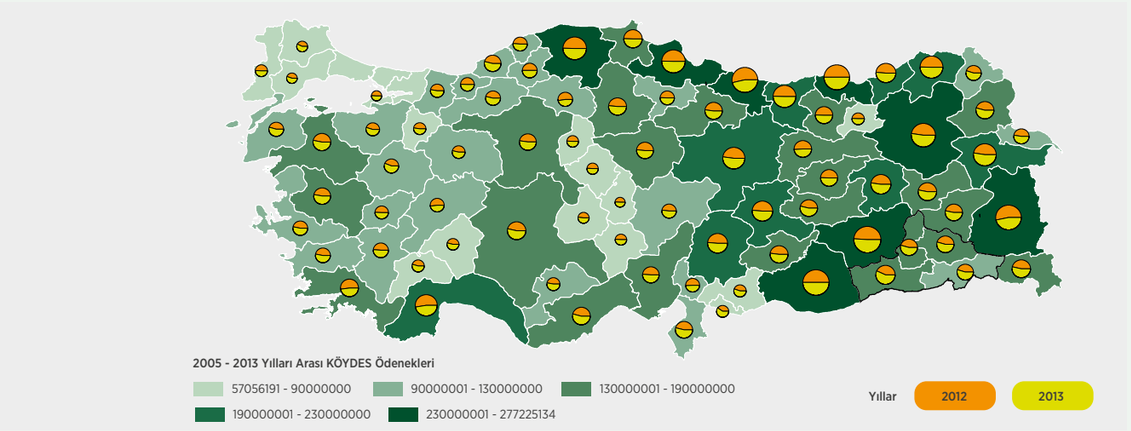
Siirt: Siirt şehrinin alansal olarak büyümesine yön veren başlıca doğal faktörler jeomorfolojik yapıdır. Siirt'in kuzeyindeki arazinin sarp ve dağlık olması burada gelişmiş bir kent kültürünün gelişip yayılmasını engellemiştir. Siirt 1990 ve 2000 yılları arasında, kentin kuzeybatı yönünde geniş alanlara yayılarak gelişme göstermiştir. Bu durumun en önemli nedeni bölgedeki köyden kente yaşanan göçtür. Şehrin batı kesimi diğer yönlere göre çok daha sade ve az engebeli olduğu için şehir bu yönde gelişme göstermektedir. 2010 yılına doğru kentin kuzeybatıya, Yağmurtepe, Pınarova ve Pınarca köylerine doğru gelişim gösterdiği görülmektedir. Şehrin batıya, Kezer çayına doğru uzanım göstermesiyle buradaki tarımsal alanların imara açılması ve tarımsal arazinin amaç dışı kullanılması yaşanan olumsuz gelişmeler arasında sıralanabilir. Kent kültürü ile kırsal kültürün iç içe girdiği Siirt'te şehirlileşme ile ilgili problemler mevcuttur (MBSŞH ÇDP, 2011). Kuzeyi ve doğusu yerleşime uygun olmayan Siirt ilinin hem yerleşime uygunluk açısından hem de ekonomik ve ticari ilişkiler bakımından batıya, Batman'a doğru gelişmesi uygun olacaktır (DİKA, 2011a). Siirt Pervari - Van (Çatak, Gevaş, Edremit veya Siirt Pervari Başkale - Hakkâri) karayolunun inşası durumunda yörenin ticari ve ekonomik kalkınması ile birlikte şehirsel fonksiyonların da ciddi bir değişim ve gelişim göstereceği muhakkaktır. Fakat topografik olarak konumu ve Doğu Anadolu Bölgesi ile sağlıklı bir ulaşım ağının olmaması gelişime engel teşkil etmektedir (MBSŞH ÇDP, 2011).

3.3.3.2. Kırsal Altyapı ve Kırsal Yerleşimler

3.3.3.2.1. Kırsal Altyapı

2005 yılında başlatılan KÖYDES Projesi, ihtiyaçların yerinde belirlenmesi, önceliklendirilmesi ve bürokrasinin azaltılması yoluyla kırsal altyapı yatırımlarının yapılmasını hedeflemiştir. TRC3 Bölgesi'ne, 2005 ve 2013 yılları arasında Ülke geneline tahsis edilen toplam bütçenin %5'i ayrılmıştır. KÖYDES ödeneklerinin Ülke genelinde dağılımı incelendiğinde, doğu ve güneydoğu illerine proje kapsamında daha fazla ödenek tahsis edildiği görülmektedir.

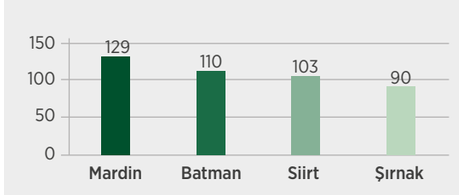
Şekil 150: *Türkiye Geneli 2005-2013 Yılları Arası KÖYDES Ödeneklerinin Dağılımı*

Kaynak: *Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü verilerinden üretilmiştir.*

TRC3 Bölgesi illerinde 2005–2012 yılları arasında KÖYDES projesi ödenek dağılımları aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir. Ödeneklerin yaklaşık 129 milyon TL ile en fazla Mardin ilinde gerçekleştiği görülmektedir.

Şekil 151: *TRC3 Bölgesi İllerinde 2005-2013 Yılları Arası KÖYDES Ödeneklerinin Dağılımı (milyon TL)*

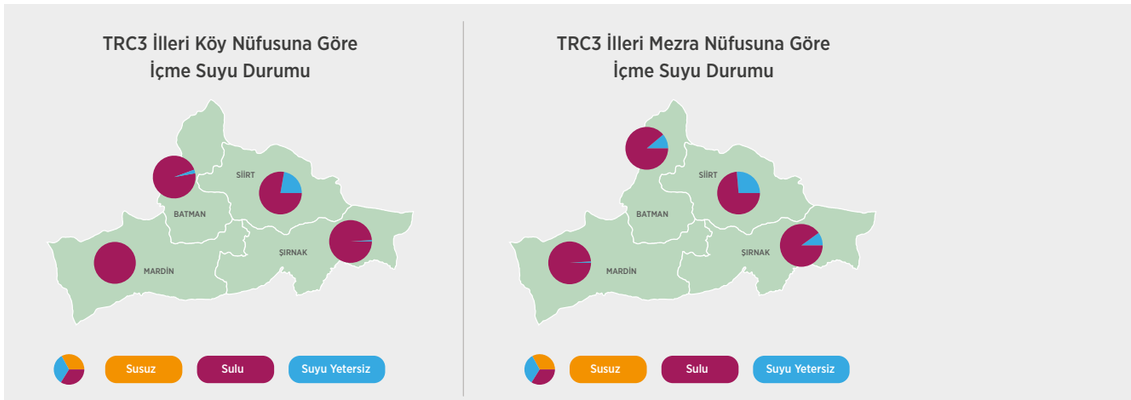

Kaynak: *Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü verilerinden üretilmiştir.*

Köy İçme Suyu

TRC3 Bölgesi'nde içme suyu temin edilmemiş köy bulunmamaktadır. Suyu yetersiz köy sayısı da düşük seviyede olmakla birlikte, İl Özel İdareleri verileri, Siirt'te diğer illere kıyasla daha fazla sayıda suyu yetersiz durumda bulunan köy ve mezra yer aldığını, 54 köy ve 51 mezrada yaşayan 21.174 kişilik nüfusun bu durumdan etkilendiğini göstermektedir. Batman ve Şırnak illerinde de sırasıyla 36 mezrada 2.393 ve 15 mezrada 760 kişilik nüfus yetersiz suyu olan yerleşim birimlerinde yaşamlarını sürdürmektedir. Bölge genelinde içme suyu altyapı hizmetlerinin köylerde büyük ölçüde tamamlandığı, mezralarda ise yatırımların yerleşim birimlerinin nüfus ve ekonomiklik gibi özelliklerine göre önceliklendirilerek sürdürüldüğü görülmektedir.

Şekil 152: *TRC3 Bölgesi İllerinde Köy ve Mezraların İçme Suyu Durumu*

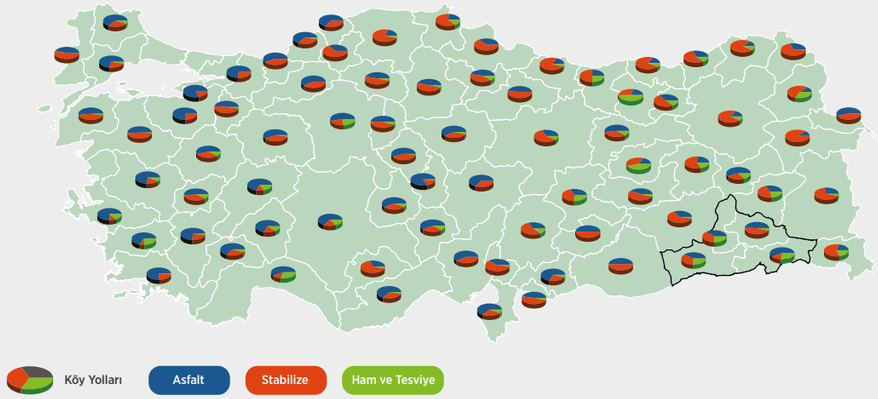
Kaynak: *Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü verilerinden üretilmiştir.*

Bununla birlikte saha çalışmalarında, içme suyu sektöründe köy içme suyu tesislerinin yapımlarının tamamlanmasıyla birlikte işletme ve bakım–onarım sorumluluğunun köy muhtarlıklarına verildiği bununla birlikte, işletme konusunda köy muhtarlıklarının tüketilen içme suyunun miktarının tespit edilmesi ve tesisin işletilmesi, gerektiğinde bakım ve onarımların yapılması, su depolarının temizlenmesi ve klorlama işlemlerinin düzenli olarak gerçekleştirilmesine yönelik tedbirleri çoğunlukla almadıkları görülmüştür.

Köy Yolları

Ülke genelinde köy yollarının durumu incelendiğinde asfalt yol oranının Ülkemizin batı kesimlerinde, Doğu ve Güneydoğu Bölgelerine kıyasla daha yüksek oranda gerçekleştiği görülmektedir. Stabilize köy yollarının Ülke genelinde özellikle dağlık ve engebeli alanlarda yaygın olarak görüldüğü, ham-tesviye nitelikli köy yollarının ise Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde yoğun olarak yer aldığı görülmektedir. Mahalli İdare statüsündeki İl Özel İdareleri'nin yıllık gelirleri ve bütçe olanakları da yüksek yatırım maliyetleri gerektiren köy yolları sektöründe yatırımları etkileyen önemli bir unsur olarak Ülke genelinde ortaya çıkan tablo değerlerini önemli ölçüde etkileyebilmektedir.

Şekil 153: *Türkiye Geneli İl Bazlı Köy Yolları Durumu*

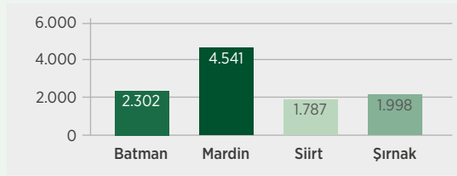

Kaynak: *Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü verilerinden üretilmiştir.*

TRC3 Bölgesi'nde köy yolları ağı toplamı 10.628 km'dir. Toplamda 878 adet köy ve mezra sayısı ve dağınık yerleşim yapısıyla en uzun yol ağına Mardin ili sahiptir.

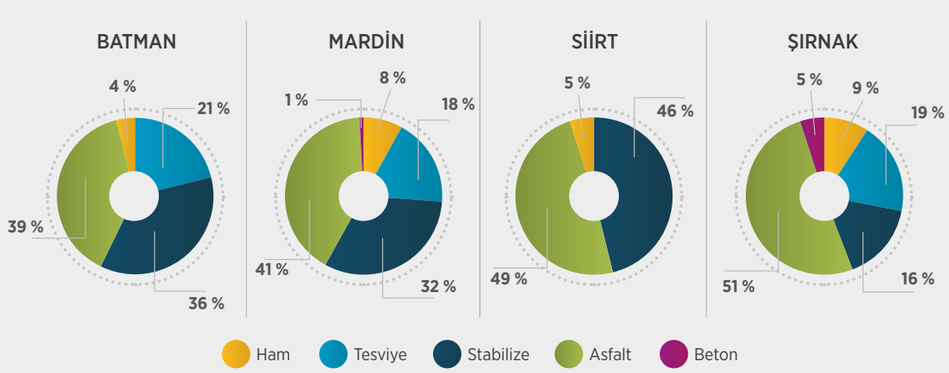
TRC3 Bölgesi'nde köy yollarının nitelikleri incelendiğinde; birinci sınıf yolların çoğunlukla asfalt ve stabilize durumda olduğu, ikinci sınıf olarak tanımlanan ve ana köy yollarından ayrılan tali yolların bir kısmının tesviye ve ham yol statüsünde olduğu görülmektedir.

Şekil 154: *TRC3 Bölgesi İllerinde Köy Yolları Ağı Uzunlukları (km)*

Kaynak: *Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü verilerinden üretilmiştir.*

Şekil 155: *TRC3 Bölgesi İllerinde Köy Yollarının Niteliklerine Göre Dağılımları*

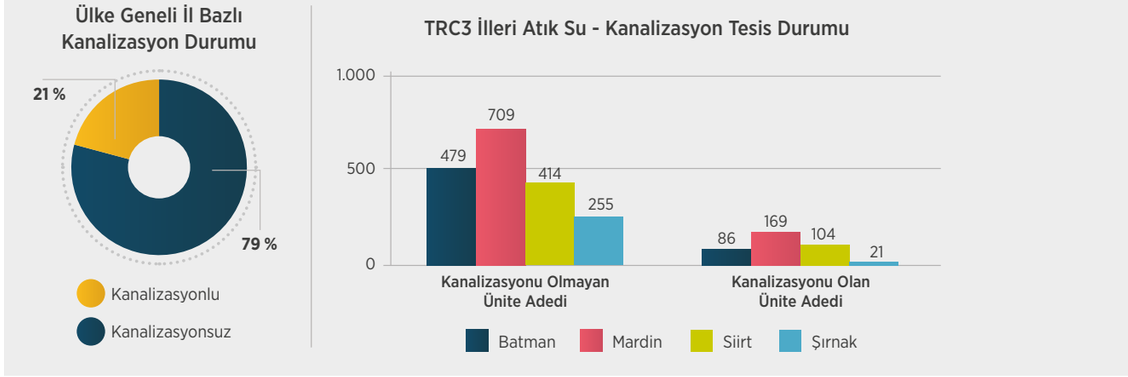
Kaynak: *Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü verilerinden üretilmiştir.*

Saha çalışmalarında İl Özel İdareleri ve Köylere Hizmet Götürme Birlikleri (KHGB) yetkili birimleriyle yapılan görüşmelerde; kurumlar arasında yeterli koordinasyonun sağlanamadığı, yatırım programlarına alınan köy yollarının öncesinde teknik standartlar açısından (genişlik, yağmur suyu tahliye amaçlı hendekler, menfezler, alt yapı eksiklikleri vb.) yeterli düzeyde incelenmediği, bu durumun özellikle Bölge'nin kar yükü taşıyan dağlık bölgelerinde yüksek maliyetlerle inşa edilen asfalt köy yollarının bir veya iki yıl içerisinde tekrar asfalt gerektirecek ölçüde bozulmasına ve yıpranmasına sebep olduğu belirtilmiştir. Kurum yetkilileri, Bölge'de düşük oranda yapımı gerçekleştirilen beton asfalt uygulamalarının 8-10 yıl hizmet verdiğini belirtmektedirler.

Atıksu ve Kanalizasyon

KÖYDES Projesi ile ilgili Yüksek Planlama Kurulu kararlarında, kanalizasyon ve atıksu sektörüne 2012 yılına kadar öncelik verilmemiştir. Bu nedenle gerek Ülke genelinde gerekse TRC3 Bölgesi'nde kanalizasyon sektöründe köy ve mezra bazında tesisleşme düşük seviyede kalmıştır. TRC3 Bölgesi'nde Mardin ve Siirt illeri Ülke ortalamasına yakın değerlere sahipken, Batman %15 ve Şırnak %8 ile oldukça düşük tesisleşme oranlarına sahiptirler.

Şekil 156: *Türkiye Geneli ve TRC3 Bölgesi'nde Kanalizasyon ve Atıksu Tesisleşme Durumu*

Kaynak: *Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü verilerinden üretilmiştir.*

Bölge genelinde özellikle düzlüklerde yer alan Kızıltepe, Nusaybin, Cizre, Silopi, Kurtalan, Beşiri gibi ilçe sınırları içinde bulunan köy ve mezralarda su tüketimi ile paralel olarak atık suların tahliye edileceği kanalizasyon ve foseptik tesislerinin bulunmayışı önemli sağlık sorunlarını ve risklerini de beraberinde getirmektedir.

Saha görüşmelerinde edinilen bilgiler, kanalizasyon ve atıksu tesislerine ilişkin köy muhtarlarından yoğun talep olduğunu ancak altyapı yatırımlarının halen köy yolları ve kısmen içme suyu ağırlıklı gerçekleştiğini ve hali hazır bütçe olanakları nedeniyle talebin karşılanamadığını göstermektedir.

Küçük Ölçekli Sulama

İl Özel İdarelerinden alınan bilgiler, TRC3 Bölgesi'nde illerin toplam sulanabilir tarım arazi varlığı içerisinde sulanan alan oranlarının Batman'da %18, Mardin'de %65, Siirt'te %77 ve Şırnak'ta %26 olduğunu göstermektedir. Bölge, sulama tesisleri açısından farklı özellikler göstermektedir. Mardin ilinde tarımsal sulamada düzlüklerde çoğunlukla yer altı suyu kullanılmakta; Derik, Savur, Yeşilli ve Dargeçit ilçeleri sınırları içerisinde açık kanaletlerle yer üstü sulaması yapılmaktadır. Şırnak ilinde de Uludere ve Beytüşşebap ilçelerinde yer üstü sulaması yaygın olmakla birlikte, 5 adet kapalı sistem sulama tesisi ile en fazla yer altı sulama projesi üreten il durumundadır. Batman 28 adet sulama göleti ile, Mardin ise 91 adet hayvan içme suyu (HİS) göleti ile öne çıkmaktadır.

Tablo 65: TRC3 Bölgesi İllerinde Küçük Ölçekli Sulama Tesislerinin Durumu

İl	Toplam Tarım Arazisi Büyüklüğü (ha)	Toplam Sulanabilir Alan Büyüklüğü (ha)	Toplam Sulanan Alan Büyüklüğü (ha)	İl Özel İdaresi Sulanan Alan Büyüklüğü (ha)	Gölet		Yer Üstü Sulama		Yer Altı Sulama		Hayvan İçme Suyu Göleti (Adet)
					Proje Adedi	Sulanan Alan (ha)	Proje Adedi	Sulanan Alan (ha)	Proje Adedi	Sulanan Alan (ha)	
Mardin	385.479	137.844	90.000	7.178	0	0	158	7.043	1	135	91
Batman	142.468	116.406	21.019	1.898	28	410	1	400	2	1.088	0
Siirt	102.897	7.232	5.571	500	1	500	-	-	-	-	-
Şırnak	154.161	102.263	26.869	26.869	2	188	39	26.236	5	445	-

Kaynak: Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.

Bölge'deki yer altı basınçlı sulama sistemlerinin oranı %4'tür. Bölge'de sınırlı olan su kaynaklarının en üst seviyede etkin ve verimli kullanılması, geleneksel sulama sitemlerinin terk edilerek toplu ve basınçlı sulama sistemlerine geçilmesiyle mümkün olacaktır. Bu kapsamda, DİKA 2013 yılı içinde Siirt ve Şırnak illerinde uygulanmak üzere, su kaynaklarının etkin kullanımını amaçlayan üç milyon liralık Mali Destek Programı hazırlamıştır.

Türkiye'deki kırsal yaşam alanlarında genellikle ekonomik ve sosyal yapı az gelişmiş, altyapı ise yetersiz durumdadır. Oysa yeterli ve temiz içme suyu, modern atıksu-kanalizasyon tesisleri ve merkez yerleşim birimleriyle bağlantılı yolların oluşturulması, kırsal alanda yaşam kalitesinin sağlanması için öncelikli ve vazgeçilemeyecek unsurlardır.

TRC3 Bölgesi'nde kırsal yerleşimler özellikle düzlük alanlarda dağınık, sayıca fazla ve nüfus olarak oldukça düşük seviyededir. Bu durum kırsal altyapı yatırımlarında yatırım maliyetlerini ve hizmet sunum etkinliğini doğrudan etkilemektedir. Kırsal altyapı yatırımlarının tamamlanması, yerleşim birimlerinin ekonomik yatırımlar açısından cazibesinin artması, çevre yerleşim birimleri ve kentsel alanlarla etkileşimin büyümesi, tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, yerel kalkınmanın gerçekleşmesinde gerekli temel unsurlardır.

3.3.3.2.2. Kırsal Yerleşimler

Kırsal yerleşme alanları, kentsel yerleşme alanları dışında kalan köy ve mezraları kapsayan, 3194 sayılı İmar Kanunu'nun ilgili yönetmeliği uyarınca köy yerleşik alanı ve civarına ilişkin sınır tespiti yapılmış/yapılmamış ve bu planda sınırları şematik olarak gösterilmiş veya plan ölçeği gereği gösterilememiş olan alanlardır (MBSŞH ÇDP, 2011).

2011 yılı itibarıyla, Ülkemizde 35.395 köy ve sayıları 40 bini aşan köy bağlısı yerleşim birimi bulunmaktadır (Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü). Türkiye'de kırsal yerleşimlerin plansız, dağınık, küçük ve sayıca fazla olması, köylerin önemli bir bölümünün yüksek, eğimli ve engebeli alanlarda kurulmuş bulunmaları, fiziki ve sosyal altyapı hizmetlerinin sunumunun aksamasına neden olduğu gibi, kırsal yerleşimlerin kalkınma açısından belirleyici olan ekonomik ölçeği yakalayamaması sonucunu doğurmaktadır.

Ayrıca, kırsal yerleşimlerin topoğrafik konumu ve yapılaşma şekli, doğal afetlerden kaynaklanan riskleri artırmaktadır. Diğer taraftan, köylerde yeni yerleşim yeri belirleme, imar planı yapımı ve kredili konut yapımı talebi ise artmaktadır[24].

2012 yılı yerleşime göre nüfus bilgileri, Ülkemiz nüfusunun %77'sinin il ve ilçe merkezlerinde ve %23'nün ise köy ve beldelerde yaşamını sürdürdüğünü göstermektedir. Söz konusu yerleşime göre nüfus oranı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde (TRC) sırasıyla %70 ve %30'dur. TRC3 Bölgesi'nde kırsal nüfus, Ülke ve TRC Bölgesi oranlarından daha yüksek bir orana sahiptir (%35). TRC3 Bölgesi illerinde ise Mardin %41 ile en yüksek, Batman %25 ile en düşük kırsal nüfus oranına sahiptir. Siirt ve Şırnak illeri sırasıyla %38 ve %36 kırsal nüfus oranları ile Bölge ortalamasına yakın değerlere sahiptirler.

24 Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2007-2013).

TRC3 Bölgesi illeri içerisinde en yüksek köy ve mezra sayısına Mardin ili sahiptir. Mardin'i sırasıyla, Batman, Siirt ve Şırnak illeri izlemektedir. TRC3 Bölgesi'nde kırsal yerleşimlerin rasyonel olarak planlandığı ve uygulandığı bir çalışma mevcut değildir. Bölge illerindeki köy sayısının yanında mezra sayısının çokluğu ve plansız dağılımı bu durumun önemli göstergelerinden birisi olarak değerlendirilebilir. En düşük köy ve mezra sayısına sahip Şırnak ili en yüksek belde sayısıyla dikkat çekmektedir.

Tablo 66: TRC3 Bölgesi İllerinin Belde, Köy ve Mezra Sayıları

İl	Belde Sayısı	Köy Sayısı	Mezra Sayısı	Toplam Ünite Sayısı (Köy+Mezra)
Mardin	12	586	292	878
Batman	6	275	290	565
Siirt	6	286	232	518
Şırnak	13	179	90	269

Kaynak: Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.

TRC3 Bölgesi'nde nüfusu 500'den küçük olan köy adedinin toplam köy adedine oranı Mardin ve Siirt illerinde %42, Batman'da %40 ve Şırnak'ta %35'tir. Mezralardaki nüfusların daha da düşük olduğu dikkate alındığında Bölge genelinde küçük nüfuslu ve çok sayıda yerleşim biriminden meydana gelen bir dağılım olduğu anlaşılmaktadır.

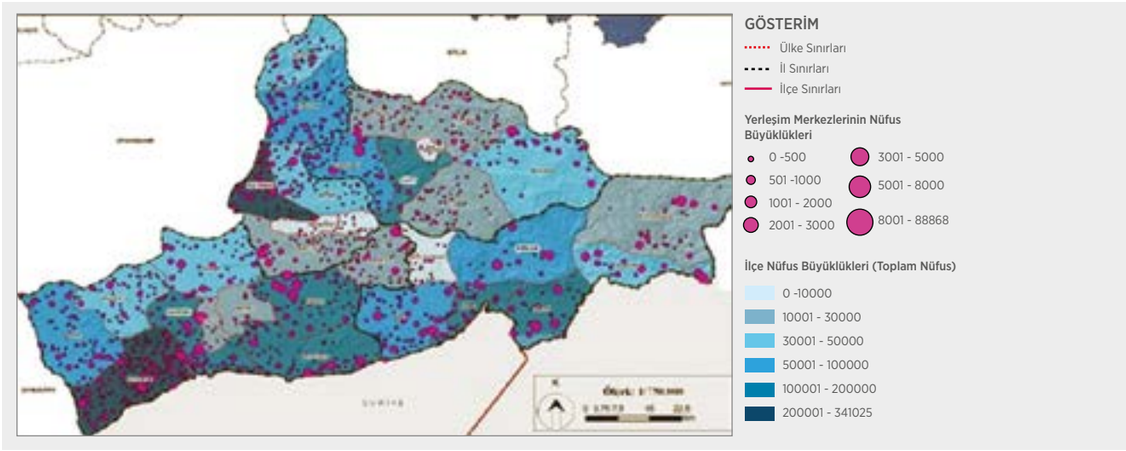
Tablo 67: TRC3 Bölgesi İllerinde Nüfusa Göre Köy Sayılarının Dağılımı

Köy Adedi	Mardin	Batman	Siirt	Şırnak
Nüfus ≤ 100 Köy Adedi	112	44	57	25
Nüfus ≤ 250 Köy Adedi	267	119	129	49
Nüfus ≤ 500 Köy Adedi	425	189	203	102

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Yerleşim deseninin küçük nüfuslu ve düzensiz dağılımı kırsal temel altyapı hizmetlerinde etkinliği azaltmakta ve maliyeti büyük oranda arttıran en önemli etken olarak öne çıkmaktadır.

Şekil 157: TRC3 Bölgesi Belde, Bucak ve Köy Merkezlerinin Nüfus Büyüklükleri ve İdari Yapıları

Kaynak: MBSŞH ÇDP, 2011.

TRC3 Bölgesi'nde nüfusu yoğun kırsal yerleşimlerin, Mardin ve Şırnak illerinin güneyinden geçen ve İpek Yolu olarak bilinen devlet kara yolu boyunca ve Bölge'nin tarım, sanayi ve ticaret merkezleri olarak öne çıkan Kızıltepe, Nusaybin, Cizre ve Silopi ilçe merkezlerinin yakın çevresi ile Bölge'nin engebeli topoğrafik yapıda bulunan orta ve kuzey kesimlerinde bulunan tüm il merkez ilçeleri, Midyat, Kozluk, Beşiri ve Kurtalan ilçe sınırları içerisinde ise kademeli olarak il merkezleri ve ilçe merkezleri yakın çevresinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bölge'nin doğusunda ve dağlık alanlarda bulunan Şırnak ili Beytüşşebap ve Uludere ilçeleri, Siirt iline bağlı Pervari, Şirvan ve Eruh ilçeleri sınırları içerisinde kalan kırsal yerleşimler ise

ilçe alanları içinde sayıca az ve küçük nüfuslu olarak dağılım göstermektedirler. Bölge'de Mardin ve Batman kent merkezlerinin, kırsal yerleşimlerin fiziksel, sosyal ve ekonomik yapılarının gelişim ve dönüşümlerinde etkili olduğu, bununla birlikte sosyoekonomik açıdan daha zayıf yapıda olan Siirt ilinde ise söz konusu etkinin daha düşük seviyede gerçekleştiği, Şırnak ilinde ise ilin güneyinde ve düzlük alanlarda yer alan Cizre ve Silopi ilçelerinin il merkezine oranla kırsal yerleşimleri daha fazla etkilediği değerlendirilmektedir.

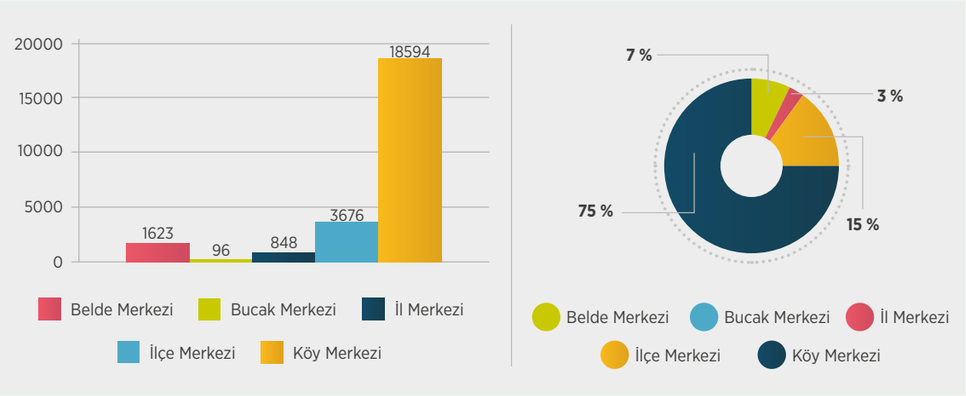
TRC3 Bölgesi tarım alanları incelendiğinde, tarım yapılabilen toplu arazilerin büyük bölümünün Bölge'nin batısında yer aldığı görülmektedir. Tarım yapılan araziler özellikle Mardin ili Kızıltepe İlçesi, ayrıca Derik, Merkez ve Silopi ilçelerinin güneyi, Batman ili Merkez ve Beşiri ilçeleri kuzeyi ile Kozluk ilçesi güneyi, Siirt ili Kurtalan ilçesi orta ve doğu bölümlerinde toplanmıştır. Bölge'de tarım, bu alanlar dışında genel olarak parçalı ve dağınık bir yapı sergilemektedir (MBSŞH ÇDP, 2011). TRC3 Bölgesi kırsal yerleşim dağılımında baskın karakteristiğin tarımsal faaliyetler olduğu söylenebilir.

Diğer yandan, içme suyu, atıksu ve kanalizasyon, köy yolları, eğitim ve sağlık gibi temel altyapı yatırımları ile kırsal alanda en yaygın geçim kaynakları olan tarım ve hayvancılık faaliyetlerine yönelik altyapı ve ekonomik destekler; kırsal alanlarda yer alan yerleşim birimlerinin kırsal yaşam kalitesini doğrudan etkileyen, nüfusun korunmasını sağlayan ve iç göçü engelleyen diğer unsurlardır. Kırsal altyapı yatırımları açısından TRC3 Bölgesi henüz Ülke ortalamalarının altında bulunmaktadır. Köy ve mezraların atık su ve kanalizasyon sektöründe tesisleşme oranı Mardin ve Siirt illerinde %21 olan Ülke ortalamasına yakın değerlere sahipken, Batman ve Şırnak illerinde bu oran sırasıyla %15 ve %8'dir. Kırsal yerleşimleri belde, ilçe ve il merkezlerine bağlayan köy yolları sektöründe TRC3 Bölgesi'nin asfalt yol oranı ortalaması %45'tir. TRC3 Bölgesi köy yolları nitelikleri incelendiğinde birinci sınıf yolların çoğunlukla asfalt ve stabilize durumda olduğu, ikinci sınıf olarak tanımlanan ve ana köy yollarından ayrılan tali yolların bir kısmının tesviye ve ham yol statüsünde olduğu görülmektedir. Bölge'de en baskın unsur karayolu ulaşımıdır. TRC3 Bölgesi kırsal yerleşim birimlerinde temel altyapı hizmetlerinin tamamlanmamış olması, kırsal yerleşimlerin fiziki ve sosyoekonomik açıdan gelişememesinin önemli gerekçesi olduğu değerlendirilmektedir.

Bölge'de köy merkezleri, kırsal alanlar olarak değerlendirildiğinde yerleşim kademelenmesinde illerin kırsal alanlarının toplam alana oranının yaklaşık %76 olduğu görülmektedir. Bölge'de kırsal alanların yaygınlığının tarım ve hayvancılık faaliyetleri kaynaklı olduğu değerlendirilmektedir.

Mardin ilinin kentsel kademelenme yapısı değerlendirildiğinde, ilde kırsal yerleşimin 18.594 hektar, kentsel yerleşimin ise 6.243 hektar alan kapsamakta olduğu görülmektedir. İlde kırsal alanların fazla olmasının nedeni, ilin ekonomisinin temelinde tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin bulunmasından kaynaklanmaktadır (MBSŞH ÇDP, 2011).

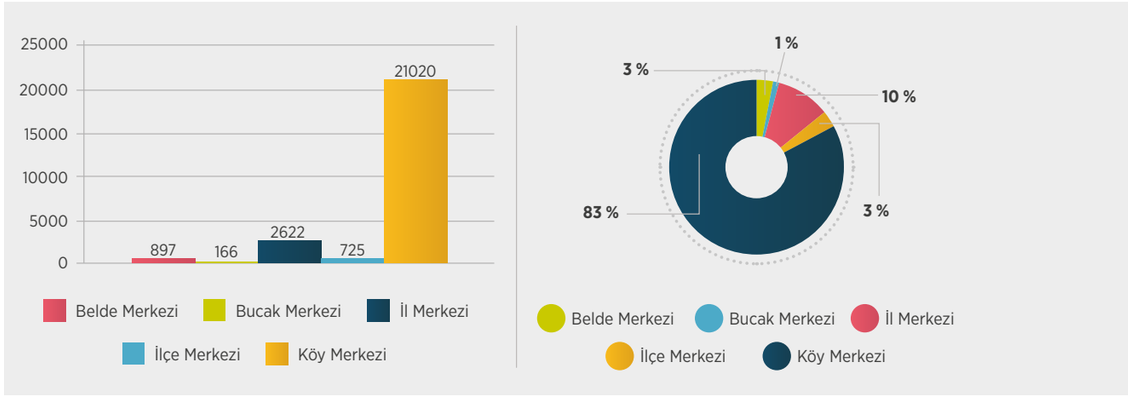
Şekil 158: *Mardin İli Yerleşim Kademelenmesi*

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) verilerinden üretilmiştir.*

Batman ili yerleşim kademelenmesi açısından değerlendirildiğinde, kırsal yerleşimin 21.020 hektarlık alan, kentsel yerleşimin ise 4.410 hektarlık alan kapladığı görülmektedir. Kırsal kesimdeki nüfusun kentsel yerleşime göre fazla olmasının nedeni, Mardin ilindekine benzer şekilde tarıma ve hayvancılığa dayanan ekonomiden kaynaklanmaktadır (MBSŞH ÇDP, 2011).

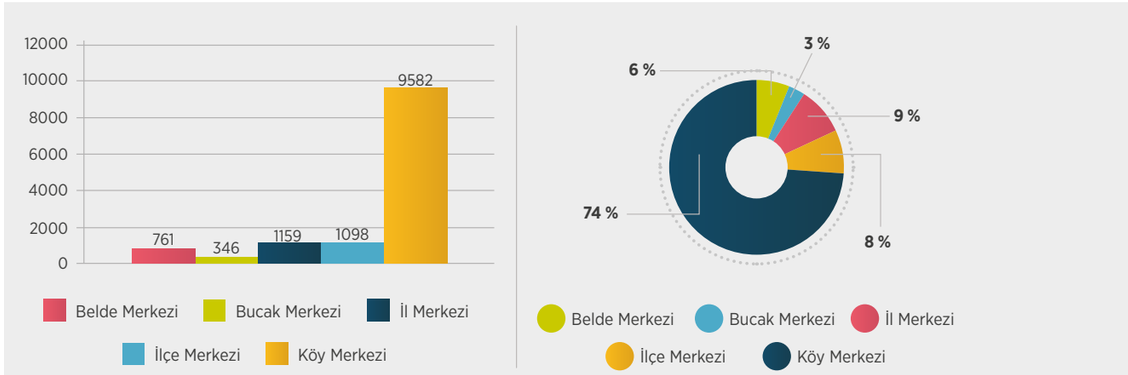
Şekil 159: *Batman İli Yerleşim Kademelenmesi*

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) verilerinden üretilmiştir.*

Siirt ili yerleşim kademelenmesi açısından değerlendirildiğinde, kırsal yerleşimin 9.582 hektarlık alan, kentsel yerleşimin ise 3.362 hektarlık alan kapladığı görülmektedir (MBSŞH ÇDP, 2011).

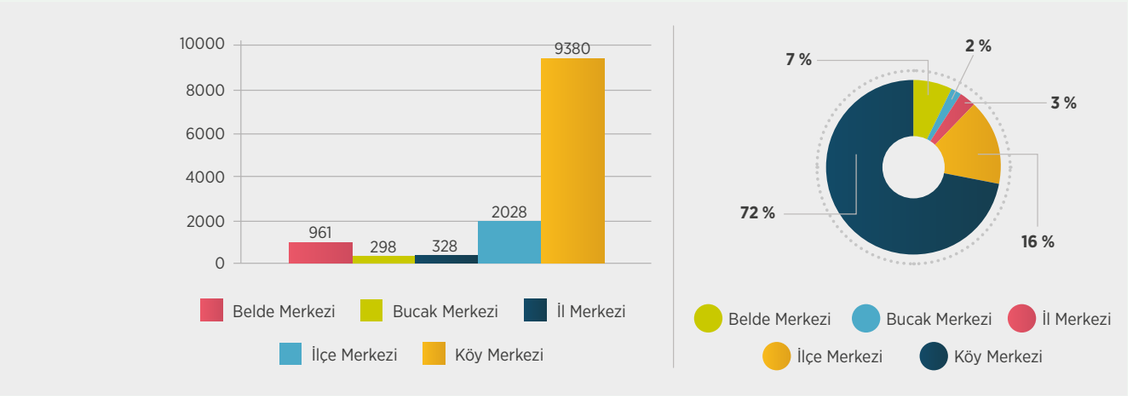
Şekil 160: *Siirt İli Yerleşim Kademelenmesi*

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) verilerinden üretilmiştir.*

Şırnak ili yerleşim kademelenmesi alansal olarak değerlendirildiğinde, kırsal yerleşimin 9.380 hektarlık alan, kentsel yerleşimin ise 3.614 hektarlık alan kapladığı görülmektedir (MBSŞH ÇDP, 2011).

Şekil 161: *Şırnak İli Yerleşim Kademelenmesi*

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) verilerinden üretilmiştir.*

Kırsal alanlarda imar mevzuatı uygulama sürecinde, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu gereğince belediye ve mücavir alan sınırları dışında yapılacak her türlü imar ile ilgili iş ve işlemler, 2007 yılından itibaren Mülga Bayındırlık ve İskân İl Müdürlüklerinden İl Özel İdarelerine devredilmiştir. Bu kapsamda, TRC3 Bölgesi'nde İl Özel İdareleri yetki alanında kalan imar ile ilgili talepler, 3194 sayılı İmar Kanunu ve bu kanuna dayanılarak çıkartılan yönetmelikler kapsamında yürütülmekte iken, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 02.04.2012 tarihinde Mardin, Batman, Siirt, Şırnak, Hakkâri Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı'nı onaylamasıyla, İl Özel İdareleri faaliyet alanları içerisinde yapılacak her türlü imar işlerinin Çevre Düzeni Planı kullanım kararları ve plan hükümleri ile 3194 sayılı İmar Kanunu' nun "Plansız Alanlar Yönetmeliği" hükümlerine göre yürütülmeye başlanmıştır.

Bölge'deki İl Özel İdarelerinden edinilen bilgiler, TRC3 Bölgesi'nde Özel İdarelerin kırsal alanda faaliyet gösteren Gayri Sıhhi Müesseselerin (GSM) ruhsatlandırılmasında ilgili mevzuatı uyguladığını, bununla birlikte Köy Yerleşik Alanlarında konut taleplerinin karşılanması ve ruhsatlandırılmasına yönelik geçmişte gerçekleştirilen herhangi bir uygulama olmadığını ve Köy Yerleşik Alanlarının tespitine yönelik çalışmaların başlangıç aşamasında olduğunu göstermiştir.

İlgili kurumlarla yapılan görüşmeler neticesinde, Batman ilinde, Köy Yerleşik Alanlarıyla ilgili herhangi bir çalışma olmadığı, yapıların ruhsatlandırılmasında ve imar aşamasında sorunlar yaşandığı, yaşanan sorunların giderilmesi ve kaçak yapılaşmanın engellenmesi amacıyla Batman Merkez ve ilçelere bağlı 92 köy ve mezralarında Köy Yerleşik Alan tespiti ile ilgili ihale çalışmalarına başlandığı görülmüştür. Siirt ilinde ise Köy Yerleşik Alanları ile ilgili şu ana kadar Aydınlar ilçesine bağlı 6 köyün Merkeze bağlı 34 köy ve talebe bağlı olarak Pervari Gökbudak Köyü Yerleşik Alan sınırı ve civarı tespit çalışmalarının tamamlandığı, Baykan, Eruh, Şirvan, Kurtalan ve Pervari ilçelerine bağlı köylerde Köy Yerleşik Alanı tespiti amacıyla çalışmaların devam ettiği beyan edilmiştir. Mardin ilinde 2012 yılında Köy Yerleşik Alanlarının tespiti amacıyla hizmet alım ihalesinin yapıldığı, Merkez ve Mazıdağı ilçeleri dışında çalışmaların tamamlandığı, Şırnak ilinde ise geçmişte gerçekleştirilmiş bir çalışma bulunmamakla birlikte 2013 yılı sonu itibariyle Köy Yerleşik Alanlarının tespiti amacıyla hizmet alımı ihalesinin gerçekleştirileceği bilgileri edinilmiştir.

Bölge illerinde Köy Yerleşik Alanları tespit çalışmalarını müteakip, Köy İmar Planlarının hazırlanması planlanmaktadır. İmar planı uygulaması bulunmayan kırsal yerleşimlerde planlar hazırlanana kadar yapılaşmaya yönelik uygulanması gerekli yönetmelik ve koşullar Çevre Düzeni Planı ve ilgili yönetmeliklerle belirlenmiş olmasına rağmen bu alanda İl Özel İdareleri ve ilgili birimlerinin henüz etkin kontrol ve denetim mekanizmaları geliştiremedikleri görülmektedir. Saha çalışmalarında, kırsal yerleşimlerin genelinde mesken amaçlı yapılaşmanın projesiz, arazi kullanım sınıflamaları ve bağlı olarak deprem ve doğal afet riskleri dikkate alınmaksızın sürdüğü gözlenmiştir.

Bölge illerinde kırsal yerleşim alanlardaki eski evler genelde yığma, karkas, taş ve toprak yapılardan oluşmaktadır. Özellikle Mardin ve Batman illerinde jeolojik olarak kireçtaşı ve kalker formasyonları üzerinde yer alan kırsal yerleşimlerde eski taş yapılar görülmekte ve bu taş yapıların horasan harcı denilen malzeme ve taşın yontularak uygun bir şekle getirilmesiyle yapıldığı bilinmektedir.

Kırsal bölgelerde gerek eski gerekse yeni yapılan betonarme evlerde genel olarak yapıların çatıları bulunmamaktadır. Evlerin üst kısımlarına yapılan teraslar, sıcak geçen yaz aylarında çok amaçlı olarak kullanılmaktadır.

3.3.3.3.Ulaşım

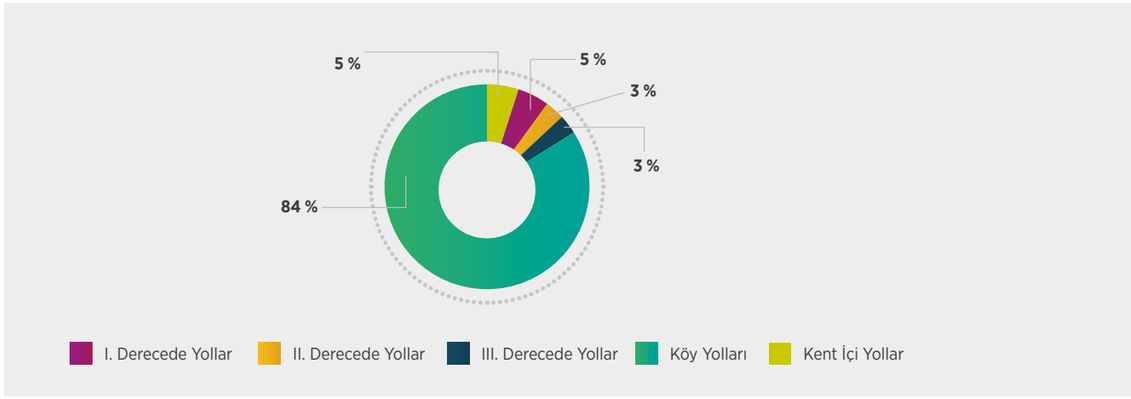
TRC3 Bölgesi, Türkiye'nin güneydoğusunda yer almaktadır ve Bölge'ye Türkiye'nin her yerinden ulaşım imkânı bulunmaktadır. Bölge'de doğu-batı yönünde uzanan tektonik oluklar ve akarsu vadileri, ulaşım açısından kolaylıklar sağlamaktadır. Ayrıca Bölge, gerek havayolu gerekse demiryolu ile Ülkenin her tarafıyla bağlantı halindedir. Yeni yeni sağlanan hava yolları ile Ülke'nin büyük kentlerine ulaşım sağlanmaktadır.

Bölge'de ulaşımı sağlayan demiryolları; Fevzipaşa, Malatya-Diyarbakır, Kurtalan hattı ile Suriye sınırını takip ederek Nusaybin'den Ülke sınırları dışına çıkar. Güney hattı üzerinde Şenyurt'tan ayrılan bir şube hattı Mardin'e gider. Demiryolu ulaşımı fazla tercih edilmemektedir. Bu durumun temel nedeni, demiryolu ulaşım sisteminin nitelik ve nicelik bakımından yetersiz olmasıdır. Eskiden önemli olan Fırat ve Dicle üzerindeki nehir ulaşımı ise günümüzde önemini kaybetmiştir (MBSŞH ÇDP, 2011).

3.3.3.3.1. Karayolu Ulaşımı

TRC3 Bölgesi ulaşım sistemi incelendiğinde, karayolu ağırlıklı bir ulaşım sisteminin mevcut olduğu görülmektedir. Bu durum yerleşimlerin yapılanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bölge'de mevcut yolların türlerine göre dağılımları incelendiğinde, yaklaşık %84'lük kısmın köy yollarından oluştuğu görülmektedir. Kent içi yollar ise toplam yol uzunluğunun sadece %5'ini oluşturmaktadır.

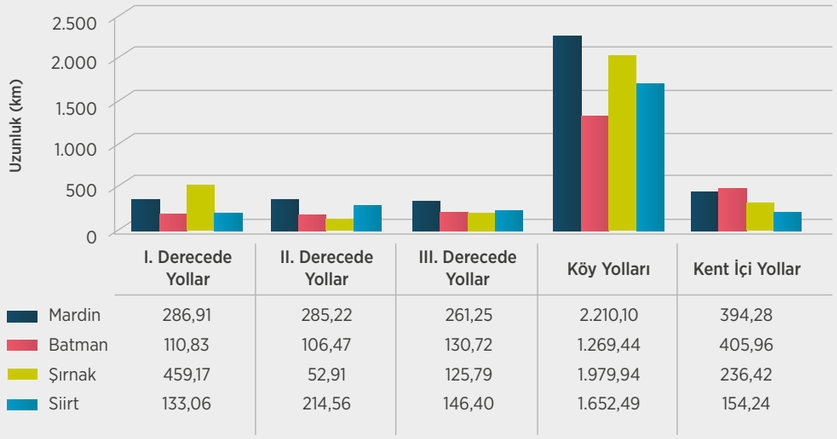
Şekil 162: *TRC3 Bölgesi'nde Mevcut Yolların Türlerine Göre Dağılımı*

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) verilerinden üretilmiştir.*

TRC3 Bölgesi illerinde mevcut yolların türlerine göre dağılımı aşağıdaki grafikte detaylı olarak verilmiştir. İllerin tamamında Bölge yapısına paralel olarak, mevcut yolların büyük bir kısmının köy yollarından oluştuğu görülmektedir.

Şekil 163: *TRC3 Bölgesi İllerinde Mevcut Yolların Türlerine Göre Dağılımı*

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) verilerinden üretilmiştir.*

TRC3 Bölgesi'ni oluşturan illerden Mardin, Batman ve Siirt illerinde demiryolu hattı bulunmakta olup, Şırnak ilinde bulunmamaktadır. Toplam demiryolu hattı uzunluğu 225 km'dir. Bölge'deki mevcut yol uzunluğu ise 14.136 km'dir. Mardin ili 4.575 km ile Bölge'nin toplam yol uzunluğunun %32'sine sahiptir. Şırnak ve Mardin illeri bölünmüş yol ve otoyol bakımından Ülke düzeyinin oldukça gerisindedir. Karayollarında gelişmişliğin bir göstergesi de karayollarındaki asfalt yolun payıdır. Karayolundaki asfalt yolun payı Ülke genelinde %94,2 iken GAP Bölgesi'nde bu oran %88,2'dir. Mevcut motorlu kara taşıtları sayısında ise yine Mardin ili 41.897 adetle en çok taşıt sayısına sahip ildir (MBSŞH ÇDP, 2011).

Tablo 68: *TRC3 Bölgesi Ulaşım Yapısı*

İl/Bölge	Mevcut Motorlu Kara Taşıtları Toplamı (adet)	Mevcut Yol Uzunlukları Toplamı (km)	Demiryolu Uzunluğu (km)
Mardin	41.897	4.575	142
Batman	27.305	2.556	47
Siirt	10.990	2.391	36
Şırnak	26.206	2.406	-
TRC3 Bölgesi	106.398	11.928	225

Kaynak: *TÜİK 2008 yılı ve TCDD verilerinden derlenmiştir.*

TRC3 Bölgesi Devlet Yolu, İl Yolu ve Otoyol Ağı

TRC3 Bölgesi'nin güneyinde Suriye sınırı boyunca uzanan E-24 Karayolu; Gaziantep, Şanlıurfa, Kızıltepe ve Silopi üzerinden Habur Sınır Kapısına varmaktadır. Bu yol TRC3 Bölgesi'nin karayolu sistemi ana aksını ve Ülke karayolu sistemi ile ana bağlantısını oluşturur. TRC3 Bölgesi'ni oluşturan iller arasında her mevsim geçit veren devlet ve il yolları bulunur. Diyarbakır-Batman, Diyarbakır-Mardin, Siirt-Bitlis ve Hakkâri-Van karayolları, Bölge'nin karayolu sistemine bağlantısını oluşturan diğer arterlerdir. TRC3 Bölgesi'ni oluşturan illerin önemli illerle olan uzaklıkları aşağıdaki tabloda verilmiştir (MBSŞH ÇDP, 2011).

Tablo 69: *TRC3 Bölgesi İllerinin Önemli İl Merkezlerine Olan Uzaklıkları (km)*

İl	Ankara	İstanbul	İzmir	Gaziantep	Adana	Diyarbakır	Şanlıurfa
Mardin	997	1.450	1.430	324	530	95	188
Batman	1.011	1.464	1.514	409	614	100	272
Siirt	1.099	1.552	1.602	496	702	187	359
Şırnak	1.176	1.629	1.609	503	709	284	366

Kaynak: *Karayolları Genel Müdürlüğü (2008) Şırnak İli Çevre Durum Raporu (2012) verilerinden derlenmiştir.*

Batman il sınırları içinden geçmekte olan Diyarbakır-Bitlis karayolu, ilin kuzey kesimleri arasından geçmekte ve Kozluk ilçesi yol üzerinde bulunmaktadır. Yine Diyarbakır-Siirt karayolu da Batman ili sınırlarından geçmekte, Batman il merkezi ve Beşiri ilçesi de bu güzergâhta bulunmaktadır. Hasankeyf ile Gercüş ilçelerine, ilin güney kesiminden geçen ve Midyat-Mardin'e giden yol üzerinden ulaşım mümkündür. Batman ili; Siirt, Diyarbakır ve Mardin illerine yaklaşık olarak eşit uzaklıktadır ve merkezi bir konum arz etmektedir (Batman İli Çevre Durum Raporu, 2012).

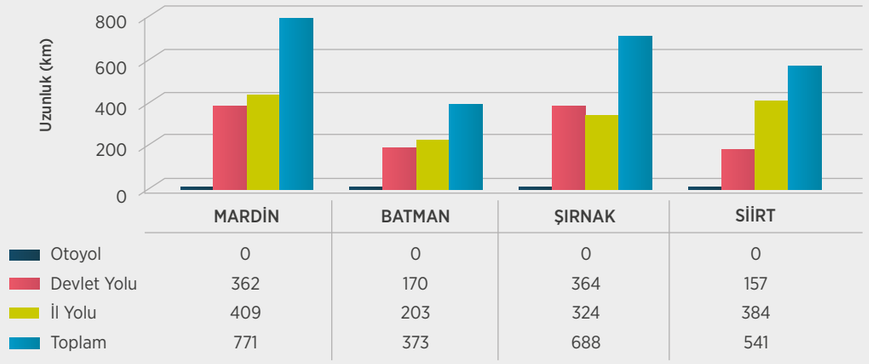
Batman-Midyat-Nusaybin yolu üzerinden E-24 karayoluna ve dolayısıyla Irak sınırında bulunan Habur Sınır Kapısına ulaşmak mümkündür. İl sınırları içinde TCK Bölge Şefliği faaliyet alanında toplam 316 km asfalt, 28 km stabilize ve 14 km toprak karayolu bulunmaktadır. Halen kullanılan Batman-Midyat yolunun bir kısmının, yapılması planlanan Ilısu Baraj Gölü altında kalacak olması nedeniyle bu yola alternatif olarak projelendirilmiş olan Batman-Midyat yolunun uzunluğu 61 km'dir (Batman İli Çevre Durum Raporu, 2012). Bu yolun ihalesi Ilısu Baraj inşaatına başlanması ile beraber yapılmış ve yol yapım çalışmalarına başlanmıştır.

Siirt ili karayolunun ihtiyaca cevap verebilecek hale getirilebilmesi için yapılması planlanan çalışmalar şu şekilde sıralanmıştır:

1. Siirt ilinde mevcut karayollarının tamamının gelişen ve artan trafik yoğunluğuna cevap verecek şekilde düzenlenmesi ve asfalt hale getirilmesi,
2. Yapılmakta olan Ilısu Barajı'nın ileride oluşacak göl suları altında kalacağı anlaşılan yollara alternatif yol yapılması,
   a. Ilısu Baraj Gölü su seviyesi düşünülerek yapılmakta olan Siirt-Eruh yolunda yeni köprü yapımı tamamlanmış olup, yaklaşık 30 km'ye kadar olan kısmın stabilize ve çakıl serimi bitmiştir.
   b. Reşat Baysal Varyantı adıyla Siirt-(Diyarbakır-Bitlis) ayrım yolunun yapılması (Buna Kezer ve Başur Köprülerinin yeniden inşa edilmesi dâhildir.),
   c. Bu itibarla, gerek baraj yapımından dolayı gerekse ilin değişik sebeplerle kaydedeceği gelişmelere paralel olarak karayolu ağını, ulaşım ihtiyacına cevap verecek şekilde planlayıp yapmak gibi çalışmaları yürütmenin yanı sıra, mevcut yolların bakım onarım, muhafaza ve kar mücadelesinin de zamanında ve iyi durumda yapılması için programlar yapılmaktadır (Siirt İli Çevre Durum Raporu, 2012).

Otoyol ağının mevcut olmadığı TRC3 Bölgesi'nde toplam devlet yolu ağı 1.053 km, toplam il yolu ağı ise 1.320 km'dir. TRC3 Bölgesi illerinin devlet ve il yolu uzunlukları dağılımı, aşağıdaki grafikte verildiği gibidir. Grafikten de görülebileceği gibi toplamda Mardin ili Bölge'deki en uzun karayolu ağına sahiptir. Mardin ilini sırası ile Şırnak, Siirt ve Batman illeri izlemektedir.

Şekil 164: *TRC3 Bölgesi İllerinin Otoyol, Devlet Yolu ve İl Yolu Ağlarının Dağılımı*

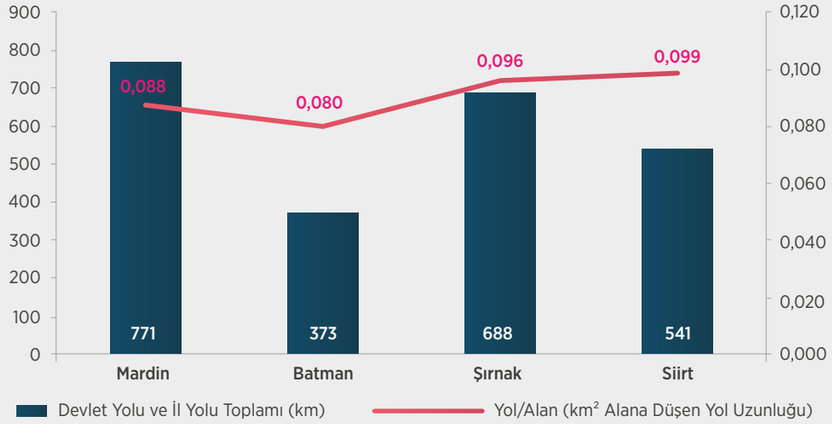
	MARDİN	BATMAN	ŞIRNAK	SİİRT
Otoyol	0	0	0	0
Devlet Yolu	362	170	364	157
İl Yolu	409	203	324	384
Toplam	771	373	688	541

Kaynak: *Devlet ve İl Yolları Envanteri (2013) verilerinden üretilmiştir.*

Yüksek kalite değerine sahip olan asfalt betonu yol cinsi bakımından da Bölge'de toplam asfalt betonu yol ağının yaklaşık %91'ine sahip olan Şırnak (102 km) ve Mardin (65 km) illeri ön plana çıkmaktadır. Mardin ve Şırnak illerinin sahip olduğu asfalt betonu yol ağının tamamı, E-90 karayolunun Kızıltepe-Nusaybin-Cizre-Silopi güzergâhındadır. Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından sürdürülmekte olan yol çalışmalarının tamamlanmasıyla, yoğun olarak dış ticaret amaçlı faaliyetlerde kullanılan E-90 karayolunun asfalt betonu yol uzunluğu artacaktır.

Aşağıdaki grafikten görülebileceği gibi km² başına düşen yol uzunluğu bakımından Mardin, Şırnak ve Siirt illeri Türkiye ortalamasının üzerindedir. Şırnak ve Siirt illerinin sahip olduğu görece yüksek değerlerin coğrafi yapılarının engebeli olması ve nüfusun dağınık yerleşim sergilemesi nedeniyle yerleşim merkezlerini birbirine bağlayan yolların düz arazi yapısına sahip bölgelere göre daha uzun olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Diğer taraftan Mardin ve Batman'ın, Şırnak ve Siirt'e göre Türkiye ortalamasına daha yakın değerlere sahip olduğu görülmektedir.

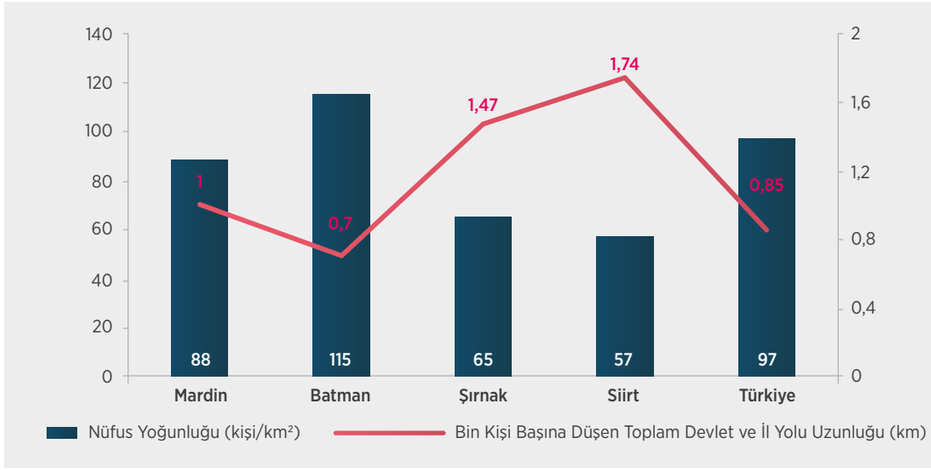
Şekil 165: *TRC3 İlleri ve Türkiye'nin Devlet Yolu, İl Yolu ve Otoyol Ağı Uzunluklarının Alan Verileriyle Karşılaştırmalı Göstergeleri*

Kaynak: **Devlet İl Yolları Envanteri (2013) ve **TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Bin kişi başına düşen toplam otoyol, devlet yolu ve il yolu uzunluğu göstergeleri, km² başına düşen yol uzunluğu göstergeleriyle büyük ölçüde paralellik göstermektedir. Bin kişi başına düşen toplam otoyol, devlet yolu ve il yolu uzunluğu göstergelerinde Siirt (1,74 km) ve Şırnak (1,47 km) illeri diğer illere göre daha yüksek değerlere sahiptir. Siirt ve Şırnak'ın nüfus yoğunluğu rakamlarının daha düşük olması, bu duruma neden olarak gösterilebilir. Batman'ın bin kişi başına düşen toplam otoyol, devlet yolu ve il yolu uzunluğu bakımından 0,70 km ile en düşük değere sahip olması, nüfus yoğunluğunun yüksek olması ve km² başına düşen yol uzunluğu bakımından düşük bir değere sahip olması ile açıklanabilir.

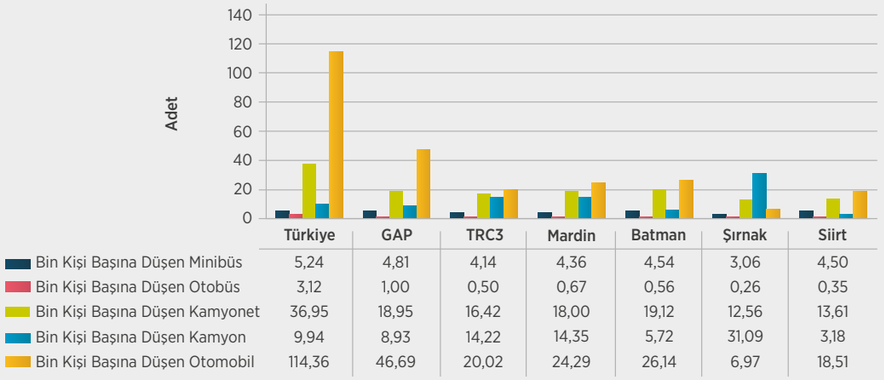
Şekil 166: *TRC3 İlleri ve Türkiye'nin Devlet Yolu, İl Yolu Ve Otoyol Ağı Uzunluklarının Nüfus Verileriyle Karşılaştırmalı Göstergeleri*

Kaynak: **Devlet İl Yolları Envanteri (2013) ve **TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

Aşağıdaki şekilden de görülebileceği gibi bin kişi başına düşen otomobil sayısında Türkiye ile TRC3 Bölgesi arasında önemli bir fark vardır. Türkiye genelinde 114,36 olan bin kişi başına düşen otomobil sayısı TRC3 Bölgesi ortalaması baz alındığında 20,02'dir. Araç sayıları bakımından TRC3 Bölgesi'nin Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu tek kategori, bin kişi başına düşen kamyon sayısıdır. Türkiye ve TRC3 Bölgesi illeri arasındaki bin kişi başına düşen kamyon sayısı ortalamalarındaki farkın önemli nedeni ise, Irak ve Suriye gibi komşu ülkeler ve bu ülkeler üzerinden diğer Ortadoğu ülkeleri ile yapılan dış ticaret sonucu Bölge'de taşımacılık sektörünün gelişmiş olmasıdır. TRC3 Bölgesi illerinden sınırda bulunan ve doğal olarak sınır kapıları bulunan Mardin ve Şırnak ile iç kesimlerde yer alan Batman ve Siirt illeri arasındaki önemli fark bahsedilen çıkarımı destekler niteliktedir. Batman ili, bin kişi başına düşen kamyonet sayısı bakımından TRC3 Bölgesi içinde ilk sırada yer almaktadır. Batman'ın merkez nüfusunun toplam nüfusa oranı sıralamasında diğer TRC3 Bölgesi illerinden yukarıda yer almasının ve ticari faaliyetlerin Bölge içinde yoğunlaşmasının, söz konusu farkın oluşmasına neden olduğu söylenebilir. Şırnak'ta yüksek olan kamyon sayısının ve sosyo-ekonomik açıdan en düşük göstergelere sahip il olmasının, otomobil ihtiyacını olumsuz yönde etkilemesi, bin kişi başına düşen otomobil sayısı bakımından Şırnak'ın TRC3 Bölgesi içinde son sırada yer almasının nedenlerinden biri olarak gösterilebilir.

Şekil 167: *Türkiye Geneli ve TRC3 Bölgesi İllerinde 2012 Yılı Bin Kişi Başına Düşen Araç Sayıları*

	Türkiye	GAP	TRC3	Mardin	Batman	Şırnak	Siirt
Bin Kişi Başına Düşen Minibüs	5,24	4,81	4,14	4,36	4,54	3,06	4,50
Bin Kişi Başına Düşen Otobüs	3,12	1,00	0,50	0,67	0,56	0,26	0,35
Bin Kişi Başına Düşen Kamyonet	36,95	18,95	16,42	18,00	19,12	12,56	13,61
Bin Kişi Başına Düşen Kamyon	9,94	8,93	14,22	14,35	5,72	31,09	3,18
Bin Kişi Başına Düşen Otomobil	114,36	46,69	20,02	24,29	26,14	6,97	18,51

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

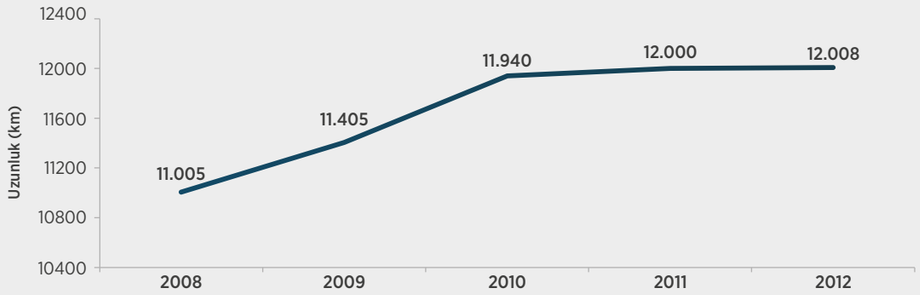
3.3.3.3.2. Demiryolu Ulaşımı

İki nokta arasında başka bir ulaşım türüne gerek duyulmadan kullanılabilen karayolu ulaşımı, otomotiv sanayisinde meydana gelen gelişmeler sonucu önem kazanmıştır. Bu gelişmeler demiryolu sektörünü olumsuz yönde etkilemiştir. Bu duruma karşın hızlı tren teknolojisinin gelişmesi, enerji fiyatlarındaki artış, zaman yönetiminin öneminin artması ve karbondioksit salımının çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin insan yaşamını tehdit eden boyutlara ulaşması sonucu demiryolu ulaşımının cazibesi artmıştır. Japonya, Fransa, İtalya, Almanya, İspanya ve Güney Kore demiryolu teknolojilerine yatırım yapan başlıca ülkeler olarak sıralanabilir (2011 Yılı Demiryolu Sektörü Raporu, 2012).

Türkiye'de Genel Durum

Osmanlı İmparatorluğu'ndan devir alınan ve milli sınırlar içerisinde kalmış olan demiryollarının uzunluğu 4.136 km'dir. Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 yılında başlayan yeni demiryolu inşaat faaliyetleri sonucu, demiryolu inşaat teknolojisinin oldukça geri olduğu bir dönemde, eldeki kısıtlı olanaklarla 1923-1950 döneminde yaklaşık 3.764 km yeni yol yapılmış ve işletmeye açılmıştır. 1950 yılından itibaren karayolu ağ ve araçlarının gelişimine paralel olarak ulaştırma sistemimizde dengeli bir büyüme olmamış, bunun sonucu 1950-2002 döneminde ancak 945 km yeni yol yapılabilmiştir. 2003 yılından itibaren ulaştırma sistemi içerisinde demiryoluna yatırımlar açısından öncelik verilmesi sonucu 2003–2011 döneminde 1.086 km yeni demiryolu yapılmıştır. Böylece, 1950 yılından 2003 yılına kadar yılda 16 km olan yol yapımı, 2003-2011 döneminde yılda 121 km'ye çıkmıştır (2011 Yılı Demiryolu Sektörü Raporu, 2012). Ülkemiz 3.216 km'si elektrikli olmak üzere 2012 yılı sonu itibariyle toplamda 12.008 km demiryolu ağına sahiptir (TCDD 2008-2012 İstatistik Yıllığı, 2013).

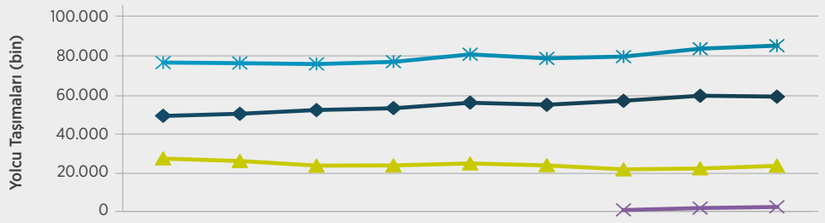
Şekil 168: *Türkiye Demiryolu Toplam Hat Uzunluğunun 2008-2012 Yılları Arasındaki Gelişimi*

Kaynak: *TCDD 2008-2012 İstatistik Yıllığı verilerinden üretilmiştir.*

Aşağıdaki grafikten görüleceği üzere; anahat yolcu taşımacılığında, konvansiyonel trenlerde 2011 yılında 2010 yılına göre %7, hızlı trenlerde ise %35 oranında artış olmuştur. Toplam anahat yolcu taşımacılığında ise %8 oranında artış olmuştur. Bu artışta, 2008 yılı krizinin sebep olduğu olumsuz etkilerin azalması ve yol bakım ve onarım çalışmaları nedeniyle seferden kaldırılan bazı konvansiyonel trenlerin tekrar konulması etkili olmuştur (2011 Yılı Demiryolu Sektörü Raporu, 2012).

Şekil 169: *Türkiye Demiryolları Ağında 2003-2011 Yılları Arası Yolcu Taşıma Sayıları (bin)*

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Banliyö	49,522	50,590	52,495	53,482	56,305	55,217	57,253	59,901	59,426
Anahat	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Konvansiyonel Trenler	27,471	26,166	23,811	23,932	24,955	23,970	21,898	22,382	23,769
Yüksek Hızlı Trenler	-	-	-	-	-	-	942	1,890	2,557
Toplam	76,993	76,756	76,306	77,414	81,260	79,187	80,093	84,173	85,752

Kaynak: *2011 Yılı Demiryolu Sektörü Raporu verilerinden üretilmiştir.*

2000 yılı ve sonrasında yapılan çalışmalar sonucu demiryolu şebekesinde yer alan elektrikli hat uzunluğu ve yüzdesi artmıştır. Buna bağlı olarak demiryollarında meydana gelen kaza sayılarında ve olumsuz sonuçlarında ciddi azalmalar yaşanmıştır. Demiryolu kaza istatistikleri, 2001-2012 yılları arasında kaza sayılarında önemli azalmanın olduğunu göstermektedir. Ölü ve yaralı sayılarının ise 2004 yılındaki artışa rağmen, 2001-2012 periyodu genelinde azalma eğiliminde olduğu söylenebilir.

Coğrafi konumu gereği Türkiye'nin üstlendiği köprü görevine işlerlik kazandırabilmek ve Avrupa-Asya arasındaki alternatif koridorların devamlılığını sağlamak için, aşağıda verilen harita dikkate alınarak (Şekil 170) Ülkemizde önemli demiryolu projeleri hayata geçirilecektir. Bölgemizden geçen Kurtalan-Irak ve Nusaybin-Irak hatları ile bağlantılı ve Marmaray Projesi ile kesintisiz bağlantı sağlayacak olan, aşağıda da bahsi geçen İstanbul-Basra Demiryolu, Bölgemizi direkt etkileyecek en önemli bir koridordur. İstanbul-Basra Demiryolu Koridoru kapsamında; çevre ülkeler ile işbirlikleri geliştirilecek, koridor boyunca mevcut yolların iyileştirilmesi, standardının ve kapasitesinin yükseltilmesi ile boşlukların tamamlanması ve Basra'dan Avrupa'ya kesintisiz demiryolu erişimi sağlanacaktır. Marmaray Projesi ile, Gebze'den Halkalı'ya kesintisiz demiryolu ulaşımı sağlanacak ve kent içi trafik sorununa önemli ölçüde çözüm sunulacaktır. Marmaray, Ankara-İstanbul Hızlı Tren, Kars-Tiflis Projeleri gibi projelerin gerçekleştirilmesiyle birlikte, Avrupa'dan Asya'ya, batıdan doğuya kesintisiz, hızlı, ekonomik bir demiryolu bağlantısı sağlayacaktır. Diğer Projeler ise aşağıdaki gibidir (2012 Yılı Demiryolu Sektörü Raporu, 2013):

- Kuzey Demiryolu Koridoru,
- Hicaz Demiryolu Koridoru,
- Güneydoğu Asya Demiryolu Koridoru,
- Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Koridoru,
- Türkiye-Rusya Tren Feri Hattı,
- Viking Treni Projesi.

Şekil 170: *Türkiye Demiryolu Ağının ve Uluslararası Bağlantılarının Planlanan Yakın Gelecekteki Görünümü*

Kaynak: *2011 Yılı Demiryolu Sektörü Raporu, 2012.*

Kurtalan-Irak Projesi Türkiye ayağı, Nusaybin ve Kurtalan'da bulunan TRC3 Bölgesi demiryolu ağı son noktalarının Cizre'de birleştirildikten sonra Irak'a bağlanmasını kapsamaktadır (TCDD, 2010). Türkiye demiryolu ağının Habur'a bağlanması projesi, ancak Irak demiryolu ağının da Habur'a kadar uzatılması durumunda anlam kazanacaktır. Söz konusu projenin sadece Nusaybin-Cizre-Habur güzergâhı; Demiryolu, Limanlar ve Hava Meydanları İnşaatı Genel Müdürlüğü (DLH) tarafından projelendirilmiştir. Kurtalan-Habur Demiryolu Projesi, henüz bu konudaki yetkili kuruluş olan DLH'nın gündemine girmiş değildir. Toprakkale-Karkamış istikametinde elektrikli-sinyalli yeni bir çift yönlü demiryolu hattının yapılması ve Karkamış-Nusaybin kesiminin de çift yönlü elektrikli-sinyalli olacak şekilde yenilenmesi, Türkiye demiryolu ağının Habur üzerinden Irak demiryolu ağına bağlanması projesi dâhilinde planlanan diğer faaliyetlerdir. Karkamış-Nusaybin kesiminin yenilenmesi çalışması arazinin uygunluğu nedeniyle düşük maliyetle yapılabilir. Diğer yandan söz konusu kesimin yenilenme çalışmalarının sürdürülmesi için mayın temizleme çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

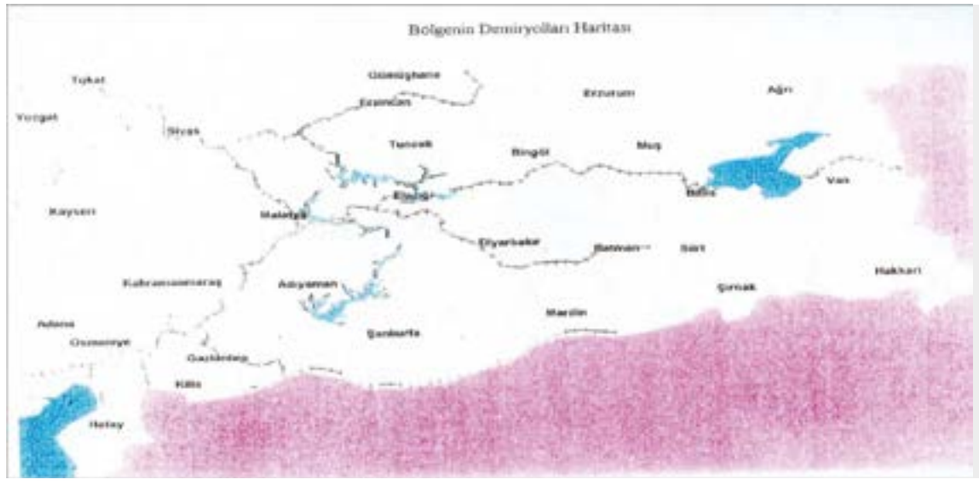
Yük taşımacılığında Ülke genelinde %91'lere varan karayolu ağırlıklı taşıma etkisini azaltmak için, hem taşıma modlar arasında entegrasyonu sağlamak hem de ulaştırma sektörünü sağlıklı bir yapıya kavuşturulmak için, kombine taşımacılığına yönelik yatırımlar yapılmakta, projeler üretilmekte ve uygulamaya konulmaktadır. Türkiye coğrafik konumu nedeniyle, kombine taşımacılık konusunda büyük bir potansiyele sahiptir. TCDD, bu potansiyeli değerlendirmek için 2003 yılından beri çeşitli projeler ve uygulamalar başlatmıştır. Bölgemiz illerinin çalıştığı denizyolu bağlantısı olan illerden; İskenderun ve Mersin Limanlarından denizyolu-demiryolu, demiryolu-denizyolu bağlantılı kombine taşımacılık yapılmaktadır. Diğer taşıma modları arasında rekabeti kaldırıp işbirliğini amaçlayan konteyner taşımacılığı, gün geçtikçe artan bir hızla ulaştırma sektöründe tartışmasız ve önemli bir taşıma şekli olmaya başlamıştır. Bu kapsamda 2003 yılında 658.000 ton/yıl olan demiryoluyla yapılan konteynır taşımacılığı 2012 yılında yaklaşık 13 kat artarak 8,3 milyon ton/yıla çıkmıştır (2012 Yılı Demiryolu Sektörü Raporu, 2013).

Lojistik Merkezler: Kent merkezi içinde kalmış olan yük garlarının Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, etkin karayolu ulaşımı olan ve müşteriler tarafından tercih edilebilir bir alanda, yük lojistik ihtiyaçlarına cevap verebilecek özellikte, teknolojik ve ekonomik gelişmelere uygun, modern bir şekilde kurulması amacıyla; özellikle Organize Sanayi Bölgesi'ne yakın ve yük potansiyeli yüksek olan Mardin ve Habur Lojistik Merkezi ile birlikte 18 noktada lojistik merkezleri kurulmaktadır. Samsun (Gelemen), Halkalı ve Uşak işletmeye açılmış; Denizli (Kaklık), İzmit (Köseköy), Eskişehir (Hasanbey) ve Kayseri (Boğazköprü) inşaat çalışmalarının ise 1. Etabı tamamlanmıştır. Eskişehir (Hasanbey)'in 2. Etap işleri ile Erzurum (Palandöken)'in 1. Etap ve Balıkesir (Gökköy)'ün tamamının inşaat işlerine başlanmıştır. Diğer lojistik merkezlerle ilgili çalışmalar devam etmektedir. Lojistik merkezlerin etap etap tamamlanarak 2019 yılına kadar faaliyete alınması planlanmaktadır (2012 Yılı Demiryolu Sektörü Raporu, 2013).

TRC3 Bölgesi'nde Demiryolu Ağı

TRC3 Bölgesi'nde Şanlıurfa'dan gelip Ülke sınırı boyunca uzanan, Suriye ve Irak devletlerine bağlanan demiryolu hattı ile Diyarbakır'dan gelip Batman'dan geçen ve Kurtalan'da sonlanan demiryolu hattı bulunmaktadır (MBSŞH ÇDP, 2011).

Şekil 171: *TRC3 Bölgesi Demiryolları Hatları*

Kaynak: *Batman İli Çevre Durum Raporu, 2012.*

Mardin ilinin içerisinde 142 km uzunluğunda demiryolu bulunmaktadır. İl topraklarına Şanlıurfa ili Ceylanpınar ilçesinden giren demiryolu sınırı izleyerek Suriye ve Irak devletlerine ulaşır. Ayrıca Mardin ili Kızıltepe ilçesi Şenyurt Beldesinden geçen ulusal demiryolu hattına 30 km'lik bir hatla bu yola bağlıdır. Hattın yenilenmesi ve anılan demir yolunun Mardin Organize Sanayi Bölgesi içerisindeki Serbest Bölge'ye kadar uzatılması durumunda ticari hayatta önemli avantajlar sağlanacağı düşünülmektedir (Mardin İli Çevre Durum Raporu, 2012). Mardin-Şenyurt arası demiryolu uzaklığı 25 km, Batman-Kurtalan (Siirt) uzaklığı 70 km'dir. Batman-Mardin arası karayoluyla 149 km olmasına rağmen, iller arası direk demiryolu bağlantısı bulunmaması nedeniyle, mevcut demiryolu ile uzaklığı 993 km'dir (MBSŞH ÇDP, 2011).

Batman ili, Diyarbakır-Kurtalan demiryolu üzerinde bulunmakta ve demiryolu il içinden geçmektedir. Türkiye ulaşımının en ciddi problemlerinden birisi olan demiryolu raylarının ve demiryolu taşımacılığının modernizasyonu ile ilgili sıkıntılar, Batman ilini de ciddi bir biçimde etkilemektedir. Halen ilkel ve sağlıksız şartlara sahip demiryolları, düşük gelir seviyesine sahip insanların tercih ettiği bir ulaşım sistemidir. Batman iline demiryolu ile komşu illerden sadece Diyarbakır ve Siirt ilinin Kurtalan ilçesi ile ulaşım sağlanmaktadır. Batman-Diyarbakır demiryolu uzunluğu 91 km'dir (Batman İli Çevre Durum Raporu, 2012).

Siirt ili Kurtalan ilçesinde 5. Bölge Başmüdürlüğü'ne bağlı Gar Şefliği bulunmaktadır. 1995 yılında kurulan bu şeflikte yük treni ve yolcu treni olmak üzere 2 tren sefer yapmaktadır. Trenlerin yolcu kapasitesi 530 kişi olup, yılda 4-5 bin yolcu ve 45-50 ton civarında yük taşınmaktadır. İşletme sistemi T.M.İ. olup, Diyarbakır merkezinden idare edilmektedir (Siirt İli Çevre Durum Raporu, 2012). TRC3 Bölgesi'nde yer alan illerin demiryolu ulaşım ağı ile önemli illere uzaklıkları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Siirt ve Şırnak illerinde demiryolu sistemi bulunmaması nedeniyle bu iller tabloda yer almamaktadır (MBSŞH ÇDP, 2011).

Tablo 70: TRC3 Bölgesi İllerinin Belirli İl Merkezlerine Olan Demiryolu Uzaklıkları (km)

İl	Mardin	Batman	Kurtalan
Ankara	1.351	1.198	1.268
İstanbul	1.793	1.765	1.835
İzmir	1.441	1.800	1.870
Gaziantep	383	610	680
Adana	677	736	806
Elazığ		274	344
Diyarbakır	902	91	161
Kahramanmaraş	512	570	640
Afyon	1.319	1.378	1.448
Mersin	745	803	873
Malatya	649	365	435
Sivas	900	596	666
Samsun	1.302	993	1.063

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) verilerinden derlenmiştir.*

TRC3 Bölgesi demiryolu ağı elektriksiz ve sinyalli olmayan bir yapıya sahiptir. Bölge'nin demiryolu ulaşımı Kurtalan-Batman-Diyarbakır ve Hudut (Nusaybin) - Mardin - Şenyurt - Karkamış hat kesimlerinde gerçekleştirilmektedir. TRC3 Bölgesi'ni diğer bölgelere bağlayan söz konusu 2 güzergâhla ilgili yük ve yolcu verileri aşağıdaki tabloda verildiği gibidir. Tabloda belirtilen Maden-Batman ve Karkamış–Hudut hat kesimleri verileri söz konusu hat kesimlerini oluşturan istasyonlar arasında TRC3 Bölgesi'nde yer almayan istasyonları da içerdiğinden %100 oranında TRC3 Bölgesi'ne ait değildir.

Tablo 71: TRC3 Bölgesi 2012 Yılı Demiryolu Yük ve Yolcu Verileri

Hat Kesimleri ve Kodlar	Hat Uzunluğu (km)	Banliyö	Anahat Yolcu	Yük (Netton)
65-Maden-Batman	173,2	0	55.028	159.453
66-Batman-Kurtalan	69,5	0	11.570	23.138
84-Karkamış-Hudut (Nusaybin)	325,6	0	12.796	503.570
85-Şenyurt-Mardin	25,4	0	0	10.617

Kaynak: *TCDD İstatistik Yıllığı (2008-2012) verilerinden derlenmiştir.*

TCDD Hareket Dairesi Başkanlığı'nın yayımlamış olduğu verilere göre TRC3 Bölgesi Demiryolu İstasyonları'ndan Batman İstasyonu genel itibariyle TRC3 Bölgesi dışına yapılan petrol ürünleri taşımacılığında kullanılmaktadır. Kurtalan İstasyonu muhtelif yük cinslerine aracılık yapmaktadır. Nusaybin İstasyonu çoğunlukla TRC3 Bölgesi dışından yurtiçinden gelen ihracat amaçlı yüklere aktarma bölgesi olarak hizmet vermektedir. Çimento ve diğer ihracat amaçlı muhtelif yükler Nusaybin İstasyonu'nun yoğun olarak ev sahipliği yaptığı yük cinsleridir. Mardin İstasyonu'na gelen ağırlıklı yük türü ise kömürdür.

3.3.3.3.3. Havayolu Ulaşımı

TRC3 Bölgesi'ni oluşturan Şırnak dışındaki tüm illerde sivil havacılığa açık havaalanı bulunmaktadır. Şırnak havaalanı inşaatı tamamlanmış olup, henüz hizmete açılmamıştır. Mevcut durumda haftanın 7 günü de seferler düzenlenen Mardin havaalanı, Mardin Organize Sanayi Bölgesi ve GAP Bölgesi içinde tek serbest bölge olan Mardin Serbest Bölgesine çok yakın konumda bulunduğundan ilin gelişmesinde önemli bir işlev görmektedir (Mardin İli Çevre Durum Raporu, 2012).

Mardin, Batman ve Siirt havaalanlarından Ankara ve İstanbul seferleri yapılmaktadır. Ankara ve İstanbul aktarmalı olarak Türk Hava Yollarının seferi bulunan her noktaya ulaşım sağlanmaktadır (MBSŞH ÇDP, 2011). Mardin Havaalanı'ndan özel havayolu firmaları aracılığı ile de 2013 yılında Adana vb. ana merkezler dışında da uçuşlar başlamıştır. TRC3 Bölgesi havaalanlarının, yolcu kapasitelerine göre sıralaması Mardin, Batman ve Siirt Havaalanları şeklindedir. TRC3 Bölgesi havaalanlarının tümü sadece iç hat seferlerine ev sahipliği yapmaktadır. TRC3 Bölgesi'nde havayolu taşımacılığı 2004-2011 yılları arasında hızla gelişerek, 2004 yılında 22.050 olan yolcu sayısı 2011 yılı sonu itibariyle 328.275 sayısına ulaşmıştır. Taşınan yük verilerindeki artış ise yaklaşık %99 oranında yolcu bagajları kaynaklıdır.

Tablo 72: TRC3 Bölgesi İlleri 2004-2011 Yılları Arası Havayolu Taşımacılığı Verileri

İl/Bölge	Yıl	İniş-Kalkış Yapan Uçak Sayısı	Yolcu Sayısı/Toplam	Taşınan Yük/Toplam
Mardin	2004	340	22.050	281
	2005	536	41.256	490
	2006	1.168	115.626	1.346
	2007	1.706	191.383	2.073
	2008	1.662	192.764	2.140
	2009	2.098	233.288	2.446
	2010	2.839	305.914	3.230
	2011	1.252	122.912	1.224
Batman	2004	-	-	-
	2005	-	-	-
	2006	-	-	-
	2007	-	-	-
	2008	-	-	-
	2009	-	-	-
	2010	1.851	185.888	1.723
	2011	1.597	173.943	1.700
Siirt	2004	44	-	-
	2005	250	11.994	134
	2006	346	18.097	203
	2007	352	14.278	164
	2008	346	12.581	149
	2009	164	-	-
	2010	128	937	5
	2011	748	31.420	230
TRC3	2004	384	22.050	281
	2005	786	53.250	624
	2006	1.514	133.723	1.549
	2007	2.058	205.661	2.237
	2008	2.008	205.345	2.289
	2009	2.262	233.288	2.446
	2010	4.818	492.739	4.958
	2011	3.597	328.275	3.154

Kaynak: *TÜİK verilerinden derlenmiştir.*

TRC3 Bölgesi'nde yer alan havaalanlarından Mardin ve Siirt Havaalanları sivil nitelikte olup DHMİ sorumluluğunda faaliyet göstermektedirler. TRC3 Bölgesi'nde yer alan askeri-sivil nitelikteki Batman Havaalanı ise askeri amaçlarla kullanılmakla beraber sivil uçuşlara da ev sahipliği yapmaktadır (www.dhmi.gov.tr, Erişim: 2013).

Mardin Havaalanı

Sivil kategoride olan Mardin Havaalanı 1999 yılında hizmete girmiştir. Şehir Merkezini Kızıltepe ilçesine bağlayan karayolu üzerinde bulunan havaalanı şehir merkezine 15 km Kızıltepe ilçesine ise yaklaşık 8 km mesafededir. 03x21 pisti 2500x36 boyutlarında olup beton kaplamadır. Yolcuya açık alanlar 736 m2 olup 54 araçlık park kapasitesine sahiptir. Sadece iç hat seferlerine açık olan Mardin Havaalanı yıllık 400.000 kapasite ile TRC3 Bölgesi'nin en büyük havaalanıdır (www.dhmi.gov.tr, Erişim: 2013). Haftanın tüm günleri iniş-kalkış yapılan Mardin havaalanında 7 günün tümünde İstanbul ve Ankara'ya, haftada 3 gün ise İzmir ve Adana'ya direkt seferler mevcuttur.

Batman Havaalanı

1991 yılı sonuna kadar komşu il olan Diyarbakır havaalanından sağlanan havayolu ulaşımı, 1992 yılı başından itibaren Batman askeri havaalanının sivil havacılıkta kullanılmaya başlanması ile Batman ilinden yapılmaya başlanmıştır. Türk Hava Yolları Batman-Ankara ve İstanbul (aktarmalı) ile T.H.Y.'nın seferi bulunan tüm uçuş noktalarına her gün sefer yapılmaktadır (Batman İli Çevre Durum Raporu, 2012). Ankara ve İstanbul'un yanı sıra; haftanın 3 günü İzmir ve Antalya'ya seferler düzenlenmektedir. Sivil-Askeri kategorisinde değerlendirilen Batman Havaalanı yolcu trafiği ve yıllık yolcu kapasitesi açısından Mardin Havaalanından sonra Bölge'de ikinci sırada yer almaktadır.

Siirt Havaalanı

1998 yılında hizmete giren ve sivil kategoride değerlendirilen Siirt Havaalanı'nın şehir merkezine uzaklığı 14 km'dir. 06/24 pisti 2000x30 boyutunda olup beton kaplamadır. Yolcuya açık alanlar 356 m² olup otopark kapasitesi 20'dir. Siirt havaalanı yıllık 100.000 kişilik yolcu kapasitesi ve ortalama yolcu trafiği rakamı ile Bölge havaalanları arasında son sırada yer almaktadır (www.dhmi.gov.tr, Erişim: 2013). Borajet firması uçaklarının kullanıldığı Ankara seferleri Borajet-Anadolujet ortaklığı ile gerçekleştirilmektedir.

Şırnak Havaalanı

09/09/2009 tarihinde yapılan ihale ile 26.115.047,11 TL bedel üzerinden Doğusan Doğu Demir Sanayi İnşaat ve Tic. A.Ş.'ne ihale edilen Şırnak Havaalanı Projesi'nin sözleşmesi 05.02.2010 tarihinde imzalanmıştır. Doğusan A.Ş. yükleniciliğindeki projenin işvereni Demiryolları, Limanlar ve Hava Meydanları (DLH) İnşaatı Genel Müdürlüğü'dür. Havaalanı, Şırnak il merkezine 60 km uzaklıktaki Cizre-İdil karayolunda 1 milyon 677 bin metrekare alan üzerinde inşa edilmiştir. 3000 m uzunlukta ve 45 m genişlikte uluslararası standartlarda pist, 240 x 120 m boyutlarında apron ve 240 m boyunda ve 24 m genişlikte Taksirut yapımı ile Çevreyolu ve Emniyet Tel Örgüsü inşaatı, PAT sahaları ile Çevre Aydınlatması işleri, regülatör binası yapımı ile diğer müteferrik işleri kapsamaktadır. (http://www.dogusan.com.tr/proje.php?projeid=34, Erişim: 2013). 27.07.2013 tarihinde açılışı yapılacak olan havaalanından ilk etapta İstanbul seferleri yapılacaktır.

3.3.3.3.4. Deniz Yolu Ulaşımı

Mersin ve İskenderun Limanları, TRC3 Bölgesi'nin denizyoluna bağlantısını sağlayan en önemli limanlardır. Her iki liman da ithalat ağırlıklı bir yapıya sahip olmakla beraber 2011 yılı verilerine göre Mersin Limanı'ndan yapılan ihracat miktarı, İskenderun Limanı ihracat miktarının yaklaşık iki katı olarak gerçekleşmiştir (Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, 2013).

2008 yılı öncesine kadar Kruvaziyer Gemilere ev sahipliği yapmamış Mersin ve İskenderun Limanlarının 2008-2011 yılları arasındaki toplam kruvaziyer gemi ve yolcu trafiği aşağıdaki tabloda verildiği gibidir:

Tablo 73: *İskenderun ve Mersin Limanlarına 2003-2011 Yılları Arası Uğrayan Kruvaziyer Gemi ve Yolcu Sayıları*

Liman	2003-2007		2008		2009		2010		2011	
	Gemi	Yolcu	Gemi	Yolcu	Gemi	Yolcu	Gemi	Yolcu	Gemi	Yolcu
İskenderun	0	0	3	819	2	1.884	1	106	5	1.308
Mersin	0	0	4	941	3	1.583	1	106	3	416

Kaynak: *Deniz Ticareti İstatistikleri ve Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.*

Mersin Limanı

Limandaki zengin imkânlar sayesinde, her türlü kargo çeşitlerine; konteyner, genel kargo, proje kargo, ro-ro, kuru dökme yük ve sıvı dökme yük hizmeti verilmektedir. Liman TRC3 Bölgesi illerinin tümüne karayolu ağı ile, Mardin, Batman ve Siirt (Kurtalan) illerine ise demiryolu ağıyla da bağlıdır.

Tablo 74: *Mersin Limanı'nın TRC3 Bölgesi'ndeki Önemli Noktalara Uzaklığı*

İl/Bölge	Mesafe (km)
Mardin	599
Batman	683
Siirt	770
Şırnak	780
Habur Sınır Kapısı	780
Nusaybin Sınır Kapısı	636

Kaynak: *Karayolları Genel Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.*

İskenderun Limanı

TRC3 Bölgesi'ne en yakın liman olma özelliği ile ön plana çıkan İskenderun Limanı, Ortadoğu ülkelerine olan aktarma trafiğine ev sahipliği yapmakla beraber, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne de dış ticaret konusunda hizmet vermektedir. Bu bakımdan, aktarma limanı olarak önemli bir role sahiptir. Özelleştirme sonrası yapılması olası verimlilik artışı amaçlı faaliyetler de düşünüldüğünde, TRC3 Bölgesi için dış ticaret konusunda global ekonomiye bağlantı sağlaması anlamında öneminin artacağı düşünülebilir. Liman, TRC3 Bölgesi illerinin tümüne karayolu ağı ile, Mardin, Batman ve Siirt (Kurtalan) illerine ise demiryolu ağıyla da bağlıdır.

Tablo 75: *İskenderun Limanı'nın TRC3 Bölgesi'ndeki Önemli Noktalara Uzaklığı*

İl/Bölge	Mesafe (km)
Batman	546
Mardin	462
Siirt	633
Şırnak	643
Habur Sınır Kapısı	643
Nusaybin Sınır Kapısı	500

Kaynak: *Karayolları Genel Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.*

3.3.3.4. Bilgi ve İletişim

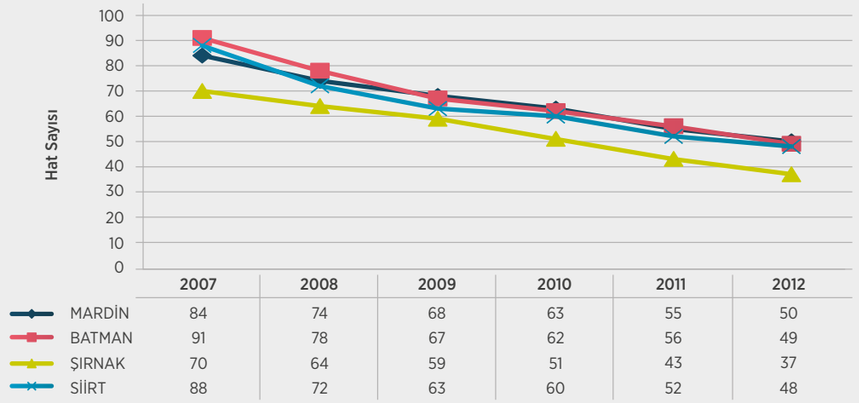
Nüfus artışı ve buna bağlı olarak sabit telefon altyapısı için, santral kapasiteleri ne kadar artırılsa da sabit telefon aboneliği düşmeye devam etmektedir. Türkiye ve dünya genelindeki bu eğilimlere paralel olarak TRC3 Bölgesi'nde sabit telefon pazarında benzer düşüşler yaşanmaktadır. Benzer şekilde, dünya ve Türkiye'ye paralel olarak Bölge'de de mobil pazarındaki genişleme ve internet aboneliklerindeki artış devam etmektedir. TRC3 Bölgesi illerindeki Elektronik Haberleşme Sektörüne ilişkin istatistiklerin yer aldığı genel durumu gösterir özet tablo EK 2'de verilmiştir.

Sabit ve Mobil Telefon Pazarı

TRC3 Bölgesi illerinde bin kişi başına düşen sabit telefon erişim hat sayıları aşağıdaki grafikte verildiği gibidir. Sabit telefon altyapısı için santral kapasiteleri artırılmasına rağmen Bölge illerindeki sabit telefon aboneliği düşmeye devam etmiştir.

Mobil telefon abone sayılarında ise yıllar içerisinde artışlar yaşanmıştır. 2008-2010 yılları arasında genel ekonomilerde yaşanan kriz ve daralmalar mobil telefon pazarında da yaşandığı için o dönemde bir dalgalanma yaşanmış, ancak genel itibari ile bakıldığında pazardaki büyüme devam etmiştir. Özellikle teknolojik gelişmelerin hızlı yaşandığı bu pazarda 2nci nesil telefonlardan 3üncü nesil telefonlara geçişler, akıllı telefonlar gibi sürekli yenilikler ile pazardaki mevcut büyüklük içerisinde de ürün çeşitlendirilmesi, Ar-Ge çalışmaları ile sürekli tüketim canlı tutulmaktadır.

Şekil 172: *TRC3 Bölgesi İlleri Bin Kişi Başına Düşen Sabit Telefon Erişim Hat Sayısı*

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
MARDİN	84	74	68	63	55	50
BATMAN	91	78	67	62	56	49
ŞIRNAK	70	64	59	51	43	37
SİİRT	88	72	63	60	52	48

Kaynak: *Elektronik Haberleşme Sektörüne İlişkin İl Bazında Yıllık İstatistik Bülteni (2007-2012) verilerinden üretilmiştir.*

Şekil 173: *TRC3 Bölgesi İlleri Mobil Telefon Abone Sayısı*

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
MARDİN	431.971	482.702	450.611	433.119	463.797	489.982
BATMAN	318.778	340.294	328.078	314.017	322.364	336.458
ŞIRNAK	270.497	314.109	227.437	324.882	358.516	378.409
SİİRT	213.753	245.315	177.285	229.369	246.576	255.588

Kaynak: *Elektronik Haberleşme Sektörüne İlişkin İl Bazında Yıllık İstatistik Bülteni (2007-2012) verilerinden üretilmiştir.*

İnternet ve Genişbant

Dünya genelinde sadece mobil alanda değil, sabit alanda da genişbant kullanımı büyük oranda artış göstermiştir. Sabit genişbant abone sayısı dünya genelinde son 5 yılda yaklaşık iki katına çıkarak 2011 yılı sonu itibariyle 591 milyona ulaşmıştır. Yine de gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında çok büyük uçurum söz konusudur. Zira hâlihazırda sabit genişbant yaygınlık oranı gelişmekte olan ülkelerde %4,8, gelişmiş ülkelerde ise %26 seviyesindedir. 2016 yılı sonunda toplam genişbant abone sayısının 4,7 milyara varacağı ve aboneliklerin yarısından fazlasının mobil genişbant aboneliği olacağı tahmin edilmektedir (Elektronik Haberleşme Sektöründe Düzenleme ve Teknoloji Eğilimleri ve Türkiye İçin Öneriler, 2012).

Bölge illerinde de genişbant internet aboneliği ve kullanımı yukarıda bahsi geçen genel eğilimlere paralellik göstermektedir (Tablo 76).

Tablo 76: *TRC3 Bölgesi İlleri Toplam Genişbant İnternet Abone Sayısı*

İller	2011	2012
Mardin	57.029	88.353
Batman	40.568	64.940
Şırnak	30.407	100.036
Siirt	23.096	38.557

Kaynak: *Elektronik Haberleşme Sektörüne İlişkin İl Bazında Yıllık İstatistik Bülteni (2007-2012) verilerinden derlenmiştir.*

Bölge illerinde mobil genişbant internet aboneliği ve kullanımı yine yukarıda bahsi geçen dünya ve Türkiye geneli eğilimlerine paralellik göstermektedir (Tablo 77).

Tablo 77: *TRC3 Bölgesi İlleri Toplam Mobil Genişbant İnternet Abone Sayısı*

İller	2011	2012
Mardin	37.321	67.604
Batman	23.926	47.707
Şırnak	20.060	89.435
Siirt	14.813	29.941

Kaynak: *Elektronik Haberleşme Sektörüne İlişkin İl Bazında Yıllık İstatistik Bülteni (2007-2012) verilerinden derlenmiştir.*

Basın – Yayın

Mardin ilinde 22 adet yerel gazete faaliyet göstermektedir. Gazetelerin yanı sıra, 7 özel radyo ve 3 özel televizyon yayın yapmaktadır (Mardin İli Çevre Durum Raporu, 2012). Siirt ilinde ise 11 adet yerel gazete faaliyet göstermektedir (Siirt İli Çevre Durum Raporu, 2012).

3.4. GZFT Analizi

Güçlü Yanlar

- Bölge'nin coğrafi konum itibariyle verimi yüksek ovalara sahip olması, iklim özellikleri açısından tarımsal üretimin yanı sıra turizm ve sanayi üretimine uygun olması,
- Sulu tarım yapma olanaklarının olması ve sulanabilir arazi potansiyelinin yüksek olması,
- Yılda birden fazla ürün yetiştirme imkânının olması,
- Organik tarıma uygun alanların varlığı,
- Bölge'ye özgü ve dış pazar şansı yüksek tarımsal çeşitliliğin olması,
- Bölge illerinin hayvan mevcudunun arttırılmasına uygun potansiyele sahip olması,
- Her tür hayvan besiciliğine yönelik yem bitkilerinin yetiştirilebileceği alanların varlığı,
- Bitkisel ve hayvansal üretimi arttırmaya dönük yöresel desteklerin varlığı,
- Bölge illerinin GAP Projesi kapsamında olması,
- Ortadoğu pazarına yakınlık ve iki tane sınır kapısının olması,
- Irak başta olmak üzere Suriye ve diğer Ortadoğu ülkeleriyle olan ticaret hacminin giderek artması ve Bölge illerinin ticaret potansiyeli,
- Bölge illerinin fosil enerji kaynaklarına yakın ve doğalgaz, petrol transfer hatlarının üzerinden geçtiği stratejik bir konumda olması,
- Bölge'de yenilenebilir enerji kaynakları potansiyelinin bulunması,
- Güneş, rüzgâr ve su kaynaklarının enerji amaçlı değerlendirilme çabalarının bulunması,
- Genç nüfusun oransal olarak yüksek olması,
- İşgücü potansiyelinin yüksek ve maliyetinin düşük olması,
- Çok kültürlü bir toplumsal yapı ve bunun getirdiği hoşgörü ortamı,
- Bölge'deki tüm illerde yüksek öğrenim alanında faaliyet gösteren fakülte ve yüksekokulların bulunması,
- Üniversitelerin kent merkezlerinde sosyal hayatı canlandırması ve Bölge'de hizmetler sektörünün çeşitlenmesine hız kazandırması,
- Bölge'deki meslek yüksekokullarından mezun olanların sanayi ve hizmetler sektöründeki tesislerin nitelikli eleman ihtiyacının karşılanmasında önemli bir işlev sağlaması,
- Bölge'de organize sanayi bölgelerinin varlığı, altyapı imkânları açısından sahip olduğu avantajlar, yeni yatırımlar için belirli sayıda sanayi parselinin bulunması,
- Sanayinin sağlıklı bir şekilde gelişmesine katkı sağlayan küçük sanayi sitelerinin varlığı,
- Mardin'de sürdürülen gümüş ve taş işlemeciliğinde sahip olunan tecrübe,
- Bölge illerinden Mardin'de Serbest Bölge bulunması,
- Ulaşım imkânları açısından; karayolu ulaşım ağının yanı sıra demiryolu ve havayolu ulaşım olanağına sahip olması,
- Doğal kaynakların varlığı (göller, vadiler, yaylalar, akarsular, dağlar, mağaralar, şifalı su kaynakları, vb.),
- Yeraltı zenginliklerinin (fosfat, petrol, doğalgaz, asfaltit, bakır, vb.) varlığı,
- Tarihi kent (Mardin, Midyat) dokusunun varlığı,
- Tarihi ve arkeolojik mirasın varlığı,
- Turizmin çeşitlendirilmesine uygun imkânların (doğa, tarih, kültür, inanç, vb.) bulunması,
- Yöresel el sanatları ürünlerinin (telkari, gümüş ve taş işlemeciliği, halı ve kilim dokumacılığı, vb.) bulunması,
- Ortadoğu ülkelerinde yaşayan topluluklarla kültürel benzerlikler,
- Ortadoğu ülkeleriyle kurulan ve gelişen ticari ilişkilere bağlı olarak gelişecek iş amaçlı gezilere uygunluk.

Zayıf Yönler

- Bölge'nin göç veriyor olması ve bu göçün genelde çalışma yaşındaki ve eğitimli-nitelikli işgücünden oluşması,
- Bölge'ye ait işsizlik ve yoksulluğun çok yüksek oranda olması, Bölge'nin Düzey 2 Bölgeleri içinde en yüksek işsizlik oranına sahip olması,
- Yaş bağımlılık oranının çok yüksek, işgücüne katılım oranının düşük olması,
- Geleneksel toplumsal yapının varlığını sürdürüyor olması ve bunun birey hak ve özgürlüklerinin kullanımı konusunda yarattığı sorunlar,
- Kadının toplumsal yaşama katılımı önündeki engeller, töre cinayetleri,
- Bölge'de yaşanan terör olgusu, yöre halkının devlete ve kurumlarına bakışındaki olumsuzluklar,
- Eğitim düzeyinin görece düşük olması, sağlık ve eğitim hizmetlerinin nitelik ve nicelik bakımından yetersiz olması,
- Bölge'deki tarımsal üretim kompozisyonunun tarım alanlarının ekonomik olarak kullanılmasını olumsuz etkilemesi, ürün çeşitliliğinin ve verim düzeyinin düşük kalmasına neden olması,
- Tarımsal gelirin düşük olması, tarımsal teknoloji kullanımının Ülke ortalamalarının altında kalması,
- GAP sulama projelerinin Mardin alt bölgedeki kısmının henüz hayata geçirilmemiş olması, sulanabilir arazinin bir kısmının sulanmaması,
- Kırsal alandaki ulaşım altyapısının yetersizliği,
- Tarımsal üretim planlamasının yapılmaması,
- Kamu kurumlarının araç-gereç ve kaynak yetersizliği, toprak analiz ve gıda ürünleri laboratuarlarının yetersiz olması,
- Endüstriyel ürünlere talep yaratacak sanayi kuruluşlarının Bölge'de yeterince bulunmaması,
- Kamu, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasında yeterli işbirliği ve koordinasyonun bulunmaması,
- Çiftçi bilinç düzeyinin düşük, modern tarım girişimciliğinin az sayıda olması ve tarımsal desteklerden yöre çiftçilerinin yeterince yararlanamaması,
- Kurumsallaşmanın yetersizliği, kooperatif ve üretici birliklerinin bilgi ve teknik kapasitede yaşadığı güçlükler,
- Geleneksel ön yargılar ve bilinçsizlik nedeniyle suni tohumlama gibi uygulamaların hayvancılık sektöründe yeterince kullanılamaması,
- Hayvan ırkında hala önemli oranda yerli ırkın ağırlığının devam etmesi, kültür ve melez ırkların yaygınlaşmaması nedeniyle verimin düşük olması,
- Mera alanlarının yetersiz olması, güvenlik nedeniyle mera kullanımının sınırlı olması,
- Et ve süt entegre tesislerinin yetersiz olması, fiyat-maliyet dengesinin istikrar kazanabilmesi için düzenleyici kurumların olmayışı,
- Bölge'de organize sanayi bölgeleri bulunmasına rağmen, altyapı sorunlarının bulunması, Bölge'ye yeterince yatırım çekilemediği için tesis sayısının az olması,
- Serbest Bölge'nin etkin değerlendirilmemesi,
- Bölge'de yatırımcılar arasında kollektif çalışma anlayışının bulunmaması ve şirketleşmenin yaygın olmayışı nedeniyle Bölge'de büyük ölçekli özel sektör yatırımlarının gerçekleşmemesi,
- İmalat sanayinde ürün çeşitliliğinin az olması, iç ve dış talebi dikkate almayan yöresel kaynaklara dayalı bir gelişim göstermesi,
- Girişimcilik ve marka kültürünün gelişmemiş olması, kayıt dışılığın yaygın olması ve finansman temininde bankacılık sektörünün etkin kullanılmaması,
- Bankacılık verileri dikkate alındığında sermaye birikiminin (kişi başına düşen mevduat) Türkiye ortalamasının altında olması,
- Tanıtım faaliyetlerinin yetersizliği ve başta turizm olmak üzere birçok sektörün gelişimini olumsuz etkilemesi,
- Turizm master planının olmaması,
- Bölge'de turizm tesislerinin, otel, yatak ve oda kapasitelerinin yetersizliği,
- Bölge'ye gelen turist sayısının az, ortalama kalış sürelerinin kısa olması buna bağlı olarak turizm gelirlerinin düşük kalması,
- Hizmet kalitesinin düşük, yerel acentaların, turizm danışma ve rehberlik faaliyetlerinin yetersiz olması,

- Bazı büyük merkezlere direk uçuş olmaması, Bölge'deki şehirlerin uluslararası hava ulaşım imkânının olmaması,
- Karayolu ve demiryolu ulaşımındaki yetersizlikler,
- Bölge'de bulunan şehir merkezlerinde ve Organize Sanayi Bölgelerinde doğalgaz şebekesinin bulunmaması,
- Kalitesiz kömür kullanımının yaygın olması, tarımsal amaçlı yoğun yer altı su kaynaklarının kullanılması vb. nedenlerle çevre kirliliğinin (yer altı ve yerüstü su kaynakları, hava ve toprak) bulunması,
- Çevre bilincinin yetersiz oluşu, kent merkezlerinde yeşil alan eksikliği, yapılaşmanın yoğun olması ve çarpık kentleşme,
- Elektrik dağıtım-iletim hatlarının yetersizliği nedeniyle sık sık elektrik kesintilerinin olması,
- Güvenlik sorununun Bölge'deki tarım, hayvancılık, turizm, sanayi ve madencilik üzerinde yarattığı olumsuz etki.

Fırsatlar

- Coğrafi konum ve iklim özelliklerinin uygunluğu, GAP kapsamında sulama kanallarının Bölge'ye gelmesinin planlanmış olması, yapımı devam eden barajların tamamlanmasıyla birlikte Bölge'de sulanabilir arazinin artması, tarım ve hayvancılık açısından Bölge'nin cazibesinin artması,
- Kırsal Kalkınma Programları, AB destekli fonlar ve Bölge'ye yönelik diğer tarımsal desteklerin bitkisel üretim ve hayvancılık için uygun koşullar oluşturması,
- Türkiye'nin güneydoğu sınırında bulunan mayınlı arazinin temizlenmesi girişimleri sonuçlandığı takdirde Şırnak ve Mardin'de önemli büyüklükte bir arazi parçasının tarımsal alan olarak kullanılması olanağı verecek olması,
- Bölge'deki genç ve işsiz nüfusun varlığı, Bölge'de bulunan Üniversitelerin katkısıyla giderek artan eğitilmiş işgücünün Bölge'ye gelecek yatırımcılar açısından düşük maliyetli emek faktörü oluşturması,
- Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Bölge'de meslek edindirmeye yönelik olarak çeşitli branşlarda uygulayacağı mesleki eğitim projesi ile Bölge'nin ihtiyaç duyduğu, yetişmiş ve kalifiye işgücünün bulunabilmesine fırsat sağlayabilecek olması,
- Komşu ülkeler Irak ve Suriye ile son yıllarda gerçekleştirilen ekonomik işbirliği, Türkiye-Suriye arasında imzalanan "Serbest Ticaret Anlaşması", 2009 yılında Suriye ile ve 2010 yılında Lübnan'la vizenin kaldırılmış olması,
- Nusaybin ve Şırnak'ta "Sınır Ticaret Merkezleri"nin oluşturulması konusundaki girişimler, Irak'ın kuzeyiyle gelişen ekonomik bütünleşme ve tamamlayıcılık süreci,
- GAP Eylem Planı'nda "Teşvik Politikaları, KOBİ Destekleri, Kümelenme" başlıklarındaki desteklerden Bölge illerinin yararlanacak olması ve "Devlet Yardımları"nın Bölge'ye özel destekler içermesi,
- Şırnak'ta yapılan uluslararası havaalanı, komşu ülkelerle vizenin kaldırılması ve yapılan işbirliği anlaşmaları ile Bölge'de ve komşu ülkelerle ilişkilerde istikrarın sağlanması, Bölge'deki illerin turizm potansiyelinin değerlendirilmesinde Bölge'ye sanayi ve turizm yatımlarının artmasında önemli bir fırsat oluşturması,
- Tarıma dayalı ve ihracata dönük sanayinin gelişme potansiyeli,
- Tarihi ve turistik değerler ile alternatif turizm olanaklarının varlığı, turizm yatırımları açısından çeşitli fırsatlar taşıması,
- Bölge'nin doğalgaz, petrol, rüzgâr, güneş ve yeryüzü su potansiyeli gibi enerji kaynakları açısından zengin bir bölge olması, gerek petrol ve doğalgaz rezervlerinin bulunması ve işletilmesi gerekse yenilenebilir enerji kaynaklarının bu alanda yapılacak yatırımlar bakımından Bölge'ye önemli bir avantaj sağlaması,
- Tespit edilmiş ekonomik görünür rezerve sahip madenlerin çıkarılması ve bunların uç ürünlere dönüşmesini sağlayacak sanayi yatırımları,
- Bölge'de "Kalkınma Ajansı"nın, Bölge illerinde ise Kalkınma Ajansı Yatırım Destek Ofislerinin kurulmuş olması ve GAP İdaresi'nin Bölge illerinde temsilcilikler açmayı planlamasının Bölge'ye yatırım yapacak müteşebbisler açısından bir fırsat oluşturması.

Tehditler

- İstihdam imkânlarının yetersizliği, Bölge'deki sosyal gerilimler, ücret ve gelir düzeyinin Bölge illeri aleyhine bir durum oluşturmasının vasıflı ve genç nüfusun Bölge dışına gitmesine yol açması,
- Bölge'den batı illerine büyük ölçüde mevsimlik tarım işçisi göçünün olması,
- Tarımda gizli işsizliğin yüksek olması,
- Bölge'deki kültürel farklılıkların yarattığı çatışmalı ortamın, Ülke'nin diğer kesimlerinin Bölge'ye bakışını olumsuz yönde etkilemesi ve Bölge'ye yapılan yatırımların sınırlı kalmasına yol açması,
- Bölge'deki sermaye birikiminin; sermayenin verimi, güvenlik ve istikrar sorunları gibi gerekçelerle daha kârlı gördüğü yatırım alanlarına ve İstanbul, İzmir gibi gelişmiş illere yönelmesiyle Bölge'nin ekonomik gelişmesini olumsuz etkilemesi,
- İktisadi ilişkilerde ve toplumsal değerlerin oluşumunda geleneksel yapının etkisinin bölgesel gelişmeyi olumsuz yönde etkilemesi,
- Kamunun tarım-hayvancılık faaliyetlerinin modernizasyonu, bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesinde düzenleyicilik gibi faaliyetlerinden vazgeçmesi; madencilik ve enerji gibi alanlarda yüksek yatırım tutarlarının Bölge sermaye birikimi ve özel sektör tarafından karşılanamaması, bu konudaki devlet yardımlarının Bölge dışı ve yabancı sermayeyi Bölge'ye getirmekte yetersiz kalması,
- Bölgesel kalkınma anlamında önemli ve prestijli bir proje olan GAP Kalkınma Planının uzun yıllar boyunca sonuçlandırılmaması, geciken projeler nedeniyle Bölge kalkınmasında arzulanan etkiyi yapamaması, Bölge aleyhine giderek büyüyen bir gelişmişlik farkının ortaya çıkması ve bunun sosyal problemlere olumsuz etki yapması,
- Kişi başına düşen gelir, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi, insani gelişmişlik endeks değerleri gibi gelişmişlik ölçütlerinin hepsinde son sıralarda yer alan Bölge illerinde yoksulluk ve işsizliğin çok yüksek düzeylerde olmasının, sosyal sorunların büyümesine yol açması ve sosyal patlama potansiyeli oluşturması,
- Plansız ve çarpık şehirleşme sonucu sanayi tesislerinin bir kısmının yerleşim birimleri içerisinde kalmış olmasının, çevre kirliliği ve şehrin gelişimi açısından sorun teşkil etmesi,
- GAP Eylem Planı'nda TRC3 Bölgesi için bir cazibe merkezinin belirlenmemiş olması ve bunun Bölge illerindeki kamu yatırımlarını olumsuz yönde etkilemesi,
- Merkez ilçeler ve Cizre dışında sanayi altyapısının yeterince gelişmemiş olması sebebiyle, yatırımların ilçelere kaydırılmasının olumsuz yönde etkilenmesi,
- Nitelikli kamu personeli ve öğretim üyelerinin Bölge'ye çekilememesi,
- Bölge'nin, Irak'ta yaşanacak bir siyasi istikrarsızlıktan öncelikle sanayi ve turizmde sonrasında da diğer sektörlerde olumsuz gelişmelere maruz kalması.

4 DIŞ ÇEVRE

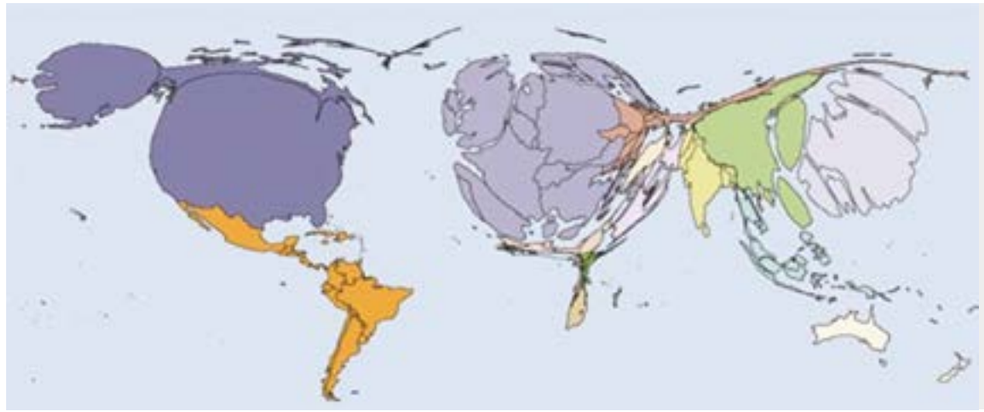
1980'lerden önce bölgesel planlama yapılırken, sadece ulusal ölçekteki gelişmelere ve dönüşümlere yer verilmesi yeterli olabilmekteydi. Daha dışa kapalı bir ekonomide uluslararası etkilerin değil bölgeye, ülkeye bile etkisinin daha az olacağı beklenen bir durumdur. Ancak günümüzde bölgesel planlamada sadece ulusal değil aynı zamanda uluslararası etkilerin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Artık Bölge'nin sadece Ülke içerisinde değil aynı zamanda uluslararası rekabetçiliğinin ve dünyadaki konumunun da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Örneğin buğday, pamuk, mısır gibi Bölge'de yaygın üretilen ürünlerin uluslararası piyasalardaki fiyatlardan etkilenmediği söylenemez, aksine çoğu kez devlet politikası ile korunuyor olsa bile uluslararası piyasalardan doğrudan etkilenilmektedir. Başka bir örnek verilecek olursa Siirt fıstığı, Ülke içerisindeki fıstık piyasası fiyatından etkilenmektedir. Ancak yurt dışına açılması ile artık Kaliforniya ve İran fıstığı ile rekabet edecek konuma gelmek zorunda olacaktır. Bölge'ye gelen uluslararası ziyaretçi sayısı ile ilgili tahminlerde bulunabilmek için aynı zamanda yüksek-orta gelirli nüfus büyüklüğünün de takip edilmesi gerekmektedir. Yine aynı şekilde uluslararası tekstil ve konfeksiyon piyasasındaki eğilimlerden kaynaklı Bölge'deki göreli işgücü maliyetinin düşüklüğünden kaynaklı, bu sektörün Bölge'ye kaymasına vesile olmaktadır. Bu verilen örnekler, artık Bölge'nin sadece kendi bölgesinde değil aynı zamanda küresel anlamda düşünülmesinin gerekli olduğunu göstermektedir. Ülke içerisinde az gelişmiş olan TRC3 Bölgesi'nin ekonomik ve sosyal dönüşümünün sağlanabilmesi için hem dünya ölçeğindeki küresel gelişmeler, hem de Bölge'nin komşu olduğu ülkelerdeki gelişmeler ve Ülke içersindeki gelişmelerin ele alınması gerekmektedir.

4.1. Küresel Ekonomik Gelişmeler

Satın alma gücü paritesi Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) verilerine göre 2012 yılında dünyanın en büyük 15. ekonomisi olan Ülkemiz, dünyadaki gelişmelerden yakından etkilenmektedir. Küresel ölçekte gerçekleşmiş olan 2008 krizi, dünyadaki ekonomik gelişmelerin de yönünü belirleyici bir etki yaratmaktadır. Küresel ölçekteki fırsat ve tehditlerin yakından izlenerek Ülkeye olası etkilere yönelik tedbirlerin alınması gerekmektedir. Dünya genelinde üretim merkezlerinin batıdan doğuya kayması, değişen üretim yapısı ve hizmet sunuş biçimleri, çok kutuplu dünya düzeni, demografik değişimler, şehirleşme sürecinin artması ve iklim değişikliği gibi konularda küresel ölçekte önemli gelişmeler yaşanmaktadır.

Küresel ölçekte GSYİH büyüklüklerine göre 2005 yılı dünya görünümü aşağıdaki haritada gösterildiği gibidir. Buna göre en büyük payı AB-27 ülkeleri, ABD, Çin ve Japonya almaktadır. 1980'ler öncesi AB-27 ülkeleri ve ABD'nin baskın olduğu, Atlantik merkezli bir tek kutuplu ekonomik yapı mevcut idi. Gelişen piyasalar ve değişen tedarik ve üretim zinciri metotları ile Çin ve Japonya diğer kutuplar olarak ortaya çıkmıştır. Mevcut durumda Güney Amerika ülkeleri, ASEAN gibi ekonomik topluluklar da gelişen diğer kutuplar olarak ortaya çıkmaktadır. Dünya ekonomisi global ölçekte yüksek oranlı bir eklemlenme geçirmektedir. Yeni gelişen üretim zincirleri ile firmalar ürünlerinin bir kısmını başka ülkelere kaydırarak rekabetçiliklerini sürdürmektedir. Bu küresel koşullarda Ülkemiz ekonomik çeşitliliğini ve teknoloji seviyesinin arttırmaya çalışarak rekabetçi olmaya çalışmaktadır. Bölgemiz ise bu durumdan teknoloji seviyesi düşük emek yoğun sektörleri çekmeye çalışarak katkı sunmaya çalışmaktadır.

Şekil 174: *GSYİH Büyüklüklerine Göre 2005 Yılı Dünya Genelinin Görünümü*

Kaynak: *Dünya Bankası, 2009 WDR.*

Küresel ölçekte ortaya çıkan diğer önemli bir değişme ise nüfus artışının yüksek oranda olmasıdır. 2040 yılında dünya nüfusunun 9 milyarın üzerinde olması beklenmektedir. Küresel nüfus artışı, yeni müşteri ve pazar bulma açısından Ülkemize önemli fırsatlar sunmaktadır.. Bununla birlikte, artan sanayileşme ve hizmet talebine paralel olarak şehirleşme ve tüketimi yükseltme, eğilimli olarak artış göstermektedir. Nüfus ve şehirleşmenin artışı, çevre ve iklim üzerinde de yüksek bir baskı oluşturmaktadır. Bu baskı ile beraber gıda ve su temininde uzun dönemde büyük zorluklar yaşanacaktır. Su kayakları kısıtlı olmasına rağmen, gelişen tarımsal üretim ile Ülkemiz, tehditleri fırsata dönüştürebilme potansiyeline sahiptir.

2002-2006 yılları arasında, dünya GSYİH değeri 4,3 artış göstermiştir. 2007-2013 yılları arasında, 2008 yılındaki küresel ekonomik krizin de etkisiyle GSYİH artışı 3,3 olarak gerçekleşmiştir. 2014-2018 yıllarında, özellikle yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerden kaynaklı büyümenin 4,4 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Ülkemizi yakından ilgilendiren Avro bölgesinde ise toparlanma ve ekonomik genişlenme beklenmektedir. Dünya ölçeğinde Ülkemiz açısından gelişmiş bölgeler önemli fırsatlar sunmasına rağmen AB halen en büyük ticari ortağımızdır. Bu nedenle bu bölgedeki gelişmelerin yakından izlenmesi gerekmektedir.

4.2. Avrupa Birliği

Ülkemizi ilgilendiren diğer bir düzey Avrupa Birliği düzeyidir. AB katılım sürecindeki Ülkemiz önemli reformları gerçekleştirerek katılım sürrecinde önemli mesafeler almaya çalışmıştır. Son olarak bu kapsamda AB Katılım müzakere fasıllarından "Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu" faslı açılmıştır. 2007-2013 yılları arasında AB Bölgesel Politikaları aşağıdaki temel ilkeler çerçevesinde uygulanmaya çalışılmıştır:

- Coğrafi Odaklanma
- Programlama
- Ortaklık
- Tamamlayıcılık

Bölgemizde Katılım Öncesi Mali Yardım Programı kapsamında yürütülen bazı projeler aşağıdaki gibidir:

1) Mardin Turizm Merkezi Projesi
2) Siirt Fıstığı Geliştirme Projesi
3) Aydınlar-Siirt Turizmin Geliştirilmesi Projesi
4) İnsan Kaynaklarını Geliştirilmesi Operasyonel Programı-YES Projesi
5) Katılım Öncesi Süreçte Sivil Toplumun Güçlendirilmesi: STK Hibe Programı
6) AB ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyalogunun Geliştirilmesi Projesi

7) Valiliklerde AB İşleri İçin Kapasite Oluşturulması Projesi

8) İl Özel İdareleri AB'ye Hazırlanıyor Projesi

Ülke genelinde beş ilde (Sivas, Hatay, Bitlis, Van, Batman) uygulanmakta olan TOBB ve Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ortaklığında geliştirilen ABİGEM projesi (Avrupa-Türkiye İş Merkezleri Ağının Genişletilmesi Projesi) Bölge illerinden Batman'da faaliyet göstermektedir. Avrupa Birliği dış ticari ilişkilerinde görece bir düşme yaşanmasına rağmen, halen Türkiye'nin en önemli ticari ortağı konumundadır. Aynı zamanda AB üyeliği konusunda ilerlemeler devam etmektedir. Türkiye'nin 2023'e odaklanması gibi Avrupa Birliği de 2020 yılına hedeflenmiştir. Bu kapsamda AB 2020 Stratejisi oluşturulmuş ve aşağıdaki stratejiler önceliklendirilmiştir:

- Akıllı Büyüme: Bilgi ve Yeniliğe dayalı bir ekonomi
- Sürdürülebilir Büyüme: Daha verimli kaynak kullanan, yeşil ve rekabet edebilir bir ekonomi
- Kapsayıcı Büyüme: Ekonomik, sosyal ve sınırsal anlamda bütünleşmeyi sağlayan yüksek istihdam ekonomisidir.

2020 için AB ekonomik hedefleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

i) 20-64 yaş arası nüfusun istihdam oranının %69 seviyesinden %75'e çıkarılması,

ii) GSYİH'nın %3'ünün Ar-Ge'ye ayrılması hedefinin gerçekleştirilmesi; özel sektörün Ar-Ge'ye yatırım yapması için koşulların iyileştirilmesi ve yenilikçilik takibi için yeni bir gösterge oluşturulması,

iii) Sera gazı salımının 1990 yılına kıyasla en az %20, şartlar elverişli ise %30 oranında azaltılması, AB'nin enerji tüketiminde yenilenebilir enerji payının %20'ye yükseltilmesi ve %20 oranında enerji verimliliği sağlanması,

iv) Okulu erken bırakanların oranının %15'ten %10 seviyesine düşürülmesi, 30-34 yaş arası yüksek öğrenim mezunu nüfus oranının %31 seviyesinden en az %40 seviyesine yükseltilmesi,

v) 20 milyon insanın yoksulluktan kurtarılarak, ulusal yoksulluk sınırı altında yaşayan AB vatandaşlarının sayısının %25 azaltılması.

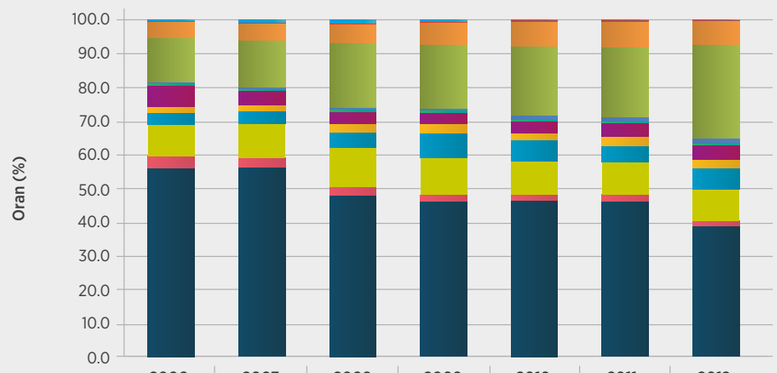
Bu hedefler 2013 yılında Hırvatistan'ın katılımıyla 28 AB Ülkesi'ne yönelik hazırlanmıştır. AB'nin bu hedeflere ulaşması, Ülkemize de önemli katkılar sunacaktır.

2006-2012 yılları arasında Türkiye'nin ihracat yaptığı ülke grupları incelendiğinde, AB'nin payının %56,3 seviyesinden %38,8 seviyesine gerilediği görülmektedir. Yakın ve Orta Doğu ülkelerinin payı ise %13,2 seviyesinden %27,8 seviyesine yükselmiştir. Yakın ve Ortadoğu ülkelerinden özellikle Irak ve İran'ın payı artmıştır. Bölgemiz, gerçekleşen bu dönüşümle birlikte Irak ve Suriye pazarının artan öneminden etkilenmektedir (Detaylı bilgi için Bölüm 3.2.4.2'ye bakınız).

Irak 10,8 milyar dolar ihracat ile Türkiye'nin ikinci en büyük pazarı konumundadır. 2012 yılında Irak ilişkilerindeki gerilime rağmen, Türkiye Irak pazarında en fazla ihracat yapan ülke konumundadır. Türkiye'nin Irak ile ticari ilişkilerinin belirleyiciliğinde Irak merkezi hükümet dışında Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi de etki etmektedir. Bölge, Irak'a ticaret yapma konusunda aracı bir roldedir. Irak gelecek 20 sene içerisinde gelişmiş ülkelerde artan fosil yakıt talebini karşılayacak stratejik öneme sahip bir ülke konumuna gelecektir. Bu konumdaki bir ülkenin, Türkiye ve Bölgemize önemli fırsatlar sunması aşikârdır.

Suriye ile olan ticaret, düzelen ilişkilerle beraber tarihte hiç yakalanmamış bir seviyeye ulaşmıştır. Ancak 2011 yılında Suriye'de patlak veren iç karışıklıklardan dolayı ticari ve kültürel ilişkiler önemli ölçüde gerilemiştir. Bölgemiz ticari ilişkilerden Gaziantep, Hatay ve Şanlıurfa'ya kıyasla daha az etkilense de bu durum 2011 yılında uygulanan "Türkiye-Suriye Bölgeler Arası İşbirliği Programı"nın sonuçlanamamasına ve Bölge'de 2,5 milyon dolar hibenin paydaşların kullanımına açılamamasına sebebiyet vermiştir. Irak ve Suriye ticaretine yönelik 2011 Ekim ayında tamamlanan Nusaybin Sınır Kapısı da atıl durumda kalmıştır. Suriye'deki bu gelişmeler Bölge'de ayrıca mülteci sorununu da beraberinde getirmiştir. Bölge'de özellikle Kızıltepe, Nusaybin ve Mardin'de akrabalarının yanında kalan mülteciler kayıt dışı olarak çalışmakta ve işgücü maliyetini düşürmektedir. Uzun dönemde Suriye'deki durumun son ermesi ile yeniden inşa sürecinin başlaması Bölge açısından, Irak kadar olmasa da, önemli fırsatlar sunabilecektir.

Şekil 175: *Türkiye İhracatının Ülke Guruplarına Göre Dağılımı*

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Diğer Ülke ve Bölgeler	0,2	0,8	1,1	0,5	0,1	0,1	0,1
Avusturalya ve Yeni Zelanda	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3
Diğer Asya	4,6	4,9	5,4	6,6	7,5	7,6	6,9
Yakın ve Ortadoğu	13,2	14,1	19,3	18,8	20,5	20,7	27,8
Güney Amerika	0,4	0,5	0,7	0,7	1,1	1,4	1,4
Orta Amerika ve Karayip	0,6	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
Kuzey Amerika	6,4	4,2	3,6	3,5	3,7	4,0	4,4
Diğer Afrika	1,7	1,8	2,4	2,7	2,0	2,7	2,6
Kuzey Afrika	3,6	3,8	4,4	7,3	6,2	5,0	6,2
Diğer Avrupa	9,3	10,1	11,9	11,1	10,0	9,6	9,4
TR Serbest Bölge	3,5	2,7	2,3	1,9	1,8	1,9	1,5
AB27	56,0	56,3	48,0	46,0	46,3	46,2	38,8

Kaynak: *TÜİK verilerinden üretilmiştir.*

4.3. Türkiye'deki Gelişmeler

Aşağıdaki tabloda özetlenen başlıca makroekonomik göstergeler, Türkiye'nin 1980 ve 2001'den sonra yaşadığı dönüşümün sonuçlarını açıkça ortaya koymaktadır. İhracatın 1980'deki 3 milyar dolar düzeyinden, 2001'de 31 milyar dolara çıkması, daha sonra da 2012 itibariyle 152 milyar dolar düzeyine erişmesi dikkat çekicidir. Buna ek olarak, Türkiye'nin ihracatının içinde sanayi ürünlerinin payı 1980'lerde %10 düzeyinde iken, günümüzde %93'ün üzerine yükselmiştir. 1980 yılında 0,3 milyar dolar olan turizm gelirleri de, 2012 yılında 29 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. 1980 yılında dünyanın 25'inci en büyük ekonomisi olan Türkiye, 2001'de 21'inci sıraya yükselmiş, 2012'de ise dünyanın 17'inci en büyük ekonomisi olmuştur. Dünya Ekonomik Forumu'nun küresel rekabetçilik endeks verilerine göre Türkiye 2007 yılında, ülkeler sıralamasında 53'üncü iken 2012 yılında 43'üncülüğe yükselmiştir. 2023 yılında dünyanın en büyük 10'uncu ekonomisi haline gelme hedefine ulaşabilmek için ekonominin büyüme hızını uzun vadeli ortalama olan %4'ler düzeyinden, %6-7'ler düzeyine çıkarmak ve küresel rekabetçilik düzeyini arttırmak gerekmektedir.

Tablo 78: *Türkiye'de 1980-2012 Yılları Arası Ekonomideki Gelişmeler*

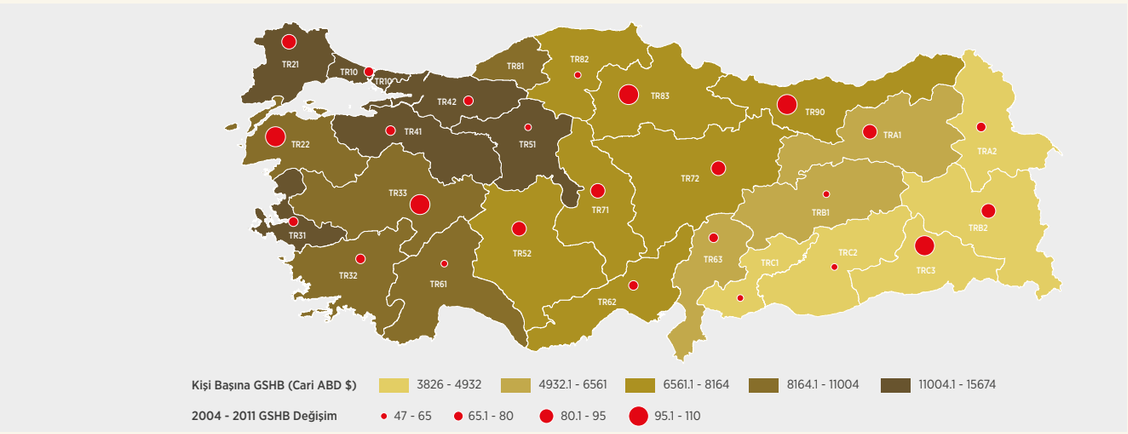
Gösterge	1980	2001	2012
GSMH (milyar dolar)	70	509	790
Kişi Başına GSMH (dolar)	1.500	2.906	10.666
İşletme Sayısı	90.000	723.503	1.435.879
İhracat (milyar dolar)	3	31	152
Çalışan Başına İhracat (dolar)	65	1.456	8.748
Sanayinin İhracat İçindeki Payı (%)	10	92	94
İhracatçı Firma Sayısı	1.000	25.000	56.440
Turizm Gelirleri (milyar dolar)	0,3	8	29
Dünya Ekonomisi İçindeki Sıralama (GSMH büyüklüğü olarak)	25	21	17
Küresel Rekabetçilik Sıralaması	-	53*	43

Kaynak: *World Economic Forum, TÜİK, SGK ve Dünya Bankası verilerinden derlenmiştir.*

** 2007 yılı verisidir.*

Türkiye'deki kişi başına Gayri Safi Bölgesel Hâsıla dağılımı aşağıdaki haritada gösterildiği gibidir. En gelişmiş bölge ile en az gelişmiş bölge arasında yaklaşık 3 kat fark bulunmaktadır. Bölgeler arasındaki bu gelir farkı Ülke içerisindeki göç gibi sosyal sorunlara sebebiyet vermekle beraber, Ülke'nin de orta gelirde kalmasına neden olmaktadır. Bölgeler arasındaki farkın azalması için az gelişmiş bölgelerin gelişmiş bölgelere kıyasla daha yüksek hızda büyümesi gerekmektedir. Büyüme hızları incelendiğinde 2004-2011 yılları arasında en yüksek artış oranı görece gelişmiş TR33 Bölgesi'nde gerçekleşmiştir. Bu bölgeyi görece az gelişmiş TR90 ve TR83 Bölgeleri takip etmektedir. En az gelişmiş bölgelerden olan TRC3 Bölgesi %99 ile en yüksek gelişme oranına sahiptir. Bu gelişmeler ışığında az gelişmiş bölgelerle gelişmiş bölgeler arasındaki farkın azalmasının kısa vadede çok mümkün olmadığı gözükmektedir.

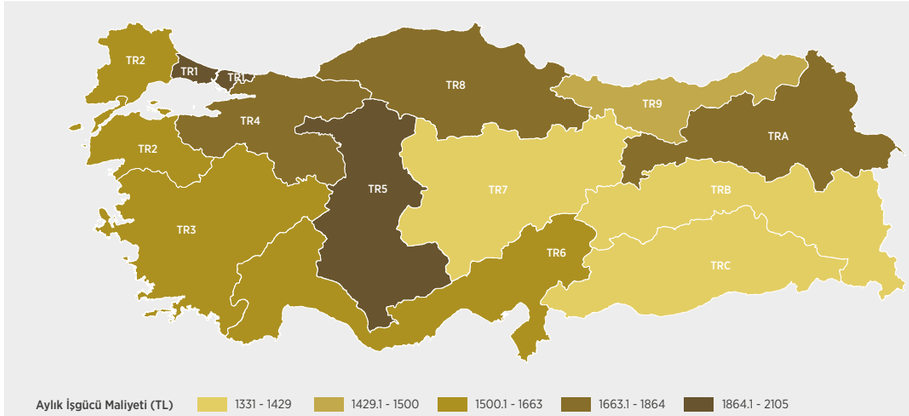
Şekil 176: *Türkiye Geneli Düzey 2 Bazında 2011 Yılı Bölgelerarası GSBH Dağılımı ve 2004-2011 Yılları Arası GSBH Değişimi*

Kaynak: *Orta Gelir Tuzağında Türkiye.*

Türkiye içerisinde gerçekleşen bir dönüşüm, düşük teknolojili sektörlerin batıdan doğuya doğru kaymaya başlamasıdır. Özellikle emek yoğun çalışan sektörler küresel ölçekte batıda kaybettikleri rekabetçiliklerini doğuda yakalama fırsatı bulmaktadır. Bu nedenle Ülke içerisinde emek yoğun sektörler batıdan doğuya kayma eğilimindedir. Aşağıda haritadan da görüleceği üzere; TÜİK tarafından 2008 yılında yapılmış işgücü maliyet araştırmasına göre, Bölgemizin de yer aldığı TRC Bölgesi TRB Bölgesi'nden sonra en düşük işgücü maliyetine sahiptir. TRB Bölgesi'ne kıyasla daha iyi ulaşım ağlarına sahip olan TRC Bölgesi daha çok emeğe dayalı sanayi çekebilmektedir.

Şekil 177: *Türkiye Geneli Düzey 1 Bazında 2008 Yılı Aylık İşgücü Maliyeti*

Kaynak: *TÜİK 2008 İşgücü Maliyet Araştırması verilerinden üretilmiştir.*

Ülkemizde 2007-2012 döneminde tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinde katma değer sırasıyla yıllık ortalama %2,1, %3,7 ve %4 oranında artmıştır. Bu dönemde tarım sektörünün GSYH içindeki payının %7,9'a gerilemesi beklenmektedir. Sanayi sektörünün GSYH içindeki payı %19,3'e düşmüş, hizmetler sektörünün (vergiler dâhil) GSYH içindeki payı ise artarak %72,7'ye yükselmiştir. Sanayi sektörünün payının artırılması uzun dönemli yüksek oranlı sürdürülebilir büyüme altyapısının geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır (OKP, Kalkınma Bakanlığı, 2013).

DİKA
dicle kalkınma ajansı
tigris development agency

5 BÖLGESEL GELİŞME SENARYOSU ve 2023 VİZYONU

5.1. Bölgesel Gelişme Senaryosu

5.1.1. Bölge'nin Mekânsal Analizi

5.1.1.1. Çevre Düzeni Planı'nda Bölge İllerinin Kentsel Gelişimi[25]

Mardin - Batman - Siirt - Şırnak - Hakkâri (MBSŞH) Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı (ÇDP) kararları üretilirken öncelikle yapılan çalışmanın ölçeği, niteliği, plan kararlarını etkileyecek veriler, bölgenin sosyo-ekonomik yapısı, daha önce verilmiş bölgeye ilişkin (müdahale edilebilecek ve edilemeyecek) plan kararları, diğer kurumlar tarafından üretilmiş kararlar/projeler, karar üretilen yerleşmelerin doğal-demografik-sosyal-ekonomik yapısı, yerleşmeye ait (her ölçekteki) eski planlar, yerleşmenin bölge içerisindeki konumu/işlevi vb. açılardan değerlendirilmiştir. Yerleşimin gerek yoğunluk, gerekse de mekânsal kararları verilirken öncelikle mevcut imar planları elde edilmiş, elde edilen planların yasallığı test edildikten sonra plan kararları ile yerleşimin mevcut (özellikle mekânsal) yapısı karşılaştırılarak planın uygulanma oranı elde edilmeye çalışılmıştır. Bu karşılaştırma yapılırken mevcut planlarla ve diğer dokümanlarla yetinilmemiş, yöreye ait uydu görüntülerinden yararlanılarak meskûn / gelişme alan sınırları yeniden düzenlenmiştir. Yapılan çalışmayla ulaşılan sonuçlar, kamu kurum ve kuruluşlardan alınan belgeler, dokümanlar vb. açısından da değerlendirilmiş, daha önce yapılan 2040 yılına yönelik nüfus projeksiyonları sonuçları doğrultusunda mekânsal ve fiziksel kararlar üretilmiştir.

5.1.1.1.1. Mardin İli Kentsel Gelişimi

MBSŞH ÇDP'nin 1.5.1. numaralı bölümünde Mardin ili ile ilgili tüm ilçeler ve beldelerin Kentsel Gelişme Kararları aşağıdaki gibi belirtilmiştir.

Mardin Merkez

Bir dağın tepesine kurulmuş olan Mardin, Mezopotamya'nın en eski şehirlerinden biri ve Türklerin Anadolu'daki ilk duraklarındandır. M.Ö. 4500'den başlayarak klasik anlamda yerleşim gören Mardin, Arami Süryani öz yeridir. Arami/Süryani Subari, Sümer, Akad, Babil, Mitanniler, Asur, Pers, Bizans, Araplar, Selçuklu, Artuklu ve Osmanlı Dönemi'ne ilişkin birçok yapıyı bünyesinde harmanlayabilmiş, Süryani ve Ermeni mimarisinin tipik örnekleri olan evleri ve İslam mimarisinin oluşturduğu cami ve medreselerle, önemli bir açık hava müzesidir. Son yıllarda sadece Ülkemizin değil tüm dünyanın ilgisini çekmeye başlayan bu açık hava müzesi, tarihi ve kültür yapısı ile UNESCO'nun "Dünya Mirası Listesi"ne girmeye adaydır. Kültür varlıklarının belgelenmesi, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması önem arz etmektedir. İl Merkezi ve ilçelerinde Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğünce tescil edilmiş 665 adet bina mevcuttur. Merkez yerleşim, 1979 yılında Kentsel Sit Alanı olarak ilan edilmiştir.

Kent; ortaçağda sarp kayalıklar üzerinde, önce kalenin içinde, sonrasında ise güneyde, eğimli bir yamaç üzerinde lineer olarak kurulmuştur. Yamaç dokuların özelliği olarak topografyayı takip eden aks belirgin olarak izlenebilmektedir. Eski Mardin yerleşmesinin kuruluş yerinin doğal çevre özellikleri değerlendirildiğinde, en avantajlı unsurun, tarihi dönemler için savunmaya elverişli topografya, çevresine hâkim görüş ufku ve çevreyi kontrol unsurları oluşturur. 1990'dan sonra kent, Diyarbakır yolu yönünde gelişmeye başlamıştır. Kentsel alanın bu yöne doğru gelişmesi artık topoğrafik sınırların zorlandığını göstermektedir. Doğuda eğim oldukça fazla, güneyde tarım alanları ve kent merkezine uzaklık gibi dezavantajlar vardır. Diyarbakır yolu yönüne doğru olan gelişmede, Diyarbakır kentiyle olan yoğun ilişkilerin önemli bir yeri bulunmaktadır.

Sahip olduğu potansiyeller ve eğilimler, Mardin ilinde 2040 yılı için öncül sektörün turizm, ikincisinin hizmetler, üçüncüsünün tarım ve dördüncüsünün sanayi olarak öngörülmesinde etkili olmaktadır.

Mardin Serbest Bölgesi (MASBAŞ), Türkiye ve Avrupa'nın Ortadoğu'ya çıkış kapısı olan Habur'a 202 km, Suriye'ye açılan Nusaybin Sınır Kapısına 60 km, Mardin Havaalanı'na 8 km, Uluslararası Diyarbakır Havaalanı'na 90 km ve Avrupa Ortadoğu Uluslararası Karayolu (İpek Yolu)'na 12 km mesafede bulunmaktadır. Konumu ve sahip olduğu ulaşım avantajları sadece Mardin için değil, Bölge için de ekonomik ve ticari kalkınmada önemli bir rol oynayacaktır.

Yalım Beldesi'nin sınırlarının Mardin Merkez ilçe ile komşu sınırlarda olması ve bir sistemin birlikte çalışan parçaları olması sebebiyle bu iki yerleşimin gelişimi birlikte değerlendirilmiştir. Mevcut yoğunluğu yaklaşık olarak 154 kişi/ha'dır. 2009 yılı TÜİK resmi verilerine göre yerleşimin mevcut nüfusu 82.449 kişidir. Mevcut yerleşim lekesinin bulunduğu alan ise yaklaşık olarak 534 ha'dır. Gelişme alanları Onaylı İmar Planı'na uyularak belirlenmiştir. 2040 yılı için 4.624 ha'lık gelişme alanı ihtiyaç doğrultusunda önerilmiştir. Yapay, yasal ve doğal eşiklerin uygunluk gösterdiği yönler olan kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneybatıya doğru yeni gelişme alanları önerilmiştir. 2040 yılı için öngörülen nüfus 220.000 kişi ve yoğunluk ise yaklaşık olarak 43 kişi/ha'dır.

Şekil 178: *Mardin Merkez İlçesi Kentsel Gelişme Alanları Haritası*

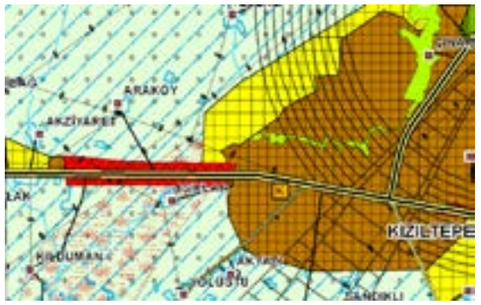
Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) Araştırma Raporu.*

Kızıltepe

Eski adı Koçhisar olan bu yerleşimin adı, Cumhuriyet döneminde 1931 yılında Kızıltepe olarak değiştirilerek Mardin'e bağlı bir ilçe merkezi yapılmıştır. İlçenin E-24 Karayolu güzergahı üzerinde olması nedeni ile ticaret sektörü günden güne büyümektedir. İl genelinde bulunan tarıma dayalı sanayi işletmeleri ile diğer fabrikalar Merkez ilçe ile Kızıltepe arasında bulunmaktadır. İlçe yolu güzergâhı üzerinde havaalanının faaliyete geçmesi ile ekonomik yaşam biraz daha ivme kazanmıştır. Kızıltepe, merkez ilçe dâhil olmak üzere bütün ilçeler içerisinde gelişme potansiyeline sahip en büyük ilçedir. İç göçleri kendine çeken özelliği ile bugün Merkez ilçe nüfusunu neredeyse ikiye katlamıştır. Tüm bu eğilim ve potansiyeller ilçede 2040 yılı için öncül sektörün ticaret, ikincil sektörün ise tarım olarak öngörülmesinde etkili olmuştur.

Yerleşimin mevcut yoğunluğu yaklaşık olarak 101 kişi/ha'dır. 2009 yılı TÜİK resmi verilerine göre ilçenin mevcut nüfusu 129.745 kişidir. Mevcut yerleşim lekesinin bulunduğu alan ise yaklaşık olarak 3.107 ha'dır. Gelişme alanları, 2040 yılı nüfusunun ihtiyaçları, Onaylı İmar Planı ve sentez çalışmalarında saptanan gelişme eğilimleri dikkate alınarak önerilmiştir. 2040 yılı için yoğunluk 44 kişi/ha olarak belirlenmiş ve yaklaşık olarak 1.739 ha'lık gelişme alanı ihtiyaç doğrultusunda önerilmiştir. Yapay, yasal ve doğal eşiklerin uygunluk gösterdiği yön olarak kuzeye ve güneydoğuya doğru yeni gelişme alanları önerilmiştir. 2040 yılı için öngörülen nüfus 210.162 kişidir.

Şekil 179: *Kızıltepe İlçesi Kentsel Gelişme Alanları Haritası*

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) Araştırma Raporu.*

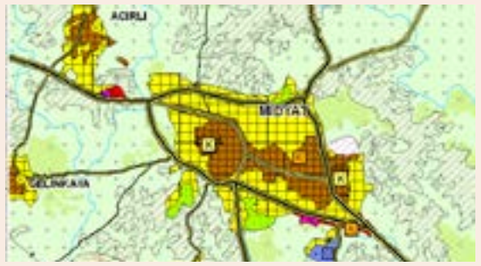
Midyat

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin güneyinde yer alan Mardin iline bağlı, coğrafi konumu itibari ile doğusunda Dargeçit ilçesi, batısında Ömerli ilçesi, kuzeybatısında Savur ilçesi, kuzeyinde Batman iline bağlı Gercüş, güneyinde Nusaybin ilçesi, doğusunda ise Şırnak iline bağlı İdil ilçesi yer almaktadır.1890 yılında belediye statüsü kazanmıştır. İlçe'de 2040 yılı için öncül sektörün turizm olacağı öngörülmüştür. İlçe'nin gelişimine katkıda bulunabilecek ikinci sektör tarım, üçüncüsü ticaret, dördüncüsü ise hizmetlerdir.

Yerleşimin mevcut yoğunluğu yaklaşık olarak 94 kişi/ha olup mevcut nüfusu 53.906 kişidir. Midyat Onaylı İmar Planı, 2040 yılı için kabul edilen projeksiyon nüfusunun ihtiyacı olan alanı birebir karşıladığından dolayı imar planı aynen kabul edilmiştir. 2040 yılı için öngörülen nüfus 145.450 kişi; yoğunluk ise yaklaşık olarak 83 kişi/ha'dır. Yeni önerilen gelişme alanı ise yaklaşık olarak 1.189 ha'dır.

25 Bu kısım Mardin-Batman-Siirt-Şırnak-Hakkâri Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Araştırma Raporundan alınmıştır.

Şekil 180: *Midyat İlçesi Kentsel Gelişme Alanları Haritası*

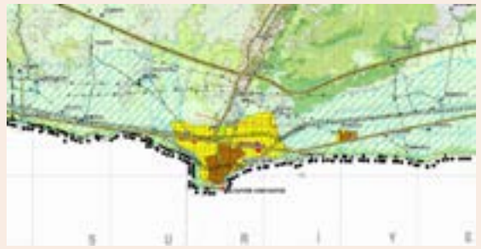
Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) Araştırma Raporu.*

Nusaybin

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin güneyinde yer alan Mardin iline bağlı, coğrafi konumu itibari ile doğusunda Mardin Merkez ilçe, kuzeybatısında Ömerli ilçesi, kuzeyinde Midyat ilçesi, güneyinde ise Suriye yer almaktadır. 1922 yılında belediye statüsü kazanmıştır. İlçe'de 2040 yılı için öngörülen öncül sektör tarımdır. Yerleşimin gelişimine katkıda bulunabilecek diğer sektör ise ticarettir.

Yerleşimin mevcut yoğunluğu yaklaşık olarak 206 kişi/ha'dır. 2009 yılı TÜİK resmi verilerine göre ilçenin mevcut nüfusu 83.832 kişidir. Mevcut yerleşim lekesinin bulunduğu alan ise yaklaşık olarak 406 ha'dır. 2040 yılı nüfus kabulü gereğince yaklaşık olarak 1.294ha'lık gelişme alanı, Onaylı İmar Planı doğrultusunda önerilmiştir. 2040 yılı için öngörülen nüfus 168.176 kişi ve yoğunluk ise yaklaşık olarak 99 kişi/ha'dır.

Şekil 181: *Nusaybin İlçesi Kentsel Gelişme Alanları Haritası*

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) Araştırma Raporu.*

Mardin iline bağlı diğer ilçe ve beldeler için Kentsel Gelişme Alanları ile ilgili bilgilere aşağıdaki özet tabloda yer verilmiştir. Tabloda, 2009 yılı nüfusu, mevcut yerleşim alanı, ve yoğunluğu ile 2040 yılı için projeksiyon verilerine bağlı nüfus, alan ve yoğunluk değerleri ve buna bağlı olarak gelişme alanlarının ne olduğu hesaplanmış ve bu verilere yer verilmiştir. Ayrıca, tabloya son sütun olarak ÇDP doğrultusundaki Kentsel Gelişme Alanları Yönü de eklenmiştir.

Tablo 79: *Mardin İli Yerleşim Yerleri Kentsel Gelişme Durumu*

	2009			2040			Gelişme	
	Nüfus (kişi)	Alan (ha)	Yoğunluk (kişi/ha)	Nüfus (kişi)	Alan (ha)	Yoğunluk (kişi/ha)	Alan (ha)	Kentsel Gelişme Alanları Yönü
Mardin Merkez	82.449	534	154	220.000	5.158	43	4.624	K. batı, K. doğu ve G.batı
Ortaköy	7.011	142	50	14.000	268	52	126	Mevcut Alan Korunacak
Dargeçit	14.208	190	75	30.198	604	50	414	Kuzey Hariç Tüm Yönler
Kılavuz	2.407	67	36	3.899	78	50	11	K. doğu, K. batı
Sümer	2.862	19	150	4.636	66	70	47	Tüm Yönler
Derik	19.564	152	128	32.947	285	115	133	G. batı, Kuzey
Kızıltepe	129.745	3017	43	210.162	4.756	44	1.739	Kuzey, G. Doğu
Dikmen	3.288	103	32	5.326	118	45	15	K.batı, Batı
Gökçe	7.050	132	53	11.420	142	80	10	K.Doğu
Şenyurt	1.786	38	47	3.000	68	44	90	Kuzey
Yüceli	1.800	22	81	2.916	34	85	12	Doğu, K. doğu
Mazıdağı	10.189	96	106	19.028	146	130	50	K. doğu, G.
Midyat	53.906	572	94	145.450	1.761	83	1.189	Tüm Yönler
Acırlı	5.281	89	60	8.554	247	35	158	Tüm Yönler
Çavuşlu	3.368	61	55	6.757	124	55	63	Güney hariç Tüm Yönler
Gelinkaya	5.738	45	128	9.294	178	52	133	Tüm Yönler
Şenköy	4.148	66	63	8.816	250	36	184	Tüm Yönler
Söğütlü	4.273	78	55	6.921	362	19	284	Güney hariç Tüm Yönler
Yolbaşı	3.791	85	45	6.141	123	50	38	Kuzeydoğu, Güneybatı
Nusaybin	83.832	406	206	168.176	1700	99	1294	Güney hariç Tüm Yönler
Akarsu	2.832	40	70	4.587	55	80	15	Kuzey, G. Batı
Duruca	3.368	50	67	5.456	73	75	23	Batı, Kuzey
Girmeli	4.381	58	76	7.096	126	56	68	Alt Mahalleleri Birbirine Bağlayan Yollar Boyunca
Ömerli	6.294	110	57	12.626	212	60	102	Tüm Yönler
Savur	7.544	43	175	12.220	125	98	82	Kuzey
Pınardere	2.563	25	102	4.152	44	94	19	Kuzey, Güney
Sürgücü	3.527	53	67	4.265	61	70	8	G. Doğu
Yeşilalan	1.579	25	63	2.558	35	73	10	Batı, Kuzey
Yeşilli	23.424	465	50	41.692	570	73	105	Tüm Yönler

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) Araştırma Raporu.*

5.1.1.1.2. Batman İli Kentsel Gelişimi

MBSŞH ÇDP'nin 1.5.2. numaralı bölümünde Batman ili ile ilgili tüm ilçeler ve beldelerin Kentsel Gelişme Kararları aşağıdaki gibi belirtilmiştir.

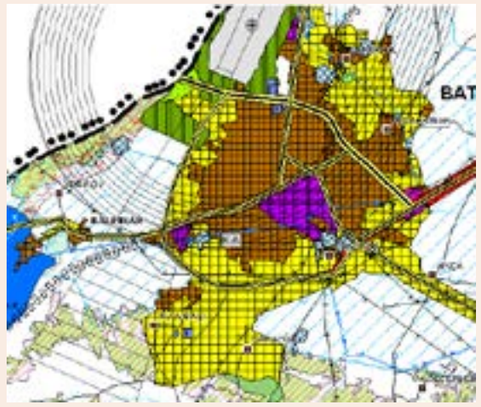
Batman Merkez

Batman ili topraklarının büyük kısmı dağlarla kaplıdır. Kuzeyinde Güneydoğu Torosları meydana getiren Güney Muş Dağları, Sason ve Kozluk ilçelerini tamamen kaplar. İlin en büyük ovası, il merkezinin bulunduğu Batman Ovası'dır. Ova, Batman Çayı Vadisi ve Dicle Vadisi ile birleşmeden önceki genişleyen bölümde meydana gelmiştir. Batman'da çok yönlü olarak meydana gelen hızlı gelişmeler plansız ve sağlıksız bir şehirleşmeyi de beraberinde getirmiştir. 1945–1975 yılları arasında Batman'ın nüfusu 25 kat artmıştır. Batman ili 1975 yılından sonra artan nüfus nedeniyle hızlı bir kentleşme yaşamıştır. Bu nedenle kent fiziksel olarak yayılma eğilimindedir. 1990–2000 yılları arasında kent kuzey ve güney yönlerinde gelişme eğilimi göstermiştir. 2000 yılından sonraki büyüme eğilimi incelendiğinde, geçmişe oranla daha az bir yayılma olduğu ve kentin batı ve kuzey yönünde gelişmekte olduğu görülmektedir.

Batman ilinin 2040 yılı için sanayi merkezli bir gelişim göstereceği öngörülmüştür. İlin gelişimine katkıda bulunabilecek diğer sektörler ise hizmetler ve tarımdır. Ayrıca Batman'ın AB-Türkiye Mali İş Birliği çerçevesinde oluşturulan Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı kapsamında tanımlanan 15 cazibe merkezinden biri olması, ilin ekonomik yönden gelişimine önemli katkılarda bulunacaktır.

Gelişmiş sanayi ve petrol alanlarına sahip, çevresi tarım alanları ile çevrili olan yerleşimin mevcut nüfus yoğunluğu 98 kişi/ha'dır. Mevcut nüfusu 313.355 kişi; 2040 yılı nüfus kabulü ise 851.028 kişi olan yerleşimin öneri nüfus yoğunluğu 127 kişi/ha olarak kabul edilmiştir.2040 yılı için kabul edilen yoğunluk önerisine göre, gerekli gelişme alanı 3.494 hektardır. Batman Onaylı İmar Planı'nda gelişme alanları olarak önerilen bölgeler hâlihazırda yerleşik doku olarak görünmektedir.

Şekil 182: Batman Merkez Kentsel Gelişme Alanları Haritası

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) Araştırma Raporu.*

Batman iline bağlı diğer ilçe ve beldeler için Kentsel Gelişme Alanları ile ilgili bilgilere aşağıdaki özet tabloda yer verilmiştir.

Tablo 80: Batman İli Yerleşim Yerleri Kentsel Gelişme Durumu

	2009			2040			Gelişme	
	Nüfus (kişi)	Alan (ha)	Yoğunluk (kişi/ha)	Nüfus (kişi)	Alan (ha)	Yoğunluk (kişi/ha)	Alan (ha)	Kentsel Gelişme Alanları Yönü
Batman Merkez	313.355	3213	98	851.028	6.707	127	3.494	Kuzey, Güney
Balpınar	2.982	71	42	4.830	143	34	72	Güney, Kuzey
Beşiri	8.142	148	55	20.294	450	45	302	Tüm Yönler
İkiköprü	3.410	95	36	5.524	162	34	67	Güney, Kuzey, G. Doğu, K.Batı
Gercüş	5.129	72	71	10.289	107	96	35	G. Doğu, K.Batı
Hisar	1.361	29	48	2.205	45	50	16	G. Doğu
Kayapınar	2.284	43	53	3.700	61	60	18	Doğu
Hasankeyf	3.010	46	65	8.122	290	28	290	Kuzey Yeni Yerleşim
Kozluk	21.866	421	52	50.567	521	97	100	Doğu, Batı
Bekirhan	2.238	77	29	3.625	107	34	30	Doğu, Kuzey
Sason	10.652	84	170	16.490	97	170	13	Mevcut
Yücebağ	1.152	11	122	1.795	64	28	53	Tüm Yönler

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) Araştırma Raporu.*

5.1.1.1.3. Siirt İli Kentsel Gelişimi

MBSŞH ÇDP'nin 1.5.3. numaralı bölümünde Siirt ili ile ilgili tüm ilçeler ve beldelerin Kentsel Gelişme Kararları aşağıdaki gibi belirtilmiştir.

Siirt Merkez

Siirt kenti, Mezopotamya ve Anadolu Uygarlıkları arasında doğal sınır oluşturan Güneydoğu Torosların kenar kıvrımları kuşağında kurulmuş küçük bir Anadolu kentidir. Kentin doğusunu sınırlandıran Botan suyu, sarp ve derin bir kanyon vadiden akmaktadır. Yaklaşık 5 bin yıllık mazisine rağmen şehrin gelişememesinin nedeni, doğal koşullarının sınırlandırıcı etkileri kadar, beşeri faaliyetlerin yetersizliğiyle de ilgilidir. Sanayi devrimi ile birlikte ulaşımın yaşamsal faaliyetler için en önemli etken olduğu dönemlerde, ulaşım ağının geliştiği koridorlar boyunca yer alan merkezler hızla gelişim gösterirken; Siirt şehri gibi ana ticaret yollarına uzak kalan yörelerde doğal koşulların da etkisi ile kentsel fonksiyonlar önemli bir gelişme gösterememiştir.

Siirt şehrinin yerleşme çekirdeği Rasinnebah ve Şeyhşemu tepeleridir. Rasinnebah ve Şeyhşemu tepeleri çevresinde nüfusun ve yapılaşmanın artmasıyla birlikte şehirleşme plato yüzeyine doğru gelişme göstermiştir. Siirt şehrinin alansal olarak büyümesine yön veren başlıca doğal faktör jeomorfolojik yapıdır. Şehrin doğu sınırı ise doğal olarak sınırlanmış ve Botan vadisi tarafından derince yarılmıştır. Bu alandaki yerleşim şehrin nüvesini (Dumlupınar, İnönü, Ulus, Sakarya mahalleleri) oluşturmaktadır. Siirt-Pervari-Van (Çatak, Gevaş, Edremit veya Siirt Pervari-Başkale-Hakkâri) karayolunun inşası durumunda yörenin ticari ve ekonomik kalkınması ile birlikte kentsel fonksiyonların da ciddi bir değişim ve gelişim göstereceği muhakkaktır. Fakat topoğrafik olarak konumu ve Doğu Anadolu Bölgesi ile sağlıklı bir ulaşım ağının olmaması gelişime engel teşkil etmektedir.

Siirt 1990 ve 2000 yılları arasında kentin kuzeybatı yönünde geniş alanlara yayılmıştır. Bunun en önemli nedeni bölgedeki köylerden kente göç olmasıdır. Şehrin batı kesimi diğer yönlere göre çok daha sade ve az engebeli olduğu için şehir bu yönde gelişme göstermektedir. Siirt şehrini Ülke'nin ana ulaşım ağına bağlayan Batman-Diyarbakır karayolunun buradan geçmesi bu sahanın gelişmesini tetikleyen ana nedenlerden biri olmuştur. Şehir merkezinden batıya doğru uzanım gösteren ve Güneydoğu Anadolu

platosuna açılan az engebeli ve yoğun tarım alanları olarak kullanılan Neojen havzada tarımsal faaliyetlerin yapıldığı ve yer yer konut ve iş merkezlerinin inşa edilmiş olması bu alanların gelecek yıllarda yerleşim yerleri olarak istimlak edileceği anlamını taşımaktadır.

Kent kültürü ile kırsal kültürün iç içe girdiği Siirt'te şehirleşme ile ilgili problemler mevcuttur. Siirt'i dış dünyaya bağlayan ve şehrin imar planına göre inşa edilen Kurtalan Caddesi ve güzergâhı boyunca hızlı bir şehirleşme eğilimi bulunmaktadır. İlin 2040 yılı için dokumacılık merkezli bir gelişim göstereceği öngörülmüştür. Diğer sektörler ise hayvancılık ve seracılıktır.

Mevcut yoğunluğu 96 kişi/ha olan ilin mevcut nüfusu 129.108 kişi, kabul edilen projeksiyon nüfusu ise 271.136 kişidir. Öneri yoğunluk ise 159 kişi/ha olarak kabul edilmiştir. Siirt ilinin 2040 yılı için gerekli gelişme alanı 363 hektardır. Gelişme alanları imar planı doğrultusunda önerilmiştir. Yerleşimin kuzeyinde fay hattı bulunmaktadır ve bu nedenle alt ölçeklerde daha detaylı çalışma gerektirmektedir. Yeni yerleşim alanları güneybatı, kuzey ve kuzeybatı yönlerinde önerilmiştir.

Şekil 183: *Siirt Merkez Kentsel Gelişme Alanları Haritası*

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) Araştırma Raporu.*

Siirt iline bağlı diğer ilçe ve beldeler için Kentsel Gelişme Alanları ile ilgili bilgilere aşağıdaki özet tabloda yer verilmiştir.

Tablo 81: *Siirt İli Yerleşim Yerleri Kentsel Gelişme Durumu*

	2009			2040			Gelişme	
	Nüfus (kişi)	Alan (ha)	Yoğunluk (kişi/ha)	Nüfus (kişi)	Alan (ha)	Yoğunluk (kişi/ha)	Alan (ha)	Kentsel Gelişme Alanları Yönü
Siirt Merkez	129.108	1340	96	271.136	1.703	159	363	K.Batı, Kuzey ve K.Batı
Aydınlar	1.980	88	23	3.745	148	25	60	Tüm Yönler
Baykan	5.722	40	143	9.685	49	198	9	Kuzey, Batı
Atabağı	3.520	44	80	5.484	97	57	53	Tüm Yönler
Ziyaret	6.837	149	46	14.291	231	62	82	Kuzey, Güney, Batı
Eruh	9.228	108	85	18.163	172	106	64	Tüm Yönler
Kurtalan	28.332	600	47	60.218	752	80	152	Doğu, Güney
Gözpınar	1.897	53	36	3.073	53	58	-	Yoğunluk Artışı
Kayabağlar	5.112	130	39	8.280	189	44	59	Güney Hariç Tüm Yönler
Pervari	5.460	34	161	7.512	51	147	17	Kuzey, K.Doğu, G. Doğu
Şirvan	4.090	32	136	7.645	127	60	95	Tüm Yönler

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) Araştırma Raporu.*

5.1.1.1.4. Şırnak İli Kentsel Gelişimi

MBSŞH ÇDP'nin 1.5.4. numaralı bölümünde Şırnak ili ile ilgili tüm ilçeler ve beldelerin Kentsel Gelişme Kararları aşağıdaki gibi belirtilmiştir.

Şırnak Merkez

Şırnak; Guti, Babil, Med, Asur, Pers, Sasani, Emevi, Abbasi, Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde Cizre'ye bağlı bir yerleşim birimiyken, 1913 yılında ilçe olmuş ve Siirt iline bağlanmıştır. 1990 yılına gelindiğinde 3647 sayılı yasa ile il statüsüne kavuşmuştur.

Şırnak ili batı ve güney kesimindeki bazı düzlükler dışında, büyük bölümü akarsular tarafından derince yarılarak plato alanlarına dönüştürülmüştür. Bu çerçevede Şırnak iline bakıldığında gelişme yönü, doğal karakteristiğine ve topografya yapısına göre Güney-Güneybatı doğrultusunda olmuştur. Kent 1975-1990 yılları arasında güneydoğu ve kuzeybatı yönlerinde gelişme göstermiştir. 1990-2000 yılları arasında ise güneydoğu, kuzey ve kuzeybatı yönünde gelişmiştir.

Şırnak ilinde 2040 yılı için öngörülen hakim sektör dokumacılıktır. İkinci sektör hayvancılık, üçüncü sektör seracılık ve dördüncü sektör ise ticarettir.

Şırnak ilinin mevcut yoğunluğu 141 kişi/ha'dır. Mevcut nüfusu 63.664 kişi; 2040 yılı için kabul edilen projeksiyon nüfusu ise 149.974 kişi olan ilin öneri yoğunluğu yaklaşık olarak 147 kişi/ha olarak kabul edilmiştir. Gelişme alanları İmar Planı doğrultusunda önerilmiş olup toplam 564 ha'dır. Gelişme yönleri güney, güneydoğu, güneybatı ve kuzey olarak belirlenmiştir.

Şekil 184: *Şırnak Merkez İlçe Kentsel Gelişme Alanları Haritası*

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) Araştırma Raporu.*

Cizre

Şırnak iline bağlı olan Cizre ilçesinin doğusunda Silopi ilçesi, batısında İdil ilçesi, kuzeyinde Şırnak ili, kuzey batısında Eruh ilçesi, güneyinde ise Suriye yer almaktadır. İlçenin kuzeydoğusunda 2.089 metre yüksekliğindeki Cudi Dağı, kuzeyinde Karadağı, batısında Deredağı ve Akdağ bulunmaktadır. 2040 yılı için turizm odaklı bir gelişim göstereceği öngörülmektedir. Ayrıca günümüzde kapalı durumda bulunan Cizre Sınır Kapısının açılması ile sınır ticaretinin Bölge'de önemli bir istihdam kaynağı olacağı tahmin edilmektedir.

Yerleşimin mevcut nüfus yoğunluğu 150 kişi/ha'dır. Mevcut nüfusu 96.452 kişi; 2040 yılı için kabul edilen nüfusu ise 183.321 kişi olan ilçenin öneri nüfus yoğunluğu 192 kişi/ha olarak kabul edilmiştir. İlçe Şırnak ilinden daha gelişmiş bir yapı gösterdiği için çevre yerleşimlerden göç almaktadır ve nüfus artışı fazladır. 2040 yılı projeksiyon nüfusunun yerleşim gereksinimini karşılayabilecek 310 ha'lık gelişme alanları önerilirken İmar Planı göz önünde bulundurulup, topoğrafya ve kentleşme eğilimleri dikkate alınmıştır.

Şekil 185: *Cizre İlçesi Kentsel Gelişme Alanları Haritası*

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) Araştırma Raporu.*

Silopi

Şırnak iline bağlı Silopi yerleşkesi 1960 yılında belediye statüsü kazanmış olup ilin güneyinde yer almaktadır. Yerleşimin 2040 yılı için turizm odaklı bir gelişim göstereceği öngörülmüştür. İlçe'nin gelişimine katkıda bulunabilecek diğer sektörler ise tarım ve hizmetlerdir.

İlçe'nin mevcut yoğunluğu 59 kişi/ha'dır. Mevcut nüfusu 73.400 kişi; 2040 yılı için kabul edilen projeksiyon nüfusu ise 180.692 kişi olan yerleşimin

öneri yoğunluğu 90 kişi/ha olarak kabul edilmiştir. 2040 yılı için gerekli gelişme alanı Başverimli ve Silopi yerleşimlerinin İmar Planları doğrultusunda önerilmiş olup 753 ha'dır.Yerleşimin Başverimli yerleşimine ve Habur sınır kapısına yakınlığı nedeni ile Başverimli yerleşiminin de imar planları doğrultusunda sınır kapısına giden yol boyunca gelişim önerilmiştir.

Şırnak iline bağlı diğer ilçe ve beldeler için Kentsel Gelişme Alanları ile ilgili bilgilere aşağıdaki özet tabloda yer verilmiştir.

Şekil 186: *Silopi İlçesi Kentsel Gelişme Alanları Haritası*

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) Araştırma Raporu.*

Tablo 82: *Şırnak İli Yerleşim Yerleri Kentsel Gelişme Durumu*

	2009			2040			Gelişme	
	Nüfus (kişi)	Alan (ha)	Yoğunluk (kişi/ha)	Nüfus (kişi)	Alan (ha)	Yoğunluk (kişi/ha)	Alan (ha)	Kentsel Gelişme Alanları Yönü
Şırnak Merkez	63.664	453	141	149.974	1.017	147	564	Güney, G. Doğu, G. Batı, Kuzey
Balveren	3.201	34	94	4.566	54	85	20	Doğu, K.Doğu
Kasrik	2.751	56	48	4.356	79	55	32	K.Batı
Kumçatı	6.895	144	47	13.665	248	55	117	Doğu
Beytüşşebap	5.902	54	109	9.901	128	77	74	Batı
Mezra	1.918	47	40	4.626	92	50	45	Doğu, Güney
Cizre	96.452	642	150	183.321	952	192	310	Batı, Doğu, K.Batı
Güçlükonak	3.139	34	98	5.376	113	47	79	Tüm Yönler
Fındık	1.182	18	66	1.429	25	57	7	K. Batı, Güney
İdil	21.919	328	67	53.216	600	89	272	Doğu, K. Doğu
Karalar	3.878	67	57	7.921	97	82	30	Doğu Hariç Tüm Yönler
Sırtköy	2.474	45	55	5.171	86	55	41	Kuzey, Güney Yeni yerleşim
Silopi	73.400	1253	59	180.692	2.006	90	753	Habur Sınır Kapısına Doğru
Çalışkan	3.348	31	108	4.049	41	100	9	Kuzey
Görümlü	3.162	28	113	3.824	39	100	11	G. Batı
Uludere	7.380	60	123	10.371	83	117	29	Doğu
Hilal	2.192	36	59	4.093	87	47	51	Kuzey
Şenoba	4.779	56	84	7.445	89	83	33	Yol Boyunca
Uzungeçit	2.816	47	61	4.387	72	61	25	K.Batı

Kaynak: *MBSŞH ÇDP (2011) Araştırma Raporu.*

5.1.1.2. Çevre Düzeni Planı'nda Bölge'ye İlişkin Değerlendirmeler

5.1.1.2.1. Tarım

Çevre Düzeni Planı'nda Bölge'nin gerek verimli topraklara, gerekse zengin yer altı ve yerüstü kaynakları ve Ortadoğu'ya açılan stratejik konumundan dolayı büyüme potansiyeline sahip olmasına rağmen yaşam kalitesi ve ekonomik gelişmişlik seviyesi açısından gerilerde olduğu vurgulanmıştır. Bölge'nin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı dolayısıyla iç dinamiklerinin harekete geçirilememiş olması ve ulusal ölçekte atılan adımların Bölge'de çok boyutlu ve çok değişkenli sorunları çözmekte yetersiz kalması, bu durumun sebepleri arasında gösterilmiştir. Öncelik olarak tüm ekonomik, sosyal ve kültürel göstergelerde Bölge'nin Türkiye ortalamalarına yaklaştırılması gerekliliği vurgulanmıştır.

Plan hükümlerinde tarıma yönelik olarak ana stratejiler, alt stratejiler ve uygulama stratejileri belirlenmiştir. Bu kapsamda sürdürülebilir tarım pratiklerinin uygulamaya geçirilmesinde teknik ve eğitsel-yönetsel önlemlerin alınması gerekliliği belirtilmiştir. Özellikle tarım alanlarının korunması, toprak verimliliğin arttırılması, tarımsal ürün verimliliği ve çeşitliliğinin geliştirilmesi ile kalite artışının sağlanması, organik tarımın geliştirilmesi ile hayvancılıkta özellikle mevcut hayvan ırkları ve yem bitkileri üretimi konularında alt ve uygulama stratejileri belirtilmiştir.

Çevre Düzeni Planı'nda TRC3 Bölgesi illerine yönelik olarak yapılan ekonomik GZFT analizinde tarım sektörüne yönelik olarak Mardin ili için zengin tarım alanlarının varlığı, yöreye özgü Yeşilli civarında yetişen kirazın varlığı ve ilde yetişen üzümlerle yapılan yöreye özgü Süryani şaraplarının varlığı güçlü yanlar olarak belirtilmiş; tarım sektöründe yapılaşma tehlikesi, sektörde çalışan nüfusun yaşlı olması, bilinçsiz tarımsal uygulamalar da tarımsal üretim anlamında zayıf yönler olarak verilmiştir. Özellikle mayınlı arazilerin temizlenmesinden ve GAP sulama projelerinden sonra ilin tarımsal anlamda fırsatları olduğu vurgulanmıştır.

Batman ilinde tarım sektörünün gelişmiş olması, hayvancılığın yaygın olması, ilin komşu ülkeler ile sıkı ekonomik ilişkilerde olması ve sanayinin Bölge'ye göre gelişmişlik seviyesinin yüksek olması güçlü yönlerden bazıları olarak belirtilmiştir. Bölge'nin diğer illerinde olduğu gibi genç nüfusun tarım sektörüne olan ilgisizliği tehdit olarak belirtilmiştir. İlde organik tarımın geliştirilmesine yönelik yapılan uluslararası protokoller ise ilin tarımsal anlamda gelişme potansiyeli olan konulardan biri olması itibariyle fırsatlar arasında verilmiştir.

Siirt ilinde hayvancılık sektörünün yoğun olması, bağcılık faaliyetlerinin yaygın olması, Eruh ve Şirvan ilçelerinde kırsal kesimlerde ormancılık faaliyetlerinin olması ve Pervari balı gibi bir markanın varlığı ilin güçlü yönlerinden bir kısmı olarak belirtilmiş; hayvancılık sektöründe modern olmayan yöntemlerin uygulanması, sanayinin dolayısı ile gıda sanayinin az gelişmiş olması zayıf yönlerden bazıları olarak belirtilmiştir. Hayvancılık potansiyeli olan ilin Ülke genelinde hayvansal ürün talebinin artması ile bunu fırsata çevirecek potansiyeli olduğu vurgulanmıştır.

Şırnak ilinde Merkez, Güçlükonak, Uludere ve Beytüşşebap ilçelerinde hayvancılık sektörünün güçlü olması ve Cizre, İdil ve Silopi ilçelerinin geniş ovalarında tarımın yaygın olarak yapılıyor olması ilin güçlü yanı olarak ve belirtilirken; imalat sektörünün gelişmemiş olduğu da vurgulanmıştır. Tarım arazilerinin yeterince büyük olmamasının ekonomik üretim seviyesi için dezavantajlı bir durum olduğu vurgulanmıştır. İlde planlanan Cizre barajlarının tarım sektörüne olumlu etkisinin önümüzdeki dönemde potansiyel içereceği için fırsat olarak belirtilmiş, tarımsal üretimde modern uygulamaların azlığı tehdit olarak yer almıştır.

5.1.1.2.2. Turizm

Çevre Düzeni Planı'nda turizm sektörü ile ilgili fiziksel, sosyal ve genel hedefler bölümlerinde aşağıdaki gibi hedef tanımlaması yapılmıştır.

Fiziksel Hedefler

- *Tarihi ve Ören Yerlerine Yönelik Hedefler:* Tarihi ve ören yerlerinin korunarak turizme kazandırılması; Bölge'nin tanıtımında, Bölge'de bulunan tarihi ve kültürel yerlerin öne çıkarılması; koruma kullanma dengesinin oluşturulması; sürdürülebilir koruma anlayışının geliştirilmesi.

Sosyal Hedefler

- Tarihi ve kültürel yerlerin tanıtımına yönelik fuar, festival vb. etkinliklerin yapılması.

Genel Hedefler

- *Tarım Hedefleri:* Turizm sektörü ile entegrasyon sağlanarak agro-turizm alanlarının hizmete geçirilmesi
- *Hizmetler Hedefleri:* Turizm ve rekreasyon alanlarının niteliklerini geliştirici önlemlerin alınarak desteklenmesi; turizmin, doğanın korunmasında araç olarak kullanılması ve alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi ve mevcut turizm alanlarıyla entegrasyonunun sağlanarak güçlendirilmesi; tur güzergâhları oluşturulması.

Bu hedefler çerçevesinde oluşturulan stratejiler ise aşağıda verildiği gibidir:

Tarım-Sanayi-Turizm Entegrasyonunun Sağlanması ve Tarımsal Ürünün Pazarlanmasında Yeni Organizasyonlara Gidilmesi

- *Tarım-Turizm Entegrasyonunun Sağlanması:* Tarım potansiyelini turizme entegre ederek agro-turizm geliştirilmesi ve yeni açılımların yaratılması; Çevre Düzeni Planı kapsamında belirlenen tarımsal turizm patikalarına erişimin arttırılması ve tanıtıcı levhalar yardımı ile ziyaretçilerin yönlendirilmesi.

Turizm Sektöründe Hizmet Kalitesinin Artırılması

- *Nitelikli İşgücünün Oluşturulması:* İşletmeciliği ve servis, tur düzenleyicileri, operatörleri ve seyahat acenteleri için gerekli turizm personelinin, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile TURSAB tarafından eğitilmesi; turizm meslek liselerinin ve yüksekokullarının turizmin geliştirileceği odak noktalarda açılması; turizm konusunda ara eleman ihtiyacını karşılayacak doğa turizmi rehberliği, kültür turizmi rehberliği, yerel rehberlik gibi rehberlik eğitim programlarının açılması; mevcut konaklama tesislerinin niteliklerinin iyileştirilmesi amacıyla yönetsel önlemlerin alınması ve tesislerin hijyen ve hizmet kalitelerini denetleyecek yerel kontrol mekanizmalarının sağlanması; ISO (International Organization for Standardization-Uluslararası Standartlar Kurumu) standartlarında hizmet verebilmek için tur operatörlüğü, turizm acenteliği ve turizm rehberliği faaliyetlerinin geliştirilerek ve yeterli hale getirilerek, turizm belgeli otel ve restoranlar ile turizm seyahat acentelerinin etkin bir şekilde denetlenmesi.
- *Turizme Yönelik Teknik Altyapının Güçlendirilmesi:* Agro turizmine açılacak alanlarda temel sosyal ve teknik altyapı donatılarının sağlanması; orman alanlarında gerçekleştirilecek turizm ve rekreasyon fonksiyonlarına erişilebilirliğin arttırılması için gerekli teknik çalışmaların gerçekleştirilmesi.

Planlama Bölgesi'nin Sahip Olduğu Doğal-Kültürel Kaynakların Alternatif Turizm Doğrultusunda Çeşitlendirilmesi ve Yerel Halkın Turizmden Aldığı Gelirin Artırılması

- *Tarım Turizminin Geliştirilmesi:* Tarım turizmine uygun olduğu belirlenen aksta teknik altyapı eksikliklerinin giderilmesi; agro-turizmi için belirlenen lokasyonlarda konu hakkında bilinçlendirilme faaliyetlerinin yapılması; turistlerin ilgisini çekebilecek yerel ürünlerin pazarlanması amacı ile çiftçi marketleri ve yol boyu tezgahlarının kurulması; hobi bahçeciliği için uygun alanların belirlenmesi.
- *Tarih ve Kültür Turizmine Katkı Sağlayacak Tarihi Kaynakların Korunarak Sunumlarının Güçlendirilmesi:* Mardin ilinde Osmanlı ve Türk tarihi araştırmalarına yönelik bir merkezin kurulması ve bu alanda eğitim merkezi işlevini üstlenmesi; tarihi kaynakların restorasyonu ile peyzaj ve kentsel tasarım düzenlemelerinin yapılması ve sunumlarının güçlendirilmesi; sivil mimarlık örneği özelliği taşıyan ve koruma altına alınan tescilli yapıların yeniden işlevlendirilerek turizme kazandırılması; Arkeolojik Sit Alanı içinde kalan eski yapıların restorasyonunun yapılması, söz konusu alanların tanıtımının yapılması; Bölge genelinde tarihi kaynak envanteri çıkarılarak, yerel yönetimlerin ilgili kurumlarla işbirliği içinde onarım ve tanıtımlarının yapılması; nehir ve göletlerde sportif balıkçılığı desteklemek üzere gerekli altyapı ve rekreasyon yatırımlarının yapılması; mesire alanları olarak değerlendirilebilecek göl ve gölet çevrelerinde teknik altyapı ihtiyacının giderilmesi ve çevre düzenlemelerinin yapılması.
- *Sağlık Turizminin Geliştirilmesi:* Termal kaynakların değerlendirilerek kapasitelerinde artış sağlanması; Bölgesel olarak kaplıcaların tanıtımının sağlanması; termal kaynaklara erişim olanaklarının iyileştirilmesi; kaplıcalarda konaklama tesisi yatırımının sağlanması.
- *Alternatif Turizm/Spor Olanaklarının Geliştirilmesi:* Kış turizmi faaliyet alanlarına özel sektörün bu alanlarda yatırım yapmasının teşvik edilmesi.
- *Yerel Halkın Turizm Gelirinden Aldığı Payın Artırılması:* Turizme yönelik el sanatlarının üretiminin desteklenmesi, tanıtımı ve pazarlanması için özel sektör faaliyetlerine destek verilmesi; geleneksel el sanatlarının tespitine ve envanterinin çıkarılmasına yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi; yerel halkın ürünlerini satmasına olanak sağlayacak çiftçi marketi, yol boyu tezgâhları vb. olanakların sunulması.

Turizmi Geliştirmeye Yönelik Yönetsel Yapının Kurgulanması ve İşbirliği Ağların Sağlanması

- *Turizmi Geliştirmeye Yönelik Tanıtım Faaliyetlerinin Geliştirilmesi:* Ulusal ve uluslararası alanda açılan turizm fuarlarına, özel turizm firmaları ile birlikte katılım sağlanarak ve stant açarak planlama bölgesindeki illerin turizm ve kültür değerlerinin tanıtımı ve pazarlamasının yapılması; illerin turizm potansiyellerini, konaklama bilgilerini ve diğer turizm faaliyetlerini kapsayan web sayfalarının hazırlanması; illeri ziyaret eden turist sayısını arttırmak için diğer illerdeki turizm işletmeleri ve tur operatörleri ile işbirliği yapılması.
- *Turizmi Geliştirmeye Yönelik İşbirliği Ağların Sağlanması:* Tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin belediyeler, turizm alanındaki özel sektör temsilcileri ve STK'larla işbirliği içinde gerçekleştirilmesi; ulaştırma şirketleri, tur operatörleri turizm örgütleri ve yerel yönetim organları ile stratejik işbirliklerinin ve ortaklıkların kurulması; illerin turizm değerlerini (tarihi ve doğal) ulusal ve uluslararası alanda tanıtmak amacıyla; belediyelerin, sivil toplum kuruluşlarının, turizm sektörünün ve ilgili diğer kurumların katılımı ile ulusal ve uluslararası düzeyde etkin tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin yürütülmesi.

Genel anlamda hazırlanan hedef ve stratejiler mekânsal boyut ve mekânsal boyut dışında hazırlanmıştır. Stratejilerin çoğu Çevre Düzeni Planı'ndan çok Bölge Planı alt ölçekli stratejilere benzetilmeye çalışılmıştır. Bu stratejilerin daha fazla mekâna indirgenerek hazırlanması gerekmektedir.

5.1.1.2.3. Ticaret

Çevre Düzeni Planı'nda ticaret sektörü ile ilgili doğrudan hedef belirlenmemiş dolaylı olarak ulaştırma ve lojistikle ilgili hedefler belirlenmiştir.

Fiziksel Hedefler

- *Teknik Altyapı Hedefleri:* Ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesi; karayolu ulaşımı dışında demiryolu ulaşımlarının güçlendirilmesi.

Bu hedefler çerçevesinde oluşturulan stratejiler ise aşağıda verildiği gibidir:

Dengeli ve Sürekli Kalkınma Sürecinin Yaratılmasında Sanayi Sektörünün Katalizör Olarak Kullanılması

- *Sanayi ve İşlevsel Bağlantı Entegrasyonunun Sağlanması:* Ağır tonajlı taşımacılık faaliyetlerinin ulaşım bağlantıları üzerinde olumsuz etkiler yaratmaması için yol standartlarının yükseltilmesi; demiryolu yük taşımacılığının desteklenmesi; depo ve soğuk hava depoları kurularak mevcut sanayi, tarımsal üretim ve ulaşım bağlantıları ile entegrasyonunun sağlanması; yatırımların mekânsal, sektörel entegrasyon ve işlevsel bağlantılar doğrultusunda yönlendirilmesi.

Ulaşım ve Lojistik Sektörlerinin Bütüncül Olarak Planlaması

- *Hammadde ve Sanayi Sistemini Destekleyecek Nitelikte Ulaşım-Lojistik Odaklarının Belirlenmesi:* Planlama bölgesi bütününde içerisinde toplayıcı nitelikte, dış ve iç pazara mal dağıtımını gerçekleştirecek lojistik merkezlerin ulaşım ile en iyi entegrasyonu sağlayacak şekilde kurulması; il ve ilçelerde iç ve dış pazara sunulan tarımsal ürünün ömrünü uzatmak üzere soğuk hava depolama alanlarının kurulması; tarımsal ürüne ulaşma açısından merkez konumda olan bölgelerde depo alanları ile de entegre olacak hal alanlarının oluşturulması.

Belirlenen strateji ve hedefler turizm sektörü ile aynı şekilde mekândan nispi olarak kopuk, üst ölçekli bölge planı stratejilerine yakın bir çizgidedir. Bu stratejilerin Plan'a uyumlu biçimde daha mekân-odak olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Bu bölümdeki diğer bir eksiklik de Türkiye-Irak dış ticaret aksının en önemli noktasında yer alan Bölge'nin dış ticari ilişkilerinin artırılmasına yönelik altyapı stratejisinin tam anlamıyla oluşturulamamış olmasıdır.

5.1.1.2.4. Sanayi

Plan döneminde Bölge sanayisi tarıma dayalı gelişen sanayi olmakla beraber, Bölge'nin kent merkezlerinde hizmet sektörü daha fazla ön plandadır. Bölge'nin tarım potansiyeline bağlı olarak kurulan firmalar, gıda sektörünün gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bölge'de faaliyet gösteren özel sektöre ait firma sayısı Plan'ın hazırladığı dönemle cari dönemi karşılaştırdığımızda %100'e yakın bir gelişim söz konusudur. Bölge'nin girişimcilik kültürünün ise fazla gelişmediği söylenebilir.

5.1.1.2.5. Enerji

Hidroelektrik potansiyeli açısından zengin olan Bölge'de işletmede bulunan 5 adet HES'in yanı sıra 13 adet inşaatı devam eden ve 38 adet etüt-projelendirme ve planlama aşamasında olan küçük ve büyük ölçekli HES bulunmaktadır. Çevre Düzeni Planı Araştırma Raporunun plan hükümlerinde, genelde kırsal ve plansız alanlarda kurulan tesislerin etki alanı içindeki kırsal yerleşimler üzerinde oluşturduğu arazi ihtilafları ve kamulaştırma gibi olumsuz etkilerin en düşük seviyeye indirilmesine yönelik tedbirlerin ilgili kurumlarca alınması, doğal ortamda inşaat süresince ve sonrasında ekosistemde meydana gelebilecek zararların önüne geçilmesine yönelik tedbirlerin alınması ve uygulanmasına ilişkin açıklamaların getirilmesi, Bölge'nin diğer yenilenebilir enerji kaynakları olan güneş, rüzgar ve jeotermal enerji kaynaklarının lokal düzeyde potansiyel alanlarının belirlenmesi ve bu alanların söz konusu kaynakların kullanımı amaçlı tahsisine yönelik hükümlerin yer almasının Bölge'nin enerji potansiyelinin en kısa sürede değerlendirilmesi sürecine katkı sağlayacağı belirtilmiştir.

5.1.1.2.6. Petrol, Doğal Gaz ve Madencilik

Çevre Düzeni Planı hükümlerinde madencilik faaliyetlerinin Bölge'de yürütülmesine ilişkin yasal belgeler açıklanarak maden sahalarının gerek işletme gerekse işletme sonrasında çevreye ve su kaynaklarına verebileceği, olası zararlar açıklanarak alınması gerekli tedbirler verilmiştir. Bölge'de planlanan doğal gaz ve petrol boru hatları, enerji iletim hatlarının inşaatına yönelik olarak alt ölçekli imar planlarının ilgili kurum görüşleri ve yapım koşulları çerçevesinde hazırlanmasına yönelik hükümler detaylı olarak verilmiştir.

5.1.1.2.7. Kırsal Yerleşimler

Çevre Düzeni Planı'nda kırsal yerleşim birimlerindeki yaşam koşulları, kırsal kesim nüfusu, göç olgusu ve kent-kır devamlılığı göz önüne alındığında kırsal kesim planlamasının ihmal edildiği ve kırsal alanlarda birikmiş sorunların büyüklüğü, kentsel kesimle yakın ilişkiler ve kentsel kesimin kırsal alanlara doğru yayılımı ve kırsal yerleşmeleri işgal etmesi, kırsal kesim sakinlerinin donatılması ve kapasitelerinin artırılması ve benzeri gibi nedenlerle kırsal kesim için yeni bir yaklaşım gerektiği değerlendirilmektedir. Aynı zamanda, kırsal yerleşimlerin yalnızca imar koşullarının belirlenmesi bağlamında "köy yerleşik alan sınırları" içinde veya "iskân dışı alanlar" kapsamında değerlendirilmesinin yetersiz kaldığı; kırsal yerleşimlerin, doğal peyzajının bozulması, kırsal yerleşim alanlarının nüfus kaybetmesi, tarımsal üretimden uzaklaşılması, yoksulluk, yerel mimari özelliklerin kaybı vb. sorunların, mekânsal planlama sistemi içinde birlikte çözümlenmesinin gerekliliği değerlendirilmektedir[26].

26 Kentleşme Şurası, 2009.

5.1.1.2.8. Kırsal Altyapı

Çevre Düzeni Planı'nda altyapı konusu yapım tekniği açısından kır-kent ayırımı yapılmasızın ele alınmış olmakla birlikte kent ve ilçe merkezlerinin mevcut altyapı durumlarına ilişkin bilgiler verilmiştir. Kırsal alanda 2005-2013 yılları arasında sürdürülen KÖYDES projesi ve kırsal alandaki altyapı eksiklikleri ve bu durumun Bölge'deki kırsal yerleşimlerin üzerindeki sosyoekonomik etkileri ve altyapı eksikliklerinin sektörel bazda tamamlanılmasına yönelik planlama hükümlerine yer verilmemiştir. Kırsal nüfusun Ülke ortalamasının oldukça üzerinde olduğu Bölge'de kırsal altyapının tamamlanması, kırsal yerleşimlerin nüfuslarını koruması, sosyal ve ekonomik açıdan gelişerek yaşanabilir mekânlar haline gelmesinin en önemli gerekçesi olduğu değerlendirilmektedir.

5.1.1.2.9. Eğitim

Çevre Düzeni Planı dönemi içinde resmi kaynaklardan edinilen verilere göre (2009 yılı) eğitim göstergelerinde TRC3 Bölgesi Türkiye sıralamasının sonlarında bulunmaktadır. Cinsiyete göre eğitim durumu incelendiğinde, Bölge'de kadınların eğitim seviyesinin daha da gerilerde olduğu görülmektedir. İl bazında okuryazar oranı en yüksek olan il Batman, en az olan il ise Şırnak'tır.

5.1.1.2.10. Sağlık

Çevre Düzeni Planı'nda, Bölge'deki sağlık göstergelerinde Türkiye ortalamasına yaklaşılmasının önemi belirtilmiştir. Kişi başına düşen hastane yatak sayısı ve doktor sayısında son yıllardaki iyileşmelere rağmen Bölge'nin hala Türkiye ortalamalarının çok altında olduğu vurgulanmış, planlama aşamasında özellikle eğitim ve sağlıkla ilgili plan hükümleri ile bu zayıf durumun güçlendirilmesi hedeflendiği belirtilmiştir. Plan hükümleri içinde sağlık sektörüne yönelik olarak kamu sağlık hizmetlerinin kalitesinin arttırılması ana stratejisi altında sağlık hizmetlerinin yeterliliğinin sağlanması ve kalitesinin arttırılması alt stratejisi belirlenmiştir. Özellikle sağlık hizmetlerinde kalitenin yükseltilmesi için sağlık kurumlarının fiziki altyapısı ve donanımının optimal düzeyde karşılanmasının gerekliliği belirtilmiştir.

5.1.1.2.11. Yoksulluk ve Dezavantajlı Gruplar

Çevre Düzeni Planı'nda yoksulluk ve dezavantajlı grupların sosyal hayata katılımını arttırıcı önlemlerin alındığı farklı hedef ve stratejiler belirlenmiştir.

Sosyal hedefler

- Kadın nüfusun aktif üretim sürecine katılımını sağlayıcı programların yapılması,
- Sosyal bütünleşme sağlanarak ortak akıl oluşturulması.

Bu hedeflere istinaden oluşturulan stratejiler ise aşağıda verildiği gibidir:

Sosyal Hizmetlerde Nitelik Artışının Sağlanması

- *Sosyal Sorumluluk Çalışmalarına Ağırlık Verilmesi:* Ekonomik, sosyal ve sağlık yönünden yoksunluk içinde bulunan dezavantajlı kişi ve grupların (yoksullar, yaşlılar, kadınlar, zihinsel ve bedensel engelliler, kimsesizler ve sokakta yaşayan-çalışan çocuklar) kimlik bilgileri, adresleri, dezavantaj durumları ve gereksinimlerinin kayıt altına alınarak, gerekli yardımların yapılması; dezavantajlı kişi ve grupların ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik kaynakların ve kriterlerin belirlenmesi; dezavantajlı kişi ve grupların gereksinimlerinin karşılanmasına, kaynaklara ve belirlenen kriterlere göre önceliklendirmenin ve takvimlendirmenin de yer aldığı bir plan çerçevesinde çalışmalara muhtarlar, kaymakamlar, ilçe sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları, belediyeler, il milli eğitim ve il sağlık müdürlükleri ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde başlanması; yoksulluğun azaltılması ve muhtaç durumda bulunan kişi ve gruplara etkin sosyal koruma sağlanması amacıyla, ilgili uluslararası kuruluşların proje, finansman yardımı gibi olanaklarından da yararlanarak sosyal hizmetlerin ihtiyaç sahiplerine, yaygın, etkili ve sürekli bir şekilde ulaştırılmasının sağlanması; değişen toplum yapısı ile oluşabilecek sosyal sorunlara karşı yeni hizmet modellerinin geliştirilmesi; ekonomik yoksunluk içinde bulunan kişi ve

ailelerin çocuklarının çocuk yuvası ve yetiştirme yurdu gibi kurumsal bakım hizmeti alarak ailelerinden ayrılmaları yerine, aileleri ile birlikte yaşayabilmelerini sağlayıcı alternatif koruyucu-önleyici tedbirlerin alınması; çocuk, genç ve yaşlıların sosyal ve kültürel faaliyetlerini arttırmak için il sosyal hizmetler müdürlüğü ile işbirliği yapılarak destek sağlanması; kurumsal bakım modelinde kuruluş binalarının fiziki şartlarında iyileştirme yapılması, çocuk/genç ve yaşlıların sosyal etkinliklerine katkı ve destek verilmesi; ailelere aile danışmanlığı, rehabilitasyon gibi sosyal hizmetler verilerek, çocukların sağlıklı ve mutlu ortamlarda yetişmelerinin sağlanması**.**

Bu bölümde belirlenen hedefler ve stratejiler arasında bağlantı zayıflığı bulunmaktadır. Diğer sektörlerde olduğu gibi mekândan öte tematik stratejiler belirlenmiştir.

5.1.2. Bölge'nin Mekânsal Gelişme Şeması

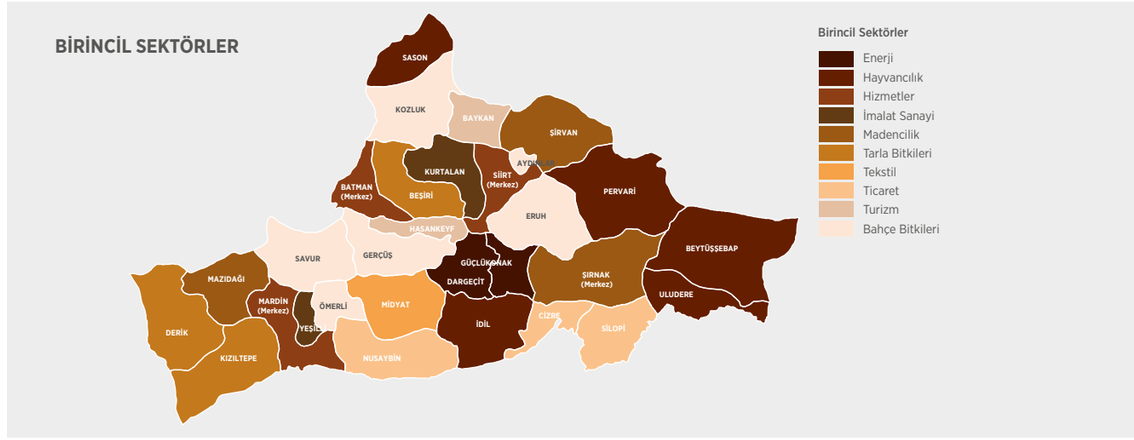
TRC3 2014-2023 Bölge Planı öngörülerinin yansıtıldığı Bölge'nin mekânsal gelişme şeması aşağıdaki haritada verildiği gibidir. Bölge'nin mevcut durumu ve potansiyelleri göz önüne alınarak kent/kır tipolojileri ve sektörel (tarım, hayvancılık, sanayi, turizm, ticaret) merkezleri haritada detaylandırılmıştır.

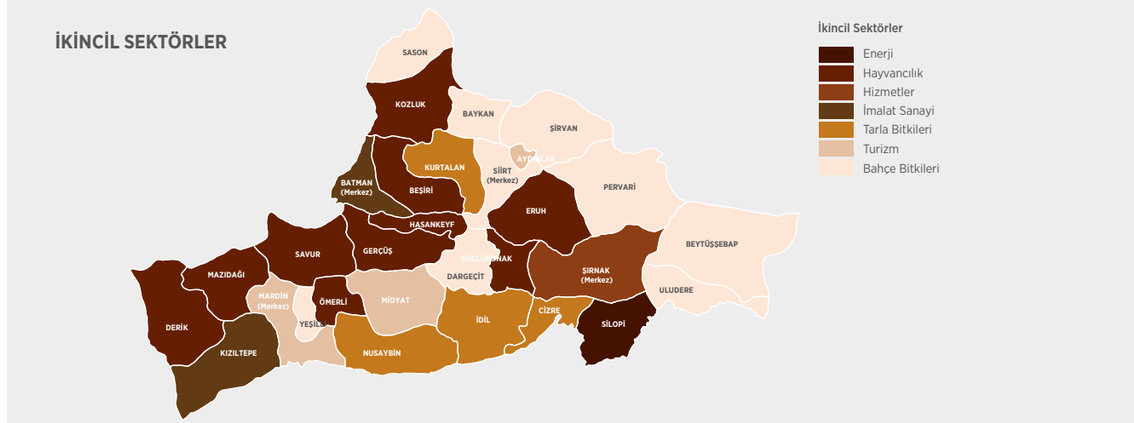
Şekil 187: *TRC3 Bölgesi Mekânsal Gelişme Şeması*

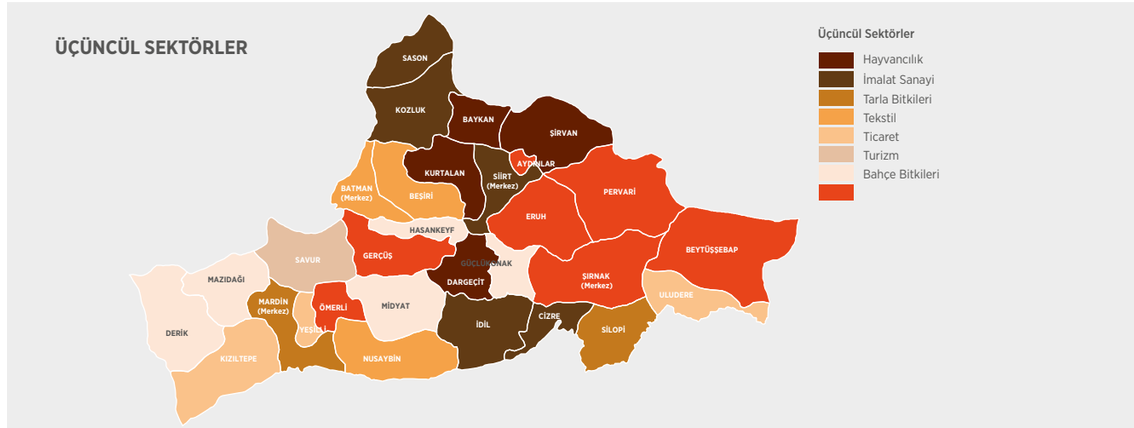

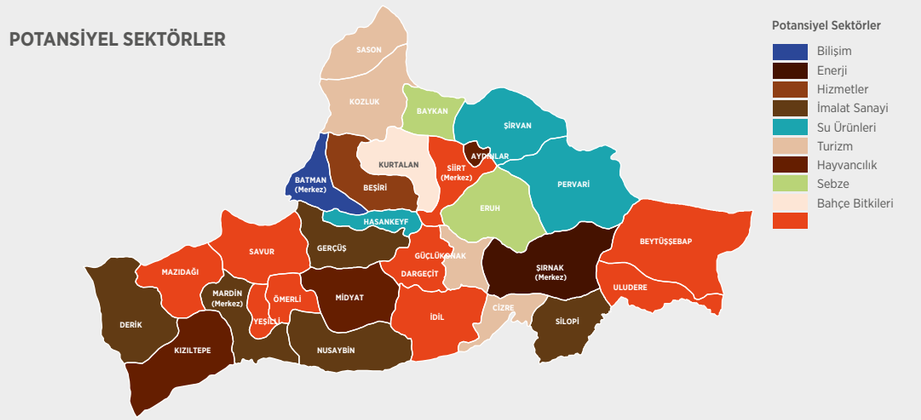
TRC3 Bölgesi'nin her bir ilçesi için, sahip olduğu kaynaklar ve potansiyelleri göz önüne alınarak hazırlanan sektörel öncelik şemaları ise aşağıdaki haritalarda detaylı olarak verilmiştir.

Şekil 188: *TRC3 Bölgesi Sektörel Öncelik Şemaları*

5.1.3. Üst Bölgenin Mekânsal Gelişimi

Üst bölgenin mekânsal gelişimi haritaları Ajansımız ve TR62, TR63, TRC1 ve TRC2 Bölgelerinde bulunan Kalkınma Ajansları tarafından ortak yürütülen bir çalışma ile oluşturulmuştur. Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisine göre Adana-Mersin metropol; Hatay ve Gaziantep endüstriyel büyüme odağı; Diyarbakır ve Şanlıurfa bölgesel büyüme odağı; Mardin, Kahramanmaraş, Osmaniye, Adıyaman, Batman ve Kilis orta düzeyde gelişmiş iller; Siirt ve Şırnak ise geleneksel ekonomiye dayalı illerdir. Turizm alanında üst bölge bağlamında ortak geliştirme konuları olarak inanç ve kültür turizmi ile gastronomi ön plana çıkmaktadır.

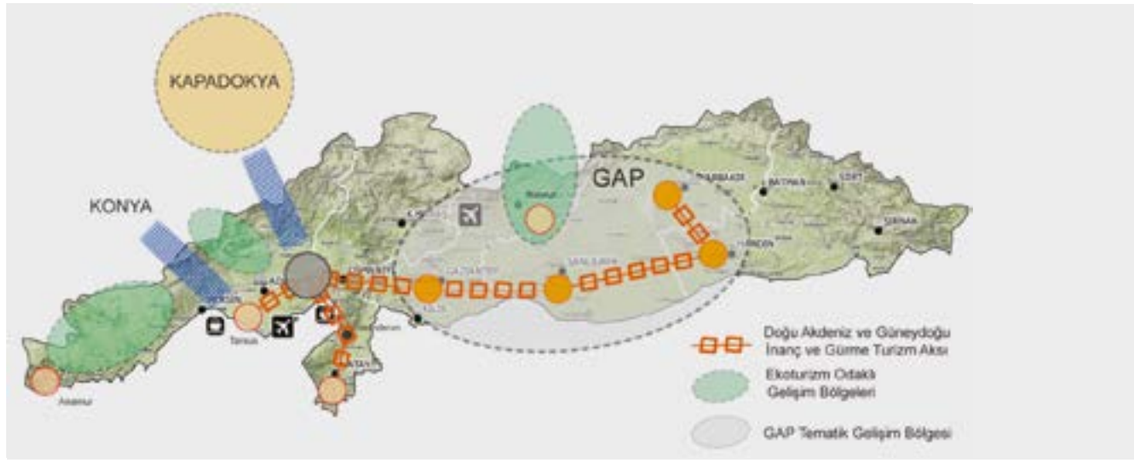
Şekil 189: *Üst Bölge Kent Merkezlerinin Kademelendirilmesi*

5.1.3.1. GAP ve Doğu Akdeniz Kültür ve İnanç Turizmi Gelişim Bölgesi

Aşağıdaki haritada Doğu Akdeniz ve Güneydoğu inanç ve gurme turizmi aksı, ekoturizm odaklı gelişim bölgeleri ile GAP tematik gelişim bölgesi için yapılan üst bölge mekânsal çalışması verilmiştir. Kültür ve İnanç Turizmi Destinasyon Merkezi oluşturularak bunun altında tematik seyahat güzergâhları oluşturulabilecektir. Bölge içi önerileri ilgili kısımlarda gösterilmiştir.

Şekil 190: *İnanç ve Gurme Turizmi, Eko-Turizm ve GAP Tematik Gelişim Bölgesi*

5.1.3.2. Kültür ve İnanç Turizmi Koridoru

Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı'nda belirlenen ve beş bölgeyi de kapsayan inanç turizmi koridoru mekânsal olarak ilgili kısımda belirtilmiş ve bu koridora 5 bölgenin tüm illeri eklenmiştir. Bölge illerinde yer alan kültürel, tarihî ve doğal varlıkların turizme kazandırılması, kültür ve tabiat varlıklarının tescillenmesi, kültür varlıklarının restorasyon çalışmalarının hızlandırılması, kültür ve tabiat varlıklarının korunarak kullanılmasına yönelik olarak üst ölçekte işbirliği geliştirilebilecektir.

5.1.3.3. Yukarı Mezopotamya Gastronomi Rotası

Mersin–Tarsus–Adana–Hatay–Gaziantep–Şanlıurfa–Mardin-Diyarbakır gastronomi rotası hem kendine has, özgün özellikleri barındıran hem de genel olarak zengin ve ortak bir mutfağı temsil eden doğal bir rota olarak geliştirilebilir. Bununla birlikte ortak tanıtım programları ile bilinirliği artırılabilir.

5.1.3.4. Diğer Alternatif Turizm Çeşitlerinin Geliştirilmesi

Kongre ve fuar turizmi, sağlık turizmi, yayla turizmi, kamp-karavan turizmi, agro-turizm ve eko turizm gibi turizm türlerinin üst bölge genelinde geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması bu alandaki bir işbirliği konusu olarak öne çıkmaktadır. Geliştirilmesi öngörülen alternatif turizm türleri ile uyumlu olabilecek kırsal ve kentsel alanlarda butik oteller gibi konaklama tesislerinin geliştirilmesi ortak bir eylem önerisi olarak operasyonel anlamda değerlendirilecektir.

5.1.3.5. Bölge'de Turizmcilik Bilincinin Artırılması ve Tanıtım Faaliyetleri Geliştirilmesi

Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu üst bölgesinde var olan ve TRC3 Bölgesi için ilgili kısımlarda anlatılan turizm potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik olarak tanıtım faaliyetlerinin ortaklaştırılarak geliştirilmesi ve üst bölgede turizm(cilik) bilincinin kalite odaklı olarak artırılması yine ortak bir çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Tanıtım için Bölge'deki festivallerin ulusal ve uluslararası platforma taşınmasının sağlanması, her yıl bir Bölge'nin bir ilinde yapılması planlanan ortak bir kültür ve gastronomi festivalinin tasarlanması istişare edilen konular arasındadır.

5.1.3.6. Marka Kentlerin Yaratılması

Üst bölgede turizm rotaları kadar cazibe merkezleri oluşturmaya yönelik çalışmalar da önemlidir. Şanlıurfa ve Diyarbakır bu kapsamda yürütülen bir program dâhilinde cazibe merkezi olmaya yönelik olarak ele alınan iki ildir. Üst bölgenin bir parçası olmanın yanında, bir rotayı gezecek kadar vakti olmayan turistleri çekmeye yönelik olarak her ilin aynı zamanda birer merkez olarak ele alınması gereklidir. Markalaşma bu bağlamda bölgelerin birlikte çalışmaları gereken en önemli konu olarak öne çıkmaktadır.

Üst bölgenin ulaşım gelişim aksı Mersin-Adana-Osmaniye-Gaziantep-Şanlıurfa boyunca uzanarak bir koldan Diyarbakır-Batman'a bir koldan da Mardin-Şırnak'a uzanmaktadır. Üst bölgede bulunan Mersin, Adana havaalanından yararlanmakta; Osmaniye üç havaalanının tam ortasında yer almakta; Kilis ili Gaziantep havaalanından yararlanmakta; geri kalan illerin ise kendi havaalanları bulunmaktadır. Demiryolu ağı da Mersin ve Adana üzerinden gelerek Mardin'e kadar, Orta Anadolu üzerinden de Diyarbakır ve Kurtalan'a kadar uzanmaktadır.

Şekil 191: *Üst Bölge Lojistik Gelişimi*

5.1.3.7. Lojistik Merkezler ve Lojistik Köylerinin Kurulması

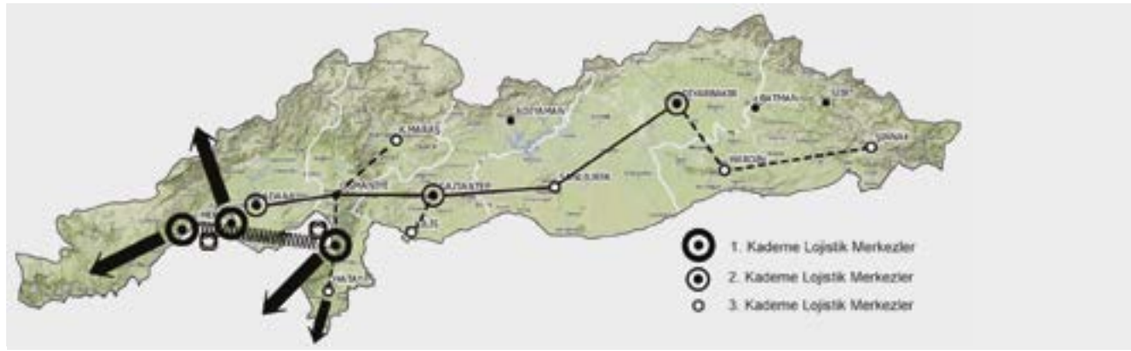
Bölge'nin yüksek lojistik potansiyelinin değerlendirilmesi ve bu kapsamda kademelere göre ana lojistik merkezler ve alt-merkezlerin kurulması üst bölgenin çerçevesi olarak benimsenmiştir. Bölge'nin, ulusal ve uluslararası ulaşım ve taşımacılık ağlarına daha kolay entegre olabilmesi için "Lojistik Bölge" altyapı çalışmalarının yapılması, tüm bölge illerinin lojistik master planının yaptırılması ve Lojistik Strateji Belgesi'nin oluşturulması, lojistik konusunda demiryolları ve sınır kapıları konularında da ilgili bölgelerin bütüncül politikalar geliştirmesi ortak kurumsal çalışmalar olarak ele alınmalıdır. Lojistik merkezlerde depolama, paketleme ve dağıtım alanlarının belirlenmesi ve yatırımların gerçekleştirilmesi de bu alandaki faaliyetlerin etkinleştirilmesi açısından önemlidir.

5.1.3.8. Ulaşım Ağlarının Altyapılarının Güçlendirilmesi

Hassa-Dörtyol Tüneli Projesi ve/veya demiryolu ağları ve Mersin-Adana-Osmaniye-Gaziantep Hızlı Tren Yolu gibi ulaşım projelerinin etkinleştirilmesi ve yaygınlaştırılması 2023 projeksiyonu açısından son derecek önemlidir. Bunların haricinde sınır kapılarının yenilenmesi ve konteynır taşımacılığı yatırımlarının gerçekleştirilmesi ticari potansiyelin etkinleştirilmesi açısından önemli konulardır. Üst bölgenin lojistik kademelenmesi aşağıdaki şekilde yapılmıştır:

- 1.Kademe Lojistik Merkezler: Mersin (Yenice), İskenderun
- 2.Kademe Lojistik Merkezler: Gaziantep, Adana, Diyarbakır
- 3.Kademe Lojistik Merkezler: Kilis, Osmaniye, Antakya, Kahramanmaraş (Türkoğlu), Şanlıurfa, Mardin, Şırnak

Şekil 192: *Üst Bölge Lojistik Kademelenmesi*

5.1.3.9. Lojistik Sektöründe Bilgi İletişim Teknolojilerinin Geliştirilmesi

Lojistik sektöründe bilgi ve telekomünikasyon teknolojilerinin geliştirilerek ihracat ve taşımacılıkta aktif şekilde kullanılması, bilgi paylaşımı ve iş bağlantıları oluşturulması için elektronik iş platformlarının geliştirilmesi ortak çalışma alanlarından birisidir.

5.1.3.10. Sektörde Rekabet Edebilecek Potansiyeli Olan Lojistik Firmaların Geliştirilmesi

Lojistik bölgelerde ulaşım, ticaret ve taşımacılık sektörlerine ilişkin istihdam politikası geliştirilmesi ve rekabet edebilirliği sağlamak için lojistik sektöründe çalışacak nitelikli eleman ihtiyacı belirleme çalışmalarının yapılması ele alınması gereken konular arasındadır.

5.1.3.11. Alternatif Enerji Kaynaklarının Değerlendirilmesi

Enerji alanında üst bölgede ele alınması ve değerlendirilmesi gereken konular aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- Güneş Enerjisi, rüzgâr enerjisi ve biyoenerji kaynakları açısında zengin olan Bölge potansiyelinin değerlendirilmesi ve yenilenebilir enerji yatırımlarının artırılması,
- GAP Bölgesi'nde kurulacak "Enerji Verimliliği Danışmanlığı (EVD) Kuluçka Merkezi"nin özel sektör tarafından kullanımının yaygınlaştırılması,
- İnşaat ve konut sektöründe yapılacak yatırımlarda (yeşil bina vb. gibi) yenilenebilir enerji uygulamalarının desteklenmesi.

5.2. Bölge'nin 2023 Vizyonu

TRC3 Bölgesi'nin gerek mevcut durum itibariyle yer aldığı göreli konumu, gerekse de içsel potansiyelinden yeterince faydalanamadığına yönelik yapılan bütün tespit ve değerlendirmeler; Bölge'de yaşayanların göç olgusuna varan yönelimlerini en iyi aşağıdaki tablo resmedebilir. 2003 yılında bölgelerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralamasında 24'üncü sırada yer alan TRC3 Bölgesi, 2011 yılına gelindiğinde 25'inci sıralaya gerilemiştir. TRC3 Bölgesi'nde yer alan dört ilden en iyi durumda olan Batman ili 81 il içerisinde ancak 70'inci sırada yer alabilmiştir. TRC Düzey 1 Bölgesi ile TRB2 Düzey 2 Bölgesi'nde yer alan illerin tamamına yakınının bu sekiz yıllık süreç içerisinde gelişmekle birlikte, sıralamalarında gerileme olduğu görülmektedir. 2003 yılından 2011 yılına gelindiğinde Batman ve Şırnak yerlerini korurken Mardin iki sıra ve Siirt ise dört sıra gerilemiştir.

Tablo 83: *Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE; 2003, 2011)*

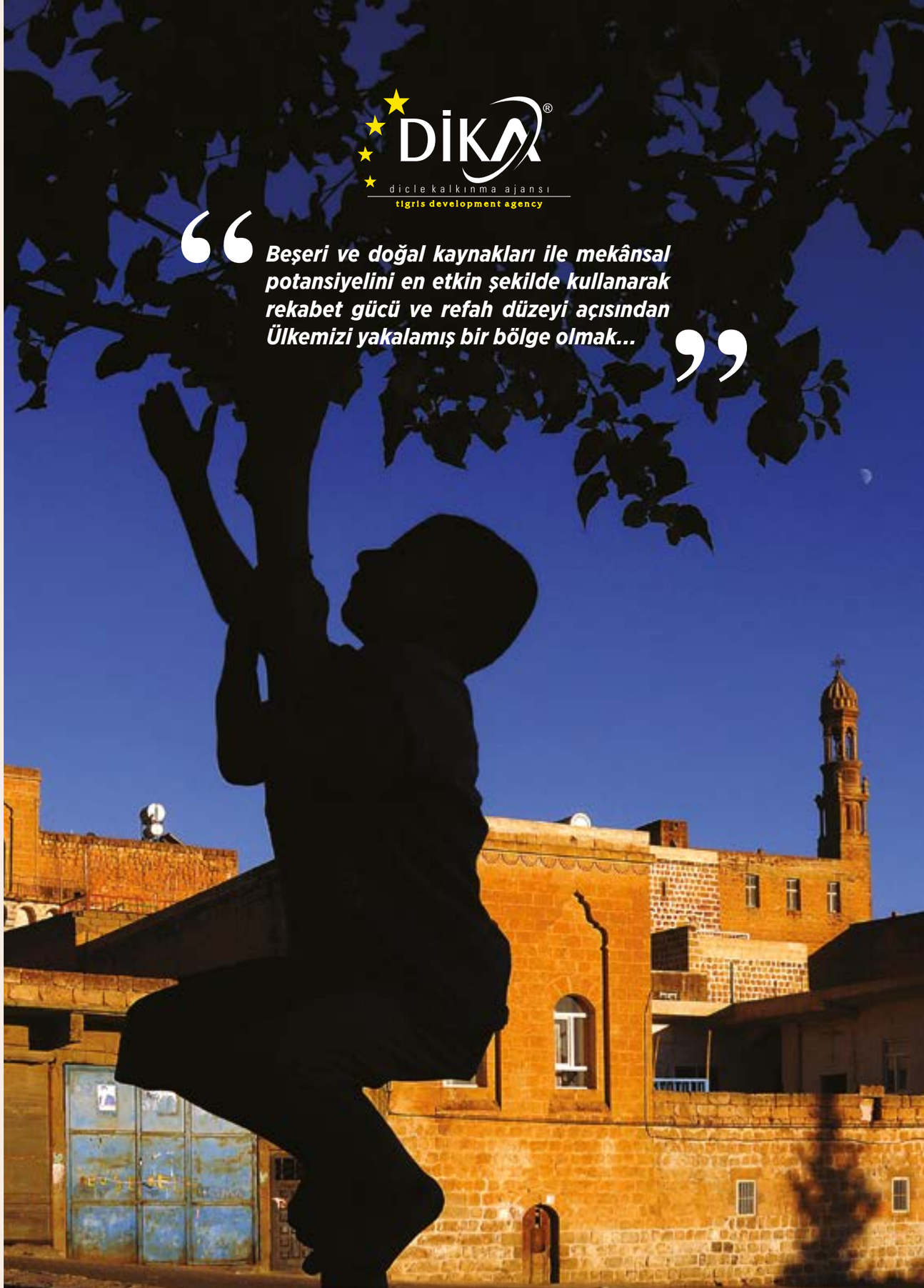
2003	2011 (*)	Düzey 2	Kod	Düzey 3	2011
21	20	Kastamonu, Çankırı, Sinop	TR821	Kastamonu	47
			TR822	Çankırı	54
			TR823	Sinop	51
15	21	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	TR631	Hatay	46
			TR632	Kahramanmaraş	60
			TR633	Osmaniye	53
22	22	Erzurum, Erzincan, Bayburt	TRA11	Erzurum	59
			TRA12	Erzincan	45
			TRA13	Bayburt	64
23	23	Şanlıurfa, Diyarbakır	TRC21	Şanlıurfa	73
			TRC22	Diyarbakır	67
25	24	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	TRA21	Ağrı	79
			TRA22	Kars	68
			TRA23	Iğdır	69
			TRA24	Ardahan	71
24	**25**	**Mardin, Batman, Şırnak, Siirt**	**TRC31**	**Mardin**	**74**
			TRC32	**Batman**	**70**
			TRC34	**Siirt**	**77**
			TRC33	**Şırnak**	**78**
26	26	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	TRB21	Van	75
			TRB22	Muş	81
			TRB23	Bitlis	76
			TRB24	Hakkari	80

Düzey 3	2003	Değişim	2011
İstanbul	1	▬	1
Ankara	2	▬	2
İzmir	3	▬	3
Gaziantep	20	↓	30
Kilis	54	↓	63
Adıyaman	65	↓	66
Diyarbakır	63	↓	67
Batman	**70**	▬	**70**
Şanlıurfa	68	↓	73
Mardin	**72**	↓	**74**
Van	75	▬	75
Bitlis	79	↑	76
Siirt	**73**	↓	**77**
Şırnak	**78**	▬	**78**
Hakkari	77	↓	80
Muş	81	▬	81

Kaynak: *Kalkınma Bakanlığı verilerinden derlenmiştir. (*2011 yılı bölgesel sıralaması il sıralamalarının nüfusa göre ağırlıklandırılması ile hesaplanmıştır.)*

TRC3 Bölgesi'nin bu özet gösterim içerisindeki temel motivasyonu, Ülkenin görece daha gelişmiş bölgelerine yakınsayarak yerini koruma ve bir adım daha öteye giderek bir anlamda sınıf atlamaktır. Bölge kendi içinde gelişme trendi yakalayabilir, ancak bu trendin mutlaka daha gelişmiş bölgelere yakınsama sağlayacak bir ivmelenmeyi barındırması gerekir. Bu pencereden bakıldığında Bölge'deki bütün paydaşlar kendilerine ilham kaynağı olabilecek vizyonu aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

> *"Beşeri ve doğal kaynakları ile mekânsal potansiyelini en etkin şekilde kullanarak rekabet gücü ve refah düzeyi açısından Ülkemizi yakalamış bir bölge olmak..."*

DİKA®
dicle kalkınma ajansı
tigris development agency

KAYNAKÇA

KAYNAKÇA

- Lojistik Sektör Analiz Raporu, 2011. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (Şanlıurfa Sanayisinin Yeniden Yapılandırılması İçin Teknik Destek Projesi Kapsamında).
- Taşımacılık ve Lojistik Sektörü Raporu, 2010. T.C: Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı.
- Devlet ve İl Yolları Envanteri, 2013. Karayolları Genel Müdürlüğü.
- Karayolları Genel Müdürlüğü Stratejik Plan (2012-2016), 2011. Karayolları Genel Müdürlüğü.
- 2011 Türkiye Ulaştırma ve Lojistik Meclisi Sektörü Raporu, 2012. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği.
- Yol Ağı Bilgileri, 2013. Karayolları Genel Müdürlüğü.
- 2012 İl Yolları Trafik ve Ulaşım Bilgileri, 2013. Karayolları Genel Müdürlüğü.
- GAP Eylem Planı Karayolları Proje Listesi, 2008. T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. http://www.gap.gov.tr/gap-eylem-plani/projeler/karayollari-proje-listesi Erişim: 2013.
- TRC3 Düzey 2 Bölgesi İlleri (Mardin, Batman, Siirt, Şırnak) İl Özel İdareleri, 2010. http://www.kalkinma.gov.tr/DocObjects/view/13668/TRC3_Bolge_Plani_2011-2013.pdf Erişim: 2013.
- Mardin İl Özel İdaresi. http://www.mardinilozelidare.gov.tr/ Erişim: 2013.
- Batman İl Özel İdaresi. http://www.batmanozelidare.gov.tr/ Erişim: 2013.
- Şırnak İl Özel İdaresi. http://www.sirnakozelidare.gov.tr/ Erişim: 2013.
- Siirt İl Özel İdaresi. http://siirtozelidaresi.gov.tr/ Erişim: 2013.
- 2011 Yılı Demiryolu Sektörü Raporu, 2012. Devlet Demiryolları.
- Devlet Demiryolları İstatistik Yıllığı 2008-2012, 2013. Devlet Demiryolları.
- Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü. http://www.dhmi.gov.tr/istatistik.aspx Erişim: 2013.
- Mardin Havaalanı Müdürlüğü, DHMİ. http://www.mardin.dhmi.gov.tr/havaalanlari/default.aspx?hv=30 Erişim: 2013.
- Bora Jet Havacılık Taşımacılık Uçak Bakım Onarım ve Ticaret Anonim Şirketi. http://website.informer.com/visit?domain=borajet.com.tr Erişim: 2013.
- İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Hava Meydanlarında İniş-Kalkış Yapan Uçak Sayısı İle İç Ve Dış Hatlarda Taşıma,1., 2., 3. Düzey, 2010. TÜİK.
- Türk Hava Yolları. http://www.turkishairlines.com/tr-tr/ Erişim: 2013.
- Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı. http://www.dlh.gov.tr/ Erişim: 2013.
- Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı. http://www.didgm.gov.tr/ Erişim: 2013.
- Mersin Uluslararası Limanı İşletmeciliği A.Ş. http://www.mersinport.com.tr/ Erişim: 2013.
- ITU Telecommunication Standardization Sector. http://www.itu.int/en/Pages/default.aspx Erişim: 2013.
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. http://www.tk.gov.tr/kutuphane_ve_veribankasi/istatistikler/ekbhchi.php Erişim: 2013.
- The Global Competitiveness Report 2012-2013, World Economic Forum. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf Erişim: 2013
- Demiryolu Sektör Raporu, 2011. T.C: Devlet Demiryolları İşletmesi Genel Müdürlüğü.
- Air Passenger Transport By Reporting Country, Eurostat. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Air_transport_statistics Erişim: 2013.
- Meydan Bilgileri, DHMİ. http://www.dhmi.gov.tr/havaalanlari.aspx Erişim: 2013.
- Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı. http://www.dlh.gov.tr/ Erişim: 2013.
- Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı. http://www.didgm.gov.tr/ Erişim: 2013.
- T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı. http://www.oib.gov.tr/ Erişim: 2013.
- Taşımacılık ve Lojistik, T.C. Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı. http://www.invest.gov.tr/tr-TR/sectors/Pages/TransportationAndLogistics.aspx Erişim: 2013.
- Türkiye Karayolları Haritası. http://www.kgm.gov.tr/SiteCollectionImages/KGMimages/Haritalar/Turkiye2012.jpg Erişim: 2013.
- TCDD Demiryolları Haritası. http://www.rayhaber.com/2012/tcdd-demiryollari-haritasi-2012-yuksek-cozunurluk/ Erişim: 2013.
- Blok Trenler ve Uygulama Sonuçları (Demiryolu Yük Taşımacılığı) İstatistikleri, TCDD Yük Dairesi Başkanlığı. bloktren.tcdd.gov.tr Erişim:2013.
- Avrupa Ulaşım İstatistikleri. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/ Erişim: 2013.
- Mardin Havalimanı Uçak Kalkış-İniş Saatleri. http://www.ucusbilgileri.net/mardin-havalimani-ucak-kalkis-inis-saatleri.php Erişim:2013.
- Enerji Raporu, 2012. Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi.
- Elektrik Üretim Sektör Raporu, 2011. Elektrik Üretim A.Ş. Genel Müdürlüğü.
- Türkiye Elektrik Enerjisi 10 Yıllık Üretim Kapasite Projeksiyonu (2012-2021), 2012. Türkiye Elektrik İletim A.Ş. Genel Müdürlüğü, APK Dairesi Başkanlığı.
- 2013 Yılı Bütçe Sunumu, 2013. Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı.
- TRC3 Bölgesi Mevcut ve Planlanan Enerji İletim Hatları, Trafo Merkezleri ve Üretim Santralleri Şeması ve Tesis Bilgileri, 2012. TEİAŞ 16. İletim ve Tesis ve İşletme Grup Müdürlüğü.
- TRC3 Bölgesi Doğal Gaz Arzı, 2012. Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş.
- Mardin ve Batman OSB Aylık Elektrik Tüketim Değerleri, 2012. Mardin OSB ve Batman OSB Elektrik Enerjisi Altyapı Bilgileri, OSB Bilgi Sitesi.
- Mardin OSB ve Batman OSB Elektrik Enerjisi Altyapı Bilgileri, 2012. OSB Bilgi Sitesi.
- Avrupa Ülkelerinde Hidroelektrik Potansiyel ve Fiili Elektrik Üretimi, 2012. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü.
- TRC3 Bölgesinde İşletmeye Alınmış, İnşaatı süren ve Etüt - Proje aşamalarında olan Hidroelektrik Santraller, 2012. Devlet Su İşleri 10. Bölge Müdürlüğü.
- Ilısu Barajı ve HES Projesi Kapsamında Etkilenen Yerleşim Birimleri, 2012. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü.
- Ilısu Barajı ve Hidroelektrik Santrali, 2012. Devlet Su İşleri 15. Bölge Müdürlüğü.

- Ana Çetin ve Aşağı Çetin Baraj ve HES Projeleri, 2012. Statkraft Enerji A.Ş.
- TRC3 Bölgesi İşletmede, İnşaat Aşamasında ve Planlanan Termik Santralleri, 2012. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu.
- Kuraklıktan Etkilenen Bölgelerin NASA Uydu Görüntüleri, 2012. Kaliforniya Üniversitesi, NASA'nın Goddard Uzay Uçuşu Merkezi ve Ulusal Atmosferik Araştırmalar Merkezi.
- Türkay, M., Yılmaz, Ş., Akça, B., Aras, B., Denk, A., Klavuz, M., Kubilay, A., Ören, Y., Yardımcı, A., 2012. Araştırma Raporu, Türkiye'nin Enerji Verimliliği Haritası ve Hedefler, Koç Üniversitesi.
- Hane Halkına Yönelik Enerji Verimliliği Araştırma Raporu, 2011. Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü.
- 2003-2012 Yılları Arasında Toplam İthalat ve Dış Ticaret Açığı İçerisinde Enerjinin Payı, 2012. Enerji ve Tabi kaynaklar Bakanlığı.
- Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Stratejisi Belgesi, 2009. Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı.
- TRC3 Bölgesi Köy, Belde ve Mezra Sayıları, 2012. Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü.
- Yenilenebilir Enerji Kurulu Gücün Yıllara Göre Gelişimi, 2012. Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü.
- TRC3 Bölgesi Güneş Enerji Potansiyeli, 2012. Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü.
- TRC3 Bölgesi Güneşlenme Süreleri ve Global Radyasyon Değerleri, 2012. Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü.
- TRC3 Bölgesi 50 m'de Rüzgâr Kaynak Bilgileri, 2012. Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü.
- TR ve TRC3 Bölgesi Kullanım Yerlerine Göre Elektrik Tüketim Değerleri, 2012. Dicle Elektrik Dağıtım A.Ş.
- TR ve TRC3 Bölgesi ve İl Bazlı Kişi Başı Toplam Tüketim Değerleri, 2012. Dicle Elektrik Dağıtım A.Ş.
- TRC3 Bölgesi Kayıp–Kaçak Oranları, 2012. Dicle Elektrik Dağıtım A.Ş.
- TR ve TRC3 Bölgesi Kullanım Yerlerine Göre Elektrik Tüketim Değerleri, 2011. TÜİK.
- TR ve TRC3 Bölgesi ve İl Bazlı Kişi Başı Toplam Tüketim Değerleri, 2011. TÜİK.
- TRC3 Bölgesi Kayıp–Kaçak Oranları, 2011. TÜİK.
- Petrol ve Doğal Gaz Raporu, 2012. TPAO.
- Yılmaz, Ö., Kösem, L., 2011. Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kaynakları Potansiyeli, Kullanımı ve Dışa Bağımlılığı, Ege Üniversitesi.
- TRC3 Bölgesi Ham Petrol ve Doğal Gaz Üretimi, 2012. Batman TPAO Bölge Müdürlüğü.
- Türkiye Petrol ve Doğal Gaz Üretimi, 2012. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü.
- Irak-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı, 2012. Boru Hatları İle Taşıma A.Ş.
- Dünya Enerji Görünümü, 2012. Uluslar arası Enerji Ajansı.
- Genel Enerji Denge Tabloları, 2009, 2010, 2011. Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı.
- Türkiye Kömür İşletmeleri Faaliyet Raporu, 2012. Türkiye Kömür İşletmeleri.
- TRC3 Bölgesi Maden ve Endüstriyel Hammaddeler, Jeotermal Enerji, 2012. Diyarbakır MTA Bölge Müdürlüğü.
- Doğalgaz Dağıtım Verileri, 2012. SİBADAŞ Doğalgaz Dağıtım Şti.
- Türkiye Geneli ve TRC3 Bölgesi KÖYDES Proje Envanteri, 2012. Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü.
- TRC3 Bölgesi Kırsal Altyapı Envanter Bilgileri, 2012. Mardin, Batman, Siirt ve Şırnak İl Özel İdareleri.
- Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2007-2013), 2006. Devlet Planlama Teşkilatı.
- Milli Eğitim Bakanlığı Stratejik Plan (2010-2014), 2009. Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim (2011-2012), 2012. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Batman Üniversitesi Stratejik Plan (2012-2016), 2011. Batman Üniversitesi.
- Mardin Artuklu Üniversitesi Stratejik Plan (2013-2017), 2012. Mardin Artuklu Üniversitesi.
- Siirt Üniversitesi Stratejik Plan (2013-2017), 2012. Siirt Üniversitesi.
- Şırnak Üniversitesi Stratejik Plan (2013-2017), 2012. Şırnak Üniversitesi.
- Batman İl Milli Eğitim Müdürlüğü Verileri, 2012. Batman İl Milli Eğitim Müdürlüğü.
- Mardin İl Milli Eğitim Müdürlüğü Verileri, 2012. Mardin İl Milli Eğitim Müdürlüğü.
- Siirt İl Milli Eğitim Müdürlüğü Verileri, 2012. Siirt İl Milli Eğitim Müdürlüğü.
- Şırnak İl Milli Eğitim Müdürlüğü Verileri, 2012. Şırnak İl Milli Eğitim Müdürlüğü.
- KOSGEB Müdürlüğü Verileri, 2011, 2012. KOSGEB Genel Müdürlüğü.
- TOBB Veri Tabanı, 2013. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği.
- Türkiye Girişimcilik Stratejisi ve Eylem Planı TASLAK (2014-2016), 2013. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB).
- Güner, H., 2010. İstihdamın Artırılmasında Girişimciliğin Önemi; Girişimciliği Destekleme Modeli Olarak İŞ-GEM'ler. Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Stimson,R., Stough, R., Salazar, M., 2009. Leadership and Institutions in Regional Endogenous Development.
- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Stratejik Planı (2013-2017), 2012. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.
- Türkiye Sanayi Strateji Belgesi (AB Üyeliğine Doğru) (2011-2014), 2010. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.
- Sektörel Değerlendirmeler,2011. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü
- 81 İl Durum Raporu, 2012. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü.
- Yıllık Ekonomik Rapor,2012. Maliye Bakanlığı.
- Yeldan,E., Taşçı, K., Voyvoda, E., Özsan, M.E., 2012. Orta Gelir Tuzağı'ndan Çıkış: Hangi Türkiye?, Cilt 1: Makro/Bölgesel/Sektörel Analiz, TÜRKONFED.
- TRC3 Bölgesi Sanayi Envanteri Çalışması, 2013. Dicle Kalkınma Ajansı.
- Mardin Bilim, Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü Verileri, 2013. Mardin Bilim, Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü.
- Şırnak Bilim, Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü Verileri, 2013. Şırnak Bilim, Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü.
- Siirt Bilim, Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü Verileri, 2013. Siirt Bilim, Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü.
- Batman Bilim, Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü Verileri, 2013. Batman Bilim, Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü.
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Stratejik Planı (2013-2017), 2012. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı.
- Mardin, Batman, Siirt, Şırnak Valilikleri İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlükleri Kurum Brifingleri, 2012.
- Mardin Tarım Master Planı, 2005. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Mardin İl Tarım Müdürlüğü.
- Batman Tarım Master Planı, 2004.Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Batman İl Tarım Müdürlüğü.
- Siirt Tarım Master Planı, 2005. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı İl Tarım Müdürlüğü.

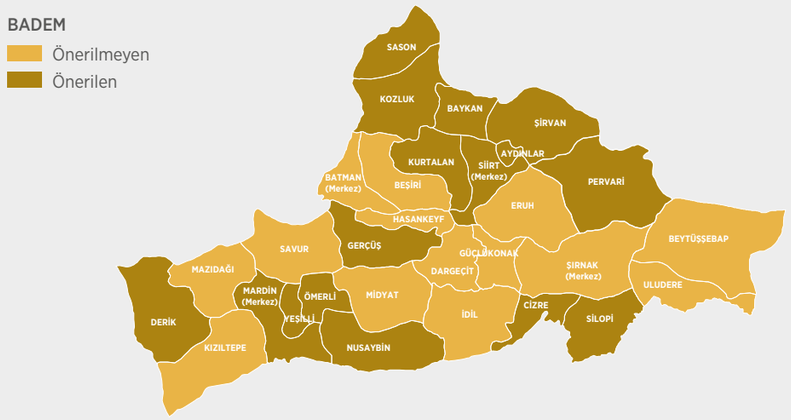
- Şırnak Tarım Master Planı, 2005. Tarım ve Köy İşleri Şırnak İl Tarım Müdürlüğü.
- GTHB Strateji Geliştirme Başkanlığı İl Yatırım Rehberleri, 2013. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı.
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Web Sitesi. http://www.tarim.gov.tr/Sayfalar/Anasayfa.aspx Erişim: 2013.
- 2011-2012 Tarım Yılı Yağışının Normalleri ile Karşılaştırılması, 2012. Meteoroloji Genel Müdürlüğü.
- İllere Göre Orman Varlıkları. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü. http://www.ogm.gov.tr/Sayfalar/Ormanlarimiz/Illere-Gore-Orman-Varligi.aspx Erişim: 2012.
- Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Web Sitesi http://www.dsi.gov.tr/bolgelerimiz Erişim: 2013.
- Ülkemizin En Büyük Projesi olan GAP'ın Dünü, Bugünü ve Yarını, 2012. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü.
- Parlak, Z., 2010. Yaşanabilir Bir Kırsal Oluşturmak "Arazi Toplulaştırması".
- Devlet Su İşleri Şube Müdürlükleri İl Brifingleri, 2012.
- Saçlı, Y., 2009. Türkiye'de Tarım İstatistikleri Gelişimi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri.
- 9. Kalkınma Planı Hayvancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2007. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.
- DİE Tarım Sayımı, 2001. Devlet İstatistik Enstitüsü
- GAP Ekosisteme Uygun Tarımsal Ürünler, 2003. GAP BKİ ve Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Ortak Çalışması.
- Dünya Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) Web Sitesi Veri Tabanları. http://www.fao.org/statistics/en/ Erişim: 2013.
- Sağlık Bakanlığı Stratejik Planı (2013-2017), 2012. Sağlık Bakanlığı.
- Sağlık Bakanlığı 2012 Faaliyet Raporu, 2012. Sağlık Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Sağlık İstatistikleri Yıllığı, 2011. Sağlık Bakanlığı Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü.
- İl Sağlık Müdürlükleri Kurum Brifingleri, 2012. Sağlık İl Müdürlükleri.
- Halk Sağlığı Müdürlükleri Kurum Brifingleri, 2012. İl Halk Sağlığı Müdürlükleri.
- Dünya Bankası Web Sitesi Veri Tabanları. http://data.worldbank.org/?display=graph Erişim: 2013.
- Dünya Sağlık Örgütü Web Sitesi Veri Tabanları. http://www.who.int/research/en/ Erişim: 2013.
- Çevre Düzeni Planlarıyla İlgili Ülkemizdeki Yasal Çerçeve. http://www.cedgm.gov.tr/CED/AnaSayfa/CevreDuzeniPlaniWEB/CevreDuzeniPlanlariylaIlgiliUlkemizdekiYasalCercev.aspx?sflang=tr Erişim: 2013.
- Tehlikeli Atık Bülteni, 2010. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.
- Mardin İli Çevre Durum Raporu, 2011. Mardin Valiliği, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.
- Batman İli Çevre Durum Raporu, 2011. Mardin Valiliği, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.
- Şırnak İli Çevre Durum Raporu, 2011. Mardin Valiliği, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.
- Siirt İli Çevre Durum Raporu, 2011. Mardin Valiliği, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.
- World Population Prospects: The 2010 Revision and World Urbanization Prospects: The 2011 Revision. http://esa.un.org/unup/ Erişim: Haziran 2013.
- Özer, A., 1997. GAP ve Kentleşme. Diyarbakır'ın Kentsel Sorunları Sempozyumu, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, 5 – 6 Mayıs 1997.
- Duru, B., 2005. Avrupa Birliği Kentsel Politikası ve Türkiye Kentleri Üzerine. 246 (29) 59-76.
- Ulusal İstihdam Stratejisi Taslağı (2013-2023), 2012. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.
- Global Employment Trends 2013: Recovering From A Second Jobs Dip, 2013. International Labour Office, Geneva.
- TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) Ön Bölgesel Gelişme Planı, 2010. Dicle Kalkınma Ajansı.
- TRC3 Düzey 2 Bölgesi Mevcut Durum Analizi, 2011. Dicle Kalkınma Ajansı.
- TRC3 Düzey 2 Bölgesi Bölge Planı (2011-2013), 2011. Dicle Kalkınma Ajansı.
- İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS), 2002. 28/8/2002 Tarihli ve 2002/4720 Sayılı Kararnamenin Eki, Resmi Gazete - 22 Eylül 2002 - Sayı 24884.
- Mardin-Batman-Siirt-Şırnak-Hakkari Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Araştırma Raporu, 2011. PLANEVİ Şehircilik Planlama Organizasyon Taahhüt Ticaret İthalat ve İhracat Ltd. Şti.
- Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (2013-2023) 1. Taslak, 2012. Kalkınma Bakanlığı
- Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), 2013. Kalkınma Bakanlığı.
- Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), 2006. Devlet Planlama Teşkilatı.
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), 2000. Devlet Planlama Teşkilatı.
- Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) İl Gelişme Stratejileri ve Politikaları Alt Komisyonu Raporu, 2006. Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu, Devlet Planlama Teşkilatı.
- TÜİK Bitkisel Üretim İstatistikleri, 2012. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK Hayvansal Üretim İstatistikleri, 2012. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK Bölgesel İstatistikler, 2012. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK Nüfus ve Demografi İstatistikleri, 2012. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK İstihdam, İşsizlik ve Ücret, 2012. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK Tarımsal Alet ve Makineler, 2012. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK Ulusal Hesaplar, 2012.Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK Sağlık İstatistikleri, 2011. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK Hayati İstatistikleri, 2012. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK Nüfus ve Demografi İstatistikleri, 2012. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK Bölgesel Göstergeler, 2012. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK HİA verileri, 2012. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK Çevre İstatistikleri, 2010. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK İşgücü İstatistikleri, 2010. Türkiye İstatistik Kurumu.
- İl Çevre Durum Raporu Hazırlama Rehberi, 2013. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.
- 3194 Sayılı İmar Kanunu, 1985.
- 3194 Sayılı İmar Kanunu ve Yönetmeliklerinin Yeni Bir Yapı Kontrol Sistemi ve Afetlere Karşı Dayanıklılığı Sağlayacak Önlemleri İçermek Üzere Revizyonu Araştırması Müşavirlik Hizmetleri Ön Raporu, 1998. ODTÜ Deprem Mühendisliği Araştırma Merkezi.

EKLER

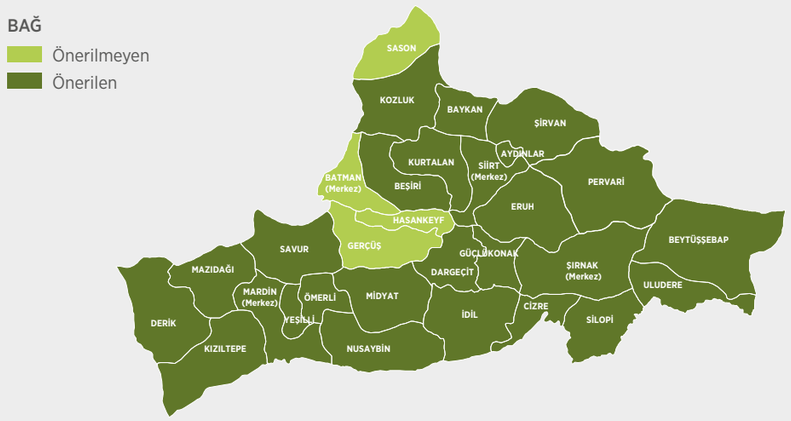
EKLER

Ek 1. Ekolojik Özelliklerine Göre İlçelerde Ekimi Önerilen Ürünler

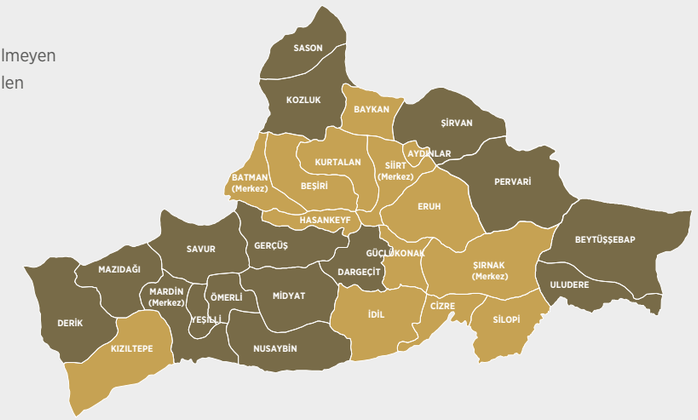
EKOLOJİK ÖZELLERİNE GÖRE BADEM EKİMİ ÖNERİLEN İLÇELER

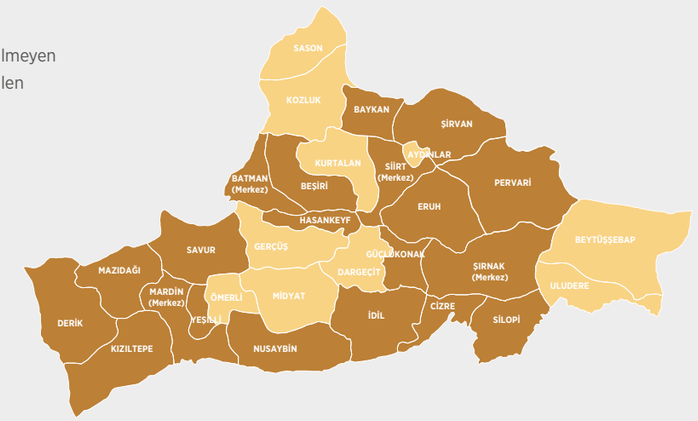
EKOLOJİK ÖZELLERİNE GÖRE BAĞ EKİMİ ÖNERİLEN İLÇELER

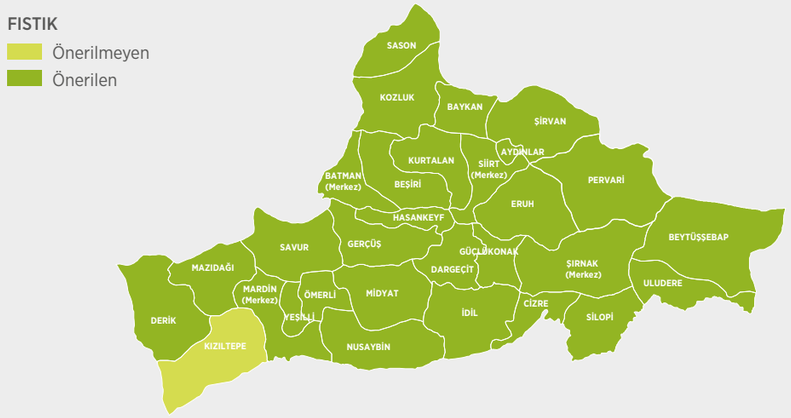
EKOLOJİK ÖZELLERİNE GÖRE CEVİZ EKİMİ ÖNERİLEN İLÇELER

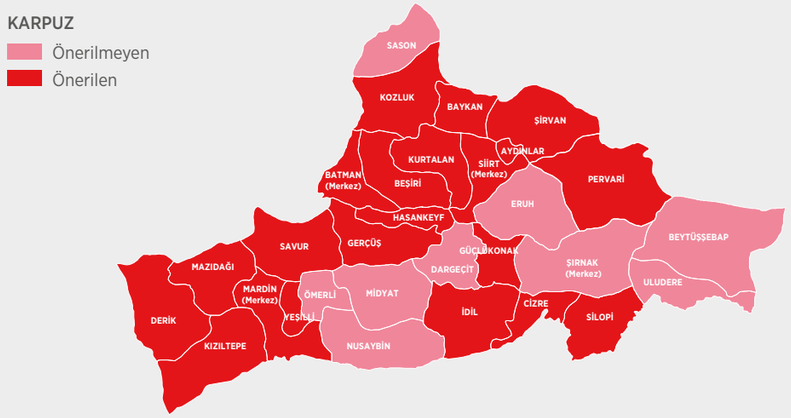
EKOLOJİK ÖZELLERİNE GÖRE SOĞAN EKİMİ ÖNERİLEN İLÇELER

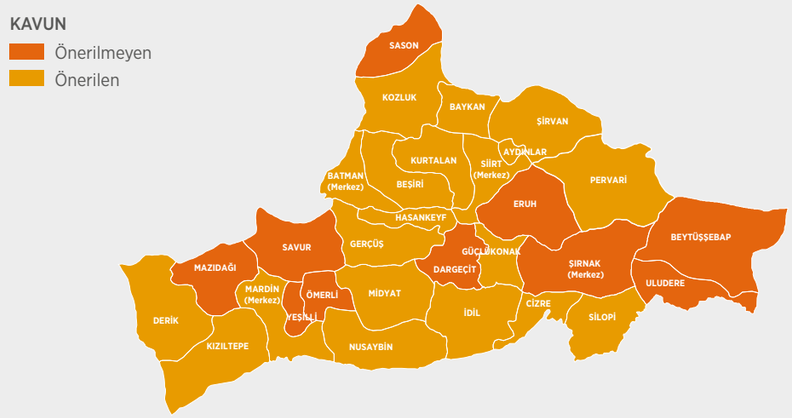
EKOLOJİK ÖZELLERİNE GÖRE FISTIK EKİMİ ÖNERİLEN İLÇELER

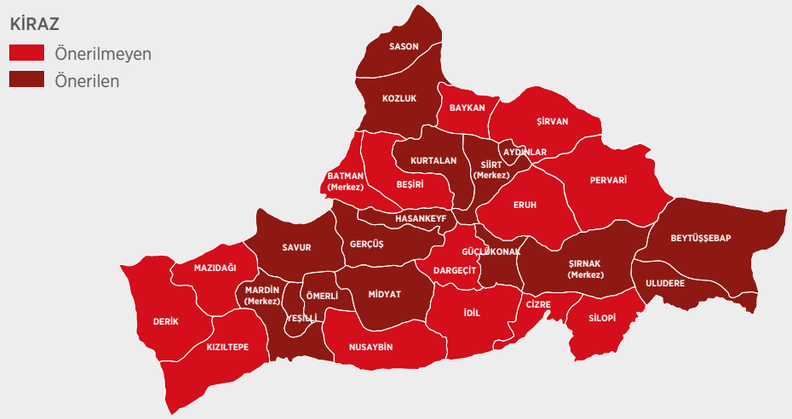
EKOLOJİK ÖZELLERİNE GÖRE KARPUZ EKİMİ ÖNERİLEN İLÇELER

EKOLOJİK ÖZELLERİNE GÖRE KAVUN EKİMİ ÖNERİLEN İLÇELER

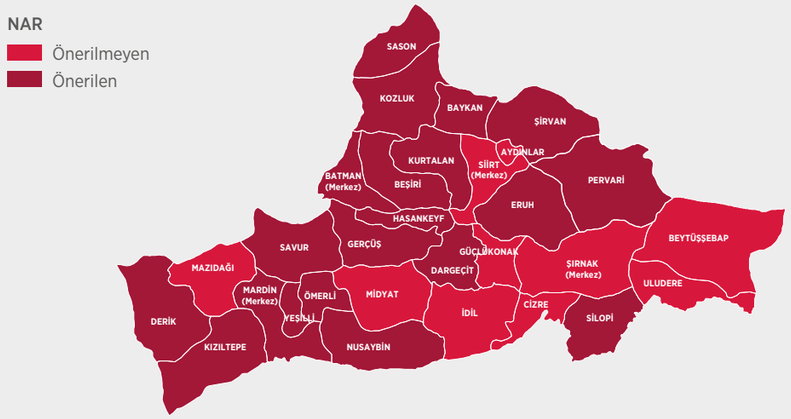
EKOLOJİK ÖZELLERİNE GÖRE KİRAZ EKİMİ ÖNERİLEN İLÇELER

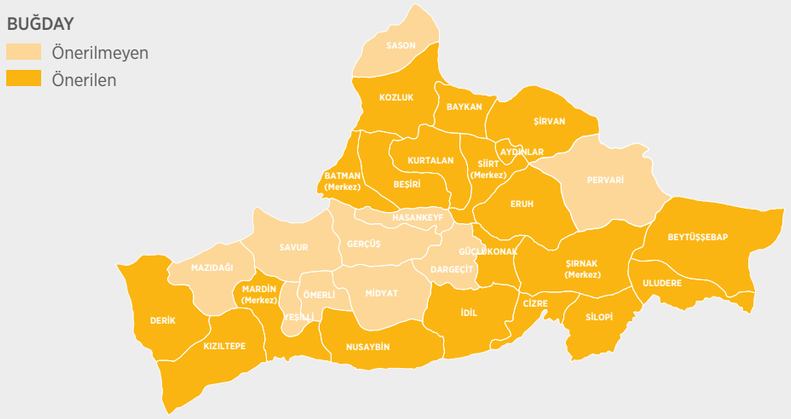
EKOLOJİK ÖZELLERİNE GÖRE KORUNGA EKİMİ ÖNERİLEN İLÇELER

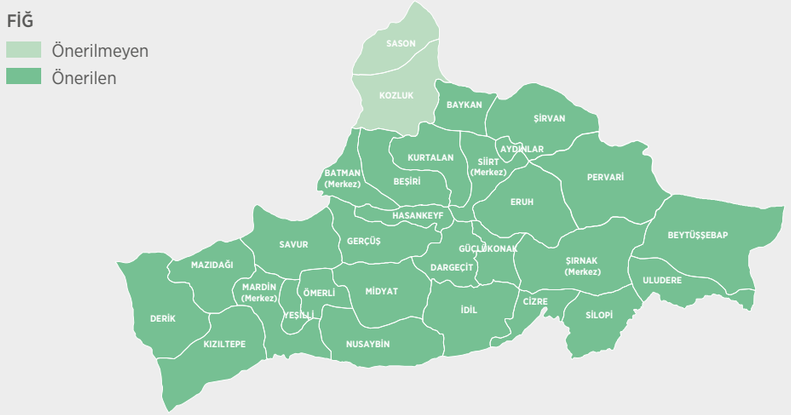
EKOLOJİK ÖZELLERİNE GÖRE NAR EKİMİ ÖNERİLEN İLÇELER

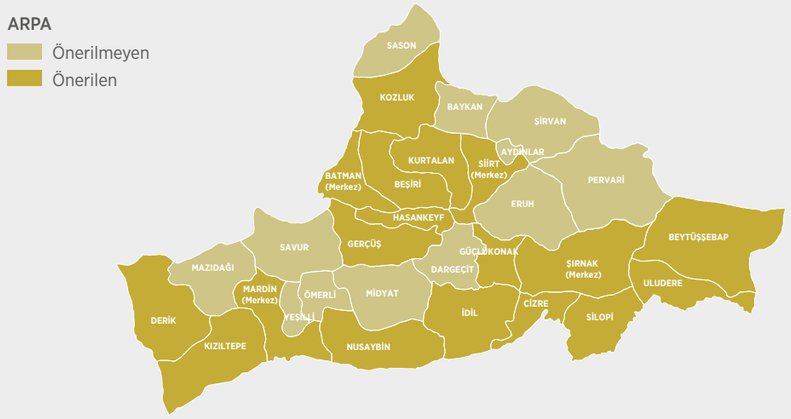
EKOLOJİK ÖZELLERİNE GÖRE BUĞDAY EKİMİ ÖNERİLEN İLÇELER

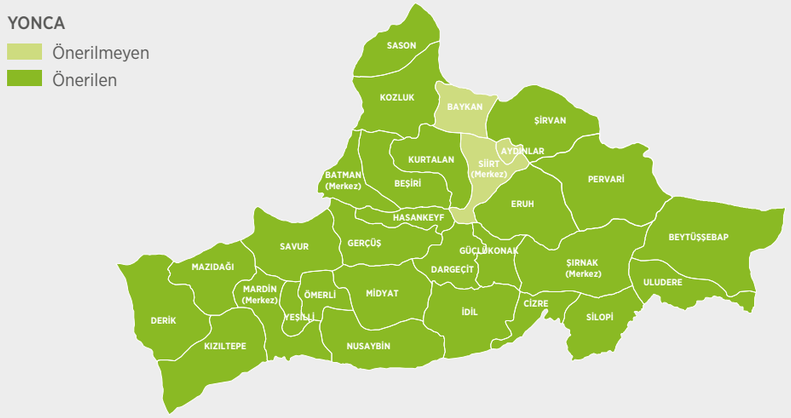
EKOLOJİK ÖZELLERİNE GÖRE FİĞ EKİMİ ÖNERİLEN İLÇELER

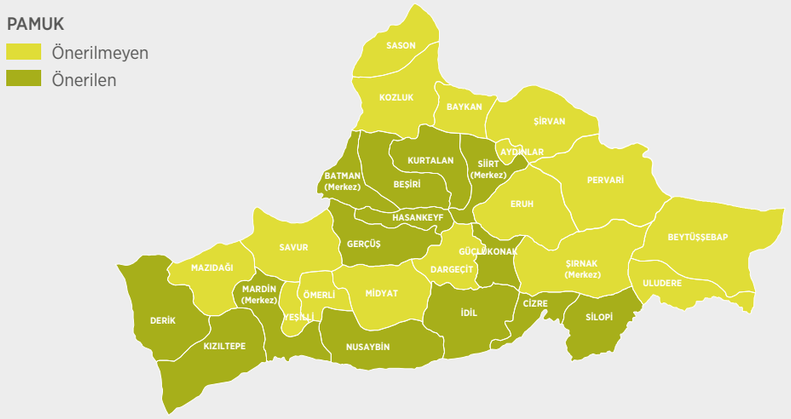
EKOLOJİK ÖZELLERİNE GÖRE ARPA EKİMİ ÖNERİLEN İLÇELER

EKOLOJİK ÖZELLERİNE GÖRE YONCA EKİMİ ÖNERİLEN İLÇELER

EKOLOJİK ÖZELLERİNE GÖRE PAMUK EKİMİ ÖNERİLEN İLÇELER

Ek 2. TRC3 Bölgesi İllerinin Elektronik Haberleşme Sektörüne İlişkin Göstergeleri (2007-2012)

Gösterge	İl	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Nüfus	Mardin	745.778	750.697	737.852	744.606	764.033	773.026
	Batman	472.487	485.616	497.998	510.200	524.499	534.205
	Şırnak	416.001	429.287	430.424	430.109	457.997	466.982
	Siirt	291.528	299.819	303.622	300.695	310.468	310.879
Sabit Telefon Erişim Hat Sayısı	Mardin	62.911	55.747	50.021	47.137	42.394	38.360
	Batman	43.023	38.019	33.433	31.695	29.404	26.205
	Şırnak	29.091	27.454	25.183	21.928	19.472	17.121
	Siirt	25.547	21.638	19.010	17.921	16.279	14.847
Sabit Telefon Santral Kapasitesi	Mardin	89.165	80.289	78.862	79.027	145.855	145.709
	Batman	62.948	57.329	57.989	58.111	131.450	133.107
	Şırnak	55.042	56.163	56.430	56.549	87.501	80.592
	Siirt	34.553	34.818	34.930	35.003	76.222	69.428
Ankesörlü Telefon Sayısı	Mardin	306	367	271	292	307	401
	Batman	249	260	273	293	302	303
	Şırnak	464	538	599	627	627	655
	Siirt	298	362	424	444	434	442
Mobil Telefon Abone Sayısı - Toplam	Mardin	431.971	482.702	450.611	433.119	463.797	489.982
	Batman	318.778	340.294	328.078	314.017	322.364	336.458
	Şırnak	270.497	314.109	227.437	324.882	358.516	378.409
	Siirt	213.753	245.315	177.285	229.369	246.576	255.588
Mobil Telefon Abone Sayısı - 2N	Mardin	-	-	-	237.596	174.639	151.075
	Batman	-	-	-	184.262	129.575	103.777
	Şırnak	-	-	-	213.159	170.147	142.918
	Siirt	-	-	-	139.209	103.421	79.743
Mobil Telefon Abone Sayısı - 3N	Mardin	-	-	-	195.523	289.158	338.907
	Batman	-	-	-	129.755	192.789	232.681
	Şırnak	-	-	-	111.723	188.369	235.491
	Siirt	-	-	-	90.160	143.155	175.845
Genişbant İnternet Abone Sayısı - Toplam	Mardin	-	-	-	-	57.029	88.353
	Batman	-	-	-	-	40.568	64.940
	Şırnak	-	-	-	-	30.407	100.036
	Siirt	-	-	-	-	23.096	38.557
Sabit Genişbant İnternet Abone Sayısı - Toplam	Mardin	-	-	-	-	19.708	20.749
	Batman	-	-	-	-	16.642	17.233
	Şırnak	-	-	-	-	10.347	10.601
	Siirt	-	-	-	-	8.283	8.616
Fiber	Mardin	-	-	-	-	-	862
	Batman	-	-	-	-	-	1.261
	Şırnak	-	-	-	-	-	599
	Siirt	-	-	-	-	-	511
xDSL	Mardin	-	-	-	-	19.689	19.865
	Batman	-	-	-	-	16.625	15.952
	Şırnak	-	-	-	-	10.334	9.987
	Siirt	-	-	-	-	8.275	8.095
Kablo	Mardin	-	-	-	-	-	-
	Batman	-	-	-	-	-	-
	Şırnak	-	-	-	-	-	-
	Siirt	-	-	-	-	-	-
Diğer	Mardin	-	-	-	-	19	22
	Batman	-	-	-	-	17	20
	Şırnak	-	-	-	-	13	15
	Siirt	-	-	-	-	8	10
Mobil Genişbant İnternet Abone Sayısı - Toplam	Mardin	-	-	-	-	37.321	67.604
	Batman	-	-	-	-	23.926	47.707
	Şırnak	-	-	-	-	20.060	89.435
	Siirt	-	-	-	-	14.813	29.941
Mobil Bilgisayardan İnternet	Mardin	-	-	-	-	10.335	9.276
	Batman	-	-	-	-	5.663	5.669
	Şırnak	-	-	-	-	6.451	8.324
	Siirt	-	-	-	-	3.642	3.436
Mobil Cepten İnternet	Mardin	-	-	-	-	26.986	58.328
	Batman	-	-	-	-	18.263	42.038
	Şırnak	-	-	-	-	13.609	81.111
	Siirt	-	-	-	-	11.171	26.505
Kablo TV Abone Sayısı	Mardin	-	-	-	-	-	-
	Batman	-	-	-	-	-	-
	Şırnak	-	-	-	-	-	-
	Siirt	-	-	-	-	-	-
Fiber-Optik Kablo Uzunluğu-km	Mardin	-	-	-	-	-	1.631
	Batman	-	-	-	-	-	1.087
	Şırnak	-	-	-	-	-	1.092
	Siirt	-	-	-	-	-	1.240

Kaynak: *Elektronik Haberleşme Sektörüne İlişkin İl Bazında Yıllık İstatistik Bülteni (2007-2012), 2013.*

Ek 3. 2023 Türkiye Turizm Stratejisi Belgesi'nin Bölge İle İlgili Strateji ve Hedefleri

2023 Türkiye Turizm Stratejisi Vizyonu: Sürdürülebilir turizm yaklaşımı benimsenerek istihdamın arttırılmasında ve bölgesel gelişmede turizmin öncü bir sektör konumuna ulaştırılması ve Türkiye'nin 2023 yılına kadar, uluslar arası pazarda turist sayısı ve turizm geliri bakımından ilk beş ülke arasında önemli bir varış noktası ve uluslar arası bir marka haline getirilmesinin sağlanmasıdır.

Turizm Sektörünün Güçlendirilmesine Yönelik Stratejiler	Hedefler	TRC3 Bölgesi İlgili Hedefler
Planlama Stratejisi: Ekonomik gelişimi destekleyen; fiziksel düzeyde uygulanabilir; toplum yönelimli ve sürdürülebilir turizm ilkesinin içeren bir planlama yaklaşımının ortaya konulması.	• Destinasyon Bazında Planlama • Stratejik planlama	Tüm Hedefler
Yatırım Stratejisi: Turizm yatırım projelerini uygulanabilir kılacak teşvikler ile turizm sektöründe yatırımların arttırılması	• Teşvikler • Bürokratik Engellerin Kaldırılması	Tüm Hedefler
Örgütlenme Stratejisi: "İyi yönetişim" ilkesi çerçevesinde ulusal, bölgesel, il ve noktasal düzeyde turizm sektörü ile ilgili kamu, özel sektör kuruluşları ve STK'ların karar verme süreçlerine katılımlarını sağlayacak konseyler bazında kurumsallaşmaya gidilmesi	• Yeni Kurumsal Yapının Oluşumu içi Yasal Düzenlemelerin Gerçekleştirilmesi • Turizm Sektörünün Gelişiminde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Yeni Rolü	Tüm Hedefler
İç Turizm Stratejisi: İç turizmde toplumun farklı kesimlerine uygun kalite ve fiyatta turistik ürün alternatiflerinin sunulması	• İç Turizm Tanıtımı • İç Turizm Pazarının Desteklenmesi • İç Turizm Pazarının İzlenmesi • Alternatif Turizm • Sosyal Turizm	Tüm Hedefler
Araştırma Geliştirme Stratejisi: Turizm Sektörü'nde AR-GE'nin kamu, özel sektör ve turizm sektöründeki kuruluşlar arasında öncelikle ele alınması	• Markalaşma • Sürdürülebilir AR-GE	Tüm Hedefler
Ulaşım ve Altyapı Stratejisi: Hızla gelişen turizm sektörünün yoğunlaştığı yerleşimlerin altyapı ve ulaşım sorunlarının giderilmesi	• Turizm Potansiyeli Yüksek Alanlarda Altyapı Eksikliğinin Giderilmesi • Zaman ve Güvenlik Açısından Ön Plana Çıkan Havayolu Ulaşımının Geliştirilmesi • Ulaşımda Demiryolu Taşımacılığının Payının Arttırılması Amacıyla Bölgeler Arası Bağlantıların Geliştirilmesi • Turizmde Karayolu Ulaşımında Güvenliğin ve erişim Kapasitesinin Arttırılması • Ülkemizin Deniz Turizminde Hak Ettiği Payı Alması	Turizm Potansiyeli Yüksek Alanlarda Altyapı Eksikliğinin Giderilmesi (Marka Kentlerdeki altyapı eksiklikleri) Turizmde Karayolu Ulaşımında Güvenliğin ve erişim Kapasitesinin Arttırılması (Ana Bölünmüş Yol Bağlantıları ve Bölünmüş Yol Bağlantıları)
Tanıtım ve Pazarlama Stratejisi: Ulusal, bölgesel ve yerel ölçekte markalaşmanın hedeflenmesi, ulusal tanıtım ve pazarlamaya ek olarak varış noktası bazında tanıtım ve pazarlama faaliyetlerine başlanılması	• Tanıtım Faaliyetlerinde Süreçlerin Belirlenmesi • Tanıtım ve Pazarlama Faaliyetlerinde alternatif Stratejilerin Belirlenmesi • Marka İmajı	Tüm Hedefler
Eğitim Stratejisi: Turizm eğitiminin meslek odaklı olması ve ölçülebilir sonuçlar içermesi	• Akademik Eğitim ve Turizm Sektörüne Nitelikli Eleman Yetiştirecek Mesleki Eğitimin Bir Arada Geliştirilmesi • Tanıtım ve Pazarlama Faaliyetlerinde Alternatif Stratejilerin Belirlenmesi • Turizmin İstediği Nitelikte İşgücü Yetiştirilmesinde Özel Sektörün Katılımı • Yaygın ve Örgün eğitimde İçeriğin Güncellenmesi	Tüm Hedefler
Hizmet Kalitesi Stratejisi: Turizm sektörünün her bileşeninde toplam kalite yönetimin etkin kılınması	• Kalite Anlayışı Bilincini Oluşturmak • Kaliteyi "Ölçülebilir" Kılmak • Planlı Gelişim • Mevzuat Düzenlemeleri	Tüm Hedefler
Kentsel Ölçekte Marklaşma Stratejisi: Zengin kültürel ve doğal eserlere sahip kentlerimiz markalaştırılarak, turistler için bir çekim noktası haline getirilmesi	• Mimari Düzenlemeler • Ulaşım Sistemi İle İlgili Düzenlemeler • Kültürel Aksların Düzenlenmesi • Sosyal ve Kültürel Düzenlemeler	Marka Kentlerle İlgili Hedefler
Turizm Çeşitlendirilmesi Stratejisi: Alternatif turizm türlerinden öncelikli olarak sağlık turizmi ve termal turizm, kış turizmi, golf turizmi, deniz turizmi, eko turizm ve yayla turizmi, kongre ve fuar turizmini geliştirilmesi	• Sağlık Turizmi ve Termal Turizm • Kış Turizmi • Golf Turizmi • Deniz Turizmi • Eko-Turizm ve Yayla Turizmi • Kongre ve Fuar Turizmi	Sağlık Turizmi ve Termal Turizm Eko-Turizm ve Yayla Turizmi
Mevcut Turizm Alanlarının İyileştirileceği Bölgeler Stratejisi: Kitle turizminin yoğun olarak geliştiği alanların altyapısının öncelikli olarak ele alınarak güçlendirilmesi ve bu bölgelerdeki turizm sezonunun tüm yıla yayılabilmesine yönelik düzenlemelerin yapılması	• Altyapı Birlikleri	Tüm Hedefler
Turizm Gelişim Bölgeleri Stratejisi: Varış noktası olarak geliştirilecek ve birden fazla ili kapsayan turizm gelişim bölgelerinde yerel ve bölgesel kalkınmada turizmin güçlü bir araç olarak kullanılması	• Frigya Kültür ve Termal Turizm Gelişim Bölgesi • Troya Kültür ve Termal Turizm Gelişim Bölgesi • Aphrodisya Kültür ve Termal Turizm Gelişim Bölgesi • Söğüt Kültür Turizmi Gelişim Bölgesi • Kapadokya Kültür Turizmi Gelişim Bölgesi • Göller Bölgesi Eko-Turizm Gelişim Bölgesi • Hitit Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi • Urartu Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi • GAP Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi	GAP Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi
Turizm Gelişim Koridorları Stratejisi: Belli bir güzergâhın doğal ve kültürel dokusunun yenilenerek belli temalara dayalı olarak turizm amacıyla geliştirilmesi	• Zeytin Koridoru • Kış Koridoru • İnanç Turizmi Koridoru • İpekyolu Turizm Koridoru • Batı Karadeniz Koridoru • Yayla Koridoru • Trakya Kültür Koridoru	İnanç Turizmi Koridoru
Eko-Turizm Bölgeleri Stratejisi: Doğa temelli turizmin planlı gelişimi	• Batı ve Orta Karadeniz Eko-Turizm Bölgesi • Antalya Eko-Turizm Bölgesi • Antalya Doğusu ve Mersin Eko-Turizm Bölgesi • GAP Eko-Turizm Bölgesi	GAP Eko-Turizm Bölgesi

Kaynak: 2023 Türkiye Turizm Stratejisi, 2008.

DİKA®
dicle kalkınma ajansı
tigris development agency

DİKA®
dicle kalkınma ajansı
tigris development agency